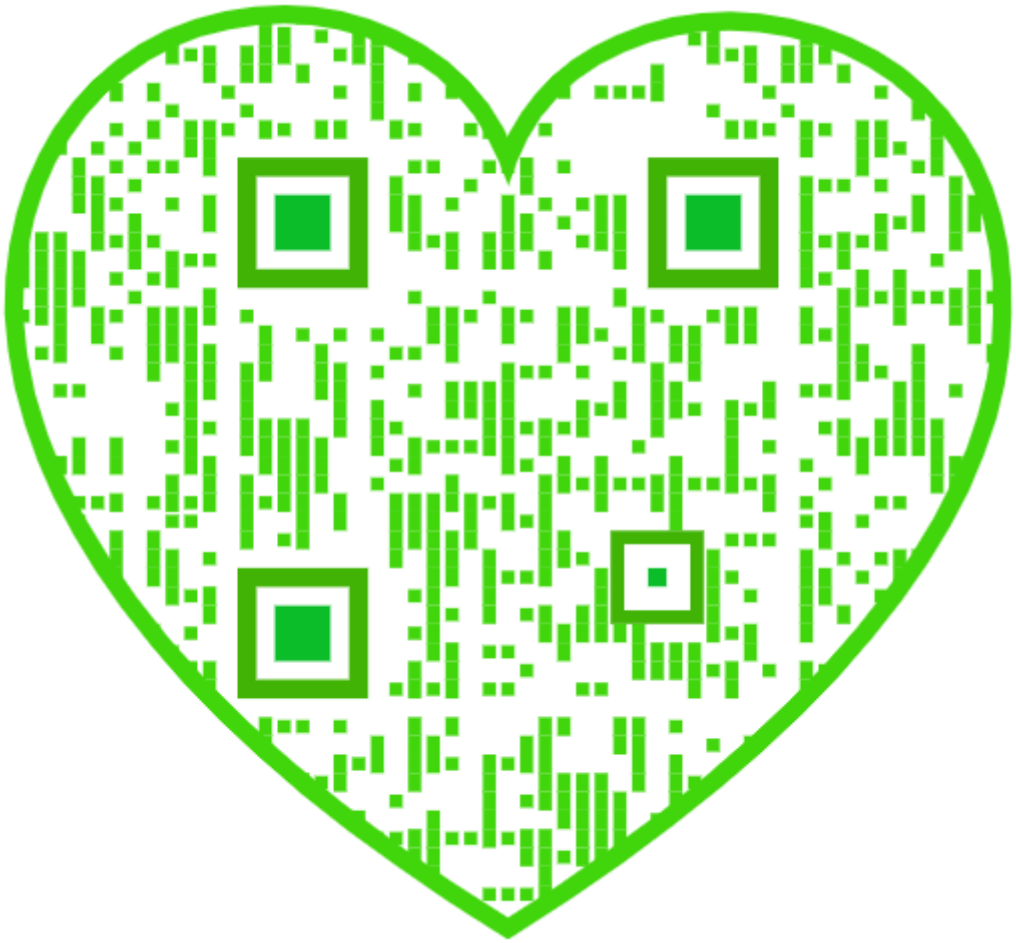

DE OUDE TIJD

DOOR

J. TER GOUW

MET MEDEWERKING VAN

VADERLANDSCHE GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGEN

1872

HAARLEM - A C. KRUSEMAN

Midden in het woelig leven van den hedendaagschen tijd,
Waar aan 't nieuw en telkens nieuwer ieder ziel en zinnen wijdt,
En de grootc bolderwagen des vooruitgangs (wijd vermaard!)
Ons een onbekende toekomst tegenvoert in snelle vaart,
Die, schoon toegejuicht door velen, andren angst en kwelling baart;

Moge 't ons een wijl verpoozing schenken van gewoel en strijd,
Als we een blik (spijt al het nieuwe!) werpen in den ouden tijd,
Op het bontgekleurde leven van 't vooronderlijk geslacht,
Dat ons, kroost van brave vadren, boeit met wonderbare magt,
En ons, beurtlings, stemt tot eerbied, of ons vrolijk tegenlacht.

J. T. G.

INHOUD.

GESCHIEDENIS.

Bladz.

Herinneringen van vóór drie eeuwen:

I. Op Nieuwjaar ... 12
II. De Tiende penning ... 36
III. De Watergeuzen ... 73
IV. Op den Eersten April ... 101
V. Te Rotterdam ... 139
VI. Te Vlissingen ... 174
VII. Te Enkhuizen ... 196
VIII. Te Hoorn ... 232
IX. Medina Celi ... 260
X. Oudewater en Gouda ... 291
XI. Het verbond der burgers ... 323
XII. In 't najaar ... 358
XIII. Besluit ... 374

Brand te Sluis, door J. H. VAN DALE ... 209
Een keurdags-tumult, medegedeeld door Dr. A. J. VAN ROSSUM. 240, 266, 298
Een koningskoets ... 340
De koude winter ... 45

Historische anekdoten:

I. De gefopte rooderoê ... 29
II. Nieuwjaarsrekeningen ... 32
III. Vastelavondsgasten ... 93
IV. Jan Pikkevé, door J. VAN DER BAAN ... 159
V. Naamverknoeijing ... 349
VI. Tsaar Peter ... 351

MERKWAARDIGHEDEN BETREKKELIJK PERSONEN.

Berndje van Galen, medegedeeld door Dr. A. J. VAN ROSSUM ... 118
Willem IV op de Froskepolle, door JOHAN WINKLER ... 17
In het eerste jaar der Bataafsche vrijheid, medegedeeld door IS. DE WAAL. 72

BRIEVEN.

Een brief uit den geuzentijd, medegedeeld door Dr. P. SCHELTEMA ... 316
Een brief van een predikant, medegedeeld door IS. DE WAAL ... 113

REGTSPLEGING.

Bladz.

Lijfstraffelijke regtspleging:

I. Valsche munters, door J. E. TER GOUW 27
II. De draaikooi, door Is. DE WAAL 60
III. De kaak 301

Boeten:

I. Voor onnutte woorden, medegedeeld door J. H. VAN DALE 192
II. Voor het verkoopen eener vrouw 192

GENEES- EN HEELKUNST.

De heelmeester 345
Weg met de kiespijn 143
Weg met de zenuwziekte 204

KERK EN SCHOOL.

Legaten aan geestelijken en godshuizen 121, 342
De orgelist en de Dortsche Canones, medegedeeld door Is. DE WAAL. . 191
Een brief van een predikant, medegedeeld door Is. DE WAAL 113
Woordspelingen, medegedeeld door Is. DE WAAL. 151
De Zeeuwsche dorps-schoolmeester, door J. KOUSEMAKER PZ. 217
De Hollandsche stads-schoolmeester. 225
Onderwijs 35
Taalgeleerden 40

MAATSCHAPPELIJK EN HUISELIJK LEVEN.

Ambachten:

I. De schoenmaker 20
II. De tapperij 184
III. De Zeeuwsche dorps-schoolmeester, door J. KOUSEMAKER PZ 217
IV. De Hollandsche stads-schoolmeester 225
V. De heelmeester 345

Oude munten, door J. E. TER GOUW 80, 126, 222, 284
Pietjes en Pietjeswagens, door Is. DE WAAL. 366
Prijzen van onderscheidene zaken in 't midden der 16e eeuw. 54, 144, 368
Jonge jongens, medegedeeld door J. VAN DER BAAN en J. KOUSEMAKER PZ. 282
Liefhebberijen van den ouden tijd:

I. Woordspelingen, medegedeeld door Is. DE WAAL 151
II. Een poppenkas of kunstkabinet, door Jhr. Mr. E. W. BERG 166
III. Een kunstappel, door J. VAN DER BAAN 205
IV. Akeligheden 276

Uit de glazenkast, door A. AARSEN 41
Een keuken 271
Wieg en vuurmand 147

ZEDEN EN GEBRUIKEN.

Bladz.

Nieuwjaar wenschen 1

Kinderbieren:

I. Oudheid 89
II. Hansje in den kelder 97
III. Opdrinken of verdrinken 146
IV. Het kindermanstuk 187
V. De vandetijd 255

Vechtpartijen:

I. Vechtende jongens 216
II. Vechtende boeren 264
III. Vechtende vrouwen 327

Bijnamen:

I. Inleiding 25
II. De hondehangers 57
III. De keitrekkers, door E. Baak 245
IV. De koeketers 361
V. De kalverschieters 364

Hondeslagers 124, 189, 193
Bierdrinkers 65
Uit Ootmarsum, medegedeeld door B. ten Bokum 84, 329
Uit het Bildt, door H. de Jong 70
Groen vragen, door Jb. van den Berg 250
Hoe de koster te Voorthuizen eijeren gaarde, door E. Baak 19
Eijeren garen, door P. Kock 371

SPELEN EN VERMAKEN.

Zonder sterken drank 186

Satirieke gezelschapsspelen:

I—III. De Aprilkaart 108, 156, 201
IV. Lanterlu 332

Een speelreisje:

I. Inleiding 152
II. Naar Overschie op een vischmaal 180
III. Na 't vischmaal 236
IV. De tweede dag 277
V. De derde dag 311
VI. De t' huisreis 334

Kermis 129

Volksvermaken, medegedeeld door D. Hansma:

I. Koperen maandag en blikken dingsdag 220
II. Een steekspel 287

Narresleden 367
Koek en zoopje 9
De draaikooi 61
Een zonderlinge maaltijd 306
Een rekening van een kasteleines, door Louis Splitgerber 308

KLEEDING.

Bladz.
Burgerkleeding der 16e eeuw 161, 273
Prijzen van oorijzers in de vorige eeuw, medegedeeld door J. E. TER GOUW. 165

KUNST.

De vechtende boeren van Adriaan Brouwer 264
De terugkeerende kermisgasten van Jan Steen. 138
Prijzen van schilderijen, door J. F. CROOCKEWIT 100
"Vóór het concert" van Ostade 86
Een boereherberg van Ostade 130
"De vermaarde schoenmaker" van Dusart 20
De heelmeester van Dusart 345
Een boerekermis van Dusart 136
Balksleutels 214
De Amsterdamsche akademie, door LOUIS SPLITGERBER. 119
Een poppenkas of kunstkabinet, door Jhr. Mr. E. W. BERG. 166
Een kunstappel van Vinckenbrinck, door J. VAN DER BAAN 205
Een orgel 289
Anti-diluviaansche muziek. 370

GEBOUWEN.

De Nieuwe-stadsherberg aan 't Y. 63, 87
Een Amsterdamsche gevel uit de 16e eeuw 269
De burg te Enschede en Loenshof. 242

ANTIQUITEITEN.

Een oude almanak. 7
Een oud almanakje, door J. G. HORSTHUIS 252
Een speldekussentje van 1608 33
Een oude stoel 321
Een aap, die met een doodshoofd speelt. 257
Opschrift van een oude klok. 55

SPREEKWOORDEN.

Aardmannetjes. 195
Oude spreekwoorden:
I. Als Dukdalf lachte. 52
II. De passie en de kruik. 207
III. Over de Lembrug. 207
IV. Met een krijtje aan den balk. 208
V. Roeland. 353

LIEDEREN.

Bladz.
Een Prinselied 337
Oud liedeken op den jare 1411, medegedeeld door Dr. JB. BAERT . . . 290
Oogstliedje, medegedeeld door H. DE JONG 70

VERSCHEIDENHEDEN.

Uit den alleroudsten tijd 256
Oosterbeek, voorheen en thans, door Mr. J. VAN LENNEP 24
Gestoorde begrafenis 83
Versch water in Amsterdam 249
Grafschriften 310, 372

BLADVULLINGEN.

Vooruitgang 26
Een domme ezel 51
Zonderlinge eerepoort 86
Aprildag 123
Hoe verschillende volken hun leed verzetten 155
Een halve maan 179
De Ystroom 188, 235
De vijf werelddeelen 215
Geld en goed 221
Friesland 254
De wereld 263
Willen en kunnen 322
Goedkoope koeijen 339

LIJST DER PLATEN EN VIGNETTEN.

	Blz.
Een nieuwjaarwenscher	1
Een oude almanak	3
Koek en zoopje	11
De vermaarde schoenmaker	20
Een speldekussentje	33
Kermis op 't ijs	49
Hondebegrafenis	58
De Haagsche draaikooi	61
Bierdrinkers	65
Watergeuzen	73
Vóór het concert	86
De Nieuwe-stadsherberg	89
Hansje in den kelder	97
Aprilkaarten	112
Costers Akademie	120
Piet Vreugdegaar	129
Een boereherberg	130
Een boerekermis	136
De terugkeerende kermisgasten	138
Een stokbeurs	161
Burgerkleeding in 't midden der 16e eeuw.	161
De baker	187
Een hondeslager	193
Twee balksleutels	212
Een balksleutel	213
Vechtende jongens	216
De schoolmeester met het haneboek	225
Een school	226
Almanaksprentjes	253
Een aap, die met een doodshoofd speelt.	257
Vechtende boeren	264
Een Amsterdamsche gevel	270
Een keuken	271
Een orgel	289
De kaak te Woerden	301
De kaak te IJselstein	301
Een vrouw aan de kaak	302
De stoel van Besje van Meurs	321
Vechtende vrouwen	328
Een koningskoets	340
De heelmeester	345
Steenen Roeland	353
IJsvermaak in 1691	367
Een narreslede	367

NIEUWJAAR WENSCHEN.

"Is dat Nieuwjaar wenschen op den eersten Januarij al oud?"—

't Is zoo oud, dat zelfs de knapste rekenmeesters 't niet kunnen uitcijferen. Bij onze Germaansche voorouders weêrgalmden op dien dag de buurten van: "heil! heil! heil!" — en toen hun nakomelingen christenen werden, voegden dezen er den zegen bij. "Heil en zegen!" klonk het toen: den zegen wenschten zij, maar 't heil dronken zij, want al waren ze gekerstend, hun afkomst verloochenden zij toch niet.

"Neen", hoor ik iemand zeggen, "ge hoeft niet te meenen, dat wij 't niet uitcijferen kunnen; 't is hier precies 1879 jaren oud, want onze voorouders hebben 't van de Romeinen geleerd. De vestiging dezer laatsten in ons land dagteekent van Drusus, dus tien jaren vóór onze tijdrekening; geef nu, naar oud gildegebruik, drie jaren leertijd, dan komt de som net uit."

Heel net; er ontbreekt slechts 't bewijs aan, dat de Germanen hun heil wenschen van de Romeinen hebben moeten leeren. Maar als nu eens, wat best mogelijk is, de eersten de viering van den achtsten dag van hun Joel als "Jaarsdag", en de laatsten hunne Eerste-Januarijviering, beiden uit een en dezelfde, maar veel oudere, bron hadden, namelijk uit die gemeenschappelijke bakermat der Arische volken, welke in overouden tijd op het Aziatische hoogland, tusschen den Indus en de Kaspische zee, te zoeken is, en van waar, zoowel de voorvaderen der Germanen als die der Romeinen, hunne traditiën en gebruiken, bij hun verhuizen naar het Westen, hebben meêgenomen; — eilieve, cijfer dan de oudheid eens uit.

"Maar," herneemt een ander, "hoe kan men hier van negentien eeuwen en nog hooger oudheid spreken? 't Nieuwjaarsfeest is immers niet ouder dan 't Christendom, want die dag is allereerst door de Kerk ingesteld als feestdag der Besnijdenis onzes Heeren, en later heeft men dien ook als Nieuwjaarsdag gevierd."

Ja, als dat waar was, dan hadden Eligius en Bonifacius niet zoo behoeven te ijveren tegen al die heidensche pret op den eersten Januarij, als zij, schoon te vergeefs, gedaan hebben. Neen, de Kerk heeft dien dag niet ingesteld, maar slechts, als zij in zooveel andere gevallen heeft gedaan, aan een oud-Germaanschen vierdag een christelijke wijding gegeven. Het Joel onzer heidensche voorouders, het grootste hunner feesten, duurde dertien dagen, en wel van den 25n December tot den 6n Januarij: de drie eerste, de achtste en de dertiende waren de heiligste, en dus ook de vrolijkste. Wat deed nu de Kerk? Zij stelde het Kersfeest op de drie eerste Joeldagen, het feest der Besnijdenis op den achtsten of Jaarsdag, en Drie Koningen op den laatsten of Dertiendag. Zoo werd Joel *Kersmis*, de Jaarsdag *Jaarsmis* [1] en Dertiendag *der Drier Coningendach;* doch de traditioneele volkspret op die dagen bleef, en was veel ouder dan de Kerk.

"Maar," zeggen weêr anderen, "dat strijdt met hetgeen wij uit ons Vaderlandsche-geschiedenisboek geleerd hebben: hoe kan die Eerste-Januarijviering zoo oud zijn? Requesens heeft die immers ingevoerd A° 1575, en wij houden hem dus voor den uitvinder van ons Nieuwjaar."

Dat hebt ge aan "Vader Wester" te danken. Dat weleer zoo vermaarde en tot nog vóór weinig jaren alom gelezen schoolboek van "'t Nut" is de bron waaruit, een halve eeuw lang, de meeste Nederlanders hun historiekennis geput hebben. In dat boek hebt gij gelezen, dat "in 1575 door Requesens werd vastgesteld en ingevoerd, dat het *kerkelijk* en *bur-*

[1] KILIAAN: Jaers-misse, Calendae Januarii.

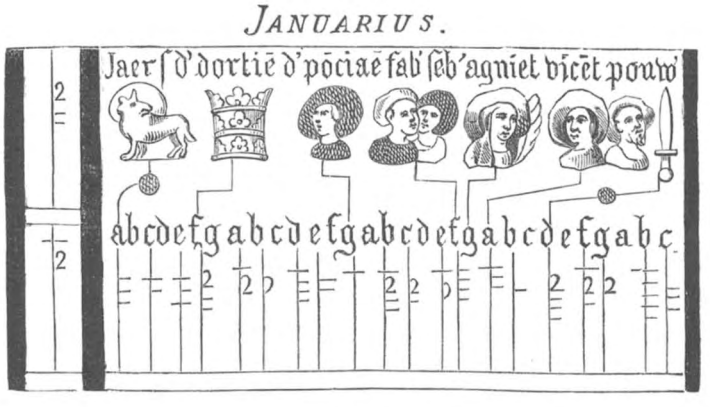
JANUARIUS.
Jaer ſ d' dortiē d' pōciae fab' ſeb' agniet vicēt pouw'
abcdefgabcdefgabcdefgabcdefgabc

Een almanak.

gerlijk jaar, hetwelk tot dien tijd toe altijd met Paschen was begonnen, voortaan met den eersten Januarij een aanvang zou nemen." [1] Maar hoe knap Vader Wester was, dit begreep hij niet regt, en zei 't daarom ook niet goed.

Requesens heeft geen Nieuwjaar uitgevonden en geen Eerste-Januarij-viering ingevoerd; hij heeft slechts aan een bestaande verwarring een eind gemaakt. Men had namelijk hier te lande van ouds drieërlei nieuwjaar. Vooreerst had men den Kerkstijl, volgens welken 't jaar met den 25n December begon, ten tweede den Hofstijl, volgens welken 't jaar met Paschen aanving, en ten derde den Jaarsdag op den 1n Januarij, die uit den Germaanschen tijd herkomstig was, en door 't gantsche volk, naar voorvaderlijk gebruik, met rumoer en gejoel, met gezang en geschal, met geschenken en fooijen — door welk laatste woord men gastmalen en drinkgelagen te verstaan heeft — gevierd werd. Die aloude Jaarsdag liet zich door Kerk- noch Hofstijl verdringen, en hij hield niet enkel stand in 't volksgebruik, maar ook in almanakken en rekeningen; van 't eerste ziet gij een voorbeeld in de hiernevensstaande afbeelding van een ouden almanak [2], en van 't tweede kan een rekening getuigen, welke ik aan den voet dezer bladzijde aanhaal [3]. Maar ieder zal ligt kunnen beseffen, dat uit die drieërlei nieuwjaren en tweeërlei stijlen, en dien aanvang van 't jaar met Paschen, waardoor de jaren altijd ongelijk van lengte waren, wel eenige verwarring in tijden en zaken ontstaan kon; en Requesens kwam met zijn bevelschrift van den 16n Junij 1575 volstrekt niet te vroeg; de Staten van Holland waren hem daarin werkelijk al verscheidene jaren vóór geweest, en hadden reeds in 1532 gepoogd ook ten Hove de afschaffing van den Hofstijl door te drijven.

Requesens heeft dus niets uitgevonden en niets ingevoerd, maar wel iets afgeschaft, namelijk de verwarring, — en het gevolg daarvan was, dat het oude volksnieuwjaar triomfeerde.

Hoe dat Nieuwjaar door 't volk, overheden zoowel als gemeen, in de Germaansche oudheid, in de middeleeuwen en na de Reformatie, gevierd werd, heb ik in mijn boek van de Volksvermaken, in een apart hoofd-

---

[1] Dertiende druk, 1854, bl. 48.

[2] De opheldering, die deze afbeelding behoeft, wil ik hier niet tusscheuvoegen, maar liever afzonderlijk in een volgend artikel geven.

[3] Bisschop Gwy was de man, die in zijn regtsgebied den Kerkstijl handhaafde, en Bernd van den Doreuwerde was zijn Baeliu van Amestel. Maar in Berads rekening komt bestendig de 1o Januarij als "Jaersdach" voor, niettegenstaande hij in de jaartelling den Hofstijl volgde.

stuk, verteld; — en vermits twee derden mijner tegenwoordige lezers het daar reeds gelezen hebben, en 't andere derdedeel 't er lezen kan, zoo begeert natuurlijk geen hunner, dat ik 't hier herhaal. Slechts één opmerking wil ik thans maken, en wel eene, die ieder gaarne hooren zal, daar zij tot lof strekt van onze boven alles geliefde en nooit genoeg bewonderde negentiende eeuw.

Onder alle dagen des jaars is er geen, die duidelijker bewijst, hoe hoog wij in beschaving staan boven onze voorouders, dan juist de Nieuwjaarsdag. Ja, ja, triomf! hij is getemd, die oude wildeman! Onze alles (behoudens de uitzonderingen!) temmende en bedwingende of beschavende en volmakende, onze alles verbeterende en veredelende of afschaffende en onmogelijkmakende tijd heeft ook hem geleerd zich zoo stil te houden als een voorzanger onder de preek.

"'t Nieuwejaar te singen ofte spelen bij der straten ende voor der goede luyden deuren", schandaal van den ouden tijd, — sints lang verboden! — 't Rumoeren en joelen, het trommelen en schieten, lawaai van den ouden tijd, — sints onlangs afgeschaft! — Och ja, terwijl 't zoo veel jaren nog niet geleden is, dat onze steden in den Jaarsnacht dreunden op hare grondvesten van 't oor-, neen, alle-vijf-zinnenverdoovend busgeknal, weten we nu niet in wat wereld we zijn, zoo kalm en rustig die gewigtige Moedernacht voorbijgaat. En de dag? die van ouds vermaarde dronkemansdag? — Geen dronkeman, die zich meer vertoonen durft; dank zij den heilzamen schrik, welken de krachttaal der afschaffingsorateurs, die, tusschen twee haakjes gezegd, de welsprekendste redenaars van onzen tijd zijn, hun ingeboezemd heeft!

"'t Oude in 't nieuwe houden"? — ja, dat doen we nog, maar zóó zedig en ingetogen, dat er zelfs geen liedje meer bij gezongen wordt [1], en wij in slaap zouden vallen, zoo we er geen troefkaartje bij hadden; terwijl elk slechts naar de klok van twaalven zit te verlangen, om spoedig naar huis en naar bed te kunnen gaan.

O gelukzalige eeuw, die wij beleven mogen!
Wat zededichter kan naar waarde uw lof verhoogen?

De nieuwjaarsbezoeken en nieuwjaarswenschen? O, dat urenlange plakken van waggelende gasten, en dat ellenlange temen van dubbelslaande tongen, waar onze grootvaders zich nog door moesten laten vervelen, —

[1] Vroeger geen "oude in 't nieuwe" zonder lied: de vrome lui zongen psalmen; de jonge lui 't vrolijkste, wat ze in hun liedeboekjes vonden; de poëten maakten elk Nieuwjaar een nieuw lied.

wij denken er niet meer aan. 't Bewonderenswaardig vernuft der beschavers onzer eeuw heeft ze belezen, bezworen en uitgebannen, zonder eenige inmenging van necromancie, alleen door een klein stukje kaarteblad met iemands naam er op.

Maar wie wij nog behouden hebben, en mogelijk nog zoo gaauw niet kwijt raken zullen, — de wenschers aan de deur om de fooitjes. "Daar, Lijsje!" zei weleer een zededichter, die van ergernis de deur uitliep, tegen zijn huishoudster:

> Daar is de beedlaarslijst, en daar een deel zesthalven!
> Dat volk is toch gewoon daarvoor hun maag te zalven,
> Schoon dikwijls de arme vrouw, die al haar leed verkropt,
> Bij 't flikkren van een lamp der kindren kousen stopt.

"Wel heeremetijt!" zei de huishoudster, toen hij weg was, "die poëten lijken wel mal; hij geeft 'et 'er ommers voor." En Lijs had gelijk. Ik heb boven reeds gezegd, dat het woord "fooijen" van ouds beteekende: maaltijden en drinkgelagen. Toen 't nu later de mode werd, zijne ondergeschikten niet meer te trakteeren, maar hun een stuk geld te geven, om zich daarvoor vrolijk te maken, ging de naam fooi op dat stuk geld over. En toen in onze steden de lieden, die aan de burgerij goede diensten bewezen (zooals door 't waken bij nacht, of door 't weghalen van asch en vuil), hun nieuwjaarsfooi aan der burgeren deuren gingen inzamelen, zoodat zij van niemand DE fooi, maar van elk een bijdrage daartoe ontvingen, toen werd op deze giften de verkleiningsvorm toegepast, en kregen die bijdraagjes den naam van fooitjes.

Uwe voorvaderen gaven den wenschers schellingen, "omme liefelijck mit malcanderen te verteren"; uwe grootvaders gaven hun zesthalven, om "hun maag te zalven"; en gij geeft hun kwartjes, om op uwe gezondheid vrolijk te zijn, want dit is de beteekenis van 't fooitjes geven. Keurt gij 't af? — Zeer goed; maar geef ze dan ook niet meer.

En geeft gij ze evenwel, omdat gij u niet tegen de kracht der gewoonte verzetten kunt, hou er dan ook in genootschappen en vereenigingen geen oratiën tegen.

De wenschers van heden kent gij, die van vroeger tijd niet; daarom vertoonen wij er u hier — namelijk op de eerste bladzijde, aan 't hoofd van dit nieuwjaarstraktaatje — een van vóór derdehalve eeuw. 't Is de torenwachter van den Haagschen peperbus, die op den eersten Januarij 1624 bij een burgemeester aanklopt om nieuwjaar te wenschen en zijn schel-

linkje te ontvangen. In zijn hand ziet gij een bundel afdrukken van zijn nieuwjaarsdicht, want hij moet bij al de Heeren van de stad nog wezen. Jeroen Jeroense heeft het voor ons bewaard; het luidt aldus:

Ik, Trompetter welbedacht,
Hou snell' en goede wacht,
Principael in de nacht
Als yder slapen placht.

Ik heet Heinderijck.
Wie is mijns gelijck,
Die op den Haagse toren
So mijn trompet doe hooren?

UE. dienaar Heinderijck wel grage,
Trompetter op den toren van 's Gravenhage.
Mijn gebiedenden Heeren,
Die mijn geven kost en kleêren.

"Wat beduidt dat: kost en kleêren?" — 't Is de oude stijl: ieder ambtenaar ontving niet alleen een salaris maar ook een kleed. Wie in 's Graven dienst was, droeg 's Graven kleêren, en wie in Stads dienst was, droeg der Stede kleêren; en ook zij, die hun eigen kleêren droegen, kregen er geld voor. Onder deftige lieden heette dit "jaarwedde en mantelgeld"; maar de gemeene man sprak van "kost en kleêren".

"Maar de man heeft den zegewensch vergeten." — Volstrekt niet; maar hij wil niet meer zeggen dan noodig is. 't Is Nieuwjaar, en dan is ieder woord een heilwensch, en hij is "wel grage", namelijk om heil te drinken; en als hij zich aanmeldt en zijn goede diensten herinnert, dan zegt hij genoeg, — de rest weten de Heeren wel.

Vindt gij zijn rijm niet kort en naïef? 't Bewijst, dat die Haagsche trompetter een ronde kerel was, die van geen zemelknoopen hield. Waren de nieuwjaarsrijmen maar altijd zoo gebleven! Dan ach! naderhand kwamen de lamzalige preekrijmen in achttiende-eeuwschen katechizeermeestersstijl, nog saaijer dan de saaiste moralisatiën van wijlen de kunstgodin Rhetorica, in de mode, en werden "opgedragen aan alle Heeren, Kooplieden, Burgers en Inwoonders der Stad" door karrelui en waldiepers, nachtwachts en lantarenopstekers, porders en omroepers. Nu, dat men in de eeuw van Claas Bruin en Sybrand Feitama zulks dierbaar vond, is geen wonder; maar wel is het te verwonderen, dat onze smaakvolle tijdgenooten zich die flaauwiteiten nog voortdurend voor een fooitje aan huis laten bezorgen.

EEN OUDE ALMANAK.

Beschouwen wij thans den Almanak, die bij bl. 3 is afgebeeld.

In de middeleeuwen hadden de lieden almanakken voor in hunne getijboeken, vooral om de heilige dagen te kennen: maar er werden toen ook reeds afzonderlijke almanakken gemaakt, die uit een lange, smalle strook perkament bestonden, en opgerold in den tasch gedragen werden. Die almanakken waren echter niet voor één jaar maar zoodanig ingerigt, dat zij voortdurend gebruikt konden worden. Onze afbeelding vertoont slechts één twaalfde gedeelte van zulk een almanak, namelijk de maand Januarij, doch dit is voldoende om de inrigting te doen kennen; de elf andere vakken zijn evenzoo, slechts de heiligen en de cijfers verschillen.

Deze almanak dagteekent van omstreeks 1400.

In het midden van de strook zijn, met de letters van A tot G, de dagen der maand aangewezen. Wist men nu de zondagsletter van 't loopende jaar, dan waren ook al de overige dagen bekend; b. v. was de zondagsletter C, dan viel de 1$_e$ Januarij op vrijdag, en duidde, 't geheele jaar door elke A een vrijdag, B zaturdag, C zondag, D maandag, E dingsdag, F woensdag en G donderdag aan.

Boven die rij letters zijn de heiligen geteekend en met kleuren afgezet, en boven elk figuurtje staat de naam; maar omdat de beperkte ruimte niet toeliet elken heilige juist boven zijn dag te teekenen, was 't noodig die figuren met lijntjes aan de dagletters te verbinden. En om de hooge heilige dagen van de mindere te onderscheiden, hebben de eersten een rood, de anderen een zwart lijntje.

In elke maand waren twee ongeluksdagen, — eigentlijk ongeluk-voorspellende dagen, waar elk dus wel naauwkeurig op had acht te slaan. Zij zijn met een rood rond plekje geteekend; in Januarij zijn dit de 1^e en de 25^e; in andere maanden vallen zij op andere datums.

Onder de meeste dagletters zijn zwarte streepjes gehaald, waarop met een zoogenaamd boerekrijtje het gulden getal is aangeteekend. Dit boerekrijtje is zeer eenvoudig: een enkel streepje (op de lijn) is 1; een dubbel streepje (door de lijn heen gehaald) is 10; een boogje is 5, een dubbel streepje met een enkel streepje daarvóór is 9. Dit gulden getal loopt in dezelfde volgorde het geheele jaar door, telkens met 8 opklimmende, of,

zoo 't daardoor boven 19 zou stijgen, met 11 afdalende, aldus: 3, 11, 19, 8, 16, 5, 13, 2, 10, 18, 7, 15, 4, 12, 1, 9, 17, 6, 14, 3, enz. Op dien dag nu, waaronder men 't getal vond, dat in 't loopende jaar 't gulden getal was, had men Nieuwe maan, en ieder kon dan ook ten naastebij weten, wanneer 't Eerste kwartier, Volle maan en Laatste kwartier zijn zou.

Vóór elke maand is met twee dikke strepen een kolom afgeperkt, die in 't midden weêr door een dubbel lijntje in tweeën is gedeeld. Die kolom dient om de lengte der dagen en nachten aan te teekenen, almede met een boerekrijtje. In het bovenste vak staan de uren van den dag met rooden inkt, en in het onderste die van den nacht met zwarten inkt. In Januarij is de dag 8 uren, en de nacht 16 uren. Gedurende de eerste helft van 't jaar, wint met elke maand de dag twee uren, en verliest de nacht even zooveel; in de tweede helft heeft het omgekeerde plaats.

Januarij heeft zeven heilige dagen, als: 1° Jaersdach (*rood*), waarbij een "Lam Gods" geteekend is, omdat op dien dag de Kerk de besnijdenis des Heilands herdenkt; — 6° Dortiendach (*rood*) of Drie Koningen, aangeduid door drie kroonen; — 14° Ponciaen (*rood*); — 20° Fabiaen en Sebastiaen (*zwart*); — 21° Agniet (*rood*); — 22° Vincent (*zwart*); — 25° Pouwels-bekeering (*rood*). Van deze zes heiligen ziet gij de portretjes, natuurlijk met den aureool omgeven; de koppen van Fabianus en Sebastianus zijn tegen elkander aangedrukt, omdat zij te zamen op één dag gevierd worden; en twee anderen hebben nog een onderscheidingsteeken: Agniet den palmtak, ten teeken van de zegepraal haars geloofs, en Paulus het zwaard, — volgens sommigen dat, waarmeê hij den goeden strijd gestreden heeft, maar volgens anderen dat, waarmeê hij onthoofd is.

In de volgende maanden worden een aantal heiligen ook door kopstukken voorgesteld, maar anderen door hun attributen: S. Pieter door een sleutel, S. Matthijs door een bijl, S. Maarten door een beker, S. Eloy door een hamer, S. Michiel door een weegschaal, S. Joris en S. Victor door hun wapenschild, enz. Velen, die bisschoppen waren, zijn slechts door den kromstaf vertegenwoordigd, maar de naam, die er boven staat, herinnert, wie er meê gemeend wordt; zoo o. a. staat op den 6n December een kromstaf met mit' daarboven, en ieder wist wel, dat dit "Sinterklaas biscop" beteekende.

De gedrukte almanakken, die slechts voor één jaar werden ingerigt, dagteekenen waarschijnlijk van 't laatst der 15e eeuw. Indien de almanak,

welken, blijkens de Stads-rekening van Middelburg van 1496, "Mr. Jacob Crom op ten nieuwjaars-avont heeft doen presenteeren" aan Burgemeester en Schepenen [1], een gedrukte was, dan is dit het oudste voorbeeld, dat wij kennen.

[1] *Nav.* X. D. bl. 357.

KOEK EN ZOOPJE.

Kan men zich een ijsbaan voorstellen zonder Koek-en-zoopje? Neen, evenmin als een oude Hollandsche straat zonder "Vrij wijn", of een hedendaagsche zonder "Bierhalle".

Hebt gij ooit een volksvermaak bijgewoond, onverschillig of 't veredeld is of niet, "Volksvlijt" of mastklimmen, Internationale Tentoonstelling of muziekuitvoering heet, waar niet bij gegeten en gedronken wordt? Overal moet een Nederlander zijn koek en zijn zoopje vinden, of hij komt er niet; en hoe zou hij 't dan op 't ijs zonder kunnen doen?

De Koek-en-zoopjes zijn zoo oud als het ijsvermaak. Vraagt gij bewijzen? Hier zijn ze.

1°. De koek is zoo inheemsch in Nederland, vooral bij Hollanders en Friezen, dat zijn oorsprong zeker tot de eerste bewoners opklimt. Onze heidensche voorouders hadden, zoowel als wij, koeken bij alle feesten, en zij offerden die ook aan hunne goden; en of dit nu ook al geen lange Deventer- noch Amsterdamsche konfijtkoeken waren, maar slechts ronde platte stroop- of honigkoeken, zoo als de Twentsche ijzerkoeken nog zijn [1], doet er niet toe; koek is koek, en smaak en vorm veranderen met den tijd.

2°. De zoopjes — dit weet ieder — klimmen op tot vóór 't begin onzer Vaderlandsche historie, en toen de eerste Germaan zich op onzen bodem neêrzette, was zeker 't eerste, dat hij deed, een zoopje nemen op zijn eigen welkomst. En derhalve:

3°. Zoodra er glijders en rijders op 't ijs kwamen, moesten er ook koek-en-zoopjes zijn.

In den eersten winter dat de eerste Friezen — want in dezen hebt gij,

[1] Zie *Oude Tijd* 1871, bl. 231.

Hollandsche lezer, zoowel als uw vriend aan de overzijde van den Fliestroom, uwe voorouders te erkennen, — op 't ijs verschenen, de een met een hand- of priksleê, de ander op paarde- of osseribben, kwam er zeker ook al dadelijk een oude Friezin zitten met bierpot en koekbak; en zij zette tegen de windzijde een strooijen mat op, en zie — 't eerste koek-en-zoopje was geboren.

De koek-en-zoopjes in hun hedendaagschen vorm zijn ten minste drie eeuwen oud. De steden waren toen al vol kroegen, vooral onze neringrijke zeesteden; op bijna elken hoek van een straat vond men een bakker of een kroeg, en deze laatste had in sommige buurten, b. v. te Amsterdam aan haven en waterkant, tusschen den eenen hoek en den anderen nog wel een halfdozijn konfraters. Bovendien zaten 't heele jaar door de brandewijnverkoopers of verkoopsters met stalletjes langs straten en burgwallen en op de bruggen, terwijl anderen op de pleinen rondliepen met den flesschenbak voor 't lijf [1].

Zoodra de Wintervorst ijs gaf, liep de straat leêg en 't ijs vol. En wat deden dan Jochem de kroegman op den hoek, en Aaltje Krimpkous, die op den burgwal, en Harmen Staal, die op de brug zat, en Bram Brandemoris, die op 't plein liep? — Dat spreekt van zelf: bij 't volk was hun nering, en toen 't volk op 't ijs was, gingen zij er ook heen; doch voorzagen zich eerst van de noodige koek. Aaltje en Harmen hadden slechts hun stalletje over te dragen, en Bram was nog eerder klaar; maar Jochem wilde ook niet achterblijven. Hij sloeg een tent op, waar hij de tafels en banken uit zijn voorhuis indroeg, en zijn flesschenkraam uitstalde, om en om een flesch en een koek, even als de tabaksdoozen en snuifpotten op de planken in een ouderwetschen tabakswinkel; hij stak een vlag met een zwaantje op de tent, en hing een groenen krans aan den stok. Toen klonk het van alle kanten:

Leg 'reis an, leg 'reis an,
Bij den koek-en-zoopjesman!

Of:

Kom bij mijn, kom bij mijn,
Zoetekoek en brandewijn!

---

[1] Vergl. *Oude Tijd* 1871, bl. 105. *Handv. van Amst.* bl. 187 en de schilderij van Nieulandt vermeld in de noot op bl. 87 van den *Ouden Tijd* 1871.

Koek en zoopje.

Ja, voor sommige tenten werd zelfs de trompet geblazen, even als dit van ouds voor alle plaatsen van publieke vermakelijkheden in gebruik was. Ziehier een koeplet uit een "Nieuw lied op de Maasvreugd" van vóór anderhalve eeuw:

Trompetten, die daar lustig blaazen,
't Is al gala, zonder end;
"Leg 'reis an, gij nobele baazen!"
Roept aldaar de Marketent.
"Lavas, jenever of brandewijn,
"Heb ik hier tot uw gerief;
"Komt, neemt een borreltje bij mijn,
"En heet bier al voor je lief!"

Op 't hierbijgevoegde plaatje ziet gij koek-en-zoopjes van omstreeks 1700, naar een gravure van Jan Lamsvelt. — "Maar zien wij daar niet nog iets? een dobbelbak?" — Ja wel, daar staat Ouwe Kees de jolleman, die nu met zijn schuitje geen duit verdienen kan, en daarom met een mand vol drieduitskorsjes en een dobbelbak op de baan gekomen is, om op de oortjes te azen, die de jongens van hun peetjes en meuitjes krijgen. En hij heeft er een bankje naast gezet, ten dienste van de heeren, die hun schaatsen aan of af willen doen, wat hem op een mooijen dag ook nog een goeden stuiver geeft.

"Maar liet de politie dat dobbelen toe?" — Wel zeker; in dobbelen om koek zag niemand kwaad; men achtte dat even onschuldig als 't werpen met dobbelsteenen om kriekjes of peperneutjes, 's zondag-avonds op 't "Strijk weg en geef wat." Maar ook 't dobbelen om geld zelfs, schoon elders verboden, was vrij op 't ijs.

Dobbelen was immers van de vroegste tijden af een zeer geliefd en zeer algemeen vermaak, zoowel van edelen als gemeenen, van wijzen als van dwazen, van ouden als van jongen; — dit heb ik in *de Volksvermaken* duidelijk uitgelegd. Zonder dobbelen had niemand pleizier; werd het om 't misbruik streng verboden, dan werd het toch op de feestdagen, waarop de menschen pleizier moesten hebben, vrijgelaten; maar op 't ijs was 't altijd vrij. De Heeren van den Gerechte maakten keuren, waarbij 't dobbelen verboden werd in hun stad en jurisdictie en nog een mijl in 't ronde, te land en te water; — maar vermits 't ijs noch land noch water was, zoo heerschte er een onbedwongen vrijheid.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

I.

OP NIEUWJAAR.

Nimmer welligt hebben Nederlanders den eeuwenouden wensch om "heil en zegen in 't nieuwe jaar", elkander met zooveel nadruk en diepgevoelden ernst toegeroepen als op den Jaarsdag van 1572; — het heil, dat zij hoopten, de zegen, dien zij wenschten, was de verlossing des vaderlands uit de magt van den geweldenaar. Dit was hun innig zielsverlangen, het uitzigt waar zij naar reikhalsden; en al werden die wensch en hoop slechts in vertrouwden kring zacht uitgesproken, — op geen tijdstip nog, van den aanvang der Spaansche tiranny af, waren zij zoo levendig en algemeen geweest als toen.

't Is wel waar, dat sommige historieschrijvers ons een anderen indruk geven, en zeggen, dat, toen het gedenkwaardig jaar 1572 aanbrak, niemand een voorgevoel had van de gewigtige gebeurtenissen, die aanstaande waren, daar alles onverwacht en onbedacht kwam; ja, dat de hoop op redding toen niet grooter was dan in vroegere jaren. 't Is waar, dat Alva zelf aan den Koning schreef, dat er zeker in dat jaar niets gebeuren zou, waarover hij zich behoefde te verontrusten; maar 't is ook waar, dat hij zich en den Koning bedroog. 't Kan zijn, dat het, bij de doffe stilte in 't openbaar leven onder den druk van Alvaas geweld, en bij 't overal rondsluipen van zijn "zevenstuiversvolk" of verklikkers, oppervlakkig zoo scheen, en 't is dus mogelijk, dat Alva ditmaal zelf geloofde, wat hij schreef, schoon hij gewoon was zijnen Koning omtrent den waren staat van zaken te misleiden; maar droomde hij, in 't vol vertrouwen op zijn magt, van niets dan rust en stille onderwerping, en was hij blind voor 't gevaar, dat hem dreigde, — zijne trouwste raadslieden, die beter zagen dan hij, dachten er anders over.

't Gantsche land was in hevige spanning. Alva had, meer dan ooit, den haat van alle Nederlanders, van welke gezindheid ook, tegen zich opgewekt, en nooit was het verlangen naar bevrijding van 't juk, dat hij hun oplei, levendiger en algemeener geweest, dan juist in den aanvang van 1572. Zelfs die onverschilligen, wien gewetensdwang noch regtsver-

krachting ter harte ging, en die 't vermoorden van duizenden om huns geloofs wille en van andere duizenden om hunner goederen wille koelbloedig hadden aangezien, werden wakker toen de dwingeland hun naar de geldbeurs greep. Zijn dolzinnig doordrijven van den Tienden Penning had een uitwerksel, dat hij niet bedoeld had: het maakte voor de zaak des Vaderlands weêr goed, wat vroeger de beeldstormerij zoo jammerlijk bedorven had, — het hereenigde de Roomsch- en Hervormingsgezinden tegen 't Spaansch geweld. En terwijl Alva te Brussel droomde van rust, beklommen Hollanders en Friezen hun duinen en dijken, om van verre de Prinsenvlaggen te zien wapperen op de toppen en stengen der Watergeuzen; en als de donder van het scheepsgeschut rolde over de baren, en de weêrgalm hun in 't oor klonk, dan scheen het hun reeds de blijde aankondiging der naderende verlossing.

Wie twijfelt, of op dien Jaarsdag, bij 't "heil en zegen" wenschen, aan 't heil des vaderlands en den zegen der vrijheid gedacht werd?

Herinner u Margriete Hooft eens; zij was de vrouw van den watergeus Jakob Simonsz. de Rijk. Zoodra — denkelijk op den 2n April — 't gerucht der inneming van den Briel Amsterdam bereikt had, was Margrietes eerste gevoel dat van angst, omdat haar man er bij was; zij liep naar haren vader, wien zij met tranen in de oogen hare bekommering te kennen gaf. "Spaar uwe tranen, dochter!" zei toen de oude man vol moeds en innig verheugd, "zij hebben de koe bij de hoornen." Gelooft gij niet, dat voor dezen Klaas Hooft de tijding, dat de geuzen den sleutel van de Maas bemagtigd hadden, de vervulling van een wensch was? Gelooft gij niet, dat, toen drie maanden vroeger deze dochter, naar oud gebruik, haren vader een gelukkig nieuwjaar was komen wenschen, hij in den boezem van zijn huiselijken kring een hartelijke bede had geuit voor de verlossing des vaderlands? Gelooft gij niet, dat zulks in menigen huiselijken kring geschied zal zijn, gelijk in den zijnen?

Zouden de Amsterdamsche burgers, die in den zomer van 1571 de "vermaecklicke scharmutsinghen" der jongens op den Dam aanschouwden, waarvan ik vroeger gesproken heb [1], en speelswijze Alva door Oranje 't land zagen uitjagen, en die nog al aan "voorbeduytselen" geloofden en bij voorkeur die in kinderspel zochten [2], daar op den Jaarsdag van 1572

---

[1] *Oude Tijd*, 1871, bl. 291.

[2] 't Was een oud bijgeloof aan de onschuldige jeugd de gave der profecy toe te kennen; vergl. *de Volksverm.* bl. 318.

niet meer aan gedacht hebben? Wie zich in den toestand en de denkwijze van dien tijd verplaatsen kan, zal zich ook kunnen voorstellen, hoe velen 't elkander herinnerd, en de vervulling van dit voorbeduidsel in 't nieuwe jaar verwacht zullen hebben.

En Haemrode — een oog- en oorgetuige — verhaalt ons, dat in 't najaar van 1571 te Amsterdam niet alleen de burgers, maar zelfs sommigen uit den Raad (natuurlijk tot groote ergernis van Joost Buyck en zijne vrienden) begonnen 't oog op den Prins van Oranje en zijne hulp te slaan, en wel durfden zeggen, dat het tijd werd, de wapens op te vatten om zich van 't juk van dien gehaten Alva te bevrijden. Hebben die mannen op den Jaarsdag 't "heil en zegen" kunnen uitspreken, zonder andermaal aan Oranje en de afwerping van 't juk te denken, en te hopen dat dit in 't nieuwe jaar eens gebeuren mogt?

Ik heb dit drietal voorbeelden opzettelijk uit Amsterdam genomen, omdat deze stad de treurige vermaardheid heeft, destijds zoo ijselijk Spaanschgezind geweest te zijn. Evenwel was de burgerij dit toch niet, maar wel het ultra-conservatief patriciaat, dat toen op de kussens zat en er tot elken prijs op blijven wilde. Al spoedig na de inneming van den Briel, waren de Amsterdammers genegen mede de Prinsenvlag uit te steken en de geuzen in te halen, maar Joost Buyck en zijne vrienden wisten spoedig van Bossu een bevelschrift uit te lokken, om "tweehonderd man te wapenen, ten einde het gemeene volk in bedwang te houden" [1]; — eigentlijk had er moeten staan: "tweehonderd man van 't gemeene volk te wapenen om de burgerij in bedwang te houden", want dit was 't middel, waardoor de Spaanschgezinde Heeren zich staande hielden. Maar als 't nu zoo te Amsterdam was, hoe moest het dan elders wel zijn, — in Enkhuizen en Vlissingen, in den Briel en Dordrecht, in Rotterdam en Delft, — allen steden, wier burgerijen als zeer Prinsgezind bekend waren.

Zou niet in den Briel — want deze stad verdient, als de eersteling der vrijheid, vóór anderen genoemd te worden — in den Briel, waar menig hart voor Oranje klopte, waar Treslong zijne vrienden had, waar, wat nog al opmerkelijk is, Lumey zelf in November 1571 nog geweest was, een Jan Koppelstok, de man, die 't eerst de watergeuzen te gemoet ging, met zijn vrienden op den Jaarsdag geen hartelijken wensch

---

[1] De brief, geteekend te 's Gravenhage den 20n April 1572, berust nog in 't Stads-archief, en staat vermeld op bl. 115 van het II D. van den *Inventaris* door Dr. P. SCHELTEMA.

voor 't heil des Lands met een Duitschen dronk bezegeld hebben?[1] — En die kooplieden uit Brabant en de Walsche gewesten, in 't najaar van 1571 in zoo grooten getale naar Frankrijk geweken, dat er alleen te Parijs wel vierhonderd waren, en die koning Karel honderdduizend dukaten aanboden, wanneer hij in de Nederlanden vallen en Alva wegjagen wilde, — zouden zij op den Jaarsdag van 1572, bij hun "heil en zegen" slechts aan huis en kantoor en niet aan 't benaauwde vaderland gedacht hebben? — En die Brusselsche bakkers en brouwers en slagers, die in 't voorjaar van 1572 Alva zoo moedig tegenstonden, zelfs met den strop voor oogen, — zouden zij 't jaar ingetreden zijn zonder een wensch om bevrijding, al konden zij dan ook nog niet gissen, vanwaar die opdagen zou?

Denk aan zoovele vrouwen en moeders, wier mannen en zonen ballingen of watergeuzen waren; geen harer, die den nieuwjaarsmorgen kon zien aanbreken zonder de bede: "Verlos ons, Heer! van onze vijanden."

Denk aan die talrijke ballingen zelven, heinde en veer verstrooid, van vaderland en gade en kroost verwijderd, wien 't heimwee zuchten deed naar altaar en haardstede. Denk aan die zwervers op de baren, de watergeuzen, thans wilde vrijbuiters en de schrik der zee, maar de meesten ondanks zich zelven, en door de woede der vervolging tot wraak getergd; — met welken wensch zullen die allen hun vrienden en makkers op den Jaarsdag van 1572 begroet hebben?

Twee jaren lang reeds hadden de Nederlanders, en vooral de zeeprovinciën, door aanslag op aanslag in spanning en verwachting verkeerd; tweemalen reeds was 't op den Briel gemunt geweest, meermalen op Enkhuizen, nu op Vlissingen dan op Dordrecht of op Hoorn. En toen A°. 1572 aanbrak begreep ieder, dat het hoog tijd werd, dat Oranje en de geuzen vasten voet in 't land kregen. Wat plannen en aanslagen de Prins al beraamd had (schoon die allen mislukt waren), zoowel aan den

---

[1] *Duitsch* beteekent niet *Hoogduitsch*, als men tegenwoordig meent, maar *Nederlandsch*. Onze taal heette nog tot voor ruim een eeuw bij uitnemendheid de *Duitsche*, en de Nederlanders waren de *Duitschen*, gelijk de Engelschen ons dan ook nog *Dutchmen*, d. i. "Duitsche mannen" noemen. Toen Valcooch een handboek voor Hollandsche onderwijzers schreef, betitelde hij 't: "Regel der Duytsche Schoolmeesters", Costers Akademie heette "de Duytsche Academie", en Langendijk liet een Hollandschen boer zeggen:

We praeten ummers allemael
Oprechte zuivre Duitsche tael.

En wij zelven noemen nog iets in 't Nederlandsch overzetten: "iets verduitschen". De taal onzer bovenlandsche buren werd nooit anders dan de *Hoogduitsche* genoemd.

land- als aan den zeekant, wisten duizenden van allen rang en stand, want de Prins en zijne vertrouwden hielden briefwisseling en verstandhouding in alle gewesten, maar vooral in Holland, en zamelden voortdurend geld in voor de goede zaak, en toch lekte er nimmer, noch door vrees, noch door ontrouw, iets van uit; ja zelfs door geen pijnbank konden de Spanjaards, schoon ze al wat vermoedden, iets ontdekken. Ieder was overtuigd, dat het heil des vaderlands stilzwijgen vorderde, en de haat tegen de Spanjaarden te groot, dan dat men niet liever alles lijden dan dezen iets ontdekken wilde. En zouden, in zulk een staat van spanning, hoop en verwachting, al die duizenden op den Jaarsdag bij hun "heil en zegen" niet hebben gedacht aan de verlossing des vaderlands?

Neen, nooit voorzeker hebben vrienden en broeders elkander hun Jaarsgroet: "een zalig nieuwjaar verleene ons God!" met zooveel innerlijke aandoening toegewenscht als heden vóór drie eeuwen — op den 1n Januarij 1572.

En was het welligt toen, dat de geleerde en dichterlijke watergeus Frederik van Inthiema hetgeen hij wenschte, voorspellend uitdrukte in het vers:

Tristior Anseribus praeda jacebis humi!

dat is:

Smaadlijk in het stof geworpen, wordt gij eens der Ganzen buit! [1]

dan heeft hij die profecy vervuld gezien. De oorlog, die in 1572 aanving, en dien de Spanjaarden in 't eerst met woest geweld meenden te kunnen dempen, liep, na jaren worstelens, uit op de vernedering van Spanje, welks schatten metterdaad de buit der Geuzen werden.

---

[1] De *Ganzen* zijn de *Geuzen*. De Spaanschgezinden noemden de watergeuzen spottend waterganzen of zeeganzen (*anseres maritimi*). Ook in 't Geuzelied van *de Vos en de Gans* beteekent de Gans de Geuzen, b. v.

De Vos, subtyl van listen,
Altyt hy practiseert;
't Was wonder, hij niet gisten,
Dat de Gans swemmen leert.
Hoe wijt dat zijn de stromen
So weet de Gans wel raet,
Om daer over te comen,
Daer de Vos vore staet.

En werkelijk beteekenden de woorden *geus*, *goos* en *goes* een gans (zie Kiliaan), waarom ook de stad Goes in Zeeland, als sprekend wapen, een *gans* voert.

WILLEM IV OP DE FROSKEPOLLE.

De Froskepolle [1] is de naam van eene herberg, die in Friesland wel bekend is. Die herberg staat een half uur beoosten Leeuwarden, aan het grootscheeps-vaarwater, daar waar de nauwe en de wijde Greons met het Woudmansdiep te samen vloeien. 't Is eene zonderlinge herberg, want er loopt geen weg langs; kwalijk een voetpad voert er heen. Toch wordt de Froskepolle druk bezocht. Schippers, jonge lieden, die voor pleizier "uut seilen gaan", en visschers maken, met jagers in het najaar, en vooral met duizenden schaatsrijders des winters, de bezoekers van de Froskepolle uit.

Wie Willem IV was, behoeft hier niet beschreven te worden. Deze voortreffelijke friesche stadhouder, die door de Hollanders in 1747 ook tot hun stadhouder werd gekozen, de zoon van de edelaardige Maryke-mui, van wie ik verleden jaar verhaalde [2], en die in Friesland niet minder populair was dan zijne moeder, is wel bekend.

Toen prins Willem IV nog als stadhouder van Friesland te Leeuwarden woonde, kwam hij eens, na afloop van eene jachtpartij, met zijnen vriend Onno Zwier van Haren [3] en andere jachtgezellen, meest allen friesche edellui, laat in den namiddag, op de Froskepolle aan. De jagers, gezonde jonge mannen, waren van 't edele weidspel in de frissche najaarslucht vermoeid en hongerig geworden. Ze gingen de herberg binnen en vroegen, half in scherts half in ernst, aan de "*kasleinske*" (waardin), of zij hun ook wat eten kon geven. "*Ne!*" luidde 't antwoord, *mar ik ken wol hwet strou for jimme bakke!*" (ik kan wel wat pannekoeken voor u bakken). Nu, er werd niet lang geraadpleegd: honger is een scherp zwaard, ook voor prinsen en edellui! Het aanbod van de vrouw werd aangenomen. Sommigen van den stoet vonden het misschien wel wat vreemd en ongepast en in strijd met hunne waardigheid; maar wat deed het er toe? De kasteleinske kende hen immers toch niet! En als ze maar eerst wat grond

[1] De *Froskepolle* of *Froaskepoalle* is een friesch woord, dat het *kleine kikvorscheneiland* beteekent.

[2] Zie *Oude Tijd* 1871, bl. 22.

[3] De bekende staatsman en dichter. Onder zijne vaderlandsche gedichten is *de Geuzen* het beroemdst. Hij was twee jaren jonger dan de prins.

in hunne blaffende magen voelden, ze konden met een uurtje te Leeuwarden op het hof hun eetlust dan verder bevredigen. De vrouw smeet onderwijl gauw wat turven op 't vuur in den haard, en de vrolijke jagers gingen in een grooten kring rondom 't vuur zitten; de prins in 't hoekje van den haard, in den grooten leunstoel van den ouden boer, en zijn vriend Onno Zwier naast hem. Zoo rustten ze hunne vermoeide leden wat uit. Al spoedig kwam de vrouw weêr binnen met een' grooten pot vol beslag en gewapend met de koekepan en 't pankoeksijzer. Zij plaatste zich in 't midden van hare gasten voor den haard, en, den kring rond ziende, vroeg ze: "*hwa scil earst?*" (wie zal eerst?) namelijk eeten; want als men in Friesland pankoeken eet, eet men een voor een, niet allen gelijktijdig, om ze zoo heet uit de pan te kunnen gebruiken.[1] "*De man ûn 'e hirdsherne!*" (de man in 't hoekje van den haard) zei Onno Zwier[2], meenende dat de vrouw volstrekt niet wist, wien ze voor zich had. De vrouw keek den prins even aan, gaf hem ongemerkt een oogje van herkenning en verstandhouding, haalde toen een schoteltje met versche boter uit de *molkenkeamer* (de melkkelder), een zilveren vork uit het "*kammenet*" (kabinet), en een potje met fijne, witte broodsuiker uit de tapkast, en ging aan 't bakken. Zij bakte voor den man in 't hoekje van den haard kleine, dunne, luchtige en allerlekkerste pannekoekjes, flensjes zooals de beste kok van 't hof ze niet lekkerder kon bakken. De prins at er dan ook overheerlijk van, en toen hij genoeg had was zijn buurman aan de beurt. Nu sloot de kasteleinske boter, suiker en zilveren vork weêr weg en bakte voor nummer twee een dikke, grove koek in raapolie, zoo zwaar, dat een slatter er genoeg aan zou hebben en gaf er hem een schepje stroop over. O, wat zette Onno Zwier een benauwd gezicht! "*Frou!*" zei hij, en hield zich alsof hij deze handelwijze niet be-

[1] Precies zoo van ouds te Amsterdam. Als moeder pannekoeken bakken zou, dan was 't, al eer zij vroeg: "wie sel eerst?", een kibbelpartij onder haar apostelen, wie de eerste zou hebben; de een maakte er aanspraak op, omdat hij de oudste, de ander omdat hij de jongste was. En als eindelijk de kwestie beslist was, dan ging 't geregeld, koek na koek, op de rij af; en bij elke koek, die heet uit de pan kwam, voegde moeder de waarschuwing: "Dominee! brau je bekkie niet." — De echte oude Amsterdammers zijn van herkomst "opriuchte" Friezen geweest; ik heb er in mijne *Volksvermaken* nog meer sporen van aangewezen.

J. T. G.

Ja wel; precies zoo hebben de friesche moeders bij die gelegenheid 't oude, bekende *seckje*: "*Hjitte bîte, boye! barn 'e tûte net!*" (Heete beet, knaap! brand 't mondje niet!)

[2] 't Was in den goeden ouden tijd, toen alle Friezen nog hunne eigene friesche taal spraken of althans spreken konden, als 't te pas kwam.

greep, omdat hij meende dat de kasteleinske hen niet kende: "*frou! wy meie ek wol strou in 'e bûter bakt!*" (wij lusten ook wel pannekoeken in boter gebakken). "*Ja, ja!*" antwoordde 't moedertje, "*oalje is for de feinten goeder-noach!*" (olie is voor de knechten goed genoeg). Verschrikkelijk! "goeder-noach for de feinten!" Onno Zwier had haar wel een bijtend epigram naar den kop willen werpen; een paar andere heeren sprongen van hun stoel op, maar bedachten zich en gingen bedaard weêr zitten; en prins Willem beet op zijn lippen, om in geen lach uit te barsten. Maar of die edellui en groote heeren hoog of laag sprongen, als ze niet met hongerige, leêge magen wilden vertrekken, dan moesten de dikke oliepannekoeken met stroop er in.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

HOE DE KOSTER TE VOORTHUIZEN EIJEREN GAARDE [1].

Tegen Paschen ging hij met een groote mand bij de boeren rond. Binnen getreden, zette hij zijne mand midden op den vloer en maakte een praatje met den boer; middelerwijl legde de vrouw zooveel eijeren in de mand als zij missen wilde en deed er wat haksel bij. Zoo ging hij van den een naar den ander, en wist niet, hoeveel hij bij elk gekregen had. 't Volksgeloof leerde, dat hij meer kreeg, als hij er niet naar omzag, want dat de hebzucht den zegen verminderde. Gewoonlijk haalde hij drie- of vierhonderd eijeren op, die hij ter markt bragt, en wier opbrengst een deel van zijn salaris uitmaakte.

[1] Hoe de scherpregter te Middelburg eijeren gaarde, kan men lezen in den *Ouden Tijd* 1871, bl. 286. 't Verschil is, dat de scherpregter ze *nam*, en de koster ze zich liet *geven*.

Amersfoort. E. BAAK.

AMBACHTEN.

I.

DE SCHOENMAKER.

Ziehier "de Vermaarde Schoenmaaker" van Kornelis Dusart, naar een ets van omstreeks 1690 [1]. Die vrolijke meester Krispijn op zijn driestal is de type van 't

Schoenmakertje Vetleêr,
't Vet loopt bij zijn pet neêr!

De man heeft druk werk en wel twee knechts en nog een leerjongen. De eene knecht, met zijn echt hansworstegezigt, en zijn gebloemd-sitsen hemdrok aan, en zijn grijzen vilthoed op, die veel naar een harlekijns muts lijkt, past een dikke Kennemer boerin een schoen aan, die echter veel te klein is voor haar lompen beerevoet; zijn kameraad, in gelijk kostuum, en met de els door den hoed gestoken, klimt op een leertje om nog een bundel schoenen van de lat te krijgen, maar de boerin springt van haar stoel op, en wijst naar een paar groote klossers, die zij liever hebben wil. Op den achtergrond is de leerjongen bezig bij eene tafel, waar een lamp met drie pitten boven hangt, zooals wij die nog in de oliekoekekraampjes gekend hebben. De schoenmakersgereedschappen liggen in 't rond verspreid, en de leesten steken aan den wand. In 't openstaande kastje zien wij ook schoenen en een smeerpot, terwijl er een bundel pikdraad bovenop ligt.

Maar wat is dat plakkaat daar achter 's meesters rug aan den wand?

Dit stuk heeft met de schoenmakerij niets te maken, maar 't getuigt van zijn politieke gevoelens; — 't bewijst ons dat meester Krispijn een goed prinsman is. In de maand April van 't jaar 1689 werden onze Prins en Prinses te Londen tot Koning en Koningin gekroond, en daar waren alle prinslui in ons Land zoo blij om, dat overal, maar vooral in Holland, in steden en dorpen, een vrolijke Prinsjesdag gevierd werd.

[1] Onze houtsnede geeft eene verkleinde voorstelling naar een fraai exemplaar van bovengenoemde ets, berustende in de prentverzameling van den heer W. H. J. van Kempen te Amsterdam.

De vermaarde schoenmaker.

De vlaggen werden uitgestoken en de klokken geluid, er werd geschoten en hoezee geroepen, gedronken en gezongen, en den gantschen nacht danste 't volk om de brandende piktonnen. En opdat elk van die heugelijke gebeurtenis een blijvende herinnering zou hebben, liepen, toen alles afgeloopen was, de nieuwspostewijven rond en schreeuwden op haar ouden dreun:

Hier hebje de beskrijvin——g
Van de krooning van die keuning Willia——m
Hoe dat 'et gebeurd ende geschied i——s
Al in die stad van Lonne——n
En van die groote Veestevetijte——n
enz.
Gee——f 'k al om ien stoi——ver!

Toen kocht onze baas ook zoo'n ding, en plakte 't, ter eeuwiger memorie, boven zijn leesten aan den wand. 't Stuk is op best monnikengraauw gedrukt; bovenaan staan, in twee ovalen, de fraaije houtsneêportretten van Willem en Maria; de beschrijving van 't krooningsfeest staat er in twee kolommen onder gedrukt, en eindelijk aan den voet van 't blad, als toegift, nog een "Nieuw Princeliedt, op een aengename voys."

Na de ets bekeken te hebben, moeten we nu over 't ambacht spreken, en daartoe vinden wij de echte bronnen in de gildebrieven en gildekeuren; maar ik zou vreezen, u ijselijk te vervelen, wanneer ik u op een bloemlezing daaruit onthalen ging. Wie er belang in stelt, kan die brieven en keuren zelve lezen, en er uit leeren, wat een schoenmaker doen of niet doen mogt, b. v. geen schoenen van robbeleêr en geen binnenzoolen van oude vilten maken; ook geen "smeer ongelen bij de kaars," omdat daar ligt brand van komen kon; — men kan er lezen, wat het onderscheid is tusschen schoenmaker en schoenlapper, en hoeveel knechts en leerjongens een baas hebben mogt, en of 't een paar ruiterslaarzen met een paar vrouweschoenen, dan wel een paar visscherslaarzen met een paar mansschoenen waren, die 't gild tot een proefstuk voor 't meesterschap eischte, en al dergelijke zaken meer. Maar vermits deze dingen tegenwoordig zeer weinig en daarentegen traktaatjes zeer veel bijval vinden, zoo zal ik u, in plaats van al dat gildemoois, liever een stuk van een traktaatje voorleggen, en wel van een dat geschreven is door een tijdgenoot van Dusart, die een geleerd man en groot redenaar was, namelijk door den beroemden Roomsch-Keizerlijken Hofprediker Pater Abraham a Sancta Clara.

"I. De schoenmakers zijn zeer nuttige lieden. Waarom? Omdat zij schoenen maken; want hoe noodzakelijk deze den mensch zijn, blijkt uit de H. Schrift, *Act.* XII : 8. De Engel, die den H. Petrus uit de gevangenis verlossen kwam, beval hem uitdrukkelijk, eer hij hem liet uitgaan, zijn schoenen aan te trekken. De Engel wilde niet, dat Petrus op den weg zijn voeten bezeeren zou, want dan had de H. Apostel niet meer kunnen reizen en 't predikambt waarnemen.

II. De schoenmakers zijn zeer achtbare lieden. Dit is te bewijzen met de Pausen Urbanus IV en Joannes XXII, die schoenmakerszonen waren, waardoor overtuigend blijkt, dat hun vaders achtbare mannen geweest zijn.

III. De schoenmakers zijn zeer eerwaardige lieden, want er zijn onder hen zelfs heiligen geweest. Te Rome is een schoone kerk aan de H. H. Crispinus en Crispinianus gewijd, twee broêrs, die beiden schoenmakers geweest zijn, en zoo heilig waren, dat zij de schoenen aan de armen om niet gaven.

[Ja wel, maar de Pater vergat er bij te zeggen, dat zij 't leêr niet betaalden. Hoe ze er aan kwamen, weten wij niet met volle zekerheid, want de legenden, die anders altijd zoo zeker gaan, zijn hier met elkaâr in strijd: volgens de eene bragten de Engelen hun 't leêr; maar volgens de andere stal Crispinus 't, en dit laatste durfde een schoenmaker zelfs op zijn luifel schrijven:

Hier maakt men schoenen en muilen, na ieders begeer,
Sint Crispinus gaf de schoenen om Godswil, maar hij stal het leêr.

De man wilde zeggen: omdat ik 't leêr niet steel, kan ik ook de schoenen niet om niet geven.]

IV. De schoenmakers zijn zeer vrome lieden; ofschoon niet allen. In 't leven van den H. Joannes de Aalmoezenier, leest men van een vromen schoenmaker, die een huis vol kinderen had, en weinig van de kunst vergeten was, omdat hij er nooit veel van geweten had, en nogtans veel geld verdiende. Zijn gildebroeder, die veel harder werkte en 't lang zoo goed niet had, zei eens tot hem: "Meester! hoe drommel kom jij toch zoo gelukkig? Ik werk dag en nacht, ja op zondag en heiligdag zelfs, en kan met al mijn wurmen, mijn kinderen naauwelijks droog brood geven." — "Dat komt," antwoordde de vrome schoenmaker, "omdat ik een plaats weet, waar ik alle dagen een schat vind. Ga meê, dan zal ik die met je deelen." — De ander was daar graag toe, en waar bragt zijn vriend hem? In de kerk. En toen deze schoenmaker nu ook vroom werd, en alle morgens de mis ging hooren, en de heiligedagen

vierde, kwam de zegen in zijn huis, en hij kon zijn kinderen lekker te eten geven. [En daaruit leert men, hoe profijtelijk de vroomheid is.]

V. De schoenmakers zijn als de schapen en lammeren van den patriarch Jakob, die niet allen wit, maar sommigen gevlekt waren. Want daar de schoenmakers met pik omgaan, worden zij er meê besmet, en daar zij met de leest omgaan, worden velen over één leest geslagen met bedriegers, die verbrand leêr gebruiken, zoodat een nieuwe schoen in 't eerste water schipbreuk lijdt. Maar ik raad hun, hunne evennaasten, niet op deze en andere manier te bedriegen, want anders zal de duivel hen te zijner tijd wel vinden, en hun met den klopschinkel braaf op den pokkel komen. Amen."

Pater Abraham heeft nog een voorname eigenschap vergeten: de schoenmakers moeten ook zeer voorzigtige en bescheidene lieden zijn, vooral als zij schoone dames de maat moeten nemen. Dat ondervond eens, in 1700, een Haagsche schoenmaker, die ontboden was bij den Russischen ambassadeur Mattweoff. Deze bojaar was een trouwe navolger van den grooten Tsaar; hij was even driftig, en sloeg er dadelijk op. Hij had een jonge schoone vrouw en was ijselijk jaloersch; zij was vermaard om haar mooije voetjes, en hij kon niet dulden, dat iemand er naar keek. De schoenmaker moest haar de maat nemen van een paar nieuwe schoenen; de bojaar stond er bij, en begluurde 's mans oogen. Op eens bemerkende, dat Krispijn één oogenblik niet naar de maat maar naar den voet keek, greep hij een rotting, en ranselde den armen kerel zoo Russisch af, dat deze moord en brand schreeuwde, en de justitie er bij te pas kwam.

Dat bij de oude Friezen de schoenmakers ook al nette schoentjes voor kleine juffervoetjes maakten, heeft dominee Westendorp bewezen in zijne verhandeling over een paar oude schoenen, die in 1817 opgegraven zijn.

Den grootsten schoen bezit de stad Rotterdam: 't is er een van den vermaarden Lekkerkerkschen boer, $3^1/_2$ palm lang. Hoe jammer, dat Amsterdam er geen van Klaas van Kieten bewaard heeft; die zou nog wel een halve palm grooter zijn.

En de beste schoen? Die is te vinden in de verhandeling van professor Camper. De groote man schreef haar met het menschlievend doel, ons ellendig schoeisel te verbeteren, maar dat doel is tot nog toe niet bereikt. Die verhandeling behoorde, tot nut van 't algemeen, in elken schoenwinkel op den toonbank te liggen.

OOSTERBEEK, VOORHEEN EN THANS.

Ach, beste vriend! waar ik mijn schreden wende,
't Zij op of neêr,
Het Oosterbeek, dat ik te voren kende,
Bestaat niet meer.

't Was eenmaal hier een uitgestrekte heide,
Maar schaars bebouwd;
Toen stuitte 't oog alleen, waarheen het weidde,
Op 't verre woud.
Het landschap scheen de handen pas ontkomen
Van Vrouw Natuur:
Slechts enkel werd een schaapskooi hier vernomen
Of voorraadschuur.
En zat ik dan, in zoet gepeins verloren,
In 't mospriëel,
Niets kwam de rust, de zachte kalmte storen
Van 't lief tooneel;
Niets dan, waar ginds, in 't avonduur, langs velden
En heuvelkling,
De belletjes de komst van 't wolvee meldden,
Dat kooiwaarts ging.

En thans? — Voorbij is al wat mij voordezen
Hier had bekoord.
Een dorp — 't zal ras een stad zijn — is verrezen
In dezen oord.
Geen heide meer, maar villa's zie 'k, gebouwen,
Vierkant en geel,
Ons overal belem'rend in 't beschouwen
Van 't landtafreel;
Geen stilte meer, die 'k buiten op kwam zoeken,
Mijn hoogste doel,
Maar wandelaars, gerij aan alle hoeken,
En bont gewoel!

(Uit een brief van 8 Juli 1868.) Mr. J. van Lennep.

BIJNAMEN.

I.

Onze voorouders waren mild in 't uitdeelen van bijnamen, ja, zoo mild, dat het algemeen gebruik werd elkander daarmeê te beschenken, bij voorkeur zijn buren en bekenden.

Die geen bijnaam heeft kan niet meê, daaraan kent men den man,

zei Neeltje Joosten. Zóó was dit in 's volks zeden geworteld, dat niet zelden iemands ware naam door zijn bijnaam verdrongen werd, en menigeen zelf ten laatste niet beter meer wist, of hij was gedoopt zoo als de buurt hem noemde. Op luifels en uithangborden las men bijnamen. De lieden, vooral neringdoenden, die meer om hun zaak dan om hun naam gaven, lieten op die luifels en uithangborden zoodanige namen schrijven, waarbij zij nu eenmaal 't best bekend waren, en zoo las men bij een tapster: "Aagt de tamboer", bij een koopman in limoenen en minerale wateren: "Tijs de krabbekater", en bij een komenijsvrouw: "Trijn met 'er borsten" [1].

Ja, zelfs in den deftigen stadhuis- en kanselarijstijl werden de bijnamen opgenomen, en in aktestukken vindt men voorname kooplieden eenvoudig "Kreupele Gerrit" en "Kwâ Jan", en een makelaar "Laurens het Houten Aangezigt" genoemd [2]. En eindelijk had dit spraak- en schrijfgebruik ten gevolge, dat bijnamen overerfden en familienamen werden, zelfs zulken, die juist niet heel bevallig klonken. Den naam "bocheljoen" bij voorbeeld zal niemand heel mooi vinden, en toch was er te Delft in de 17e eeuw een geslacht, dat daarmeê pronkte: juffrouw Christina Bocheljoen trouwde in 1621 met den dominee van Oosthuizen [3].

Maar even als buren jegens buren, zoo deden ook dorpen jegens dorpen en steden jegens steden, en daaraan is het te wijten, dat er weleer geen stad of dorp [4] in ons Land was zonder bijnaam. En zoo had dan ieder

---

[1] *Uithangt.* I D. bl. 340, en 't *Boek der Opschr.* bl. 276 en 282.

[2] Zie de stukken bij WAGENAAR, *Amst.* I D. bl. 206 en 310.

[3] *Nav.* VIII D. bl. 317.

[4] Ik neem die woorden hier niet in de beteekenis van "plaats", maar, kollektief, voor de gezamentlijke bevolking; gelijk men zegt: "de heele stad weet het", — "het heele dorp was op de been".

mensch er eigentlijk twee: een, die hem alleen toekwam en dien hij onder de buren droeg, en een anderen, dien hij met al zijn stad of dorpgenooten gemeen had, en waar hij meê begroet werd, zoodra hij een naburige plaats bezocht. Hoe beroemder een stad was, hoe wijder die bijnaam klonk; zoo wist heel Nederland weleer, dat de Amsterdammers "Koeketers" waren; maar een dorpsbijnaam kwam niet verder dan de boeren te markt en te kermis gingen. Le Francq van Berkhey zegt ergens:

Het Hollandsch volk geeft ligt, uit jokkernij,
Een bijnaam aan een Dorp of Vlek of Burgerij.

Neen, niet uit jokkernij maar uit plagerij, en die werd gemeenlijk zoo ernstig opgevat, dat zij, vooral op markt- en kermisdagen, aanleiding tot vechtpartijen gaf, want sommige konden en anderen wilden dat schelden niet verdragen en sloegen er op. "En", zoo vervolgt Le Francq:

En wie ontkent het, want geen stad zelfs of men hiet 'er:
Koek-eeter te Amsterdam, tot Delft een *Kalverschieter;*
De *Hondehangers*naam behoort tot Leiden t'huis.

Maar hij drukt zich alweêr niet naauwkeurig uit: zij droegen die bijnamen niet in hun stad, maar daar buiten. Geen Amsterdammer heette Koeketer "te Amsterdam", en geen Delvenaar Kalverschieter "tot Delft"; maar zoodra de eerste slechts in Haarlem en de tweede in den Haag kwam, klonk hem die naam van alle zijden toe. Ik wil eerst bij den laatsten van de drie genoemden stilstaan, en later over de beide eersten en welligt ook nog over anderen spreken.

VOORUITGANG.

In de oudheid sprak de filosoof: "Wij zijn van Gods geslacht".
De hedendaagsche wijsgeer zegt: "De aap heeft ons voortgebragt".

LIJFSTRAFFELIJKE REGTSPLEGING.

I.

VALSCHE MUNTERS.

Valsche munters werden ten allen tijde zwaar gestraft. Reeds bij de Romeinen werden zij levend verbrand; en in de middeleeuwen werden zij hier te lande, zoowel als in Duitschland en Frankrijk, tot de straf van den ketel veroordeeld, dat wil zeggen: gekookt. Te Deventer hangt nog de groote koperen ketel aan een der zijmuren van de Waag ten toon, waarin ten jare 1434 de muntmeester van Batenburg "gesoden" werd.

Hoe die man te Deventer in de gevangenis kwam, en waarom hij dáár te recht moest staan, weten wij niet, en kunnen er slechts naar gissen. De kleine Heeren deden munten slaan en in omloop brengen, die bijzonder veel op die van Hertogen, Graven, Bisschoppen of Steden geleken, doch van veel slechter allooi waren; zij speelden dus zelven de rol van valsche munters, en de Batenburgsche munten vooral stonden in een zeer slecht blaadje. 't Schijnt dat de Magistraat van Deventer, den muntmeester van Batenburg in handen hebbende weten te krijgen, gemeend heeft een exempel te moeten stellen, — 't zij dan dat de man voor eigen misdrijf, of voor dat zijns meesters boeten moest. Zeker is 't, dat hij in gemeld jaar "up sente peters avent ad vincula" met den ketel geëxecuteerd werd.

Er werd daartoe een nieuwe koperen ketel gekocht; de oude, die men vroeger gebruikt had, was reeds versleten. Dus leest men in de Kameraarsrekening:

> Van Johan Peterssoen enen ketel gecoft, dair die muntemeister in gesoden wart, die woech Ic ende XLVI ℔, ellic ℔ iij kr. maken XXXI ar. g. iiij kr., dair afgeslagen den olden ketel, die woech LXXX ℔, ellic ℔ ij kr. maken VIII ar. g. Soe bleven dair over meer uytgegeven XXII ar. g. X kr.

De ketel woog nieuw 146 pond, dat is: 72 kilogr.; thans, verroest en vol gaatjes, weegt hij nog 68 kilogr. Tot afschrik voor ieder, werd de ketel na de executie openlijk ten toon gehangen. Tenzelfden tijde zat nog een zekere "Reyner Becker van Triecht" te Deventer gevangen, omdat hij valsch geld uitgegeven had, maar deze kwam er genadiger af. Immers hij

zat eenigen tijd "in der stad stock", deed toen "oirvede in forma meliori", dat wil zeggen: beloofde plechtig zijn leed nooit aan iemand te zullen wreken, — en werd ontslagen [1].

Die ketelstraf nu werd in alle gewesten van ons Land op de valsche munters toegepast. Uit sommige vonnissen en rekeningen blijkt, dat de ketel aan drie houten, daar men mikken van maakte, gehangen werd, en dat de man, met een touw gebonden, er in geworpen werd, bij voorbeeld

> Van drie houten, daer men micken of maecte, daer die ketel an hene ..... iij d.
> Een snoer, daer men den man mede baut in den ketel..... iij d. [2]

Het koken geschiedde "in siedenden olie en water", en somtijds werd het gekookte lichaam in een ton gestopt en zoo begraven, gelijk met den gezegden muntmeester te Deventer het geval was; somwijlen echter, gelijk nog in 1728 in Opper-Gelder geschiedde, werd het met ketenen aan de galg gehangen, om in de lucht te vergaan.

Ook volgens de kostumen van Den Briel en den Lande van Voorne werd de ketelstraf bedreigd aan elk, "die op eens Heren munte slaet loden, spyauteren (Brittannia-metaal of biljoen), tinnen, latoenen (geel koper), coperen (rood koper) ofte ijseren penningen", en ze verzilverde of vergouldde, om ze voor gouden of zilveren munt uit te geven. Wie zich aan dat kwaad schuldig maakten, "men pleechten te zieden ende dairover te rechten mitten ketel."

Maar, wat nog al opmerkelijk is, had iemand uit pure liefhebberij geld nagemaakt en gaf hij dat voor 't geen het was, en niet voor echte munt uit, dan verbeurde hij "dair lit noch lijf an." De liefhebberij werd dus niet aan banden gelegd: als kunstprodukten mocht men zulke valsche munten gerust verkoopen, — natuurlijk aan verzamelaars, want andere lieden hadden er niet aan.

---

[1] *Overijs. Alm. v. Oudh. en Lett.* 1840, bl. 92, 1846, bl. 158.

[2] P. C. Molhuysen, in Nijhoffs *Bijdr.* N. Reeks, II D. bl. 236.

Sommelsdijk. J. E. ter Gouw.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

I.

DE GEFOPTE ROODEROÊ.

In den zomer van 1572 belegerde Alva Bergen in Henegouwen, dat door Lodewijk van Nassau dapper verdedigd werd. Tot 's Hertogs gevolg behoorde natuurlijk ook zijn Geweldige of Rooderoê, — Jan Spelle was 't niet, want die was te Brussel opgehangen; maar 't was zijn opvolger, die echter geen haar beter was. De Rooderoê volgde Dukdalf als zijn schaduw, want hij was de uitvoerder der bloedbevelen. En nu bevond zich onder de edellieden van 's Hertogs huis een zekere kapitein Bolea, die bij Alva zeer in gunst stond, en ook een goed vriend van den Rooderoê was. 't Beleg duurde veel langer dan men verwacht had, en niemand die zich meer verveelde dan de genoemde ambtenaar, omdat in 't leger voor hem al heel weinig te doen viel, daar er geen ketters of geuzen te vangen en te hangen, en ook geen rijke lieden, wier goederen men verbeurd verklaren kon, te pakken waren. Eens, om de verveling te verdrijven en zich eenig vermaak te verschaffen, verzon hij een grap, maar op zijn manier. 't Was reeds laat in den avond, doch dit behoefde hem niet te verhinderen, de tent van Bolea binnen te treden, gelijk hij meermalen gewoon was; -- ditmaal echter kwam hij niet alleen, maar gevolgd van een monnik, om als biechtvader te dienen, en van een beul met een strop in de hand.

"Wat breng je nu voor gezelschap meê?" vroeg Bolea verwonderd, toen hij die twee gestalten achter den rug van zijnen vriend ontwaarde.

"Bolea!" zei de Rooderoê met een streng en strak gezigt, "ik kom om den last des Hertogs uit te voeren. Bereid u ter dood."

De dapperste krijgsman moest op zulk een onverwachte aanzegging wel ontstellen, en 't was geen wonder dat Bolea de haren te berge rezen. Toch poogde hij zijne aandoening te bedwingen, en vroeg: "Wat heb ik misdaan?"—

"Dat moet gij beter weten dan ik," hervatte de ander, "ik volbreng slechts de bevelen, die mij gegeven worden. Biecht en bereid u ter dood."

Bolea, te hooghartig om vrees te verraden en meer te vragen, knielde

voor den monnik en biechtte, waarop de beul toetrad, om den kapitein den strop om den hals te slaan. Maar op eens greep de Rooderoê den beul bij den arm, wierp hem terug, barstte in een schaterend lachen uit, en zei: "Sta op, Bolea! 't is maar een grap; ik wou eens zien, hoe mijn vriend zich gedragen zou."

"Loop met jou grappen naar den duivel!" bulderde Bolea, terwijl hij opsprong en naar zijn degen greep. "Pak je weg, leelijkert! Uit mijn tent, en waag 't nooit weêr die binnen te treden!"

Des anderen daags zag ieder kapitein Bolea met verbazing aan. "Wel man!" zeiden zijne vrienden, "wat is je overkomen? gisteren waren je haren zwart en nu zijn ze wit." — "Heer!" zeiden anderen, "je telt pas dertig jaren en nu reeds een wit hoofd? Je hebt zeker te nacht een geest gezien." Maar Bolea antwoordde niet. Zelfs Alva zag hem met verbazing aan, en vroeg hem naar de oorzaak dier plotselinge verandering; doch hij hield zich alsof hij 't zelf niet wist, en zei aan niemand wat er gebeurd was. Maar in zijn hart had hij gezworen, den grappenmaker vroeg of laat zijn trek betaald te zetten.

Op 't einde van 't volgend jaar verliet Alva ons Land, en keerde naar Spanje terug. Ook thans waren Bolea en de Rooderoê in zijn gevolg. Te Saragossa vertoefde de Hertog eenige dagen. Bolea deelde hem mede, dat onder de merkwaardigheden der stad het dolhuis geen van de minste was, ja, eene inrigting, welker gelijke in de christenwereld niet bestond.

"Ga dan tot den Opziener", zei Alva, "en zeg hem, dat ik morgen na den middag het huis wil bezigtigen."

Bolea volvoerde dien last, maar voegde er nog iets bij. "Het eigentlijk doel van 't bezoek", zei hij tot den Opziener, "is dit: er bevindt zich onder de lieden van 's Hertogs gevolg iemand, die niet wel bij 't hoofd is; dezen wil Zijne Excellentie hier met een zacht lijntje inbrengen. Houd u dus gereed; ik zal u den man wijzen, en gij zorgt, dat gij hem, zonder beweging en zonder dat iemand het merkt, inpakt en achter slot zet."

Des anderen daags had het bezoek in het dolhuis plaats; de Hertog had een talrijk gevolg bij zich, en alles werd met de meeste belangstelling in oogenschouw genomen. Toen men in de nabijheid van een donker portaal gekomen was, gaf Bolea den Opziener 't afgesproken teeken, en wees hem den Rooderoê. De Opziener vervoegde zich bij dezen laatste, nam den schijn aan, alsof hij hem iets merkwaardigs te vertoonen had, en lokte hem dus in het donker portaal. Daar stonden vier knechts ge-

reed, die voor hun taak berekend waren. Zij grepen den Rooderoê, stopten hem een bal in den mond, ontwapenden, ontmantelden en knevelden hem, alles zoo vlug, dat deze reeds in 't hok zat, eer hij nog regt wist, wat hem gebeurde, en zonder dat Alva noch een der heeren er iets van bemerkt had.

Drie dagen later kwam een reiziger het dolhuis bezigtigen. Toen hij voor de tralie gekomen was van 't hok waar de Rooderoê in zat, hief deze een klaaggeluid aan en bad hem een oogenblik te hooren.

"Wat is dat voor een man?" vroeg de reiziger aan den Opziener.

"Een razende gek", hernam de Opziener, "dien ik hier op last van zeker groot Heer zorgvuldig bewaren moet."

"Geloof hem niet", riep de Rooderoê van binnen, "ik ben niets minder dan gek, maar 't slagtoffer van een boos verraad.

"Wie zijt gij dan?" vroeg de reiziger.

"Ik ben de Geweldige van den Hertog van Alva; maar 't is niet op last van Zijne Excellentie dat ik hier opgesloten ben. Ach, zoo gij een christen zijt, bezweer ik u bij uwe zaligheid, dat gij u tot den Hertog begeeft, en hem kennis geeft van mijn rampzalig verblijf."

Van de twintig reizigers zeker negentien, die in dergelijk geval zouden denken: "wat gaat het mij aan?" en hun weg vervolgen; maar deze was toevallig de ééne onder de twintig. Hij ging werkelijk de boodschap aan den Hertog overbrengen, die er vreemd van ophoorde, en onmiddelijk zich, van Bolea en eenige andere heeren vergezeld, andermaal naar het dolhuis begaf, en den Opziener gelastte den Rooderoê uit het hok te halen. Toen deze, zonder mantel, met verwilderde haren, en met stroo en veêren overdekt, voor hem verscheen, barstte Dukdalf in lachen uit.

Dat was iets bijzonders, dat Dukdalf lachte! En Bolea lachte zoo hartelijk meê, dat Dukdalf nog meer lachen moest; en de Rooderoê kreeg een kop als een kalkoensche haan, en barstte schier van woede en spijt; en de Opziener dacht dat ze nu alle drie gek geworden waren. Eindelijk, toen Alvaas lachbui wat tot bedaren gekomen was, vroeg hij den Opziener:

"Waarom heb je dien man opgesloten?"

"Deze kapitein heeft het mij bevolen", antwoordde de Opziener, op Bolea wijzende.

"Is dat zoo?" hernam Alva, zich tot den kapitein wendende.

"Het is zoo," antwoordde Bolea. "Ik zal thans Uwe Excellentie verhalen, hoe mijne haren wit geworden zijn." En na 't voorval op den be-

wusten avond in 't beleg van Bergen verteld te hebben, liet hij er op volgen: "Ik wist voor iemand, die zulke grappen maakt, geen beter plaats dan in een gekkenhuis."

Nu barstte Alva andermaal in lachen uit. De eene grap en de andere waren zoo volkomen naar zijn smaak, dat hij er regt schik in had. En, t'huis gekomen, liet hij 't den roode en den witte zamen afdrinken, en maakte hen weêr tot goede vrienden, gelijk zij te voren geweest waren.

De schrijver, die deze anekdote te boek gesteld heeft [1], bevond zich in 1632 in Spanje, waar ze hem verhaald werd door een Spaansch regtsgeleerde, die hem tevens verzekerde, dat Bolea destijds nog in leven en negentig jaren oud was.

---

[1] J. Howel, *Familiar letters*, 1 p. 4 b., aangehaald door Luïscius, *Alg. Woordenb.* II D. art. *Bolea.*

II.

NIEUWJAARS-REKENINGEN.

't Schijnt, dat men in de voorgaande eeuw de Nieuwjaarsrekeningen niet na, maar reeds vóór Nieuwjaar bezorgde, — welligt om ieder in de gelegenheid te stellen, eer hij "'t oude in 't nieuwe" hield, precies te weten, hoeveel schuld hij had.

Op den 15den December 1741 was de metselaarsbaas van Maarsen te Amsterdam gekomen, om bij eenige heeren, die hun buitenplaatsen te Maarsen hadden en voor wie hij gewerkt had, zijne "niwejaers rekeningen te brengen." Doch hij kwam van een slechte reis. Hij hield nog al van een brandewijntje, en had er zeker tegen de mistige Decemberlucht een extra genomen, althans hij liep 's avonds aan den Buitenkant te digt aan 't kantje, verloor zijn evenwigt, viel van den wal en hals over kop in een schuit, — zijn hoofd te pletter. "Toen 's anderen morgens het lijk opgenomen werd, steeg de brandewijnsgeur nog uit den mond," zegt Jakob Bicker Raye.

Droevige tegenhanger van den wijndrinker op den Haarlemmerweg! Zie *Oude Tijd* 1871, bl. 294.

EEN SPELDEKUSSENTJE VAN 1608.

Het speldekussentje, dat hierboven is afgebeeld [1], heeft bijna de grootte van een vierkanten palm. De bovenzijde is gewerkt met zijde op fijn, effen gaas, met de kleine steek (*petit-point*) over één draad, en wel zoo egaal, dat geen hedendaagsche jufferhand het beter doet. 't Patroon is doorloopend (*parsemé*) van roode en blaauwe figuren in ruiten op een groenen grond, en omgeven door een groenen rand met blaauwe hoekjes. In dien rand is met gele zijde geborduurd:

SUSANNA DE FLINES
IN LIEFDE TROU. ANNO 1608.

En in de blaauwe hoekjes: SARA.

De keerzijde van het kussentje is groene zijfluweel. Zoowel 't koord, waarmeê het omboord is, als de kwastjes op de hoeken, en 't lacet met zijn knopje, zijn van groene zijde met zilverdraad doorwerkt; terwijl 't op-

[1] Eigendom van den heer W. H. Zeelt te Amsterdam.

maken en garneeren zóó goed en netjes is, dat men het in onzen tijd niet beter gedaan zou krijgen.

't Een en ander bewijst dat ook in dit kunstvak of handwerk, hoe men 't noemen wil, waarin de dames van onzen tijd meenen het tot zulk een bewonderenswaardige hoogte gebragt te hebben, onze voorouders geenszins achterstonden.

Doch waartoe heeft dit speldekussentje gediend?

In het begin der 17e eeuw droegen de huismoeders en juffrouwen een riem of gordel om den middel, dien men heden ten dage eene *ceinture* zou noemen, doch die toen een "ongerriem" of onderriem heette en doorgaans met zilver vercierd was. Van dien "zulvren ongerriem" hing ter eener zijde een dubbele zilveren ketting af, waaraan de sleutelreeks bungelde, en ter andere zijde hingen, mede aan zilveren kettingen, de tasch en een mesje in een zilveren scheê. Die kettingen waren zoo lang, dat de genoemde voorwerpen even boven den onderrand van den rok hingen.

Zulk een zilveren tuig was een pracht voor een burgervrouw, en zelfs een dienstmeid, die toch ook hoopte eenmaal een huisvrouw te worden, vlamde er op, als ze een bruiloftsstuk dacht te krijgen. "O," zei Reym, Warnars meid, toen Klaartje de bruid was, "wat zel ik een bruiloftsstuk krijgen: ten minste ien zulv're sleutelreeks, met ongerriem, mes en schiê!"—

Maar bovendien droegen de juffers ook nog een naaituigje, dat met een breeden, platten, zilveren haak in den ongerriem gestoken werd. Aan dien haak zat een opengewerkt of gedreven plaatje en daarvan hing een half-dozijn korte zilveren kettingjes (weinig meer dan twee palm lang) af, waaraan een naaldekoker, vingerhoedsdoosje, schaar, tornmesje in een scheêtje, soms ook een cachet, alles van zilver, en eindelijk een speldekussentje, dat echter zoo groot niet was als het hier afgebeelde en ook een anderen vorm had, — doorgaans dien van een peer of een hart, met een kwastje onder aan den punt, en een knopje met een lacetje bovenaan. Dit laatste was zeer klein, en niet grooter dan noodig was, om 't aan de S van het kettingje te hangen.

Zoo was 't in de eerste helft der 17de eeuw, maar reeds in 't laatst dier eeuw lieten de steedsche dames de zilveren tuigjes aan de boerinnen over, die er nog gedurende geheel de vorige eeuw mooi meê waren.

Rotgans laat er de boerinnetjes van omstreeks 1690 meê ter kermis gaan:

De zilvren sleutelreeks en beugeltas, daarbij
Gehangen, klonk in 't gaan, en wapperde aan haar zij.

En Le Francq van Berkhey verhaalt 80 jaren later, dat de Rijnlandsche boerinnen veel prachts in hare tuigjes stelden, die uit een verzameling van zilveren ketentjes bestonden, waaraan een schaartje, mesje, naaldekoker, enz. hingen.

Ons speldekussentje van 1608 is evenwel zeker nooit aan een zilveren tuigje gedragen; dit bewijzen de vorm en de grootte zoowel als de lengte van 't lacet, en bovendien de omstandigheid, dat het weinig gebruikt is. Ongetwijfeld was het bestemd om in een kleedkamer bij den spiegel te hangen.

Wij hebben vroeger gezien, dat een bruid, op den trouwdag, door hare speelnootjes in staatsie gekleed werd [1]; denkelijk is dit speldekussentje een geschenk van een speelnootje aan de bruid geweest, en heeft het bij zulk een plegtige gelegenheid gediend, om vervolgens als eene gedachtenis bewaard te worden. Is deze gissing juist, — en ook de spreuk: *In liefde trou* pleit daarvoor, — dan was Susanna de Flines de bruid, en Saartje het speelnootje.

Maar mogt nu eene lezeres van die juffers gaarne nog iets meer willen vernemen, dan moet ik haar te leur stellen; ik heb hare namen alleen op dit speldekussentje, en nergens iets aangaande hare levensgeschiedenis gevonden. Zelfs is 't onzeker, in welke stad zij t'huis behoorden, maar zeker niet te Amsterdam, want onder de bruiden, die in 1608 voor de roode deur zijn gegaan, heb ik, noch in het kerkboek noch in het puiboek, den naam van Susanna de Flines kunnen vinden.

[1] *Oude Tijd*, 1871, bl. 239.

ONDERWIJS.

Voorheen: niet veel, maar goed; thans: veel, zoo goed als 't kan;
Een volgestampte kop maakt nu den knappen man.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

II.

DE TIENDE PENNING.

De lieden hebben ten allen tijde en in allerlei omstandigheden aan hun "Onze Vader", omdat dit hun dagelijksch gebed was, eigenaardige beden toegevoegd, vooral bij 't: "Verlos ons van den booze". Nu was er de eene dan de andere booze of boosheid, waar men gaarne van verlost wilde zijn. In heel ouden tijd, toen 't land door de Noordsche Vikings geplaagd werd, bad ieder: "Verlos ons van den Noorman, Heer!" — en in onzen tijd bad een dichterlijk Dominee: "Verlos ons van den preektoon, Heer!" En zoo baden alle Nederlanders in 't begin van 1572: "Verlos ons van Duk d'Alva, Heer!" Natuurlijk lieten de poëten zich destijds ook niet onbetuigd, en te Gent was dit in omloop:

Helsche Duvel, die tot Brussel sijt!
Uw naem ende faem sij vermaledijt;
Uw rijck vergae sonder respijt,
Want het heeft geduyrt te langen tijt;
Uw wille en sal u niet gewerden,
Noch in den hemel, noch op der erden;
Ghij beneempt ons huyden ons dagelicx broot,
Wijff ende kynderen hebben groote noot;
Ghij en vergeeft niemant sijn schult,
Want ghij sijt met haet en nijt vervult;
Ghij en laet niemant ongetempteert,
Alle die landen ghij perturbeert.

Onse Vader, die in den hemel sijt,
Maeckt ons desen helschen duvel quijt,
Met sijnen bloedigen, valschen raet,
Daer hij mede handelt alle quaet,
Ende sijn Spaens crijghsvolck allegaer,
't Welck leeft of het des duvels waer.
Amen.

In 't voorjaar van 1572 waren de Nederlanden in de hevigste spanning: algemeen was de wrevel tegen den Tienden Penning, en Alva had gezworen zich eer in stukken te laten kappen dan toe te geven: ieder gevoelde, dat men reeds te lang het juk van dien Spanjaard gedragen had, en verlangde het af te schudden.

Sommigen hebben de Nederlanders van de verachtelijkste geldgierigheid beschuldigd, en hun verweten, dat zij stilzittende hun adel hadden laten vermoorden en hun medeburgers verbranden, hun regten laten vertrappen en hun privilegiën schenden, maar opstonden zoodra Alva hun geld eischte. Die beschuldiging is onregtvaardig, en wie zóó schreven miskenden de hoogste en edelste gezindheden van ons voorgeslacht. De opstand tegen Spanje was begonnen lang vóór dat Alva 't eerste woord over den Tienden Penning sprak, — was begonnen, niet om geld of privilegiën, maar voor de vrijheid van godsdienst en geweten [1].

Doch wel is 't waar, dat te kwader ure de razende beeldstormerij de Nederlanders had verdeeld, en 't den Spanjaard gemakkelijk gemaakt zijn schrikbewind te vestigen, — dat toen de edelsten des lands en duizende vrijheidsgezinden waren geslagt of uitgeweken, en zij, die in 't land bleven, 't juk gedwee droegen of slechts in stilte naar bevrijding uitzagen, — en dat het de Tiende Penning was, die eindelijk allen, ook de gedweesten, weêr opschudde. Alva heeft, natuurlijk tegen zijne bedoeling, met zijn doordrijven van den Tienden Penning hersteld, wat de onzinnige en woeste beeldstormers bedorven hadden: Roomsch- en Hervormingsgezinden sloegen toen weêr de handen ineen.

Wie waren 't, die vier jaren lang gedwee het Spaansche juk gedragen hadden? — Niet de Nederlanders in 't algemeen: niet zij immers, die hun bloed gestort hadden in den strijd voor de vrijheid; — niet zij, die huis en have verlaten hadden en als ballingen buitenslands zwierven, in de hoop dat eens betere tijden zouden aanbreken; — niet zij, die nog op de vrije zee den strijd tegen de Spanjaarden volhielden; — en ook zij niet, die, schoon in 't land gebleven, en ondanks het loeren der "zeven stuivers lieden" [2], met den Prins van Oranje geheime briefwisseling hielden, en op elke gelegenheid pasten om een kans tot bevrijding te wagen. Neen, die gewillige jukdragers waren de volgenden.

Vooreerst, de groote hoop der onverschilligen, die men ten allen tijde onder elke natie vond en nog vindt, geenszins enkel onder 't gemeen, maar ook, en niet het minst, onder de welvarende burgers; — lieden, wien 't belang des vaderlands even weinig ter harte gaat als dat der menschheid; die slechts voor hun "zaken" leven, en zoo zij deze drijven

---

[1] Dit heb ik reeds vroeger aangetoond in mijn boekje: *De eerste April*, en wat ik daar gezegd heb, wil ik hier niet herhalen.

[2] Dit waren verklikkers, die Alva bezoldigde met zeven stuivers daags.

en geld verdienen kunnen, in elken toestand tevreden zijn, en zich behelpen met hun oude leus: "Wie 't land wint, wint mij ook".

Ten andere, de ijverige Katholieken, die door de beeldstormerij in 't diepst van hun gemoed geschokt waren en in elken geus een duivel zagen, die 't op de vernieling der heiligdommen toelei, en wien zij dus met vreugde konden zien ophangen of 't land uitjagen. Deze goede lieden hoopten in de Spanjaards beschermers hunner godsdienst te vinden; zij zagen daarom hun vaderland liever Spaansch dan Geus, en droegen Alvaas juk, hoe zwaar het hun ook viel.

Eindelijk, de conservatieve patriciërs, die zich onder de regeering van Karel V alom in het gezag gedrongen, en vooral tijdens de woelingen der Wederdoopers de gelegenheid waargenomen hadden, om zich op de kussens te zetten, waar zij tot elken prijs op blijven wilden [1]. Dit ultra-conservatief patriciaat had, minder uit Spaanschgezindheid dan uit eigenbelang, vroeger ijverig medegewerkt om zijn liberale tegenpartij ten onder te brengen of uit te drijven en het gezag des landvoogds te vestigen; maar het steunde dit laatste slechts om er wederkeerig op te kunnen steunen, en was zóó koningsgezind niet, dat het de hand wilde leenen tot het invoeren eener koninklijke alleenheerschappij, gelijk Filips en Alva bedoelden.

De strijd tegen den Tienden Penning was dan ook bij die Nederlandsche Regenten eigentlijk geen geldkwestie, maar een kwestie van magt. Die conservatieve Heeren waren, om eigenbehoudswille, zoover met Alva meêgegaan als zij eenigszins konden: zij hadden 't aangezien, dat hij zich van schier geheel de regterlijke magt meester maakte en hun privilegiën schond of verbeurd verklaarde, maar — nog hielden zij de geldbeurs vast. In 't weigeren van beden hadden zij 't krachtigst middel om zich tegenover 's Konings regeering te doen gelden; en dat middel wilde Alva hun uit de hand nemen. Vandaar hun tegenstand tegen den Tienden Penning. Daarom boden zij groote sommen in de plaats dier schatting; maar om dezelfde reden begeerde Alva die niet. Hij zei, "dat het hem meer om 't bewijs van onderdaanigheit dan om de schatting te

---

[1] Van den strijd, dien dat conservatief patriciaat in de steden soms tegen medeburgers te voeren had, vindt men sprekende bewijzen in de geschiedenis van Amsterdam kort vóór 't uitbreken der Spaansche beroerten. Daaruit waren de partijen der Schoutisten, der Korenkoopers en der Lastadiërs ontstaan, die in 1565 met de Hervormingsgezinden zamensmolten tot ééne groote liberale partij.

doen was" [1]; en dit wisten onze Heeren ook wel, maar wilden juist dat bewijs niet leveren.

Bij dien tegenstand van 't patriciaat om 't beginsel, kwam de weêrzin van den koopman om de boeken open te leggen, en de vrees van den gemeenen man, dat de Tiende Penning hem doodarm maken zou; en zoo vereenigde thans weêr één belang alle Nederlanders tegen de Spaansche dwingelandij. 't Volk zong langs de straten:

Hij eyscht den tienden met ghewelt;
Die 't gheeft sal niet behouden.

Want gheeft men dick [2] van tienen één,
Daer blijft ten leste één of gheen;
Wol mach den herder stillen,
Dees [3] is met wol noch melck tevreên,
Maer wil de schaepkens villen.

O Nederlandt, ghij sijt belaên,
Doodt ende leven voor u staen:
Dient den tyran van Spangiën,
Of volgt, om hem te wederstaen,
Den Prince van Orangiën.

Die keus was niet twijfelachtig. In alle gewesten, van de Hollandsche blinkerts tot de Ardennen, van de Eems tot de Scarpe, was de zucht om van den gehaten dwingeland ontslagen te raken algemeen. In 't zuiden hoopte de een op de hulp van Frankrijk, de ander op een inval van Graaf Lodewijk aan 't hoofd van een hugenootsch leger; in 't oosten en 't midden des lands waren aller oogen naar den Prins van Oranje gerigt, wien men uit Duitschland verwachtte, en zoo groot was de "vertwijfeltheit, dat eenighe luiden den Prinse aanbooden brandtpoppen in hunn' eighe huizen te leggen, om t' zijner aankoomst de steeden in onmaght van teeghenweer te brengen" [4]; — de zeeprovinciën daarentegen zagen reikhalzend naar de Watergeuzen uit.

En wat deed Alva in dien tijd? — Doordrijven. Hij waande de Nederlanden zoo geheel onder de knie te hebben, dat hij niets te vreezen had, en zijn wil als wet kon doen gelden. Te vergeefs had de Raad van State

---

[1] Hooft, *Ned. Hist.* bl. 206.

[2] *Dick* beteekent *dikwijls.*

[3] *Dees* doelt op Alva, den kwaden herder, die de schapen niet wil scheren maar villen.

[4] Hooft, t. a. p. bl. 223

zich tegen het invoeren van den Tienden Penning verklaard, en te vergeefs hadden de Raad der geldmiddelen en de stadhouders hetzelfde gedaan. Te vergeefs waren alle vertoogen van Staten en steden. Te vergeefs poogden de drie ijverigste dienaars van 't Spaansche koningschap: Viglius, Barlaimont en Noircarmes, Alva terug te houden, en te vergeefs waarschuwde de bisschop van Iperen hem tegen 't dreigend gevaar. Eindelijk, zooveel tegenspraak moede, besloot Alva zelf te Brussel met de heffing te beginnen, daar de stadhouders in de verschillende gewesten zijn voorbeeld dan wel zouden moeten volgen. De Regeering van Brussel boog, uit vrees, voor 's Hertogs wil; maar de gilden kantten er zich tegen. Bakkers, slagers en brouwers sloten winkel en werkplaats, en er was brood noch vleesch noch bier te koop. Een noodkreet ging op in de stad; alle buurten kwamen op de been. Maar Alva nam kort beraad: als hij eenige gildebroeders in hun deuren liet ophangen, zouden de overigen zich wel bedenken, en hij gaf dus den beul last, zeventien stroppen en de noodige ladders gereed te maken.

Juist was Don Frederik ten huize van Viglius bezig met het opstellen der vonnissen, toen er een tijding te Brussel kwam, die Alva zoo ijselijk deed schrikken, dat hij aan beul noch vonnissen meer dacht, en den Tienden Penning in den steek liet.

De Watergeuzen hadden den Briel ingenomen.

TAALGELEERDEN.

Wie hengelt in den burgwal
Om stekeltjes te vangen,
Die is een dwaas;
Wie hengelt in de boeken
En oude woorden opvischt,
Die is een baas.

UIT DE GLAZENKAST.

Onze huismoeders hadden steeds veel op met fraaie en zonderlinge koffie- en theeserviezen, ontbijtbordjes, tafelborden, schalen, enz. Geen geld hadden ze er te lief toe.[1] Zij hadden er doorgaans een kast van boven tot onder vol van. Dat was de glazenkast, die, nevens de linnenkast, in geen goed ingericht huishouden mocht ontbreken. Naar zijn inhoud werd niet zelden de rijkdom en de smaak der gelukkige bezitster bepaald.[2]

De gewoonte om aardewerk van "constige en sinrijcke" opschriften te voorzien, is mede van zeer ouden datum; niet alleen kopjes en schoteltjes, maar ook borden en schotels droegen deviezen. Zoo werd de glazenkast een bibliotheek in het klein, en de beschouwing van zulk een meubel gaf niet uitsluitend wat voor het oog, maar ook voor het hart.

Van een twaalftal zulke pronkborden deel ik hier de opschriften mede; wij leeren daaruit welk een geest zij meermalen ademden.

De bedoelde borden zijn van Delftsch aardewerk en, naar ik gissen durf, wel anderhalf honderd jaar oud. Ze behooren tot een glazenkast, die klinkt als een klok en onder meer drie prachtige upperkens of proefpotjes rijk is.[3] Wie de opschriften gerijmd heeft kan ik niet zeggen; maar taal en stijl zullen, vertrouw ik, den lezer overtuigen, dat hij waarlijk pottenbakkerswerk voor zich heeft.

---

[1] Neen, maar ze kochten 't dan toch ook niet heel duur, als blijken kan uit een inventaris van 1778, te vinden in den *Navorscher* XXI D. bl. 541, bij voorbeeld: vijf Japansche kommen om op de porceleinkast te staan te zamen voor twee gulden, zes Japansche schalen voor drie gulden, een half dozijn Japansch theegoed met twee en een half dozijn blauw theegoed te zamen voor zes gulden, enz. — "Weleer," zoo schrijft Grabner (*Brieven over de Vereen. Nederl.* bl. 233) "was Chineesch porcelein de heerschende mode; dan dit is sedert twintig jaren (d. i. sedert 1770) overgegaan in de huizen van handwerkslieden en boeren, en heeft bij alle lieden van smaak plaats moeten maken voor het ongelijk fraaijer Saxisch, Fransch, Haagsch en Amsterdamsch porcelein." —

[2] De Zaansche glazenkast is beschreven in den *Ouden Tijd* 1869, bl. 363.

[3] Afgebeeld in den *Ouden Tijd* 1869, bl. 332.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

OPSCHRIFTEN VAN EEN DOZIJN TAFELBORDEN.

Nº. 1.

Een Vrind na Vrinden wijs
Ziet Na geen Lekkere Spijs
Want regten aard van Vrinde
Is altijd wel te Vreen
Met Spijs en drank en 't Geen
Hij bij zijn Vrind zal vinde

Nº. 2.

Mijn Vrind Ik ben verblijd
Dat Gij gekomen zijt
Om Ons eens te Bezoeken
Ik heb U lang gewagt
Zoo Menig dag en Nagt
Uit ver Gelegen Hoeken

Nº. 3.

Ik ben Gezond en fris
En wens 't met U zoo is
Mijn Waarde Vrind Verheven
Dat is Mijn harten wens
Aan U Mijn Lieven Mens
En dat U gansche Leven

Nº. 4.

Dat U den Heer vergunt
Meer als gij wensen Kunt
Of als Gij Kunt Begeren
Dat is de wens van Mijn
Dat God bij U zal zijn
En alle rampe weren

Nº. 5.

Was Jezus maar Ons Deel
Dan was mijn Wens Geheel
Ten enemaal Verzadigt
Komt Laat Ons tot hem gaan
En Niet Stil Blijven Staan
En Bidden heer Genadig

Nº. 6.

Geef Ons het hemels Goed
Gezondheid en voor Spoed
Daar na is Ons Verlangen
Terwijl Men hier nog Leeft
Dat het den here Geeft
Om hier na te Ontvangen

Nº. 7.

Ontfermd U over Mijn
Ik Ben Geheel Onrijn
Met Zonden Over Laden
O Heer doet mij dit Zien
Laat Uwen Wil geschien
En Weest mij Zeer Genadig

Nº. 8.

Indien het wesen mag
Help mijn Van desen dag
En toond mij Uw Genaden
Dat nu ter deser Uur
De Zonden mij Valt Zuur
Daar ik mee ben beladen

Nº. 9.

Van Mijn Geboorten af
Nader ik tot het Graf
Doet mij dit heer beseffen
Opdat niet On Verwagt
De dood met eenen Slag
Mij Onvoorziend mogt treffen

Nº. 10.

Maar geef dat ik het looft
Eer dat ik word Berooft
Van U te mogen Smeken
Dat gij genadig Zijt
Dat nu ter deser tijd
Terwijl ik nog kan Spreken

Nº. 11.

Zoo toond Genaden Heer
Aan Ons de Mensen teer
Die Zwak zijn van Naturen
Het is Bij U Bekend
Hoe Na wij aan Ons End
Of hoe lang het zal Duren

Nº. 12.

Weldadig Opper Heer
Gij Spijst Ons Al te Samen
Uw zij de Lof en Eer
Ons hart zegt dankend Amen

Hoe lamlendig deze koepletten zijn, het stelletje is toch kurieus; 't zou zelfs jammer zijn, zoo er een van verloren ware gegaan, en 't is daarom goed, dat de heer Aarsen ze hier heeft medegedeeld; ofschoon ik, geachte lezer! wel geloof, dat gij hiermeê vooreerst van die soort van poëzij genoeg hebt. Gij hebt hier nu een kompleet tafelsermoen, dat volkomen de achttiende-eeuwsche vroomheid karakteriseert; wie een roman uit den pruikentijd schrijven wil, mag er partij van trekken. En hoe gemakkelijk was zoo'n stel voor den gastheer! Hij kon op de plegtstatigste wijze zijnen vriend verwellekomen en begroeten, en een stichtelijk gebed doen bovendien, zonder dat hij zijne dierbare hersens behoefde in te spannen om cierlijke frases te componeeren.

Als hij zijn gast de eetzaal binnengeleid had, nam hij dadelijk 't bord N°. 1 in de hand en begon 't rijm op te zeggen: de inleiding, waarbij de vriend werd uitgenoodigd het onthaal voor lief te nemen, en minder op de lekkere spijs dan op de gulle vriendschap te letten. Ja wel, dacht deze,

Maar 'k hou het lekkerst maal
Toch voor het best onthaal.

Doch hij had geen tijd om te denken, want van het bord N°. 2 werd hem reeds de welkomst toegedreund; hartelijker kon het niet dan dag en nacht te zitten wachten naar den vriend, die "uit vergelegen hoeken", mogelijk wel uit het onbekende zuiden, komen moest. — N°. 3 komt er wel wat nuchter tusschen vallen met zijn: "ik ben gezond en frisch en wensch dat het met u ook zoo is", daar de vrienden toch, eer zij aan tafel gingen, zeker al een uurtje onder een bittertje gezeten en getoond hadden, dat ze niet ziek waren; maar dit kwam zoo in 't rijm te pas, en "mijn lieve mensch" behoorde tot den dichterlijken stijl dier dagen: 't was de gewone term, als men tot een vriend sprak; maar voor een meisje kwam de superlativus te pas, zooals blijken kan uit zeker nieuwjaarsversje, dat Jan de Regt aan een jonge juffrouw zond:

Luister eens, alderzoetste mens,
Wat ik in Januarij wens.

Na den zegenwensch in N°. 4, was 't in N°. 5: "Komt, laat ons bidden", en, al borden lezende, vervulde de man meteen zijn pligt als huisvader, en sprak overluid het tafelgebed uit; en als hij op N°. 12 aan het "amen" gekomen was, liet hij er in één adem op volgen, ofschoon dat niet op het bord stond: "En doe nou of je t'huis bent; tast toe en laat je niet nooden".

"Hoe kwamen de Delftsche-aardewerkfabrikanten aan zulke prachtige rijmstukken?" — Zeker op dezelfde wijze als tegenwoordig de uitgevers van jaarboekjes en almanakken aan de hunne. Er moeten te dien tijde te Delft poëten zijn geweest, die ze hun bij halve of heele dozijnen of bij vijfentwintigen leverden, en uitstekend knap waren in 't zamenlijmen van dierbaren onzin. Van interpunctie was in die rijmen geen sprake; ja, de frases liepen zelfs vaak van 't eene bord op 't andere over, wat de lezer echter niet eens merkte, die na elk bord een oogenblik rustte, en dus den onzin nog onzinniger maakte.

Reeds in de 16e eeuw was 't mode rijmpjes op zijn tafelborden te hebben, maar toen had men ze toch liever van vernuftige geesten. Dat Roemer Visscher in zijn tijd daar nog al eens om geplaagd werd, bewijst de verzameling: "Kleyne gedichten uyt Cato om op tafelborden te schrijven", die men in "het Tweede Schock van de Rommelsoo" vindt. Hier hebt ge er een van tot een proefje:

Had gij niet meer gedroncken dan gelesen,
Uw neus en sou soo root niet wesen.

Maar zulke Roemer-Visschertjes wilden de achttiende-eeuwers niet; zij waren hun niet zalvend genoeg.

Intusschen stond, bij zulk een stel borden met doorloopende rijmen, als waar wij hier een voorbeeld van hebben, hoe schoon 't gebruik was, dat Vader er van maken kon, Moeder altijd groot gevaar uit; — de borden toch moesten ook gewasschen worden en bij borden wasschen worden borden gebroken. En gebeurde dit, dan was Holland in last en 't huis op stelten: het preekrijm lag, als de Kersnacht bij Vondel, aan stukken, en 't verlies was onherstelbaar. Daarom gaven anderen, om zich zoo grievend een leed te sparen, de voorkeur aan losse rijmen, en ten dienste van dezen gaf Jeroen in zijne bekende Verzameling van Opschriften een kleine collectie: "Spreuken op Tafelborden, waarvan eenige verliezende, de overige niet defect worden." Hij gaf ze vrolijk en vroom, naar ieders smaak; ziehier van elk een drietal:

't Genoegen is
Een rijke dis.

—

Een vrolijk gast
Is niemands last.

—

De liefde en wijn
Doen vrolijk zijn.

Nut spijs en drank;
Geef Gode dank.

—

In 't Paradijs
Is zielespijs.

—

Geeft God den Heer
Van alles eer.

DE KOUDE WINTER.

Strenge winters bleven bij onze voorouders lang in 't geheugen, en van den strengsten onder de strengen ging 't gerucht over van geslacht tot geslacht. Altijd was er één als "de koude winter" bij uitnemendheid vermaard, zoolang totdat er eens weêr een andere verscheen, die den voorgaanden overtrof of althans naar de kroon stak; en naar den ouden regel: "lest heugt best", werd dan de titel op den nieuwen mededinger overgedragen.

Nog vóór een halve eeuw was de winter van 1740 alom bij elk als "de koude winter" vermaard; zijn voorganger was 1709 geweest, en zijn opvolger was 1823. En mogt een lezer de opmerking maken, dat men nu aan dezen laatsten ook al sints lang niet meer denkt, en eigentlijk "de koude winter" niet meer tot de spreekformules van 't hedendaagsch geslacht behoort, dan heeft hij geen ongelijk; tegenwoordig vernemen wij uit honderd kranten alle dagen zooveel nieuws, dat wij aan zulke ouderwetsche dingen niet meer denken kunnen, en 't zijn nu de revolutiejaren en geen koude-winterjaren meer, die in de geheugen-kroniek *époque* maken. Maar nog vóór een halve eeuw was dit anders, en "de kou van 't jaar 40" was toen nog spreekwoordelijk. En als men te dien tijde "de Overwintering van Tollens" hoorde reciteeren, dacht men niet anders, of de dichter, die toch geen kijkje op Nova-Zembla was gaan nemen, had voor zijne koudeschildering 1740 tot model gekozen; zelfs dat bibberingwekkende:

> En de ingedragen sneeuw, die aan hun houtsblok zit,
> Valt op de vuurplaat af, maar blijft er droog en wit,

komt met 1740 precies overeen, waarvan een tijdgenoot aanteekende, dat op de drie koudste dagen (9, 10 en 11 Januarij) "alles zoo verstijfde door de strenge koude en vorst, dat niets, selfs bij 't vuur, ontdooyt kon blijven." — Een waar Nova-Zembla!

Te gevoeliger trof den lieden die felle kou in 1740, omdat zij er reeds aan ontwend waren; tien jaren lang had men niet dan "kwakkelwinters"

gehad, en even lang hadden de schaatsenrijders gemord en geprutteld. 't Was dus voor dezen een aangename verrassing, toen zij in 1739 reeds met Allerheiligen de baan tot hun wil hadden; maar lang duurde 't alweêr niet; de Wintervorst bedacht zich spoedig en trok na Sint Maarten weêr af. Daar had men 't klagen op nieuw: "er zijn geen ouwerwetsche winters meer!" Bij 't smullen aan de kersgans voorspelden de profeten, dat men weêr een kwakkelwinter hebben zou, en toen de nieuwjaarspret afgeloopen was, "kreeg men de lente al in 't gesigt."

Maar, o wee! "Dat zal ik je anders leeren", zei de Wintervorst, en hij kwam op den 5^{n} Januarij met een fellen oostewind aangieren, en maakte 't zoo bar, dat des avonds de drie koningen bij hun ster stonden te rillen en klappertanden, en 's anderen daags de schaatsenrijders alweêr op de baan waren. Elken morgen vond men 't kouder dan den voorgaanden, en de oostewind sneed zoo scherp, dat "yder besorgt was voor neus en ooren." Den 10^{n} Januarij was 't zondag, maar de kerken bleven leêg; en toch was de maandag nog kouder: de thermometer van Fahrenheit stond op den 11^{n}, volgens de waarneming van Nikolaas Duyn te Haarlem, twee graden onder nul. Te Amsterdam had men dien dag een Botermarkt zonder boeren, een Noordermarkt zonder lapjeskeersters en een beurs zonder kooplieden, ofschoon 't anders elken maandag op de eerste kermis, op de tweede een Noachs-ark, en op de derde zoo vol was, dat "men er zig naaulijks omkeeren kon." Ja, men zag geen mensch op straat, want de wind sneed "met zulk een scherpigheyt in het aangesigt, dat het ondraaglijk was," en niemand anders dacht, of, door een onregelmatigheid in de omwenteling der aarde, was Holland naar Spitsbergen verzeild. 't Vroor zoo fel, dat steenen bruggen scheurden, regenbakken sprongen en kelders borsten.

Wat zou 't nu den volgenden dag zijn? Zeven dagen lang was het telkens geweest:

Nog kouder wordt de lucht; nog guurder elke nacht!

en met kille huivering en vreeselijken angst zag men den dingsdag te gemoet. De profeten voorspelden de ijselijkste dingen: de dampkring zou in ijs verkeeren en den menschen 't bloed in 't lijf bevriezen; de muren der huizen zouden scheuren en de steden veranderen in puinhoopen, waar de bevrorenen onder begraven en de nog levenden onder verpletterd zouden worden. Maar gelukkig hadden zij 't weêr mis. Die gevreesde dingsdag bragt verzachting, en 's woensdags begon 't zelfs te dooijen. 't Was toen juist volle

maan, en men had er een eklips bij, — en nu wist ieder boer en burger het fijne van de zaak: de dooi kwam van de maan, maar de kou van de eklips, waarvan 't onweêrsprekelijk bewijs was, dat het onmiddelijk na de laatste weêr op een vriezen ging als te voren. En ofschoon de maan nu en dan nog eens weêr dooi gaf, zij had haar kracht door de eklips verloren, en de vorst begon telkens op nieuw, en 't ijs "lag er zoo dik in, of 't er nooit weêr uit zou." [1] Den 22n Januarij was het in den Amstel zoo dik, dat de ijsbreker — een zwaar vaartuig, dat van voren met scherpe ijzers beslagen was en door een eskadron paarden getrokken werd — er niet meer door kon, en de brouwers een vaart tot Weesp moesten doen zagen, wat zij voor *f* 2858 aanbesteedden. Het werken met dien ijsbreker lokte een menigte kijkers op den Buiten-Amstel, en daaronder ook Hendrik de Veer, den oudsten zoon van Joost de Veer, een deftig burger van Amsterdam. De kou beving dien jonkman zoodanig, dat hij 't den volgenden dag bestierf: men zei, dat zijn ingewanden bevroren waren.

Vele menschen vroren dood. 't Gasthuis te Amsterdam "is vervult geweest van doode lijken van desulken, die door koude en armoede zijn vergaan." Op 't Franschepad vroren zelfs een man en een vrouw in hun bed dood. En na 't midden van Februarij verhief de vorst zich met nieuwe woede, zoodat het op den 23n, 24n en 25n dier maand weêr bijna zoo koud was als op den 9n, 10n en 11n Januarij. Niet alleen lag de geheele Zuiderzee digt, zoodat zij met wagens en sleden bereden werd, maar ook alle zeegaten; bij den Briel had het ijs sedert 1688 zoo vast niet gezeten, en de Noordzee zelve was bevroren tot op een halve mijl; ja, voor Ostende strekte 't ijs derdehalve mijl in zee, wat, volgens de loodsen, nog nooit gebeurd was. Maar voor de Hollandsche kust zag men een zonderling schouwspel: langs 't geheele strand lagen twee dammen van ijs, tien of twaalf voet hoog met een breede straat tusschen beiden, waarin tal van lieden zich met wandelen vermaakten, vooral bij Schevelingen, Katwijk en Zandvoort. Had men in dien tijd ons vernuft en onzen ondernemingsgeest bezeten, men zou er nog beter van geprofiteerd hebben; in-

[1] Op sommige plaatsen kreeg het ijs een verbazende dikte. In de aanteekeningen van den reeds genoemden tijdgenoot (medegedeeld in den *Navorscher*, V D. bl. 194) leest men, dat voor Enkhuizen, in 't begin van Maart, bij gelegenheid dat men er een vaart wilde opbijten, om twee schepen tegen den ijsgang in veiligheid te brengen, het ijs vijftien voet dik bevonden werd, zeker door 't opkruijen. Ofschoon er *f* 9500 geboden werd, waren er geen liefhebbers om dat werk aan te nemen.

dustriëelen zouden in die ijsmuren spoedig nissen en zalen hebben doen uithakken, en men had concerten en theaters, bierhalles en restauraties, ja zelfs de "Volksvlijt" op de Noordzee kunnen hebben!

Natuurlijk was 't in ons vaderland alleen niet, dat de noordsche Uller zoo den baas speelde; heel Europa, zelfs Italië rilde van de koude. 't Was den 17n Februarij te Milaan zóó koud, dat er geen mensch op straat kwam, en voor Genua zag men, wat niemand daar ooit gezien had, — een bevroren zee. Te Parijs verzekerden de meteorologen, dat het drie graden kouder was dan een koude winter in Lapland; er werden tot nut van 't algemeen groote vuren op pleinen en straten gebrand, en evenzoo deed men te Brussel en in andere steden. In Engeland bevroren de watermolens onder 't malen; rotsen scheurden en er sprongen bronnen uit te voorschijn, die gantsche parochiën overstroomden en in ijsvelden herschiepen. In Duitschland was 't eveneens; te Duisburg zwol de Rijn, door ijsdammen verstopt, ter halver hoogte in de poorten en bevroor, zoodat niemand er uit of in kon. De Oostzee leverde een schouwspel op, als anders slechts in de IJszee te zien is; te Dantzig zag men niet dan ijsbergen op de reê. Over de Sont reed men met groote, geladen wagens, wat sedert 1659 niet gebeurd was. De Deensche soldaten, die nu den weg over zee vrij hadden, deserteerden in menigte, zoodat er schildwachten langs het strand gezet moesten worden; en ook het wild gedierte werd met reislust bevangen: de Deensche herten en reeën maakten uitstapjes naar Schonen, en de Zweedsche beeren naar Denemarken. Deze laatste dieren en de wolven plaagden de menschen verschrikkelijk; in Polen vielen zij met heele bataillons op de dorpen aan, en in Zweden versterkten de landlieden hun huizen en schuren met palissaden tegen dat boos gedierte. Ook in de oostelijke gewesten van ons Land had men van de wolven last, en er heeft zich zelfs een bij Amsterdam vertoond, die echter geen menschen verslond, maar zich met kippen en honden vergenoegde.

Uit Trier werd geschreven, dat men er de raven dood uit de lucht zag vallen; uit Luxemburg, dat men er de wilde ganzen met de hand ving; uit Engeland, dat er gantsche scholen ganzen en eenden dood op 't ijs lagen; en uit Duitschland, dat burgers en boeren er adelijk wildbraad om niet aten, daar de herten en wilde zwijnen bevroren langs de wegen lagen, en elk die slechts voor 't halen had.

Te Duinkerken werd een schip binnengehaald, welks geheele bemanning aan armen en beenen bevroren was: te Hamburg arriveerde den 12n Ja-

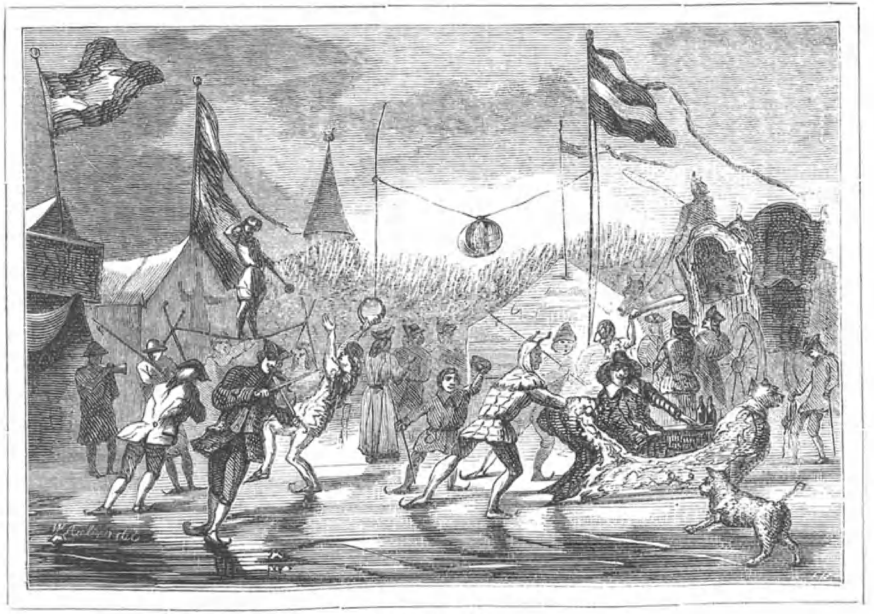

Kermis op 't ijs.

nuarij een postwagen met doodgevroren passagiers; te Derby, in Engeland, kwam een postiljon binnenrijden, die op zijn paard bevroren was; en den 26ⁿ Februarij kwamen te Amsterdam de brieven uit Zuidholland te laat aan, omdat het postpaard onderweg doodgevroren was.

De schamele gemeente had veel te lijden: kou, armoê en gebrek; alles was duur en er was weinig te verdienen; niet allen konden baanvegen of met koek-en-zoopje staan. Maar met den nood wedijverde de liefdadigheid. In sommige steden maakte 't gemeen weleens een oploop, om een grutter en een bakker te plunderen, doch te Amsterdam had men een plundering van bijzonderen aard, — een plundering van een waterschuit in den vroegen morgen. Vóór dag en dauw vielen de plunderaars met emmers gewapend er op aan, en vóór negenen was de schuit al geheel leêggeschept door een ontelbare menigte dorstlijdenden. Trouwens nergens was 't gebrek aan drinkwater zoo groot; de menschen behielpen zich met brokken ijs uit den burgwal te halen en die te smelten. [1]

Maar, spijt kou en kommer, joelde de vreugd op 't ijs. Wien 't klagen en kliemen in huis verveelde, ging dáár voor zijn verkleumden geest wat opfrissching zoeken. Bij alle steden waar een ruime ijsbaan was, had men de van ouds vermaarde "Kermis op 't ijs," en te Amsterdam zelfs dubbel, — op Y en Amstel. Nu heeft men geen kermissen op 't ijs meer, maar slechts hardrijderijen; natuurlijk waren de eersten veel pleizieriger dan de laatsten. Al wat anders een kermisplein opleverde zag men dan op de ijsbaan. Daar klonken trompetten en Turksche trommen en bekkens als op 't Janklaassenspulstheater; daar stonden de koorddansers en de goochelaars, de wafelkramen en de zoete-invallen; daar zag men den speelman op schaatsen en dansers en danseressen op schaatsen, en den kwakzalver in een groote ijssleê, door zijn nar geduwd. Alle kasteleins uit den omtrek sloegen er tenten op en bragten er hun flesschenwinkel heen, en de oliekoekevrouwen verhuisden van markt en brug naar de ijsbaan. De mallemolens verschenen er gemetamorfoseerd in den vorm van draaisleedjes; de koekhakblokken en de rijfelaars stonden er op een rij, en zelfs de zakkerollers op schaatsen ontbraken er niet. Hier werd een katje geknuppeld, — ginds zag men een hardglijderij vóór den wind door honden op notedop-

[1] 't Zelfde gebeurde in den kouden winter van 1823, ofschoon men toen wel 24 stadsbakken te Amsterdam had, waarvan er in 1740 nog geen enkele bestond. Maar die stadsbakken waren, eens geopend, ook spoedig uitgeput, en de lieden leden gebrek als vroeger. En zoo zag men ook in 1823 ijsklompen met karren en kruiwagens rondventen, maar zij leverden, als zij gesmolten waren, naauwelijks eenig drinkbaar vocht.

pen; en waar men heden een wedren met ijssleden hield, zag men morgen een harddraverij met narresleden, en overmorgen een zeilpartij met ijsschuitjes. Stond men soms te kijken naar 't vogelschieten of 't ganstrekken of ringsteken op schaatsen, dan hoorde men op eens den bakkersjongen op den hoorn blazen, en ijlde, op 't geluid af, heen, om warme bollen op 't ijs te eten. Hetzelfde wat wij onlangs (1869) bij de groote Tentoonstelling in 't Volksvlijtpaleis zagen, vonden onze voorvaderen op de ijsbaan: winkels vol rariteiten en werklieden aan den arbeid; de kuiper stond op 't ijs te kuipen en de schoenmaker zat er den pikdraad te trekken, en overal kon men aardigheden koopen, om die als gedachtenis in zijn rariteitkast te bewaren, — vooral zilveren lepels met opschriften op den steel. En bovendien wemelde 't van rijtuigen op 't ijs, koetsen en kalessen. De Amsterdamsche heeren, die hofsteden aan den Amstel hadden, verzochten hun vrienden buiten, alsof 't zomer ware, en reden er heen, in plaats van over den harden, hobbeligen rijweg, over de gladde ijsbaan. Zoo schrijft Jakob Bicker Raye: "Den 28n Januarij ben ik, met een koets van den heer Willem Bus, met drie paarden bespannen en met ons vieren daarin, over 't ijs op den Amstel naar diens hofstede Oostermeer gereden." Deze buitenplaats lag bij Ouderkerk, en Willem Bus was een schatrijk man, die op de Keizersgracht bij de Spiegelstraat naast "het Derde Vredejaar" woonde, en den roem had, dat hij "zeer nobel trakteerde", waarom dan ook zijne vrienden graag met hem uitreden, zelfs in "den kouden winter."

Enkhuizen kreeg druk bezoek van Friezen, die met paard en sleê of op schaatsen over zee kwamen, en ook van Hindelooper vrouwen, die op een mooi beschilderd priksleedje heen en weêr gingen; terwijl de Noordhollanders wederkeerig uitstapjes naar Stavoren maakten. Op één dag, namelijk op den 26n Februarij, kwamen te Enkhuizen wel 160 sleden en 3000 schaatsenrijders uit Friesland.

En zoo als hier was 't overal. Alom werd naar 's lands wijs de ijsvreugd gevierd: op Teems en Tyne, op Rijn en Elve, op Seine en Newa. Op den 1n Maart maakte een schoenmaker van Manheim op den Rijn een schoen van een el lang, die vervolgens met optogt en muziek werd rondgedragen en aan den Keurvorst vereerd; en op dienzelfden dag maakten de wijnkuipersgezellen van Frankfort op de Mein een vat van achttien, en de leerjongens een van negen aam, waarna zij, onder 't drinken van rooden en witten wijn, een hoepeldans uitvoerden, en ten slotte de beide tonnen in triomf naar den Römerberg rolden, om in den kelder van

't stadhuis bewaard te worden. Of ze er nog zijn, heb ik niet onderzocht, maar zoo niet, dan hebben zeker de Franschen in 1792 of later die geroofd. En waar in "den kouden winter" een bruiloft gevierd werd, moest ook op 't ijs gedanst worden; wat echter op den 24n Februarij, in een Fransch dorp bij Tours, een zeer treurigen afloop had, daar de dansers en danseressen door 't ijs zakten en verdronken.

Eindelijk, op den 10en Maart besloot de Wintervorst zijn afscheid te nemen, en kwam de dooi zich vertoonen; maar de lieden vertrouwden dezen laatsten niet meer: hij had hen zevenmaal gefopt, en "alle credit verlooren". Evenwel meende hij 't nu toch opregt; 't was "een gewisse dooy met regen, die het ijs, al vriesende en doyende, allengs deed verdwijnen." Toch reed men nog den 13en Maart met wagens en sleden over de Zuiderzee, en 't duurde eenige weken eer alle ijs verdwenen was. Op den 18n Maart was de Haarlemmerweg bij Amsterdam vol kijkers: er werd een schuit, als ijsbreker gewapend en geharnast, door acht paarden door de vaart getrokken, waarop den volgenden dag de eerste trekschuit weêr naar Haarlem voer, vol volk en met groot gejuich. En ten zelfden dage staken al de herbergen in de Haringpakkerij de vlag uit, omdat de eerste torenschuit van de Overzij kwam.

Ongelukkig kreeg men na den kouden winter ook nog een koude lente, en vervolgens een schralen zomer, zoodat het een duur jaar was. Jakob Bicker Raye heeft aangeteekend, dat de baljuw Van der Dussen den 10n Mei honderd gulden betaalde voor duizend pond hooi, en den volgenden dag de prijs reeds tot *f* 125 gestegen was.

BLADVULLING.

De Nederduitsche bewerker van Ludolfs *Leven van Jezus* (een man der 15e eeuw) was van dien arbeid lang teruggehouden, doordien hij telkens tot zich zelven zeî: "Gij zijt een domme ezel". — Tegenwoordig zegt geen geleerde dit ooit meer tot zich zelven.

Is. DE WAAL.

OUDE SPREEKWOORDEN.[1]

I.

"Als Dukdalf lachte, zoo sneeuwde 't rozen", zeiden de Nederlanders, en 't spreekwoord was in 't laatst der 17e eeuw nog in zwang. Daar er nu geen voorbeeld bekend was, dat het ooit in een winter rozen gesneeuwd had, zoo volgde daaruit, dat, immers naar de meening der Nederlanders, Dukdalf nooit zijn grimmigen mond tot een lach vertrokken heeft, en die meening had wel eenigen grond. Wat heeft Alva in ons Land gedaan? Den bullebak gespeeld. Hij schreef zelf aan Filips: "Het is niet te verwonderen, dat het geheele land mij met een kwaad oog aanziet, want ik heb niets gedaan, waarom men mij zou beminnen." Welk een ellendeling, die zulk een getuigenis van zich zelven geeft! — Alva heeft in ons land een naam achtergelaten afschuwelijker dan die van den duivel zelven. Dezen helschen sinjeur hield men, bij al zijn boosheid, toch voor een vrolijken snaak, die grappen maken en lachen kon; maar van Dukdalf had niemand ooit iets aardigs hooren vertellen, en niemand had hem ooit zien lachen. Vloeken en vonnissen, vangen en spannen, hangen en branden, moorden en plunderen, tiende-penning vorderen, geld leenen en bankroet slaan, — dat kon die grimmige Maraan; maar lachen? neen; eer zou de winter rozen voor sneeuw strooijen.

Toch heeft Alva wel eens gelachen (als blijkt uit de anekdote, die ik hiervoor op bl. 31 verhaald heb) maar dit deed hij niet in de Nederlanden. Hij had er dan eigentlijk hier ook weinig reden toe: wie anderen plagen wil, plaagt dikwijls zich zelven het meest, en zoo ging het hem ook. Alva was gekomen om de geuzen te vernielen, maar de geuzen waren hem met al zijn geweld den baas af; hij was de geesel der Nederlanden, maar dezen waren 't graf van zijnen roem; hij was er gekomen met magt en moed, en hij verging er van wrevel en hartzeer; hoe zou Dukdalf in de Nederlanden hebben kunnen lachen?

Ziedaar de historische oorsprong van dit spreekwoord; maar wat was nu de toepassing in 't dagelijksch leven? Die kan een voorbeeld het best verklaren.

[1] Zie *Oude Tijd* 1871, bl. 55, 155, 249, 308, 309.

Een rijke kruidenier in de Jordaan had een neef, die in zijn kindsheid Ooms lieveling geweest, maar als jonkman zijn plaag was. Vroeger was 't: mal oompje, mal neefje, maar toen de jongen bedorven was, had Oom er den last van. Neef leidde een leventje als Bernagies Debauchant: "alle dagen brassen en domineeren", en hij wist Oom 't eene zakje guldens na 't andere met een mooi praatje af te troggelen. Eens toen hij weêr met dit laatste bezig was, begon de kruidenier den zwierhaan duchtig te kapittelen.

"Wel Oom!" zei Neef, "maak je nou maar zoo boos niet; je zult er geen schade bij hebben. Als ik een rijke vrouw neem, geef ik je alles met dubbelen intrest terug."

"Loop heen," hernam Oom, "als Dukdalf lachte, zoo sneeuwde 't rozen."

Een zeventiende-eeuwsch tooneelpoëet zou dit dus hebben kunnen berijmen:

NEEF.

Wel, Oom! wil zoo'n misbaar niet maken,
Jij zult wel aan jou geldje raken;
Leen mij gerust een goede som,
Ik geef je die met winst weêrom.

OOM.

Wat revelt me die looze guit!
Met winst? hoe reken jij dat uit?

NEEF.

Wel Oom! dat kan ik je gaauw zeggen,
En zonder Bartjens uit gaan leggen:
Als ik eens — 't kan gebeuren — trouw,
En als ik dan een rijke vrouw
Heb, geef ik, op mijn woord van eer,
Al wat ik leen, jou dubbel weêr.

OOM.

Als dit, als dat, — hou op met prachen;
Want als Dukdalf begon te lachen,
Dan sneeuwde 't rozen op de straat.
Ik geef geen duit meer op jou praat.

PRIJZEN VAN ONDERSCHEIDENE ZAKEN IN 'T MIDDEN DER 16e EEUW.

I.

Over reiskosten en prijzen van levensbehoeften in 't midden der 16e eeuw is in 't voorgaande Deel van den "Ouden Tijd" gesproken; hier wil ik 't een en ander meêdeelen aangaande prijzen van onderscheidene zaken in denzelfden tijd, doch thans naar aanteekeningen uit Amsterdamsche rekeningen. Amsterdam toch was in het midden der 16e eeuw de grootste koopstad der Noordelijke Nederlanden, — een stad, toen reeds met Venetië vergeleken, "vol vreemd volk van diversche natiën, door de groote quantiteyt van schepen voor die stad leggende," want menigmaal telde men op 't Y over de vijfhonderd groote schepen; men begrijpt dus dat het leven daar niet het goedkoopst was.

Toch kon men toen met een stuiver nog al iets doen, immers er een mensch zijn dagelijksch onderhoud voor geven. In 1558 had koning Filips een menigte Fransche krijgsgevangenen naar Amsterdam gezonden, "om in der gevanckenisse te houden ende te alimenteren met bier ende broot." en dit onderhoud werd berekend "tot een stuver 's daechs." En voor dien prijs onderhield men ook weeskinderen. De burgerweezen te Amsterdam werden in 't begin van 1566 door een zonderlinge ziekte gekweld: zij profeteerden en spraken vreemde talen, zij klauterden als katten tegen wanden en daken, ja zelfs tegen den Oudekerkstoren op, en trokken gezigten, zoo leelijk, dat de mannelijkste harten er benaauwd van werden. De historieschrijvers hebben dat zeer wonderlijk gevonden: Hooft verzekerde, dat het "onzen vernufte onbegrijpelijk is," en de goede Wagenaar heeft een wanhopige poging gewaagd, om er een natuurlijke verklaring van te geven. Zeker is 't, dat die kinderen "met een sonderlinge passie gequelt" waren, en dat men destijds geloofde, dat zij van booze geesten bezeten waren. De Regeering besteedde hen, "omme te bewaeren ende die cost te geven," in 't Paulinianenklooster; hun getal begroot Wagenaar op zeventig, doch uit de Thesauriersrekening blijkt, dat niet alle zieke kinderen in dat klooster lagen, maar dat eenigen ook elders, en wel "tot diversche huysen besteedt" waren, en wij mogen dus hun getal ten minste wel op tachtig stellen. De Stad betaalde voor hunne verpleging van den laatsten Januarij 1566 tot den 14n Maart 1567 vier

gulden per etmaal, wat alweêr op ongeveer een stuiver de persoon komt. Toen schijnt de helft der kinderen genezen te zijn, want van den 15n Maart tot den 10n December werd slechts twee gulden per etmaal betaald. Die zonderlinge ziekte had dus bijna twee jaren geduurd, en een voor dien tijd zeer aanzienlijke som gekost, namelijk *f* 2174. — Maar 't bleef daar nog niet bij: die bezeten kinderen braken sloten en deuren open, en liepen 't klooster uit, en maakten schandaal op straat; daarom kreeg de kapitein van de nachtwachts, Pieter Kaars, bevel met zijn manschappen op hen te passen, en dit kostte de Stad alweêr 211 gulden en 6 stuivers. En eindelijk kwam Jan Klaassen, de pater van 't Paulinianenklooster, nog met een rekening van 't geen de weeskinderen gebroken hadden; maar dit maakten de Burgemeesters af met 21 gulden onder voorwaarde, dat die pater beloofde met geen nieuwe eischen meer aan te komen: 't was al meer dan genoeg wat die miserabele historie de Stad gekost had.

OPSCHRIFT VAN EEN OUDE KLOK.

Tot de christelijke goede werken, "daar Godsloon mee te verwerven was" behoorde in de middeleeuwen ook het klokkedoopen, en daarom geschiedde dit steeds met plegtigheid en vrolijkheid. Een klokkedoop was van ouds een waar volksfeest. Waarom een klok gedoopt moest worden? — Om haar heilig dienstwerk, tot stichting der geloovigen, tot zaliging der zielen en tot beveiliging der gemeente, te kunnen verrigten moest zij een christenklok zijn, en geen christen zonder doop. Dat dienstwerk bestond, als alle goede dingen, in drieën: zij riep de levenden ter misse, beluidde de dooden, en verdreef de duivels en tempeesten. Om nu dit laatste doel, dat geenszins het minste was, te zekerder te bereiken, werden de klokken voorzien van een bezweringsformulier, dat, als 't door de lucht galmde, zoo ver het gehoord werd, met onweêrstaanbare kracht alle "gevaar", d. i. al wat men te vreezen had, verdreef.

De oudste klok te Amsterdam hangt in den toren der Oude Kerk. [1] Zij is zeker meer dan vier eeuwen oud, en draagt het volgende opschrift:

---

[1] Zie blz. 136 in het dezer dagen verschenen zesde deel van *Aemstel's Oudheid*, door Dr. P. SCHELTEMA, waarin ons wederom een aantal "gedenkwaardigheden van Amsterdam" zijn

NOV. .... EL. HEEN. DAT. IR. NVT. ENDON. GHEHEREN.
DAT. DOET. MI. VERDRAGHEN. LEREN.

Zeker thans voor de meeste lezers niet heel duidelijk; maar het is wel te verklaren.

De eerste regel behelst het bedoelde bezweringsformulier. Dat het geen zuiver Hollandsch is, kan ons niet verwonderen; ook op kannen en andere voorwerpen vindt men taal als deze; de werklieden in metaal, steen en klei waren niet zelden bovenlanders.

Het tweede woord is onleesbaar, maar zal wel "vaar" zijn of beteekenen; de eerste regel is dus: "Nu vaar elders heen, dat ir, not ende ongeheren."

DAT IR is: al wat "irt" of dwaalt, en dit zijn, volgens een dertiende-eeuwsch professor in de natuurkunde:

Duvelen, die syn in die lucht
Ende doen den menschen dicke vrucht, (*jagen den menschen dikwijls vrees aan*)

waarom dan ook de Steenwijker klok tegen "dat ir" gewapend werd met het gebiedende: *Daemones fugite!* d. i.: "Vlugt, duivels!"

NVT is "not" of nood, noodweêr, kwaad weêr, onweêr. Zoo riep de klok van St. Pieter te Leiden: "den hagel ende alle quaet weder verdrijf ic". En die der Groote Kerk te Haarlem:

Van tempeeste behoet Godt al
Alsoo varre als me min luut hooren sal.

ONGHEHEREN wil hetzelfde zeggen als het hoogduitsche *Ungeheuern*: monsters en gedrochten, zoo als: draken, molikken, vuurvogels, heksen, nachtridders, koubouten, elfen, wichten, schimmen, nekkers, enz.

Al dat ontuig moest, zoodra de klok begon te bombammen, verschrikt de vlugt nemen. En ofschoon de klok voor al haar goede werken niets ontving dan slagen (namelijk: van den klepel), zoo wilde zij dit leed verdragen met christelijk geduld, gelijk het een gedoopte klok voegde. En dit is wat wij in den tweeden regel lezen: "Dat doet mij verdragen leeren."

Menigeen zou heden ten dage aan die klok nog een lesje kunnen nemen:

Drijf al wat boos is — uit uw hart,
En draag geduldig leed en smart.

---

medegedeeld, doch uit welks Voorberigt wij tevens met leedwezen vernemen, dat de bekwame en ijverige archivaris, door te "drukke beroepsbezigheden" overstelpt, met dit deel zijn werk als voltooid beschouwd wil hebben.

Moet men 't niet betreuren, dat de archivaris van Amsterdam, om zulk een reden een nuttig werk, waar velen belang in stellen, staken moet?

BIJNAMEN.

II.

DE HONDEHANGERS.

Er woonde in 't laatst der 16e eeuw te Leiden een zekere Jan Jansz. van der Poel, en deze man had een hond, die *Provetie* heette. Nu had Jan op zondag den 9n Mei 1595 zijn neefje bij zich te spelen, en op een oogenblik, dat dit jongetje een stuk vleesch in zijn hand had, beet Provetie daar zoo gulzig naar, dat hij 't arme kind een wond toebragt, waar 't na eenige dagen aan stierf. Zoodra de schout, Lot Huygensz. Gael, hier kennis van kreeg, liet hij Provetie in de gevangenis brengen. De hond werd ondervraagd, en bekende alles "buyten pijn en banden van ysere," dat wil zeggen: zonder dat hem zijne confessie met de pijnbank behoefde te worden afgeperst.

Vraagt gij, hoe die hondeconfessie mogelijk was? — Zeer mogelijk en heel eenvoudig; schout Gael vroeg eerst: "heet jij Provetie?" — "Bof!" zei de hond, toen hij zijn naam hoorde. Nu wisten de regters meteen, dat "bof" in de hondetaal "ja" wilde zeggen; en daar Provetie op elke vraag, die de schout verder deed, telkens 't zelfde antwoord gaf, zoo was 't volkomen duidelijk, dat hij alles bekende.

De schout eischte de galg met verbeurdverklaring van goederen; en werkelijk werd dit vonnis "in openbare vierschaar" door de Heeren Schepenen op den 15n Mei 1595 uitgesproken. Niet enkel werd de hond Provetie gehangen "tot afschrik van alle andere honden," maar ook "werden alle zijne goederen, indien hij eenige mogt hebben" (*sic*), verbeurd verklaard ten behoeve van de Grafelijkheid.[1]

"Waren die Leidsche heeren gek?" — Dat vroeg men in dien tijd ook, en daarom kregen de Leidenaars den bijnaam van "hondehangers."

"Maar aan die dwaasheid van Schout en Schepenen hadden immers de burgers geen deel, en moesten zij er toch voor boeten?" — Wel zeker, man en wijf, oud en jong waren uitgeloopen "om te kijken," wat van ouds beteekende "de justitie assisteeren"[2], en zoo velen dus geassisteerd hadden, deelden ook met volle regt in den bijnaam.

---

[1] "De eysch ende conclusie neffens de sententie" zijn medegedeeld door den heer Elsevier in *den Navorscher* X D. bl. 60.

[2] Vergl. *de Volksvermaken.* bl. 570.

Negen en dertig jaren later gebeurde 't, dat een andere schout van Leiden een andere grap verzon, die sommigen deed oordeelen, dat toen de bijnaam eenige wijziging behoorde te ondergaan. Heeft de heer De Stoppelaar den lezers van den Ouden Tijd in 't vorige jaar de hondebegrafenis doen kennen als een straf voor zelfmoordenaars, — wat de bedoelde Leidsche schout uitvond, was ook een hondebegrafenis, maar in tegenovergestelden zin: de eerste was het wegslepen van een mensch als een hond, — de laatste het begraven van een hond als een mensch.

Mr. Willem de Bont had zich berucht en gehaat gemaakt door zijne hevigheid in 't vervolgen der Remonstranten, en bovendien veracht door de weelde en pracht, die hij in zijn huis ten toon spreidde, en die, als men zei, was "geperst uit het zweet en bloed der arme burgers;" en na dat alles maakte hij zich ook nog belachlijk, wat in veler oog nog ruim zoo erg was.

Schout Bont had een hond, die Tyter heette en zijn lieveling was. Toen, tot 's mans diepe smart, dat dier gestorven was, liet hij het plegtig ter aarde bestellen. Hoe dit geschiedde, vertoont u de afbeelding hiernevens, naar een oude gravure, die, volgens het onderschrift, "naar een echt schilderijtje geteekent" is.

De man, die met den hoed in de hand bij het tuinhek staat, is de cipier, die voor doodgraver speelde; hij had een graf gemaakt in des Schouts tuin onder een pereboom. Een hond, die als aanspreker vooruit moest gaan, vergat zijn rol, verscheurde zijn lamfer en volgde zijn hondenatuur, zoodat de dienstmaagd, die in het tweede gelid ging, niet wist hoe zij de hondjes, die zij in hare armen droeg, bedwingen zou om niet meê te keffen. De groote hond, die naast haar ging, was verstandiger en wendde met verontwaardiging den kop van den onmanierlijken blaffer af; — trouwens, hij was een professorshond. Mijnheer de Schout had namelijk zooveel honden van Tyters maagschap, als hij vinden kon, en zijn huiskat, en ook eenige kinderen uit de buurt, ter begrafenis laten noodigen.

Achter den genoemden hondeaanspreker, ging een advokaatszoon, met een rouwmantel om, die onder den regterarm 't hondelijk en in de linkerhand den tak droeg. Daarna volgde de zooeven genoemde dienstmaagd met de hondenfamilie. Zij had een rouwsluijer om het hoofd geslagen, en droeg twee kleine honden, die rouwbanden om den hals hadden, in de armen, terwijl zij den grooten hond van des Schouts vriend, den Professor, die behoorlijk gerouwmanteld was, aan een zwart koord leidde. Maar de kat, die natuurlijk niet als familie maar als vriend genoodigd was, gaf,

Hondebegrafenis.

toen de hondeaanspreker zoo vervaarlijk begon te blaffen, den brui van de pret en nam de vlugt. De stoet, waarbij wij den Schout en de diepbedroefde Schoutin meê in 't gelid zien, ging driemaal rondom het bleekveld, terwijl een schoutsdiender de bel trok om den doode te beluiden. Bij 't graf gekomen, stond elk met blooten hoofde, totdat de hond met aarde bedekt was, en ging toen naar huis om het doodmaal te houden. De Schout schonk wijn, en onthaalde de kinderen op rijstebrij en pannekoeken, waarna ze elk met een koek onder den arm naar huis gingen.

Mr. De Bont dacht, dat dit een onschuldige aardigheid was, maar vergat, dat hij zich te veel vijanden gemaakt had, dan dat hij zich die straffeloos zou kunnen veroorlooven. De poëten schoten hun puntige pijlen op hem af. Vondel had den ongelukkigen inval nog eens een schimpdicht te schrijven op de eindrijmen der beruchte Akademieverzen van vier jaren vroeger, dat even vuil als laf was, en dus den maker meer dan hem, tegen wien 't gerigt was, tot schande strekte; maar Barlaeus en zijn vrienden haalden hun hart op met Latijnsche epigrammen, die ten minste zoo gemeen niet waren. Ziehier een tweetal ten voorbeelde.

Ennius emeruit, Calabris in montibus ortus,
Contiguus poni Scipio magne tibi;
Tityrus emeruit, canibus Leidensibus ortus,
Contiguus poni Praetor inique tibi.

Dat is in onze taal:

Verdiende een Ennius, uit Rudiae gesproten,
Naast grooten Scipio in 't graf een eereplaats,
De Schoutshond Tyter, uit Leidsch honderas gesproten,
Verdient ook in het graf te rusten bij zijn baas.

Excepi fures latratu, mutus amantes;
Sic placui domino, sic placui dominae.

Dat is:

Fel tegen dieventuig, stom als geliefden kwamen
Was ik de gunsteling van Heer en Vrouw te zamen.

Men ziet uit dit laatste, dat de Schoutin, schoon mogelijk onverdiend, ook een veeg uit de pan kreeg. Maar poëet of niet, elk lachte er om; en zei: "Nu moeten de Leidenaars hondegravers heeten, want hebben ze eerst een hond gehangen, nu hebben ze er een eerlijk begraven". En Vondel betitelde in zijn genoemd schimpdicht dan ook de Leidsche Heeren reeds als "de Hond-gravers Heeren".

LIJFSTRAFFELIJKE REGTSPLEGING.

II.

DE DRAAIKOOI.

Nog vóór ruim zestig jaren had te Vlissingen eene tuchtiging van ligtekooijen plaats, waarvan de beschrijving in onze ooren vrij zonderling klinkt. Evenwel zijn er nog lieden in leven, die er in hun jeugd ooggetuige van geweest zijn.

Ter zijde van het, bij 't bombardement van 1809 afgebrande, stadhuis bevond zich eene daartoe bestemde kooi. Vrouwen van ontuchtigen levenswandel werden in die kooi gezet, en wel op een bankje, terwijl zij met een beugel om 't lijf en met riemen wel vastgemaakt werden tegen omver vallen of verwonding van 't hoofd.

Vervolgens werd de kooi met de meeste snelheid rondgedraaid, wel een kwartier lang, of soms nog langer, naarmate de arme zondares geoordeeld werd verdiend te hebben. De meesten werden gedurende die draaijing volstrekt zeeziek, en ondervonden al de bekende gevolgen daarvan. Anderen echter verlieten de kooi, als ware er niets gebeurd, en streken bedaard hare verfrommelde kleeding weér glad, alvorens haren weg te gaan.

Dat de toeloop van volk, vooral met den marktdag, als wanneer die executiën bij voorkeur plaats vonden, groot was, laat zich begrijpen; vooral verlustigden zich de straatjongens daarbij, en waren zelfs altijd bereid om de Justitie een handje te helpen.

Maar of de op die wijze getuchtigden daardoor op den weg der verbetering geleid werden, zou nu de vraag kunnen zijn; doch daar vroeg men toen eigenlijk niet naar, want men joeg ze weg; — op de draaijing volgde gewoonlijk bannissement.

Middelburg. Is. de Waal.

De *draaikooi*, ook *draaikast* en *draaiom*, *drilkouw* en *drilhuis* genoemd, was tot in 't begin dezer eeuw in vele steden van ons land te vinden, gewoonlijk tegen een zijmuur van 't stadhuis; en 't was weleer zeer gewoon, dat kijvende wijven elkander toesnaauwden: "ik heb jou in

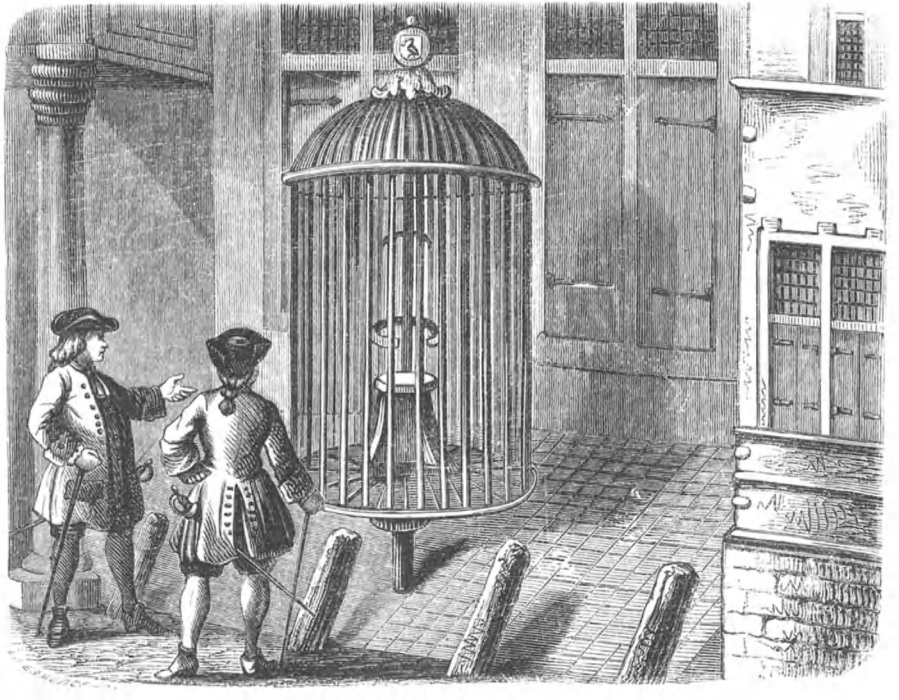

De Haagsche draaikooi.

de kooi zien draaijen!" Het ding behoorde tot die soort van strafoefeningen, waarbij de gestrafte aan de bespotting van 't publiek werd blootgesteld; daarom had zulks dan ook bij voorkeur op een marktdag plaats, als er veel kijkers waren, en vervulden de straatjongens er een hoofdrol bij door schreeuwen en schelden en werpen met vuil. Zulke strafoefeningen behoorden in dien tijd tot de publieke vermakelijkheden, waarom ik er dan ook in mijn boek van "de Volksvermaken" reeds van gesproken heb: maar die draaikooi leverde "een allerwalgelijkst lijfstraffelijk-regtsoefeningsvermaak" op. Dat, als de heer De Waal verhaalt, sommigen die draaijing doorstonden zonder eenige aandoening, en de kooi verlieten alsof er niets gebeurd ware, grenst inderdaad aan het mirakuleuze.

Ziehier de beschrijving der Vlissingsche draaikooi.

De voorgevel van 't stadhuis had in 't midden een uitstek, waardoor twee hoeken gevormd werden; in dien ter linkerzijde stond een pomp, in den anderen de draaikooi, die den vorm van een papegaaiskooi had. Zij was gemaakt van tweeduims ronde ijzeren staven, en stond, 12 palm boven den grond, op een spil. Deze was van een getand rad voorzien en rustte in een ijzeren bus; in dit rad greep een ander, dat aan een ijzeren stang bevestigd was, die, door middel van een kruk, binnen 't gebouw snel omgedraaid kon worden. In de kooi was een zitbank met een ijzeren rugleuning, waaraan twee beugels waren; de eene sloot om den hals, de andere om den middel van de patiënt, die de draaikuur ondergaan moest, en bovendien werden hare voeten aan de stijlen vastgebonden, zoodat zij onbewegelijk zat, en slechts draaijen niet slingeren of vallen kon. Natuurlijk was er ook een deur aan de kooi, en opdat de patiënt er gemakkelijk in zou kunnen gaan, werd er een houten trap voor gezet. Het draaijen geschiedde verschillend, naar 's regters bevel: nu langzamer, dan sneller, soms voortdurend in dezelfde rigting, doch ook wel beurtelings regt en links met rasse wendingen. [1] En ieder zal nu ook wel begrijpen, waartoe die pomp in den linkerhoek van 't uitstek dienstig was; — wie uit de draaikooi kwam, had wel een afspoeling noodig.

De Haagsche draaikooi had, als uit de nevensstaande houtsnede blijkt, almede den papegaaiskooivorm en de Haagsche ojevaar praalde op den top. 't Getande rad aan den spil is niet zigtbaar; denkelijk was het verborgen in den schuinoploopenden wal. Ook in Maastricht, 's Hertogenbosch, Nijmegen, Zutfen en nog in een aantal andere steden bestond

[1] *Navorscher*, XVII D. bl. 4.

hetzelfde strafwerktuig; te Amsterdam echter niet, — daar had men in plaats van de draaikuur een waterkuur, en deze leverde nog ruim zooveel vermaak op voor 't publiek, dat ten allen tijde uitgenoodigd was "omme de Justitie te assisteeren," gelijk ik in 't zooeven genoemd boek te zijner plaatse heb verhaald.

De Nijmeegsche draaikooi werd, nadat ze al meer dan dertig jaren vergeten was, nog eens door een poëet, als een vermakelijke herinnering uit de vorige eeuw, in een almanaksrijmpje bezongen:

Hé, jongens, komt, naar 't Marktveld heen,
Daar wordt zoo straks gedrild;
Komt, jongens, komt, zoo gij wat raars
En vreemds aanschouwen wilt!

Neen, dat schouwspel was in dien tijd zoo raar en vreemd niet, maar vrij gewoon en bekend. En daarop volgt dan de beschrijving van het draaijen en tieren en spotten en dansen, enz. Maar, zoo eindigt het rijm:

Werd, vrienden, in deze eeuw gedrild,
Wat zou men kooijen zien!
Men zag het heele Marktplein vol,
En allen wel voorzien.

Heel dom van dien poëet! Zedelijkheid en beschaving hebben in onzen tijd te groote vorderingen gemaakt, dan dat men aan zulke strafoefeningen nog zou kunnen denken. En bovendien — de nimfen zijn tegenwoordig veel te kostelijk gekleed om ze zoo te behandelen; men ziet ze nu in rijtuigen, maar in geen kooijen zitten.

Hoe oud de draaikooijen in ons land zijn, weet ik niet precies, en evenmin wie ze uitgevonden heeft; die te 's Hertogenbosch bestond reeds omstreeks 1520.[1] En in dienzelfden tijd werden ook kooijen gebruikt, (hoewel geen draaijende maar hangende), om er voorname krijgsgevangenen in op te sluiten. Hertog Karel van Gelder had er een, die te Hattem in een toren hing, en waar hij in 't jaar 1512 Jan van Wassenaar in opsloot en twee jaren zitten liet, totdat er een hooge losprijs voor den gevangen vogel betaald werd. Later hebben weêr andere gevangen krijgsbevelhebbers in die Wassenaarskooi gezeten.

De beruchte Jan van Leiden zou, toen hij gevangen voor den Bisschop van Munster gebragt werd, tot dezen spottend hebben gezegd: "Laat mij in een ijzeren kooi zetten, en alom kijken voor een zilveren penning, dan

[1] *Nav.* XVII D. bl. 3.

zult gij spoedig rijk zijn." Toen hij met uitgezochte pijnigingen ter dood gebragt was, liet de Bisschop zijn lijk in een ijzeren kooi sluiten en aan een der stadstorens ophangen.

En toen op onze schouwburgen 't kluchtspel *Arlequin Actionist* nog vertoond werd, zag men, na een hevige "batailje met blaazen" den Actieprins Harlekijn, als krijgsgevangen veldheer, in een kooi sluiten. Men ziet hieruit, dat het kooijenstelsel van ouds op onderscheidene wijzen werd toegepast.

DE NIEUWE-STADSHERBERG AAN 'T Y.

I.

Ick sagh het groot gebouw, Jan Witten gevels, vallen!

mogten ditmaal de Amsterdammers Gijsbrecht nazeggen. De sloopers waren druk bezig de stevige balken van die oude Nieuwe-stadsherberg uiteen, en plank na plank af te rukken. Een groot gebouw was 't, want het borg vaak tal van gasten binnen zijne wanden; en witte gevels had het ook, al waren die in den laatsten tijd, op zijn Amsterdamsch, wat potloodachtig getint. En al was het slechts een houten gebouw, toch was het wijd vermaard: gelijk weleer het Huis te Britten aan den Rijnmond zoo was de Nieuwe-stadsherberg aan den Ystroom — bekend en beroemd bij Brit en Waterlander, bij Fries en Sallander en alle overzeesche volken, — het middelpunt der reizigers van Oost en West en Noord, — het Belvedere der Amsterdammers vooral bij zomeravond.

In de Nieuwe-Stadsherberg zat op zulk een avond Antonides aan een tafeltje voor 't open venster, met zijn zakboekje in de eene en het potlood in de andere hand en een glas wijn voor zich, en hij schreef de volgende verzen voor zijn Ystroom:

Wanneer de zonnekloot, vermoeit zoo lang te prijk
Aen 's hemels tent te staen, begint in zee te daelen,
En kort den teugel in der uitgediende straelen,
Dringt hier een werrelt aen van menschen, die gelaên
Met zak en koopmanschap, en voor hun gelt voldaen,
Vertrekken naer hun huis en vrou en lieve panden,
Die zien verlegen uit, of noch geen schepen landen,

Een deel doet Vrieslant aen en haer beruchte steden.
Een deel wenscht aen den zoom des IJssels uit te treden.
Een meenigte vertrekt, met kagen, smak en jaght,
Naer 't Vlie en Tessel, daer hun d' oorlogsvloot verwacht.
D' uitheemsche, die al dat gewoel ziet op de baren,
Meent Amsterdam is van dien avont leegh gevaeren.

De Nieuwe-stadsherberg was een Amsterdamsch gebouw, en toch niet in Amsterdam; zij zag de stad steeds op een afstand en verhief zich als een hooge paalwoning boven de wiegelende baren. Zij was een stadsgebouw, en toch een huis der vreemdelingen. In onzen tijd verhief zij haar witten geveltop als hoofdgebouw te midden van een uitgestrekt paaldorp, dat doorsneden was van smalle houten kronkelpaden en haventjes voor stoombooten; maar van ouds was zij de voorpost der groote wereldstad aan "den waterkant", — die weleer, als Gijsbrecht hun nog jaarlijks komt herinneren, der Amsterdammeren "toeverlaet, naest God" was, maar thans, nu ze ijzeren spooren hebben, geen toeverlaat meer is.

Meer dan twee eeuwen lang was die houten herberg de hoofdpoort van Amsterdam aan den Ykant; — wie er scheep zou gaan, trad eerst hier binnen, om zijn afscheid en goê reis te drinken; — wie er aankwam trad terstond hier binnen, om zijn welkomst te drinken; — de gaanden en komenden wisselden hier onophoudelijk elkander af.

Meer dan twee eeuwen lang heeft zij gastvrij steeds hare deuren opengezet voor elk, die met een welgevulde beurs aan den steiger landde, en scheen den tijd te trotseeren, daar ze ondanks haar hoogen ouderdom altijd "de Nieuwe" bleef.

Meer dan twee eeuwen lang is zij de toevlugt van vriend en vreemde geweest; — des zomers ijlden de Amsterdammers er heen, als 't hun in de stad te benaauwd werd en ze snakten naar een zeeluchtje; bij wintertijd was zij de lievelingsplek van allen, die graag naar schaatsenrijders, narren en ijsschuitjes keken. Ja, dan was Antonides er ook weêr en schreef andermaal:

De winter zelf belet den Amsterdammenaren
Geen vreugt, wanneer het Y, met toegevrozen baren,
De rossen op zijn rug laet streven, zoo gezwint
Als een Tartaarsche pijl, geschoten voor den wint.
Ik zie er andren met de vleugels aen de voeten
Voortvliegen als een schim, en drijven heen en weêr, —
En daer ik hier meê sprak, zie ik nu nergens meer.

BIERDRINKERS.

Wat zijn de drie hoofdvermaken van onzen tijd? — Muziek hooren, theater kijken en bier drinken. Ja, sommigen beweren zelfs, dat, zoodra voor deze hoor-, kijk- en drinkvermaken alle andere worden afgeschaft, het groote doel "de Veredeling der Volksvermaken" volkomen bereikt zal zijn. Maar nooit was er een driemanschap, waarin niet één der drie den boventoon had, en zoo is 't ook hier. De concertzaal staat niet altijd open, en het theater evenmin, maar de bierhalle wel: bier drinken kunnen de menschen alle uren van den dag en van den nacht; zoodat dit eigentlijk het opperhoofdvermaak van onzen tijd is. Ja, wanneer een volklievend genootschap in een park gratis-muziek geeft voor Jan Alleman, dan moet er een tentje bij, waar gezegde Jan een groot glas bier voor een stuiver koopen kan, of hij bedankt om er heen te gaan; en alle zomer- en wintertheaters zouden leêg staan, zoo er geen bier getapt werd.

In hoevele opzigten nu onze tijdgenooten van hunne voorvaderen ver-

schillen, in hunne bierliefde ten minste komen zij, nadat die in de voorgaande eeuw zeer verflaauwd was [1], thans weêr nagenoeg met hen overeen; — nagenoeg, zeg ik, want volkomen overeenkomst is er zelden, en hier is natuurlijk verschil van smaak: andere tijden, andere bieren. De man, dien gij, op 't prentje hierboven, in den bierkelder een hartsterking ziet nemen [2], heeft in zijn kan een heel ander brouwsel, dan waar onze hedendaagsche bierdrinkers zich meê verkwikken; en hoeveel verschilt zijn Delftsch-Luiksch weêr van het gerstebier, dat de gasten van Claudius Civilis uit horens of bekkeneelen slurpten!

Eeuwen lang, van den Germaanschen tijd tot de koffij- en theeëeuw, zijn onze voorouders goede bierdrinkers geweest; waterdrinkers — wat sommige gezondheidsleeraars ook beweren, en geheel-onthouders preêken mogen — waterdrinkers waren zij niet. Neen, 't water drinken had bij hen iets verachtelijks en onmenschelijks: "'t water," zeiden zij, "is voor de ganzen, maar de mensch zal bij bier en brood leven." En daarom was dan ook de bierenbroodspot een geliefd gevelblazoen.

Ieder dronk, naar oude zede, bier van den morgen tot den avond, — adel en gemeente, burger en boer, man en maagd, burgemeesters en sjouwerlui, — maar ze dronken 't van verscheiden naam en kwaliteit, en menigeen kreeg zijn bijnaam naar zijn bier.

Kent ge Fleurtje Dunbier ook? — 't Is een historisch persoon. Hij was een groot man en magtig Heer, stadhouder van Holland en ridder van 't Gulden Vlies; graaf van Buren en heer van een dozijn heerlijkheden. En al wist nu ieder zeer goed, dat hij Floris van Egmond heette, — omdat een Hollander ieder taxeerde naar 't bier, dat hij dronk, heette Mijn Heer de Stadhouder in de wandeling: Fleurtje Dunbier; en hij had onder de gemeente een aantal naamgenooten en tegenhangers — dunbieren en dikbieren. [3]

Een "drinckebuuck," die wat lang "an de banck" zat, heette een "packebier", maar een dronkaard was een "biervlieg." De Amsterdamsche korendragers zaten, in hun huisje onder de Oudebrug, of onder de luifels

---

[1] Grabner sprak vóór 80 jaren schande van het bier, dat toen in ons land gebrouwen werd. *Brieven over de Vereen. Nederl.* bl. 262.

[2] Deze houtsnede is gevolgd naar een naamloos etsje uit de 17e eeuw.

[3] In 1616 behoorde onder eenige oproermakers, die vervolgd werden, ook "Reym Dunnebiers wijf" (zie Mr. J. Soutendam, *Mededeelingen uit het Archief* bl. 171), en in den *Navorscher* van 1853 wordt van een familie Dickbier gewaagd (bl. 128).

aan die brug gemaakt, zoodanig te "packbieren," dat zij ten laatste niet meer op konden staan; waarom dan ook de Burgemeesters, wier vaderlijke zorg over alles ging, 't noodig vonden, hun een maat te stellen, en den 13n September 1600 ordonneerden, dat geen korendrager meer mogt drinken "dan alleenlick op sijn ontbijten ten hooghsten een mengelen biers, maar verder niet." Buiten 't huisje en de luifels echter was hij aan geen mengelen gehouden, en kon hij zijn schade inhalen, zooveel hij verkoos.

Maar de Edel-Achtbaren mogten ook hun biertje wel. Onder de deftige gebruiken van den ouden tijd behoorde, dat den burgemeesteren op gezette tijden van stadswege een eeregeschenk aangeboden werd, en dit was alweêr een vaatje bier, — maar geen dun bier; daar mogt een Stadhouder zich meê verlustigen, de burgervaders hadden graag iets beters, en kozen Bremerbier, dat toen voor 't edelste gold.

't Hamburgerbier is langen tijd in Holland ook zeer geliefd geweest; zelfs de schooljongens werden er op onthaald, wanneer zij zaturdags vóór Paschen met den hondeslager hun omgang deden. [1]

Scharrebier was de drank van den gemeenen man, en daarom ook aan geen excys onderworpen; 't kostte slechts een duit of drie penningen 't mengel. Omdat het de goedkoopste drank was, zei Reym, de dienstmeid van den gierigen Warnar, tegen den knecht, die den bruidswijn eens begeerde te proeven:

Kal jij hier van bruitswijn? vraegh na bruits-scharrebier. [2]

Scharrebier dronken de bijltjes op de werven [3], en voor sjouwers en straatloopers was 't op bruggen en pleinen te koop. [4]

't Bier was zoodanig met het leven onzer voorouders zaamgeweven, dat het telkens te pas kwam: er werden tal van spreekwoorden uit geboren, die ik hier niet optellen zal, omdat men ze, in het Spreekwoorden-pakhuis van Harrebomée vinden kan; maar het bier kwam ook in een aantal zamenstellingen voor, die men echter in hedendaagsche woordeboeken niet behoeft te zoeken, waarom ik er reeds eenigen genoemd heb en nog eenigen noemen wil.

---

[1] Zie hierna: *Hondeslagers* V.

[2] Hooft, *Ware-nar*, II Bedr. Ie Toon.

[3] In 1749 klaagden de bijltjes van de Admiraliteits- en O. I. Comps.-werven aan Prins Willem IV over 't slechte bier, dat hun te drinken gegeven werd. Zie 't vervolg op *Wag. Amst.* bl. 208.

[4] Te Amsterdam draagt er een sluis den naam van.

Ging iemand op een festijn, dan heette dat: "te biere gaan," al kwam er ook wijn op tafel, omdat van oudsher bier de hoofdzaak bij een maaltijd was. Om dezelfde reden noemden ook de gildebroeders het gildemaal hun "gildebier"; en als de timmerlui en metselaars een huis onder dak en de pannen er op gebragt hadden, dan kregen ze een "pannebier".

Waar een vrouw "van kynde bevallen" was, moesten de buurvrouwen terstond een "kinderbier" hebben, waarbij ze zongen en dansten op de welkomst van 't nieuwe buurtgenootje; — en waar een bruid was, kwamen al de jongelui op 't "heulbier", waar niet enkel bij gezongen en gesprongen, maar ook, als de naam aanduidt, "geheuld," dat is: gekust werd dat het klapte.

De jonkmans van de buurt, die gedurende de bruidsdagen voor 't bruidshuis schoten, dat de glazen rinkinkten, en er soms geen enkel heel bleef, werden voor dit eerbewijs door den bruidsvader bedankt met een "buksebier"; — en als de twee bolletjes van de buurt, met bloemen om den hoed, rondgingen om de vrienden tot de bruiloft te noodigen, vergaten ze in hun aanspraak nooit, hoeveel tonnen "bruidsbier" er ten beste waren.

Waar de buren, naar oud gebruik, na de bruiloft voor de deur der jonggehuwden twee hanen vechten lieten (aan wie zij de namen van man en vrouw gegeven hadden), daar werd ook, om zich over den uitslag van dat gevecht vrolijk te maken, een "hanebier" aangerigt; — en wie ooit de hulp zijner buren inriep, hetzij om te verhuizen of te timmeren of te dorschen of een mestvaalt uit te rijden, gaf een "beêbier" tot een bedankje.

Hadden de schutters "te Pinksterendage" naar den papegaai geschoten, dan werd het feest met een "Pinksterbier" besloten; — en als de kermistijd naderde, zorgde elk zijn "kermisbier" op te doen, want geen burger of boer, die te kermis geen vrienden over kreeg. Ja, met kermis vereerden ook de brouwers hun besten klanten een lekker vaatje; dan liepen de bakkers- en gruttersknechts om hun kermisbier naar den molenaar, maar de snijers en schoeminks en de gezellen van alle andere ambachten genoten 't in hun gildekroeg.

Was er een doode ten grave gedragen, dan aten en dronken, naar voorvaderlijke zede, vrienden en buren ter zijner eere op zijn graf, — dit was het "groevebier"; en toen dit verboden werd, vierden zij de uitvaart met een "doodbier" in 't sterfhuis of in de herberg. En hoe grooter de droefheid en deelneming, hoe meer "troostbieren"; ochtend, middag en avond kwamen al de buren troost zoeken, en ze hadden er kalfsborsten en schapenbouten bij. En uit pure droefenis mogten ze graag die troostbieren zeven dagen lang volhouden, ja langer vaak; zoodat de Magistraat alweêr

met een keur tusschen beiden moest komen, en ordonneeren, dat het genoeg was ééns, en wel 's avonds na de begrafenis, "te troestelbiere" te gaan.

Elke gelegenheid om bier te drinken was ieder lief, — en geen sprekender beeld van volop-genot dan een bierdrager met een "bierbaard" [1], — de man leefde geheel in 't bier. En 't is wel opmerkelijk, dat heden ten dage, bij 't herleven van den biersmaak ook de ruige baarden weêr ingevoerd zijn, zoodat het ook nu aan geen bierbaarden ontbreekt.

Waar een Hollander de oogen rondsloeg, blonken hem de vaantjes tegen, die hem verkondigden waar hij bier drinken of halen kon. In alle steden bloeiden bierbrouwerijen, en bovendien had elke stad hare bierkaai, waar vreemd bier aangevoerd werd; sommigen hadden er wel twee, Amsterdam zelfs drie. Met schepen vol kwam 't aan: uit Engeland en Hamburg, uit Bremen en Rostock, uit Brugge en Luik, en uit zooveel binnenlandsche steden als om haar bier beroemd waren, en waar Delft boven uitblonk,

> Een stadt, daer welvaert was, en die haer leckre Bieren
> Met groote menichte door Neêrlant kon vertieren.

Een kan Delftsch was in de 16e en 17e eeuw "een seer excellente dronck biers", en een krachtige ook, want wie van den Delftschen hond gebeten was, kon op zijne beenen niet staan. "Ho!" zei een boer tegen den waard, toen hij twee kannen geleêgd had: "Ick sou soo wel gebeten worden van den Delftschen hont" [2]. Delft deed dan ook al wat het vermogt, om zijn bierroem te handhaven, en ging alle concurrentie zelfs met geweld tegen. Hoorde de Regeering, dat op een naburige plaats een brouwerij was opgerigt, dan zond zij een gewapende bende uit, om die te demolieeren en 't gereedschap weg te halen. Delft brouwde allerlei, en ook vreemde bieren na; en even als men tegenwoordig Amsterdamsch-Beijersch drinkt, zoo dronk men toen Delftsch-Luiksch en Delftsch-Engelsch, en van dit laatste waren twee soorten vooral vermaard: Israel en Farao. Dit waren bieren, die, als een oud schrijver verzekert, "door de kracht van mout en hop, de hoofden deden omkeeren". Men begrijpt nu, hoe 't kwam, dat er destijds nog al dwarskoppen in 't Land waren; maar 't is te hopen, dat het hedendaagsche bier zoodanig uitwerksel niet hebben mag.

[1] "Hunne smeerige bierbaarden kunnen er uitzien, alsof ze door de stroop gehaald waren", zei pater Abraham à Sancta Clara.

[2] Sam. Coster, *Tyskeu van der Schilden*, III Deel.

UIT HET BILDT.

I.

In het Bildt — welke gemeente nog al in veel opzichten van 't overige Friesland verschilt [1] — heeft men bij den landbouw het gebruik, den laatsten wagen met geoogste vruchten op eenigszins plechtige wijze binnen te halen. Een der arbeiders, gewoonlijk een jongen, neemt op den volgeladen wagen plaats, en houdt een schoof recht in de hoogte. Zoodra nu de wagen zich in beweging zet, begint hij te zingen, en wordt door de gezamenlijke mannelijke en vrouwelijke arbeidslieden daarin ondersteund. Het daarbij gebruikelijke liedje luidt aldus:

Moêr, Moêr!
De pan over 't fjoer!
Hier hewwi de leste gerben. (*garven*)
Bowen inne bergen,
Bowen inne toppe:
Van awen sille wij soppe;
Soppe wij van awen niet,
Dan soppe wij fan 't heele ganse ja....ar niet! [2]

Is 't geen graan, maar zijn 't aardappelen, die 't laatst worden ingehaald, dan komt de wagen er niet bij te pas. In plaats van eene graanschoof draagt dan de voorman den griep of greep, waarmede de aardappelen gedolven worden, en op de drie punten daarvan de grootste, knoestigste aardappelen, die men vinden kon. [3] En bij 't omhoog dragen van deze "leste gerben" wordt hetzelfde liedje aangeheven.

[1] Een verschil, dat ligt te verklaren is. Dit gedeelte der provincie Friesland is ontstaan door aanslibbing in den mond der voormalige Middelzee. In 't begin der 16e eeuw werden de aangespoelde gronden 't eerst aangedijkt door vier Hollandsche heeren, die er een Hollandsche volkplanting stichtten, en zoo levert ook de taal in dat landschap, het Bildtsch of Bilkersch, een zonderling mengelmoes van Hollandsch en Friesch op. De heer Johan Winkler gelooft, dat de bewoners van het Bildt oorspronkelijk Rijnlanders uit Zuidholland waren. Deze bragten hunne boersche spraak mede, en hunne nakomelingen hebben die tot heden bewaard, doch in 't verloop van tijd eenige Friesche woorden daarin opgenomen. Zie bl. 15 van zijne verhandeling over de Taal en de Tongvallen der Friezen, in 1868 uitgegeven bij W. Eekhoff te Leeuwarden. Opmerkelijk is 't, dat het rijmpje op de volgende bladzijde onvermengd Hollandsch is.

[2] Vergelijk hiermede het Noordhollandsch gebruik en gezang in mijne *Volksvermaken*, bl. 497.

[3] Precies als Neptunus, die een stokvisch op zijn drietand heeft. Zie aldaar bl. 160.

J. T. G.

De vrouw van den landman onthaalt 's avonds de arbeiders. De spekpannekoeken verschijnen daarbij niet meer zoo geregeld als voorheen. Maar toch wordt het laizen, zooals dit onthaal genoemd wordt, een pretje, waarnaar de arbeiders steeds met verlangen uitzien.

"Wij hewwe de lais binnen," is de gewone uitdrukking voor: "de oogst is binnen."

II.

In 't gezin verjaart iemand. Terwijl hij "heelemaal sonder erg" in den kring der zijnen is gezeten of zich althans houdt, alsof hij aan heel wat anders denkt, nadert hem een der huisgenooten met een geschenk, in papier gewikkeld, in de eene, en een stevigen band in de andere hand. Onverwacht wordt den jarige het geschenk aan den arm, maar meteen hij zelf aan de leuning van den stoel vastgebonden. De geknevelde is, of houdt zich, zeer verrast, maar mag zich niet van zijne banden bevrijden. [1]

"Wie sil 't spreukje opzegge?" —

"Die et kin." — Maar zij "kinnen" 't allen, en een van die allen begint nu 't volgende op te zeggen:

Ik kom op uw geboortedag,
En vraag of ik u binde mag [Die vraag komt te laat, hij
Met deze bandjes fijn, is al gebonden.]
Zoo zult gij hier gebonden zijn.
Ik kroon u met geen tak noch krans,
Maar met een bloem van hemelglans. [2]
Uw dagen die vergaan;
Uw jaren nemen aan.
't Is nu heden
(Zooveel) jaar geleden,
Dat uw moeder met u ging zwaar.
Er was voor haar geen blijder dag,
Als toen zij u ter wereld zag.

---

[1] Dat vastbinden van een jarige aan zijn stoel, en 't binden van 't verjaargeschenk of een zoetekoek op zijn arm, — niet met een touw, maar een zijden lint, — is ook oud Amsterdamsch gebruik. Vóór een halve eeuw deed men 't onder ouderwetsche lieden nog wel. De jarige moest in dien gebonden toestand de felicitatiën aanhooren en beloven te zullen trakteeren.

[2] Nu geloof ik, dat de heer Johan Winkler gelijk heeft, en dat de Bildtsche boeren deze dichterlijke bloem ook uit "de omstreken van Leiden" hebben meêgebragt. J. T. G.

Christus is de wijnstok
En wij zijn de ranken.
Geeft gij ons een kopje koffie
Dan zullen wij u bedanken;
Geeft gij ons een glaasje brandewijn,
Dan zullen wij samen vroolijk zijn.

"Nou, wat seg je oa?" (Wat belooft gij?)

Gewoonlijk belooft dan de jarige het gezin te zullen onthalen op "koek en koffie" of op "sukelarie" (chocolade). Van brandewijn-partijen, al drukt het "spreukje" daarop ook wat sterker, ben ik nimmer getuige geweest. Na deze belofte worden de banden geslaakt, en de plechtigheid is afgeloopen.

Stiens. H. DE JONG.

IN HET EERSTE JAAR DER BATAAFSCHE VRIJHEID.

Een Haarlemsch bleeker (een ijverig patriot), die vele jaren gebleekt had voor een voornaam fabrikant te 's Hertogenbosch, schreef kort na de revolutie van 1795 aan dezen een brief, en daar hij meende, dat de Bosschenaar ook wel juichen zou over de omverwerping der oude regeering, vergat hij niet daaronder te stellen: "in het eerste jaar der Bataafsche vrijheid." Maar hij bedroog zich zeer; het antwoord, dat de fabrikant hem zond, luidde: "het eerste jaar, dat gij niet meer voor mij bleeken zult." (Volgens W. BROES, *Kerk en Staat*, IV D. 2e St. bl. 31).

Uit een opstel van Mr. W. C. Ackersdijck, uitgegeven in het tijdschrift *Onze eeuw* (1e Jaarg. 2e D. bl. 435), leeren wij den naam van dien fabrikant kennen. Hij heette M. Loutermans en deed vooral in lint en garen. Hij was een gegoed en deftig burger, en behoorde met zijne geheele familie tot de Roomsch-katholieke godsdienst, welke hij met ijver aankleefde, maar erkende tevens opentlijk, "dat hij onder de omvergeworpen regeering vrijheid had genoten."

Middelburg. IS. DE WAAL.

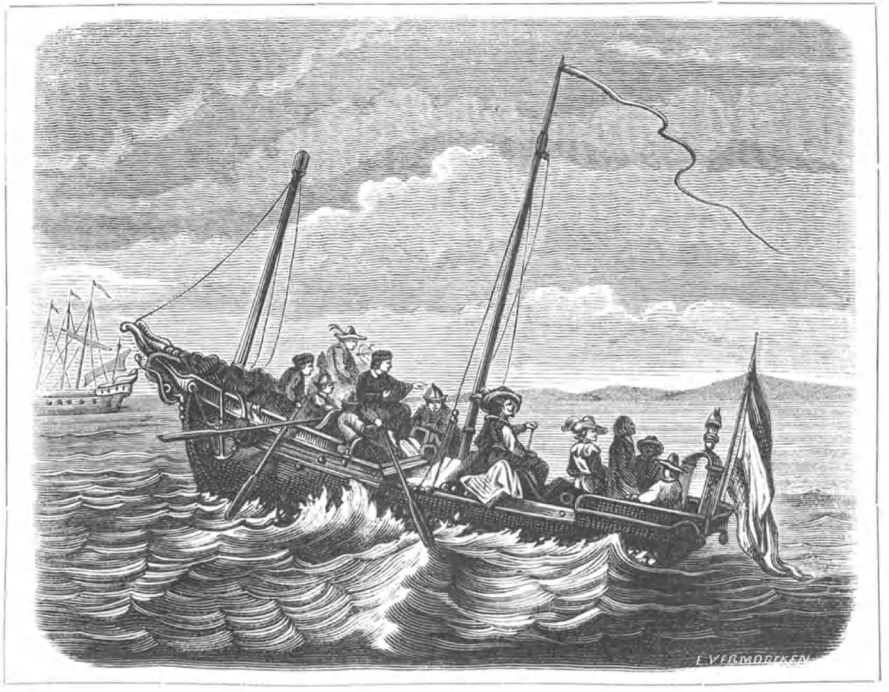

Watergeuzen.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

III.

DE WATERGEUZEN.

Gehoond, gevloekt, ge*smaad*, uit huis en hof verjaagd,
Door Dukdalfs duivlen*raad* gedoemd tot duizend dooden,
Door monnik en sol*daat* gemarteld en geplaagd,
Vervolgd door valsch ver*raad*, den brandstaak pas ontvloden, —
Zoo zwerft de Watergeus rond op de wilde zee,
Gedwongen om ten strijd en op vrijbuit te varen:
Geen rust voor onzen voet en voor ons hart geen vreê,
Maar schrik voor onzen naam, schrik voor 't ruim der baren!
Ach! ginder blinkt het *strand* van 't lieve vaderland,
Geef, Heer! dat onze *hand* daar weêr de vrijheid plant!

Die bede werd verhoord: de ure der vervulling kwam; de engel der vrijheid zweefde op de vleugelen der lente.

Wie waren de Watergeuzen? —

Nederlanders gelijk gij en ik; slechts met dit verschil, dat wij rustig t'huis zitten, en te midden onzer vrienden gelukkig zijn, terwijl zij uit huis en have verdreven waren en hun vrienden hadden zien ombrengen aan galgen en staken. Nederlanders waren zij gelijk gij en ik, lieden van allerlei stand en niet enkel Protestanten, — neen, er waren ook Roomsche geuzen, want allen was één lot beschoren, vooral zulken, van wie iets verbeurd te verklaren viel. Volgens de regelen van den Bloedraad konden weinig Nederlanders onschuldig zijn, en volgens Vargas waren de vetste vogels de beste vangst; hij had den Koning uit de verbeurdverklaringen een goudmijn beloofd, die wel achtmillioen dukaten 's jaars kon opbrengen. Allen was dus 't zelfde lot beschoren: gelijk de Roomsche Egmond en de Onroomsche

---

Eene strofe uit mijn referein: *de Watergeus*, geplaatst in den *Holland* van 1861.

Hoorne op 't zelfde schavot onthoofd waren, zoo stonden de galgen gerist voor Roomschen en Onroomschen beiden. Thans mogen sommigen zeggen, dat zij zich bij Alva noch bij Lumey willen voegen, maar bij hen, die de Gentsche pacificatie tot stand bragten, — zij vergeten, dat aan de laatste in 1572 nog niet te denken viel, en dat, zoo de Watergeuzen niet waren voorgegaan, er nimmer een Gentsche pacificatie gevolgd zou zijn.

De meeste Watergeuzen waren natuurlijk uit de zeeprovinciën afkomstig; onder degenen, wier namen de historie heeft bewaard, tellen wij voor een derdedeel Hollanders en voor een vierdedeel Friezen. Men vond op de geuzevloot edelen van ouden stam, het overschot dergenen, die weleer te Brussel 't beroemde Compromis gesloten hadden tegen de invoering der Inquisitie, en die, na de gebeurtenissen van 1568, zich op nieuw verbonden hadden, goederen, lijf en leven op te zetten "tot afbrek, vernielinge en annulacie van den Ducq de Alba met sijnen bloedighen adherenten, om weder in te voeren het waeraftighe woert Godes en dat overalle te doen predicken," en weêr te mogen genieten hun voorvaderlijke landen en vrijheden, daar zij thans ballingen van waren [1]. En naast dezen vond men er kooplieden, die om hun rijkdom door den Bloedraad op een valsche aanklagt gevonnisd waren; burgers en dorpelingen, die winkel en werkplaats, akker en melkerij, vrouw en kind hadden moeten verlaten, — sommigen, omdat zij een geuzepreek hadden bijgewoond, maar nog gelukkig den Spaanschen soldaten waren ontloopen, die hun vrienden en buren aan de boomen langs den weg ophingen; — anderen, omdat zij aan 't stukslaan en verbranden van beelden geholpen hadden, wat in dien tijd veel grooter zonde genoemd werd dan 't doodslaan of levend verbranden van menschen! — Sommigen hadden geen ander kwaad gedaan, dan in een oogenblik van opgewondenheid: "Vive le geus!" te roepen; anderen waren vlugtelingen van Oosterweel, Dalem, Waterloo en Jemgum of hadden deelgenomen aan Oranjes mislukten veldtogt. Allen waren gelijkelijk veroordeeld, allen vogelvrij verklaard.

Behalve deze Nederlanders van allen rang en stand echter vond men onder de bemanning der schepen, zoo matrozen als soldaten, — even als dit ook later op onze oorlogschepen 't geval was, — allerlei vreemd volk, dat diende om loon en buit.

De eerste Watergeuzen dagteekenen reeds van 1567, toen, op 't gerucht

---

[1] Deze woorden zijn ontleend uit een verbondschrift, door twee Hollanders (een Egmond en een Brederode) twee Friezen en twee Ommelanders gesloten den 15n Augustus 1569.

van Alvaas komst, tienduizenden na tienduizenden ten lande uit vlugtten. 't Was sints onheugelijke tijden gewoon, dat lieden, wien 't land ontzegd was, een toevlugt op de zee zochten en voeren op vrijbuit; en daartoe achtten zij zich volkomen geregtigd, — leven moesten zij, en wie anders niet mogt, moest leven van zijn zwaard.

In 't volgend jaar nam het getal der Watergeuzen zeer toe, en in 1569 besloot Oranje hen dienstbaar te maken aan zijn doel: de bevrijding des vaderlands. Hij stelde een "Overste en Capiteyn-generael" over hen aan, en van toen af vormden zij de vloot des Prinsen van Oranje en voerden de Prinsenvlag, — dezelfde, die nog heden ten dage onze driekleur is [1].

"Maar leeren de historieschrijvers ons niet, dat die Watergeuzen wreede woestelingen waren?" — Wie allen met dien naam brandmerkt, doet de waarheid te kort. Er waren zeker woestaards onder hen, maar ook vele brave en regtschapene mannen, wien 't leed was tot het vrijbuitersleven gedwongen te zijn. En voor zooveel men den Watergeuzen wreedheden te verwijten heeft, draagt de wreedheid der vervolging er de eerste schuld van. Bedenk in welk een tijd zij leefden. Wilt gij zachtheid en gematigdheid zoeken bij vogelvrij-verklaarden? bij mishandelden en vervolgden, die tot wanhoop gedreven waren? bij gewapende uitgewekenen, die wraak riepen over 't onschuldig bloed, dat de Inquisitie vergoten had, — wraak over zooveel martelaren, als er kermden aan den brandstaak? — Kon hij, die vader en broeder, ja moeder zelfs had zien hangen of verbranden, en zusters zien schoffeeren en vertrappen, en zelf, met afgesneden neus en ooren in 't uiterst oogenblik nog de hand des beuls ontsnapt was, en, na weken lang in bosch en duin, als een gejaagd dier, omgezworven te hebben, eindelijk een toevlugt op een geuzeschip gevonden had, — kon hij anders dan woede en wraak blazen tegen de Spanjaards en hun handlangers?

Welk een strijd was 't, dien de Geuzen te voeren hadden! Gelooft gij, dat het lammeren moeten zijn, die den wolf zullen vellen? Neen, er waren harde vuisten noodig om 't Spaansche monster den kop in te slaan, en wie deze niet had, deed beter t' huis te blijven, en gedwee den hals te buigen onder 't juk, gelijk eerlang de Vlamingen en Brabanders deden, maar geen Hollanders, Zeeuwen en Friezen kromden gewillig den nek.

"Maar waren toch de Watergeuzen geen revolutiemakers tegen hun wettigen Vorst? En moet men dit niet afkeuren?" —

---

[1] Vergl. *de Oude Tijd* 1871, bl. 98.

Kunt gij bewijzen, dat, als een "wettig vorst", gelijk Filips, goedvindt zijne onderdanen voor ketters te verklaren, om hen te laten hangen en branden en vervolgens met hun verbeurdverklaarde goederen zijn schatkist te vullen, dan die onderdanen hunne gehoorzaamheid moeten betoonen door zich te laten ophangen en verbranden? — Zoo niet, dan moet gij het regt van den opstand tegen een dwingeland als Filips erkennen. —

"Maar zij maakten de zee onveilig en plunderden waar zij landden." — Natuurlijk; zij voerden oorlog tegen Dukdalf en zijn "bloedige adherenten", en zij moesten leven van den krijg, — den armen ballingen bleef niets anders over. En bovendien moesten zij een deel van den buit opbrengen aan den Prins ten nutte der goede zaak. Was 't niet beter, dat het geld naar den Prins ging, om een nieuw leger te werven, dan naar Alva, om er zijn bloedhonden en roofvogels meê te voeden? —

"Maar sommigen hunner misbruikten gewijde kelken voor drinkbekers, en was dit geen heiligschennis?" — Dit was het in hun oogen en in die van vele anderen niet; maar in allen gevalle lag in 't misbruiken van zulke voorwerpen toch zooveel wreedheid niet als in 't martelen en vermoorden van menschen door zoogenaamde geloofsregters.

"Maar zij mishandelden priesters en monniken, en dit was erger." — Zeker was dit erger; maar de vervolgzucht en zedeloosheid veler geestelijken had maar al te veel aanleiding tot verbittering gegeven. Ziehier één geval ten voorbeelde. Toen de schoonvader van den drossaard Hooft, Arnout van Erp, nog een jongeling was, zag hij eens te Amsterdam eenige lieden verbranden om huns geloofs wille. De beul had dien armen slagtoffers de tong tusschen twee ijzertjes geschroefd en met een gloeijend ijzer geschroeid, om hun te beletten in hun uiterste een vrijmoedige geloofsbelijdenis uit te spreken: dus sloegen zij in de pijn van den brand een akelig, hol geluid. Naast Arnout stonden twee monniken onder de toeschouwers, en hij hoorde den een tot den ander lachend zeggen: "hoe zingen ze, zouden ze ook dansen?" 't Kostte den jongeling moeite zich te bedwingen, en niet aan dien ellendigen kloosterbroêr eenige handdadigheid te plegen, waardoor hij zich en de zijnen in 't ongeluk zou gestort hebben.

Wat had menig Watergeus gezien en ondervonden, dat haat en wrok in hem had opgewekt! Zeker stonden niet alle geestelijken aan dat euvel schuldig, en heeft weleens een onschuldige 't gelag betaald; maar gaat het heden ten dage, bij alle beschaving en gematigdheid, waar onze eeuw

om geprezen wordt, in den oorlog anders? En even zeker is 't, dat niet alle geestelijken gelijke vrees voor de geuzen koesterden, ja sommigen hen wel hielpen inhalen.

Geloof eens al het kwaad, dat er van de Watergeuzen verhaald is, en stel hen dan tegenover Alva en zijn aanhang, — de vergelijking zal nog zeer in hun voordeel zijn.

Maar neen, geloof niet alles. Indien de Watergeuzen overal waar ze kwamen, ieder kwaad deden, — eilieve, hoe hadden ze dan zooveel vrienden in 't land?

Hierover zou ik vrij wat kunnen zeggen, maar dan zou dit opstel te lang worden; en daarom zal ik 't liever met drie korte opmerkingen afdoen.

1°. Eenige Watergeuzen hebben den naam van "tijger", "ruigen zeeroover", of welken anderen ook, te danken aan 't vernuft van poëten. Dichters en dichterlijke historieschrijvers hebben, als 't hun om effekt te doen was, niet geaarzeld, van de Watergeuzen te zeggen wat hun voor den geest kwam, of spreukjes van anderen na te vertellen. Onno Zwier van Haren veroorloofde zich de dichterlijke vrijheid, Gautier Herlin van Valenciennes — van wien niets anders bekend is, dan dat hij in 1567 zijne vaderstad dapper hielp verdedigen en vijf jaren later Den Briel hielp innemen, terwijl de historie geen enkel misdrijf van hem vermeldt, — te schilderen als "meer dan tijger, wen hij woedt", en gaf er een aanteekening bij, die historisch schijnt maar 't niet is. Van Lennep nam de vertelling van den Frieschen dichter zonder onderzoek over in zijne "Voornaamste Geschiedenissen", waar duizenden 't lezen en voor goede munt aannemen. — Ongelukkig, wie op die wijze een kwaden naam krijgt!

Ook Motley spaart ten aanzien der Watergeuzen geen schilderachtige overdrijving, die zelfs in 't belachlijke loopt. Eén voorbeeld maar. Om te bewijzen hoe ijselijk woest zij waren, laat hij den voorvader van genoemden Onno Zwier een misgewaad aantrekken en daarmeê kuijeren op 't dek van zijn schip. En de lezer gelooft het, en rilt mogelijk van verontwaardiging over zulk een ijselijkheid, maar weet niet, dat het een aardigheid van Motleys eigen vinding is.

2°. Sommigen van de opperhoofden der Watergeuzen hebben de zwarte kool, waarmeê zij geteekend zijn, aan geen poëtische maar aan een zeer prozaïsche oorzaak te danken, namelijk aan hunne geschillen met de Heeren

Staten (alias: Hans Brouwer en Hans Kaaskooper [1], jegens wie zij zich niet onderdanig genoeg betoonden, en onder wie zij soms verraders en Spaanschgezinden bespeurden. En dit laatste hadden zij niet mis. De Delftsche burgemeester Groenewegen was er één van. In 't begin van 1573 was hij een der voornaamste bewerkers van Lumeys gevangenzetting, en een half jaar later liep hij met een zijner ambtgenooten naar de Spanjaards over.

3°. Over 't algemeen hadden de Watergeuzen hun kwaden naam soms meer aan 't gerucht dan aan de daad te danken. Er werden telkens met opzet luide klagten aangeheven over rooverijen en geweld, om den Spanjaards schrik aan te jagen. De bewoners der zeelanden, die de Watergeuzen hielpen, schreeuwden 't hardst over hun geweldenarijen, en verspreidden den schrik landwaarts in, om de Spaansche overheden in verlegenheid te brengen. De maatregelen, die Bossu en Robles tegen "die piraten" namen, baatten niet, omdat de Hollanders en Friezen 't met hen eens waren. De Watergeuzen hadden overal geheime vrienden, die hen met de oogmerken en maatregelen der Spaansche overheden bekend maakten. Waar zij invallen deden, vonden zij meer helpers dan bestrijders, terwijl na hun vertrek die helpers zelven de luidste klagten aanhieven. De dorpelingen gaven breed op van de rooverijen der piraten, maar zij begroeven hun geld en goed, om het tegen den Spanjaard in veiligheid te stellen. Overvielen de Watergeuzen een stad en roofden zij stadskas en kerkschat, en namen dan een aantal mannen en jongelingen de gelegenheid waar, zich bij hen te voegen, dan klonk de schrikmare door 't land, dat de piraten die stad verwoest en geplunderd en de inwoners met geweld meêgevoerd hadden. Elders weêr, zoo bazuinde de Faam, hadden de piraten eenigen der aanzienlijkste burgers gevankelijk naar boord gesleurd, om hun een zwaar losgeld af te persen; terwijl 't zeer mogelijk is, schoon niemand het weten mogt, dat de geuzen niet zonder voorkennis van die burgers daar verschenen waren, en de laatsten zich hadden laten meênemen, om met de geuzekapiteins plannen te beramen, of om aan 's Prinsen kommissaris Mr. Joan Basius ingezamelde gelden ter hand te stellen; en de klagten over mishandeling en geldafpersing moesten dan natuurlijk dienen om de ware reden voor de Spaanschgezinden op 't stadhuis te bedekken.

---

[1] Sommige nazaten dezer Hansen kochten later zelfs adelbrieven en stamboomen; want bij den Keizer des Heiligen Roomschen Rijks waren beide artikelen altijd "voorradig", en voor goede Hollandsche dukaten "verkrijgbaar".

Zien wij nu eens, wat de Watergeuzen in 't voorjaar van 1572 bezig hield.

Twee jaren lang reeds hadden zij aanslagen beraamd op de voornaamste zeehavens, vooral op Enkhuizen, den Briel en Vlissingen, die telkens mislukt waren. Thans echter werd het hoog tijd, dat de geuzen weêr vasten voet in 't land kregen; 't moest nu of nooit gelukken. De tijd drong en de kans stond gunstig: 't eerste, omdat Filips, na 't bedwingen der Mooren en 't verslaan der Turken, de handen ruim gekregen had, om een vloot uit te rusten tegen de Nederlanden onder Medina Celi, die tot Alvaas opvolger bestemd was; — het tweede, omdat de haat tegen den Tienden Penning 't heele land naar bevrijding deed verlangen; de geuzen hadden slechts den Tienden Penning in de vlag te voeren, om alom bijval te vinden.

Lumey lag met een vloot van meer dan veertig schepen in de havens van Dover en Duins. Koningin Elisabeth begunstigde de onderneming der geuzen; zij wilde niets liever dan Filips werk in de Nederlanden verschaffen, om hem te beletten iets tegen Engeland te ondernemen. Lodewijk van Nassau was te Rochelle, en wierf een leger om uit het zuiden in de Nederlanden te vallen en Alva tusschen twee vuren te brengen.

Weldra ontving Lumey 't berigt, dat Medina Celi gereed was onder zeil te gaan. Terstond werd alles ingespannen, om spoedig zee te kiezen. Men moest den Spanjaard vóór wezen, en zorgen, dat hij geen haven vond om binnen te loopen; van alle zeesteden in Holland en Zeeland moesten de geuzen zich meester maken, te beginnen met den Briel, den sleutel van de Maas. Zij hadden er verstandhouding. Tweemaal reeds, in 1570 en 1571, hadden zij 't plan beraamd om die stad in te nemen, thans, ten derden male, zou 't beter lukken. Van nu af zou 't zijn: "voor-wint met de geusen". In 1566 zong een geuzedichter:

Ick hope dat de tijdt noch comen sal,
Dat men sal roepen overal,
Eendrachtich tot een leus,
Als Brederood, met blij geschal:
Vive, vive le Geus!

Op den 1$_{n}$ April 1572 werd die hoop vervuld.

OUDE MUNTEN.

I.

Wat is toch rijkdom? wat is eer?
Een hand vol nietig slijk!

zei Hieronymus van Alphen, maar De Génestet, die een vriend der waarheid was, en van geen "groote woorden" hield, die "de harten en conscientiën voorbij gaan," zei, dat dit gelogen en geld geen slijk, maar "een kostelijk ding" is; ja, dat men met geld veel goeds doen kan. En daarom durf ik het dan ook wagen eens over geld te praten, maar natuurlijk, daar 't in "den Ouden Tijd" is, over oud geld, en ik begin met de duiten.

Duiten, — lieflijk woord in ieders oor! "Een vrouw met duiten," — ziedaar het ideaal van een gerust en genoegelijk leven! "Een goede duit verdienen," is de wet en profeten voor den koopman. Maar geen droeviger figuur dan een jonker, die "geen roode duit op zak" heeft, en toch den gebraden haan wil uithangen; — ja, nog miserabeler dan de oude "duitendief," die den schooier uithangt, en boven zijn geldkist op stroo slaapt.

Waar zou dat woord "duit" wel van afkomen? — De een leidt het af van *deux*, omdat een duit de waarde van twee penningen had of het gewicht van twee azen; hebben anderen 't woord *geux* van "guit" afgeleid, hij maakt omgekeerd "duit" van *deux*. Maar een tweede beweert, dat "duit" van het werkwoord "duiden" afgeleid is, omdat het merk of de stempel de waarde aan*duidt*. Waartegen een derde aanmerkt, dat dit op alle geld, en niet op de duit alleen toepasselijk is, en dat hij den oorsprong onzeker, maar de oudheid van 't woord zeker acht, vermits hij al in heel oude stukken van "doeyts" leest. Juist, "duits" en niet "duiten" was 't meervoud; sla Hoofts *Warenar* maar eens op: daar gaat een bruidsvader naar de vischmarkt, om wat voor de bruiloft te koopen, maar vindt een "zootjen aeltjens as klink-snoertjens om zeven duits" veel te duur. En in Bredero's *Griane* vertelt Bouwen Langhlijf de melkboer, dat hij aan zijn vaste klanten de melk het heele jaar door verkoopt "het mingelen om zeven duyts."

Duiten kwamen in ieders handen. De kleine dreumis kreeg er een van zijn

peetje als hij naar de matres ging, en de bedelaar haalde ze dagelijks bij handen vol op. "Het volck is hier goedt gheefs," zei Jan Knol "en niet al zijnt kop're duyten" [1], want sommigen gaven wel witte aalmoezen. Toch is er in Amsterdam eens een bedelaar geweest, die niet anders dan duiten aannam, maar 't moesten Utrechtsche zijn; alle anderen smeet hij weg, en daarom was hij dan ook in de wandeling bekend onder den naam van "de Oiterse doit."

"Zoo moet het binnen komen," zei de koopman, en hij werd om een duit krijt uit zijn bed gebeld. Hij had gelijk; de duiten waren de atomen van het kapitaal, en daar zij als zoodanig het meest onder ieders oogen kwamen, maakten muntmeesters ze dikwijls tot de voertuigen hunner denkbeelden.

Toen (A^0 1702) de beroemde koninklijke Stadhouder zijn aardsche loopbaan geëindigd had, zag men Hollandsche duiten, waarop de vrijheidshoed, dien de leeuw, als wachter en schutsheer van den tuin, voerde, met een langen, afhangenden rouwband voorzien was. Van hetzelfde jaar, maar een weinig vroeger geslagen, zijn er duiten, waarop de leeuw een haan (het zinnebeeld van Frankrijk) met zijn zwaard den kop afslaat, — een toespeling op den strijd, dien Willem III gereed stond aan te vangen tegen de heerschzucht des allerchristelijksten Konings, die geheel Europa bedreigde.

Op een Overijselsche duit van het jaar 1766 zie ik op de keerzijde onder het jaartal een klein borstbeeldje van Willem V tusschen twee oranjetakken, omdat in dit jaar deze Prins het Stadhouderlijk bewind aanvaardde. In den patriotschen tijd stelden de oranjeklanten hoogen prijs op deze prinseduiten, en lieten die vergulden, zoo zij ze niet werkelijk van goud of zilver hadden. Ook lieten sommigen er een ankertje van snijden, waarop het prinsekopje nog beter uitkwam, en droegen dat als leuze aan een oranjelint om den hals. In 1770, toen de bevalling der prinses Wilhelmina te gemoet gezien werd, liet Overijsel de zeldzame duit slaan, waarop aan de keerzijde het beeld der hoop gezien wordt met dit omschrift: *In Deo spes mea,* dat is: "Op God is mijn hoop."

Ook een Zeeuwsche duit vertoont ons iets bijzonders. Het wapen van Zeeland is een leeuw, die zich met het halve lijf uit de baren verheft, met het devies: *Luctor et emergo*, dat is: "Ik worstel, maar houd het hoofd boven." Nu werden in 1754 tusschen de Staten van Holland en die van

[1] *Spaansche Brabander,* 3e Bedr. 4e Uitk.

Zeeland zekere schikkingen getroffen van financiëelen aard, die in Zeeland niet algemeen goedgekeurd werden. Een der ontevredenen was de muntmeester Martinus Holtzhey: en deze, om te kennen te geven, dat de Heeren van Zeeland, naar zijn oordeel, dwaas hadden gehandeld, liet op sommige duitenstempels zetten: *Luctor et ementor*, dat is: "Ik worstel en raak mijn verstand kwijt." Deze spotduiten zijn niet zeldzaam; 't is er niet mede gesteld als met den vermaarden Pruisischen spotrijksdaalder. Deze zou geslagen zijn kort nadat Frederik de Groote Silezië veroverd had; de woorden: *Ein Reichsthaler* werden in het omschrift dus afgebroken: EIN REICH STHAL ER, dat is: "een rijk stal hij." Dit stuk is zóó zeldzaam, dat geen verzamelaar er nog ooit een exemplaar van heeft kunnen vinden.

Duiten waren, als gangbare munt, van rood koper, gelijk tegenwoordig de centen. Evenwel treft men ook zilveren en zelfs gouden duiten aan. Welke reden van bestaan hadden deze? Tweeërlei. Sommigen werden als proeven van een nieuwen stempel geslagen, doch dit waren er zooveel niet; verreweg de meesten zijn opzettelijk gemunt om als geschenken te dienen.

't Was van oudsher de gewoonte aan een kind een duit te geven, want, het spreekwoord zei: "een kinderhand is gauw gevuld," en wie een kind een duit weigerde, was de ergste vrek, dien men zich voorstellen kon; — "die blijft dood op een duit", zei men. Maar als men nu bij zekere feestelijke gelegenheid, 't zij op een verjaardag of een Sinterklaas of met kermis, een kind een duit in de hand wilde stoppen, dan koos men onder burgerlui daar een zilveren, en onder rijke lui een gouden toe. Op zilveren en gouden bruiloften kwamen ook wel duiten te pas. 't Gebeurde namelijk somtijds, dat er bij het dessert een schotel vol — zilveren duiten op een zilveren bruiloft en gouden op een gouden bruiloft — op den disch geplaatst werd, om als bonbons onder de gasten rondgedeeld te werden.

Ook stuivertjes werden tot dit doel in goud geslagen; en 't vond zelfs ook weleens plaats met grootere muntstukken, tot den dukaton toe.

Halve duiten werden penningen genoemd, maar zij kwamen zeer weinig voor.

Dubbele duiten of oordjes trof men meer aan, daarom leven zij ook nog in het spraakgebruik. Wie gelooft niet, dat de man, die "voor een oordje t' huis leit," ook "geen oordje waard is"? en wien dit opstel "geen oordje schelen kan", doet best het niet in te zien. Wie van een slechte

reis gekomen is, kijkt of hij "zijn zondagsoordje versnoept heeft." — Jawel, maar waarom juist een *zondags*oordje? — In de week kreeg een kind een duit, maar 's zondags een oordje, — dit mocht echter niet versnoept worden, maar moest in den spaarpot. Ja, vóór driehonderd jaren gold het oordje ook voor een biechtpenning; immers de reeds genoemde Bouwen vertelde, dat hij 's ochtends een toegeknoopten doek met geld gevonden had, en daarin onder meer ook "twintich biecht-oortjes."

Eindelijk had men ook veelvouden van duiten als afzonderlijke geldstukken, zooals: vijfduits, zevenduits, negenduits, elfduits.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

GESTOORDE BEGRAFENIS.

In de eerste helft der voorgaande eeuw had men te Amsterdam op den hoek van 't Cingel en de Lijnbaanssteeg, een zalmhuis, en de baas van dat huis, Kornelis van Stijn, alias dikke Kees, was onder derdehalfhonderdduizend Amsterdammers de dikste. Hij woog, volgens Jakob Bicker Raye, precies 466 pond. Deze dikzak kwam den 25n October 1751 te sterven, en nu was er een buitengewone drukte aan 't sterfhuis, want de begrafenis eischte buitengewone maatregelen. Toen de kist t'huis gebragt werd, bleek die niet alleen drie voet hoog, maar aan 't hoofdeinde zelfs meer dan drie voet breed te zijn. Er was geen baar in of om Amsterdam te vinden groot genoeg voor zulk een kist, en er moest dus opzettelijk een groote baar voor gemaakt worden. En daarbij verklaarde de aanspreker, die "'t lijk had", dat geen 12 dragers zulk een lichaam, kist en baar torschen konden, maar dat er dubbel getal noodig was.

Eindelijk was alles gereed, en alle omringende buurten liepen uit, om te kijken. De baar stond voor de deur, de vrienden waren in huis, de aansprekers en 24 dragers stonden op en naast de stoep. Juist kwam er een vrachtsleê met vaten voorbij, en de sleeper, als meer lieden van zijn vak, wat lomp, reed met zijn sleê tegen de baar en een arm er af. Dadelijk een standje met het gebruikelijke geschreeuw; en daarna een beraadslaging, en eindelijk een besluit, dat de begrafenis moest uitgesteld worden. De "vrienden in huis", de aansprekers, dragers en kijkers konden weêr naar huis gaan, om 's anderen daags, als de baar gerepareerd zou zijn, terug te keeren.

UIT OOTMARSUM. [1]

I.

Van de boerebegrafenis hebben wij verleden jaar gesproken [2]; ziehier iets van de burgerbegrafenis. In 1740 teekende een Ootmarsumsch burger 't volgende aan in zijn rekeningboek:

Kosten van de Grove van mijn Moeder zaliger:

De kist	4 gl.	—	—
Nagels tot de kist	—	3 st.	—
Voor het graf maken	—	10 st.	—
3 zwartsel doosjes	—	2 st.	—
Voor krakelingen	—	16 st.	3 oort
Jannever	—	12 st.	—
An koffy voor de wakers des nagts, suiker en melk	—	3 st.	—
An thee voor de vrouwen	—	6 st.	—
Voor het luiden	—	12 st.	—

Inderdaad zulk een begrafenis was al heel eenvoudig en goedkoop; nog geen $7\frac{1}{4}$ gulden! En wanneer de krakelingen, jenever en thee, gelijk waarschijnlijk is, voor het doodmaal hebben gestrekt, dan moet men bekennen, dat het daar ook niet overdadig bij toeging, maar de matigheid en zuinigheid wel in acht genomen werden.

Naast deze Ootmarsumsche begrafenis-rekening van 1740 leg ik eene Deventersche uit het laatst der 16e eeuw, en men zal zien, hoe weinig in anderhalve eeuw tijds de weelde in Overijsel vooruitgegaan was, en welken geringen invloed daar de welvaart en rijkdom der 17e eeuw op 't burgerlijk leven en de duurte der dingen geoefend had, — in lijnregte tegenstelling met Holland.

De volgende rekening [3] is die der begrafenis van Simon van Steenbergen, boekdrukker te Deventer, 1596.

---

[1] Naar de mededeeling van den heer B. ten Bokum te Ootmarsum.

[2] *Oude Tijd*, 1871, bl. 78.

[3] Zie *Overijs. Alm. v. Oudh. en Lett.* 1845, bl. 204.

Tott die Wtvaert wtgegeven:

Vrouw Clinckhamers van wegen het bidden	—	15 st.
het Laecken over die Kiste	—	5 st.
Lambert op die Duympoorte	—	10 st.
die Coster vant Luyden	—	12 st.
die Dootgraever	—	8 st.
voir die Dragheboomen.....	—	2 st.
die vier Roedendraegers gegeven van het dragen.	1 gl.	—
Johan Kistemaker op den graven betailt van wegen die Kiste	3 gl.	—
Somma belopet die wtfaert,....	6 gl.	12 st.

Het "bidden", dat de vrouw van Clinckhamer deed, was het noodigen ter begrafenis. Dat een vrouw het aansprekerswerk deed, was oudtijds niet zeldzaam, ook in Holland; zelfs in den Haag had men nog in de 17e eeuw "eenige vrouwspersonen, die mede het Bidders-ampt bedienden en gebruikt wierden bij degene, die 't beliefden". [1]

"Lambert op die Duympoorte" was denkelijk de gildeknecht; immers zoo de boekdrukkers-gildekamer destijds in het genoemde poorthuis was. Het lijk werd door slechts vier man gedragen, wat dan ook voldoende was; met 12 of 14 dragers te begraven, was een staatsie, die eerst later in de mode kwam. Eindelijk zien wij, dat de doodkistemaker op 't graf betaald werd; ook naar oud gebruik: al wat men voor de lijkstaatsie schuldig was, werd betaald op 't graf, als 't ware in de tegenwoordigheid van den overledene. Men geloofde, dat de ziel des gestorvenen waarde om 't graf, waar haar stoffelijk hulsel ter aarde was gebragt, en zij moest er getuige van zijn, dat alles voldaan werd, opdat zij rusten kon. Het uitreiken van 't loon aan de dragers bij 't open graf is er nog een overblijfsel van.

In de Deventersche rekening zijn de kosten van het doodmaal niet onder de "uitvaart" begrepen; maar daarentegen vinden wij in de Ootmarsumsche geen uitgaven voor een bidder of bidster noch voor dragers, en voor baar of draagboomen zoomin als voor 't doodlaken, en dit laatste is eenvoudig te verklaren. De man der overledene zal een gildebroeder van 't weversgild geweest zijn, en dan behoefde voor dat alles niet betaald te worden. Nog heden ten dage heeft dit gild zijn oude gildebegrafenis; twaalf broeders doen, op hun beurt, de dienst als dragers, en het gild heeft zijn eigen mantels, baar en doodlaken, die kosteloos aan 't sterfhuis van een gildebroeder of zuster bezorgd worden. Maar tevens verhuurt

[1] J. DE RIEMER, *Beschr. van 's Gravenhage*, II D. bl. 287.

dit gild rouwgoed aan alle burgers, die er gebruik van willen maken, wat jaarlijks nog al iets oplevert. Uit deze opbrengst wordt vooreerst het noodige onderhouden, en wat er overblijft wordt ieder jaar op den tweeden Pinksterdag verteerd. Dan kan men nog eens een voorbeeld van een ouderwetsch "gildebier" zien, dat in onzen tijd inderdaad iets zeldzaams is. In de vorige eeuw hadden de broeders bij hun bier ook muziek; in het rekeningboek van den violist, van wien reeds vroeger gesproken is [1], staat aangeteekend:

1738	an t wevergild met Fioolspel verdient...	1 gl.	15 st.
1741	an t schoemakergild	1 —	8 —
	an t cremergild.....	30 —	5½ —

Wat moet dat Cremergild een goede kas hebben gehad, dat het zooveel geld voor muziek gaf! — Ja wel, de Kramersgilden waren in alle steden 't best bij kas, want hunne leden waren kooplieden en voorname winkeliers. De violist zal hier dan ook niet met zijn viooltje alleen, maar wel met nog een half dozijn kunstbroeders gekomen zijn, om een behoorlijk orkest te vormen; ja mogelijk hebben die allen zelfs ook hun vrouwen meêgebragt om bij het strijkconcert te zingen.

Of nu gezegde Ootmarsumsche musicus en zijn vrouw op gelijke wijze studeerden als het paar, dat gij hiernevens ziet, weet ik niet, maar acht het wel mogelijk, ofschoon 't laatste bijna een eeuw ouder is dan de eerstgenoemden. Ons plaatje is namelijk een navolging eener ets van den beroemden Adriaan van Ostade [2].

[1] *Oude Tijd*, 1871, bl. 50.

[2] Naar een fraai exempl. in de prentverzameling van den heer W. H. J. van Kempen te Amsterdam.

ZONDERLINGE EEREPOORT.

Toen Margareta van Oostenrijk in Mei 1492 te Valenciennes plegtig werd ingehaald, was er een eerepoort van brooden opgerigt, die, zoodra zij er doorgereden was, werd afgebroken en onder de armen uitgedeeld.

Vóór het Concert.

DE NIEUWE-STADSHERBERG AAN 'T Y

II.

't Heeft in onzen tijd menigeen vaak verwonderd, dat die Nieuwe-stadsherberg dáár en zóó stond. "Domme begrippen van den ouden tijd!" riepen hedendaagsche wijzen. "Mag dat geen Kamperstukje heeten, zoo'n houten logement ver van den wal op palen in 't water te zetten, en dan zoo'n lange houten brug te moeten bouwen, om er bij te kunnen komen? Als 't om een logement aan den Ykant te doen was, had men immers zijn doel gemakkelijker en goedkooper kunnen bereiken door 't aan den vasten wal te zetten." —

Och neen, volstrekt niet dom; maar 't is het gebrek van menig hedendaagsch beoordeelaar, dat hij, onbekend met vroegere toestanden, de oude dingen niet uit het regte oogpunt beschouwt.

Van den tijd af dat de eerste stadspoort in ons Land gebouwd werd tot aan de omwenteling in 't laatst der vorige eeuw, waren alle steden 's nachts ontoegankelijk; dit vorderde de veiligheid. Even als ieder burger bij nacht zijn huis sluit, zoo sloot de burgerij hare stad. 's Avonds op een bepaald uur werden de poorten door de burgerwacht of de schutterij gesloten, waarna de sleutels op het stadhuis gebragt werden. Niemand kon gedurende den nacht de stad uit of in. 's Morgens werden, wederom op een bepaald uur, de sleutels door dezelfde wakende burgers of schutters teruggehaald en de poorten geopend. Dus moesten reizigers, die na poortsluiten aankwamen, of voor 't openen vertrekken wilden, den nacht buiten de poort doorbrengen, en daarom vond men dan ook bij alle steden, kleine zoowel als groote, buiten de hoofdpoorten een of meer herbergen.

Nu had men te Amsterdam aan den Ykant wel geen muren en poorten, maar toch was ook daar gedurende den nacht de toegang afgesloten. De dubbele rij palen verstrekte er tot muur, en de openingen daartusschen waren de waterpoorten, die 's avonds met boomen gesloten werden, en waarvan de sleutels insgelijks op 't stadhuis bewaard werden. Er was dus ook aan die zijde behoefte aan een herberg "tot lijf-bergingh der

reyzigers te scheep over zee komende, en door stilte belet in tijdts binnen te zijn;" en daarom liet de Regeering in 't jaar 1613 in 't Y tegenover de Wieringerstraat, waar destijds het middelpunt van 't verkeer te water was, een groot vierkant houten gebouw op palen zetten, dat den naam van Stads-herberg kreeg, en waar de vreemdeling "den geheelen nacht door kon aanlanden." Tevens werd aan het Droogbak bij 't begin der Nieuwe-houttuinen, een lange houten brug gelegd met "twee optrekkende vallen," een houten poort en een wachthuis voorzien: bij dag strekte die brug tot toegang, maar bij nacht tot afsluiting, want dan waren de vallen opgetrokken, de poort op de brug gesloten en 't wachthuis met schutters bezet.

Deze, en niet de Nieuwe-stadsherberg, is 't, die in Van Lenneps "Amsterdamsche Jongen" ten tooneele vertoond wordt, en waarbij men niet alleen een levendig gewoel van vreemdelingen en zeevolk ziet, maar ook een aantal tafeltjes op den steiger, "waaraan lieden bier of wijn zitten te drinken." En die voorstelling is volkomen juist, want het "lustigh en vermakelijck uytzicht op de schepen ter wederzijden en over 't Y in Noordhollant lokte bij goet weder veel wandelaers derwaerts, wat den Waert geen kleyne profijten gaf."

Bijna een halve eeuw lang was deze Oude-stadsherberg de eenige op den Ystroom, maar in 1662 kreeg zij een evennaaste, die weldra haar mededingster werd. In 1661 namelijk waren de trekvaart naar Hoorn en 't veer op Buiksloot aangelegd, en dit gaf aanleiding tot het bouwen der Nieuwe-stadsherberg. 't Was even als de Oude een houten, maar hecht en sterk huis op palen, met brug, staketsel en wachthuis, — bij dag aan de stad verbonden, maar 's nachts daarvan afgescheiden.

Wederom een halve eeuw lang bloeiden de beide waterherbergen naast elkander, maar toen begon de levendigheid van verkeer en nering zich van de Oude naar de Nieuwe te verplaatsen, zoodat de laatste (met een steenen aanhangsel) vergroot, doch de eerste in 1755 gesloopt werd.

Thans echter heeft ook de Nieuwe-stadsherberg hetzelfde lot ondergaan; op dit oogenblik is op de plek, waar zij stond, niets meer dan een dooreengeworpen hoop van balken, palen en steenen te zien. Meer dan twee eeuwen lang heeft zij gediend

Voor Gijsbrechts waterstadt ten voorburgt aan het Y;

voor reizigers en wandelaars tot een vriendelijke herberg; bij watersnood en

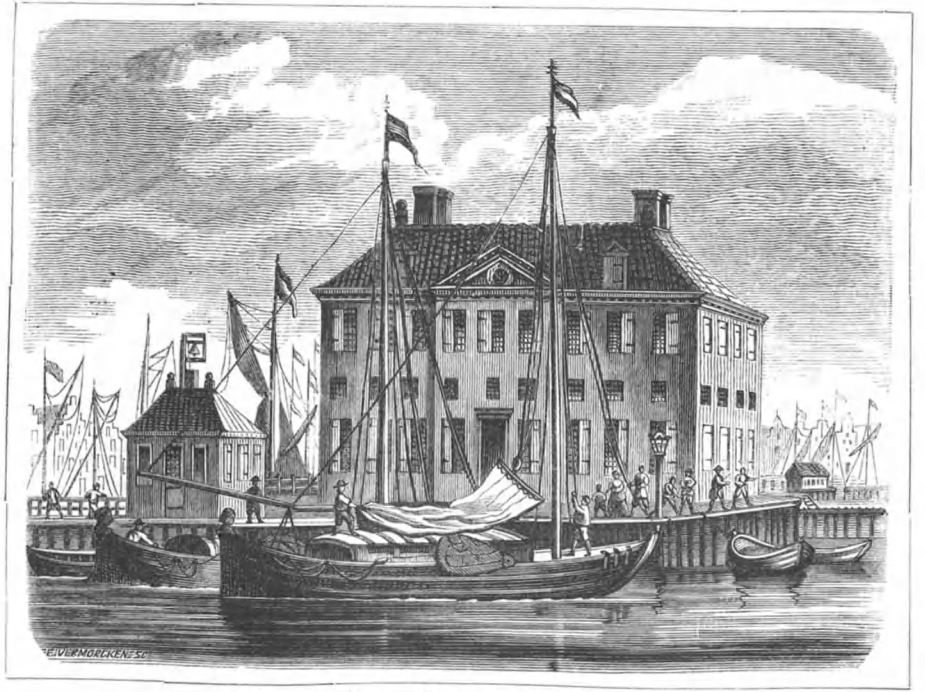

De Nieuwe-Stadsherberg in 1662.

ijsgang tot een toevlugt voor noodlijdenden; maar nu heeft zij uitgediend. Weldra heeft het Y zelf ook uitgediend, en de dijken en de dokken en de steigers en de schepen zullen ook haast uitgediend hebben; — alles maakt plaats voor 't groote vervoermiddel van onzen tijd, den spoorwagen, en alle schippers en matrozen worden gemetamorfoseerd in kondukteurs en baanwachters!

Nu de Nieuwe-stadsherberg is verdwenen, moet zij herrijzen in den "Ouden Tijd"; echter niet zooals zij er onlangs nog uitzag, maar zooals zij A° 1662 splinternieuw was. De lange, vooruitspringende steiger was er toen nog niet; maar wel ziet men vóór de herberg een breeden steiger, waar de Buikslooter veerschuiten aanliggen, en ter zijde een smaller voor aankomende jagten en beurtschepen, terwijl op den hoek een groote lantaren staat om 's nachts tot baken te dienen. Het huisje met den bengel tegenover de herberg is het Kommissariskantoor van 't Buikslooterveer.

KINDERBIEREN.

I.

OUDHEID.

Eens menschen komst in de wereld met blijdschap te vieren, is zoo oud als de menschheid in de wereld. Ieder, zelfs 't kind van den geringsten arbeider, moet zijn "blijde inkomst" hebben: slechts 't ongelukkige wicht, dat de vrucht van verboden lust is, maakt daarop een uitzondering.

Sints onheugelijke tijden is de geboorte eens kinds met vreugdegejuich en gelukwenschingen begroet, en met vrolijkheid, dat wil zeggen: met eten en drinken, zingen en springen, gevierd; en dat bij onze voorouders de bierkan daarbij de hoofdzaak was, bewijst de oud-vaderlandsche naam van kinderbieren, aan die feestpartijen gegeven.

De vorm, waaronder de kinderbieren van ouds bij ons volk in zwang waren, is ongetwijfeld uit de Neder-Germaansche wouden afkomstig; want dáár woonden de overoudgrootmamaas der hedendaagsche Nederlanders, en de oorsprong van de meeste, zoo niet van alle oude gebruiken, die 't diepst in 't volksleven geworteld zijn, is in de schaduw dier don-

kere, sombere, plegtige wouden te zoeken. Al hielden die overoudgrootmamaas er nog geen bakers en minnen en opgepronkte kraamkamers op na, en al droegen de papaas van dien tijd nog geen geborduurde kraamheersmuts en zijden japon, en al roerden ze geen kaneelstok, toch waren ze al niet minder blij dan hun beschaafde nazaten over de geboorte van een jong Wolfje of Zwaantje [1]; — ja, wel nog ruim zoo blij, omdat zij nog niet wisten van al de drukkende zorgen, die beschaving en weelde met zich voeren, en de vermeerdering des huisgezins tot een stille bekommering des harten voor den huisvader maken.

Onze voorouders riepen, als hun een kind geboren was, al hun buren bijeen om in hun blijdschap te deelen en heil te drinken uit den bierpot. Hoe meer bier, hoe meer heil: daarom waren drie kinderbieren beter dan één. Zij hadden hun opdrinken of verdrinken [2], hun blijmalen en hun doopmalen. Ja — 't verwondere u niet, christelijke lezer! — hun doopmalen ook, al waren die voorouders nog maar "blinde heidenen". Van waar de Germanen hun kinderdoop hadden, en of die ook van Oosterschen oorsprong was, behoeven wij hier niet te onderzoeken; genoeg is 't, op te merken dat het gebruik bestond. Zij doopten hun kinderen met zekere plegtigheid in gewijde wateren, en zij, die langs den Rijn woonden, hadden het voorregt zulks in dien heiligen stroom te kunnen doen. "Bij dezen doop", zegt Arend, "werd den jonggeborene door den vader, bloedverwant of vriend, welke deze plegtigheid verrigtte, een naam benevens een geschenk

---

[1] *Wolfje* en *Zwaantje* beteekenen een jongetje en een meisje. Dat onze voorouders aan hunne kinderen namen gaven van dieren, in wie zij kracht of schoonheid of zekere deugden of bevalligheden opmerkten, is bekend; en zulke namen zijn tegenwoordig zelfs nog niet geheel buiten gebruik.

Wolf was zeker een geliefkoosde Germaansche jongensnaam; daar vinden wij nog een spoor van in de spreekwijze onzer ouderwetsche vrouwen, die als ze een moeder willen vleijen door haar knaapje te prijzen, zeggen: "o wat een schoonder kind! 't is een wolf van een jongen."

Zwaantje was een allerliefste meisjesnaam. Herinner u slechts de schoone en bekoorlijke Zwanemaagden der Germaansche sagen, die ontleend zijn aan de Valkyriën, de maagden in Walhalla, welke niet enkel vliegen konden, maar ook zwemmen, en zich vaak, in de gedaante van sneeuwwitte zwanen op stroomen en meren vertoonden, — waarom het een zware zonde was een zwaan te dooden; hoe ligt kon men een Valkyrie treffen! (Vergl. *de Uithangteekens*, II D. bl. 348, 349). Hieruit verklaart zich dan ook heel eenvoudig de oude spreekwijze, die nog eenwen lang onder de boerinnen in gebruik gebleven is, wanneer zij een moeder wilden geluk wenschen met een lief dochtertje: "Dat je Zwaantje wel zwemmen mag!" Men weet niet altijd aan welke onde dingen de gezegden in het dagelijksch leven soms vastzitten.

[2] Van deze woorden zal ik de beteekenis later uitleggen, als ik er een apart hoofdstuk over schrijf.

gegeven, en tevens zijne toekomstige lotgevallen onderzocht, waarna een maaltijd het feest besloot" [1]. Ziedaar niet alleen het doopmaal, maar ook de pillegift reeds.

Het onderzoeken van 's kinds toekomstig lot zal wel door een priester of een "wijze vrouw" geschied zijn; het doopmaal gaf de vader; maar het geschenk of de pillegift gaf de "bloedverwant of vriend", die als gevader stond.

Dat woord "pillegift" heeft onzen taalgeleerden tot een tooverkaart gediend, waar ze nu dit dan dat uit maakten [2], maar de beteekenis is heel eenvoudig. De *pil* is 't petekind [3] en de *pillegift* is 't reeds genoemde geschenk, dat aan den pil gegeven wordt.

Wat beteekende dat gevader- of peterschap, waarnaast ook een gemoeder- of meterschap stond?

In de oudste keuren, die wij kennen, en die wel op verre na niet tot den Germaanschen tijd reiken, maar toch uit eene eeuw zijn, waarin het maatschappelijk, kerkelijk en huiselijk leven nog geheel van Germaansche begrippen en tradities doortrokken was, — in die keuren wordt het peter en meter uitgedrukt door de woorden "een kind heffen" of "iemands kind heffen". Dit "heffen" had in den tijd, waarin die keuren geschreven zijn, d. i. in de 14e eeuw, de beteekenis van "ten doop houden"; maar men heeft toch, en te regt, in dat woord "heffen" iets meer gezocht. Sommigen hebben gepraktizeerd, dat het kind oudtijds bij den doop in de vont gedompeld en tot op den bodem neêrgelaten werd, om vervolgens door den peter en de meter daaruit opgehaald of geheven te worden. Heel vernuftig! Als dit gebeurd was, zou 't een gevaarlijke ceremonie voor 't arme wicht geweest zijn.

Neen, dat heffen moet verder gezocht worden: het dagteekent waarschijnlijk uit den Germaanschen tijd. Er bestonden toen noch weeshuizen noch weesmeesters; en daar de menschen toen, even goed als tegenwoordig, wisten, dat niets zekerder is dan de dood en niets onzekerder dan de dag des doods, zoo moest elk vader en moeder bedacht zijn hun kind een verzorger en een verzorgster te verzekeren voor 't geval, dat het die

---

[1] *Alg. Gesch. des Vaderlands*, I D. bl. 210.

[2] Over al die verschillende verklaringen kan men SCHOTEL, in zijn *Oud Holl. Huisgezin*, en BOGAERS, in den *Taal- en Letterbode*, 2e Jaarg. nazien.

[3] Zie, behalve de keuren, die ik later aanhalen zal, ook HUYGENS, *Spaensche Wijsheit* No. 435:

Van mijn Gevaêrs Brood aen mijn Pill
Een stuck soo groot als hij self wil.

eenmaal zou behoeven. De peter en de meter beloofden, het kind als 't hunne aan te nemen en op te voeden, wanneer de ouders stierven. Die handeling moest natuurlijk met plegtigheid geschieden. Denkelijk lei de vader 't kind op den grond neder, en wendde zich er af, om zinnebeeldig zijne aflijvigheid aan te duiden, waarna de peter en de meter 't kind opnamen of "hieven", en de belofte aflegden er voor te zullen zorgen, als voor hun eigen, wanneer 't eens vader- of moederloos werd. Tot onderpand dier belofte strekte de pillegift.

Bij de invoering van 't Christendom bleef dit "kind heffen" dezelfde beteekenis behouden, en daarom werd het ook onder de goede werken gerekend, peter of meter van de kinderen der armen te worden, en dezen dus in zijne bijzondere bescherming te nemen.

Nog is de eeuwenoude naam kinderbieren in sommige oorden van ons land, die ver van de zoogenaamde "middelpunten der beschaving" verwijderd zijn, in gebruik gebleven. In gezegde middelpunten echter werd reeds vóór meer dan tweehonderd jaar, toen de weelde toenam en de zeden veranderden, toen de rijke burgers 't bier voor den dorst, maar Spaansche en Rijnsche wijnen voor den feestdisch hielden, het "kinderbier" verwisseld tegen "kindermaal", en 't eerste aan de boeren overgelaten. Maar al veranderden de namen en verfijnden de vormen, de aard en 't wezen dier vrolijke partijen veranderden niet; want het motief bleef altijd hetzelfde. — En wat is dit? — Deelneming in 't geluk en de vreugd van anderen: en tot geen soort van deelneming zijn de menschen altijd bereidwilliger geweest dan juist tot deze.

"Ik ben vrolijk: eet en drink, en wees vrolijk met mij!"

"Gij zijt vrolijk, en wij zijn vrolijk met u en om u. Dit is de meeste eer en vriendschap, die wij u bewijzen kunnen."

Ziedaar het wezen van de zaak; en 't zij men bier of wijn drinkt, 't zij men er een boterham met stroop of taartjes en suikertjes bij gebruikt, — dat wezen van de zaak is een en 't zelfde.

Wij willen in eenige artikelen de verschillende kindermalen eens kort en beknopt in oogenschouw nemen, maar schrijven hier in den "Ouden Tijd" er natuurlijk ook den ouden naam "Kinderbieren" boven.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

III.

VASTELAVONDSGASTEN.

De Vastelavonden waren van ouds volksfeesten, waar de uitgelatenste vrolijkheid bij plaats vond, en gebeurde 't dat op Vastelavond "het ijs in 't water lag", dan had men dubbele pret, dan dansten de kalven op 't ijs [1]. De magere vasten werden na de Reformatie afgeschaft, maar de vette Vastelavonden behouden, waar de predikanten zich niet weinig over ergerden; — preekten zij er tegen met allen ijver, de Geregten maakten er even ijverig keuren tegen, maar 't een hielp zoo weinig als 't ander: de oude pret ging haar ouden gang.

Nu had men in 't jaar 1624 een Vastelavond met ijs, maar — zonder pret; men zag geen kalven maar de spekken op 't ijs, en alle menschen zaten in bittere benaauwdheid, want de vijand was al op de Veluwe.

Graaf Hendrik van den Berg, ofschoon een Gelderschman en nog wel een neef van onzen Prins, diende den Spanjaard. 't Vroor in Februarij sterk, en daar wilde deze generaal gebruik van maken, om Gelderland of meer voor den Koning van Spanje te veroveren. Hij verscheen op den 16n dier maand, met tien of twaalf regimenten voetvolk en veertig kornetten ruiterij, bij Bronkhorst aan den IJsel. Hier kon hij niet over, want de rivier was opengehakt, maar hooger op, bij Doesburg, vond hij die, ter lengte van wel vijftig roeden, nog digt en ongebijt, zoodat het scheen alsof men hem hier een brug had willen laten. Hij kwam er dan ook zonder slag of stoot over, en meende nu ook maar meteen Arnhem in te nemen; maar dit mislukte hem, waarna hij zijn troepen in verschillende rigtingen landwaarts in liet trekken, den meester op de Veluwe speelde, en het Sticht en Holland met een inval bedreigde. 't Heele Land jammerde, schold of bad.

"Ach!" jammerden velen, "wie had nu zulke Vastelavondsgasten verwacht?" — "Ziet", zoo klonk het op de preekstoelen, "dit is eene straffe

[1] Zie over de Vastelavondspret: *De Volksvermaken.*

voor uwe lichtveerdicheden opten Vastelavonden!" — "Ja", zei de Zutfensche dominee Baudartius, "dit is nu al de tweede maal, dat Godt de Heere ons hier in desen hoeck landts met het zwaard des krijgs op den Vastelavond heeft t'huis gezocht: want Anno 1606 is Bredevoort ook op den Vastelavond verrast en ingenomen [1].

"Verraad!" riepen anderen, en scholden zoowel op Marquette, die door Prins Maurits naar Arnhem gezonden was, om den vijand tegen te houden en terug te drijven, als op den raadsheer Van Essen, die voor 't openhakken van den IJsel had moeten zorgen.

De vrome burgers zochten hun troost in 't gebed. "In alle steden zijn dagelijks ijverige gebeden gedaan", zegt Baudartius. "Men riep in de kercken, in de huysen en op de wachten den Heere aan met zuchten en gebeden".

Maar wie niet jammerde, schold of bad, was Prins Maurits. De Statengeneraal vroegen hem, of het niet noodig zijn zou, waardgelders te ligten. "Niet noodig", was zijn antwoord. "Mijn neef zal 't niet wagen, dieper in 't land te dringen; en eer wij de waardgelders bijeen hebben, is 't gevaar al voorbij, want zoodra 't begint te dooijen, gaat de vijand van zelf weêr heen."

Intusschen viel 't nog beter uit dan Maurits gedacht had. Tot elks verbazing en vreugd ging de vijand al op den loop nog eer 't begon te dooijen, en wel in overijlde vlugt.

Hoe kwam dat? — Daar zei elk het zijne van.

"Ziet", zei Baudartius, "Godt de Heere heeft onze gebeden verhoord, en een wonderlijke uitkomst gegeven. Daar kwam zulk een schrik onder de vijanden, dat zij spijs en drank, ja zelfs de zilveren bekers op hun tafels in den loop lieten, en zich in groote wanorde op de vlugt begaven, zoodat men op de wegen gevonden heeft veel geweer en wapenen en ook bagage, welke zij hadden weggeworpen om te spoediger te vlugten."

Ja, welk een indruk die gebeurtenis toen maakte, zoodat men er dertien jaren later nog eene levendige herinnering van had, kunnen wij in Vondels *Gijsbrecht* bespeuren. Dien dichter zweefden, toen hij aan zijn beroemd treurspel werkte, verscheidene herinneringen uit onze oorlogsgeschiedenis voor den geest. Zoo, bij voorbeeld, herkent ge in 't verhaal van Vosmeer (II Bedr. 3e Toon.) duidelijk het turfschip van Breda. Maar dat de Vastelavondsvlugt van 1624 het eerst was, dat hem voor den geest

---

[1] Wilh. Baudartius, *Memoryen ofte Cort Verhael.*

kwam, bewijst de aanhef van het treurspel, waar wij reeds in het derde vers 's "volcx gebed en dagelijcx geschrey" terugvinden, en terstond daarna ook den vijand, die, "sonder slagh of stoot, van self het velt verlopen is"; en, slechts weinige regels verder, zoowel het "snel en onversiens" draaijen van den kans, als

het velt alsins besaeyt
Met wapens en geweer, verbaest van 't lijf gereten,
Van ingebeelden schrick, en uyt der hand gesmeeten,
Om sonder hindernis te vlieden langhs den wegh.

"Zij" — de Spanjaards namelijk en niet de Kennemers, want het is nu weêr Baudartius die spreekt, — "zij liepen zonder dat iemand hen jaagde, behalve de hand des Heeren". Ja, dit herinnerde Vondel zich ook wel, en hij liet het zijne Kennemers precies zoo doen:

De Kermers scheenen stom:
Want hoe men 't vechten socht, sij saegen niet eens om,
En reckten vast hun pad, van dooden schrick beseten.

En Vader Willebrord lei hij 't gevoelen van Baudartius in den mond:

'k Geloof, Gods Engel self die heeft se weghgedreven.

Men ziet hieruit tevens, dat, met hoeveel historische aanteekeningen de *Gijsbrecht* reeds bevracht is, het getal nog vermeerderd kan worden. Doch is de aftogt in het treurspel van 1637 slechts een krijgslist, die in de historie van 1624 daarentegen was een wezentlijke vlugt. "Daar behoeft niemand aan te twijfelen", zegt Van Wassenaar [1], "ze liepen een gantsch uur lang te post, veel wapens van zich werpende: de Oversten konden de vlugt niet stuiten". —

Maar hoe kwam het dat ze zoo liepen, en op eens "van dooden schrick beseten" waren? —

"Neen", zeggen de historieschrijvers, "'t was geen doode, maar wel degelijk een levendige, ja een panische schrik" [2]

"Ik zal je wel vertellen, hoe 't kwam", zegt Van den Sande [3] "Bij Harslo heeft zeker trompetter Wilhelmus geblazen, en toen dachten de Spanjaards, dat de Prins er aankwam".

"Neen", zegt Baudartius, "er is geen trompetter noch soldaat van ons daaromtrent geweest, en zoo ver men weet, heeft ook niemand, die daar

---

[1] Nik. Jz. van Wassenaar, *Hist. Verhael.* [2] Vervolg op Arend, *Alg. Gesch. des Vad.*
[3] Vervolg op Ev. v. Reyd.

woont, een trom of trompet gehad, en toch hebben Graaf Hendrik en zijn soldaten niet één maar vele trommen en trompetten gehoord, waardoor zij verschrikt zijn geworden. En wie 't niet begrijpen kan, moet maar eens aandachtig II Koningen XIX lezen".

"Neen", zegt de eerwaarde Abraham van de Velde, "lees liever Judicum VII, want hier is geschied, hetgeen eertijds onder de Rigteren Israels gebeurde, wanneer God de Heere het magtige leger der Midianieten door een geklank van bazuinen en 't gezigt van fakkelen op de vlugt heeft gejaagd." [1]

Maar al zouden die fakkelen inderdaad niet kwalijk gepast hebben bij een Vastelavondstroep, toch had deze zich evenmin als een moderne Jerubbaal met driehonderd bazuinblazers en kruikedragers in 't vijandelijke leger vertoond.

De menschen hebben van den vroegsten tijd af tot aan de invoering van 't verbeterd onderwijs ontzettend veel met mirakelen opgehad; hoe meer ze er opeen konden stapelen, hoe prachtiger voor hen de historie werd; en toch is de waarheid doorgaans vrij eenvoudig. Ook hier. Reeds bij hun overtogt over den IJsel hadden Graaf Hendrik en zijne Oversten zich verbaasd, dat hun de weg zoo vrij gelaten was, en dat werk niet regt vertrouwd. De krijgsraad wist er geen betere verklaring voor, dan dat het een krijgslist van Maurits was, om hen in den val te lokken, en dat deze slechts op den dooi wachtte, om hen af te snijden en in te sluiten. Daarom waren zij niet gerust, en durfden niet verder gaan dan de Veluwe. En toen nu, op den 23ª Februarij, de lucht betrok, en zich tot dooi scheen te zetten, wisten de Spaansche helden niet, hoe ze gaauw genoeg weg zouden komen, om aan den IJsel te zijn, eer hun ijsbrug smolt of wegdreef. Dit was de panische schrik, die hen overviel: een troep, die te Eede gelegerd was, ging 't eerst aan den haal, en al de anderen dezen na. Noch Maurits, noch eenig Staatsch krijgsoverste jaagde hen na, zoodat dit dan toch letterlijk waar is, wat Baudartius zei, "dat niemand hen jaagde, behalve de hand des Heeren", — die de lucht had doen betrekken.

---

[1] *De Wonderen des Allerhoogsten.*

KINDERBIEREN.

II.

HANSJE IN DEN KELDER.

Het eerste maal had reeds plaats, nog eer het kind geboren was.

Natuurlijk bleef de zwangerschap eener vrouw aanvankelijk een geheim tusschen haar, haren man en beider moeders; maar eindelijk brak het tijdstip aan, waarop die heugelijke tijding wereldkundig worden moest, volgens het spreekwoord: "als de maan vol is, schijnt ze overal." Om nu die bekendmaking aan alle bloedverwanten en vrienden met behoorlijke plegtigheid te doen, rigtte Vader een gastmaal aan, en bij die gelegenheid verscheen "Hansje in den kelder." De beteekenis van deze woorden is zoo duidelijk, dat zij geen uitlegging behoeven; alleen moet ik opmerken, dat men daarbij niet uitsluitend aan een jongetje te denken heeft; Hansje was ook een meisjesnaam, en beteekende zoowel een Jansje als een Jantje.

De drinkschaal, die daartoe diende, en waarvan de afbeelding hierboven staat, was gewoonlijk van zilver en kunstig gedreven, en stond op een

fraai bewerkt voetstuk. In 't midden der schaal ziet men een halven bol, die van binnen hol is, en langs den onderrand verscheidene openingen heeft. Van boven is ook een opening, die de mond van een kokertje is, dat zich in den bol bevindt, en van onderen open, doch van boven met een ligt dekseltje gesloten is. In dit kokertje is een kleine, luchtledige halve bol, of wel een stuk kurk, verborgen, waarop een zilveren poppetje met een stiftje is bevestigd.

Wanneer nu de schaal vol geschonken wordt, dan dringt de wijn door de openingen in den halven bol, en drijft het luchtledige bolletje of de kurk opwaarts, zoodat Hansje uit den kelder komt.

Wie de schaal in handen had, moest haar leêg drinken, en daar Hansje niet te voorschijn kwam of de schaal moest vol zijn, zoo had de vriend een goede teug te doen; doch dit was niet vreemd op een ouderwetsch gastmaal, en wie daar niet tegen kon, moest t'huis blijven. Leêg moest de schaal; 't was op 't welzijn van Moeder en haar Hansje, en de dronk moest goed gemeend zijn.

In "den Ouden Tijd" van 1869 is op bl. 85 een Hansje afgebeeld, dat thans in het museum van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap bewaard wordt; doch 't hierboven staande is nog fraaijer van bewerking. Dit behoorde vóór honderd jaren geleden aan den secretaris van Warmond, Kornelis Boon, die verzekerde, dat het toen al over de tweehonderd jaren in zijne familie was geweest, maar de oude man kan zich wel een 50 of 60 jaren vergist hebben; 't was dan altijd nog eerwaardig genoeg van oudheid. Die Kornelis Boon was een kras man voor zijne jaren, en een knap man ook. Hij leek wel wat op den ouden Cato; want 1° had hij, volgens den Warmondschen dominee Walraven, een "getrouw gebeente", waarop "eenmaal de Warmondsche burgerij regtmatig tranen storten zou"; en 2° nam hij op hoogen leeftijd nog een jonge vrouw, en was bijna even oud als Cato, toen hij nog eens weêr kraamheer werd.

En Le Francq van Berkhey, die er roem op droeg, dat die knappe oude man zijn "bijzondere vriend" was, kwam meê op de partij, die vooruit gegeven werd; hij dronk er uit het twee-eeuwenoude Hansje, en was daar zoo verrukt over, dat hij er een rijmpje op maakte, dat Boon in de schaal lei, zoodat elk, die 't ding in de zilverkast bekijken kwam, 't eens lezen kon. En zoo gij 't ook lezen wilt, hier is 't:

Dit Hansje was in Boons Geslagt
Tweehonderd jaren hooggeagt.
De Stamtelg, nu ruim tien maal zeven,

Mogt nog den blijden dag beleeven,
Dat hij, uit 's Egâ's vrugtbren schoot,
Een lieve teedre Spruit genoot.
Men dronk vooraf hem, frisch en helder,
Geluk met Hansken in den Kelder.

Die Hansjes waren zeventiende-eeuwsch; in den tijd, toen Le Francq dit rijmpje maakte, waren ze al lang uit de mode en reeds zeldzaam geworden.

Maar wat had men dan vóór de zeventiende eeuw? — Iets dergelijks, namelijk: "'t Kindeken in 't spindeken", of "Mayken in 't schaprayken". Een spindeken en een schapraaiken beteekenen beiden 't zelfde: een kastje. Welk symbolisch drinkgereedschap men daarbij had, weten wij niet, vermits er geen exemplaren van overgebleven zijn; waarschijnlijk was 't een poppetje in een kastje, dat in of op den berkemeijer gesneden, of welligt in den voet daarvan verborgen was, en bij 't inschenken te voorschijn kwam.

Sommigen hebben gemeend, dat "Mayken in 't schaprayken" in België t'huis behoort [1], doch zich daarin een weinig vergist. Het is, ofschoon de Vlamingen 't ook mogen hebben, zuiver Hollandsch. Elke Mie of Mietje heette nog in de 17e eeuw op zijn Amsterdamsch "Maai" of "Maike"; en "schaprae" komt zelfs in de Amsterdamsche Thesauriersrekeningen voor, b. v. in 1578: "het maecken van een schaprae in de muyer op het Stedehuys" [2]; — 't werd veelal als "schapraai" uitgesproken.

Maar "Mayken in 't schaprayken" beteekende nog iets anders, namelijk: een Mariabeeldje "in eene casse ofte huysken" op den hoek van een straat; en dus is 't wel mogelijk, dat de vrome lui der 15e en 16e eeuw bij 't brengen van den heildronk aan een vrouw, die eerlang moeder stond te worden, bij voorkeur deze woorden gebruikten, om daarmeê haar tevens de hulp en bijstand van de Lieve Vrouw toe te wenschen.

In de 18e eeuw werd "Hansje in den kelder" vervangen door: "'t Wel afloopen van 't scheepje", en de oorsprong hiervan is te zoeken bij scheepsbouwers en reeders. "Om het tijdstip der bevalling gedenkwaardiger te maken", schreef Grabner [3], "laten vele reeders en kooplieden, die voor hunne rekening alsdan schepen laten bouwen, deze niet eerder van stapel loopen, dan tot zij met een afstammeling begiftigd zijn, ten einde tegelijk schip en kind met een en denzelfden naam te kunnen doopen. Uit

[1] *Oude Tijd*, 1869, bl. 86.

[2] Zie Dr. P. Scheltema, *Aemstels Oudh.* VI. D. bl. 261.

[3] *Brieven over de Vereen. Nederl.*, bl. 183, 184.

deze gewoonte heeft de Nederlandsche Conditie bij het drinken: *het gelukkig afloopen van 't scheepje*, waarmede men de zwangere vrouwen begroet, haren oorsprong genomen". Men begrijpt, dat in een land, waar elk spreekwoord, dat van de zeevaart ontleend was, terstond ingang vond, zoodat lieden, die nooit schip betreden noch zee gezien hadden, dagelijks de scheeps- en zeemanstaal in den mond hadden, ook dat afloopen van 't scheepje algemeen eigendom werd. Men had er bokalen toe, waarop een van de helling loopend schip gesneden was met een kupidootje aan 't roer, terwijl de feestdronk in cierlijke letters om den rand te lezen stond.

PRIJZEN VAN SCHILDERIJEN IN HET MIDDEN DER 17e EEUW.

In de maand Julij 1649 werd, met toestemming van den Magistraat der stad Wijk bij Duurstede, op het kasteel eene loterij [1] gehouden door Johan de Bont (een Utrechtsch schilder) in vereeniging met Johan Both en Cornelis van Poelenburg "van de Collegie-camer der schilders binnen Utrecht" (beiden beroemde meesters) en Johan van Heem, zilversmid aldaar.

Het proces-verbaal dier loterij berust in het archief van Wijk bij Duurstede, en beslaat 75 bladen. Er waren 158 prijzen, bestaande nit 120 schilderijen benevens eenig zilverwerk, horologes en spiegels, getaxeerd op eene gezamenlijke waarde van 5455 guldens. Die taxatie is vooral merkwaardig om den lagen prijs, waarop toenmaals de werken onzer groote meesters geschat werden; ziehier eenige voorbeelden:

Een stuk van Frans Hals	10 gl.
Een bataille van Molenaar	10 —
Een fruitstuk van De Heem . . .	27 —
Een bataille van Cuyp	52 —
Een Paulus bekeering van Cuyp .	34 —
Een stuk van Teniers	6 —
Zes stukken van Cuyp, elk à . .	6 —

Bij verscheidene schilderijen vindt men: *van of naar*, bij voorbeeld: "de Alchymist van of naar Teniers," hetgeen bewijst, dat het kopiëeren zeer in zwang was, en men omtrent de echtheid van menig stuk in twijfel stond.

Wijk bij Duurstede. J. F. Croockewit.

[1] Over de loterijen kan men nazien: *de Oude Tijd*, 1870, bl. 222, 256, 378.

HERINNERINGEN VAN VOOR DRIE EEUWEN.

IV.

Op den eersten April.

"'t Was op den eersten April des jaars vijftienhonderd twee en zeventig", zoo schreef de Abt Bizot in zijne *Histoire Métallique de Hollande* [1], "dat de Watergeuzen, aangevoerd door Willem van Lumey, graaf van der Mark, de stad Briel, gelegen aan den mond van de Maas, vermeesterden. Dit is de dag, welken men den geboortedag der Republiek noemen mag, daar zij toen uit het water opgerezen is, om zich tegen de trotsche magt van Spanje te stellen. Zulk een ommekeer maakte de verovering van den Briel in het fortuin der geuzen, dat het grootste deel van Holland, Zeeland en Friesland hun weldra toeviel; en de Hollanders, steeds tot schertsen genegen, beeldden den Hertog van Alva af, tien penningen tellende met een bril op den neus."

't Is wel en juist gezegd, dat de eerste April de geboortedag van het Nederlandsche Gemeenebest genoemd mag worden. Al heeft ook geen veroveraar van den Briel, en ongetwijfeld niemand, op dien dag nog aan de stichting eener republiek gedacht, toch heeft die gebeurtenis er den grond toe gelegd. Immers zonder den eersten April geen Unie van Holland en Zeeland onder 't oppergezag van den Prins van Oranje; — zonder deze geen Gentsche pacificatie, en zonder deze weêr geen Utrechtsche Unie, die de afzwering van Filips en eindelijk de vestiging van de Republiek der Zeven Provinciën ten gevolge had.

Doch wij hebben dezen kettingregel niet eens noodig: de kiem der republiek ligt werkelijk in 1572. Reeds op de eerste vrije Statenvergadering van Holland, in de maand Julij van dat jaar te Dordrecht gehouden, "werd het eerst en ruw bewerp van het Gemeenebest der Vereenigde

[1] Aan dezen Franschman komt de lof toe, de eerste te zijn geweest, die de Nederlandsche gedenkpenningen in orde geschikt en beschreven heeft. Hij gaf zijn werk te Parijs in 1687 in 't licht. Joachim Oudaan bragt het in onze taal over, doch vermeerderde het tevens "wel twee derden", als de titel zegt. De Nederduitsche uitgave verscheen in 1690 te Amsterdam bij Pieter Mortier. Dit penningboek is later, en teregt, door dat van Van Loon verdrongen.

Nederlanden ontworpen". Ja, die Hollanders dachten toen reeds aan eene vereeniging van al de gewesten tegen de Spaansche overheerscching; want zij besloten niet enkel den Prins van Oranje als hun stadhouder te erkennen, maar ook hunne pogingen te zullen aanwenden, dat hij gekozen wierde tot beschermer van al de Nederlanden gedurende de afwezigheid des Konings. En dat deze laatste immer komen zou, verwachtte toen niemand meer [1], maar ieder hield het oog gevestigd op den Prins van Oranje, als 's Lands redder en beschermer, en 't volk zong langs de straten op de wijze van Wilhelmus:

Ras, seventhien provincen!
Stelt u nu op den voet,
Trect de comste des Princen
Vriendelick te gemoet.
Stelt u met zijn banieren (d. i. met de Prinsenvlag.)
Elck als een trouwe man;
Doet helpen verlogieren (d. i. wegjagen.)
Duc d'Alve den Tiran!

Merkwaardige gebeurtenissen, die gewigtige gevolgen hadden, heeft men ten allen tijde gaarne met een zamenloop van toevalligheden omkleed: de aanleiding stelde men liefst zoo gering mogelijk, het gebeurde als onverwacht en onbedacht, en de bewerkers als onwaardige werktuigen voor, om in de uitkomst een wonder te kunnen zien. Toevallig, onvoorzien en buiten alle menschelijke berekening moest alles zijn toegegaan, om daarin den vinger Gods te kunnen erkennen. Zoo was 't in de oudheid bij Joden en Heidenen; zoo was 't in de Christenwereld vóór en na de Reformatie: de bekrompenheid der menschelijke inzigten liet niet toe aan 't hoog bestuur der Voorzienigheid te gelooven, als er geen wonderen op te merken en geen teekenen te zien waren. — "'t En zij gijlieden teekenen en wonderen ziet, zoo zult gij niet gelooven", sprak eens de groote Leeraar der menschheid tot zijne tijdgenooten [2],

---

[1] Eens, vijf jaren vroeger, had Filips den schijn aangenomen, alsof hij zelf in de Nederlanden komen wilde, om de onlusten bij te leggen, maar hij kwam niet, en zond Alva met een leger; — waar toen de poëten epigrammen op gemaakt hadden, o. a. dit:

De Koning veynst zijn komst: het volk van Nederland
Verheugt zich, doch vergeefs; want hij blijft van de hand.
Na lang verwachten en verlangen komt die wreede
Dukdalf, die Farao en Nero word de tweede.

[2] *Evang. Joannis*. IV. 48.

en zooveel eeuwen later waren de menschen, ja velen zijn heden ten dage nog, zoo weinig veranderd! —

Daar nu onder de merkwaardige gebeurtenissen onzer volkshistorie het veroveren van den Briel door de Watergeuzen een eerste plaats inneemt, zoo heeft men dit ook zoo weelderig vercierd met toevallen en onoverlegde handelingen en onverwachte uitkomsten, dat het een mirakel schijnt, waarom dan ook John Lothrop Motley die verovering den *Deus ex machina* noemt, die onverwachts den verwarden knoop van 's Lands treurspel kwam doorhakken [1]. Men heeft de Watergeuzen zelven zoo verachtelijk, en hun getal zoo klein mogelijk gemaakt, om het wonder nog te vergrooten en te kunnen uitroepen: "Dusdanige dienaaren en werktuigen heeft de Goddelijke Voorzienigheyt daartoe gelieven te gebruiken, om ons Zijne Alleenbestieringe, buiten alle verwachtinge, te doen zien" [2]. De Watergeuzen moesten naauwelijks 250, althans "geen dry hondert" sterk wezen, om 't Brielsche wonder nog boven dat van Gideon te verheffen; ja nog heden ten dage schrijft men, dat alle redekaveling op dit punt overbodig is [3]. Alles wat op den eersten April voorgevallen is moest wonderbaar zijn; de komst der bevrijders toeval en blind geluk; de vrijheid zelve moest ons met den wind zijn aangewaaid! Ja, zegt Alkemade, 't is geschied "door de gunst des Hemels in 't bestier der winden, en tegen alle menschelijke gedachten en voornemens op eene bovennatuurlijke wijze" [4].

En nog heden ten dage wordt er gezegd: "Zoo is het, en niet anders."

Dat de wind draaide, terwijl de geuzenvloot in de Noordzee op de hoogte van Egmond was, behoeft men niet te betwijfelen; maar men moet er geen wonder in zoeken, en evenmin dien noordewind, die de vloot toen keeren deed, vergelijken bij den Geest Gods, die zweefde op de wateren, in de Mozaïsche scheppings-sage [5]. — Neen, Lumey was niet onzeker, waarheen, en de beslissing behoefde niet van den wind te komen. De toedragt is niet wonderbaar, maar vrij natuurlijk. De Watergeuzen hebben op zaturdag, den 29n Maart, de Engelsche havens verlaten en koers gezet naar den Briel, waar zij verstandhouding hadden, en ware hun in zee geen koopvaardijvloot ontmoet, dan zou den Briel op Palm-

---

[1] *The rise of the Dutch Republic*, Vol. II p. 349.

[2] HALMA, *Toon. der Vereen. Nederl.* I D. bl. 170.

[3] Vergl. HOFDIJK, *de Triomf der piraten*, bl. 110 aant. 27.

[4] *Beschr. van de stad Briele*, Inleiding.

[5] HOFDIJK, a. v. bl. 52.

zondag ingenomen zijn [1]; maar toen zij, bij 't aanbreken van den zondagmorgen, die vloot in 't oog kregen, maakten zij er jagt op, veroverden er twee schepen van, en vervolgden de anderen tot op de hoogte van Egmond. Hier echter liep de wind hun tegen, en zij keerden, om den steven weêr naar den mond der Maas te wenden. Er is dus niets bovennatuurlijks in te vinden.

Evenwel — de menschen zijn nu eenmaal zoo, dat zij het wonderbare bovenal beminnen, en zoowel historieschrijvers en poëten, als redenaars en schoolboekmakers hebben tot de wondervolle verciering van de wieg onzer vrijheid ijverig zaâmgewerkt; en zoo is ons, al van der jeugd af, de historie van den 1n April 1572 voorgesteld in een bont mirakelpak.

Maar dit pak voegt haar niet. Het was geen toeval, dat de Watergeuzen voor den Briel bragt, — het was een welberaamd plan. En hoe de Watergeuzen dit met beleid en moed uitgevoerd en de banier der vrijheid 't eerst op 't eiland Voorne geplant hebben, heb ik, al vóór eenige jaren, eenvoudig en duidelijk verhaald in mijn boekje, dat "de Eerste April" tot titel voert [2], en daar niets onnoodiger is dan tweemaal hetzelfde te vertellen, zoo mag ik den lezer, die 't nog eens lezen wil, daarheen verwijzen.

Aan den Briel behoort de onvergankelijke roem de eersteling der vrijheid geweest te zijn. Met volle regt laat Huygens die stad zeggen:

---

[1] Er moeten verscheidene lieden geweest zijn, die er vooruit kennis van droegen, dat de Watergeuzen op Palmzondag voor den Briel zouden verschijnen; hoe is het anders te verklaren, dat er onder de oudere historieschrijvers zijn, die inderdaad de inneming der stad op dien dag stellen? Hoe kwamen dezen aan dit onjuiste berigt? Zij schreven een gerucht na, dat zijn oorsprong had van hen, wien (als meer gebeurt) hun memorie parten speelde, en die den eerst beraamden dag zoo goed onthouden hadden, dat zij er dien der uitvoering om vergaten. Van Wijn meende, dat men het veroveren der twee schepen in zee verward kon hebben met het innemen van den Briel (*Bijv. op* WAG., VI D. bl. 78), doch dit is zeer onwaarschijnlijk. Die twee zaken verschillen te veel; maar ligtelijk verwart het geheugen den dag, waarop iets beraamd was, met dien, waarop het beraamde is uitgevoerd.

Koppelstok, die bij de komst der Watergeuzen te Maassluis was, en terstond naar de vloot spoedde, had zich welligt ook reeds van Palmzondag af daar bevonden, — immers hij moest zich wel buiten den Briel ophouden, wilde hij niet binnengesloten en dus buiten staat gesteld worden de taak te vervullen, die hij op zich genomen had.

[2] Uitgegeven te Amsterdam, bij C. L. Brinkman, 1864.

Ik heb door 't spits gebeten;
Dat heeft vrij Nederland mijn tanden danck te weten:
Daer gaen 'er veel ten strijd' en 't winnen wordt gemeen,
En volgers winnen oock; maer voor en wint maer een [1].

Groote gebeurtenissen worden door gedenkteekenen vereeuwigd, maar voor deze gebeurtenis is geen gedenkteeken groot genoeg. Het beste monument is den Briel zelf. En geen beter inscriptie dan het devies onder 't Brielsche wapenschild:

LIBERTATIS PRIMITIAE.

De Stadsregeering heeft zich bij die gelegenheid echter geen eerekrans verworven, want de Heeren zijn op den loop gegaan; maar twee Brielsche burgers hebben hunnen naam onsterfelijk gemaakt, en een eeuwigdurende aanspraak op de dankbaarheid der nakomelingschap verworven: Jan Pietersz. Koppelstok en Rochus Meeuwisz. Coninex.

Koppelstok was 't, die 't eerst de Watergeuzen te gemoet ging, en door zijne kloekmoedige en welberadene houding tegenover de weifelende stadsregeering, niet weinig tot het welslagen der onderneming toebragt. Hij was niet, als hij doorgaans is voorgesteld, een arme veerman of visscher, die "niets te verliezen" had, maar een welgezeten burger, een haringkooper en binnenvaarder, en ouderling der Hervormde gemeente.

Coninex, meer algemeen bij zijn voornaam Rochus Meeuwisz. bekend, was de stads-timmerman, die op den 5n April, toen de Spanjaards een aanval deden om den Briel te hernemen, de sluis van den Nieuwlandschen polder openhakte, zoodat de spekken door vuur en water tegelijk op de vlugt gejaagd werden. Hij ontving tot belooning van zijne "dienst 't land gedaan" een jaargeld van 72 ponden Vlaamsch, en heeft, in hoogen ouderdom, nog de volkomen zegepraal der vrijheid aanschouwd. Toen het Twaalfjarig bestand gesloten werd, was hij 84 jaren oud.

Onze voorouders waren gewoon op gedenkwaardige gebeurtenissen "koppelvaerskens" te maken, — gedenkrijmen, om 't geen "notabel" was aan 't geheugen des volks in bewaring te geven. Natuurlijk had men ook spoedig zulk een koppelversje op de Victorie van den Briel. Wie 't gemaakt heeft, weet men niet; die soort van volkspoëzij was altijd anoniem. Maar geestig was 't, — althans Motley vond het zóó goed, dat hij geloofde,

[1] *Stedestemmen.*

dat *the punsters of Brussels* 't wel gedaan zouden hebben; de arme, door de natuur zoo misdeelde Hollanders [1] achtte hij daar niet knap genoeg toe; — neen, dan kende Bizot de Hollanders beter.

Er was hier gelegenheid tot een drievoudige woordspeling. Vooreerst was de eerste April van oudsher een dag om elkaâr te foppen, en dit deden de Watergeuzen Alva op een wijze, die hem heugen zou. Ten andere was *Briel* of *Bril* hetzelfde, en het woord had tweeërlei beteekenis: 1° een breidel, 2° een kijkglas. In den eersten zin werd soms ook een schans "een bril" genoemd, zoo als de Papenbril bij 's Hertogenbosch, en de Geuzenbril bij Hulst. Ja, "bril" kwam ook als bijwoord voor in de uitdrukkingen: "bril kijken" en "bril toezien", voor "benaauwd kijken" of "leelijk op den neus zien" [2] "Iemand brillen" had dan ook twee beteekenissen: 1° hem in 't naauw zetten, breidelen of beteugelen; 2° hem een bril opzetten, om hem beter uit de oogen te leeren kijken, m. a. w. hem een lesje geven [3] En deze beide beteekenissen waren geestig zaamgevat in een spotprent, waarin men Lumey zag, Alva een bril op den neus zettende en een breidel in den mond werpende. Om welke prent uit te vinden, evenmin een Brusselsche *punster* noodig was, als om de Hollanders aan dit rijmpje te helpen:

Op d' eersten April
Kreeg Dukdalf een bril.

Alva was door de inneming van den Briel gebreideld en gebrild, want die stad zou 't Hollandsche Rochelle zijn; zoo zongen de geuzen:

Al op de Maes gelegen
Den Briel geheeten werd
Een nieu Rochel te degen,
Om met moet ende hert
Te houden voor 't gewelt
Van den Dukdalven crachtich.

Alva werd uitgeteekend met een grooten knijpbril op zijn neus, die hem

---

[1] *Cheated of half their birthright bij nature*, zegt hij. Zie p. 349 en 355.

[2] Meermalen bij HOOFT en VONDEL; o. a. bij den eersten: "De Sweed zal ook bril toezien"; bij den laatsten: "Het geemlijck kint kijckt bril."

[3] Zie KILIAAN op 't woord. — Bij de tweede der opgegeven beteekenissen herinnert men zich ook het oude spreekwoord:

Wat baat den uil een bril,
Als hij niet zien en wil?

Of, gelijk Jan Steen het op een zijner schilderijen (*Museum Van der Hoop*, n° 108) schreef:

Wat baet er kaers of bril,
Als den uil niet sien en wil?

zeer hinderlijk was, en hij werd er meê bezongen en bepreekt. In een ander geuzenlied luidde het:

Duc d'Alva mocht verdraghen niet
Den bril op sijnder neüse.
Wt Utrecht hij doen trecken liet
Tien vaendels Spaengiaerts, ey siet,
Om te verstoren die Geusen.

Maar de Geuzen lieten zich niet verstoren, en Alva hield den knijpbril op zijn neus. — "Ba, goêliêns!" bulderde de beruchte Broêr Kornelis, op Hemelvaartsdag, uit den preêkstoel te Brugge, "ba, wat een leelijke bril heeft ons Cousijn nou op zijn neus! Kan hij daar wel door zien?" —

De teuant van 't Brielsche wapenschild was een hond, maar dezen gaf men een Dukdalfs aangezigt met een bril op; zoodat Zijne Excellentie de Hertog niet alleen was gemetamorfoseerd in een gebrilden blaffer, maar men hem ook heel potsierlijk over den bovenrand van 't Brielsche wapenschild liet uitkijken, als een dief over den muur.

En tevens werd er een nieuwe geuzenpenning geslagen, die op de keerzijde nagenoeg gelijk aan de oude was, behalve dat de beide bondgenooten nu tien penningen met voeten traden; maar de voorzijde was heel anders. In plaats van 's Konings borstbeeld zag men er een degen met negen penningen er naast en den tienden op den punt, een bril, een fluitje en twee ooren; hetgeen beteekende, dat Alva nu naar den tienden penning fluiten mogt, maar doove ooren zou vinden, en dat hij dien, zoo hij er met zijn bril naar ging zoeken, van den punt van den degen zou moeten halen.

Al spoedig echter kwam er ook een andere lezing van 't rijmpje in omloop, want daar Alva den Briel *verloren* had, vonden velen 't nog toepasselijker te zeggen:

Op den eersten April
Verloor Dukdalf den Bril.

En zij gaven er deze verklaring bij: Alva heeft den bril verloren bij 't zoeken naar den tienden penning, en hij zal dien nu nooit vinden.

Later smolt het oude Aprilsrijmpje:

Op den eersten dag van den groenen April
Stuurt men de gekken al waar men wil.

zamen met dat van Dukdalf, en zoo werd het:

Op den eersten dag van April
Verloor Duk d'Alva sijnen bril,
En stuurt men de gekken waar men wil. [1]

[1] *De Grondlegging van Neêrlands onafhankelijkheid.* Te Amsterdam, bij J. H Duisdeiker, 1814, bl. 53.

SATIRIEKE GEZELSCHAPSSPELEN.

I.

De Aprilkaart.

Wind is er altijd verkocht, maar toch in den eenen tijd meer dan in den anderen, want het is een eigenschap der menschen, dat zij doorgaans tot dwaasheden genegen, maar niet altijd even winderig zijn. Dit laatste nu waren zij in 1720 in den hoogsten graad, en daarom is er nooit meer wind verkocht dan in dat jaar. Ieder kent, althans bij name, den dollen actiehandel, en zal zich ook wel herinneren, dat de opperwindverkooper een zekere John Law was. Dat deze een bij uitstek schrander man was, spreekt van zelf, anders had hij niet milloenen menschen in drie landen 't hoofd op hol kunnen brengen. Ja, hij was, als alle lieden, die wat nieuws uitventen en 't hoogste woord voeren, "eeuwig knap", vooral in de cijfers en in den geldhandel. Had hij in onzen tijd geleefd, dan zou hij mogelijk minister van financiën in een groot rijk, en zeer beroemd geworden zijn; maar nu hij 't ongeluk had in zijn tijd te leven, werd hij slechts een fortuinzoeker en zwendelaar.

Hij was een Schot, en begon met zijn vaderland zijne diensten aan te bieden ter verbetering der financiën; doch werd afgewezen. Dit was in 1705. Toen ging hij naar Engeland, doch de Groot-thesaurier bliefde evenmin van hem gediend te zijn; en daar Law, toen niets beters te doen hebbende, ging duelleeren, zoo moest hij vlugten. Noch de Hertog van Savoye, noch Koning Lodewijk XIV, bij wie hij zich beurtelings vervoegde, wilden met hem te doen hebben, en zoo kwam hij eindelijk in Holland, waar hij van 1713 tot 1715 in de loterijen speculeerde, en nog al geld won. Doch toen hij ook den Heeren Staten met een plan om de financiën te verbeteren aan boord kwam, werd hij andermaal afgewezen. Waar toen heen? Naar Parijs. Lodewijk XIV was dood, en de Regent, Filips van Orleans, worstelde met geldgebrek. Bij dezen was een kerel als Law juist welkom. Eerst werd er een Bank en daarna een Mississippi-compagnie opgerigt, waardoor de windhandel in Frankrijk in vollen gang gezet en zoowel de staatsschuld afgelost als de kas van den Regent en ook de beurs van Law gevuld werd.

't Slechte voorbeeld van Frankrijk vond in Engeland en in ons Land navolging; — helaas! zoodanig prikkelt de winzucht de menschen, en zóó groot is de dwaasheid der kooplieden, als zij eenmaal buiten 't spoor raken! In Engeland werd de windhandel ingevoerd met hetzelfde doel als in Frankrijk, namelijk om 's rijks schulden af te lossen met het geld der actionisten; maar dit was althans in ons Land 't geval niet, — hier was 't eigen liefhebberij om zich te verrijken of te ruïneeren.

Gelijk Frankrijk zijn Mississippi-, zoo had Engeland zijn Zuidzee-compagnie, en bovendien nog een aantal bubbel-compagniën, die hier ruime navolging vonden. In de kleinste steden zelfs, zooals in Muiden, Weesp, Naarden en Woerden, werden wind-compagniën opgerigt, doch niet in Amsterdam, Haarlem en Leiden, waar de Regeeringen zulks tegengingen. 't Gezamentlijk bedrag der uitgeschreven kapitalen beliep meer dan elfhonderd millioen, — maar op 't papier; want geen der uitschrijvers heeft één enkel millioen aan geld bijeen gezien.

Doch al bestond er nu te Amsterdam geen compagnie, toch was er de hoofdzetel van den windhandel. In Februarij van 't jaar 1720 begon er de handel in Engelsche Zuidzee-actiën en in den zomer kwamen die der binnenlandsche compagniën er bij. De Beurs werd te klein en de beurstijd te kort, want ontelbaar waren de handelaars en oneindig de zaken. Wevers en snijders, kruijers en bierdragers, voerlui en melkboeren werden actionisten; de ambachten en neringen stonden stil, en winkels en werkplaatsen leêg; slechts de windnegocie floreerde.

't *Fransche Koffijhuis* in de Kalverstraat werd de Actiebeurs, waar men 's avonds ten zes ure begon, en den nacht door handelde tot vier uren 's morgens. Ieder oogenblik werden hier tonnen gouds, ja millioenen vernegocieerd, terwijl — en dit was het wonderlijkste van de zaak — de meeste negocianten lieden waren, die geen geld hadden. Trouwens dezen konden dan ook niet verliezen; die 't hadden, zijn er meestal slecht afgekomen.

Weldra was dit koffijhuis te klein, en nu werd de geheele Kalverstraat van de Gaperssteeg tot den Dam door de actionisten ingenomen. De hoofdpersonagiën van dit zonderling kluchtspel zaten in 't *Fransche Koffijhuis*, als de adel, bijeen; andere aanzienlijke kooplui in den *Graaf van Holland* en 't *Hof van Holland;* in den *Karseboom* waren zij in twee klassen verdeeld: de minderen zaten beneden, de meerderen op de bovenkamer. Deze allen waren de toongevers; uit deze koffijhuizen kwamen de orders tot koopen en verkoopen. In de volle straat krioelden makelaars en beunhazen, lieden van fatsoen en gemeen volk, joden en boeren, alles door-

een, schreeuwend om 't hardst, de een wat hij veilde, de ander wat hij begeerde. En zoo ging 't den gantschen nacht; wie in deze buurt nog slapen wilde, moest het bij dag doen, 's nachts was 't onmogelijk. Alleen van vrijdag op zaturdag was 't stiller, omdat dan de joden er niet waren, maar zoodra 's zaturdags de avond viel, kwamen ze met heele regimenten en luid geschreeuw aanmarcheeren, om hun schade weêr in te halen. Doch toen de binnenlandsche compagniën als paddestoelen opschoten, en dus ook het aantal actiën ontzettend vermeerderde, werd het *Engelsche Koffijhuis* digt bij den Dam [1] de hoofdzetel der nachtnegocie, en 't kreeg daarom den naam van *Quincampoix*, naar de straat te Parijs, waar de windhandel begonnen was. In en om dit huis, en zelfs op den Dam, was 't den gantschen nacht zoo vol menschen, dat zij in 't dringen elkaâr de kleêren van 't lijf scheurden. Lieden, die niets gehad hadden, werden hier plotselings rijk, en kochten huizen en buitenplaatsen, koets en paarden; men verbeeldde zich inderdaad, dat de gouden eeuw herboren was.

"Kom uit, kom uit, het regent nu dukaten!"
Riep elk, op markt en straten:
"Komt, man en wijf! Komt vaardig, klein en groot!
"Houdt op uw hoed en schoot!"

Maar, o wee! met October reeds keerde de kans. In Engeland daalden de Zuidzee-actiën van duizend tot honderddertig pCt. en dit was de doodslag voor den Nederlandschen windhandel. Hier stonden de actiën spoedig op nul. Dagelijks hoorde men van bankroeten, en las men in de couranten advertentiën van compagniën, die ontbonden waren, en dat de geïnteresseerden hun deel van 't overschot konden komen ontvangen, wat echter zoo gering was, dat de meesten het de moeite van 't halen niet waard achtten.

Quincampoix lag in duigen; het werd door de vertoornde actionisten aangevallen en stuk geslagen. Eenige weinigen waren bij den windhandel rijk, maar velen arm geworden, en menigeen bragt, uit desperatie, zich zelven om. In Frankrijk was ook de bom gebarsten, en Law op de vlugt gegaan [2].

Had de windhandel, zoolang hij standhield, alle gemoederen in spanning gehouden, op zijn val volgde natuurlijk de bespotting. Voor de deuren en vensters der boekwinkels hing 't vol spotprenten en spotverzen [3], en de jongens

---

[1] Aan de westzijde der Kalverstraat, destijds het derde huis van den Dam af.

[2] Hij stierf te Venetië in 1729.

[3] Men vindt er een verzameling van in het *Groot Tafereel der Dwaasheid.*

op de straat speelden Actionistje. De nieuwspostewijven schreeuwden den lieden de ooren doof met allerlei paskwillen, bankroetierswagens en berijmde prijskranten, terwijl de liedjeszangers met hun zeilen op bruggen en pleinen den gantschen dag van actionisten gilden en bulkten. In de schouwburgen zag men kluchtspelen [1], en in de porceleinkasten theegoed en tafelborden van *Quincampoix* en de acties [2]. De poëten maakten sonnetten en idyllen, en de stempelsnijders medailles op de windnegocie. De chronologisten praktiseerden tijdverzen, zoo als:

LAW CAVSA DOLORVM, [3]

en de genealogisten maakten geslachtregisters, bij voorbeeld:

Belzebub gewan Law,
Law gewan de Bank,
De Bank gewan Mississippi,
enz.

De theologanten gooiden den actionisten met bijbelteksten om de ooren, met I *Timoth.* VI. 9, 10, met *Openb.* XVIII. 11, en met nog vele andere; en de poppekastekerels lieten Jan Klaassen er het zijne van zeggen. In de speelgoedwinkels werden alle hansworsten in actionisten gemetamorfoseerd, en de banketbakkers vonden de dukatenk.. kers uit.

Maar wie den menschen 't meeste pleizier deden, waren de speelkaartemakers, want zij gaven aan 't goddelijk troefspel een nieuwe variatie; zij vonden de actionistische kaarten uit. 't Eerst verscheen: PASQUINS WINDKAART [4], en daarna nog een APRILKAART *of Kaartspel van Momus naar de Nieuwste Mode*, zeer fraai in koper gesneden, met rijmen geïllustreerd en met bijschriften geïllumineerd. In beide uitgaven zijn de plaatjes dezelfde, maar de rijmen en bijschriften verschillen: ja, ook de exemplaren der Aprilkaart verschillen onderling in kleinigheden, waaruit blijkt, dat er destijds nog al aftrek van geweest is en zij veel gebruikt zijn [5].

Hiernevens vindt gij twee dier kaarten: Harten-vijf en Ruiten-twee,

---

[1] Behalve twee van Langendijk: *Quincampoix* en *Arlequyn Actionist*, nog een halfdozijn van poëten van de 2e tot de 6e grootte.

[2] Men kan er een paar voorbeelden van vinden in het *Boek der Opschriften*, bl. 64.

[3] D. i. "Law is de oorzaak onzer smarten." L + V + V + C + V + D + L + V + M = 1720.

[4] *Pasquin* of *Pasquino* is een oud beeld te Rome, waar sedert onheugelijken tijd de paskwillen aangeplakt worden.

[5] In het *Groot Tafereel der Dwaasheid* vindt men beide spellen als twee platen, namelijk de 54 kaarten in zes rijen op één blad afgedrukt. De spellen, die werkelijk gebruikt zijn

van welke de eerste de Actienar en de laatste een brillejood voorstelt. Beiden zijn geteekend naar de Aprilkaart.

"Vijf zinnen te koop!" roept de Actienar, en wijst met den vinger waar 't hem scheelt. De vijf zinnen ziet gij in den vijfhoek: oog, neus, oor, mond en vinger; en onder 't plaatje leest gij, dat hij niet alleen zijn zinnen maar zijn hart er bij verkoopt:

Voor veel verlies of schielijk winnen
Veilt de Actienar zijn hart en zinnen.

Op Pasquins Windkaart echter zegt hij:

Ik ben niet gekker als al de andren, die met hópen
Ook hun vijf zinnen voor een Actiebrief verkópen.

en:

Daar ieder tracht om geld te winnen,
Geef ik om geld ook mijn vijf zinnen.

"Koop gesleepen oogen!" roept de brillejood, en die hebben actiehandelaars wel noodig; maar met de meesten vaart hij als zijn vader zaliger, die dezelfde negocie deed, met Jaap den eijerboer, die eens een bril woû koopen, en met een blaadje uit een ouden Enkhuizer in de hand, er een aantal probeerde. "Ze deugen niet", riep Jaap, "want ik kan er niet door lezen". "Nah! as jij maar deegt!" zei Mordechai; "heb je wel lezen geleerd?" — "Als ik dat geleerd had, had ik jou bril niet noodig," antwoordde Jaap.

En precies zoo gaat het den nachtuil, die daar zoo deftig op zijn stokje zit, naar 't oude spreekwoord, hiervoor op bl. 106 aangehaald. Hier luidt het rijmpje onderaan:

Brillen voor vleêrmuizen en uilen
En al die om malle actiën pruilen.

Pasquins Windkaart daarentegen geeft dit onder den brillejood:

Koop brillen voor de blindgehuilde actionisten,
Die eerst in de uilevlugt hun geld en goed verkwisten.

Voor ditmaal vergenoege de lezer zich met het bekijken van deze twee kaarten; later willen wij 't gantsche spel in oogenschouw nemen.

---

om er mede te spelen, zijn natuurlijk thans zeer zeldzaam; de heer J. Scheveers te Amsterdam bezit er echter een, en naar de Harten-vijf en Ruiten-twee van dat spel is onze afbeelding geteekend.

De actienar.

De brillejood.

Bladz. 112.

EEN BRIEF VAN EEN PREDIKANT.

Dat een schoolmeester te Oudewater, vóór omstreeks honderd jaren, eenen brief kon schrijven, zoo als ons in het vorige deel van dit werk is medegedeeld, verbaast mogelijk sommigen; maar hoe vreemd moet men dan niet opzien bij het schrijven van eenen predikant, dat hier den lezers van den *Ouden Tijd*, als eene kuriositeit van vóór ruim een halve eeuw, wordt aangeboden, en waarvan de echtheid boven allen twijfel is verheven.

Het is een antwoord op eene ontvangene beroeping, en, vóór een aantal jaren geleden, door den toenmaligen predikant te Baarland gekopiëerd naar het oorspronkelijke in het Kerkelijk Archief dier gemeente.

Middelburg. Is. DE WAAL.

P. V. D. ET F.

De beroeping in de gemeente van Baarland heb ik ontvangen met een briev van den waardigen v.. S..... er bij, die ik niet lezen kan, en er dus niet wijs uit worden, gevolg daarna van eene andere, die ik nog minder lezen en uitkomen kan. Ik had na gewoonte een briev van u qua consulent gewagt, en dit voortaan is mijn verzoek, want kan ik niet lezen, dan kan ik niet oordeelen, en de zaak is van belang; ik wenschte wel om al het geringe dat ik in de waereld hebbe dat die (nog eenige beroeping en dat voor een man van 57 jaren, die nooit uit Holland is geweest, die tegen geene verandering van lucht of water kan en het pompwater, vooral zoo als het hier is niet kan ontbeeren, die ijsselijk tegen de Zeeuwsche gronden, lucht en water & opziet, ook tegen het ongezonde Zeeland, reeds van ouds zo bekend) op mij nimmer gevallen en niet in mijn huis ware gekomen; want mijn hart staat er tot dus verre niet toe, om die aantenemen, en in dit saisoen te verhuizen, en dat zoo ver, ook is de reis over zulk een water te ver en te moeijelijk, ja te gevaarlijk vooral in dit saisoen (want hoe men reizen moet weet ik niet, het moet die akelige Zeeuwsche stroomen over) om de plaats, huis en kerk eens te komen zien, dat anders wel nodig was en ik altijd deed, ik ben geen zeeman en schrik daartegen, vooral tegen varen en water, ik ben dit niet gewoon, ook niet te reizen, ik ben in huis mijn gemak

gewoon en van een zwakke en aandoenlijk zenuw-gestel, althans dat tegen geen schokken gevaren en aandoeningen van scheiden kan, of ik heb de koorts, ook direct, zoodra ik van lucht en water verander. *Experientia hoc me docuit*, dat is, de ondervinding heeft het mij geleerd, ook reis ik in dit saisoen niet zoo ver; ik vinde het ook singulier en onvoorzigtig (dit moet gedugt tegenvallen bij de uitkomst) een Predikant, dien men niet kent, nooit gezien, nooit gehoord heeft, wiens leer men alleen bij rapport kent, en van zijn zedelijk gedrag of bekwaamheid niets weet (en weet men wel, dat ik, nog niet langer dan Hemelvaartsdag 's morgens vroeg, eene bloedbraking uit de maag heb gehad, zoo ook in mijn jeugd, maar ik wilde evenwel prediken, dat mijn lust is; ik predik hier voor de middag voor een volle kerk en namiddag te Sassenheim voor een zwakken broeder, wandelende heen en weder, want rijden kan men hier niet) zo eenparig en zo sterk, als mij v.. S....., die ik verzoek te groeten (wat is dog die man, heeft hij vrouw en kinders, is hij gegoed, in wat kerkelijke functie is hij) schreev en begeerde en dit allerwegen in den omtrek, zelvs te Goes, hoe wonderlijk klinkt dit, hoe onvoorzigtig is dit; dit tekend dunkt mij menschen, die ligt zijn te bewegen, maar ook even zo tegen iemand voorin te nemen. En als men mij eens had gehoord, zou men van mij walgen, ik ben een oud Predikant van reeds 57 jaar, in Maart 58, die het gedugt op de zenuwen heeft en zeer met slijm is bezet, en die, doordat hij altijd zijne verklaringen, althans dikwijls, ook voorafspraak en inleiding (want ik predik ouderwets *Coccejaans*) leest en zijn bril opheeft, op geen donkere Predikstoel kan preken, is de Predikstoel te Baarland licht of duister? nog minder op een hooge, die meer dan 4 uiterlijk 5 trappen hoog is, en die een smalle rand en vlakke Bijbel heeft, ik bemin een groote Bijbel en breede rand en iets op zijde voor boeken, die op de Predikstoelen doorgaands liggen, hoe is in dat opzigt ook de Predikstoel te Baarland en staat hij aan een Pijlaar, is de Kerk groot en ruim, hoe kleinder hoe beter, ook zijn de Zeeuwen zeer tegen lezen en tegen de gezangen, daar ben ik in zeker opzigt voor, ik vind vele gezangen schoon en laat die veel zingen, als het pas geeft, andere keur ik af, en die laat ik nooit zingen, ieder zijn meug, ik wil hierin vrij zijn, en dan of daarom minder volk in de kerk of minder emolumenten zijn, of te zien, dat men niet zingt, ja zelvs niet wil inzien, zou mij treffen, en dit kan ik niet zien, beter dan hier gebleven, ik hoor daar geducht veel van, een Leeraar moet dit weten en een gemeente heeft daar geen kennis van, en mag daar niet tegen aandruizen,

ook ben ik ja een oud streng orthodox gereformeerd Theölogant, en walg van en bestrij op den leerstoel de hedendaagsche Sijsthemata en ben sterk voor onze bijbelsche formulieren, de *confessio belgica*, de *canones dordracenae*, en de *Catechesis nostra*, die verdedig ik tot den bloede toe. *Appelius leerbriev aan N. N. over het Avondmaal* en *Zedig onderzoek* is mijn *vade mecum*, dat is een boek, dat ik altijd bij mij draag, ook *van den Honert*, *van Til*, *Buurt*, *van Emdre* &, ik haat de hedendaagsche denk, leer, en prediktrant, die is oud Remonstrants en niet (*inter nos*) gereformeerd, en zommige gezangen deugen ook niet, ik neem alle de gezangen niet voor mijn rekening, ik onderscheide, ik ben ook tegen de nieuwe invoeringen en veranderingen in het kerkelijke, is de dood voor alles, ik catechiseer uit *Hellebroek*, ik ben ook een groot vriend van het huis van *Orange*, van oud reeds, maar vooral van het oude *Orange*, ik bemin ook onderscheidene toepassingen, ook vooral ontleent uit den Text, op den man aan, zeer Practicaal, die ik zelden schrijv of lees, nooit althans mijne gebeden, daar ik nooit op denk, ik ben een Practicale Coccejaan, maar in het 4e gebod streng verstaande, geheel moreel, en ijver zeer voor den dag van God, uit kragt van dat gebod, ik kan in eene Gemeente geen Sabbath schenden dulden, door koopen, verkoopen, kermishouden, reijzen of plaizier nemen, dit is een der ruinen van ons land, maar ik houde veel van zware uitlegkundige stoffen en Prophetien te prediken, mijne verklaringen zijn niet zeer eenvoudig, ik predik ook wel eens plan of zedeleer, dog op een hervormde trant. D....., mijn vriend (die ook mijn bevestiger, hoop ik, zou zijn als ik kwam) kent mij, daar ben ik het in alles mede eens, zoo moesten wij allen zijn, maar daar kan ik niet bij vergeleken worden, behaagd nu zulk eenen Leeraar te Baarland? ik vrees dat mijne Catechismuspredicatien, die ik zeer ouderwetsch. zoo thetisch als polemisch, daar te diep zullen zijn, ik lees ze tot de toepassing toe, niet verder, ik ben hier gewoon Zondags avonds en ook op den eersten feestdag avond iets pretieus op het dien dag verhandelde voortestellen, winter en zomer bijbeloefeningen te houden over een Cap. uit het N. T. dat ik nu van *Matth.* tot 1 *Timoth.* 2 gebragt hebbe, en dat zou ik ook te Baarland doen, en dan ga ik D. V. na het oude, ik verlang na *Joh. Openbaring*, daar ben ik en *Brakel* saam in eens: 's morgens preek ik eene vrije Text, 's namiddags Catechismus. Catechiseren daarover doe ik nooit dat doet men ook niet meer. Zie daar mijn handelwijs, mijne preken zullen vrees ik daar niet bevallen, zij zijn niet plat genoeg, ja vriend al weder een bezwaar en

vergun mij dat ik gul alles melde, dat is het beste en v.. S..... raad mij dit, (de weduwe van mijn zoon de Proponent d. B.... woont te Leyden, met haar jongste zoontje (het oudste heb ik na mij genomen) daar moet ik dan voor eeuwig van scheiden, en ons kind van zijn broertje en Moeder, dit kan niet, en moet dan evenwel, want overkomen laat het verafgelegene niet toe voor zulk eene lastige gevaarlijke en hoogst booze reis, denk eens, ik ben een man, die het hard noodig hebbe, geruineerd door de tijden en familieschadens ja 2 bankroeten één van 19000 en één van 1700 guldens, en hier nog buiten andere schuld, buiten ons toedoen, voor twee zwaare, van onze moeder geervde beleningen jaarlijks moet opbrengen, bedank ik voor, ook ben ik er te oud, te zwak en te aandoenlijk toe, o! dat komen en gaan kan ik niet tegen, ik ben hier in Holland op eene zeer gezonde en gelegen plaats, digt bij twee mijner oude gemeenten, te weten Oestgeest en Noordwijkerhout, ja ook digter bij Andijk bij Enkhuizen, daar ik ook gestaan hebbe, als in Zeeland (o! wat schrik ik tegen dat ongezonde land, daar men zich van melk en bornwater, dat ik juist moet gebruiken, en avondlucht, daar ik 's avonds altijd uitga, en dikwijls laat t'huis kom, ik bemin de conversatie, moet onthouden) ik ben hier in den kring mijner oude vrienden, hebbe Zondags een zwaare opkomst en veele vroome, hoe is dat te Baarland? 600 en 11 gereformeerde zielen en 300 ledematen, hoeveel zijn er daar? hoe veel Roomschen zijn daar? en is daar een Roomsche kerk? ik heb eene orthodoxe en goede smaakhebbende gemeente, die zeer op mijn preken is gesteld, en heb ook veel presenten van vis, haring, bokkem etc, ik heb hier al 11 jaar gestaan, mijn moeder, zoon en dochter liggen hier begraven, mijn dienst is hier en in den omtrek zeer gezegend, overal voldoe ik hier, hoevele Catechisatien voor de jeugd zijn er te Baarland? zijn er avondbeurten? wat geeft men er voor? 100 Gulden, als men van Nov. tot Maart predikt, is niet te veel, hoe zwaar is het Tractement, als ik geen 1000 Gn. kan maken, dus saam 1100 Gn. kan ik niet bestaan, al zijn de Emolumenten groot, ik heb te veel noodig, wat zijn de Emolumenten, is er vrij brand? aardappels, appelen etc. vrij tarwe gelijk te Ouwerkerke en Rogge, dat zou mijn lijkenen en nodig zijn, veele gemeenten geven een vet varken en een goede halve koe, hier mest ik een varken voor mij, kopen kan ik niet, van bij de 500 ℔, vleesch en spek, het kan mij niet te zwaar zijn, daar kan ik niet van buiten, men schrijvt alles in den blinden, men expliceert nog Tractement nog Emolumenten, wat geevt men? mijn bibliotheek is zeer groot, ik heb hier eene

groote drooge kamer, zeer ligt, vol planken, die kan ik niet missen, er is een schoorsteen op. En (om nog iets van minder belang te melden) er is een goed lokaal voor hoenderen en duiven en goed groot hok, want mijn duiven houde ik op om mijne katten, ook een lokaal voor een geit, een stal ook voor een oijevaar, hoe is het huis en tuin, is dat groot? wie onderhoud de tuin? krijgt men ook mest, gelijk te Oegstgeest bij Leijden, daar kreeg ik een schip mest, is alles watervrij? ben ik daar vrij (dat ik vooral beding) van dorps en Pastorie lasten en kosten, Personeel en dorpsonkosten etc. rijd men mij na de vacature en liefdebeurten? ik ben in de Leijdsche weduwe beurs, nu 6 G^{n}. als ik buiten Lid worde 7 G^{n}. te Noordwijkerhout betaald dit de kerk voor den Predikant, och mijn Vriend, ik moet veel voorslaan, want mijne omstandigheden zijn drukkend, men neeme dat niet kwalijk, en ik blijv liever daar ik ben, al heb ik dan minder, de gezondheid en vergenoeging is alles, ik leide mijn kleinzoon op tot schoolmeester, Predikant behaagt mij thans niet, is er op die plaats een bekwaam Onderwijzer in den tegenwoordigen smaak, die een jongeling daartoe vormen kan, is hij van den 2de rang, anders mag hij niet hoor ik, dit is mij veel. dat is hier uitnemend, is er te Baarland of digte bij een goede docter en Chirurgijn, dat is te Noordwijk schoon, hoeveel Kerkmeesters zijn er? hoeveel Kerkeraadsleden, want de tekening van de beroepsbrief tekenen geen qualiteiten, dat zag ik nimmer, hoe is de regering geschikt, wie zijn het toch, is de plaats water en zee vrij, ik hoor van dijken, hoe zijn de wegen bij den winter, hoever is UE. van Kruiningen, daar Ds. D..... staat, van Goes, moet men over water, daar schrik ik voor, is die weg altijd goed, ook zou ik er voor bedanken, om in de winter, en dat zo ver te verhuizen, want ik schrik tegen zulk een reis, ik kwam niet vóór Meij, dit is zeker, och vriend men voede geen hoop, dat ik zal komen, ik schrijf in eene verdrietige luim (ik kan mijn beraad niet bepalen, althans niet vóórdat ik op alles antwoord hebbe) ik ben nog eens zo ver, te weten van Oegstgeest na Andijk gegaan en ik beklaagde het mij, van al het beloven kwam weinig, daarom hou ik van zwart op wit, op het papier en legaal, tegen zin (en dat is hier het geval) gaat nooit goed, ik doe de keus nooit met mijn hart, en als ik mij niet aanmerkelijk verbetere, waare het zo, dat het evenwel vrees ik niet is, en mijne Gemeente die niet vrij in de beroeping is, zegt, ik make haar door mijn vertrek ongelukkig, en al het werk Gods leid er toe, wat invloed heeft de Ambagtsheer bij u te Baarland in de beroeping, wie approbeert en

v.. S..... schrijvt van Schout en Schepenen, hoe komen die hier te pas? het spreekt ook van zelve, dat een beroepen Predikant niet alleen vrij transport van goederen, maar ook voor de Perzonen van hem en de zijnen heeft, en een timmerman om meubelen aftebreken en optezetten vrij, dan ik wenschte dat ik hier zal kunnen blijven, ik weet het niet, ik heb nog geen beraad, en hou het in overdenking. Zie daar al wat ik op mijn hart hadde, excuseer mijne vrijpostigheid en vrijmoedigheid, ik moet zo schrijven, dan kunnen wij elkander best verstaan, en er valt *a posteriori* dan niet te babbelen, men weet nù alles, en ik blijv nog vrij wat ik doen wil en de gemeente wat zij geevt, hoe dagt D^{s}. C..... in het Godsdienstige? als ik van hier vertrek loopen er nog classicale onkosten op losmaking weduw beurs etc. daar betaal ik niets aan, dat is mijn zaak niet.

God zegene u in uw werk, blijve met achting

Noordwijk aan Zee
den 22 *Oct.* 1819.

UEd. toegenegen Vriend en
Medebroeder
R. H..... d. B....

P.S. is de beroeping eenparig en met algemeen genoegen van Kerkenraad, Gemeente, Regenten, Ambagtsheer, ik schrijv alles gul, en God weet, mijne omstandigheden dwingen er mij toe.

BERNDJE VAN GALEN.

Dat ook hier nog levendige herinneringen bestaan aan de strooptochten van Bommen-Berend, getuigt het volgende rijmpje:

Berendken van Gaolen hef Loster verbrand;
Jaog den Schelm naô 't Munsterland.

Loster, thans Losser, is een dorp tusschen Enschede en Oldenzaal.

Enschede. DR. A. J. VAN ROSSUM.

[1] Zie *Oude Tijd*, 1871, bl. 287.

DE AMSTERDAMSCHE AKADEMIE.

De voorgangster der oude beroemde Schouwburg op de Keizersgracht bij de Runstraat was even als hare opvolgster slechts een houten gebouw, maar voerde evenwel een weidschen titel, namelijk: "de Academia de Bijekorf." Zij was gesticht door Dr. Samuel Coster, een man van groot vernuft, en die een voorname plaats bekleedt in de geschiedenis onzer letteren. Hij was niet enkel dichter, maar ook een verbeteraar der tooneelspeelkunst.

Vroeger was Coster een der voornaamste leden van de Oude Kamer geweest, en had gepoogd die in zijnen geest te hervormen; maar omdat hem dit mislukte rigtte hij een nieuw genootschap op, en stichtte den genoemden eersten houten schouwburg, waarvoor de Stad den grond gaf. En vermits de Oude Kamer toen ten voordeele van 't Oudmanhuis speelde, zoo sloot Coster een dergelijke overeenkomst met het Burgerweeshuis.

In 1617 werd de Akademie ingewijd met een gelegenheidsstuk, door Costers vriend Suffridus Sixtinus daarvoor gemaakt, en getiteld: "Apollo." In dit spel verschenen Apollo en de negen Muzen op het tooneel. Hij voerde 't eerst het woord en zei onder anderen, dat men in deze Akademie de oude Grieken zou navolgen,

> En hier hun reden al en consten bootzen uyt
> In d' Amsterdamsche taal op harp, op veêl, op fluyt.

Daarna spraken de negen zusters elk op haar beurt; ziehier wat Thalia zei:

> Als ick boertighe cluchjens speul ben ick in mijn schick,
> En mijn breur beval me dat ick jouw
> Teughen marghen een proef van cluchten toonen zouw.
> Ick heb een aerdigertje uyt'estelt nae zijn begeren,
> Om met dezelve (hoewel 't boertich is) jouw te leren
> De reyne, puyre, loutere, onvervalste Amsterdamsche tael.
> De ouwe deuntjes sin de beste zegje altemael.
> Noch zel ick jou hier toonen hoe ien ouwe zot
> Met al zen leven kaerich te sparen het verovert een pot
> Mit clincklare gouwe potpenningen.

In 't kort, men zou den volgenden dag Hoofts *Ware-nar* vertoonen.

Daar de Akademie twintig jaren later afgebroken werd om door den Schouwburg vervangen te worden, en er geen afbeeldingen van bekend zijn, zoo zal het den lezer zeker aangenaam zijn een verkleinde kopij te ontvangen van eene zeer zeldzame plaat van Klaas Jansz. Visscher, in mijnen Atlas van Amsterdam, waarop het tooneel der Akademie is voorgesteld.

Dat tooneel was zeer eenvoudig, onbewegelijk en niet diep. De achtergrond werd met een beschilderd doek afgesloten. Op den voorgrond was aan elke zijde een uitstek, waarop een beeld stond: aan de regterhand van den beschouwer een maagd in een zegevierende houding met een krans om 't hoofd, een lang, bloot zwaard in de regter- en een boek in de linkerhand, waarin men deze woorden las:

Redenen rijcklijc
IVERT *men blijcklijc.*

Aan de andere zijde stond een oud man met een houten been en op een kruk leunende, die wangunst scheen uit te drukken over al het fraaije, dat hij op dit tooneel zag.

Denkelijk stelde de maagd St. Lucia voor en zinspeelde op 't weeshuis, waar de Akademie voor speelde. St. Lucia was een martelares, door 't zwaard gedood, en daarom met dit moordtuig afgebeeld, en 't weeshuis werd te dien tijde nog naar haar genoemd, omdat het in 't voormalige St. Luciënklooster gevestigd was. De oude man verbeeldde zeker de Oude Kamer, die voor 't oudmanhuis speelde, en de spijtige houding van dien ouden man herinnert ons de min aangename verhouding, die er tusschen de Oude Kamer en de Akademie bestond.

Boven het tooneel aan den balk zag men in het midden het blazoen der Akademie: de bijekorf met het woord YVER; en in de hoeken der hanebalken aan de eene zijde: een vrouwebeeld met een kroon op 't hoofd en een schepter en myter in den arm, om het treurspel voor te stellen; aan de andere zijde: een vrouwebeeld met den gekskop, om 't blijspel te verbeelden.

De stichtingsdag der Akademie moest jaarlijks gevierd worden [1]. Het eerste jaarfeest vond plaats op den 1ª Augustus 1618, waarvoor Coster een gelegenheidsstuk maakte, getiteld: "Ghezelschap der Goden op de ghewen-

[1] Zulks blijkt uit het slot der verklaring van de Opperbroeders, waarbij zij 't regt om 't stuk te drukken verleenen aan hun drukker Nikolaas Biestkens:

"Aldus ghesloten ter vergaderinge der voorghenoemder Opper-Broederen, in de zale der Duytscher Academie, op den lesten dach der Hooymaant, daegs voor onze Jaerlijckse groote Vyerdach, 1618."

Costers Akademie.

ste bruyloft van Apollo en de Akademie." Vader Jupiter is met de heele Olympische familie tegenwoordig; de Ygod met zijn koggeschip ook; en Erato leest het bruiloftsgedicht voor.

Ter gelegenheid der feestviering was de balk boven het tooneel met doek behangen, waar het volgende vers op te lezen stond:

Op s' Oegst-maents eerste dagh ('t is nuw een jaer geleên)
Leyd' men van dit gebouw in kalck den eersten steen,
Tot stichtinge, verweckt van beyts door lust en leet
In 't borgerlijck gemeen: de stat tot lof en eer:
Tot deugdelijck en onberispelijck vermaeck
Des jeugts, en d'armen nut: Een loffelijcke saeck.
En dezen dagh (zoo 't hoort) hebben wij nuw geviert
Met dit tonneel, aldus, iae prachtiger verciert.

Amsterdam. LOUIS SPLITGERBER.

LEGATEN AAN GEESTELIJKEN EN GODSHUIZEN.

I.

Men vormt weleens zeer groote denkbeelden van de mildheid der middeleeuwers jegens geestelijken en godshuizen; laat ons eens zien wat een paar oude testamenten ons daaromtrent leeren.

In 1387 maakte Boudewijn Maes, een vermogend man te Sluis, zijn testament [1], en beschikte daarbij, ten voordeele van kerk en kerkelijken, gasthuizen en zieken, de volgende legaten.

Aan de kerk van Onze Vrouwe te Sluis vermaakte hij tien schellingen groot tornooisch. Dit was de kerk zijner parochie; er was nog wel een tweede parochiekerk te Sluis, maar aan deze gaf hij niets, als anderen soms wel deden, hoewel altijd tot veel kleiner bedrag dan 't geen zij aan hun eigen kerk gaven, naar de oude leer, dat "het hemd nader is dan de rok." — Aan den Heiligen Geest, (d. i. aan de armen) dier parochie schonk hij vijf zulke schellingen.

Aan "den Prochiepape", d. i. den pastoor van Onzer Vrouwe kerke, lega-

[1] Dit testament is medegedeeld door den heer J. H. van Dale te Sluis. Vergl. *Oude Tijd*, 1871, bl. 316.

teerde hij dertig penningen gr. torn., aan den kapelaan achttien, aan den koster acht, en aan den onderkoster vier, en ook aan elk priester, "plegende te celebreeren" binnen genoemde kerk, gelijke vier penningen.

Nu is het niet mogelijk deze sommen naauwkeurig in hedendaagsche geldswaarde te herleiden; maar ofschoon het geld toen een veel grootere waarde had dan nu, zoo zijn deze legaten toch niet zeer aanzienlijk te noemen. Vergelijken wij ze slechts met de arbeidsloonen. Dat der metselaars (en deze namen toen onder de ambachtslieden een eerste plaats in) was gedurende de 14e en 15e eeuw in Holland anderhalve stuiver daags. Een metselaar, die voor graaf Willem IV in 1345 werkte, verdiende zooveel, doch wanneer hij in 's graven kost werkte slechts de helft; en toen te Amsterdam in 1488 de Sint-Antoniespoort gebouwd werd (die nog op de Nieuwmarkt staat) verdienden de werkmeesters twee stuivers daags en de knechts anderhalve stuiver. En wanneer men zich hierbij herinnert, dat in dezelfde stad Sluis te dien tijde aan een schoonmaakster voor 't afschrobben van een grafzerk twee penningen betaald werden [1], dan zal men toch wel tot het besluit moeten komen, dat een legaat van vier penningen geen milde gift was.

Trouwens, de kerkelijken hadden het, zelfs in aanzienlijke steden, zoo heel ruim niet. Het jaarlijksch inkomen van den priester eener kapel, gesticht voor de ziel van graaf Floris V, bedroeg vijftien gulden, en omdat hij daar niet van leven kon, gaf graaf Willem VI hem in 1414 vijf gulden opslag [2]. In 1569 wilde de pastoor der Oude Kerk te Amsterdam, Mr. Simon Alewijnsz., vertrekken, omdat hij zulke "sobere profyten" had, dat hij er niet "bequamelicken" van bestaan kon, maar omdat men hem niet gaarne missen wilde, schonk de Stad hem "tot een gratuyteyt" dertig gulden, onder voorwaarde, dat hij zich nog voor vijf jaren verbinden zou [3].

Aan kloosters gaf Boudewijn Maes niets. Waren er toen geen kloosters in Sluis? Of was de man niet goed kloostersch? Of was er juist een plakkaat van den Graaf uitgegaan, waarbij alle schenkaadje van geld of goed aan kloosters verboden werd? — Immers zulks is herhaaldelijk door onze Landsvorsten verboden, van de opkomst der kloosters in de steden af tot Karel V toe. Waarom? Omdat, zegt keizer Karel [4], de geestelijke lieden zoo begeerig zijn naar wereldlijk goed, dat het zou kunnen gebeuren, "dat

---

[1] Zie *Oude Tijd*, 1871, bl. 318.

[2] De Riemer, *Beschr. v. 's Gravenhage*, I D. bl. 207.

[3] Dr. P. Scheltema, *Aemstels Oudh.* V D. bl. 245.

[4] Plakkaat van 16 Oct. 1531.

alle die goeden van den Lande bij successie van tijden zouden komen in der hande van der Geestelijkheid, hetwelke die distructie ende ruyne van den Lande weesen soude". Men ziet, dat Karel V ook al geen voorstander was van het "wereldlijk gebied" der geestelijke heeren.

Zien wij nu wat onze Sluizenaar aan de gasthuizen gaf.

Aan het gasthuis in de Kapelstraat schonk hij twintig el linnen voor beddelakens. Dit is nu geen gift in geld, en men kan er dus beter de waarde van beoordeelen. Veel was 't zeker niet voor een rijk man, om in de behoefte van een gasthuis te voorzien; doch bij de gasthuizen van dien tijd gold de regel: "veel kleintjes maken een groote"; zij namen alles aan, en als "yder wat" gaf, kwamen ze er toch. Aan elk der overige gasthuizen binnen Sluis maakte hij de som van twaalf penningen; en dertien melaatschen zouden elk een goed linnen hemd ontvangen, opdat zij in hunne gebeden zijner ziele gedachtig mogten zijn. Een weeshuis, een oudmanhuis en oude-vrouwenhuis schijnen te dien tijde in Sluis nog niet bestaan te hebben, althans Boudewijn Maes bedacht ze niet.

Eindelijk leert zijn testament ons ook, hoeveel in die dagen voor eene zielmis betaald werd. Hij begeerde, dat er ten eeuwigen dage binnen de vroeger genoemde kerk, voor zijne ziel en de zielen van al zijne vrienden, drie missen elke week gedaan zouden worden, en daarvoor stelde hij een erfelijke rente van twee pond 's jaars, d. i. twaalf gulden voor 156 missen: dus kwam de mis op anderhalve stuiver. Wij zullen later zien, dat in de 16e eeuw de prijs een weinig hooger was.

BLADVULLING.

't Staat op Aprildag ieder vrij,
de vrienden eens te foppen,
Zelfs, voor de grap, een oud refrein
hun in de hand te stoppen.

HONDESLAGERS.

I.

Het vroeger genoemde schimpdicht, dat Vondel op Schout Bont maakte, droeg hij op "aen alle Honde-slagers en Honde-beuls, liefhebbers van de vrije Honde-jaght", en de premie voor 't eerst komen ter begrafenis liet hij uitlooven door "de Hond-gravers Heeren." Ofschoon 't gedicht zelf niet waard is, dat men er zich meê bezighoudt, geven echter de genoemde titels mij aanleiding over 't een en ander te spreken, dat met de oude zeden en gewoonten in verband staat.

Wat waren de hondeslagers voor lieden? Waren 't wereldlijke of geestelijke personen? want men ontmoet hen zoowel onder de stedelijke beambten als onder de dienaren der kerk.

Om u dit juist en duidelijk uit te leggen, moet ik beginnen met de opmerking, dat het woord "hondeslager" twee verschillende beteekenissen heeft: 1° beteekent het iemand, die de honden dood slaat, en 2° iemand, die de honden weg slaat. De hondeslager in de eerste beteekenis was gewapend met een knuppel, de andere slechts met een zweep. De eerste was een stedelijk beambte, die fungeerde op markten en straten; de tweede een kerkelijk dienaar, wiens werkzaamheid was beperkt tot den gewijden grond. Maar 't zij dan met knuppel of zweep gewapend, de een zoowel als de ander was een regte hondeverschrikker, en de een zoowel als de ander gaf den oorsprong aan een spreekwoord; — met het oog op den eersten zei men: "'t Is om er op te verlieven als de hond op den knuppel", en met het oog op den anderen: "Je zoudt er op verlieven als de hond op de zweep".

De knuppel van den stads-hondeslager was met ijzer beslagen, en soms zelfs van scherpe punten voorzien; — niet uit boosaardige wreedheid om den armen dieren zeer te doen, neen, integendeel om ze niet te martelen, maar zóó te raken, dat ze in ééns genoeg hadden. Die met ijzer beslagen knuppel werd in de Overijselsche gewesten een *kuyse*, *kuse* of *koeze*, elders een *kudse* of *kodse*, in Holland en Vlaanderen een *kodde* genoemd, waarvan de hondeslager hier den bijnaam van *Koddie* kreeg, —

welke benaming ook op den kerkelijken hondeslager werd toegepast, ofschoon deze geen kodde droeg.

In vroeger eeuwen had men, nog veel meer dan tegenwoordig, in de steden last van rondloopende honden. Die vrije straathonden, die geen baas noch t'huiskomen hadden, liepen niet alleen ieder in den weg maar ook dikwijls bij de goede lieden in huis, en gingen, altijd op een oogenblik als de huisvrouw er geen erg in had, als panlikkers en volontarissen op de vrije hap, in de keuken te gast. Te verwonderen was 't niet; ook voor de honden gold het spreekwoord: "bij 't volk is de nering"; en zij slachtten de bedelaars, die met hoopen naar de steden trokken om er te azen op den hoorn des overvloeds. Zoo ontstond in elke stad spoedig een soort van honden-republiek, op toomlooze vrijheid gegrond, waar wet noch gezag erkend, en keur noch gebod geacht werd; — een republiek, die in een stad van goede justitie niet geduld kon worden, en die te hinderlijker was, omdat hare bevolking zich steeds voorbeeldeloos snel vermeerderde. En het waren niet enkel de vrije honden zonder baas, waar men overlast van had, maar die der poorters en ingezetenen evenzeer, omdat deze ook de straat op liepen en hun vermaak bij hun makkers zochten; en zoo was 't, als in oude keuren te lezen staat, bij dage en bij nachte een ijselijk rumoer in de stad van hondengekef en hondengejank, hondengevecht en hondengebas; ja, men was zijn beenen niet zeker als men langs straat ging.

Wat middel was daartegen anders dan de hondejagt? De knuppel van den hondeslager moest nu en dan tusschenbeiden komen, wilde men niet door dat brutale hondenras geheel en al overstelpt worden. De Koddie was dus een zeer nuttig man, en toch — zoo onverstandig gaan de menschenkinderen te werk in 't bewijzen van achting of minachting! — hij was een voorwerp van afkeer; men schuwde hem als den beul; men haatte hem als een onmensch, die de stomme dieren kapot maakte. — "Jij heit ze'n 't leven niet gegeeve, jij mag ze 't ook niet neeme!" zeiden de vrouwen. — "St. Rochus zel 't aan jou wreeke, dat jij de honde slaat!" zeiden de mannen. — "O hondebeul! o hondekreeft! o hondemepper!" schreeuwden de kinderen, die hem met troepjes naliepen en met drek wierpen. Waarom dan ook, telkens als er een hondejagt afgekondigd en een hondeslager aangesteld werd, uitdrukkelijk werd gewaarschuwd, dat niemand hem zou mogen misdoen met woorden noch met werken, en dat de ouders hunne kinderen verbieden moesten hem na te loopen en uit te schelden.

Bij zulk een hondejagt werden de honden bij honderdtallen doodgeslagen. Te Middelburg b. v. in 1494 beliep het getal 742, en elders klom 't soms boven duizend.

OUDE MUNTEN.

II.

Nu willen wij eens eenige zilveren munten bezien, en wel vooreerst een stuivertje. Niet minder dan de duit leeft het in spreekwoorden; maar wat het bij deze vóór heeft, is, dat het ook in 't kinderspel zijn rol vervult en op de uithaugborden praalt. Wat een pret, en niet voor de kleine jeugd alleen, dat "stuivertje wisselen" bij zomeravond onder de groene linden! Aan hoevele herbergen hing, of hangt nog, "het eerste" of "het laatste stuivertje" uit? en men had in de vorige eeuw in de Amsterdamsche Plantaadje ook "het Stuyvers Tuyntje".

Van de spreekwoorden noem ik slechts een paar voorbeelden; lichtelijk herinnert gij u nog vijf-en-twintig anderen. "Ja, een stuivertje kan raar rollen", placht gewoonlijk de wijsgeerige opmerking te zijn, als een paar oudjes, in hun stoep onder den luifel, den levensroman van hun buurman eens doorloopen hadden; en een bejaarde keukenmeid, die "een mooi stuivertje had", was een begeerlijk lot voor menig weêuwenaar. Dat er lieden zijn, die altijd meenen, dat "hun stuivers negen duiten gelden", weet ieder, en de grootste zeldzaamheid was van ouds "een stuivertje op zijn kant".

Eenvoudige huismoeders noemden het stuivertje in de wandeling een "beuzempie", want daar zij nimmer onderwijs in de numismatieke symboliek genoten hadden, zagen zij in hare onnoozelheid het vaderlandsche symbool der eendracht, den pijlbundel, voor een heiboender aan. Toch stelden zij die bezempjes op prijs, want zij hielden er zilveren stuiversdoosjes op na, waarvan deksel en bodem elk eene der zijden van 't muntje vertoonden, en waarin zij mooie exemplaren bewaarden.

Dubbele stuivers heetten dubbeltjes, die natuurlijk grooter van omvang maar bijzonder dun waren; ja, sommigen waren zoo afgesleten, dat zij op den kant zoo scherp als een mes waren. Daar vermaakten de bekke-

snijders zich meê. Met een dubbeltje tusschen duim en voorsten vinger teekende een goed snijder zijn tegenpartij in minder dan anderhalve sekonde, een halfmaantje op elken wang en een rood lintje op den neus.

De dubbeltjes vertoonden aanvankelijk aan de eene zijde een leeuw met zwaard en pijlen, ofschoon men ook weleens een enkelen leeuw als muntbeeld gebruikte, en hieruit nam, in het ongelukkige jaar 1672, de schrijver van het pamflet: "de Algemeene Hollantse Kerkmis" aanleiding om spottend te zeggen, dat de Statenleeuw de pijlen verkocht en 't zwaard verloren had.

Onder de dubbeltjes kwamen vele valsche of nagemaakte voor; vandaar 't spreekwoord: "hij slacht de kwade dubbeltjes, men ziet hem overal." Dezen waren niet enkel producten van eigenlijke valsche munters, maar ook van naburige vorsten, die zich een onrechtmatig voordeel poogden te verschaffen door aan hunne munten een bijna gelijken vorm en stempel als die der Nederlandsche, maar natuurlijk een veel minder gehalte te geven. Zoo werden dubbeltjes, schellingen en acht-en-twintigen in menigte door "hagemunters" nagebootst en in omloop gebracht. Eén voorbeeld: de Hertog van Kleef liet dubbele stuivers maken van zeer slecht zilver met een leeuw, dien hij de schepters uit het Kleefsche wapen tot een bundel saamgevoegd in den linkerklauw gaf, om hem voor den Statenleeuw met den pijlbundel te laten doorgaan, en ze in ons land als goede dubbeltjes in te voeren; maar in hetzelfde jaar der uitgifte (1649) werden ze door de Staten van Holland verboden.

De afbeeldingen van verboden munten werden overal aangeplakt, en de inbrengers met zware boeten bedreigd, maar 't een en 't ander hielp in dien tijd net zooveel als tegenwoordig de artikelen over de Brabantsche centen in de Nieuwe Rotterdammer Courant. Het aantal vreemde en valsche munten, die voortdurend binnengesmokkeld en in omloop gebracht werden, was schrikwekkend groot; maar nauwgezette winkeliers hadden de gewoonte, elk valsch stuk, dat op hun toonbank kwam, er "exemplaarlijk" op vast te spijkeren. En daar natuurlijk ieder winkelier gaarne voor nauwgezet gehouden wilde zijn, zag men weleer in alle winkels de toonbanken voor een goed deel met vastgespijkerde valsche geldstukken van alle grootten overdekt. Ja ieder, die een winkel wilde opzetten, rekende onder de "benoodigdheden" ook eenen valschen dukaton en een paar valsche dubbeltjes, om die al terstond, nog eer er een enkele klant binnen gekomen was, op zijn toonbank te spijkeren.

Gelijke nabootsingen, als 't genoemde Kleefsche dubbeltje, vond men

ook zeer veel onder de schellingen: de gelegenheid tot bedrog was ruim, omdat van deze muntsoort reeds zulk een overgroote verscheidenheid bestond en wettigen koers had. De bejaarden onder onze tijdgenooten zullen in hun jeugd nog wel hebben hooren spreken van Snaphanen, Arendsschellingen, Statenschellingen, Gehelmde schellingen, Hoedjesschellingen, Scheepjesschellingen, Roosschellingen, Bankschellingen....

"En Bakerschellingen ook". — Neen, dit was geen muntsoort op zich zelve. Elke groote schelling kon voor bakerschelling dienen. De bakers waren daar nu eenmaal op gesteld, en de juffrouwen bewaarden altijd een paar groote schellingen voor de kraamvisites, waarop ze gaan moesten. Zulk een groote soort vond men in den arendsschelling en den roosschelling, welke beide, hoewel de laatste iets dunner was, door hun omvang geschikt waren een bakers hand behoorlijk te vullen.

Van de scheepjesschellingen vertelt men gaarne het sprookje, dat zij geslagen zijn ter gedachtenis van de verovering der Spaansche Zilvervloot. Dit vertelt ook een zekere "Historicus" in zijn levensgeschiedenis van Piet Hein, maar men doet best het niet te gelooven. De schellingen met "een gemonteerd schip van oorloge" werden niet vóór 1670 geslagen. Wel heeft er in 1629 een plan bestaan om tot aandenken van het genoemde schitterende wapenfeit (?) een rijksdaalder met een schip te slaan, maar dit zal door de *Historia Numismatica* eenmaal aan 't licht gebracht worden.

Geen muntstuk had ooit hatelijker beruchtheid dan het zevenstuiversstuk vóór driehonderd jaren. "In penningen, op die waarde geslaaghen", zegt Hooft, ontvingen de spionnen van Alva, die overal rondslopen, "om yders gangen gaê te slaan, het loon van zoo haatlijk eenen dienst", — waarom die spionnen dan ook "bij den volke zeevenstuyversluyden genaamt werden".

Deze penningen waren vijfde-philipsdaalders, die in den tijd, toen Hooft dit schreef, nog in omloop waren, maar toen tien stuivers golden; daarentegen had men destijds andere zevenstuiversstukken, namelijk kwart-achtentwintigen, die van 1601 dagteekenen en tot in 't laatst der 17e eeuw gemunt zijn.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

KERMIS [1].

In 't vorige deel van dit werk hebben wij de zeventiende-eeuwsche kermis in de stad beschouwd, — thans is de boerekermis uit dienzelfden tijd aan de beurt.

Daar de boeren gewoonlijk vroeger bij de hand zijn dan de stedelingen, zoo was dit ook op de kermis 't geval, en de kermishouders waren met het eerste hanegekraai op de been. Rotgans, die op een buitenplaats aan de Vecht tusschen Maarsen en Breukelen woonde, vertelde, dat het kermisvolk reeds bij 't aanbreken van den dag "zijne rust stoorde", en dat hij, zijn bed uitspringende en door 't venster kijkende,

> langs den weg, beplant met groene boomen,
> Een veldgerucht vernam, en zag, in 't nader komen,
> De landjeugd, hand aan hand, spanseeren, opgetooid
> Met witte huiven, net gestreeken en geplooid.

[1] Zie *Oude Tijd* 1871, bl. 149, 207, 232, 268.

En bezie nu het plaatje eens, dat wij hierbij geven [1]. Ouwe Jochem ligt over de onderdeur, en wacht zijn volkje. Hij heeft binnen alles klaar gezet en de kan buiten gehangen. Van de kermis zelve is bij hem eigentlijk niets te zien, want hij woont aan den Uitweg, een boere-vijf-minuutjes van de dorpsbrug, maar bij hem is de voor- en de napret. Straks komen ze hand aan hand zijn deur in dansen, om 't eerste brandewijntje met suiker. 't Zal hem "reis benuwen" of mooije Teuntje Floris nu aan Arent Pieter Gijsen 't jawoord gegeven heeft, en of ze van daag met hem zal gaan kermis houden. Verleden jaar wou ze niet, en toch kon ze geen knapper vrijer verlangen.

Arent Pieter Gijsen die was so reyn in 't bruyn,
Sen hoedt mit bloemfluweel, die sat hem vrij wat kuyn,
Wat schiefjes en wat schuyn,
Soodat se bloot
Ter naauwernoot
Stong hallef op sen kruyn.

Maer Mieuwes en Leentje en Jaapje, Klaas en Kloen,
Die waren 'ekliedt noch op het ouwt fitsoen,
In 't root en in het groen,
In 't grijs, in 't graeu,
In 't paers, in 't blaeu,
Gelijck de huysluy doen.

En 's avonds, neen, te nacht, als in het dorp de pret afgeloopen is, dan komt de troep nog eens bij hem aan, maar dan kan 't er soms nog al oubollig toegaan. Als de boereknapen wat ophebben, dan is 't om een haverklap:

In d' ieue haut het mes, in d' andere den hoet. [2]

Ja, dan willen die "besuchte kittige knechten" weleens "een sneetje in 't houdert legghen" [3]. O, wat was dat verleden jaar een leventje! Jochem schrikt er nog van, als hij er om denkt:

Aelwaerige Arent die trock het ierste mes
Teuge Piete Kranck-hooft en korselige Kes,

---

[1] Naar een ets van Ostade, even als die van Dusart, waarvan wij zes bladzijden verder zullen spreken, berustende in de prentverzameling van den heer W. H. J. van Kempen te Amsterdam.

[2] Den hoed gebruikte de boer als de ridder het schild.

[3] Wat dit is, kan men lezen in de *Volksvermaken*, bl. 566.

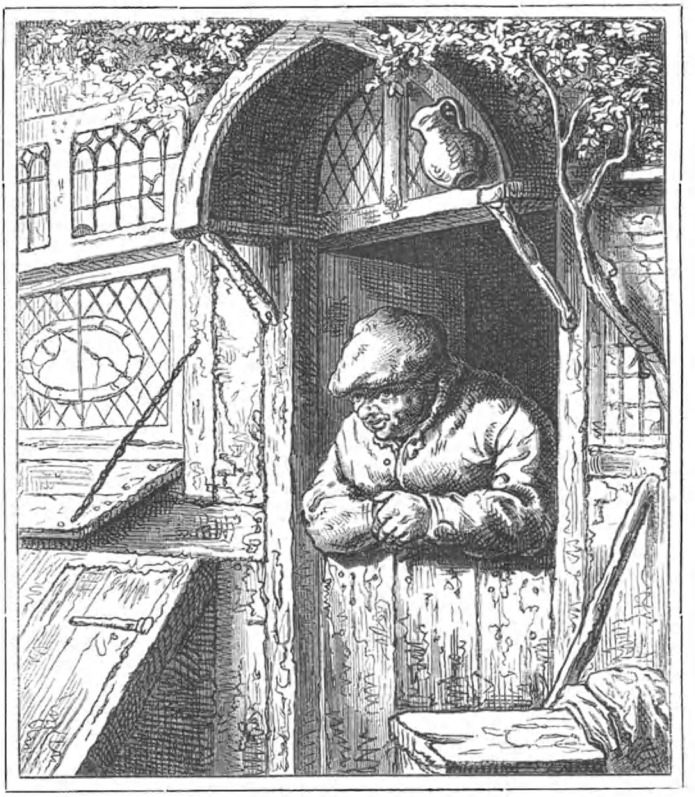

Boereherberg van Ostade.

Maer Brangt van Kalenes
Die nam een greep,
Hij kreeg een keep,
Mit nog een boer of zes.

De meysens die liepen, en lieten dat geschil;
Kannen noch kandelaers noch niets en stong er stil;
Maer Kloen die stack en hil
Soo dapper uyt
Dat een veenpuyt
Daer doot ter aerde vil.

Ja, een boereherberg aan een landweg, waar 't wingerdloof de deur omslingert, is voor den stedeling zoo'n bevallige aanblik, maar hij weet niet, hoe 't daar binnen soms toegaat.

Wij zijn intusschen opgewandeld: de vijf minuutjes waren ruim een kwartier, en wij zijn de dorpsbrug over en 't dorp binnengetreden. Hier vinden we al terstond een aantal kermisgasten, en er komen er nog meer aan — te voet, op wagens en met de schuit, — boeren en boerinnen van de omliggende dorpen en burgers en burgeressen uit de naaste steden, — familie en vrienden, die genoodigd zijn, en vreemden, die niet genoodigd, maar toch ook welkom zijn, mits ze een volle beurs meêbrengen; vrolijke landlieden, die komen om pret te maken, en deftige stedelingen, die komen om naar de pret te kijken; vermomde zedepreekers, die komen om wat af te neuzen en er traktaatjes over te schrijven, en poëtische geesten, die op een boerekermis zich in een Arkadia wanen.

Ieder, die gasten genood heeft, onthaalt hen feestelijk op de kermisharst en 't kermisbier. Kijk eens op de brug; een vrolijke troep danst er midden op:

't Is ienmael korremis in het jaer,
En we zingen en dansen al mit mekaer!
Vivat, Jeranje hoezee!

"Hoeze . . . . . e!" en de heele troep, meiden en jongens, ijlt vliegende de brug af en de straat op; maar uit het derde huis komt een dikke, oude boer te voorschijn. Hij draagt een blaauwen hemdrok met een rij zilveren knoopen van voren, die zoo groot als bakerschellingen en met de randen over elkander gelegd zijn, — een rooden doek, om den hals geknoopt, en twee zilveren knoopen op zijn fluweelen broeksband, bijna zoo groot als de blaauwe bordjes, die zijn wijf in 't rek heeft staan. Lachend en met uitgestrekte armen komt hij 't jonkvolk te gemoet:

Wees welkom in ons dorp; wij zullen zamen spijzen.
Ik nooi jou aan mijn disch, en jij, o Brechje Gijzen!

(meteen valt hij de meid om den hals, en zoent haar bolle wangen, dat het klapt)

Kom binnen mit jou volk, de kermisharst is gaar.

Onverwachte gasten waren even welkom. Zag een Hollandsche boerin onder de steedsche kermisgasten een "ouwe kennis" van haar man, dan greep ze hem bij den arm en trok hem in huis:

Kom binnen, steêman, ik zal Kuelis laten haelen;
Jij mot, wijl 't kormis is nou mit ons kormismaelen,
Belooven maakt hier schuld, dat is hier jae en vast:
Nou, kom nou, vaêr! jij bint bij Marij Jans te gast!

En dan mogt hij eerst meê lepelen uit den zilveren brandewijnskom; en zag daarna de graauwe erten met rozijnen op tafel verschijnen, gevolgd door de kermisharst, een verbazend groot stuk gebraden vet ossevleesch: — "hé, wat zeg je, steêman!" zei Marij Jans, "een paterstuk gezojen van een stiertje!" — En hij moest het kermisbier goed proeven, en de kermisglazen bekijken, die "zeer netjes gecouleurd" waren, en anders 't gantsche jaar door tot een pronk in de kast dienden; en eindelijk den hoogen berg van beschuiten met suiker, die als dessert verscheen, ten gronde toe helpen slechten.

Ongenoodigde gasten, die "geen t'huis komen hadden", behoefden toch ook geen honger te lijden. Voor hun geld konden ze bij den bakker teregt, en vonden er ook

Een beste runderharst, voor t kermisfeest geslagen.

En bovendien waren er altijd sommige boeren, die, terwijl ieder op kermis braaf verteerde, er liever wat bij winnen wilden, en daarom de braadpan uithingen, hetgeen een teeken was, dat elk er voor geld eten kon. Gij kuut daar een voorbeeld van zien op een schilderij van Dusart in 's Rijks museum te Amsterdam (Legaat Dupper No. XV), ofschoon de Catalogusmakers deze bijzonderheid niet opgemerkt hebben.

De bestanddeelen van de boerekermis zijn dezelfde, als die wij vroeger bij de stadskermis opmerkten: 1°. spellen, 2°. kramen, 3°. stalletjes en omloop, 4°. kroegen en 5°. het optrekken der schutterij; doch natuurlijk is hier alles op kleiner schaal, maar daarentegen vindt men ook nog wat, dat men in de stad niet ziet.

De spellen zijn doorgaans een koorddansers- en een "komediespul"; en de kramen: een zilverkraam, een linnenkraam, een poppekraam, een

koekkraam, een wafelkraam en een oliekoekekraam. Die spellen en kramen staan op 't dorpsplein of marktveld of op de breede dorpsstraat, zoo deze of dat er is; maar op die Hollandsche dorpen, waar de huizen op een rij langs den dijk staan, en vóór een zee of stroom, en achter, in de diepte, gras en slooten hebben, hangen de spellen en kramen tegen de helling van den dijk, en de vreemdeling, die 't ziet, verwondert zich, dat ze er niet af duikelen. Bij de zilverkraam ziet men den adel van 't dorp, dikke boeren en boerinnen, die "wat in de melk te brokken hebben"; — bij de linnenkraam al de boeremeiden, die gisteren haar huur ontvingen:

d'Een dingt een schorteldoek, een ander stof tot kappen.

Bij de oliekoekekraam staan de jongens, en 't wijf is door Rotgans naar 't leven geteekend:

Haar neus druipt in 't gebak; zij ziet er grimmig uit;
Haar jaren telt men uit de plooijen van haar huid;
Haar krukken rusten op de tafel naast haar voeten.

En bij de koekkraam staat Kees met Kniertje. Toen de meisjes op 't kerkhof kuijerden, heeft hij de stoute schoenen aangetrokken en haar gevraagd, of ze met hem wou gaan kermis houden. "Jae!" heeft zij gezeid, en verder hebben ze geen woord gesproken. Zij zijn van de eene kraam naar de andere gedrenteld, en nu, voor de koekkraam, is 't of hem een stuk lood in elken schoen zit. Kees zegt niets, Knier zegt niets; — hij kijkt naar een koek, zij draait er den rug heen; — dat geeft hem gelegenheid: hij tast in den buidel, haalt er een schelling uit, doet twee stappen voorwaarts, grijpt een Schoonhoofschen koek, past er zijn schelling voor, doet weêr twee stappen achterwaarts, duwt de meid den koek onder den arm, en zegt: "Hawaar!"

Wat is dat? — Een liefdesverklaring.

Zwijgend wandelen zij verder. De koek blijft onder Kniertjes arm, en andere meisjes gluren er met afgunstige oogen naar, want zij kennen dat symbool wel. Weldra dwaalt het paar de herberg in, en de meid legt den koek nu voor zich op de tafel, maar ook bij 't drinken en smullen blijft deze onaangeroerd. Eindelijk, als 't kermishouden afgeloopen is, zal zij met den koek onder den arm naar huis gaan. Den eersten of tweeden zondag daarna komt Kees, na kerktijd, eens bij Kniertje aan huis. Tapt zij hem dan een kan bier en snijdt ze een stuk van den koek er bij, dan is 't "an"; maar komt er koek noch bier te voorschijn, dan is 't "af", en Kees kan rondom loopen.

Over de goochelaars en kwakzalvers, liedjeszangers en duikelaars, kiezetrekkers en rarekieken zal ik nu maar niet uitweiden, want die op de boerekermissen komen, lijken precies op hun makkers, welke wij reeds op de stadskermis gezien hebben; liever kies ik er een uit den troep, om dien voor u uit te laten teekenen. Hij staat, als vignet, aan 't hoofd van dit kermisstuk: een dansende potsenmaker met zijn hondje, ontleend aan een schilderij van Pieter Gijsels in 's Rijks museum te Amsterdam, N°. 107; maar vermits gij in den Catalogus, of "Beschrijving der schilderijen" [1] te vergeefs de beschrijving van dit ventje zoeken zoudt, zoo zal ik u die hier geven.

De oude Piet Vreugdegaar is overal bekend, want hij heeft al vijftig jaar lang op alle boerekermissen en markten gezwalkt. Zijn hoofd is kaal en zijn baard wit geworden, maar toch is hij een vrolijke snaak gebleven, want van de vrolijkheid moet hij leven. Hij is gekleed in een rok, gekwartileerd van rood en geel, en met een rooden kap, die in zijn nek hangt.

Waarom juist rood en geel? de Hollandsche kleuren? —

De kermiskunstenaars tooiden zich, in Holland en aangrenzende gewesten, bij voorkeur in die kleuren; dat herinnerde Bilderdijk zich ook nog, toen hij "de Waarheid en Esopus" schreef:

> Intusschen neemt ze een schreenwer aan,
> Gekleed in *rood* en *geel*.

In onzen tijd laten de kermiskunstenaars in de krant zetten, dat zij hof-artisten van de eene of andere groote Majesteit zijn; in de middeleeuwen staken hun voorzaten, om voor hof-artisten van den Graaf van Holland door te gaan, zich in een pak van rood en geel: dit moest verbeelden, dat zij 's Graven kleêren droegen, en de goê gemeente moest gelooven, dat het heel wat personagiën waren, die haar kermis opluisterden. En zoo bleef dat rood en geel nog lang als kermislivrei in de mode.

Doch keeren wij tot Piet Vreugdegaar terug. Twee ijzerdraden steken ter wederzijden van zijn hoofd uit zijn kraag opwaarts; aan elken draad zit, boven zijn hoofd, een witte bal, waar denkelijk bellen in verborgen zijn, die rinkelen als de ballen tegen elkander stooten; en boven op de beide draden staat een pop, die hij zijn zoontje noemt, en die even als hij is uitgedoscht in 't rood en geel, en danst als hij danst. De derde danser is zijn hondje.

Maar al de kijkers loopen weg, en laten den ouden Piet alleen staan,

---

[1] De schilderij wordt daar "een stadsgezigt" genoemd, doch de Catalogusmakers hebben zich vergist; Pieter Gijsels heeft een dorp geschilderd.

als de Mallewagen aankomt. Die mallewagen is een oude kermisvertooning, die door de middeleeuwsche Narregilden uitgevonden is, en vroeger ook in de steden bekend was. Op de dorpen is 't maar een eenvoudige boerewagen (of op de zeedorpen een gewone vischwagen) waar een vlag op geplant is, en die volgepakt wordt met pretmakers in 't gekste maskeradepak, dat het boerevernuft heeft kunnen bedenken of in de naaste stad op de prullenmarkt heeft kunnen vinden, terwijl honderd lachers er om en achter loopen [1]. Doch al in 't midden der 17e eeuw raakte op vele Hollandsche dorpen de mallewagen aan kant; dáár namelijk, waar boererederijkerskamers gevestigd werden, maakte hij plaats voor de optogten met vercierde boerewagens, die de parodie der oude Landjuweelen waren. En dáár kon men dan toen ook Geurt en Lubbert in de herberg hooren "pronunceeren" en voor Achilles en Mallesander zien spelen, wat echter in dwaasheid den mallewagen niets toegaf.

Kaatsen en kegelen, gans- en ringrijden, kat- en paauwknuppelen behooren ook tot de boerekermisvermaken, maar daar profiteert het jonkvolk van, en als een oude paai nog eens meê wil doen, wordt hij uitgelachen.

Dansen is daarentegen een pret voor allen, — oud en jong, man en wijf, knecht en meid, springen hand aan hand, met of zonder speelman:

Jan, koop m'n 'n korremis!
Mooi meisie, 'k en heb 'er gien geld!

De boeren houden magtig veel van dansen, en ze hebben er niet eens een dansmeester bij noodig. Toen Rotgans eens bij 't "jonkspul" kwam kijken, zei de vrouw van Melis den schoenlapper tegen hem:

"Maar, heerschap! zie je wel wat meisjes dat daar dansen
"In 't zesje bij de deur? Kijk eens ter dege toe.
"Je ziet een jonge meid, zij springt en wordt niet moê;
"Dat is de dochter van den Drost in boerekleêren:
"Je plagt wel met heur vaêr te drinken en te smeeren. (*smullen.*)
Toen zei hij: "Bestemoêr, vaarwel," en ging daar heen.
De vrijster kende 'm wel, zoo ras hij daar verscheen,
Maar veinsde en danste voort op 't klinken van de snaaren.
Een jonge boer, nog glad van kin en zonder haaren,
Bekleedt haar linkerzij en leidt haar met de hand.
De hoed rust op één oor; 't bekwijlde pijpje brandt

[1] In 't *Groot Tafereel der Dwaasheid* ziet men een mallewagen afgebeeld op de plaat: *de Kermiskraam van de Actieknapen.* De mallewagen van Egmond aan Zee vindt men afgebeeld bij Bing en Braet von Uberfeld, *Nederl. Zeden en Gebruiken.*

Al smookende in zijn mond; zij hupplen op en neder,
En draaijen als een tol en glippen heen en weder.

Hier ziet gij een groep dansers vóór de herberg *de Schenkkan.*[1] De vlag hangt er uit, — trouwens zonder vlag geen kermis. Maar 't origineel, waarvan 't portret in de vlag geschilderd is, ziet gij in de hand van den waard, die met opgespalkten mond de deur uitkomt. De speelman staat op de ton: Jaap en Trijn en Pier en Maai dansen als kikkers, die op hun achterste pooten staan, en zingen er hun hoogsten deun bij uit:

Speult op bas vieule-snaere!
Wil d' Jeranjestam bewaere!

Walsche Flip de liereman, die al zooveel bier opheeft, dat hij slingerbeent en een rustpunt zoekt, lei juist zijn lier op de bank, om er bij te gaan zitten, als Trijn hem bij een vlerk greep en meê in den kring rondsleept, tot vermaak van al die daar binnen zitten met kan en kroes in de hand en 't hoofd uit het venster.

Tegen de herberg staat de ladder, waar een oogenblik te voren Jan Potazie nog op stond, om zijn grollen te verkoopen, maar die nu, omdat toch geen boer meer naar hem keek, even naar binnen gegaan is, om zijn schorre keel wat te smeeren. Op den achtergrond zien wij nog een kwakzalver en eenige kramen.

Het optrekken der schutterij, dat onze stedelijke kermissen zooveel luister bijzette, ontbrak ook bij de boerekermissen niet. Wel waren die boereschutters zoo prachtig niet uitgedoscht in fluweel en satijn, maar ze hadden daarentegen ruim zooveel pret. Want vermits die dorpsschutterijen niet, als die der steden in de 17e eeuw, eigentlijk burgervendels, maar inderdaad nog oude schuttersgilden waren, zoo hadden ze er ook nog de oude vermakelijkheden bij; het zij vogelschieten, waarbij hij, die zich koning schoot, gekroond werd met "een nieuwen hoed;" het zij 't spel van Sint-Joris en den draak, of een spiegelgevecht; het zij een andere vertooning, als bij voorbeeld deze: er werd uitgeroepen, dat de halsketen des konings en 't zilver van 't gild gestolen waren, waarop de schutters den dief najoegen, en als ze dien gevangen hadden, sleepten ze hem naar — de herberg om

[1] Naar een ets van Kornelis Dusart van 1685. Ons formaat liet niet toe die geheel weder te geven. Tegenover de herberg staat nog een theater met zeilen en vlaggen, waarop eenige kunstenmakers werkzaam zijn: een kerel staat op zijn kop, en een ander op de schouders van zijn kameraad, en heeft zelf weêr een jongen op zijn schouders, terwijl Pias in een trompet blaast.

Boerekermis van Dusart.

't af te drinken. Nog heden ten dage maken op sommige dorpen in de landprovinciën zulke vertooningen zoowel als 't vogelschieten een deel der kermisvreugd uit.

Wat evenwel minder mooi en vermakelijk was op de boerekermissen, was het vechten en snijden. Doch deze dingen kwamen eigentlijk niet uitsluitend op de kermissen voor, maar op alle markten en bruiloften, op de zondagen en bij elke gelegenheid, die de boeren in de herberg bijeenbragt. De vechtlustigheid zat er bij ons volk diep in; 't was een Germaansche erfzonde. Wij hebben er straks van Jochem aan den Uitweg iets van vernomen, maar ziehier een staaltje uit nog ouder tijd. In 1475 schreef de Ambtman in 't land tusschen Maas en Waal, Hendrik van Doirne, aan de Geldersche rekenkamer, dat de ingezetenen van dat landschap beweerden en volhielden, dat het vechten vrij was en niemand daarvoor beboet kon worden, vermits het den Heer niet aanging, of zij elkander met vuisten of met stokken sloegen, kwetsten of verminkten, zoo zij maar geen man doodsloegen; ja zelfs, dat het toebrengen van een doodelijke wond niet strafbaar was, mits de gekwetste "noch leven in hadde" [1]. En dan praten onze vaderlandsche-geschiedenisschrijvers nog wel elkander na, dat de Batavieren in 't midden der derde eeuw verdwenen zijn! Wij vinden hen twaalf eeuwen later nog in hun oude vaderland en met hun oude zeden terug, — zoo weinig veranderd, dat Tacitus zelf, zoo hij eens uit zijn graf had kunnen opzien, er zich over verwonderd zou hebben.

Het snijden was geen vechten maar een spel. Het snijspel der boeren was zoowel een vermaak en een oefening als het steekspel der edelen; 't was een kunst, die hare wetten en regelen had, en de knapste bekkesnijder van een dorp had den rang van voorvechter of haneveêr en bij alle feesten de eereplaats. "Deese gewoonte is soo verre gegaan in het Sticht van Uitrecht, dat het jonge vrouwvolk walgde van een bruigom, die geen schram of litteekens in sijn tronie kon laaten sien" [2]. Maar ofschoon dat snijden 't heele jaar door zijn gang ging, — als 't kermis was, moest er een extraatje wezen. Dan mogt de voorvechter zich niet onbetuigd laten, of hij zou afstand gedaan hebben van zijn voorrang; dan hing hij zijn mes in de gelagkamer aan den balk met een uitdaging aan ieder, die 't hart had tegen hem op te komen. Doch omdat drinken even

[1] Nijhoffs *Bijdr.* N. Reeks II D. bl. 54.

[2] Lud. Smids, *Schatkamer*, bl. 29.

Germaansch als vechten, en de voorvechter ook altijd de knapste drinker van 't dorp was, zoo werd aan elk de keus gelaten tusschen kroes en mes. Dit tot voorbeeld. In het midden der 17e eeuw was op een boerekermis in de Veenen "een borreltje met een mes bij malkander opgehangen met dit bijschrift:

Wie dit borreltje of het mes afhaalt, moet kiezen en lijen,
Dat hij tegen mij moet borrelen of snijen. [1]

Vermits dit evenwel alleen om de eer ging, en een boer daar niet veel om deed, bleef de voorvechter dikwijls onaangevochten; maar de herbergiers wisten daar beter raad voor: er moest wat meê te winnen zijn, dan kwamen de boeren op. Zij hingen een mes met een zilveren hecht en met roode linten omstrikt uit, met snijden te winnen. Dit was het regte snijspel: de liefhebbers verdrongen elkaâr om de eersten te zijn; de kijkers stroomden van alle kanten toe, boeren niet alleen, maar nog ruim zooveel stedelingen, en de herbergier maakte er een goede rekening bij.

Maar werden zulke barbaarschheden niet verboden en verhinderd? —

Verboden zeker, al van Keizer Karels tijd af; maar verhinderd? Herinner u, dat oudtijds de dorpsschout zelf de herbergier en het regthuis de herberg was. Maar in het laatst der 17e eeuw begon men het, althans in Holland, met meer ernst tegen te gaan en met zware boeten te straffen; zoodat Koenraad Droste toen zeggen kon:

Maar op de kermissen wort nu niet veel gesneden;
De boeren hangen nu het mesje niet meer op,
Men krijgt in geen gelag voorvechters bij den kop. [2]

Sla nu ten slotte 't oog nog eens op dit plaatje, dat geteekend is naar de schilderij van Jan Steen in 's Rijks museum te Amsterdam N°. 319. De kermis is afgeloopen, en de gasten gaan weêr naar huis. De schuit ligt voor de deur; de gastheer staat in de deur met de kan in de hand, waar ze 't afscheid uit gedronken hebben, en roept ze nog een goê reis toe. Moeder zit al in de schuit, en Jantje op de plecht, met zijn kermishoed op, een deuntje te fluiten, terwijl zijn zusje over den rand ligt en met de hand in 't water plast. Vader, die een weinig de hoogte heeft, wordt door neef en nicht in de schuit geholpen, en de laatste geeft hem nog een hartelijke afscheidskus.

---

[1] Jeroen Jeroense, IV D, bl. 113.

[2] *Haagse kermis*, I Bedr. 2 Toon.

De terugkeerende Kermisgasten van Jan Steen.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

V.

Te Rotterdam.

Zoodra de tijding van den Briel door 't land klonk, brandde in de meeste Hollandsche en Zeeuwsche steden den burgers het hart van verlangen om de geuzen in te halen; maar den conservatieven patriciërs, die in dezelfde steden op de kussens zaten, en om eigenbelangswille Spaanschgezind waren, kromp het hart van vrees; ja zij wisten in de eerste ontsteltenis naauwelijks, wat zij doen zouden, om zich "tegens die invasie van de piraten te conserveren". Zelfs lieten sommigen dezer stadsregeerders, hoe weinig anders op vreemd garnizoen gesteld, nu gaarne de Spaansche soldaten in, al was 't ook tot grooten overlast der burgers, zoo zij dezen er slechts meê in bedwang konden houden. En dit was ook te Rotterdam het geval.

Toen Bossu voor den Briel het hoofd gestooten, en 't overschot zijner matte en natte vendels in de Beijerlanden weêr bijeengegaârd had, lag hem Dordrecht het naast. Maar daar was men allesbehalve Spaanschgezind, ook de Magistraat niet zeer; en toen Bossu voor de stad kwam, werd de poort gesloten, en hem heuschelijk verzocht voorbij te gaan. Trouwens, dit wilde Bossu ook wel, mits men hem schepen leverde, om naar Rotterdam te zeilen, welke stad hem het best gelegen was, om de geuzen van nabij in 't oog te houden. Zoo schoven de Dortenaars den vijand van zich af en den Rotterdammers op den hals. Deze laatsten waren er echter evenmin op gesteld, Spaansche benden binnen hunne muren te hebben; maar hun burgemeesters zagen Alva en zijne knechten naar de oogen; — 't waren echte Albanisten, die om een plasdankje bij den Spanjaard te behalen hun burgers lieten vermoorden.

Men vindt in het zevende deel van Nijhoffs Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde een "officiëel berigt", door den Spaanschgezinden Magistraat zelven gesteld, betreffende de gebeurtenissen te Rotterdam in April 1572, uit de stads-archieven ontleend;

en dit stuk levert een staaltje van 't laf en laaghartig gedrag van dat ultra-conservatief patriciaat, waarvan ik hiervoor op bl. 38 gesproken heb. 't Is "voor memorie, gestelt bij den Bailliu, Burgemeesters ende Wethouders", om te bewijzen, hoe verdienstelijk zij zich hadden gemaakt:

1° door "het debvoir", dat zij sedert den 1n April gedaan hadden om Bossu "te assisteren met aller behoefte zijn G. nodich wesende";

2° door de "sorge ende diligentie", welke zij aangewend hadden, om "gedurende d'absentie van den Grave overmase", de stad Rotterdam "tegens d' invasie van de piraten te conserveren";

3° door de vlijt, die zij bij de terugkomst van Bossu aangewend hadden "omme die Spaensche soldaten binnen de stede te ontfangen"; — een vlijt, die den burgers op bloed en tranen stond! Maar wat kon dit den Spaanschgezinden Heeren schelen? Die ellendige Albanisten waren gelukkig, als Bossu "goed contentement" toonde, en, op zijn rapport, Alva hun "gratieuse brieven" schreef. — Had Lumey ongelijk, als hij zulke Overheden "goedgunners des Tirans, verraders en bloedvergieters" noemde?

Op den 8n April omstreeks vier uren namiddag kwam Bossu met den kolonel der Spaansche soldaten in de stad, en nam zijn intrek in de herberg *de Zwaan*, waar de burgemeesters hem hun compliment gingen maken. Maar tegelijkertijd zag de burgerij de schepen aankomen, waar de soldaten in waren, en onmiddelijk sloot zij de poorten, om de Spanjaards buiten te houden. Deze ontscheepten buiten de Oostpoort, maar de burgers stonden daar binnen in 't geweer, en riepen, dat zij geen soldaten wilden inlaten.

De burgemeesters waren daar ijselijk verlegen meê, en gingen weêr naar *de Zwaan* om aan Bossu te zeggen, dat hij 't niet kwalijk nemen moest, daar zulks "tegens hun wille ende danck" geschiedde; maar dat het weinig te beteekenen had, vermits het maar een hoop gemeen volk en rapalje, ja een dronken troep was, want — het was heiligdag, en dan was 't kanalje gemeenlijk dronken.

Zóó maakten die Rotterdamsche burgervaders hun medeburgers uit; en Bossu heeft hen zeker in zijn hart uitgelachen, daar hij zelf wel beter wist.

"Zeg hun", zei Bossu, "dat het mijn oogmerk niet is, die troepen in de stad te leggen, maar slechts te laten doortrekken".

Dit werd hun gezegd, maar de burgers antwoordden: "dan kunnen zij buitenom trekken; wij laten geen soldaten in".

"Laat de hoofdlieden van de schutterij en gilden hier komen", zei Bossu.

En toen dezen kwamen, vroeg hij hun, of zij gezind waren de Spaansche soldaten in te laten, — waarop geen der hoofdlieden "neen" durfde zeggen. En toen Bossu hun daarop vroeg, of zij dan ook bereid waren het volk, dat de Oostpoort bezet hield, te verdrijven en verjagen, zeiden zij ook: "ja wel", maar deden 't evenwel niet.

Die goede hoofdlieden! Zij stonden tusschen den Magistraat en de burgerij, en waren 't met de laatste eens, maar durfden zich, uit vrees voor de galg, niet tegen den eersten verklaren.

Nu besloot een van de burgemeesters dezen dag zich beroemd te maken en een Romeinstuk te bestaan. Hij stapte, met de sleutels in de hand, manmoedig den weg op naar de Oostpoort, "omme die poorte te oopenen", in de stellige meening, die ieder voor zijn achtbaarheid ruimbaan zou maken. Hij was echter nog niet aan den molen, die digt bij de poort stond, of 't hart zonk hem reeds in de schoenen; hij dacht: ik zal liever naar *de Zwaan* gaan, en zeggen, dat ik "gheen audientie en conde crijghen van de canaillie." Maar hij ontmoette Bossu reeds onderweg, bij de herberg *de Valk*, maakte een buiging, trok een paar hooge schouders, schudde 't hoofd, en mompelde wat hij zeggen wilde.

"Geen audientie?" dacht Bossu, "dan rij ik er zelf heen"; want hij zat te paard, en meende zeker, dat dit bij 't burgervolk te meer indruk zou maken; maar hij kwam ook van een vergeefsche reis. De Rotterdammers stonden pal, en verklaarden de poort te zullen bewaren en geen soldaten in te laten.

Intusschen "genaecte den avont", en de soldaten daar buiten moesten wat te eten hebben; de burgemeesters zonden dus aan de Oost- en Delftsche poorten een grooten voorraad van brood, bier en kaas, "omme die soldaten voor den avont te victuailleren ende spijsen"; — maar de burgers bleven den gantschen nacht poort en muur bewaken, en geen Spanjaard kwam er binnen.

's Anderendaags beproefden Bossu en de burgemeesters dezelfde middelen om de burgers te belezen als den vorigen dag, maar even vergeefs. Eindelijk werd besloten den pastoor in den arm te nemen. Hij kreeg in last, "met goede (?) ende godtsalige middelen" (die huichelaars!) te bewerken, dat de burgerij de soldaten binnenliet. Dit werkte. Door tusschenspraak van den pastoor kwam 't akkoord tot stand, "dat men die poorte openen soude ende die soldaten in een *cleyne getalle* laten *passeren*."

Arme Rotterdammers! Gij hadt moeten begrijpen, dat gij bedrogen werdt, en dat het Bossu om geen doortrekken te doen was.

De geheele Regeering begaf zich met Bossu naar de Oostpoort; de baljuw opende die, en terstond drongen de soldaten binnen, wel dertig of veertig op eens. "Dat is boven 't getal", riep Zwart Jan, de smid, en hij, bijgestaan door Jan Dominicus, den bakker, en een aantal andere burgers, wilde de poort weêr sluiten, om niemand meer in te laten, vóór dat de ingelatenen gepasseerd zouden zijn.

Met eigen hand doorstak Bossu den smid, en gaf het sein tot den moord; de bakker zonk, doodelijk gewond, naast hem neêr; de Spanjaards stormden als getergde honden binnen, en overweldigden de burgerwacht, waarvan geen man overbleef. Een deel der soldaten liep naar de Markt, een ander deel naar poorten en vesten, om zich meester van 't geschut te maken; en toen zij de stad in hunne magt zagen, liepen zij "alle die straten op ende nederwaerts", en staken overhoop al wie zij ontmoetten. Meer dan driehonderd burgers werden op dien dag vermoord.

Zou de pastoor toen geen berouw gevoeld hebben over de "godtsalige middelen", die hij had aangewend om dit te bewerken? — Wij willen van hem het beste denken; maar van de gevoelens der Rotterdamsche burgervaders getuigt de "Memorie", door hen gesteld.

Na met korte woorden vermeld te hebben, dat de Spanjaards "een goet getal van goede burgers ter doot gebrocht hebben, tot groet achterdeel van der stede", lieten zij er onmiddelijk op volgen, dat Bossu "die selve soldaten heeft doen logeren binnen der stede", en dat zij, "regeerders derselver stede, alle behoorlicke debvoir gedaen hebben, doende die selve soldaten [ja wel, diezelfde moordenaars] logeren ende tracteren bij de burgers tot heurl. goede contentemente."

En daar roemden die Regeerders nog wel op, en prachten om een blijk van Dukdalfs tevredenheid! Kan men zich erger laaghartigheid voorstellen dan die van dezen Spaanschgezinden Magistraat? — De burgers moesten de Spanjaards, die hun vrienden en medeburgers vermoord hadden, logeeren en trakteeren tot hun contentement! En wat dit laatste zeggen wilde, ondervonden zij: vier maanden lang was Rotterdam een tooneel van allerlei mishandeling en moedwil, en verkeerde de burgerij in duizend vreezen, waarvan het bekende tafereel in den gevel op de Groote Markt aan den hoek van 't Hang nog de herinnering bewaart [1].

De Regeerders van Rotterdam ontvingen reeds den 14n April "gratieuse

[1] Over dit tafereel heb ik 't noodige reeds gezegd in *de Uithangt.* 1 D. bl. 264, 265, terwijl op de titelplaat van dat boek een fraaije afbeelding in kleuren te vinden is.

brieven" van Dukdalf, maar hun namen zijn in 's Lands historie met schande gebrandmerkt, even als die van andere Spaanschgezinde Nederlanders.

Bossu bereikte voor dien tijd zijn doel, maar schandvlekte voor eeuwig zijne nagedachtenis.

De Spanjaards maakten Rotterdam tot een wapenplaats tegen de Watergeuzen; maar grooter dan dit voordeel, was 't nadeel, dat het bloedbad hun toebragt. Algemeen was de verontwaardiging. Alom vermaanden de burgers elkander, op hunne hoede te zijn, en zeiden: "Wat heden te Rotterdam is geschied, kan morgen ons overkomen. Vertrouw geen Albanisten! Weg met de spekken! Vive le geus!"

In later dagen, toen Rotterdam weêr van de Spanjaards bevrijd en de regeering veranderd was, werd aan de Oostpoort een gedenksteen gesteld met een opschrift den moord vermeldende. En wanneer in de zeventiende eeuw speelreizigers te Rotterdam geweest waren, en vertelden, wat merkwaardigheden ze er gezien hadden, doch zich den naam dier poort niet herinnerden, dan was 't maar:

Ja, hoe hiet se nu? — de Poort,
Door wie quam de Spaensche moort!

WEG MET DE KIESPIJN.

Onder dit opschrift vindt men tegenwoordig in de couranten honderde middelen te koop geveild, en van bakers en komenijsvrouwen kan men er nog even zooveel te raad krijgen, die althans niet slechter zijn. Maar welke zonderlinge middeltjes deze of gene al eens te raad gekregen moge hebben, zeker geen dat bij 't volgende halen kan.

Op den 14^{n} Januarij 1756 raakte te Amsterdam een kerel in handen der Justitie, op wiens rug twee brandmerken gevonden werden, die echter niet duidelijk genoeg te herkennen waren. Toen de Schout hem vroeg, waar hij die gekregen had en waarvoor, antwoordde hij: "Het eene in 't leger, omdat ik tegen order jenever had verkocht, en 't andere heb ik mij zelf op den rug laten zetten *voor de kiespijn.*"

(Uit de Jaarb. van JAKOB BICKER RAYE.)

PRIJZEN VAN ONDERSCHEIDENE ZAKEN IN 'T MIDDEN DER 16e EEUW.

II.

In dien tijd werden de nachtwachts niet enkel gebruikt om 's nachts te ratelen en te roepen, maar zij deden allerlei dienst zoowel bij dag als bij nacht. Hun waakloon bedroeg soms één en soms anderhalve stuiver, en ook weleens, bij zware dienst, twee stuivers; en hun kapitein had altijd het dubbele daarvan.

Onze lezers zullen zich nog wel die klassieke nachtwachtskreet herinneren: "Bewaertje vier en keersie wel, dee klok heit tien, — tien heitie klok!" Die kreet zal wel zoo oud als onze steden, ouder dan de ratelwachts, en uit den tijd herkomstig zijn, toen nog in elke buurt de burgers op hun beurt waakten en de buren waarschuwden. In de 16e eeuw werd, als 't Y en de Waal vol schepen lagen, diezelfde kreet ook te water aangeheven. Twee nachtwachts voeren dan met een schuit rond, "waerschuwende den scheepsvolcke, dat zij hoore vuer ende kaersen wel bewaeren souden"; en daarmeê verdienden zij elk een dubbeltje per nacht.

Op de kermis had men ijselijk veel last van dieven en beursesnijders. Als een vrouw, behoorlijk opgeschikt met haar zilveren beugeltasch en mes aan zilveren kettingen, of een juffer met haar zilveren tuigje, langs de kramen ging wandelen en naar de kwakzalvers en goochelaars kijken, dan kwamen ze niet zelden zonder die pronkstukken weêr t' huis. Daar rezen zware klagten over, en dus besloten Burgemeesteren van Amsterdam in 1547 een maatregel te nemen. Zij gelastten den kapitein der nachtwachts, Adriaan van Dam, met zeven wakers, gedurende de acht kermisdagen, van 's avonds zes tot negen uren, op dat dieventuig te passen. Die maatregel kwam de Stad op een extra-uitgave van 3 guldens en 12 stuivers te staan, want elke waker verdiende een stuiver en de kapitein een dubbeltje per avond. Wij leeren hieruit tevens:

1o. Dat de Amsterdamsche kermis toen slechts acht dagen duurde, namelijk: van zondag tot zondag.

2°. Dat de kermisvreugd 's avonds te negen uren afliep; dan luidde de "boeveklok", en gingen alle knappe lui naar huis.

3°. Dat, daar de wacht eerst met het vallen van den avond begon, de Regeering oordeelde, dat bij dag ieder uit zijn eigen oogen zien en op zich zelven passen moest.

4°. Dat zij, die na 't luiden der boeveklok nog op straat bleven, als nachtloopers beschouwd werden, over wie men zich niet bekommerde; werden dezen bestolen, dan konden zij 't zich zelven wijten.

Een "heimelijk explorateur", die 's nachts buiten een der poorten waakte, om op de biersluikers te passen, verdiende een stuiver per nacht, behalve de premie voor elken sluiker, dien hij aanbragt, en welke doorgaans een dubbeltje schijnt bedragen te hebben. Zeker geen hoog loon voor zulk een gevaarlijke dienst, waarbij een pak slaag en meer op te loopen was, want de sluikers hadden niet alleen handen aan 't lijf, maar ook messen op zij.

De heimelijke explorateurs komen in de rekeningen van dien tijd meermalen voor, en zij werden niet enkel gebruikt, om op de sluikers, maar ook om op de ketters te loeren. Ja, dat exploratie-stelsel werd weldra zoo uitgebreid, dat de burgers, als Hooft schrijft, onder Filips II te midden van spionnen en verklikkers een sidderend leven leidden. Alva betaalde zijne verklikkers goed, want hij gaf hun zeven stuivers daags; maar daarvoor moesten zij hem dan ook vooral rijke lieden aanbrengen, van wie wat te halen was, want, zei hij, "één kop van een zalm is meer waard dan tienduizend koppen van kikvorschen."

Kerkelijke diensten zelfs werden toen met stuivers en dubbeltjes betaald. Op den 13n en 14n Januarij 1556 werden in de Oude Kerk "de uytvaert ende exequiën gehouden" van de moeder van Keizer Karel. Op den eersten dag assisteerden tachtig priesters bij de plegtige dienst, en deze heeren ontvingen elk een dubbeltje; den volgenden dag werd de mis van requiem gezongen, en daarvoor had de pastoor een dubbeltje, maar de diaken, de subdiaken, de provideerders en de zangers ieder een stuiver.

Deze en diergelijke plegtigheden hadden in de Oude Kerk plaats, omdat deze toen nog de hoofdkerk van Amsterdam, en de Oude zijde met haar Fluweelenburgwal het deftigste gedeelte der stad was; maar dit veranderde na 1612. Toen werden de Heeren- en Keizersgrachten gebouwd; de Nieuwe zijde kreeg toen het overwigt, en de Nieuwe Kerk werd de hoofdkerk.

KINDERBIEREN.

III.

OPDRINKEN OF VERDRINKEN.

De beide woorden, die hierboven staan, hadden oudtijds een andere beteekenis dan tegenwoordig. Iemand of iets opdrinken of verdrinken beteekende: ter eere van dien of dat, of op 't welvaren van een persoon of een zaak, zooveel drinken als men mogt, hetgeen het grootste bewijs van belangstelling, achting en vriendschap was, dat men geven kon. Zoo heette een drinkgelag ter eere eener bruid: "de bruid opdrinken"; en het "opdrinken der bruiloft" was een napretje, waarbij de bruiloftsgasten nog eens lustig pooiden. Een drinkpartij onmiddelijk na de bevalling eener vrouw heette: "de vrouw opdrinken", of: "het kind verdrinken"; de vrouwen deden dit in het kraamhuis, de mannen in de herberg.

In ouden tijd waren altijd, behalve de moeder en zuster, de twee naaste buurvrouwen bij eene bevalling tegenwoordig. Zoodra deze afgeloopen was, riepen zij ook de overige buurvrouwen binnen, — hoe meer hoe plegtiger; en daarop gingen ze in een ander vertrek zamen zitten drinken en zingen ter eere van 't nieuwe buurtgenootje. Dit noemden de vrouwtjes op de eene plaats: "het kind verdrinken", op de andere: "de vrouw opdrinken". Zij konden daarbij een leven maken of 't kermis was, en dansten en sprongen, ja haalden er soms een speelman bij. Als die pret afgeloopen was, ging de kraamheer naar de herberg, daar hij zijne vrienden bescheiden had, om er met hen zijn kind te verdrinken.

Zeer natuurlijk werden hier in alle steden keuren tegen gemaakt. Eén tot voorbeeld is genoeg; ik noem een Leidsche van den 24n December 1445: "Soe en sal men voertaen geen vrouwen, die in haer kinderbedde sitten, opdrincken, noch versameninghe van weerscip maecken tot ghenen tijde van den dagh, anders als die Vader, die Mother (*sic*), die Suster ofte Brother (*sic*) ende de twee naeste buyrwijven. Ende wie breuckich hierinne bevonden werden, sij souden elcx verbeuren drie ponden ende drieduysent stiens te verwercken an der stede veste, dair 't

van de poirtmeesteren gewijst sal werden, sonder yemant des te verdraghen".[1]

En hielpen die keuren wat? — Even weinig als alle andere van die soort. De heeren van de Wet zelven hielden zich er niet aan; zij gingen ook, als ze kraamheer waren, met hun vrienden in 't Stads-wijnhuis of een voorname herberg hun kind verdrinken; — het eenige verschil was maar, dat, terwijl gewone burgers 't gelag uit eigen beurs betaalden, de heeren van de Wet het op de stads-rekening lieten stellen. In die van Arnhem van 1535 las Van Hasselt: "Item, doe ons Burgermeister Jan van Mekeren syn kynt verdronck tot Blesen huys, die Stat hem gescenkt twee goltguldens". En hij vond zulke posten meermalen; twee goudguldens was de gewone prijs voor kraamheeren uit den magistraat, maar soms ook wel meer [2].

Volksgebruiken waren evenmin door keuren als door preeken uit te roeijen; de oude pret ging in steden en dorpen haar ouden gang, maar natuurlijk bij de boeren 't luidruchtigst. De dominee van Giethoorn zei in 1743, in een preek over Gen. XXI, vs. 8, dat het schandelijk was, ja zelfs "moorddadig, omdat aanstonds na de geboorte het kraamhuis vervuld werd met een ijselijk geschreeuw, getier, geroep, gepaard met zondige danserijen en vuile gezangen, dat welligt een oorzaak van den dood van zwakke kraamvrouwen zijn konde."

Le Francq van Berkhey verhaalt ons, hoe 't in 't laatst der voorgaande eeuw ging. Vooreerst in de steden. Als de moeder bezorgd en 't kind gebakerd en in de wieg gelegd was [3], dan gingen familie en geburen in een andere kamer, waar de kraamheer met den kaneelstok in een zilveren kom vol wijn en suiker roerde. "De vrouwtjes namen elk een hartelijke teug, en de vreugde begon haar eisch te krijgen" [4]. De oude pret nog: opdrin-

---

[1] Deze keur is medegedeeld in den *Navorscher*, VI D. bl. 304.

[2] *Arnh. Oudh.* I D. bl. 81.

[3] Wieg en Vuurmand. Le Fr. v. B. meent, dat de wieg van onze Germaansche voorouders afstamt, en dat dezen hun kinderen plagten te slapen te leggen in een "hol gevlochte schild", dat een schommelende beweging had. *Nat. Hist. v. Holl.* III D. bl. 1234.

Zeker is de wieg al oud. Bij den veldslag van Grimbergen, in 't jaar 1141, hing de jonge hertog van Brabant, Godfried III ('t kind was één jaar oud), in zijn wieg aan een boom, om den moed der soldaten aan te vuren, en daarom werd hij Godfried in de Wieg genoemd.

Zoo oud is de vuurmand niet. Deze dagteekent eerst van 't begin der 18e eeuw. Vroeger had men de bakermat, die in *den Ouden Tijd* van 1869 op bl. 89 is afgebeeld. Van daar ook dat men naar oude spreekwijze zijn vaderland noemt: "mijn wieg en bakermat", maar nooit: "mijn wieg en vuurmand"; — dit laatste is te modern.

[4] *Nat. Hist. v. Holland* III D. bl. 1236.

ken en verdrinken; men zou het huis de verschuldigde eer niet bewezen hebben, als men "de vreugde haar eisch" niet gegeven had. Het deed de kraamvrouw goed, van verre te hooren, hoe de vriendinnen zich om harentwil verheugden; later, als ze weêr opzat, sprak ze er met lof van, en verklaarde, dat zij 't graag elk harer, als het te pas kwam, op gelijke wijze zou vergelden. Ja maar, zegt Le Francq, "bij aanzienlijke en bedaarde lieden hield men hierin maat." Natuurlijk, die lui waren altijd, en zijn nog, in alles gematigd, maar de burgerlui namen de maat wat ruimer.

Ten andere bij de boeren. Neen, hier waren "de vreugdebedrijven onder en na 't bakeren van 't kind doorgaans niet gematigd maar dikwijls uitgelaten. Naauwelijks lag de vrouw te bed, of alles was in rep en roer; de koffijpot waar men zich eerst bij gehouden had, ging aan een kant; Vader vulde een groote tinnen kom met brandewijn en roerde er braaf wat suiker in, en de boerinnetjes schepten die met lepels; anijs lustten ze ook wel. Als ze vrolijk werden, begonnen ze te zingen, en als ze nog vrolijker werden, ook te springen; maar dan deed de boer de deur open, en ze stoven naar buiten op de werf. Daar ging 't hand aan hand in rondedans: de vader danste meê, de knecht en de meid ook.

Kwam er dan juist een man of een jongeling voorbij, die werd geschut; hij moest een rondje meê dansen en eens drinken ter eere van de vrouw en 't kind, en daarna een fooi in 't gelag geven; was die naar genoegen dan was hij vrij. Maar wee den onwillige! De boerinnen namen hem onder handen, en bakerden hem in een wollen deken, dat hij geen lid verroeren kon. 't Moest echter wel een domme sul zijn, die er zoo inliep; want de boeren wisten 't, en vermeden de plaats, zoo zij er niet meê te doen wilden hebben. "'t Gaat onder die omstandigheden soms vrij losjes toe", zei Le Francq, "waartegen echter bij de staatlijkste onder de huislieden behoorlijk zorg gedragen wordt" [1]. Ja wel, als zij konden, en de vrouwen hun de baas niet af waren!

In sommige landelijke streken van ons vaderland, die de Hollanders "den achterhoek" noemen, vindt men nog veel van de oude gebruiken, ofschoon, als men de berigten gelooven mag, de menschen daar tegenwoordig toch ook al minder luidruchtig zijn dan vroeger. Nog assisteeren er de twee naaste buurvrouwen bij de bevalling, en roepen vervolgens ook de overige gebuurtjes in huis; maar houden zich stil en bedaard. Zij drinken te zamen eenige kopjes sterke koffij, en eten er stoete met boter

[1] t. a. p. bl. 1237.

en stroop bij, — een traktement voor die boerinnen! Eindelijk onthaalt de vader haar op een paar glaasjes jenever met suiker, — een ter eere van de vrouw, en een ter eere van 't kind; zij vertellen malkander wat kraamhistorietjes, die ze ieder al twintigmaal gehoord hebben, en gaan, met den wensch dat de vrouw gaauw weêr op de been wezen, en 't kind goed groeijen mag, ordentelijk naar huis.

Ja, ook in Holland zelf zijn de oude gebruiken nog niet geheel uitgestorven [1], althans in Noordholland. "De geboorte eens kinds wordt er vaak met luidruchtige vreugde gevierd", schreven vóór 30 jaren twee Noordhollanders in den *Aardbol* [2]; en verhaalden, hoe de zilveren kom in den kring der vrouwen rondgaat; hoe die kom vol brandewijn met rozijnen is, waarin niet weinig suiker en notemuskaat is geroerd; hoe in die kom een mooije gedreven zilveren lepel staat, die nog van overgrootmoeders tijd heugt, en daarmeê onophoudelijk het jonge Noordhollandertje heil wordt toegebragt; en hoe terzelfder tijd diens aanwezen aan allen, die buiten zijn, wordt bekend gemaakt door een wit doekje, netjes om den klopper gewonden, — geheel voor een jongen, half voor een meisje. En ofschoon in sommige oorden van dat schiereiland, als wij vroeger zagen [3], sedert dertig jaren veel veranderd is, in andere zijn de gebruiken van deze soort nog heden als toen.

Die klopper met een wit doekje omwonden, is de eigentlijke kraamklopper, met wiens historie ik dit hoofdstuk besluiten zal.

Het huis, waar een vrouw in 't kinderbed lag, was van ouds heilig; kraamschenders werden streng gestraft; ja, kraamhuizen waren zelfs vrijplaatsen, even als kerken en kerkhoven, waar geen vlugteling aangetast mogt worden. Maar zou men een kraamhuis ontzien, dan was 't volstrekt noodig, dat het een kenteeken droeg, en daartoe diende in vroegere eeuwen een takje palm, natuurlijk een gewijde tak, aan den deurpost of aan 't hek der hofstede gebonden. Deze tak bleef alweêr bij de boeren in de landelijke streken 't langst in gebruik; in de steden maakte men, zoodra 't onder fatsoenlijke burgers voegzaam geoordeeld werd, zijn huisdeur niet meer op den klink te laten, maar die te sluiten en van een klopper te voorzien, het teeken aan dezen laatsten. En dit teeken wees zich van zelf

---

[1] Te Dubbeldam gaat de baker, zoodra 't kind geboren is, het dorp rond, om de bekendmaking te doen en 't verzoek er bij te voegen, "dat de vrouwen eens spoedig naar kraamvrouw en kind komen zien." — Volgens mededeeling van den heer R. P. van der Brugge.

[2] III D. bl. 41.

[3] *Oude Tijd*, 1871, bl. 301 en 302.

aan. Immers als er een zieke in huis was, moest, om 't hard en hinderlijk geluid van den klopper te verdooven, deze met een wollen lap omwoeld worden; voor een kraamvrouw deed men hetzelfde, maar wond er, als herkenningsteeken, ook nog een wit linnen doekje om, en wel, als wij reeds vernamen, op tweeërlei manier, naarmate er een zoon of een dochter geboren was. Dit gebruik dagteekent van de 15e eeuw, en was in 't begin der 16e reeds algemeen in ons Land. Erasmus laat in zekere zamenspraak, die hij *Puerpera* betitelde, iemand vragen: "Zijt gij zulk een vreemdeling in dit land, dat gij niet eens weet, dat een wit linnen doekje om den klopper gewonden, beteekent, dat er een kraamvrouw in huis is?" — En Van Beverwijck (sprekende van vergissingen, die weleens plaats vonden) verhaalt, dat hij te Dordrecht een heer gekend had, die schepen en raadsheer geweest was, en voor wien, ten tijde zijner geboorte, gedurende eenige dagen de klopper als voor een dochter was omwonden geweest. [1]

Maar 't zou wel wonder geweest zijn, zoo de weelde, die zich nergens onbetuigd laat, zich ook niet bij den kraamklopper vertoond had. In de 17e eeuw werd het onder de aanzienlijken in Holland de mode, niet meer den klopper te omwinden, maar dien van de deur af te nemen en daarvoor in plaats te hangen een ebbenhouten plankje, waar 't witte doekje (dat niet gemist mogt worden, omdat dit het symbool der kraam was) op gespannen en met prachtigen kant omplooid werd. [2] En dit noemde men toen een kraamkloppertje, ofschoon oneigentlijk, daar 't geen klopper meer was, maar slechts diens plaats innam. In twee Hollandsche steden kwamen die deurcieraden vervolgens ook onder den burgerstand in gebruik, namelijk te Haarlem en te Enkhuizen. Sommigen hebben wel beweerd, dat dit ook in vele andere steden (o. a. te Amsterdam) 't geval zou geweest zijn, doch daar heb ik geen enkel bewijs van kunnen vinden. Ludolf Smids, de verzamelaar van vaderlandsche oud- en merkwaardigheden, vond ze in 't begin der 18e eeuw alleen te Haarlem en te Enkhuizen, en hij beschreef die als "een langwerpigh vierkant cieraadtje, van wit linnen, met gelobde kant omset [3]". Dus nog de zeventiende-eeuwsche vorm. Maar in de 18e eeuw ging men weêr een stap verder, en nam ook het

---

[1] Joh. v. Beverwijck, *Van de Wtnementheyt des Vrouwelicken Geslachts*, 1639, 12mo. bl. 25.

[2] Op den inventaris van den "Luercorf" der Vrouw van Develstein in 1679, medegedeeld door Dr. G. D. J. Schotel, *Gesch. Letter- en Oudh. Uitsp* bl. 112, komt ook "een swart ebbenhoute kloppertje" voor.

[3] *Schatkamer*, bl. 96.

oude kraamsymbool, het wit linnen, weg, om het te vervangen door een middelstuk van gebloemden kant; en om 't geheel te fraaijer te doen uitkomen, werd achter den kant een lap rozeroode zijde over 't plankje gespannen. Van dit moderne kraamkloppertje vindt men eene afbeelding in den *Ouden Tijd* van 1870 op bl. 200.

In Haarlem werden die kloppertjes zoo algemeen, dat zelfs een wever in de achterbuurt er een op zijn vervelooze deur hebben moest, al zou hij er ook den kant van zijn vrouws zondagsche muts om aftornen. In Enkhuizen daarentegen bleven ze onder de gegoede burgers, terwijl de gemeene man zich daar bij 't oude linnen doekje, om den klopper of deurknop gewonden, hield.

Tegenwoordig vindt men de kanten kloppertjes nog maar alleen te Haarlem; te Enkhuizen zijn ze, naar mij is medegedeeld, al sints lang weêr verdwenen, — 't linnen doekje echter is er nog wel te zien.

LIEFHEBBERIJEN VAN DEN OUDEN TIJD. [1]

I.

WOORDSPELINGEN.

Dat de predikanten vroeger, vooral bij plegtige gelegenheden, jagt maakten op teksten, die een naam- of woordspeling opleverden, en dat hunne hoorders daar veel waarde aan hechtten, is bekend. Men verhaalt, dat in het Zeeuwsche dorp Baarland eens zekere Ds. de Koe zijne intreê deed met *Jesaia* XI: 7_a: "De koe en de beerin zullen te zamen weiden". De beerin zinspeelde op de gemeente: Baarland of Beerland; en dat dorp voert werkelijk een beer in 't wapen.

In 't archief van den kerkeraad te Biervliet vond ik aangeteekend, dat een mijner voorgangers aldaar tot zijn afscheidspreek dezen kurieusen tekst koos: *Psalm* LXXII: 20: "De gebeden Davids, des zoons Isai, hebben een einde." —

Middelburg. Is. DE WAAL.

[1] Zie *Oude Tijd* 1871, bl. 52 en 184.

EEN SPEELREISJE.

I.

INLEIDING.

Speelreisjes te land en te water zijn een oud vaderlandsch zomervermaak; vrienden en vriendinnen gingen uit met den wagen of de schuit, en dikwijls ook, als de gelegenheid het meêbragt, met beiden beurtelings. Le Francq van Berkhey oordeelde, dat onze natie eene bijzondere geneigdheid had tot dit soort van vermaak, en dat hierin "hare gezellige en vriendschapvoedende aart niet weinig uitblonk" [1]; — wat ik volstrekt niet wil tegenspreken.

En waarin bestond nu de pret bij zulke togtjes?

1°. In 't rijden en varen en 't genot der frissche buitenlucht; — welk laatste vooral voor stedelingen eene ware recreatie was.

2°. In eten en drinken; — wat, ofschoon de lieden dat t'huis even goed konden doen, toch buiten, natuurlijk alweêr door den invloed der frissche lucht, veel lekkerder smaakte.

3°. In lachen, zingen en kussen; — waarom dan ook Dr. Schotel oordeelt, dat de Hollander het epitheton "kussende", door sommigen hem gegeven, ten volle verdient [2].

Heeremetijt! kussen andere natiën dan niet?

Wel zeker, maar de Hollanders hebben hierin den fijnsten smaak. Ik zag gisteren nog, bij 't instappen van den Haarlemmer spoorwagen, twee ruiggebaarde Duitsche heeren elkander omhelzen en een afscheidskus op de lippen drukken. Hè! *abscheulich!* — Neen, heilig Holland! liever twintig vriendinnen dan één vriend gekust! —

En hoelang duurden die speelreisjes gewoonlijk?

Le Francq van Berkhey vertelde, dat het in zijn tijd (d. i. vóór honderd jaren) doorgaans maar togtjes van één dag waren; en Grabner, die twintig jaren later schreef [3], zei, dat de reis "gemeenlijk niet verder ging dan tot een nabij

---

[1] *Nat. Hist. v. Holl.* III D. bl. 1407.

[2] *Oud Holl. huisgezin*, bl. 171.

[3] *Brieven over de Vereen Nederl.* bl. 374.

gelegen stad of bezienswaardige landstreek, ofschoon welgestelde lieden die somwijlen al eens uitstrekten tot Kleef". En zoo was 't in de vorige als in onze eeuw onder burgerlieden: 's morgens vroeg uit en 's avonds laat weêr t'huis. Maar oudtijds was dat anders; een speelreisje duurde toen gewoonlijk drie dagen.

Gold hierin dan ook al de oude regel, dat alle goede dingen in drieën bestaan?

Inderdaad; en bij onze Germaansche voorouders duurden alle feesten drie dagen. Hieruit is nu juist geen bewijs te trekken, dat de speelreisjes al zóó oud zijn, maar wel dat zij dagteekenen uit een tijd, toen 't volksleven nog geheel doortrokken was van Germaansche traditiën. Doch hoe dit zij, — naar oude zede moest een speelreisje in den zomer, "als de dag naauwelijks van den hemel ging", drie dagen duren; en vermits alle oude zeden altijd het langst bij 't volk der achterbuurten bewaard blijven, zoo zag men ook, nog vóór 25 of 30 jaren, te Amsterdam, Bierkaaijers en Jordaniten, wanneer ze met een glazewagen of "batavier" uitreden, niet vóór den avond van den derden dag terugkeeren.

In de 17e eeuw waren die driedaagsche speelreisjes ook onder den aanzienlijken stand nog in trek. Wel deden toen reeds bezadigde en bejaarde lieden 't vaak met één enkelen dag af, maar jonger en vrolijker lui, zelfs zeer deftige Hagenaars, deden zich ongaarne te kort, en hielden liefst drie dagen vol. Van zulk een driedaagsch speelreisje door een aanzienlijk Haagsch gezelschap in 't midden der 17e eeuw gedaan, vind ik nog een gedenkstuk in het berijmd verhaal door een der togtgenooten opgesteld, — een zeldzaam boekje. De titel luidt:

DRIE DAGENS
VREUGDE-
VERHAEL,
Voorgevallen op de Reys naer
Overschie en Rotterdam.

Meer niet; het jaar is in 't verhaal niet genoemd, maar 't zal wel in 1653 of 1659 geweest zijn, want het was in een jaar, waarin de 3e Augustus op zondag viel. Het boekje was niet voor 't publiek bestemd — en dus "niet in den handel" — maar alleen voor de deelgenooten van de pret tot een aangename herinnering van genoten vreugd. Er zijn dan ook zeker niet meer exemplaren van gedrukt dan noodig waren, om onder de vrienden en vriendinnen rond te deelen; en 't is dus niet te verwonderen, dat het thans een zeldzaamheid is. De schrijver was Mr. Johan Coenen, substi-

tuut-griffier bij den Hoogen Raad [1]. Een poëet was hij niet, maar hij maakte toch een vloeijend rijmpje en was niet zonder geest. Dat hij een vrolijke pretmaker in een gezelschap was, en daar ook graag voor gehouden wilde zijn, blijkt duidelijk uit zijn verhaal; en een liefhebber van kussen was hij ook, "want", zei hij, "mijn naam is Coenen, en dat rijmt precies op zoenen". Maar voor dichter of verzenmaker gaf hij zich niet uit, als blijkt uit het epigram op de keerzijde van het titelblad:

Aen De Heer Raeds-heer
SCHILDERS, [2]
Die mij tot dit rijmen geport heeft.

Schilders Heer, die sich versinde,
Wou Bron-water bij mij vinde,
Maar hij trefte juyst een pomp
Stinckend' water, 't is te plomp.

't Gezelschap was

een zoete Haagsche beude,
Die den een den ander keude [3],

namelijk: eenige Haagsche juffers en heeren. Onder de eersten behoorden de gezusters Suzanna en Katharina Staats, op welke Suzanna onze Coenen min of meer verliefd scheen; en onder de laatsten twee Raadsheeren: Schilders en Stapels, een Raadsheerszoon of neef: Pieterson, de griffier van Hun Hoogmogenden: Jan Spronssen en zekere kapitein Bertery. Zij waren bij kapitein Biesevelt te Overschie op een vischmaal genoodigd, en dus uitgegaan om 's avonds weêr t'huis te komen; maar toen ze eenmaal uit waren, beviel 't hun zoo goed, dat zij besloten, er naar oud-vaderlandsche wijze nog twee dagen bij aan te knoopen.

't Vermaak te beschrijven, dat men te zamen op een speelreisje genoten heeft, is onmogelijk. Dit begreep Coenen ook, en daarom begon hij met de verklaring af te leggen, dat hij

Niet kon vatten in dit dichtje
Al 't gelach en zoete vreugd.

Ja, waar men geweest is, wat men gezien heeft, wat men gegeten heeft,

---

[1] Hij heeft den eed gedaan 16 Dec. 1654 en overleed 26 Jan. 1681. Hij was een vriend van den Raadpensionaris Jan de Wit en behoorde ook tot de gasten op diens bruiloft den 16n Febr. 1655.

[2] Schilders was familie van den Raadpensionaris Jakob Cats. In de *Kronijk van 't Hist. Gen.* XXVI D. bl. 389 vindt men een gedicht van Cats aan "nicht Schilders."

[3] Daar wij hier geen zeventiende-eeuwsch dichtstuk, maar slechts een berijmd verhaaltje voor ons hebben, zal ik, om de lezing gemakkelijker te maken, de spelling veranderen.

is te beschrijven; maar de vreugd en de pret en wat Huygens noemde "het kakelen en lachen" — niet.

't Genoegen van 't speelreisje was niet hier te zijn of daar te zitten, niet dit te zien en dat te proeven, — neen, dat alles was niets, maar de vrolijkheid was alles: die tintelende en blinkende, die lachende en joelende pret, die elks hart vervulde en uit elks oogen straalde; die gulle vrijheid-blijheid, die vermaak deed vinden in ieder woord, in elken lach en in elke aardigheid; die pleizierige stemming, die alleen te waardeeren is door hen, die er in deelden, maar niet voor anderen te beschrijven is, en die Coenen bedoelde, toen hij aan 't slot van zijn verhaal uitriep:

O vrolijkheid!
Daar 's 't al gezeid.

Of 't ons zal gelukken mede iets van die vrolijkheid te gevoelen, als wij het "Drie dagens Vreugdeverhael" lezen, weet ik niet; ik zou zelfs eer er aan twijfelen dan het durven gelooven; maar evenwel willen wij toch eens zien, hoe deze zeventiende-eeuwers zich op een speelreisje vermaakten. In één opzigt althans verschilden zij van de vrienden en vriendinnen, met wie Huygens uitging, — zij vermoordden den tijd niet met kaartspelen; maar daarentegen waren ze verbazend goede eters! —

HOE VERSCHILLENDE VOLKEN HUN LEED VERZETTEN.

Een Fransman, in sijn droefheyt, singt;
Een Duyts, om blij te worden, drinckt;
Een Engelsman, in sware quel,
Versacht sijn hert met snaren-spel.
Een Spanjaert sit in huys en weent,
En 't schijnt dan wort sijn leet verkleent;
En wie te Rome droevig wert,
Die stilt met slaep sijn treurigh hert.
Een Haeghs kint, in een droef gheval,
Gaet in het b osch, en slaet den bal.

(Cats, *Invallende ghedachten.*)

SATIRIEKE GEZELSCHAPSSPELEN.

II.

DE APRILKAART. (*Vervolg.*)

De "Aprilkaart" of het "Kaartspel van Momus" bestaat uit de bekende 52 kaarten benevens een dek- en een sluitkaart.

Op de dekkaart ziet men in 't midden een man, die met beide handen een mantel wijduit houdt, en in de vier hoeken vier koppen. De twee bovenste koppen zijn de gouden eeuw en de papieren eeuw, waarvan de eerste dukaten, maar de tweede actiën uitblaast; de beide onderste koppen zijn Law en Momus. Op den mantel leest men den titel, dien ik vroeger reeds genoemd heb, ofschoon die mantel eigentlijk noch tot April noch tot Momus eenige betrekking heeft. 't Is de mantel, waarmeê de wanhopige Actionisten zich zochten te dekken, — geen mantel der liefde echter, en ook geen mantel der achtbaarheid, maar een mantel "om zich voor schade te dekken", — een mantel dus, die te vergeefs gezocht werd. Dit rijmpje staat er onder:

> Law is 't hoofd en de staart; zijn mantel moet ze dekken,
> Die Fredrik-Hendriks geest niet eerloos willen wekken.

Volkomen onverstaanbaar; maar 't zal ons duidelijker worden, wanneer wij 't rijmpje lezen, dat onder denzelfden mantel op "Pasquins Windkaart" staat:

> Prins Fredriks mantel is voor al de Lawsgezinden
> Nu de een'ge schuilplaats om hun veiligheid te vinden.

Gij ziet nu, dat het eerstgemelde rijmpje een terugslag op dit is, want, als wij reeds vroeger zagen, "Pasquins Windkaart" zag het eerst, de "Aprilkaart" daarna het licht. De Windkaart had gezegd: "Al de Actionisten willen nu onder Frederik-Hendriks mantel schuilen." Maar de Aprilkaart zei: "Neen, laat Frederik Hendrik rusten: Law is de man, die 't werk gepraktizeerd heeft, en wien men de gevolgen danken mag; wie een mantel noodig heeft, neme dus den zijnen."

Maar hoe komt Frederik Hendrik hierbij te pas? Wat had die brave Prins met den actiehandel te maken? — Niets hoegenaamd; maar de

verstandigste man ter wereld weet niet hoe hij, of liever zijn naam, lange jaren na zijn dood nog in een dwaze zaak betrokken kan worden. In de spotverzen zoowel als in de spotprenten werd Frederik Hendrik er telkens bijgehaald. Den beursknecht liet men tot de Actionisten zeggen:

Twaalf Beurtschepen leggen reê,
Om na Vianen te vertrekken; [Vianen was het toevlugtsoord
Haar vrijgeleide zal u dekken, der bankroetiers.]
Want zij voeren, tot elks ontzag,
Prins Fredrik Hendrik in de vlag.

Een actiekramer liet men uitroepen:

Daar ligt te grabbel al dan bras,
'k Neem Fredriks-Hendriks harrenas,
Om voor schuldeischers mij te dekken.

En op de plaat getiteld: *de verreeze Frederik Hendrik* ziet men dien Prins de naakte Actionisten met zijnen mantel dekken.

Dat berooide windhandelaars een dekmantel zochten, zal, ook heden ten dage nog, voor ieder wel volkomen begrijpelijk zijn; maar minder duidelijk zal 't voor velen zijn, waarom 't juist die van Frederik Hendrik wezen moest. Le Long, die een boek schreef over den "Koophandel van Amsterdam", kan ons de verklaring geven: "Degeene, die in 't onderspit waren, gaven voor, dat 'er een seker plakaat van Prins Frederik Hendrik was, volgens 't welke niemandt gedwongen konde worden een gedaane *negotie op tijdt* te houden; doch vermits sulk een plakaat te vergeefs gesocht en niet gevonden wierdt, konde zich niemandt met Frederik Hendrik behelpen" [1]. En om deze reden was 't dan ook, dat met dien dekmantel van Frederik Hendrik den spot gedreven werd.

Nemen wij nu eerst de *harten* in handen.

Hartenheer is John Law zelf. Hij ligt een gordijn op, en laat in 't verschiet de goudmijnen zien, waardoor hij aller harten vermeestert. *Hartenvrouw* is Laura of mevrouw Law, die den actieketel vertoont, waarmeê haar man uit papier goud distilleert; terwijl *Hartenboer* een Actieboef is, die roemt, dat hij hart heeft en hard is, en alles voor hem zwichten moet. *Hartentien* is een bubbelheer, die bellen blaast, en rekent: "nul, ik houd een"; doch *Hartennegen* komt er slecht af: hij trekt de boeveklok (welke 's avonds te negen uren geluid werd), maar het touw

[1] 8e druk, II D. bl. 26.

breekt, en hij duikelt met de beenen in de lucht. "Geef acht", zegt *Hartenacht*, een Snees, die met lange nagels het geld naar zich schraapt. *Hartenzeven* is de "Starnar in zijn apenrok", d. i. de astronoom in zijn kamerjapon, die zijn kijker op het zevengesternte rigt, om te ontdekken of daar ook actiën te koop zijn; terwijl *Hartenzes* de komenijsman is, die de actiën bij zijn komenij-gewigt toegeeft, even als tegenwoordig sommige boekverkoopers doen met de boeken, die niemand koopen wil.

Hartenvijf hebt gij op 't plaatje bij bl. 112 gezien, 't is de Actienar, die zijn vijf zinnen verkoopt. *Hartenvier* is even gek: "vierkant uit de hand" en "geld bij den visch", zegt hij, en werpt zijn geld in de Zuidzee; maar *Hartendrie* is een slimmert, — 't is een vrek in 't kostuum van een fijnman: "honderdduizend gulden met armoê!" zucht hij, en zijn symbool is een driehoek in een cirkel: "nooit vol." *Hartentwee* is van nature dubbelhartig; 't is een knecht met een emmer aan den arm, waar twee harten in drijven, doch de dubbelhartige verandert hier in een bubbelhartige, en de knecht in een bubbelheer, wat trouwens destijds met niet weinig knechts 't geval was. Op *Hartenaas* ziet men hem uit hengelen gaan; hij vischt met gouden aas en vangt een sirene, — wat ook niet zonder voorbeeld was, en nog wel gebeurt.

Ruitenheer is een voorzigtig man; hij kijkt door de ruiten, maar houdt den wind er buiten, terwijl *Ruitenvrouw* glas blaast. "Koop je geen glas?" zeiden de zeventiende-eeuwers, maar in 1720 was 't: "koop je geen acties?" — "Neen", zegt *Ruitenboer*, "maar ik steek er mijn pijpje aan op; kijk hier, hoe goed ze branden: Law (laauw) — ras heet — tot asch".

Ruitentien is een specialiteit: "van tien maal tien pas één zuivere compagnie", zegt hij, en daar hij precies weet, wie die ééne is, legt hij er zijn geld in, en — ziet het in wind veranderen. *Ruitennegen* is het actiekegelspel, waar Law de koning van is. *Ruitenacht* is de achtbaarheid, vertegenwoordigd door "een vermoogend en aanzienlijk heer, contramineur van de nieuwe actiën van de West", die op een vleêrmuis trapt, hetgeen bewijst, dat hij ook in de nachtnegocie doet.

Ruitenzeven is de astroloog met zijn planeetboek, die ieder goed geluk voorspelt. "Ja wel", roept *Ruitenzes*, "goed geluk! daar vliegt mijn koets met zes paarden al naar de maan!

'k Ben nu actief Ruiter te voet,
Mits ik het zesgespan passief verlaaten moet."

"Goed geluk!" roept *Ruitenvijf*, "ja, kromme cinqen! ach, de Actie-

faam springt al op krukken, en blaast in een gebroken trompet als de kreupele kwakzalver op de Botermarkt!"

"Ik hou 't met Oost en Noord", zegt de stuurman met zijn kompas (*Ruitenvier*), "van Zuid en West [twee compagniën] wil ik niet weten". En *Ruitendrie* pronkt, als een heraut, met de wapens van Amsterdam, Leiden en Haarlem op zijn rok, en zegt: "Op mijn trits ben ik bits." Deze drie steden waren 't, waar de Magistraten de oprigting van windcompagniën niet hadden toegestaan, en die daarom hoog geprezen en "de drie ongeactioneerde Vrijsteden van Holland" genoemd werden; ja, er werden voor deze drie steden zelfs eerezuilen opgerigt, namelijk op de spotprenten. Op de plaat van "de Rottege Blaasbalg" (waar Rotterdam meê bedoeld werd) ziet men Erasmus met pak en zak zijn geboortestad verlaten, terwijl een Merkuur, die, als men de vleugeltjes van zijn hoed en hielen neemt, precies op een trekschuitschipper lijkt, den geleerden man naar een zuil wijst, waar de wapens der drie steden aan hangen, en schijnt te zeggen: "laat ik jou daarheen brengen; ik heb nog net een plaats in 't roefke voor jou open".

Ruitentwee is de brillejood, dien wij reeds kennen; en *Ruitenaas* is Simson met zijn raadsel. De leeuw is alweêr Law, en even vreemd als 't klouk, dat "spijse uytgingh van den eter", zoo wonderbaar was 't ook, dat deze Schotsche geldwolf anderen rijk zou maken.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

IV.

JAN PIKKEVÉ.

Ofschoon Axel tegenwoordig een open stadje is, zoo was het vroeger toch wel omschanst, en 't bezit dier kleine vesting in oorlogstijd van eenig belang. Tijdens wij met Lodewijk XIV oorlog voerden, in 1702, poogde eens eene Fransche bende Axel te verrassen, en dit had ook wel kunnen gelukken, vermits men er daar niet op verdacht, en ook niet op zijne hoede was. In den nacht tusschen den 26n en 27n Augustus overrompelden de Franschen de forten St. Andries en Quapaardsgat, die slechts zwak bezet waren, en wilden nu ook terstond op Axel losgaan, daar de

schorren thans droog lagen, en zij nog tijds genoeg meenden te hebben eer de vloed opkwam. Maar zij hadden een wegwijzer noodig, en presten daartoe den man, wiens naam hierboven staat, en dien zij in het fort St. Andries gevonden hadden. Hij was een arm arbeider, die in Axelerambacht t'huis behoorde, en eerst weigerde de vijanden van zijn vaderland tot gids te dienen, maar door zware bedreigingen er toe gedwongen werd.

Jan Pikkevé ging dan met de Franschen op weg; en toen zij reeds een goed eind afgelegd hadden en de vesting al begonnen te naderen, hoorden zij er de klok slaan: één slag. De toren van Axel had, als velen zijner konfraters, de gewoonte, de halfuren niet voluit te slaan, maar slechts met één enkelen slag aan te kondigen: ditmaal echter sloeg hij toch werkelijk voluit, want het was half-één.

"Hoe laat is dat?" vroeg de kommandeerende officier aan onzen Jan.

O, dacht deze, weet je niet van de klok, dan zal ik je foppen, en antwoordde stoutweg: "half-twee".

Een schrik overviel den Franschman. Half-twee reeds! dat was juist het uur, waarop, naar hij vernomen had, de vloed moest opkomen; en hij had ook gehoord, dat die zich niet lang wachten liet, maar binnen zeer korten tijd de schorren en slikken in een bruisende zee herschiep. Terstond kommandeerde hij: regtsomkeert! en met vlugge beenen liepen de Franschen terug, alsof hun de golven reeds tegen de hielen sloegen. En toen zij merkten, dat de lucht betrok en er een onweêr opkwam, liepen zij nog harder, zoodat er zelfs eenigen, door schrik en duisternis, te water raakten en een paar verdronken.

Den volgenden morgen ging Jan Pikkevé den kommandant van Axel van den mislukten aanslag kennis geven, waardoor deze beter op zijne hoede, en voor de Franschen de kans verkeken was.

Billijk mogen wij met Ahasveros vragen: "Wat eere ende verhooginge is dien man hier over gedaen?" (*Esther* VI, 3.); en dan kan de Prediker ons het antwoord geven: IX, 14, 15. [1]

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

---

[1] Uit deze historie leeren wij:

1°. hoe nuttig torens zijn, die 't halfuur met één slag slaan;

2°. dat de Fransche officieren in 't begin der vorige eeuw nog geen horloge op zak hadden;

3°. dat het tien eeuwen vóór Chr. geb. in de wereld al net zoo ging als zeventien eeuwen na Chr. geb. — zoodat men schier geneigd is te vragen, of er in de dagen van den Prediker ook al een Jan Pikkevé geleefd heeft.

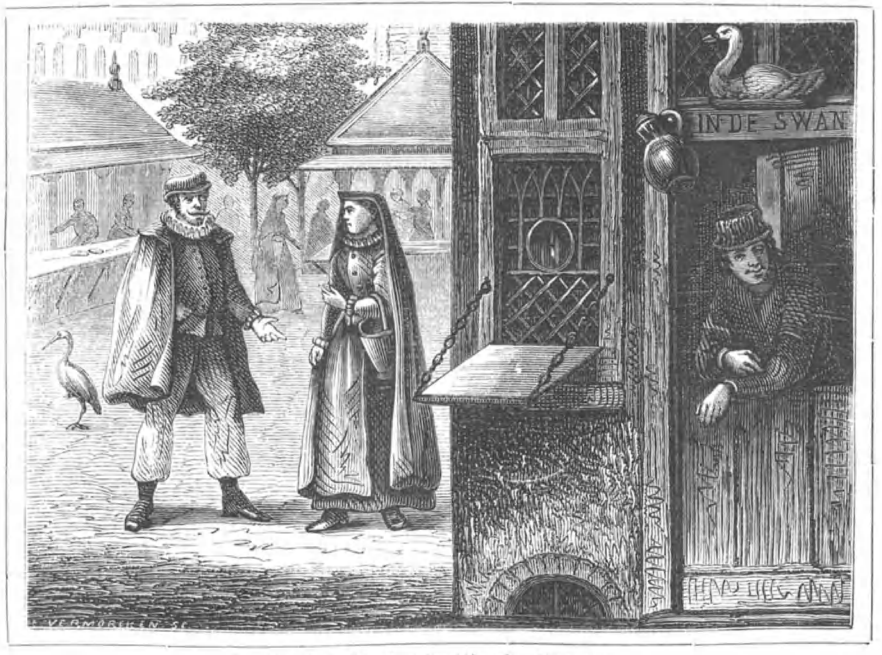

Burgerkleeding in het midden der 16e eeuw.

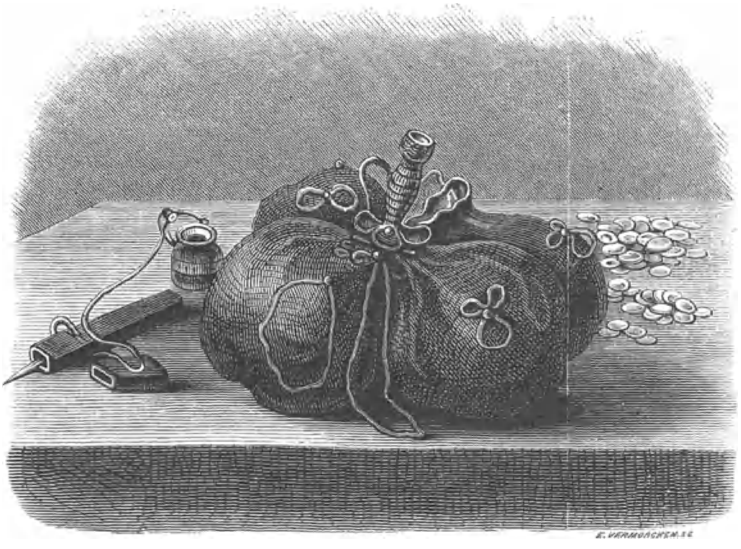

BURGERKLEEDING DER 16e EEUW.

I.

Het nevensstaande plaatje vertoont u de kleeding der Hollandsche burgers in 't midden der zestiende eeuw [1].

De man is een deftig Delvenaar, en zoo geen brouwer dan zeker een drapenier; al draagt hij geen hoed, dit doet aan zijn deftigheid niets te kort, want de hoeden waren toen nog niet in de mode, men droeg bonnetten of baretten. De zijne is van fluweel; anderen dragen die van laken, en van verscheidene, doch meest van een donkere kleur. De bol is wel gevuld met wol of met koehaar, zoodat hij een deuk velen kan; en de muts is met stijf linnen gevoerd, om goed in 't fatsoen te staan. Die bonnetten zijn gedurende de drie eerste vierendeelen der 16e eeuw

[1] De man en de vrouw op den voorgrond zijn geteekend naar twee beeldjes, voorkomende op een platten grond van Delft, van omstreeks 1560. Het beeldje, dat over de onderdeur kijkt, is ontleend aan de schilderij van Langen Pier, van 1557 (No. 2 in 's Rijks Museum te Amsterdam),

de algemeene dragt der lieden van fatsoen geweest; dit bewijzen onder anderen ook de schuttersstukken van dien tijd. Oude lieden droegen onder de bonnet nog een mutsje of kalotje met oorlappen.

De mode gaf echter in dezen tijd aan de bonnet ook reeds een ander fatsoen, en wel dat van een gerimpeld hoedje met een smallen rand. Zoo draagt het de waard in 't Zwaantje, dien gij over zijn onderdeur ziet liggen, en wel van graauw laken [1]. Overigens vertoont hij zich in zijn huisgewaad. Hij draagt over zijn blaauwen hemdrok een rood buis met korte mouwen, dat een negentiende-eeuwer mogelijk voor een rood-baaijen borstrok zou aanzien.

't Haar liet men in dien tijd kort afsnijden en den baard scheren, doch de knevels werden gespaard; een paar ferme te hebben, stond mooi, en een vlokje tusschen onderlip en kin mogt er ook wel bij. Grijsaards lieten den baard lang groeijen; dit was het cieraad des ouderdoms, en werd voor zeer eerwaardig gehouden.

De hals van onzen man is omkransd met een Spaanschen kraag, dat wil zeggen: met een langen strook Kamerijksch doek op een halsband geregen en netjes met pijpjes geplooid en gestijfd. Deze Spaansche kraag was echter nog niet zoo groot als die in de 17e eeuw gedragen werd.

Het kleedingstuk, dat 's mans bovenlijf omsluit, heet een wambuis; het werd ook "wambeys", "wambays" en "wambas" gespeld, en "wammes" uitgesproken; en daar hebben de oude spreekwijzen: iemand "in zijn wammes pakken" of "wat op zijn wammes geven", haar oorsprong van. Gij ziet dat dit wambuis vrij naauw om 't lijf sluit en zich rondt naar den buik; dit fatsoen werd zestig jaren later spottend "ien wambas mit ien buykje" genoemd, want ofschoon dat toen al ijselijk ouwerwetsch was, zag men er toch nog wel dragen, namelijk door hoogzuinige lui, gelijk Jan Saly, die er nog een van zijn grootvader geërfd had en 't zonde achtte 't weg te geven.

Maar in den tijd van onzen Delvenaar was dit "wambuis met een buikje" en met korte pandjes, welke den broeksband bedekten, de nieuwste mode. Van voren heeft het een rij knoopen, en dit is ook al nieuwe zwier en weelde: eenvoudiger lieden doen 't nog zonder; zij rijgen hun wambuis met een leêren veter toe.

De mouwen sluiten eng om den arm, maar aan den schouder zijn zij

---

[1] Als men de portretten der beide beroemde Goudsche glasschilders Crabeth bij Houbraken opslaat, zal men zien, dat Dirk den eenen en Wouter den anderen vorm van bonnet op 't hoofd heeft.

opgepoft, ongeveer als de wings, die ten tijde van den tiendaagschen veldtogt de flankeurs en jagers droegen, doch niet, gelijk dezen, op den schouder met haken en lussen vastgemaakt, maar in den schouder van 't wambuis zelf opgewerkt. Lieden, die zich heel zwierig kleedden, droegen die schouderpoffen met inkervingen, waar een satijnen of fluweelen voering uit te voorschijn kwam, die met een helle kleur tegen 't donkere wambuis afstak; doch dit was meer een dragt voor jonkers dan voor burgers.

Het wambuis van onzen man zal wel van "Delfs puik" zijn. Maar welligt weet gij niet wat dit is, en als gij 't uwen kleêrmaker vraagt, weet hij 't ook niet; de hedendaagsche lieden van dit vak kennen niets dan de gekke Fransche namen, die op hun staalkaart staan; de oude Hollandsche hebben ze nooit gehoord. "Delfs puik" was 't fijnste laken, dat in Holland gemaakt werd; de Delftsche "drapeerderije" had er den roem van; maar reeds in de 17e eeuw werd het door de Engelsche lakens verdrongen.

De deftige burgers droegen te dien tijde ook wel een ander bovenkleed, kasjak genoemd, dat een weinig ruimer en van ligter stof, zoo als grofgrein, was. Natuurlijk was dit ook een halve eeuw later, al even ouderwetsch als 't "wambuis met een buikje", en daarom liet Hooft er den gierigen Warenar zich meê opschikken. Immers toen zijn dochter trouwen zou, en de aanstaande schoonzoon vroeg, of zijn bruiloftspak al klaar was, antwoordde Warenar:

> 'k Heb daer een grofgrayne kasjack legghen mit een paer versette mouwen,
> Daer sel ick het je wel meê aftouwen, den eersten en tweeden dach,
> Een yeghelijck moet het aenlegghen nae dat zijn staet vermach [1].

"Hé! verzette mouwen? zeker had hij, omdat ze aan den elleboog haast doorgesleten waren, ze om laten zetten, en de regter-voormouw tot linker-achtermouw gemaakt." — Neen, die uitlegging is de ware niet. Verset, ferset of furset was de naam eener zijden stof; de mouwen waren dus van een andere stof dan het lijf, wat indertijd ook al mode geweest was. De vrouwen droegen er ook zondagsche rokken van [2], en 't was zoo zacht en fijn, dat men er de wangen van een mooi meisje bij vergeleek [3].

Doch keeren wij tot onzen Delvenaar van Ao 1560 terug. Om de polsen

---

[1] III Bedr. 5e Toon.

[2] "Jou blau versetten rock met die stootkant van fluwiel". BREÊRO.

[3] "Sij het ien paer fursette wangen". STARTER.

heeft hij geplooide lubbetjes gebonden, en om den middel draagt hij een riem, waar zijn tasch en mes aan hangen, ofschoon wij die hier niet zien kunnen, omdat de mantel ze bedekt. Die tasch was van leêr, en ieder had er een op zij, waar hij zijn zakgeld, en al wat hij verder bij zich droeg, in borg, want broekzakken had men toen nog niet, en aan borst- of zijzakken in 't wambuis viel niet te denken, daar dit kleedingstuk naauw en glad om 't lijf sluiten moest. De tasch verving dus onze borst-, zij- en achter-, jas-, rok-, vest- en broekzakken al te zamen, en was groot genoeg om er ook zijn "snutteldoeck" in te kunnen stoppen.

Wie veel geld bij zich hadden te dragen, zoo als de kooplieden en wisselaars, wanneer zij ter markt of ter beurze [1] gingen, hadden een groote stokbeurs, die zij in de hand droegen. De afbeelding ziet gij in 't vignet hiervoor [2]. Zulk een stokbeurs bestond eigentlijk niet uit ééne, maar uit verscheidene leêren beurzen, om verschillende soorten van geld apart te kunnen bergen. Elke beurs werd afzonderlijk met een leêren riempje toegehaald, en gezamentlijk waren zij bevestigd aan een houten handvatsel, dat met leêr of fluweel overtrokken was, en "de stok" genoemd werd. De stokbeurs behoort in de 15e en 16e eeuw t'huis; met den aanvang der 17e raakte zij uit de mode, en werd van toen af beschouwd als 't symbool van een ouden vrek.

Een lange broek met wijde pijpen, die tot even boven den enkel kwamen, was toen de gewone dragt der Hollandsche en Zeeuwsche burgers; onder die broek droegen ze bruine of graauwe wollen kousen en halve laarzen met dikke zoolen. Het kousen breijen was toen pas een nieuwe uitvinding, volgens sommigen uit Schotland, volgens anderen uit Spanje afkomstig.

De mantel is van fluweel of van zwaar laken en heeft een breeden kraag, die bij guur weêr werd opgezet, maar anders omgeslagen. Het is een "halve mantel"; dat wil niet zeggen: een doorgescheurde, maar een korte mantel; de lange was een rouwmantel. Een fatsoenlijk man ging

---

[1] Men moet dat woord verstaan in de beteekenis van dien tijd. Een gebouw, tot dagelijksche vergaderplaats der kooplieden bestemd, bezat toen Antwerpen nog maar alleen. In sommige steden was het koopmansgildehuis tevens de beurs, b.v. te Delft; vergl. mijne *Gilden*, bl. 28. In andere steden vergaderden de kooplieden onder den blaauwen hemel, b.v. te Amsterdam, waar de Nieuwebrug tot beurs verstrekte.

[2] Naar de schilderij van Quintijn Metsys, bekend onder den naam van "de Vrekken". De teekenaar heeft er het "inckthoorenken" en het pennemes in zijn scheê, uit dezelfde schilderij bijgevoegd; zij zijn door een riempje verbonden, om ze aan den gordel te kunnen dragen.

nooit zonder mantel uit; maar de boeren droegen geen mantels, en Jan Rap en zijn maat evenmin. De mantel was het teeken der deftigheid en achtbaarheid: daarom ook genoten de burgemeesters mantelgeld. Ja, de mantel had ook een christelijke beteekenis, want met den mantel der liefde werden ten allen tijde vele zonden bedekt. De mantel vertegenwoordigde, als 't opperste kleed, de geheele kleeding, en vervolgens den mensch zelven; daarom beduidt het spreekwoord: "iemand den mantel afborstelen", hem zelven een borsteling te doen ondergaan. Verder ging de mantel van den mensch op zijne haardstede over, en een mooije schoorsteenmantel werd het cieraad van 't vertrek. En eindelijk ging van de haardstede de mantel op de stad over, en als een stad hare muren missen moest, werd zij "ontmanteld."

De mantel werd door de geregtsdienaars afgenomen voor boete, als iemand 's Geregts keuren overtrad; en door den waard voor 't gelag, als zijn gast niet betalen kon. Daarom zei Tijsken van der Schilden:

Ick en sou mijn mantel niet garen voor 't lach laten.

Magistraatspersonen, geleerden en oude heeren droegen, in plaats van den halven mantel, een stuk, dat nog eerwaardiger was, namelijk: een langen tabbaard met bont omzoomd.

PRIJZEN VAN OORIJZERS IN DE VORIGE EEUW.

Het volgende heb ik opgeteekend uit inventarissen van boedels, die in het archief dezer gemeente berusten.

In 1720 stierf Anna Willems Dijksloot, die o. a. een zilveren hoofdijzer met gouden stikken naliet, dat op 21 gulden werd gewaardeerd, waarvan 26 stuivers voor 't zilveren hoofdijzer, hetgeen bewijst dat dit smal was.

Negen jaren later werd bij den dood van Antonie van den Bergh een zilveren "hooftspanssel" met gouden stikken verkocht voor acht gulden vijf stuivers.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

LIEFHEBBERIJEN VAN DEN OUDEN TIJD.

II.

EEN POPPENKAS OF KUNSTKABINET UIT DE VORIGE EEUW.

Onlangs bevatte het bekende Engelsche weekblad Punch een niet onaardig schetsje met toepasselijk onderschrift: het stelde twee kinderen voor uit de hoogere standen, binnenshuis bezig met spelen. Op het soort van spel, waarmede zij zich vermaken, willen wij hier voor een oogenblik de aandacht vestigen; het meisje staat voor eene groote geopende kast, waarin een geheel huis, met zijne bewoners, meubelen, enz., alles in miniatuur. Zij heeft hare poppen sierlijk gekleed en alles in orde gemaakt in haar huis tot het geven van een groot feest: niets ontbreekt dan alleen één noodzakelijk bestanddeel, nl. gasten; om die te verkrijgen vraagt zij haren kleinen broeder om raad, die haar daarop een guitig antwoord geeft.

Zulke kinderspeelhuizen zijn in Engeland niet zeldzaam; men treft ze dikwijls aan in de huizen der gegoede en voorname familiën, maar de meeste bezitters weten waarschijnlijk niet, hoe zij eigentlijk aan die voorwerpen gekomen zijn, en dat dit kinderspel niet oorspronkelijk Engelsch is, maar Hollandsch. De meesten toch dier kasten of kabinetten zijn hier te lande gemaakt in de eerste helft der vorige eeuw en stellen Hollandsche koopmanshuizen uit dien tijd voor; later zijn zij door de oorspronkelijke eigenaars of hunne afstammelingen verkocht, en door de zorg der nijvere handelsjoden naar Engeland vervoerd, waar ze voor goeden prijs van de hand werden gedaan. Zij brachten echter in de verste verte niet op, hetgeen daaraan oorspronkelijk was ten koste gelegd, zoo ten minste de legende van Cristoffel Brandt waarheid bevat: deze was in het begin der vorige eeuw consul van Rusland te Amsterdam, of zooals men toen zeide: resident van Moscovië. Czar Peter de Groote had hem opgedragen zulk een kast te doen vervaardigen, ten genoegen zijner gemalin, opdat deze bekend zoude worden met de netheid, weelde en pracht van een Hollandsch huishouden. Brandt volvoerde dien last, maar kreeg later ongenoegen met den Czar en behield de kast voor zich zelven, ofschoon hij

daaraan reeds meer dan 30.000 gulden had besteed: het is de bekende kast van Czar Peter, nog voorhanden in het Mauritshuis te 's Hage.

Voorzeker was dit een bizonder geval en werden over het algemeen door onze voorouders niet zulke buitengewone sommen uitgegeven, om eene getrouwe afbeelding hunner aardsche bezittingen te verkrijgen; maar toch, aan die liefhebberij, waarmede, zoo toen als nu, grooten en kleinen zich vermaakten, werd veel zorg en moeite ten beste gegeven. Dit getuigen verschillende exemplaren, die nog hier te lande zijn overgebleven en ontsnapt zijn aan den algemeenen uitvoer naar het buitenland. Van een daarvan willen wij hier eene korte beschrijving geven, daar dit kabinet uitmunt door eene buitengewone volledigheid en zorgvuldige bewerking tot in de kleinste onderdeelen en daardoor eene zeer belangrijke en merkwaardige bijdrage levert tot de kennis van het huiselijk leven onzer voorouders.

Het behoort in eigendom aan den heer Q. Blaauw, koopman te Amsterdam, in wiens bezit het gekomen is door erfenis uit de familie Ploos van Amstel. Waarschijnlijk is het kabinet vervaardigd omstreeks 1740 op last van een der heeren Ploos van Amstel, zooals op te maken is uit een manuscript, in de bibliotheek voorhanden, waarin ook de beide huizen dier heeren zijn afgebeeld, nl. dat van Cornelis op het Singel bij de Munt, en dat van Jacob op de Keizersgracht bij de Leidschestraat. Beiden zijn van elders bekend als beschermers en vrienden der schoone kunsten; Cornelis was zelf een niet onverdienstelijk beoefenaar der teekenkunst [1]. Als bewoner van het huis wordt voorgesteld de beroemde (beruchte?) astroloog en wonderdoctor Hans Cristoffel Ludeman, die omstreeks dien tijd in Amsterdam heeft geleefd, en die zeer veel van zich deed spreken, zoodat zijne nagedachtenis nog heden ten dage voortbestaat op de Amsterdamsche kermis. Wanneer deze laatste, zooals te voorzien is, binnen kort tot de geschiedenis zal behooren, zal ook doctor Ludeman weldra vergeten zijn.

Het kabinet bestaat uit twaalf afzonderlijke kistjes of kastjes, ieder eene kamer of andere afdeeling van het huis bevattende: samen vormen zij één geheel, een deftig koopmanshuis. Zij zijn besloten in een geschilderde houten kast met dubbele deuren, welke rust op een onderstuk met zes voeten; in dit onderstuk bevinden zich benedenvertrekken: keuken, kelder, eetkamer, enz., en door een soort van hijschtoestel, uit verschillende

[1] In de veiling van Januari 1872, in den Brakken Grond te Amsterdam, werd een kunstboek van zijne hand verkocht.

touwen en katrollen samengesteld, kan het geheel omhoog gewonden worden, zoodat men ieder kamer gemakkelijk tot in hare kleinste bijzonderheden van nabij kan bezien. Het buitenste omhulsel is fraai beschilderd met ornamenten in rocaille stijl met bouquetten daartusschen; op de deuren zijn mythologische voorstellingen: rechts Apollo met de negen muzen, gegroepeerd op een rots; in het midden een landschap met een waterval; links ziet men Pegasus te midden der schoone kunsten. Opent men deze deuren dan bevindt men zich plotseling vlak voor een dubbel hardsteenen koopmanshuis, met een breede deur, waarboven de initialen des eigenaars P(loos) v(an) A(mstel) kunstig zijn dooreengewerkt op het gangraam; ter weerszijde twee ramen, drie verdiepingen hoog. De kroonlijst en het middengedeelte zijn voorzien van kapiteelen en lofwerk.

Onze voorouders hadden de ietwat pedante gewoonte bij al hunne vermaken te moraliseeren, en dat wel liefst in dicht (soms ook wel ondicht); ook hier is die gewoonte trouw nagekomen, en in het midden lezen wij de volgende regels op een satijnen gordijntje geschreven:

Al wat men hier op Aerden Siet,
Is poppe goet en anders niet,
De mensch, al wat hij daar van vint,
Die speelter mee, gelijk een Kint,
Hij heeft het Lief een korten tijt,
Dat hij daar naar Licht van hem smijt,
Zoo is de mensch dan, als men vindt,
Niet tweemaals maar altijds een Kindt.

Treden wij binnen, — maar wacht u wel op het net geschuurde marmer in den gang te treden of den puthaak omver te werpen of eenig ander gerucht te maken; gij zoudt u zoodoende aan eene grove onbescheidenheid jegens de vrouw des huizes schuldig maken, die boven op de kraamkamer met haren jonggeborene haar slaapje geniet. De matten looper wijst ons den weg, en voorzichtig den trap opgaande komen wij in den bovengang, waar wij even vertoeven om onze kleederen wat in orde te schikken, die in den bolderwagen wel wat geleden hebben even als onze pruiken; verder zien wij nog eens op den grooten wijzerplaat of het uur wel geschikt is tot een bezoek bij den wijdvermaarden doctor, want wij blijven hem *doctor* noemen, al beweren sommige afgunstige libelschrijvers, bijv. de boosaardige Momus [1], dat hij zou zijn een *doctor*

[1] De vervrolijkende Momus of koddige berisper, door W. v. Swaanenburg. Tot Amsterdam, Anno 1727.

zonder promotie, een kwakzalver, enz. Wij willen die vraag nu niet onderzoeken: zeker is het, dat hij een grooten naam en uitgebreide praktijk heeft. Ter loops bewonderen wij den grooten vergulden ganglantaarn en het fraaie beeldhouwwerk der eikenhouten deuren, in donker marmeren lijsten gevat.

De zijkamer wordt ons geopend en wij vinden den doctor in zijn studeervertrek: hij is nog in morgengewaad, in zijn geel zijden chambercloak en met een wollen slaapmuts op het hoofd. Hij schijnt evenwel voornemens te zijn spoedig uit te gaan, want terwijl hij opstaat om ons te verwelkomen, zien wij dat hij reeds gekleed is met zijn fluweelen korten broek, grijze kousen en schoenen met zilveren gespen. Geruimen tijd brengen wij bij hem door in aangenaam en leerrijk onderhoud; hij toont ons zijne geheele kostbare verzameling van zeldzame schelpen en ivoren kunststukken, zijne fijne Chineesche porceleinen, die hem toegezonden zijn in het miniatuur koperen kastje, waarop zij thans staan te prijken, door een dankbaar patient uit het verre Oosten. Hij schuift de beide groote deuren open in het achterste gedeelte van het vertrek en ontsluit het groote kabinet, waarin zijne bibliotheek is gerangschikt. Zij bevat eene vrij uitgebreide verzameling van allerlei boeken en werken, voornamelijk op het gebied van de geneeskunde en van de geschiedenis.

Onder de eersten merken wij een boek op, waarin recepten en remediën tegen allerlei kwalen: tegen hondsdolheid, zeeziekte, loop, koorts, enz., meestal afkomstig van Amsterdamsche geneesheeren uit dien tijd, en in de tweede plaats een zeer curieus boekske, getiteld: "Generale merk op het judicieeren van de Uriana der menschen". Van de geschiedkundige werken trekt bizonder onze aandacht een zeer fraai gebonden manuscript in twee deelen, met keurige plaatjes en bevattende eene historische beschrijving van Holland enz., uitgegeven te Amsterdam bij Laurentius Groskopf in 1746; verder nog verscheidene boeken der Odyssea, eveneens keurig in miniatuur met de pen bewerkt en gebonden.

Ook verscheidene plaatwerken treffen wij aan: eene illustratie van Hollandsche spreekwoorden, een boekje met etsen, enz.

Ter zijde van de kast hangt een schoone zilveren draaghoorn, wellicht het insigne van den deken van het St. Hubertus-gilde.

Voorzichtig! Gij hadt daar haast die gansche collectie geneeskundige preparaten doen omstorten, en de vrucht van jaren studie, in al die flesschen en potten en vazen, ware op eenmaal verloren geweest; velerlei kost-

bare geneesmiddelen en vergiften waren aan hunne heilzame bestemming onttrokken door uw roekelooze onbesuisdheid. Voorzichtig nog eens! stoot dat medicijnkistje niet om, terwijl gij de fijne Japansche beeldjes beziet, die daar op hunne voetstukken aan de deurstijlen zijn tentoongesteld; zet u liever rustig neder, steek de u minzaam aangeboden pijp op aan het zilveren komfoor, dat op tafel staat, en beschouw zoo de vijf schilderijen, die rondom het vertrek versieren: zij stellen zinnebeelden op het doctoraat voor en zijn geschilderd door Jurriaen Buttner. Dat de doctor een vriend van ligchaamsbeweging en vrije lucht is, bewijzen de schaatsen en de zilveren sporen, die wij daar ginds zien opgehangen; de beide groote urinaalglazen in hun matten omkleeding geven een minder gunstig denkbeeld van 's mans gezondheid, maar gelukkig zijn zij niet voor hemzelven bestemd, maar ten gebruike zijner patienten. [1]

Wanneer gij nu eenigzins zijt uitgerust, zal de heer des huizes ons gaarne zijne gansche bezitting toonen en ons vreemden verbazen door de pracht en weelde van eene Amsterdamsche woning. Vóór dat wij het studeervertrek verlaten, nog even een blik op het groote kristallen doodshoofd, dat midden in de kamer is opgehangen aan zijn gouden kroon en blijkens den ring aan het ondereinde bestemd is tot drager van een hanglamp. In de ijzeren geldkist daar in den hoek liggen de gerande dukaten in zakken netjes opgestapeld, want de doctor is een veel te verstandig en solide man, om zich te wagen aan de speculatiën van John Law en consorten en zijn goed geld te verwisselen voor nietswaardige bubbelactiën.

Door hem voorgegaan, begeven wij ons nu aan de overzijde van den gang in het zoogenaamde vertrek met rood moor (moiré), eigentlijk de kamer voor avondgezelschap, voor feesten, waar onze tred naauw hoorbaar is op het mollig Smirnasch tapijt. Behang en stoelen zijn van zware roode zijde, terwijl alle deuren, schoorsteen en verder houtwerk fijn is beschilderd, wit met goud afgezet. Twee groote Japansche pullen staan voor den marmeren schoorsteenmantel, waarin nu geen haardvuur brandt, terwijl naast den breeden spiegel twee gedreven zilveren luchters ons tegenblinken. Wel zijn zij kostbaar, doch niet te vergelijken in waarde bij de vier Venetiaansche spiegels in eveneens gedreven zilveren lijsten,

---

[1] Deze kamer, in den catalogus, die bij het kabinet behoort, de docterskamer genoemd, is verreweg de merkwaardigste van allen, vooral om de ongeloofelijke naauwkeurigheid, waarmede die kleine voorwerpen vervaardigd zijn. Sommige schelpen en praeparaten zijn niet grooter dan de knop van een bakerspeld.

die prachtig uitkomen op de donkere roode zijde van het behang. Als het avond is, moeten zij eene schitterende verlichting te weeg brengen door de weerkaatsing der vlam van de armluchters, die vóór iederen spiegel bevestigd zijn, vooral, als zij dat licht werpen op de vele stukken in het zilverkabinet midden in den achterwand. [1] Dit kabinet is de trots van huisheer en huisvrouw beiden; van boven tot onder is het gevuld met zilveren huisraad, beneden het kolossale koelvat voor kruidenwijn, boven de gedreven zilveren staatsie-koffijkan, en rondom al de verschillende utensiliën, van de groote presenteerbladen met filigraan opgewerkt, tot den kleinen snuiter in zijn bakje. Mocht gij soms, ongeloovig aan zooveel weelde, twijfelen of alles wel echt is, zie dan de stempels na: op ieder voorwerp zult gij de groote keur vinden, want de Hollandsche burger houdt orde op zijne zaken en behoeft geenszins, gelijk zijn eerzuchtige nabuur, Frederik de Groote van Pruissen, zijn zilveren pronkstukken te doen versmelten tot vermindering van schuldenast. Hier is de kracht bij het volk, niet bij den vorst, en zóó er oorlog wordt gevoerd, dan geschiedt dat *populo jubente*, ter verdediging van zijn goed recht, niet uit veroveringszucht; zeer terecht is dan ook boven tegen het platfond het beeld van Ceres geschilderd met den hoorn van overvloed, gedragen door twee minnegodjes.

Lang genoeg hebben wij hier vertoefd: wij volgen den huisheer door de spiegeldeuren van het voorhuis, en boven gekomen, bevinden wij ons in de zoogenaamde *kapel*, wij zouden thans zeggen *vestibule*: een achtkantig vertrek, met marmeren vloer en gepleisterde platfond en nissen, waarin zich beurtelings spiegels en groote vergulde beelden bevinden. In het midden hangt een zilveren kroon met vele lichten, waaronder een tafeltje met twee kunstig bewerkte Japansche porceleinen beeldjes in denzelfden trant als degene, die wij reeds in het studeervertrek zagen. Terwijl wij ons naar het hiernaast gelegen vertrek begeven, trekken weder in de nis de reeds op voordeur en zilverwerk opgemerkte initialen onze aandacht.

Deze kamer schijnt bestemd geweest te zijn tot het ontfangen van morgenbezoek en tot het maken van muziek, zooals het groote staartstuk bij de ramen genoegzaam aanduidt. Met die bestemming komt ook vrij wel overeen de geheele stijl, waarin de kamer is behangen, met geschilderd

---

[1] Een zoodanig kabinet, nog gaaf en in goeden toestand, vindt men te Leiden in het huis op den Nieuwen Rijn, in de collegekamer, vroeger van Prof. van der Palm, thans van Prof. Buys.

doek, voorstellende Italiaansche of ten minste zuidelijke landschappen; de zoldering evenzeer beschilderd, stelt een koepel voor, het licht van boven ontfangende, geheel omringd door een bordes, waarover kleine cupido's, leunende op zachte tapijten, schalks naar omlaag zien. Ook boven de deur zien wij een paneel met engelen in den trant van de Wit, terwijl rondom zes schoone levensgroote portretten van Engelsche koningen en koninginnen prijken, waaronder Willem III en zijne gemalin; waarschijnlijk zijn zij afkomstig van een der beste leerlingen van Terburg; ook de vergulde lijsten, waarin zij gevat zijn, zijn schoone voortbrengselen der beeldhouwkunst. Voorzeker eene geschikte omgeving om zich te wijden aan de muzen. Door de openstaande deur gluren wij even in de kraamkamer, die geheel met geel satijn is bekleed, en waar eene schikkelijke minne hare zorgen wijdt, zoo aan de kraamvrouw als aan haren jeugdigen telg. Rustig ligt hij in zijn wiegje te slapen, terwijl rondom alles gereed staat om aan zijne minste behoeften te voldoen: luijermand, zilveren pappot, enz.; ook de noodige kandeel en koekjes ontbreken niet. Het zware notenhouten boogkabinet, de toilet-tafel en het ledikant prijken met allerlei fijn linnengoed, kantwerk en gestikte dekens. Boven gekomen vinden wij het dochtertje van den gastheer, een meisje van 6 à 7 jaren, spelende met een zoogenaamd knibbelspel, onder de hoede eener dienstmaagd, die met rappe vingeren op het kantkussen fijne mutsjes voor den jonggeborene vervaardigt. Aan den wand hangen nog twee producten harer vaardigheid, nl. merklappen in vergulde lijstjes gevat; zij stellen beiden een hart voor, te midden van bouquetten en bladeren, met de volgende welgemeende onderschriften:

Dans ce bouquet est renfermé	Ce sera me satisfaire,
Un coeur, qui vous est dédié.	S'il a l'honneur de vous plaire.

Ook hier is een groot kabinet gevuld met allerlei kostbare, meest Indische stoffen, die als voorraad worden bewaard. Op de beide andere zolderkamers vinden wij nog allerlei huishoudelijke zaken: een linnenpers, een mangel, een waschmand, een voorraad hout en turf, droogstokken, timmermansgereedschap en al die andere kleinigheden, die men zoo nu en dan noodig heeft, zonder ze dagelijks te gebruiken en alzoo boven wegbergt. De gastheer werpt een weemoedigen blik op het oude jachtgeweer, dat nu een stille rust op het wapenrek geniet, en denkt daarbij terug aan de vele ustige tochten zijner jeugd.

Ondertusschen is het reeds laat geworden en gaarne voldoen wij

aan de heusche uitnoodiging om het middagmaal te blijven gebruiken. Wij dalen de trappen af, totdat wij geheel onder in het huis de eetkamer bereiken, waar reeds de disch gedekt staat en een schoone ham ons toelacht. De kamer, met goudleder behangen, heeft het uitzicht op den tuin door een alcove of zijvertrek; onder vroolijken kout genieten wij een voortreffelijk maal, dat op zich zelve reeds eene lofspraak is voor het uitmuntend beheer der vrouw des huizes, die zoozeer eene goede orde aan hare dienstboden heeft ingeprent, dat deze, ook al is zij niet tegenwoordig, toch voor alles zorgen als waren zij onder het bereik van haar waakzaam oog. Na den maaltijd beschouwen wij de kostbare porceleinen, die kabinet en étagère versieren, en verlaten onder wederzijdsche vriendschapsbetuigingen onzen gullen gastheer.

Maar haast hadden wij een duren plicht vergeten, en waren ondankbaar geweest jegens degeen, die ons heden zooveel goeds heeft toebereid; wij treden even de keuken binnen en offeren onze gave aan de laren en penaten, in de gedaante van eene flinke Geldersche keukenmeid, die in ons terstond landslieden herkent en ons niet laat gaan, voor dat zij keuken, kelder en voorraadkasten in alle détails heeft getoond, en ons heeft doen gevoelen, hoe zij het eigentlijk is, op wie alles rust, en hoe door hare zorg koper en porcelein en al het overige ons zoo helder en proper tegenblinkt. Met ontzag beschouwen wij de slagorde van boenders, emmers, holsblokken, die langs den muur en bij den haard staan, waar een dikke poes vreedzaam ligt te spinnen.

Nog een handdruk aan den doctor en wij staan weder — op straat? neen, tegenover den eigenaar van dit fraaie kunstkabinet, die zich, zoo als wij door deze beschrijving meenen te hebben aangetoond, wel verheugen mag een allezins bezienswaardig gedenkstuk te bezitten van de levenswijze onzer voorouders in vroegere dagen.

Amsterdam. Mr. E. W. B.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

VI.

Te Vlissingen.

Te Vlissingen had juist het omgekeerde plaats van 't geen te Rotterdam gebeurde.

Laatstgenoemde stad had geen bezetting, en was dwaas genoeg er een de poort in te laten; eerstgenoemde had een bezetting, maar was dapper genoeg, die de poort uit te jagen.

De Rotterdammers lieten zich door den Dukdalfschen stadhouder van Holland bedriegen; de Vlissingers lachten diens Zeeuwschen ambtgenoot uit, en lieten zich niet belezen.

Te Rotterdam bragt een pastoor met "godtsalige middelen ende vermaningen" de burgerij op de slagtbank; te Vlissingen was het de pastoor, die de burgers vermaande de Spanjaards uit en 't juk af te werpen.

De bevrijding van Vlissingen is doorgaans, even als de inneming van den Briel, voorgesteld als een toeval, door een gelukkigen uitslag bekroond, maar even onjuist: 't was de stoutmoedige uitvoering van een weloverlegd plan.

Zoodra de Watergeuzen de banier der vrijheid op 't eiland Voorne geplant hadden, wierpen zij den blik op Walcheren en geen stad gewigtiger dan Vlissingen, de sleutel der Schelde. Lumey zond er Jan van Kuik, Heer van Erpt of Herpt, heen [1], maar zonder krijgsvolk, want dit had hij in de eerste dagen niet te missen. Kuik moest de stad doen omslaan, en de twee vendels Walen, die er in bezetting lagen, er uit jagen

[1] Onder de Watergeuzen wordt Kuik niet genoemd, wel onder de Heeren, met wie Oranje geheime briefwisseling hield. Evenwel schijnt hij met de Watergeuzen in den Briel gekomen te zijn. Hij was een edelman uit het Land van Heusden, door huwelijk aan 't huis van Kuilenburg verwant, en behoorde in 1566 ook tot het Verbond der Edelen. Hij heeft, door zijn moedig gedrag te Vlissingen en te Veere, zich jegens 't vaderland verdienstelijk en zijn naam onsterfelijk gemaakt, maar schijnt zijnen overigen levenstijd in rust gesleten te hebben. Immers hij leefde nog vele jaren na 1572, en wel in Zeeland, want zijn vaderlijk erfgoed was in de magt der Spanjaards.

met geen andere hulp dan die der burgers zelven. Een hachlijke onderneming, maar Kuik was er de regte man toe, en de Vlissingsche burgerij, "een volk, opgewassen in vrijheit", en grootendeels uit zeelieden bestaande, "radt ter hand en geneyght het doen aan 't dreyghen te knoopen".

Aan Vlissingen behoort de roem, de eerste stad in Nederland geweest te zijn, die door eigen kracht het dwangjuk verbroken heeft.

Maar ook Alva had, voor een aanslag van Oranje gewaarschuwd, aan Vlissingen gedacht. Hij had er Scipio Hampi heen gezonden, om den opbouw van een kasteel, dat onlangs begonnen en nog naauwelijks vier voeten boven den grond gerezen was, met allen spoed voort te zetten; — den kolonel Osorio Angelo bevolen, zich met eenige vendelen Spanjaards in de stad te werpen; — en den overste Fernando Pacheco last gegeven, de wegen, vaarten, havens en landingplaatsen in Zeeland op te nemen, en, bovendien, zoovelen er van Prinsgezindheid verdacht waren, te doen vatten en ophangen.

't Was zaturdag vóór Paschen (5 April) toen de Spaansche foeriers te Vlissingen kwamen. Reeds hadden de Vlissingers gemord, toen zij de kasteelbouwers weêr aan 't werk zagen, maar nu steeg hun ontevredenheid ten top. "Wat?" riepen zij, "een slot op onzen hals? Walen hebben wij reeds en zullen daar nog Spanjaards bijkomen? Wat moet daarvan worden anders dan de onlijdelijkste slavernij?" — Maar Kuik en zijne vrienden beraamden wat hun te doen stond; en niemand in Vlissingen, die geen voorgevoel had, dat men ditmaal niet rustig zijn Paascheitje zou eten.

Op den eersten Paaschmorgen kwamen de schepen al opdagen, waar de Spaansche soldaten in waren. Zij bleven voor de haven liggen, om 't getij af te wachten en daarmeê binnen te loopen. Op 't stadhuis was de Regeering met de foeriers bezig om de noodige schikkingen te maken voor de huisvesting dier bende. De eene helft der burgerij was te kerk gegaan, maar de andere helft naar 't Hoofd geloopen om uit te kijken, en hier was ook Kuik.

In de kerk hield de pastoor een preek over 't Pascha of de verlossing der Kinderen Israëls uit de Egyptische slavernij, en wekte zijne hoorders op, zich evenzoo van de Spaansche slavernij te verlossen. "Mijne kinderen!" zeide hij, "het is best, dat gij de Spanjaards niet in de stad laat komen, maar ze buiten houdt." Die pastoor was een ander man dan de Rotterdamsche, en een dergenen, die ik hiervoor op bl. 77 bedoelde.

Op 't Hoofd heerschte de grootste opgewondenheid. "Wat moeten wij doen?" vroeg de een den ander, en Kuik gaf 't antwoord: "Naar 't raadhuis streven, en eerst de foeriers en dan de Walen de stad uitjagen". De stoutsten gingen voor; al de anderen volgden, roepende: "Verraad, verraad! de Spanjaards komen!" Juist ging de kerk uit, en de gemeente, onder den indruk der preek, beantwoordde die kreet met: "Weg met de Spanjaards!" — en allen te zamen begaven zich naar 't raadhuis, doch ongewapend.

Jan Alman, een voornaam burger, met twee of drie anderen bij de Regeering toegelaten, verklaarde, dat de burgerij niet wilde, dat er Spanjaards in de stad zouden komen, waarop de foeriers hevig uitvoeren, en de burgers voor muitemakers scholden; ja, een hunner gaf zelfs Jan Alman een stoot voor de borst, om hem de kamer uit te werpen. Dit was de stoot tot bevrijding der stad. Want Jan Alman, dus beleedigd, liep dadelijk naar huis om zijn geweer te halen. De burgers op de markt vroegen, wat er gaande was. "Alman gaat om zijn geweer"! werd er geroepen, maar verstaan als: "alle man gaat om zijn geweer", en dus liep elk om 't zijne te halen. Zoo stond binnen weinige oogenblikken heel Vlissingen gewapend.

Met Kuik en Alman aan 't hoofd, wierpen de burgers de foeriers en de Walen, Hampi en zijne vestingbouwers al te zamen de stad uit, sloten de poorten, en streefden daarop weêr naar 't Hoofd. "Thans", zei Kuik, "is het de regte tijd om te toonen, dat gij hart hebt. 't Werk is begonnen en 't moet nu door. Houdt gij de Spanjaards niet buiten, zoo zijt gij allen om hals." En hij zag om naar den man, die 't eerste vuur op de schepen geven zou. "Dat ben ik!" zei een matroos, "mag er een paar vanen biers af?" — Kuik gaf hem twee daalders, en hij ijlde naar 't rondeel en stak het grootste kanon af.

De donder rolde over de wateren, en kondigde den Zeeuwen de naderende vrijheid aan; maar de Spanjaards waren letterlijk "bedonderd" van zulk een welkomst. Een der schepelingen deed als Vosmeer, en kwam gezwommen door de haven, om te vragen, wat men voorhad. "Geen Spanjaards in te laten", was 't antwoord, "zij mogen keeren vanwaar ze gekomen zijn".

"Dat zal gebeuren met het eerste getij", zei de zwemmende bode (die zeker geen Spanjaard was), "maar je wordt verzocht niet meer te schieten." En de Vlissingers hadden zelfs de goedheid den man, die moê gezwommen was, met een schuitje naar boord terug te brengen. Eer de dag ten einde was, zakten de schepen af.

Op den tweeden Paaschdag leverde de Groote Markt te Vlissingen een geheel ander tooneel op. De steêklok had geklept, de burgers waren vergaderd, en ter puije van 't stadhuis stond Mijnheer de Stadhouder, Antonie van Bourgondië, een oratie te houden. "O, burgers, burgers!" sprak hij op vleijenden toon, "hoe zwaar hebt gij misdaan door 's Konings bezetting de poort uit te drijven! Maar 't is nog weêr goed te maken. Zoo gij u bekeert en de Spanjaards binnenlaat, zie ik wel kans genade voor u te verwerven bij den Koning, die onder de Christenvorsten zijns gelijken niet heeft in goedertierenheid."

"O wat een fraaije lammerentong om u aan de wolven over te leveren!" riep Kuik, en de Vlissingers lachten den Stadhouder uit. En toen deze hierop begon te dreigen, en onder anderen zei: "Ik zie krijgsheiren als uit de lucht op u regenen, en meent gij die met dronken koppen of met gesnater van muitemakers en opruijers te kunnen afweren?" — ontstond er zulk een beweging onder de gemeente, dat de Stadhouder zich spoedig uit de voeten maakte, en, als Hooft het uitdrukt, "'t voor een goede daghreys hield, dat hij 't weder tot Middelburgh toe bracht". — De Vlissingers daarentegen besteedden hun dag, om 't kasteel af te breken, waarvan de steenen wel te pas kwamen om de stadsmuren te verbeteren.

Van Groningen heeft gevraagd, of het bij nadenkenden niet een dolheid moest schijnen in Kuik en de Vlissingers, zich tegen Filips te verzetten en zijne soldaten te verjagen? [1] — Ja, als men, onnadenkend, bij de geuzen gemis aan plan en overleg veronderstelt, en van niets dan toeval droomt. En toch roept Van Groningen uit: "Zonderling, dat alles juist op den regten tijd geschiedde! Dat was de vinger Gods!" — Zeker; in geen geschiedenis welligt is de vinger Gods klaarder te bespeuren dan in die van den opstand onzer vaderen tegen Spanje; maar daaruit is niet te bewijzen, dat de geuzen dolheden deden. Integendeel: dat "alles juist op den regten tijd geschiedde", bewijst zonneklaar, dat zij een goed plan ontworpen hadden en 't meesterlijk uitvoerden.

Indien het "een dolheid" was, die de Vlissingers ondernamen, waarom heeft dan de stadhouder Antonie van Bourgondië daar geen gebruik van gemaakt? — Hij had schepen en krijgsvolk bij de hand, en waarom heeft hij de oproerige stad niet beteugeld? — Natuurlijk omdat hij te wel wist, dat de Vlissingers van genoegzame middelen tot tegenweer voorzien waren.

[1] *Gesch. der Watergeuzen*, bl. 108.

Men moet noch van toeval noch van dolheid spreken, — de Watergeuzen wisten wat zij wilden, en de Vlissingers ook.

De Regeering van Vlissingen toonde geen zweem van Spaanschgezindheid, — trouwens, 't was er de tijd niet meer toe, — maar zij trad in overleg met Kuik, om de stad in geduchten staat van verdediging te brengen. Kuik ging naar den Briel, om met Lumey te spreken, en zond een ander naar Dillenburg, om den Prins kennis van 't gebeurde te geven. De eerste hulp kwam uit Antwerpen: een bende van bijna tweehonderd man, door kapitein Ewout Worst aangevoerd. Inmiddels werd er een wachtschip op de Schelde gelegd en ijverig aan de vestingwerken gearbeid.

Terwijl men hiermeê bezig was, kreeg men een onverwachten gast: 't was Pacheco, die voor de stad kwam, om zijnen last uit te voeren, en niets wist van al wat er gebeurd was, maar er Osorio met zijn Spanjaards dacht te vinden. Vreemd keek hij op, toen de kapitein van 't wachtschip hem aanhield en als een gevangen man naar binnen bragt.

En onmiddelijk daarna kwam Kuik uit den Briel terug; en hij zond kapitein Jakob de Swijger uit om De Rijk op te zoeken, die, na de bemagtiging van den Briel, om hulp naar Engeland gezeild was; en een ander naar Rochelle, waar Tseraerts zich ophield. Worst voerde ook een goeden voorraad van krijgsbehoeften uit Antwerpen aan, die hem bezorgd was door een voornaam koopman, voor wien hij vroeger als koopvaardijschipper gevaren had; en nu werd er reeds een kleine vloot uitgerust, waarover Worst als admiraal en Jan de Moor als vice-admiraal werd gesteld.

De Swijger ontmoette De Rijk in zee, die met drie schepen en 500 man uit Engeland kwam, en koers naar den Briel zette, doch nu naar Vlissingen wendde. Hooft verhaalt, en velen hem na, dat De Rijk, die last van Lumey had om naar den Briel te zeilen, op 't smeeken van Vlissingsche vlugtelingen, die "met wijf, wiegh en kinderen en al huu armoê" in eenige visschersschuiten op zee zwierven, uit pure menschlievendheid zijnen admiraal ongehoorzaam was, en eigendunkelijk naar Vlissingen ging, — waarin men een blijk van De Rijks moed en edelaardigheid moet zien. Maar dit roerend verhaal is een spreukje. Geen schuit met wijf, wieg en kinderen, maar de kapitein De Swijger was 't, dien De Rijk ontmoette, en die hem den last overbragt, zeker door Lumey aan Kuik gegeven, om de Engelsche hulptroepen niet naar den Briel, waar ze thans minder noodig waren, maar naar Vlissingen te voeren. Lumey was krijgsman genoeg, om te beseffen van hoeveel gewigt het bezit van

den sleutel der Schelde was; en De Rijk heeft roems genoeg verworven, om de glorie te kunnen missen, waarmeê 't gezegde spreukje hem kroont.

Het was de 18e April toen De Rijk te Vlissingen kwam, en twee dagen later verscheen Treslong, door Lumey met drie schepen en 200 man gezonden; en kort daarop kwam Tseraerts met zeven schepen en Fransche troepen uit Rochelle, en tevens met eene aanstelling van den Prins als Gouverneur van Walcheren.

En hoe liep 't met Don Pacheco af? — Sommigen hebben hem beklaagd, maar ten onregte. Onder zijne papieren was een strenge lastbrief van Alva gevonden, en een lijst, waarop vele namen van Nederlanders stonden, edelen en burgers, die hij van kant moest maken [1]; en dat hij de man wel was om zulk een last ten uitvoer te brengen, had hij vroeger te Deventer betoond. Nu was de vos in den val geloopen, en de ganzen lieten hem niet los [2]. Hij, die kwam om te dooden, werd zelf ter dood veroordeeld, en zijn kop op een der stadspoorten te pronk gesteld, om Alva te toonen, dat men hem in 't minst niet meer ontzag.

Vlissingen werd de voornaamste wapenplaats der geuzen, die er weldra een vloot van honderd en vijftig zeilen hadden, en meesters van de zee en de stroomen waren.

---

[1] Wagenaar noemde dit een uitstrooisel, en velen hebben (als gewoonlijk) hem nageschreven, maar hij zelf heeft bij nader onderzoek zijn gevoelen veranderd. Zie VAN WIJN op WAGENAAR, VI. D. bl. 89, 90.

[2] Vergl. hiervoor bl. 16.

BLADVULLING.

De Watergeuzen der Aprilprenten en Aprilboekjes van 1872 droegen een ruige muts met een halve maan daarvoor, en nu verkeeren velen in den waan, dat zulk een muts werkelijk de uitmonstering was van een echten Watergeus van 1572. Men vergist zich. Die muts hebben de teekenaars bij Onno Zwier van Haren opgedoken, en wel in het 4e koeplet van den 3den zang; welke verzen echter slechts de poëtische uitbreiding zijn van een paar woorden, die Jonker Onno in een brief van Viglius gelezen, maar niet goed begrepen had; dus — zonder historische waarde. De bedoelde halve manen worden in onze historie niet vermeld vóór 1574. De oorsprong is onbekend; waarschijnlijk zijn ze in Frankrijk uitgevonden, en van Rochelle naar Vlissingen overgebragt.

EEN SPEELREISJE.

II.

Naar Overschie op een vischmaal.

't Was vrijdag, de 1e Augustus, toen 's ochtends vroeg de "zoete Haagsche bende" op reis ging naar Overschie, — in een trekschuitje natuurlijk, maar de griffier Coenen noemde 't in hoofschen stijl een schip:

> Ja, een schip wel uitgerust
> Van al wat de mond gelust.

Echt Hollandsch! nooit zonder proviand de poort uit: "er mag niemand onderweg van honger sterven", plagten zij te zeggen. En waarin bestond hun proviand? — "Haring en brood, zoo heeft Leijên geen nood; en bier met koek, zoo blijven we kloek", zeiden de Amsterdammers, en deze Hagenaars dachten er precies zoo over, en ze waren dan ook

> 't Zicken naauw te boven,
> Of men vond er al die kloven
> Aan een vette haringsgraat.
> "Wil j' een brootje? Wil j' een koekje?" —
> "Juffer, veegt vrij aan dit doekje!" —
> "Schenk mij eens een glaasje bier." —

En zoo al etende en drinkende, al pratende en lachende, en terwijl Jan Spronssen 't rijmstuk nog eens overkeek, dat hij bij 't vischmaal moest opzeggen, waren ze, al eer ze er om dachten,

> aan de wallen
> Van het boterrijke Delft,
> Van de reis omtrent de helft.

En bij deze opmerking kwam toen zeker ook reeds in 't hart van Coenen de gedachte op, dat het zonde en jammer zou wezen al zoo spoedig weêr naar huis te gaan, en hij besloot ter geschikter ure daaromtrent een voorstel te doen. — Maar wat deden ze in Delft? De stad bezigtigen? stadhuis kijken? kerken bezoeken? — Daar dachten ze niet eens aan. Zij

deden in Delft precies hetzelfde, wat ze in de schuit gedaan hadden: praten en lachen, eten en drinken. Wij gebruikten er, zegt Coenen,

Wat verversching naar den eisch;
Niemand stierf er op de reis.

En zoodra ze "wel ververscht" waren en "eens gedronken" hadden, keerden ze het deftige Delft den rug toe. Steeluî zagen ze in den Haag genoeg; 't was hun nu om het buitenleven te doen; en hoe gaauwer te Overschie, hoe liever: ze watertandden al naar den visch van Biesevelt. En daarom zei Coenen tegen den schipper:

Schipper! maak den weg wat kort;
Zit het paard vrij op de rugge,
't Is maar aan de polderbrugge;
Breng ons, eer je 't uurtje telt
Op het Huis te Biesevelt.

Dat geeft een schellinkje tot een drinkpenning, dacht de schipper, en lei de zweep op zijn knol, dat het arme dier niet wist, wat er gaande was. Ach ja, zoo ging het toen; maar zoo gaat het nu niet meer; dank den beschermers der dieren! — "Hé! daar zijn we er al!" riep 't gezelschap,

Wel, hier zijn w' er al gekomen:
Dit is 't huis; dat zijn de boomen!
"Welkom", zei de Heer van 't Land (t. w. "de manhafte Biesevelt")
Met de lip en met de hand.
"Sa! nu niemand stil gezeten,
"Luiaards mogen hier niet eten;
"Rep je, ziet eens naar den visch,
"Of er wat gevangen is."

Ja, met visch kon men Hollanders vangen: t'huis hadden ze dien op hun vischmarkt dagelijks in overvloed, en als ze uit waren, snakten ze er weêr naar, alsof ze er in geen jaren van geproefd hadden. Coenen ging dadelijk den voorraad inspekteeren, en gaf er, als een kenner, zijn advies bij:

Deze snoek behoort te braden;
Juffer, zou je 't ook niet raden?
En ziedaar een brave staart,
Tot de boter regt bewaard,
Met gehakte peterselie,
(Let er wel op, hoor je, Bely!) [1]

[1] Bely was de keukenmeid.

't Is perfekt als schellevisch,
Als er maar het vel af is;
't Bovenst' moet met baars en vooren —
Wat geraas! men kan niet hooren...

Zoo'n pret maakten die Hagenaars met "kakelen en lachen", dat Mijnheer de Griffier zijn eigen woorden niet verstaan kon, en zijn vischsermoen in 't water viel; maar toch zweeg hij niet.

Wakker! breng een tob met water!
Meerder werk en min gesnater!
Heb je nog al niet gedaan?
Hoeveel mooten om te braân?
Wel, ik denk vijf of zes mooten,
Neemt de dikken en de grooten;
Hangt ze iewers wat omhoog
In den wind of zon te droog.
Wil je nu nog hoenders stooven?
Seper! wil je mij gelooven,
Laat je hoentjes dan vrij staan,
'k Wed de visch niet op zal gaan.
Jakob! zet den wijn te koelen:[1]
En ga gaauw de glazen spoelen;
Maak de tafel voort gereed;
Jemeni! wat is het heet! —

"Meisjes, past op zout en schuimen!"

riep de dartele troep, die op eens joelend de keuken kwam binnenstormen, en er een rondje wou dansen; maar Bely stelde, met de schuimspaan in de hand, zich als een heldin er tegen. "Marsch!" riep zij,

Wil je wel de keuken ruimen?
Als ik aan het koken kom,
Loopt mij 't hoofd al vrij wat om.
'k Hoorde fluks van boon en blazen
Maar wat dunkt je van dit razen?
Ieder schreeuwt en ieder baart.
Doet het, maar laat mij den haard!

"Ja, ja! ze heeft gelijk!" riep Coenen, "hier is de meid in haar regt; marsch! allen de keuken uit!"

Seper! zij zegt wel, de vrijster,
Want wij malen ook te bijster,

---

[1] Jakob was de huisknecht van kapitein Biesevelt.

En wie met het vuur omgaat,
Wordt gemeenlijk ligt wat kwaad.
Landheer! zet toch uw genooden,
Want de zallem is gezoden,
En straks krijg je d' ander visch:
Ieder voeg' zich aan den disch.
Niemand moet nu tijd verliezen
Met aan tafel plaats te kiezen;
Zet je, zonder compliment,
In het midden of aan 't end. —
Wel dat smaakt nou! is dat eten!
Den azijn die doet mij zweeten;
Schenk mij eens een glaasje wijn:
Vrienden, wilt wat vrolijk zijn! —
Wie zegt nu — dit boek, Jan Spronssen,
Weegt een pond min zestien onsen —
Is er niemand die 't nu kan?
Zeg eens op, ik hoor het an.

Dit was de uitnoodiging aan Jan Spronssen om het tafelgedicht op te zeggen; voor hem, die dagelijks zulke gewigtige stukken te lezen had, was dit niemendal: "een pond min 16 ons." Toen dit afgedaan en goed beklonken was,

Onder 't eten, onder 't drinken,
Onder 't lachen, onder 't klinken,
Omtrent als men 't vleesch opdroeg,
Was er een, die dit voorsloeg,
Dat men, wijl wij zoo wel waren,
Nog wat langer speel' zou varen.

Ja wel, die "een, die dit voorsloeg", was de griffier Coenen zelf, die reeds te Delft tot de conclusie gekomen was, dat één dag te kort was voor de pret; als ze 't vischmaal binnen hadden, moesten ze al te zamen, de kapitein en kapiteinse Biesevelt ook meê, naar Rotterdam. Daar werd over gedelibereerd, en eindelijk 't besluit genomen,

En een glaasje vol geschonken,
En eens op de reis gedronken;
Honderd gulden tot een boet'
Zal hij geven, die 't niet doet!

AMBACHTEN.

II.

De Tapperij.

Werd het tappen oudtijds ook al onder de ambachten gerekend?

Ja wel, en onder de ambachtsgilden eener goede stad behoorde ook een tappersgild. Te Amsterdam droeg dit gild den zonderlingen naam van Romeinengild. Waarom de tappers oudtijds "Romeinen" genoemd werden? Daar kan men verschillende afleidingen voor vinden, en beweren: 1° dat, daar de Romeinen zeker de eerste wijntappers hier te lande geweest zijn, de tappers dien naam ook in latere eeuwen behielden; 2° dat de naam is afgeleid van de romers (roemers), waarmeê zij hun klanten bedienden en die ze ook uithingen; 3° dat "Romein" verbasterd is van Romeny, den lekkeren wijn uit Bourgonje, die hier te lande veel getapt werd; — en elk mag kiezen, wat van drieën hem 't best dunkt. Men behoeft echter Wagenaar niet op te slaan om naar 't Romeinengild te zoeken, het is bij hem niet te vinden; ik vond de ordonnantie van "den Romeynen-gilde, alias de tappers, verleent den 11n April 1536", in handschrift op 't Stads-archief. Omdat destijds "'t getal van de Romeynen zeere verminderde", — niet bij gebreke van tappers, maar omdat velen het gild verzuimden, — gelastten Mijne Heeren van den Gerechte, dat ieder, die binnen de stad of hare vrijheid een tapperij wilde opzetten, eerst broeder of zuster van 't Romeinengild worden moest, en ook bijdragen tot onderhoud van "den Romeynen-altaer" in de Nieuwe kerk. Gij ziet dus, dat het tappers-ambacht behoorlijk was ingerigt als ieder ander gild, en toen de kroegman ook kerk en altaar niet vergat.

"Wel neen", zegt pater Abraham à Sancta Clara, "niemand, die zoo dikwijls om God en de Heiligen denkt, als de waard in 't wijnhuis. Hij loopt gedurig in den almanak kijken, hoelang het nog van Paschen, Pinksteren, Maria-hemelvaart of St. Maarten is; of St. Joris, St. Jakob of St. Michael op een vleesch- of vastendag valt, om daarnaar zijn maatregelen voor keuken en kelder te nemen. Hij weet, dat de feestdagen

voor hem vette dagen zijn, en als in de kerken met de klokken geluid wordt, dan zullen bij hem de kannen kleppen".

Op de dorpen vond men natuurlijk ook tapperijen, want een boer heeft zoowel dorst als een burger, maar Romeinengilden kende men er niet; evenwel vinden wij daar een andere kuriositeit.

Dat de dorpsschouten oudtijds tevens de dorpsherbergiers waren, is bekend; maar wat minder bekend is, ja mogelijk menigen afschaffingsorateur verwonderen zal, als hij 't leest, — in de middeleeuwen ontzagen zelfs de dorpspastoors zich niet, bij de kerk een kroeg te houden, om "op den boer z'n duiten" te azen.

In Kennemerland werd het hun in 't laatst der 14e eeuw verboden. Toen Albrecht van Beijeren, na den dood van zijn krankzinnigen broeder (Willem V) als graaf van Holland ingehuldigd was, bekrachtigde en vermeerderde hij, gelijk dit bij zulk eene gelegenheid gebruikelijk was, de privilegiën der steden en landen. Op den 1n Julij 1389 deed hij zulks ten opzigte van Kennemerland, d. w. z. "van den lande buyten de vrije steden"; en onder de nieuwe regten, welke hij den Kennemer dorpen verleende, luidde het tweede als volgt: "Voort soo hebben wij hen ghegeven, dat gheen Priester noch Schout tappen en moet in der parochie, daer hij Priester is, oft in den ban, daer hij Schout is". [1]

Dit verbieden van 't kroeghouden, zoowel aan den schout als aan den pastoor, wekt reeds het vermoeden, dat er klagten over gevallen waren; maar wij weten bovendien, dat de Graaf zoodanige punten steeds verleende op verzoek der belanghebbenden, en dat dezen dit verzoek altijd met een goede som van penningen moesten ondersteunen, want geen Graaf deed ooit iets om niet. Wat kan dan de Kennemers bewogen hebben, den Graaf te verzoeken, het kroeghouden aan beiden te verbieden? Dit staat in het handvest niet te lezen, maar 't is ligt te raden. Stel u voor twee kroegen op één dorp: in de eene tapte de schout, in de andere de pastoor; bij wien moesten de boeren nu gaan? — Verteerden zij hun geld bij den laatsten, dan kregen zij 't met den eersten te kwaad, die 't hun lastig genoeg maken kon. Wilden zij den schout te vriend houden, en gingen zij daarom bij hem drinken, dan hadden zij 't weêr bij hun geestelijke overheid verbruid, die 't hun nog benaauwder om 't hart maakte dan de wereldlijke. En zij, die 't verstandigst meenden te handelen door noch naar de eene noch naar de andere kroeg te gaan, waren er 't ergst

[1] Fr. v. Mieris, *Charterboek*, III D. bl. 529.

aan toe, want zij werden van pastoor en schout beiden met een kwaad oog aangezien. Dit was niet uit te houden: aan die concurrentie moest een eind gemaakt worden, en daarom gold 't verbod van tappen zoowel den een als den ander. Laat tappen wie wil, maar geen regter noch biechtvader.

En kwam er toen een eind aan? — Zoo spoedig nog niet.

Zestien jaren later moest Willem VI 't nog wat nadrukkelijker verbieden. In een handvest, door hem den 24n Maart 1405 verleend aan de lieden van Kennemerland en Kennemergevolg, leest men:

"Soo en sal geen Paepe noch Schout tappen eenigherhande dranck om gelt te koop, noch nyemant van harentwegen, noch sij en sullen geen tappinge mede staen mit yemant binnen dien dorpe, daer zij schout ofte geprovent sijn. Ende alsoo dicke als eenig Schout ofte Paepe tappede, soo verbeurde hij thien pondt". [1]

Dit is in hedendaagsch Neêrduitsch: Geen pastoor en geen schout mag op zijn dorp een kroeg houden, noch voor zijn rekening laten houden, noch met een ander in compagnieschap doen; en zoo dikwijls een hunner hiertegen zondigt, zal hij tien pond verbeuren; — wat in dien tijd een vrij zware boete was.

[1] Fr. v. Mieris. IV D. bl. 9. 't Woord *paepe* in dit stuk beteekent hetzelfde als *priester* in 't voorgaande, namelijk, de prochiaan of pastoor (zie Kiliaan op deze vier woorden). De naam "prochiepape" komt ook in oude brieven dikwijls voor; zie o. a. hiervoor bl. 121.

ZONDER STERKEN DRANK.

De afschaffers van onzen tijd meenen, dat het een splinternieuw denkbeeld is, waarvan hun de eer toekomt: volksvermaak zonder sterken drank. Och neen, al vóór twee eeuwen wist men dat.

In September 1697 vroeg een zangmeester te Rotterdam, Franciscus Aarts geheeten, premissie, om gedurende den winter elken woensdagavond een concert in den Stads-doelen te mogen geven. De burgemeesters stonden dit toe, mits dat er, niet alleen geen sterke drank, maar in 't geheel geen drank gedurende het concert genuttigd zou mogen worden. (Verg. Scheffer en Obreen, *Rotterd. Historiebl.* 3e afl, bl. 66).

De Baker van Christina Chalon.

KINDERBIEREN.

IV.

HET KINDERMANSTUK.

Zoodra ergens 't linnen doekje om den klopper gewonden was, wisten de buurkinderen ook, waar ze den volgenden dag een kindermanstuk zouden hebben. Dadelijk spraken ze onderling af, er gezamentlijk heen te gaan, "als 't school uitging", — dit was 't bepaalde uur.

In een statigen trein wandelden ze er heen, de grootsten aan 't hoofd. Aankloppen hoefde niet, men was hen te wachten; de moeder of de zuster der kraamvrouw stond al in de deur. Dan was 't: "goên dag, Grootje! (of "meuije" of "buurvrouw") "magge we 'reis 't kindje kijken?"

"Ja wel, kyeren! kom maar binnen, maar wat zoetjes, hoor!"

Natuurlijk hadden de kinderen des huizes (zoo er die reeds waren) 't voorregt dit eerst en afzonderlijk te mogen doen; zij hadden 't nieuwe broêrtje of zusje reeds, op bakers schoot, een handje en een zoen gegeven [1]; — maar nu kwamen al de buurtgenootjes 't zelfde doen. Was deze vriendelijke begroeting afgeloopen, dan kregen zij 't kindermanstuk, en maakten daar doorgaans ook nog al wat pret bij; — immers zij moesten ook hunne blijdschap betoonen.

Het kindermanstuk was een lekker gebak: in de 15e eeuw maakte men het "na ouder gewoonte" van eijeren, boter en kaas; dit leert ons de reeds genoemde Leidsche keur van 1445. Doch er waren toen zeker ook al lieden, die "wat meer dan regt toe" wilden doen en grooter uithaal maken, want er volgt een strafbedreiging op tegen "wie anders dede".

Maar wat beteekent dat woord "kindermanstuk"? —

De taalgeleerden, die gewoonlijk, om hun geleerdheid te bewijzen, eerst alles ophalen wat het niet is, om ten laatste het beste te vinden, hebben er allerlei van gemaakt, als: 1° een kinder*maans*tuk, — een stuk, waar de kinderen om kwamen manen; 2° een kinder*maans*tuk, — een stuk,

[1] Het nevensstaande plaatje is een kopie van een etsje van Pieter de Mare, naar een teekening van Christina Chalon, die in de tweede helft der vorige eeuw leefden.

voor de kinderen gebakken in den vorm eener maan; 3° een kinder*maal*stuk, — een stuk op 't kindermaal; 4° een kinder*mand*stuk, — een stuk uit de kindermand (wat echter beter voor een luijer dan voor een gebak zou passen); 5° een kinder*man*stuk, — een stuk, door den kinderman of kraamheer gegeven. De laatste verklaring is nu wel de beste van de vijf, maar toch de regte nog niet; want het woord kinderman had twee beteekenissen, wat de taalgeleerde uitleggers toevallig hebben voorbijgezien: *de* kinderman was de kraam*heer*, maar *het* kinderman was het kraam*feest*. In de laatste beteekenis kan men het in Hoofts *Warenar* vinden. Vermits Klaartje kwam te bevallen op denzelfden dag, waarop ze de bruid werd, riep Reym de dienstmeid:

O, 't zel ien dubbelde feest zijn, bruiloft en kyerman.[1]

En in dezen zin nu komt het ook in 't woord "kindermanstuk"; 't is een lekker stuk op het kraamfeest of kraamvetje. — Natuurlijk veranderde dit gebak met den tijd. De vijftiende-eeuwsche koek van eijeren, boter en kaas maakte, spijt de Leidsche en alle andere keuren, plaats voor krensjes, — ronde taartjes met gebakken suiker overdekt; voor suikerdebol — holle soesen met suiker gevuld; en voor het "stuk met suiker", — hetzelfde wat wij nu "een botram met muisjes" noemen [3].

Onze voorouders hechtten zeer veel waarde aan die eerste, zoete kennismaking: zij werd nooit vergeten, maar bleef levenslang een aangename herinnering, en een tachtiger zei soms tegen een besje van vijf en zeventig: "Ouwe kennis! ik heb bij jou nog ien stick mit suyker gehad".

[1] 5e Bedr. 2e Toon.

[2] "Muisjes" is een verkorting van "muizekeuteltjes", ingevoerd toen men 't laatste woord niet enkel wat lang, maar ook wat vies begon te vinden. En nu zou ik u den oorsprong en de beteekenis van die keuteltjes wel eens duidelijk willen uitleggen, ware 't niet, dat ik dan zaken zou moeten aanroeren, waarover men oudtijds beter praten kon dan heden ten dage schrijven kan.

DE YSTROOM.

Neptunus in 1671: "Ik ken den Ygod voor een stroom van maght en moet."
„ „ 1872: "Belui hem; 't is gedaan met hem en met zijn vloed."

ANTONIDES & Cie.

HONDESLAGERS.

II.

Wat soort van lieden was 't nu, aan wie dat hondebaantje opgedragen werd?

In steden, waar men een eigen scherpregter had, gebruikte men hem bij voorkeur daartoe; en hierom is 't dat Vondel de "honde-slagers en honde-beuls" in één adem noemde. In sommige steden was het een vast werk voor den beul, b. v. te Brugge, waar het officie van hondeslager aan het beulschap verbonden was [1]; en denkelijk was dit te Arnhem even-zoo, vermits Van Hasselt zegt, dat van de aanstelling van hondeslagers in die stad "geene oude spooren te vinden zijn" [2]. In andere steden, b. v. te Deventer, werd dit baantje ook weleens aan den beul opgedragen, als hij klaagde over gebrek aan werk en te weinig inkomsten [3].

Overigens was het ambt van stads-hondeslager geen vaste betrekking: hij werd slechts aangesteld voor zoolang men hem noodig had, en betaald per stuk. In 1470 sloeg de hondeslager te Middelburg zes honden voor een stuiver, in 1466 en 1493 te Leiden vier voor een stuiver, en in 1532 werd te Amsterdam een halve stuiver per stuk betaald. Het getal der geslagen honden werd in sommige steden bewezen met de vellen, in andere met de staarten; elders weêr (b. v. te Amsterdam in 1552) moest de hondeslager al zijn slagtoffers op een bepaalde plaats brengen, waar ze, als 't hok vol was, nageteld en vervolgens in een kuil gestopt werden.

Was er nu in de stad een arme klouwer, die 't graag doen woû, dan gebruikte de Regeering hem voor hondeslager, zoo vaak zij een hondejagt noodig achtte; maar anders nam zij iemand aan, die van buiten kwam.

't Schijnt dat er lieden waren, die op dit ambacht reisden, en van stad tot stad trokken, om te vernemen, of men er hun dienst behoefde.

Toen binnen Leiden in 1466 de honden weêr zeer overvloedig waren, "soe quam een hondeslager tot Leyden, dairmede dat overcomen werde,

---

[1] *Oude Tijd*, 1870, bl. 7.

[2] *Arnh. Oudh.* II D. bl. 111, 112.

[3] Nijhoffs *Bijdr.* N. Reeks, II D. bl. 74 en *Nav.* XVIII. bl. 555.

dat hy se slaen soude [1]". Te Amsterdam werd in 1552 een man van Utrecht en in 1562 een van Reenen tot hondeslager aangesteld [2]; de eerstgemelde, die Jan Albertsz. heette, werd in de wandeling "Comen Jan" genoemd, 't geen bewijst, dat hij een verloopen koopman was, die, toen 't met de negocie niet meer lukken wilde, de hondeslagerij had opgevat.

De stads-hondeslager droeg, opdat elk hem kennen en behoorlijk respekteeren zou, het stadswapen op de borst; ja, later werd hij, om hem meer waardigheid bij te zetten en des te meer te doen eerbiedigen, uitgedost als een heraut. Zoo leest men in de Amsterdamsche Thesauriers-rekening van 1562, dat de stad 8 gulden 12 stuivers heeft betaald "voer een rock mitter stede wapen achter opten rugge ende voer de borst van der stede hondtslager Adriaen Jansen, hem bij der stede geschoncken." In 1603 deed men te Leiden desgelijks, ofschoon 't daar geen rok, maar slechts een rokje genoemd werd: "een rocxken, geteykent met de leverye of wapen deser stede, twelk hem beneffens de codde van stadswegen en tot last van dien zal worden gelevert."

In de instructie van den hondeslager werd hem verboden, om giften noch gaven, een enkelen hond te sparen; huishonden, zoowel als straathonden, moest hij doodslaan, want daar de eersten zich onder de laatsten mengden was 't hun eigen schuld, dat er geen onderscheid gemaakt werd. Maar toch waren er honden, die van 't algemeene vonnis uitgezonderd werden, en wel vooreerst de "edele jagthonden", en ten andere de honden van hen, die de justitie en politie handhaafden.

Zoo werden te Amsterdam, bij de hondejagt in 1562, uitgezonderd de honden van den schout en den onderschout, van den kapitein en den onderkapitein der wacht, van den havenmeester en de schoutendienders, welke allen, tot hun adsistentie, één hond mogten houden, maar niet meer. En deze gepriviligeerde honden moesten een teeken dragen, waaraan de hondeslager ze kennen kon.

De stadshonden te Deventer, die in de tweede helft der 14de eeuw op het stadhuis onderhouden werden, en waar een bewaarder voor aangesteld was [3], zullen ook wel ten dienste van 't Geregt gestaan hebben.

Ook zullen, ofschoon ik ze niet genoemd vond, de gildehonden, die de gildehuizen bewaakten, wel gespaard zijn; en evenzeer de scheepshon-

---

[1] *Nav.* VI, bl. 333.

[2] *Keurboek* Lr. E, fol. 188 en Lr. F, fol. 105.

[3] *Nav.* XVIII, bl. 556.

den, want dat men het regt van den hond om 't schip te bewaren erkende, blijkt uit het Amsterdamsche zegel.

Maar ook voor kleine huishonden werd een uitzondering gemaakt, althans te Amsterdam; of dit elders ook plaats vond, weet ik niet. Mijne Heeren van den Gerechte oordeelden, dat die kleine honden zooveel kwaad niet deden als de groote rekels, en wilden daarom wel aan de burgers 't genoegen gunnen, zulk een hondje te mogen houden. Maar daartoe was een proef noodig, en dus werd er een ring gemaakt: elke hond, "die duer den ringe deser stede passeren" kon, was vrij. Terstond na de afkondiging der hondekeur zat de hondeslager in een huisje met den ring bij zich, en ieder mogt daar met zijn hondje komen, om te probeeren of het door den beugel kon. Ja? dan was het dier gered; — de hondeslager teekende het, en ontving een stuiver tot zijn salaris. Hoe dierlievend was dit van de Amsterdamsche Heeren gehandeld, — en zulks (dit verdient wel te worden opgemerkt) in een tijd, toen er nog niet eens een genootschap tot bescherming der dieren bestond! De geestige schrijver in *Los en Vast* [1], die gloeide van verontwaardiging, toen hij in *de Volksvermaken* het vierde hoofdstuk van het Vierde Boek las, mogt op deze Heeren wel een loflied zingen; — te meer, omdat zij zelfs met schrander overleg het salaris zoo regelden, dat het in 's hondeslagers belang was, de honden, die niet dan met moeite door den beugel konden, een handje te helpen, vermits hetgeen hij hiervoor ontving het dubbel was van 't loon des doodslags.

[1] 1870, afl. 3, bl. 207 en volg.

BLADVULLING.

Toen, na de vermaarde Sinode van 1619, te Haarlem onder anderen ook de orgelist der Groote Kerk voor den Kerkeraad geroepen werd, om, als kerkelijk beambte, de Dortsche Canones te onderteekenen, zeide hij: "Neen, Heeren! dat doe ik niet; maar willen de Heeren die stukken op noten laten zetten, dan zal ik ze wel spelen."

Is. de Waal.

BOETEN.

I.

Onze voorvaderen waren zeer praktische lieden; zelfs als er iemand gestraft moest worden wegens onnutte woorden, wisten zij zulks dienstbaar te maken tot nutte zaken.

Te Sluis had eens ('t is nu 480 jaren geleden) een zeker bierdrager, die Pieter Willaerd heette, bij het dobbelen met zijn maats zeer leelijk gevloekt, waarvoor hij gestraft moest worden. Wat zouden Schepenen hem opleggen? Dit was spoedig gevonden, want er werden juist in de Schepenenkamer nieuwe vensters gemaakt, en hij werd dus veroordeeld een gedeelte van de kosten te betalen. Zoo leest men in de Stadsrekening van 22 Aug. 1392 tot 22 Aug. 1393:

"Jan van der Teghele, van dat hij maakte twee nieuwe glazen vensteren in schepenen kamer en die ter stratewaart verkoperdraadde, houdende 62 voeten, elken voet mitsgaders het voorzeide koperdraad te 2 gr, komt 31 sch. Item van ijzeren krammen en haken, dienende ten houtwerke van de voorzeide koperdraden, gedelivreerd bij den voorz. Jan, komt in aller somme 32 sch. 2 gr., bij voorwoorden jegens hem gemaakt in taswerk.

Hieraf betaald bij Pieter Willaerd, den hoppebierdrager, bij wijsdomme van der Wet, in beternissen van onnutten en orriblen woorden, die hij sprak in zijn dobbelspel: 8 schell. 8 grooten."

Sluis. J. H. VAN DALE.

II.

't Verkoopen eener getrouwde vrouw kwam hier te lande niet dikwijls, maar toch somtijds voor, en werd ook met geldboete gestraft. Omstreeks 1350 had Evert Zwibbekens, op 't eiland Wieringen, zijne huisvrouw verkocht aan Meylof Tettens; daarvoor werd de verkooper door den baljuw Hendrik van Heemskerk gestraft met eene boete van drie pond, maar de kooper met eene boete van vier pond. Waarom moest de laatste zwaarder boeten? Werd zijn misdrijf grooter geoordeeld dan dat van den man, die zijne wederhelft verkocht? — Denkelijk niet; maar Meylof zal 't beter hebben kunnen betalen dan Evert, want de baljuwen en schouten namen in dergelijke gevallen wat zij krijgen konden.

HONDESLAGERS.

III.

Hier hebt gij de afbeelding van den zestiende-eeuwschen hondeslager met zijn knods; — 't is een echte, want zij is genomen van een gedenkpenning van 1581.

Maar de hondegravers, waar Vondel van sprak, wie waren dat?

Dit waren eigentlijk dezelfde personen als de hondeslagers, maar dan voerden ze de spa in plaats van den knuppel. Ik zal ter opheldering een Amsterdamsch voorbeeld noemen. In de Thesauriers-rekening van 1552 vindt men dezen post betreffende een reeds vroeger genoemden hondeslager:

Jan Albertsz., alias Coman Jan, voer zijn sallarys ende vacatiën, dat hij acht dagen lanck opte kade van Montelbaen gevaceert heeft, omme te dooden ende begraven die honden, die aldaer gebrocht zouden worden, naevolgende die publicatie daeraff gedaen, 10 schell. 6 gr.

De bedoelde publicatie behelsde, dat alle eigenaars van honden, welke niet door den ring passeeren konden, die binnen acht dagen moesten brengen op de kaai van Montelbaan (destijds ver buiten de stad gelegen, maar tegenwoordig de Oude-schans), waar Jan Albertsz. ze overnam, kapot maakte

en in den grond stopte. Zoo lang dus was hij hondegraver; maar toen die termijn verstreken was, nam hij zijn knuppel op, en ging de stad rond om zijn dienst als hondeslager te doen.

Nagenoeg op dezelfde manier geschiedde 't ook in andere steden. Te Leiden moesten (in 1507 en 1520) allen, die honden hielden, contrarie de keur, ze ter begraving brengen in de Witmakersputten bij de Koepoort. [1]

Ook in de volgende eeuwen deden de hondeslagers in de steden van tijd tot tijd hun werk gelijk voorheen. Men maakte toen echter, zelfs te Amsterdam, geen onderscheid meer tusschen klein en groot; de kleine keffers moesten er even goed aan gelooven als de groote rekels: immers zoo ze 't waagden zonder leiband over den drempel te komen. Ziehier een voorbeeld van een achttiende eeuwsche hondenpublicatie:

Alzoo aan Mijne Heeren van den Gerechte door verscheyde Burgers en Inwoonders dezer Stad is vertoond geworden, dat een menigte, zoo groote als kleine, honden langs de straaten loopen, en dat daar uit diverse ongelukken te dugten zijn, hebben Haar Ed. Achtb. goedgevonden de straaten dezer Stad van dezelve te doen zuiveren, en aan de Burgerije en Ingezetenen kennis te geeven, dat op aanstaande Maandag daarmeede een begin zal worden gemaakt, opdat een ieder voor zijne honden zorg draage, en dezelve niet buiten zijn huis of erf laat loopen, zonder dezelve aan een lijst of band vast te houden. [2]

Men ziet, dat in deze publicatie evenwel al veel milder geest doorstraalt dan in de vroegere keuren; hier werd den burgers vrijheid gelaten zooveel honden te hebben als zij wilden, mits zij die binnen de deur of aan een touwtje hielden, en de hondejagt was alleen op de vrije straatloopers gerigt.

En ook nog in onze eeuw zag men jaarlijks, als de tijd der hondsdagen naderde, de kennisgeving aanplakken, dat 1° van dezen tot dien datum geen honden, hoegenaamd, al waren ze ook gemuilband, los mogten loopen; 2° dat alle honden, die evenwel los liepen, dadelijk zouden worden doodgeslagen; en 3° dat ieder, even als vóór drie en vier eeuwen, gewaarschuwd werd, diegenen, welke tot het doodslaan der losloopende honden uitdrukkelijk gemagtigd waren, in geenen deele hinderlijk te zijn. Dan zag men de hondeslagers weêr op de hondejagt gaan als van ouds, hoewel ze niet meer in een Stads-wapenrok gehuld waren. Maar die ambtenaren waren toen, even als alle andere menschen, met den tijd vooruitgegaan en veel knapper dan hun barbaarsche voorzaten: zij kenden "de goeje lui" en hun hondjes.

---

[1] *Nav.* XVIII, bl. 554.

[2] Amsterdam, 28 Junij 1775.

De oude heeren en mevrouwen en bejaarde jongejuffrouwen van dien tijd — ik spreek van vóór een halve eeuw — hadden gedurende de hondsdagen een ruime hondebelasting te betalen, want elk hunner of harer kwam zijn of haar viervoetige huisvriend op menigen zesthalf te staan. De hondeslagers waren zeer bedreven in de kunst om de langharige zwartjes en de witte keesjes en de gele mopjes van gezegde oude heeren en dames argeloos buiten de deur te lokken; — de volkssage zei zelfs, dat ze daartoe hun jongens hadden, die met leverbeuling in den zak liepen. Hoe dit zij, bijna dagelijks — schoon Grootpapa niet begreep, hoe 't mogelijk was, en Grootmama elken morgen de meid de wacht aan zei, en Tante Kee (een vrijster van vijf kruisjes) er al 'k weet niet hoeveel meiden om weggejaagd had, — zondigden Li en Kees en Mop tegen de verordening der Overheid, en kwam de hondeslager aanschellen met den gevangen deserteur onder den arm, en zei, dat hij 't beest niet had willen doodslaan, omdat hij wist, dat het aan "goeje lui" behoorde, en verzocht om een kleinigheid voor zijn moeite. De oude heer pruttelde, en de oude dame kreeg een rilling, als ze haar lieveling in de handen van den hondebeul zag, en wist niet, hoe spoedig ze maar weêr een zesthalf uit den tasch zou krijgen. Dan was het: "Stoutert! ben je nou alweêr de deur uitgeloopen?" en de hond kreeg met de vlakke hand een zachten tik, maar de meid een duchtige schrobbeering, — op welk buitenkansje zij, zoolang de hondsdagen duurden, minstens driemaal in de week rekenen kon.

AARDMANNETJES.

Een Bosschenaar pruttelde tegen zijn vrouw over het schoonmaken. "Wel," zei zij, "moeten dan de aardmannekes schoon komen maken?" — Men kende aan de aardmannetjes allerlei bezigheden toe, en sommigen hunner werden als huisgeesten beschouwd. Zij woonden op de vliering, maar klommen 's nachts de trappen af, openden de deuren, legden vuur aan, putten of pompten water, en werkten wat ze konden. En als een huisvrouw niet op haar tijd schoonmaakte, dan zei men, dat zij 't de aardmannetjes liet doen.

(Verg. Dr. C. R. Hermans, *Geschiedk. Mengelw. over N.-Brabant*, II. D. bl. 270).

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

VII.

Te Enkhuizen.

De Prins van Oranje had reeds terstond, nadat de tijding van Vlissingen op die van den Briel gevolgd was, in de verwachting, dat nu spoedig ook het Noorderkwartier volgen zou, Sonoy benoemd tot Gouverneur van Westfriesland en Waterland; maar evenwel gebeurde er in die oorden gedurende de maand April nog niets.

De Watergeuzen konden er niets ondernemen, want zij hadden werk genoeg in Zeeland, waar een hevige worsteling met de Spanjaarden was aangevangen: en deze laatsten moesten ook al hun krachten dáár vereenigen, wilden zij de geuzen niet te Antwerpen zien, waar ook vrijheidsgezinden genoeg waren, en van waar zelfs Vlissingen de eerste hulp ontvangen had.

De Spaanschgezinde regeering van Amsterdam evenwel was vol angst voor 't omslaan van Enkhuizen. Dit was de sleutel van de Zuiderzee, en kregen de geuzen dien in hun magt, dan knepen zij Amsterdam de keel toe. Joost Buyck en zijne vrienden drongen dus bij Alva en Bossu aan op 't uitrusten van schepen en 't bezetten van Enkhuizen met Spaansch krijgsvolk, want zij wisten, dat de Enkhuizer regeering wel Spaansch-, maar de burgerij zeer Oranjegezind was, en dat er dagelijks ballingen in de stad kwamen. Maar Alva kon niets aanvangen, bij gebrek aan geld.

En waarom gaven Joost Buyck en zijne vrienden hem dat dan niet? —

Omdat zij wel wisten, dat het toch niet gebruikt zou worden tot het doel, waarvoor zij 't gaven. Nooit en nergens welligt is zoo slecht huisgehouden en zooveel gestolen als onder Alvaas schrikbewind. [1] Ondanks alle verbeurdverklaringen en al de millioenen, die Filips overzond, was

[1] "Elke kroon kost vele anderen, eer zij in handen der soldaten komt," schreef Requesens aan den Koning. Ieder, zelfs de vrome Viglius, schraapte zooveel hij kon.

de schatkist altijd leêg. Alvaas hovelingen en raadsheeren, ambtenaren en bevelhebbers vormden te zamen een groote dievenbende.

Maar nu kreeg de Hertog juist weêr 500,000 kroonen uit Spanje, en daarvoor liet hij twintig schepen uitrusten, deels te Enkhuizen, deels te Amsterdam, onder den admiraal Boshuizen, die tevens van de gelegenheid gebruik moest maken, om Spaansche soldaten binnen Enkhuizen te werpen. Maar de burgerij was op hare hoede, en Pieter Buiskes, die een lastbrief van den Prins had, om in zijnen naam te handelen, waakte; terwijl Boshuizen loerde en de Spaanschgezinde magistraat op de schutterij vertrouwde [1]. De gantsche stad verkeerde in spanning.

't Was op den 1n Mei, dat een standje voor een bakkerswinkel de eerste beweging deed ontstaan. De kapitein van een der schepen, Schuilenburg genaamd, kwam bij een bakker 't brood halen, dat hij besteld had, maar — zonder geld. De bakker weigerde 't brood af te geven, als er geen betaling voorafging. Dit gaf hooge woorden, en Schuilenburg schreeuwde: "'t Zit hier ook al vol geuzen en schelmen, maar ze zullen 't nog erger bezuren dan de Rotterdammers!" —

"Wij hopen van God een beter lot", zeiden de omstanders, "maar hier zullen geen Spanjaards binnenkomen". En zij hielden woord. Wat listen de burgemeesters en Boshuizen in de eerste dagen van Mei gebruikten, om 't krijgsvolk binnen te doen sluipen, de burgerij verijdelde die; ja, zij zette zelfs den admiraal, omdat hij een burger stokslagen toegedeeld had, op 't stadhuis gevangen onder een wacht van burgers, maar de burgemeesters wisten hem, na eenige dagen los te krijgen en heimelijk naar Amsterdam te laten trekken. Zoo bleef Enkhuizen drie weken in onrust, zonder dat de eene of de andere partij een beslissend voordeel behaalde.

't Mag zonderling schijnen, dat men die stad zoo lang dobberen liet. Waarom kwamen de Watergeuzen, die toch in de nabijheid waren (want zij hielden 't Flie bezet) den Prinsgezinden niet te hulp? En waarom maakte Bossu, die toen te Amsterdam was, geen gebruik van de gelegenheid om de wankelende stad te verrassen? — Om twee redenen: 1°

[1] De *schutterij* was toen niet, wat zij later werd, de gewapende burgerij, maar 't oude *schuttersgild*, uit een beperkt getal der voornaamste burgers bestaande. In vele steden, waar de Regenten Spaanschgezind waren, waren de schutters het ook, omdat de laatsten de bloedverwanten en vrienden der eersten waren. Sedert de onlusten van 1566 waren de vrijheidsgezinden uit en de Spaanschgezinden in de schutterijen gedrongen.

omdat noch de eersten noch de laatste zoo spoedig een voldoende magt naar 't Noorderkwartier zenden konden; 2° omdat de Regeering met Buiskes den 5n of 6n Mei een verdrag gesloten had, waarbij o. a. was bepaald, dat men de rust bewaren en noch van de eene noch van de andere partij bezetting zou innemen, welk verdrag standhield tot den 21n Mei; terwijl de burgemeesters, om tijd te winnen, zelfs veinsden, heimelijk den Prins van Oranje toegedaan zijn.

Veertien dagen later achtten deze laatsten het oogenblik gekomen, om 't masker af te werpen en hun haan koning te laten kraaijen. Zij hadden in de achterbuurten een vendel stadssoldaten geworven en van Bossu de belofte van spoedige hulp ontvangen; bovendien steunden zij op de schutterij, en hoopten op den bijval van vele burgers, welke zij meenden omgezet te hebben. Maar toen Enkhuizen in den morgenstond van den 21n Mei ontwaakte, vond men alom briefjes aangeplakt, waarin de burgers gewaarschuwd werden voor 't geen de Heeren voorhadden, en voor 't lot, dat hun bereid werd. Dit bragt alleman op de been.

Buiskes, Dirk Brouwer en Jakob Eriksz. begaven zich naar 't stadhuis, om, namens de burgerij te vorderen, dat het geschut op de wallen gebragt zou worden, "want", zeiden zij, "dáár is zijn plaats, zoo men de Spanjaards buiten wil houden".

"Daar denken wij niet meer aan", antwoordden de burgemeesters. "De Stadhouder wil thans weten, wie vriend of vijand is; en wie geen trouw aan den Hertog van Alva zweren wil, doet best spoedig de stad te ruimen".

"Noch 't een, noch 't ander", hernam Buiskes. "Er zijn brave lieden genoeg, die vijf jaren lang als balling hebben omgezworven; nu mogen de Albanisten eens gaan loopen, zoo 't hun lust."

"Genoeg"! vielen de burgemeesters in. "Wij hebben bevel van den Stadhouder en ons daarnaar te rigten. Hiermeê ontslaan wij ons van 't verdrag, dat slechts bij voorraad en tot nader order was aangegaan."

"En wij stellen u op vrije voeten; 't verdrag zijt gij toch reeds genoeg te buiten gegaan", antwoordden de afgevaardigden en vertrokken.

In de vergadering der burgers teruggekeerd, sprak Buiskes: "Nu moet het buigen of barsten. Aan vroeg-op-zijn hangt de overhand, en aan deze uw goed en bloed."

"Als de zaken zoo staan", riepen de burgers, "waarom beidt Pieter Buiskes dan, zijn last in 't werk en de stad in vrijheid te stellen?"

"'t Is nu elf uren", zei deze; "gaat eerst het lijf sterken, en op 't slaan van de trom wacht ik u allen terug".

Even na den middag ging een der stads-trommelslagers, daartoe overgehaald door Dirk Brouwer, alle wijken rond, en riep uit, dat alle liefhebbers des Konings van Spanje en des Prinsen van Oranje, in hun geweer moesten verschijnen op 't Zuider- en 't Noorder-spui. Ja, die trommelslager was zelfs stout genoeg, ook voor 't stadhuis, ten aanhooren der burgemeesters, te komen slaan en roepen; waar dezen niet weinig over verwonderd waren. Een hunner zei: "'t Is volkomen in orde; 't is onze trommelslager, want ik hoor hem den Koning van Spanje noemen". — "Neen", zei de ander, "'t is niet in orde, want ik heb den Prins van Oranje hooren noemen" — Maar tijd tot redeneeren was er niet. Zij ontboden in der haast de schutterij en hun stadssoldaten, en hadden die nog naauwelijks voor 't stadhuis geschaard, of zij zagen de gewapende burgerij aanrukken, onder aanvoering van Buiskes en zijne vrienden. Dirk Brouwer kommandeerde de artillerie. Hij liet een "gangbaar bolwerk" naar 't stadhuis kruijen, namelijk: "een waaghenburgh met twee stukken geschuts daar achter". Op het gezigt van dat gevaarte deinsden de stadssoldaten en kozen 't hazepad. En juist kreeg een der burgers, Jan Fluitske genaamd, onder de schutters iemand in 't oog, dien hij voor een vinnigen Albanist kende, en loste zijn roer op hem. 't Schot miste, maar de uitwerking niet; want de schutters gingen van schrik op de loop. Daar stonden toen de burgemeesters alleen.

Dies gaven sij het op, en voort de stad ten besten.

Zij vlugtten in 't stadhuis, en sloten de deur van binnen met boomen. Maar Brouwer liet er de twee kanonnen op losbranden; wat zulk een ijselijk gedonder gaf, dat de burgemeesters den trap opvlogen naar den zolder en in de hanebalken kropen. Zoo kromp het Spaanschgezinde hart van angst! — Brouwer liet intusschen de deuren met een mast openloopen, de vlugtelingen uit hun schuilhoek halen en op de Keetpoort gevangen zetten.

En daarmeê was de strijd beslist. Terstond werden de Prinsenvlaggen uitgestoken op muren, torens en poorten. Enkhuizen had het juk afgeworpen, en wel, even als Vlissingen met eigen hand zonder hulp van buiten.

Buiskes voerde bij voorraad 't bevel over de stad in naam van den

Prins van Oranje. Hij rigtte twee vendels waardgelders uit de burgerij op, die hij uit eigen beurs bezoldigde, omdat er geen penning op 't stadhuis gevonden was. Doch dit duurde slechts kort. Weldra kwamen de geuzen uit het Flie, onder aanvoering van Tiete Hettinga, binnen en werden de waardgelders afgedankt; en een paar dagen later kwam er hulp van Lumey onder Cabiljau, Ruychaver, Roobol en Kornelis Loefsz. Toen werd er een nieuwe regeering aangesteld, waarbij Buiskes met het burgemeesterschap werd bekleed. En den 2den Junij kwam Sonoy (die zich te Bremen en Hamburg opgehouden had om soldaten voor den Prins te werven) en werd met blijdschap en vertrouwen als Gouverneur ontvangen.

Alva had in die dagen juist te Bergen op Zoom een krijgsmagt bijeengebragt om de Prinsgezinde steden in Holland en Zeeland weêr onder 't juk te brengen, en wee dan al die gegeusd hadden! Voor een inval van graaf Lodewijk van Nassau meende hij niet te duchten te hebben, want hem was uit Parijs berigt, dat die Graaf aan geen krijgvoeren dacht, maar in de kaatsbaan speelde.

Maar, o onverwachte schrik! — daar bragt hem in den namiddag van den 24n Mei een renbode de tijding, dat graaf Lodewijk met zijn leger reeds binnen Bergen in Henegouwen was. Dukdalf barstte schier van spijt en woede, en "klitste zijnen hoedt tegens de vloer, en trad dien met voeten," en schold niet weinig op de Koningin-moeder van Frankrijk, die hem door valsche berigten gefopt had.

En pas was hij den volgenden morgen een weinig bedaard, en zat hij te praktizeeren wat hij doen zou, of — nieuwe schrik! — daar kwam alweêr een bode met de tijding van Enkhuizen, waarmeê hij 't heele Noorderkwartier als verloren kon beschouwen.

Zoo stond Alva tusschen twee vuren. Waar nu 't eerst heen? Zijne krijgsmagt was te zwak om die te verdeelen, want het geld was alweêr op.

Naar Bergen 't eerst; want trok hij nu naar Holland, dan kon de Nassauwer hem zelfs Brussel achter den rug wegnemen en heel Brabant en Vlaanderen in opstand brengen; en waar zou Dukdalf zich dan geborgen hebben? —

Het onweder, dat Holland en Zeeland scheen te bedreigen, dreef dus naar Henegouwen over. De beide eerstgenoemde gewesten kregen ruimte, en verscheidene steden volgden 't voorbeeld van Enkhuizen.

SATIRIEKE GEZELSCHAPSSPELEN.

III.

DE APRILKAART. (*Slot.*)

Klaverenheer is Mr. Knight, de Engelsche Zuidzee-actiën-kassier, hier Bewindhebber van de Compagnie: *Na geluk druk*, die "rekenschap volgens den regel *falsi*" doet; terwijl *Klaverenvrouw* of Lady Knight een prent vertoont, waarop de val van Ikarus te zien is. *Klaverenboer* is een knecht, die zich als heer verkleedt, zeggende: "Het actielot maakt knecht tot heer en heer tot knecht."

Klaverentien is een actionist, "half Snees", wien een arend de oogen uitpikt. "Niet verlegen", zegt Jan Krediet (*Klaverennegen*), want hij heeft het spel in de hand, namelijk: den Molen (die dikwijls achter op het dambord stond); en daar hij een "open molen met een gieuwgaauw" heeft,

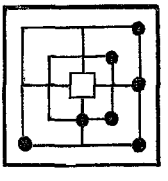

wint hij 't zeker; immers verliezen kan hij niet, want hij heeft niet, maar speelt met het geld van Mijnheer Achteloos (*Klaverenacht*), die zich ten slotte met scheurpapier troosten mag. *Klaverenzeven* is de man met de zeef, die zijn geld boven 't water zeeft; en *Klaverenzes* is radeloos: hij ziet den wijzer, die regt op zes stond, naar half-zeven hellen, en de bultenaar Bombario staat hem, achter zijn rug, uit te lachen. Deze Bombario was een klein gebocheld kereltje te Parijs, die met een marsje voor 't lijf liep, en in de actiestraat Quincampoix den actionisten zijn hoogen rug tot een schrijflessenaar leende.

"Allen beest!" roept *Klaverenvijf*, daar hij "lanterlu van de vijf hoogste troeven" heeft. Dit "lanterlu" was een oudbakken en ongeacht soort van kaartspel, waarom men destijds al wat pover en sjofel was lan-

terlu noemde, b. v. een lanterlu-degentje, een lanterlu-pruikje, — en zoo ook den actiehandel: een lanterlu-koopmanschap.

Klaverenvier is een koopman in molentjes en waait met alle winden, en *Klaverendrie* is een bedelaar, die op drie beenen (op een kruk) met *subscriptie* rondloopt [1]. *Klaverentwee* vertoont een duel van actionisten, en *Klaverenaas* den heremiet, die zich "buiten alle werelds-actie" houdt, en hier als een uil onder de bonte kraaijen verschijnt.

Schoppenheer is de man, die Utrecht tot een zeehaven maken wil, welke Amsterdam naar de kroon zal steken [2]; en *Schoppenvrouw* of Madame Quincampoix zal hem bijstaan. Zij werpt haar lanterlu-kaarten weg, en steekt, om Gravin (graaf-in) te worden, de *graaf* (schop of spa) reeds *in* den grond.

Schoppenboer is de tamboer der Actie-compagnie. Even als de tamboers der schutterij, als zij den schutters van de wijk met trommelslag de wacht bekend maakten, dezen roeptrant hadden: "Horisooy! Alle schutters, die bescheiden zijn onder den Ed. Manh. Heer Kapitein NN." enz. — zoo trommelt deze allen bijeen, die "onder Frederik Hendrik bescheiden" zijn, d. w. z. (als wij hiervoor reeds zagen) allen, die "in 't onderspit" zijn; en wij zien hen in 't verschiet met heele benden marcheeren naar Vianen, de vermaarde wijkplaats der bankroetiers.

Schoppentien is der actionisten "goed-geluksegger," maar hij heeft een prentje, daar de galg op staat; en *Schoppennegen* is de graafnar van Utrecht, met de spa in de hand, en zijn rok met nullen bezaaid.

Schoppenacht is een gelukkig actionist; daarom is zijn rok met achten bezaaid. Schoon vroeger niemand hem aankeek, wordt hij nu, om zijn gewonnen geld, van ieder geacht; daarom zegt hij: "Spa geacht"; doch beter dan laat dan nooit. Hij heeft een lantarentje in de eene en een witten valk op de andere hand, om te kennen te geven, dat zulke gelukkigen met een lantaren te zoeken en even zeldzaam als witte valken waren. — Maar waren ze er dan toch? — Wel zeker; ik zal u twee voorbeelden noemen.

Vooreerst: de vermaarde Tetje Roen, de kwakzalver en potsenmaker van de Botermarkt, Nieuwmarkt en Blaauwjan, die met den actie-handel

---

[1] *Subscriptie* was 't uitgeven van nieuwe actiën boven 't bepaalde getal.

[2] De Utrechtsche Actie-compagnie zou een breed en diep kanaal doen graven van Utrecht naar de Zuiderzee met een wijde havenkom vóór de stad. Van dat kanaal werd zelfs een kaart uitgegeven te Amsterdam bij de wed. Joachim Ottens op den Nieuwendijk in de Wereldkaart.

zooveel won, dat hij als rentenier op de Raamgracht ging wonen, waar hij in 1740 stierf, en zijne twee dochters als rijke juffers achterliet.

Ten andere: de beruchte jeneverpoëet en komediant Robert Hennebo, die altijd arm was, totdat hij meê in de actiën ging doen, en in korten tijd zoo rijk werd, dat hij een buitenplaats kocht tusschen Rotterdam en Gouda (welke hij Actiehoven noemde), en bij zijn dood een tonne gouds naliet.

Quatre-trois
Betaalt in Quincampoix,

zegt *Schoppenzeven;* de directeurs en kassiers zijn wel bezorgd en de wevers en snijders van betalen vrij, maar de koopman moet bloeden.

Six-cinq en deux-aas gaan vrij,
Maar 't betalen past voor mij.

Hij betaalt zijn verlies en blijft, met een leêge zak, een eerlijk man; maar *Schoppenzes* slaat bankroet: hij pronkt met stroo omkranst en de rotten dansen in zijn geldkist. *Schoppenvijf* zinspeelt op de vijfde in rang onder de Hollandsche steden, Amsterdam, waar geen "projecten van malle actiën" bij de Regeering ingang gevonden hadden; en *Schoppenvier* komt bewijzen, dat de kat-en-honden [1] nog eerlijke lieden mogten heeten, als men hen bij de actionisten vergeleek.

Drie juffers op een schop is *Schoppendrie;* het zijn de drie voornaamste compagniën: Zuidzee, Mississippi en West; maar *Schoppentwee* is de Tijd met een doofpot:

Het blaasen is gedaan; ik ga 't quaad vuur verdooven,

zegt hij; en eindelijk komt *Schoppenaas*, als stads-opkorter met kruiwagen, schop en bezem, die al 't actievuil wegveegt, — en daarmeê is 't spel uit.

Op de sluitkaart ziet men een haan, wien rozen en distelen in den staart groeijen, en die in den bek een prent draagt, waarop een eenhoorn is afgebeeld, wroetende in de goudmijnen der Mississippi. De haan zinspeelt op Frankrijk, en de rozen en distelen zijn de symbolen van Engeland en Schotland, terwijl de eenhoorn den Schotschman Law verbeeldt. Onder dit uithangteeken leest men 't adres: "*Dese fijne* Modese kaarten *worden gemaakt te* Schot-hanenburg *bij* Lawrens Bombarist, *in de* wroetende droom-goudmijngraver." —

[1] Welke lieden dit waren, kan men lezen in den *Ouden Tijd*, 1871, bl. 246.

't Was van ouds 't gebruik, dat de speelkaartemakers op 't papier, waarin 't spel gepakt was, een berijmd traktaatje op den koop toegaven [1]; zoo gaf ook de onze op den omslag, doch slechts in proza, een verklaring van titel en adres. Daarin zei hij onder anderen, dat de naam *Aprilkaart* Laws geboortemaand te kennen geeft (want die windverkooper was den 16n April 1671 te Edimburg geboren), en tevens zinspeelt op het oude spreukje: "'t is April, en 'k scheer den gek met wien ik wil"; terwijl hij zijn kaartspel aan Momus opdroeg, omdat die oude spotvogel van den Olympus nooit zooveel gekken bijeen gezien had als in den actietijd.

[1] Zie *'t Boek der Opschr.* bl. 220.

WEG MET DE ZENUWZIEKTE.

Hoe naar en bijster een bezoeking de zenuwziekte is, vooral in een weeshuis, is meermalen gebleken, en zeker nooit schrikbaarder dan te Amsterdam in 1566, waarvan wij reeds hiervoor op bl. 54 gewag gemaakt hebben; maar anderhalve eeuw later zag men te Haarlem vol angst een hernieuwing dier akelige tooneelen te gemoet. Nog waren er toen, als weleer, lieden, die aan booze geesten geloofden, doch toen, en weleer niet, was er — een Boerhaave!

Toen de Haarlemmer weeskinderen zoo ijselijk de stuipen kregen, werden al de dokters dier stad te hulp geroepen, maar geen hunner had er een recept voor; dus namen de Haarlemmer Heeren hun toevlugt tot Boerhaave, — en deze had er wel een recept voor.

Hij kwam in 't weeshuis "te midden der jonge lijdenden", — zoo verhaalt zijn lofredenaar, [1] — liet een groot vuur aanleggen en eenige ijzeren staven brengen, waarop hij, met een streng en ontzagwekkend gelaat, order gaf, die staven gloeijend te maken en de armen der kinderen te ontblooten, ten einde bij den eersten, die door de stuipen overvallen zou worden, terstond de gloeijende ijzers op de naakte armen aan te leggen. Dit verwekte zulk een schrik, dat de zenuwziekte het weeshuis op eens verliet en zich er niet weêr vertoonde.

[1] Dr. KESTELOOT, *Lofrede op Boerhaave*, bl. 39, in het IV D. van de *Werken der Holl. Maatsch. van Fraaije Kunsten en Wetenschappen.*

LIEFHEBBERIJEN VAN DEN OUDEN TIJD.

III.

EEN KUNSTAPPEL.

Het zeventiende-eeuwsche kunststukje, waarvan ik hier eene beschrijving geef, was in het jaar 1835 in het bezit van een heer te Spaarndam.

Het geheel verbeeldde een' volkomen appel. Deze was uit palmhout vervaardigd, in doorsnede omtrent twee duim groot, en ging in het midden open. De beide helften des appels waren van binnen hol, en met beeld- en snijwerk van eene zachtere soort van hout, alles uit een enkel stuk, gevuld.

In de eene helft bestond de voorgrond uit drie trappen, die de geheele breedte besloegen. In het midden was een lange gewelfde gang, aan welks einde ik eene bedstede zag, voorzien met gordijnen, en eenen stoel, voor welken eene vrouw stond. In dezen gang waren nog drie ingangen, de eerste van welke naar een kamertje leidde, waarin een man stond te bidden, terwijl ik achter dit vertrek nog verscheidene vertrekken en eenen smallen gang ontwaarde. Bij den gang op den voorgrond stond eene arme oude vrouw, op eene kruk leunende, en ter linkerzijde, aan den ingang van een portaal, zat een kind op een bos stroo, dat van een voorbijganger een aalmoes ontving. Daarachter stond nog een man bij een hek. Gemeld portaal voerde voorts nog naar een tweede portaal, waar zich wederom onderscheidene beelden in verschillende houdingen vertoonden, terwijl een sierlijke wenteltrap, eenige lichtkroonen en andere fraai bewerkte versierselen het geheel nog schooner deden uitkomen.

De andere helft des appels was niet minder merkwaardig. Zij vertoonde eene kerk vol gewoel en beeldhouwwerk. Tusschen de vier en twintig pilaren, die het gebouw onderschraagden, zag ik vooreerst een groote lijkstaatsie, met eenen aanspreker voorop, en gevolgd door eene menigte aanschouwers; voorts het open graf met zijn toebehooren: zand, schoppen, planken, enz. en nog onderscheidene armen, die door goede lieden gelaafd, gespijzigd of gekleed werden. Eindelijk was de kerk versierd met on-

derscheidene kroonen, wapenborden, eene krijgsvaan en beelden van heiligen, terwijl aan den voorsten pilaar een schild hing, waarop de letters A. V. geschreven waren.

Zoo bij 't beschouwen van de eene als van de andere helft stond ik verbaasd over de vele voorwerpen, die in zulk een klein bestek zaamgebracht en allen zoo keurig bewerkt waren. Ik begrijp niet, welke werktuigen de vervaardiger moet gebezigd hebben, en hoe hij die heeft weten te besturen in het uithalen en bewerken van de afgelegenste en diepste kamers en vertrekken. Toch heeft hij alles met juiste evenredigheid bewerkt en het ongedwongene en sierlijke in de houding dier kleine beeldjes, waarvan het grootste nog geen $3^1/_2$ streep haalde, was inderdaad bewonderenswaardig.

En wie was de vervaardiger van dit kunst- en geduldswerk? — Albert Vinckenbrinck, van Spaarndam geboortig, een verdienstelijk beeldsnijder uit de 17e eeuw, — dezelfde, die in 1648 den predikstoel in de Nieuwe Kerk te Amsterdam heeft vervaardigd.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

De heer C. Kramm vermeldt in zijne "Levens en werken der schilders, beeldhouwers, enz." (VI Deel bl. 1758) dezen kunstappel ook; hij geeft er zulk eene uitvoerige en duidelijke beschrijving niet van als de heer Van der Baan, doch stemt met hem zamen in bewondering. De heer Kramm meent, dat de beeldjes "de zeven hoofddeugden" voorstelden. Immerzeel spreekt er ook van in zijn "Levens en werken" (III Deel bl. 195), doch noemt de voorstelling "de zeven werken van barmhartigheid".

Albert Vinckenbrinck was, in het midden der 17e eeuw, "beeldhouwer der stad Amsterdam" en een zeer beroemd meester. Hij heeft veel in hout en ivoor gesneden en zijne werken zijn meestal met A. V. beteekend.

Na 1835 heeft gedurende eenige jaren zekere Koenraad Beckers, een Haarlemmer, met dezen kunstappel rondgereisd, om dien voor geld te laten zien; in 1842 was hij er meê te Utrecht, waar de heer Kramm het kunststukje zag.

't Is opmerkelijk, dat het zich in 1835 nog in Vinckenbrincks geboorteplaats, die welligt ook zijn laatste woonplaats was, bevond. Waar is het tegenwoordig? Ook al buiten 's lands?

OUDE SPREEKWOORDEN.

II.

"De passie en de kruik gelijk uit," is een oud Amsterdamsch spreekwoord, dat gebruikt werd onder drinkebroêrs, die speelden om 't gelag: dit laatste moest even lang duren als 't spel; 't zij dat ze zaten te muizebruijen of te troeven, dat ze de tiktakschijven klappen of den teerling rollen lieten, — spel en gelag moesten te gelijk uit zijn.

Maar hoe kwam de passie daarbij te pas?

Dit zal een zestiende-eeuwer ons eens vertellen. [1]

In den nacht tusschen Witten Donderdag en Goeden Vrijdag werd de Passie gepreekt, en de vrome lieden, die deze gingen hooren, zorgden steeds een hartsterking tegen de gure nachtlucht meê te nemen, te weten: "een cruycxken goet nats met een deel koecx, razijnen, vijghen, craeckelinghen," enz. Nu hadden sommigen wel zoo goede devotie om dien proviand vriendelijk te groeten en een teugje uit de kruik te nemen als om naar de preek te luisteren; "ende," zegt Walich, "maeckent ghemeenelijck dat die Passie ende die Cruyck ghelijck uyt is, achtervolgende 't ghemeene spreeckwoort daervan zijnde."

III.

"Y bunt nog niet över de Lembrugge," (je bent nog niet over de Lembrug) is een spreekwoord in de omstreken van Borkulo, van gelijke beteekenis als het Hollandsche: "je bent de brug nog niet over," waarmeê men zeggen wil: "gij zijt alle hinderpalen nog niet te boven; gij hebt uw doel nog niet bereikt; 't is nog geen gewonnen spel." — Hier echter is het een brug in 't algemeen, als zinnebeeld van een onverwachte hindernis; want vindt men op zijnen weg eene brug afgebroken of ingestort,

[1] WALICH SIEUWERTSZ, *Roomsche mysteriën*, Voorrede bl. 14.

opgehaald of omgedraaid, dan is men gestuit, en komt niet, waar men wezen wil. Maar ginds is het eene bepaalde brug, die genoemd wordt, en er moet dus bij die brug eens iets gebeurd zijn, dat aanleiding tot dit zeggen gaf. En dit is ook zoo: het spreekwoord is thans juist twee eeuwen oud.

Nadat Berndje van Galen, van wien wij al meer gesproken hebben, op den 9den Junij 1672 Grol had ingenomen, hadden de omliggende streken niet weinig te lijden van de strooperijen der Bisschoppelijke benden. Daar die Westfalingers in hun vaderland geen ander vee dan varkens kenden, spekuleerden zij vooral op de Geldersche koebeesten, waarmeê zij dan ook, zich zelven en al hun landslui, den nog niet vergeten bijnaam van "Munstersche koedieven" verwierven.

Eens hadden zij een strooptogt te Ruurlo gedaan en het beste vee bijeengedreven, om 't naar hun roofnest te sleepen; maar vermits de moerassen onder water stonden, moesten zij een omweg maken en zekere brug overtrekken, die, een halfuur van Borkulo, over de Lembeek lag en de Lembrug genoemd werd. Nu had juist een Staatsche troep bij die brug post gevat, wat de Munstersche soldaten niet, maar de Ruurlosche boeren wel wisten; en daarom riepen dezen den koedieven bij hun aftogt na: "Y bunt nog niet över de Lembrugge!"

En werkelijk liepen de Munsterschen bij die brug blindelings in den val. Er kwam geen enkele koe, en slechts een klein getal vlugtelingen te Grol, om de neêrlaag der overigen te melden. Of de koeijen weêr te Ruurlo kwamen, meldt de historie niet

IV.

Van 't "krijtje aan den balk," (waarover in 't vorige deel op bl. 309 gehandeld is) deelt de heer D. Hansma te Sneek nog 't volgende mede.

In Friesland was het vroeger, bij wintertijd, een gewoonte, den naam van den eerst-aankomenden schaatsenrijder in een herberg met krijt aan den balk te schrijven. Dag en uur van aankomst werden er bij geschreven, en dit bleef er den geheelen winter staan pronken; terwijl aan zulk een eersten bezoeker op schaatsen dien dag vrij gelag gegeven werd.

BRAND TE SLUIS IN 1393.

Op het eind der 14e eeuw was de Katholieke kerk in Vlaanderen verdeeld in twee groote partijen: Urbanisten en Clementijnen. De eersten hielden Bonifacius IX, opvolger van Urbanus VI, voor het wettige hoofd der Kerk, terwijl de laatsten paus Clemens VII aanhingen, die te Avignon zetelde. De machtige Bourgondische hertog Filips de Stoute, Vlaanderens graaf, was met hart en ziel een Clementijn. Trouwens, heel Frankrijk erkende paus Clemens; niet alzoo Vlaanderen. Daar vond men tal van geloovigen, die den paus te Rome aanhingen, en geestelijken, die den machtigen landsheer dorsten trotseeren, als hij, onder bedreiging van de zwaarste straffen, zijn onderdanen verbood, Bonifacius te gehoorzamen: Johannes van Waes, pastoor der Sint-Walburgskerk, en Jakob van Oostburg, priester en theologant te Brugge, verkondigden zelfs van den kansel, dat de Heer alle Clementijnen verdoemen zou. Maar Filips de Stoute was er de man niet naar, om zich ongestraft in het openbaar door zijne onderdanen tot de helsche straf te laten veroordeelen, en de beide stoute predikers vonden het dan ook weldra geraden met velen hunner partijgenooten naar Luik en Keulen uit te wijken, waar de opperheerschappij van paus Bonifacius onbetwist erkend werd. Onder de hooge geestelijken in Vlaanderen, die het met paus Clemens hielden, moet Lodewijk van Latermoilgen (Louis de la Trémouille), bisschop van Doornik, genoemd worden. Hij toog tegen het Pinksterfeest van 1393 naar Brugge, om er in de Sint-Salvatorskerk nieuwe geestelijken te wijden; maar stil en ledig bleef op den dag der plechtigheid het statige godsgebouw: de prediking der Urbanisten had ingang gevonden bij de Brugsche geloovigen: ze wilden den toorn Gods over zichzelven noch over hunne stad inroepen door het aanschouwen der wijding, aan afvallige priesters gegeven door een afvalligen bisschop. Zoo kon de teleurgestelde kerkvoogd dan onverrichter zake henengaan. Nu toog hij naar Sluis. 't Was de eerste maal, dat deze stad hem in haar midden mocht zien, en ze schonk hem daarom twee kwarteelen malvezij en romanie, gekocht van twee Venetiaansche

kooplieden, Dominigo de Hivarde en Bartholmeeus Pichegote; waarbij ze een groen laken van damast voegde, geleverd door Nicole van Romaniën. *ghaleydre*, d. w. z. een koopman met een der Venetiaansche galeiën naar Sluis gekomen, welks haven, het Zwin, destijds de beroemdste was van Midden-Europa [1].

De 31e Mei, "de zondag van der Triniteit," was door den prelaat bestemd om in de Onze-Vrouwenkerk het werk der wijding voort te zetten. Daar hij bij zijn "eerste inkomen" zoo welwillend door de Sluische schepenen ontvangen was, dorst hij hier op beteren uitslag hopen, dan te Brugge zijn deel was geweest. Maar zie — daar barst juist op dezen dag een hevige brand uit in de parochie van Onze-Vrouwe, die niet alleen de kerk teisterde, maar ook het schepenhuis met zijn toren grootendeels in de asch leide. "Ziet," schreeuwden toen de Sluische Urbanisten, "dat is de toorn des Hemels, die den afvalligen kerkvoogd vervolgt!"

Met den toren van 't schepenhuis gingen ook de klok, de schel, die de schepenen op hun post en het volk ter vierschaar riep, en het uurwerk verloren. Aan Pieter de Zager werd 8 schellingen en 8 grooten betaald, voor 52 pond "roetine" kaarsen, tegen 2 gr., d. i. 5 cents het pond, welke kaarsen door hem verbrand waren tot op Triniteitsdag, als hij de klok en schel luidde en 't engien van de uurklok visiteerde: — elk min of meer vernuftig samengesteld werktuig heette een *engien*. En de priester Jakob Gharrel, die dagelijks de mis las op 't schepenhuis, in eene daartoe ingerichte kapel, en daarvoor jaarlijks drie pond kreeg, ontving er nu slechts twee, omdat het schepenhuis verbrandde, eer zijn tijd "uitging". Dit was dus schadelijk voor dien priester, maar wat dubbel schadelijk was voor de stad — het schepenhuis werd juist een prooi der vlammen, toen de toren aanzienlijke herstellingen onderging en het aanbestede werk reeds voor meer dan twee derden "voldaan" was. Al het geld, daaraan ten koste gelegd, was nu als weggeworpen.

Dat een brand in die dagen, toen veel woningen met stroo waren gedekt, groote verwoestingen aanrichtte en moeilijk te stuiten was, is licht na te gaan. Brandspuiten had men toen nog niet; zelfs schijnen te Sluis toen nog geen brandemmers voorhanden geweest te zijn: eerst later

---

[1] Wijn en laken kostten samen 6 pond 2 schell. 8½ groot en 3 miten.

vind ik daarvan melding gemaakt [1]. Men moest zich dus met andere, maar zeer gebrekkige brandbluschmiddelen behelpen.

Jan Alveric en Aarnoud Vlaming, hoosvatmakers, leverden samen 32 hoosvaten tegen 2 grooten het stuk, terwijl de laatste nog elf lange gieters in rekening bracht, die het dubbel (d. i. 10 cents) kostten, alles "bekeerd" in het blusschen van den brand. Jakob Laerke had 24 "ijdele" (leege) tonnen geleverd, daar men water in droeg of in stortte; terwijl (wat al heel vreemd klinkt) de kuiper Jakob f. Willems, d. i. Jakob Willemszoon, twee vaten wijnazijn in rekening bracht, die op bevel van mijnheer Lodewijk Bonin, een der beide burgemeesters, waren "up ghedaen slaen in den brand", en waarmede eenige huizen gebluscht en bewaard waren o. a. dat van Boudin Maes — een aanzienlijk poorter, dien we reeds vroeger leerden kennen. [2] Die twee vaten azijn hadden eene waarde van vijf pond, waarvan de edelmoedige Laerke(?) "der stede te gratie dede deene helt", zoodat de stad hem slechts 50 schellingen behoefde te betalen. Vijf galeiders — scheepsvolk van de galeien — die op bevel van Jan Gheerlof, een vermogend Sluizenaar, later burgemeester en vervolgens kapitein der stad, twee huizen omhaalden, kregen daarvoor twee dukaten. Nog worden met name genoemd vijf en twintig personen, "die den brand hielpen blusschen, en wederstaan 's nachts, als 't daags te voren gebrand had en 's daags daarna", en dertig anderen, "meest ghaleiders en som Dietsche (d. i. sommige inboorlingen), die holpen verwaren Onzer-Vrouwenkerke jegens den voorzeiden brand, te dien einde dat er 't vuur niet in vesten zoude". Hun loon bedroeg 12 grooten (30 cents) per hoofd.

Als een feniks uit zijne asch, zoo herrees het Sluische schepenhuis uit zijn puin. Aanzienlijke sommen werden aan den herbouw ten koste gelegd. De toren werd gekroond door een belfort, dat we nu nog aanschouwen, waarop de Sluische pijpers en menestrelen of zangers 's morgens bij

---

[1] In de stadsrekening, loopende van 1 Sept. 1397 tot ultimo Aug. '98, vind ik, dat aan Jan Weytin voor honderd lederen emmers (*lederine eemers*), die hij te Brussel had doen maken, om daarmede water te dragen, als er brand rees binnen de stad, en dien daarmeê te blusschen, 10 pond 8 schell. 4 gr. betaald was: 't stuk gerekend op 25 grooten, d. i. $62^1/_2$ cent. Aan Lievin Goossen van Gend betaalde men voor honderd witte "roedine kannen, binnen gepeict", d. i. kannen, gevlochten van witte teenen of roeden, en van binnen met pik besmeerd, almede om er water in te dragen, als er brand rees binnen de stad, zes grooten, d. i. 15 cent, het stuk.

[2] Zie *De Oude Tijd* 1871, bladz. 316.

zonsopgang en 's avonds als de zon "te gode" ging, zich lieten hooren. Eene nieuwe klok, *Victor*, d. i. "de overwinnaar," geheeten, werd in 1396 door Johannes Leenknecht van Aeltre gegoten op het Onze-Vrouwenkerkhof, en vergast ons oor nog bij plechtige feestviering op hare zware, welluidende tonen. Gilles de Proost van Brugge vervaardigde een nieuw uurwerk, waarbij in 1424 de houten man geplaatst werd, door Jakob van Huussen gesneden, die in den loop der eeuwen, als *Jantje*, *Hansje* of *Fransje van Sluis*, heinde en ver bekend is geworden. Zware balken, die voor het meerendeel tot heden den tand des tijds getrotseerd hebben, werden aangevoerd, om de nieuwe zolders van het schepenhuis

te dragen, en hunne gebeeldhouwde sleutels strekken nu nog ten bewijze van de kunstvaardigheid der Sluische beeldensnijders uit vroeger eeuw. Een drietal merkwaardige afbeeldingen (door mijn geachten vriend, den adspirant-ingenieur A. A. Bekaar, naar het oorspronkelijke geteekend) mogen hier een denkbeeld geven van de balksleutels van het eind der 14e eeuw, die nu nog in het Sluische schepenhuis bewaard worden. Twee daarvan moeten wellicht den machtigen hertog van Bourgondië en zijn jongeren zoon voorstellen: den eersten in volle wapenrusting op zijn zetel, die met twee hondskoppen prijkt; den anderen in gewone kleeding en staande houding; beiden met schild en zwaard. Waar zijn de figuren

van het wapenschild gebleven? Heeft eene baldadige hand op het eind der 18e eeuw vernietigd, wat sedert het eind der 14e bewaard was gebleven?

De derde afbeelding stelt de verdrijving voor van Adam en Eva uit het Paradijs. De Engel heeft een deel van zijn vlammend zwaard verloren, waarmeê hij "'t eerste menschenpaar" bedreigt. Maar ook onze "eerste voorouders" zijn er niet ongeschonden afgekomen. Eva mist een deel van haar rechterbeen, dat bij Adam geheel is verloren gegaan. Dit is in waarheid de prooi der wormen geworden. Hoe vermolmd, was het toch nog

bewaard gebleven; doch het is, in weerwil mijner zorgen, bij de verzending van een zestal balksleutels naar de jongste tentoonstelling van Zeeuwsche oudheden te Middelburg, zoek geraakt. De wormen hadden het zóó doorknaagd, dat geen nagel er meer in houden kon.

In 1867 is, door de zorg van het Sluische gemeentebestuur, in den voorgevel van het schepen-, nu raad-, stad- of gemeentehuis, even boven de nis, waar weleer het beeld stond der Moedermaagd met het kin-

deken Jezus, en nu dat der Gerechtigheid prijkt, een gedenksteen geplaatst, waarop in gouden letteren gegrift is:

anno MCCC.XCVI.

Het is het jaartal, waarin de herbouw voltooid was van het schepenhuis, dat in 1393 grootendeels eene prooi der vlammen was geworden.

Sluis. J. H. VAN DALE.

TWEE OPMERKINGEN OVER DE SLUIZER BALKSLEUTELS.

I.

(Zie de beide afbeeldingen op bl. 212).

't Is niet waarschijnlijk, dat hij, die hier gekroond op een troon zit, een hertog van Bourgondië moet voorstellen: immers waren die hertogen, hoe rijk en magtig, hoe trotsch en heerschzuchtig ook, toch inderdaad slechts leenmannen en geen souvereinen; zij droegen geen kroon en bekleedden geen troon. Ik geloof integendeel, dat wij in hem Boudewijn IX, den kruisvaarder, die keizer te Konstantinopel werd, moeten zien. Dat de kroon, die hij draagt, niet is zoo als wij meenen, dat een keizerskroon behoort te zijn, levert daar geen bezwaar tegen op, want in de middeleeuwen waren de vormen der kroonen nog zeer eenvoudig, gelijk men op oude zegels zien kan. En al moge de Byzantijnsche keizerskroon een anderen vorm hebben gehad dan deze, de Vlaamsche beeldsnijder heeft die welligt nooit gezien, en dus een kroon gemaakt zoo als hij die kende.

Mogelijk stelt het andere beeldje Filips den Stouten voor; ja, dit zou, zoo er niet meer dan deze twee gravenbeeldjes te zien waren, zelfs hoogstwaarschijnlijk te achten zijn. Maar was er aan de balken een gantsche rij van Vlaamsche graven afgebeeld, dan is 't vrij onzeker, wie 't zijn kan, dien wij hier zien. 't Kostuum is gewoonlijk dat van den tijd, waarin de kunstenaar leefde, en daaruit dus weinig op te maken.

De wapenschilden zijn waarschijnlijk met goud en kleuren geblazoeneerd geweest, en ik zou durven vermoeden, dat ook de beeldjes zelve oorspron-

kelijk geverfd, verguld en verzilverd waren; wij weten, hoe in later tijd verf- en witkwast zich aan de overblijfselen der middeleeuwsche kunst bezondigd hebben.

II.

(Zie de afbeelding op bl. 213).

Dat de derde balksleutel de verdrijving onzer eerste ouders uit het paradijs verbeeldt, lijdt geen twijfel, en toch zien wij geen paradijs. Eigentlijk worden zij *de poort uitgejaagd*, en die voorstelling is zeer karakteristiek. Naar 't begrip der middeleeuwsche poorters moest elke fatsoenlijke woonplaats van menschen een stad of een burg zijn, en zij zouden zich geschaamd hebben van Adam en Eva af te stammen, indien dezen geen poorter en poorteres waren geweest. Ik geloof waarlijk, dat de middeleeuwers het Paradijs voor een stad in 't graafschap Eden hielden; — een stad echter, waar nog geen kleêrmakersgild bestond, als duidelijk blijkt; maar waar zich toch reeds een Fransche pruikemaker had neêrgezet. In 't hemelsch Jeruzalem daarentegen, waar de Engel woonde, was het snijders- zoowel als 't St. Eloyengild reeds in bloei.

BLADVULLING.

Men denkt gemeenlijk, dat de menschen in de 16e eeuw maar vier werelddeelen kenden, omdat toen Australië nog niet ontdekt was; — neen, zij telden er zoowel vijf als wij. Laat Peter Heyns, een schoolmeester, die zeer knap in de geografie was, ze u maar eens opnoemen:

't Gulden America, 't lant der bloet-ghieren,
't Rieckende Asien, vol vremder dieren,
't Gebalsemt Africken, altijt even heet,
't Wynich[1] Europen, vol zegher manieren,[2]
En 't vlammich Magellana, sonder bescheet.[3]

[1] Wijnlievend. Zoo bij Huygens: "bierige matroosen". *Korenbl.* I D. bl. 149.
[2] Overheerschend. [3] Waar de geografen nog geen beschrijving van gemaakt hebben.

VECHTPARTIJEN.

I.

VECHTENDE JONGENS.

Als jongens aan 't vechten raakten, was 't gewoonlijk om de knikkers of de kooten, gelijk bij voorbeeld Joosjen en Kontant bij Breêro:

> Hij is geraakt. — Hij is niet. — Hij is al! — Hij is niet! —
> Jij selt mijn de knickers weêr geven, snappertje, soo siet! —
> Lustje wat mit drooge vuysten? — Gans lijden, is dat bijten! —[1]

Zoo zag Cats ook eens twee jongens vechten. Ze rolden over knikkers en kooten heen, — de hoeden over straat, — tot dat de een den ander onderkreeg, en hem, meer dan hem lustte, met drooge vuisten gaf. Maar op eens kreeg de eerste op dezelfde manier van een man, die achter hem kwam, en hem fluks bij den kraag pakte, een paar oorvijgen gaf, en hem, met een schop voor de broek, wegjoeg.

> Den tweeden raeckt' hij niet. Dit moet de vader wesen,
> Die soo een harde les den vechter heeft gelesen!
> Sprack hierop al het volck, dat bij den handel stont,
> En 't oordeel (na mij docht) en was niet sonder gront[2].

Juist, vader Cats! dat is de oude leer: wie zijn zoon lief heeft, kastijdt hem. Maar wat dunkt u, menschkundige lezer! hoe zou 't hier gegaan zijn, wanneer eens, in plaats van den vader, de moeder van dien knaap op 't gevecht ware aangekomen? — Precies andersom.

> Waar' de moeder aangekomen
> Op dit hard en vinnig slaan,
> Ik durf zeggen, zonder schromen,
> Dat zij anders had gedaan.
> Ja, zij had ook wel gekeven,
> Maar toch 't moederhart getoond:
> Zij had d'ander raak gegeven,
> En haar eigen kind verschoond.

[1] *Spaansche Brabander*, 1e Bedr. 6e Toon. [2] *Invallende Gedachten*, No. XXV.

Vechtende Jongens.

AMBACHTEN.

III.

De Zeeuwsche Dorpsschoolmeester.

In 1629 werd te Nisse tot onderwijzer beroepen Cornelis Janssen Hollander van Baarsdorp op de volgende conditiën:

1. "Dat hij sal gehouden zijn zoowel des soomers als des winters schoole te houden."
2. "Dat hij voor niet sal leeren 12 kinderen van den armen."
3. "Hij sal goed versorgen het uyrwerk en op het luyden passen soo des sondags als in weke nae gewoonte."
4. "Hij sal vyermaal 's jaars, dat is alle drij maanden eens, de kerke vagen, daartoe hem de besemen van kerken wegen zullen bekostigt worden."
5. "Hij sal sondags voor en nae de middag voorlezen en voorsyngen, den kerkeraedt in hare vergaderingen dienen, den wijn des Avontmaels houden, en des noots synde in absentie des Dienaers of andersz. door sijn ordre maken dat den dienst des woorts versorgt worde."
6. "En eindelijk zal hij hem onderwerpen in alles de goede vermaningen soo van magistraet als van kerkenraedt."

Ziedaar alles. Slechts de eerste twee artikelen hebben betrekking op het schoolambt, de overige gelden den koster der kerk. Bewijs genoeg, wat men als hoofdzaak beschouwde. In 't laatste art. wordt de onderwijzer onder order gesteld evenzeer van den Kerkeraad als van den Magistraat.

Art. 1, waarin gelast wordt, ook des zomers school te houden, getuigt zeker van bijzondere belangstelling in 't onderwijs. Maar geeft de uitdrukkelijke vermelding daarvan grond om te denken, dat zulks vroeger niet geschiedde — evenzeer twijfel ik sterk, of het gebod wel nageleefd zij. Later, in een reglement van 1666, vindt men die bepaling niet meer, maar in een daarop volgend van 1713 komt zij op nieuw voor. Bovendien weten bedaagde menschen hier zeer goed, dat des zomers de school voor een tijd gesloten was. De meester van dien tijd ging dan veelal veldarbeid verrichten. Toen de onderwijzer François Villée als ondermeester in 1784 naar Nisse kwam solliciteeren, wandelde hij, met een sollicitatieboek onder den arm, als vreemdeling door den Poel (eene groote en lage weivlakte ten zuidwesten van Goes, van kromme wegen doorsneden),

en vroeg aan een arbeider, die bezig was eene sloot te delven, of hij hem den weg naar Nisse wilde wijzen. De delver voldeed aan 't verzoek, knoopte een gesprek aan, en maakte zich bekend als de schoolmeester van 's Heer-Abtskerke. In den zomer verdiende hij den kost met delven!

Art. 2 legt de verplichting op om een bepaald getal scholieren gratis te onderwijzen; maar er wordt niet opgegeven, hoeveel het schoolgeld voor betalende kinderen bedroeg.

Men mag vermoeden, dat de vermaningen van magistraat en kerkeraad den schoolmeester menig moeielijk oogenblik zullen bezorgd hebben, want ontbrak het in de voorschriften aan rechtstreeksche verplichtingen, evenzoo vindt men er gemis aan verleende rechten en vrijheden. [1] Hij was hoogstwaarschijnlijk veelal de slaaf van dwingelandij en willekeur. Voegen we daarbij het algemeen bekend feit, dat de schoolmeester (meestal een gefavoriseerde van den Ambachtsheer) gewoonlijk uit eene andere, lage betrekking in de school overging [2], zoodat het hem aan opleiding en bekwaamheden doorgaans geheel mangelde, dan behoeven we niet te vragen, wat de vruchten van het onderwijs in die dagen konden zijn. Geen wonder dan ook, dat in de kerkelijke acta van dien tijd, de kerkeraadsleden bijna zonder uitzondering niet konden naamteekenen, en daartoe de zonderlingste figuren bezigden, om toch het verschil te doen kennen. [3]

Art. 5 geeft nog eene bijzonderheid op, die denkelijk wel op alle dorpsschoolmeesters uit dien tijd toepasselijk zal zijn, namelijk dat zij bij absentie van den predikant zorgen moesten, dat "den dienst des woorts versorgt worde." Ze traden dan op als lezer van eene predikatie, als voorbidder en leider van de godsdienstoefening. Nog zijn er onderwijzers van den ouden stempel, die zich daartoe leenen, of daartoe bijzondere roeping gevoelen; — wel een bewijs, hoe een ingeworteld gebruik niet gemakkelijk verloren gaat.

Nisse. J. KOUSEMAKER PZ.

---

[1] Ja; maar de vrijheid is doorgaans het ruimst, waar zij *niet gereglementeerd* is.

[2] Men vergete echter niet, dat dit *feit* in de *ambachtsheerlijkheden* t' huis behoorde.

[3] Die figuren zijn de bekende *handmerken*, die men veelvuldig in oude registers vindt, en dezelfde vormen hebben, als die, welke men op oude schepenzegels, op burgerwapenschilden, op oude kunst, op koopmansgoederen en op grafzerken aantreft. De woorden *handteekening* en iets *onderteekenen*, die wij thans gebruiken voor 't *onderschrijven met zijn naam*, zijn van dat handmerk afkomstig, want het werd *geteekend*, niet geschreven. Ik twijfel echter, of men mag aannemen, dat allen, die oudtijds met een merk teekenden, niet schrijven konden; zekerder is 't, dat vele hedendaagsche naamteekeningen van lieden, die wel schrijven kunnen, even onleesbaar zijn als de oude merken. J. T. G.

Welligt verwondert het sommigen lezers een weinig, dat ik den Schoolmeester onder de rubriek "Ambachten" stel; doch wij zijn hier in den "Ouden Tijd", en moeten dus ook de woorden nemen in dien zin, welken zij in den ouden tijd hadden. 't Woord ambacht beteekende in vroeger eeuwen iedere bediening of werkkring, elk ambt of beroep, zoowel geestelijk als wereldlijk, zoowel 't hoogste als 't laagste; men gebruikte 't zelfs van de keizerlijke waardigheid. Men sprak van het ambacht der Apostelen en van het priester-ambacht, van des bisschops ambacht en van het ambacht der mis. Het regeeren was een ambacht, en de regtsbedeeling was een ambacht: drosten, markgraven, baljuwen, schouten, rentmeesters, meijers, waren al te zamen "ambachters"; — 't schrijven was een ambacht en de kunst was een ambacht; het weven was een ambacht en het onderwijzen was een ambacht.

Wie het woord in zijnen oorsprong en verschillende beteekenissen grondig en breed behandeld wil zien, sla de 2e aflevering op van het Middelnederlandsch Woordenboek door Prof. De Vries begonnen, maar niet voortgezet.

En dat men ook nog na de middeleeuwen de schooldienst als een ambacht (in den ouden zin) bleef beschouwen, blijkt:

1° Uit het bestaan van Schoolmeesters- of Schoolhoudersgilden in vele steden, in de 17e en 18e eeuw, toen men onder gilden steeds ambachtsgilden verstond.

2° Uit Valcoochs *Regel der Duytsche Schoolmeesters*. Deze wakkere man schreef de waardigheid des onderwijzers hoog aan, en achtte zijn werk een "edele const" en een "godtlyck ampt", maar noemde toch ook de schooldienst een ambacht. Als hij optelde "wat ghereetschap ende boecken" een schoolmeester hebben moest, begon hij:

> Al die een ambacht wil leeren en handelen,
> Ende wil maken dat zijn werc niet com' tot schandelen,
> Hij sie toe, dat hij eerst heb ghereetschap goet,
> Daer hij lustich zijn ampt en hantwerck me doet.

En besloot dus:

> Ghij, Schoolmeesters, die tot den schooldienst geraeckt,
> Coopt dees dinghen om u ambacht wt te leeren
> En me te doen; begeeft u tot studeren.

VOLKSVERMAKEN.

I.

KOPEREN MAANDAG EN BLIKKEN DINGSDAG [1].

Aan geen dag van volksvermaak is zulk een verscheidenheid van namen ten deel gevallen als aan den van ouds vermaarden Koppermaandag; ik wil daar evenwel thans geen lijst van geven, maar liever den lezer verzoeken er mijn boek over *de Volksvermaken* nog eens op na te slaan, waar hij een hoofdstuk vindt, dat aan dien dag gewijd is [2]. Maar dan zal hij tevens zien, dat ik daar nog niet eens alle namen genoemd heb, want hier hebben wij alweêr een nieuwen: Koperen maandag; en men behoeft niet eens een taalgeleerde te zijn, om de afleiding te vinden. Geen verbastering maar 't volksvernuft is 't geweest, dat, uit aardigheid, den Koppermaandag tot een koperen maandag, en den tweeden kopperdag, waarop men de napret had, tot een blikken dingsdag maakte.

Onder de vroegere volksvermaken nu, die onder de vijl der beschaving weggesleten of van ouderdom weggestorven, door de nieuwere begrippen afgeschaft of door de nieuwere instellingen opgeheven zijn, bekleedde weleer de Koperen maandag te Dokkum een voorname plaats.

De stad was in buurten verdeeld, ieder uit omstreeks een twintigtal huizen bestaande; en deze buurten waren eigentlijk een soort van begrafenisgenootschappen. De buren waren verbonden tot onderlinge hulp bij sterfgevallen, zoowel tot het beredden als tot het begraven der dooden. De mannen en de vrouwen eener buurt vormden elk eene afzonderlijke vereeniging; aan het hoofd der eerste stond een Fiskaal, en aan 't hoofd der laatste eene Fiskaalse, welke beide betrekkingen door ieder buurman en ieder buurvrouw, bij jaarlijksche beurt en naar volgorde der huizen, werden bekleed.

De Koperen maandag was bestemd tot de jaarlijksche algemeene vergadering. Dan ontving ieder Fiskaal zijne, en ieder Fiskaalse hare buren bij zich aan huis, en de beurten waren zoo geregeld, dat de eersten en de laatsten niet in hetzelfde huis bijeenkwamen. Daags te voren gingen de boodschappen de buurten rond. Bij de mannen luidde die: "De groe-

[1] Volgens eene mededeeling van den heer D. Hansma te Sneek.

[2] Zie bl. 119—125.

tenis van den Fiskaal, en buurman wordt morgenavond om half vijf verzocht op een dronk bier; om vijf uren er wezen, of een dubbeltje boete". — Bij de vrouwen was 't: "De groetenis van de Fiskaalse, en buurvrouw wordt morgenmiddag om half drie te theedrinken verzocht; om drie uren er wezen, of een dubbeltje boete. Zij moet een warme stoof meêbrengen." Wanneer de Fiskaalse slechts een klein huishouden had, werd er ook wel bijgevoegd: "een stoel en een kopje en schoteltje meêbrengen".

Op die bijeenkomst deed de Fiskaal of de Fiskaalse rekening en verantwoording, en gaf het bedrag der boeten over. Uit dit bedrag werd de vertering goedgemaakt, en zoo er te kort kwam, paste elk zijn aandeel bij.

Op Koperen maandag was de geheele stad vrolijk. Alle huisvaders en huismoeders waren uit, want geen buurt, rijk of arm, die haar burenpret niet had. Intusschen vermaakten de jongelui zich met dansen en zingen in de herbergen, en de dienstboden en kinderen deden hetzelfde te huis.

In de buurtvergadering hadden de mannen bij hun bier: tabak, scharren en Deventerkoek; de vrouwen kregen, na de thee, koffij met poffen of krentebollen.

's Avonds begaf ieder mannengild zich ten huize van het vrouwengild derzelfde buurt, en dan werd het feest zeer vrolijk, bij een glaasje brandewijn met suiker, tot laat in den nacht voortgezet. Den volgenden dag, den Blikken dingsdag, was 't nog vrij vrolijk en jolig in de stad, — dan hield men de napret, en eerst 's woendags keerde ieder tot zijn dagelijksch werk terug.

Dit volksvermaak heeft geduurd tot 1840, toen "eene stedelijke verordening, regelende de verpligting tot het beredden en begraven der dooden, met wijkmeesters als toezichters", er een einde aan maakte.

BLADVULLING.

Gebruickt het Geld en Goed
Met anders geen gemoed,
Als soo een Reyser vroed
Met een goê tafel doet.

NICOLAUS VAN MILST, 1700.

OUDE MUNTEN.

III.

Le secret d'ennuyer c'est de vouloir tout dire,

en daarom wil ik eenige geldstukken, zoo als: Stooters, Emdervieren en Achten nu maar overslaan, en dadelijk een ouden Gulden, of, als zijn alledaagsche naam onder den gemeenen man was, een "Pop" bekijken. Het beeld van de zoogenaamde "Nederlandsche Maagd," dat er op voorkomt, en die eigenlijk de pop is, waar Jan Alleman 't stuk naar noemde, zal ieder wel kennen, maar velen meenen, dat dit symbool uit het begin van den tachtigjarigen oorlog dagteekent. Neen, het is een volle eeuw jonger; het dagteekent eerst van 1680. De dichter Bogaers laat wel die Maagd reeds in 1639 optreden, als hij zegt: "zij", de Spanjaards namelijk,

Zij doken de vlag voor de Maagd met de lans;

doch aan dichters, schilders en romanschrijvers staat alles vrij, en men duidt hun geen afwijking van de historische waarheid euvel, mits het effekt slechts voldoe. Geen dichterlijke vrijheid echter, maar een slordige onoplettendheid is 't, als anderen soms die zoogenaamde Nederlandsche Maagd verdoopen tot "Hollandsche Maagd", gelijk bij voorbeeld, de Aardbolschrijvers, in het derde Deel op bl. 38, niettegenstaande zij uit Van Lenneps "Jacoba en Bertha" hadden kunnen weten, dat Holland een "Tuinmaagd", en dus een heel andere dan deze heeft. Hoe die Hollandsche Maagd er van ouds uitzag, kan men zien op een medaille van 1573: 't is een maagd met een hoed op 't hoofd en een zwaard in de rechterhand, zittende in een tuin van gevlochten rijswerk.

Een vaderland of stad zinnebeeldig voor te stellen door een maagd is zeer gewoon en oud: de Hebreeën hadden hun Dochter Sions, Holland heeft zijn Tuinmaagd, schier elke stad heeft haar eigen Maagd, en de Vlamingen hebben een "schoone meid met sterke schonken" [1]; maar de maagd op den ouden gulden was geen Nederlandsche, en de Haagsche

[1] Emanuel Hiel, *Gedichten*, bl. 221.

poëet, die in 1820, na de verschijning van de nieuwe drieguldens met den koningskop, weemoedig uitriep:

> Ach Heer! waar is toch Neêrlands Maagd met vrijheidshoed en speer?
> Mijn Hemel! 'k vind den bijbel zelfs op Neêrlands munt niet meer!

vergiste zich ook. Er was evenmin een bijbel als een Nederlandsche Maagd op den ouden gulden te vinden. De juffer met haar speer was wel een maagd, maar 't was een Grieksche, en niemand anders dan de godin Pallas in haar nationaal kostuum.

Ziehier de historie. Den 17n Februari 1680 was door de Staten van Holland het besluit genomen, zoo spoedig mogelijk guldens te laten slaan. De "ijzersnijders" gingen aan 't werk en den 3n December werden door de Gedeputeerden der stad Dordrecht ter vergadering vertoond twee Statenguldens, als proeven, opdat de Heeren konden kiezen.

De eene gulden vertoonde aan de voorzijde het wapen van Holland met het omschrift: *Vigilate Deo confidentes* (waak en vertrouw op God), en aan de keerzijde den Hollandschen leeuw buiten het schild, met het omschrift: *Moneta nova argentea Comitatus Hollandiae* (Nieuwe zilveren munt van het graafschap Holland). De andere proefgulden was aan de voorzijde den eersten vrij wel gelijk, maar vertoonde aan de keerzijde "een Pallas, voerende in haar regterhand een speer, rustende op een boek, en hebbende booven aan het einde een Hoed, en houdende in haar linkerhand het Waapen van deese Provincie, met de Inscriptie: *hac nitimur illam tuemur.*"

De Heeren bekeken die twee guldens, delibereerden, en besloten eindelijk in den tweeden stempel eenige verandering te maken. Pallas met haar speer en hoed moest blijven, maar haar speer moest rusten op den grond en niet op een boek. Ook kon de godin het wapen van Holland wel missen; liever moest er aan hare linkerzijde "een colomne gesteld worden", dan kon men het boek van den grond oprapen en plaatsen dat boven op dien kolom, terwijl Pallas tevens haar linkerhand moest houden, als "steunende op het boek". Aan de zijde van de speer zou gesteld worden: *hanc tuemur* (deze, namelijk de vrijheid, beschermen wij); en aan de zijde van den kolom: *hac nitimur* (hierop steunen wij).

Nu werden in Holland, en kort daarna ook in de andere provinciën, duizenden van die guldens geslagen en in omloop gebracht. Maar de goede gemeente, die meer met vaderland en godsdienst dan met de Grieksche oudheid ophad, en ook niet wist, dat de Heeren Pallas tot hun patrones

verkoren hadden, maar wel, dat die vrijheidshoed al sedert lang een Nederlandsch symbool was, doopten dat muntbeeld eenvoudig "de Nederlandsche Maagd", en zagen het boek voor een Statenbijbel, en den kolom voor een altaar aan. Maar al werd die uitlegging gaarne en algemeen aangenomen, omdat zij in den smaak der natie viel, toch was zij de ware niet.

Evenwel bleef het ook voor hen, die achter 't geheim waren, steeds duister, welk boek 't eigenlijk was, waar de Heeren Staten op steunden. De bijbel kon 't niet zijn, want die kwam bij geen heidensche godin te pas. Sommigen zeiden, dat het een Plakkaatboek, anderen, dat 't het boek der Staatsbesluiten was; maar slimme lieden verzekerden, dat het een Geldboek was, en dat *hac nitimur* niets anders beteekende, dan dat Holland op zijn rijkdom steunde.

De veelvouden en onderdeelen van den gulden vertoonden hetzelfde beeld. Wanneer wij een driegulden, een tweegulden, een halven driegulden, den zeldzamen achtentwintig van 1694, een gulden, een tienstuiversstuk en een kwartje naast elkander leggen, dan zien wij een convergeerende reeks van Pallassen en Pallasjes, alias Nederlandsche Maagden en Maagdekens, — zeker een bekoorlijk schouwspel voor een bewonderaar van het schoone geslacht, en niet minder voor een numismaat. Het laatste stukje van de reeks is eigenlijk geen gewone munt, maar een indringer, een parvenu, ja zelfs iemand van verdachte geboorte, die zich evenwel een plaats *in* de beurs heeft weten te verwerven en daar langer stand heeft gehouden dan menigeen *op* de beurs.

Maar wat is dat kwartje dan eigenlijk?

In de jaren 1756—59 vervaardigden de muntmeesters van Gelderland, Holland, Westfriesland en Utrecht zilveren penninkjes, die dienen moesten tot nieuwjaarsgeschenken. Zij stempelden daarop dezelfde figuren en opschriften als op den gulden, en verkochten ze voor $4^1/_2$ à 6 stuivers het stuk, en wel in zulk een menigte, dat ze onder het publiek in omloop kwamen en als kwartguldens werden uitgegeven en aangenomen. Maar in 1759 werd deze praktijk verboden. Behalve bij verzamelaars vindt men ze nog wel hier en daar tot horlogiesleutels vermaakt.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

AMBACHTEN.

IV.

DE HOLLANDSCHE STADS-SCHOOLMEESTER.

Hier staat de schoolmeester uit de eerste jaren der 17e eeuw, zooals hij door een zijner tijdgenooten uitgeteekend en in hout gesneden is, om te pronken op de titelprent van 't alom vermaarde Haneboek; en dit verklaart tevens waarom die kolossale haan, zoo groot als zijn baas zelf, tegenover hem staat.

's Mans kostuum is dat van den deftigen burger: een bruin-lakensch wambuis, een breede omgeslagen kamerdoeksche kraag, een hoed met een veêr, en een zwart-fluweelen broek. Wat hem echter kenmerkt als schoolmeester is het schrijftuig, dat hij op zij draagt: pennemes en inkthoorntje. Zonder deze attributen vertoont hij zich nooit in 't openbaar; en daar wordt zooveel gewigt aan gehecht, dat Valcooch onder de "achttien deuchden en

puncten", waar een schoolmeester meê behoort "verciert te zijn", als het 15e stelt:

Zijn schrijftuych op 't lijf hebbende, als hij gaet bij der straten.

Maar bovendien heeft onze meester, ofschoon hij daar juist niet meê bij der straten behoeft te gaan, in de opgeheven linkerhand het Haneboek, als het schoolmeesters-wapen, het symbool der pedagogiek, de eerste trap van 't onderwijs, de bakermat der wetenschap, de grondslag der letterkunde, 't begin van alle geleerdheid.

Maar wat beduidde eigentlijk die haan? — Iets voor den meester, iets voor de jeugd. De haan is de morgenwekker; dat moet een schoolmeester ook zijn voor alle geesten in den ochtend des levens. En de les, die de haan aan de jeugd gaf, was: maak dat je in 't leeren haantje de voorste bent! —

Op den achtergrond ziet gij de meesteres of matres, die bij den meester behoorde als zijne schaduw; want een goed schoolmeester moest (evenals een goed opziener der gemeente, 1 *Tim.* III : 2) "eener vrouwe man" zijn, en die vrouw moest bekwaam zijn haar man in 't schoolwerk te helpen [1]. — Dit was nog tot in 't laatst der vorige eeuw zoo, en waar Wagenaar de Amsterdamsche Stads-armenscholen beschrijft, leest men ook: "Op ieder schoole is een Schoolmeester en Schoolmeesteres, zijnde egteluiden."

De schoolmatres ziet gij hier ook in de kleeding eener deftige burgervrouw met den stijfgeplooiden Spaanschen kraag; maar wat haar kenmerkt is 't a-b-bordje, dat zij, in plaats van zilveren tuig of sleutelreeks, aan den ongerriem heeft hangen. Of het ding, dat zij in de linkerhand heeft, een breilap of een krentekoek is, weet ik niet; wel dat de hond, die bij haar opspringt, hier evenzeer een symbool is als de haan bij den meester. En als gij weten wilt, wat hij beteekent, sla dan maar even bij Cats de plaat met het Maagdewapen op; gij vindt hem daar terug met het devies: "Leer-sucht."

Slaan wij nu 't oog op 't plaatje, dat hiernaast staat [2], dan zien wij er een school uit het midden van de tweede helft der 17e eeuw. Hoe deftig is 't voorkomen van den meester, die daar, ter linkerhand op den voorgrond, den leerstoel bekleedt! Zijn kostuum is in overeenstemming

[1] Vergl. *Oude Tijd*, 1871, bl. 332, r. 6.

[2] Naar een houtsnede op den titel van een oud schoolboek.

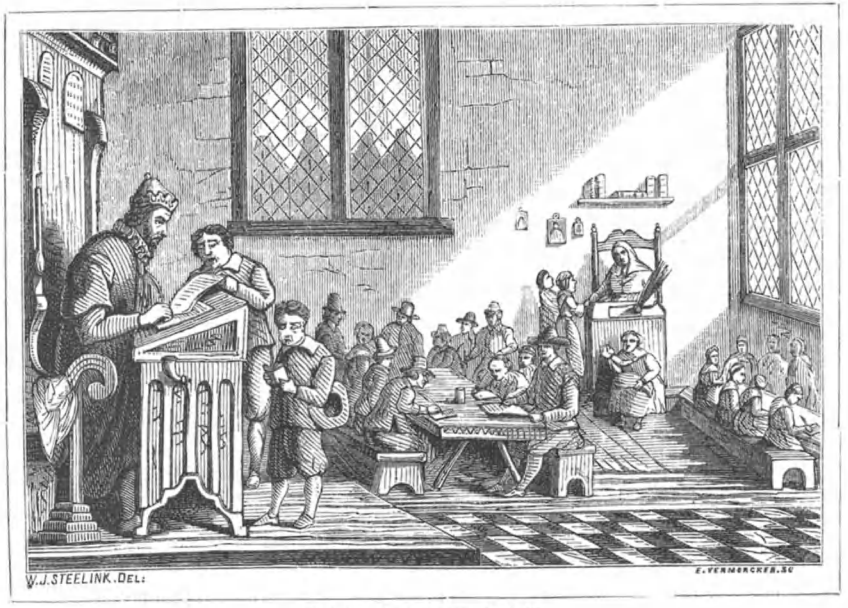

Een school van omstreeks 1670.

met de waardigheid van zijn ambacht. De schoolmeester is een geacht en geëerd man in de maatschappij, en wie hem een brief schrijft, geeft hem den drievoudigen titel: "eerwaarde, geleerde, konstrijke." Zijn lange, wijde tabbaard met korte mouwen, waar die van 't wambuis onder-uitkomen, zijn geplooide halskraag, zijn bonnet met geborduurden rand en zijden met gouddraad doorwerkten knop, — alles staat hem even deftig; — ofschoon (dit mogen wij ook niet onopgemerkt laten) de laatste reeds den overgang vormt tot de achttiende-eeuwsche slaapmuts, en de losse gemakkelijkheid, waarmeê de tabbaard hem om 't lijf hangt, ons herinnert, dat de luije huisjapon reeds in aantogt is.

De zeventiende-eeuwsche meester staat nooit in de school; hij zit; en dit niet uit luiheid, maar alweêr uit deftigheid. De koning zit, de regter zit, de leeraar zit [1], — de schoolmeester zit ook, want hij is in zijne school koning, regter en leeraar. Ja, van die "macht ende authoriteyt" des schoolmeesters vindt men bij Valcooch iets, dat te kurieus is, om 't hier niet meê te deelen.

De Schoolmeesters hebben sulcken vrijdom en macht,
Dat zoodra de kinders ter schole zijn gebracht
Van hun Ouders, Mombers ende Curateuren,
Terstond moet hun slaghen en straffe gebeuren
Van den Meester, sonder hun te vraghen eenich woort,
So lang zij misdoen en in boosheyt gaen voort.
Was daer een scholier, die een groot feyt had gedaen,
Een ghequetst oft in 't school een dootslag begaen,
En d' Overheyt wilde hem om 't feyt corrigeeren en vangen,
Hem geeselen, coppen, aen de galge hangen,
So wanneer de Schoolmeester straft denselven Scholier,
So moet afstaen den Heer, Prins en Justicier.
Veel experte schrijvers ons dit selve doceeren.

En volkomen daarmeê in overeenstemming is een Amsterdamsche keur van den 3den Julij 1500, waarin het kastijden der jeugd "'t werck van den schole" genoemd wordt, waar niemand anders zich meê heeft te bemoeijen [2].

Dit was de middeleeuwsche leer, die in de 17e eeuw wel niet meer gedoceerd, maar toch nog traditioneel gevolgd werd. En daarom heeft des meesters gestoelte zoo iets van een troon. Hij zit in een fraai bewerkten zetel, welks stijlen zich opwaarts verbreeden in den vorm van kolven,

[1] Versta hier den leeraar, die een leerstoel bekleedt; niet den dominee, die uit christelijke nederigheid, altijd staat.

[2] *Keurboek* B. fo 46 vo.

en waarboven zich werkelijk een baldakijn of overhuiving vertoont, al zij 't dan ook dat die tevens tot boekeplank dient; maar ook dit is eigenaardig: de boeken zijn de waardigste cieraden van 's meesters troonhemel.

Aan de regterzijde van zijn lessenaar hangt zijn inkthoorn. Op een ander prentje [1] zie ik ter zijde tegen den lessenaar twee latjes: in 't bovenste steken pennemes en inkthoorn; in 't onderste plak en gard. Hier hangt de plak aan een der zetelstijlen. Mogt die dan nooit ontbreken? Neen, de plak was de schepter, die bij den troon behoorde, en dien mogt de meester niet ontberen, al wilde hij er dan maar zelden meê plakken. Als Valcooch eens schoolmeesters "ghereetschap" optelt, is de plak N°. 1:

Ten eerste sal hij hebben een fraeye hantplacke.

Let wel: "een fraeye." 't Moest een pronkstuk wezen: ovaal, met gedraaiden steel, vaasvormig uitloopende, met knoppen en ringen, van bruin hout, glad gewreven; en zoo noemde men dan ook in cierlijken pedagogenstijl dat fraaije instrument "de palmette"; — een plak klonk den "eerwaarden, geleerden, konstrijken" veel te boersch.

Onze meester is thans bezig het schrift te corrigeeren van dien eenen knaap, die naast zijn lessenaar op het bankje staat, terwijl de andere daarvoor staat te wachten om zijn les op te zeggen. Jongens en meisjes zitten afzonderlijk, overeenkomstig de oude ordonnantie:

De meyden sullen sitten in een loco alleen,
Ende die knechten sullen oock sitten bijeen.

De jongens zijn altijd het naast bij den meester gezeten, — hier aan een lange platte tafel, waaraan eenigen schrijven, eenigen rekenen, anderen lezen. Al dat werk geschiedde vroeger op de knie (want men vond toen geen tafels, slechts banken in de scholen), — zelfs het schrijven, — wat menigeen tegenwoordig nog al zonderling zal vinden. Ieder leerling bragt zijn schrijfbord meê; dit bord werd op de knie en 't papier op 't bord gelegd, en bij 't schrijven moesten de kinderen vooral regtop zitten en mogten 't hoofd niet schuins houden. Maar later hebben de schoolverbeteraars de schrijfborden afgeschaft en de schrijftafels ingevoerd.

Mogelijk verwondert het u ook, dat de jongens in school met den hoed op 't hoofd zitten; — almede het toenmalig gebruik: onze voorvaderen hadden binnenshuis en zelfs aan tafel gewoonlijk den hoed op. Maar zoo-

[1] Het titelprentje van H. JACOBI, *Gemeene Seyndtbrieven*, 1678.

dra een jongen zich voor den meester vertoont, gaat de hoed af, en ook als er "lieden met eeren", zooals de deken van 't gild of de rector of een schoolarch of een predikant, de school binnentreden, moeten de jongens "wel reverentelijcken den hoedt lichten."

Aan 't ander einde der school zitten de meisjes onder 't opzigt der matres, die, zoowel als de meester, haar gestoelte heeft, doch een weinig eenvoudiger. Zij neemt dan ook slechts een ondergeschikten rang in, — 't oppergezag is bij den meester. Hij is 't, die "de school regeert" [1]. De troon behoort den "regeerenden meester"; een mindere zetel is zijner hulpe genoeg.

De kamer is met roode bak- of met marmersteenen gevloerd; 't is in de burgerwoningen evenzoo; maar ook in dit opzigt is hier al verbetering merkbaar. In oudere afbeeldingen hebben de kinderen maar slechtweg de koude steenen onder de voeten; hier is er een planken vloer over gelegd zoover tafels en banken reiken. De vensters eindelijk zijn nog heel ouderwetsch: zij hebben schuine ruitjes, in lood gezet; maar zij zijn hoog en breed, en 't ontbreekt in dit schoollokaal aan lucht noch licht. En 't steekt dus gunstig af bij de negentiende-eeuwsche scholen uit het tijdperk van het "verbeterd onderwijs", waar men dikwijls niet zien en zelden frisch ademhalen kon [2].

Eindelijk moeten wij ook de uithangborden der scholen eens bekijken. Zij zijn van vijfderlei soort: satirieke, komische, pedagogische, moraliseerende en poëtiseerende.

Om een voorbeeld van de eerste soort te zien, gaan wij naar de Vinkenstraat te Amsterdam. Daar ziet gij op den bovenrand van den luifel een geschilderd bord: in 't midden is een schoolmeester deftig achter zijn lessenaar gezeten, met de plak in de eene, en de roê van wilgetakken

[1] Vergl. mijne *Kijkjes in de Oude Schoolwereld* (No. 5 en 40 van de *Algemeene Bibliotheek*, uitg. bij A. W. Sijthoff te Leiden) I. *Oude Scholen*, bl. 6 reg. 7 v. o. en II. *Oude Schoolboeken*, bl. 40 reg. 4 v. o.

[2] Merkwaardig was in dat opzigt de Stads-tusschenschool op het voormalig Amstelgrachtje te Amsterdam, waar (tot Ao 1866) driehonderd kinderen (vroeger zelfs 350) werden zaamgepakt in een doos van 20 el 25 duim lang, 4 el 8 palm breed, 3 el 75 duim hoog, met kleine licht- en luchtgaten, zoodat het er tot stikkens toe benaauwd kon zijn; terwijl de "bestekamer" mede binnen de doos onder een trap geborgen was en de liefelijkheid verhoogde. En toch hoorde ik eens (Ao 1844) een geacht lid der Schoolcommissie zeggen, dat dit lokaal zeker een der beste was!

De teekening van deze school wordt bewaard, om, als een kuriositeit voor een volgend geslacht, in *den Ouden Tijd* van Ao 1900 opgenomen te worden.

in de andere hand, daarmeê vertoonende, "d'ordinaris schooldiscipline". Links staat een Haarlemmerdijksch vrouwtje, met haar zoontje aan de hand, tegen den meester uit te varen:

Ik ben schier ontzint.
Ik kan niet verdragen,
Dat gij mijn zoete kint
Dus hebt geslagen.

Die woorden staan geschreven op een stuk papier, dat schijnbaar tusschen den rand van 't bord is ingestoken. Regts van den meester staat een vader, ook met zijn zoontje bij zich, die zegt:

Slaat hem vrij en spaart Plak noch Roe
Eer ik hem op een ander doe.

De meester zucht: "'t is hooftzweer"; — en deze woorden staan met groote letters boven zijn hoofd, en dienen dus tevens tot inscriptie voor de school [1]. Dit woord "hooftzweer" beteekent "hoofdpijn", en de meester wil dus zeggen: "ik krijg pijn in mijn kop van al 't gezanik". Oorspronkelijk is de vinding van den man in de Vinkenstraat echter niet; hij levert slechts een vrije navolging van 't uithangbord van Jean Belot te Hoorn, dat ik heb laten uitteekenen op bl. 18 van het eerste stukje der reeds aangehaalde "Kijkjes".

De komische en de pedagogische voorstelling vond men doorgaans vereenigd op borden, die aan een ijzeren stang hingen en dus op beide zijden beschilderd waren. Op de eene zijde zag men soms den meester met een kroontje op 't hoofd, en de handen aan beî zijne ooren, te midden van een troep razende scholieren, met het opschrift: "'t Gekroont hooftzweer". Op de keerzijde daarentegen een school in de volmaaktste orde, met dit of dergelijk opschrift: "Met deught en vreught leert hier de jeught". — Maar waartoe die tweeërlei voorstelling op één bord? — Om dezelfde reden waarom men hel en paradijs naast elkander teekende: men vond de krachtigste leer in de tegenstelling.

De moraliseerende uithangborden of luifelschriften gaven doorgaans een knuppelversje van zedekundige strekking, b. v.

Daar is geen Silver of Vergult
Zo schoon, als 't Leeven zonder Schult. [2]

Maar de poëtiseerende waren van langer adem: in een dozijn rijmregels

[1] JEROEN JEROENSE, III D. bl. 9. [2] Id. II D. bl. 111.

kon de voorbijganger al de kunsten en wetenschappen opgeteld vinden, die de meester onderwees, en bovendien lezen, dat hij ook gedichten maakte voor bruiloften, doopmalen, nieuwjaren, en alle andere gelegenheden.

Maar behalve dit bord hing de meester nog iets uit, namelijk zijne "Kaerte ofte Monster". Evenals tegenwoordig de fotografen proefjes hunner kunst in een lijst achter glas aan hun deur ten toon hangen, zoo deden toen de schoolmeesters. Doch — waar sluipt het bedrog niet in? — sommigen wilden weleens in die "kaerte" met geleende veêren pronken of boven hun akte gaan, wat echter niet alleen verboden maar ook met geldboete gestraft werd.

"Hé! boven hun akte?" zullen hier sommigen vragen; — "moesten de schoolmeesters dan toen al een akte hebben? En wij hebben wel gelezen, dat het onderwijs in de 17e eeuw allerjammerlijkst was, en dat vaak een uitgediende lijfknecht tot jongenskoning gepromoveerd werd".

Ja, dit laatste gebeurde soms in ambachtsheerlijkheden, maar dáár ook alleen; en wie dien begunstigden lijfknecht als 't beeld van den ouden Hollandschen schoolmeester beschouwt, vergist zich zeer. Er is (en wordt nog) in ons Land veel over 't onderwijs gesproken en geschreven door lieden, die er geen juiste kennis van hebben, en daarom dikwijls den bal misslaan. Dat het onderwijs in de 17e eeuw niet jammerlijk was, bewijst de knapheid der Hollanders van dien tijd, waar de knappe lui van onze dagen tegen opzien. Dat niemand mogt schoolmeesteren zonder, na voldoend examen, een akte te hebben verkregen, bewijzen de schoolreglementen, niet alleen in Holland maar ook in de andere provinciën [1]. En (om 's Lands hoofdstad tot voorbeeld te nemen, wier verordeningen ook gewoonlijk andere steden tot voorbeeld strekten) volgens de Amsterdamsche schoolkeur van 6 September 1623, mogt niemand school- noch huisonderwijs geven zonder door de "Ghecommitteerdens behoorlijck geëxamineert ende bequaem gekent te wesen", en van Burgemeesteren een "acte van admissie" verkregen te hebben. Zelfs geen ondermeester mogt werkzaam zijn zonder examen en admissie.

De 17e eeuw stond in de zorg voor 't onderwijs bij de onze geenszins achter, — al werd er toen niet zooveel over gedisputeerd als tegenwoordig; trouwens zulk gemis is geen schade.

---

[1] Zelfs in de Generaliteitslanden, als blijkt uit de "Algemeene Order der Duytsche Schoolen, zoo in de Steden als ten Platten Lande", gearresteerd door de Staten-generaal in 1655, en het "Schoolreglement in de Steden, Landen, Heerlijckheden ende Dorpen van Sijne Hoogheyt den Heere Prince van Oranje, ghelegen in Brabandt onder de ghehoorsaemheyt van desen Staet", van hetzelfde jaar.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

VIII.

Te Hoorn.

Donderdag vóór Pinksteren was altijd een woelige en vrolijke dag in Hoorn. 't Was Pinkstermarkt; de kramen stonden; pleinen en straten waren, vooral na den middag, vol koopers en kijkers; de meisjes wandelden met hare vrijers, en de moeders met hare kinderen. Maar 't was op dien Donderdag in 1572 (22 Mei) buitengemeen druk, want elk had den mond vol van 't geen gisteren te Enkhuizen was voorgevallen, en menig burger zei tegen zijn buurman: "Nu wordt het onze tijd ook."

Terwijl 't nog in 't drukst van 't gewoel (omstreeks vijf uren) was, werden de wandelaars op eens ontsteld en ontroerd door een ongewone vertooning. Zij zagen kanonnen door de stad rijden en naar den Roôsteen voeren. Vrouwen en kinderen namen ijlings de vlugt, de mannen schoolden zamen; kramen en winkels werden gesloten, deuren en vensters toegeklapt.

't Stads-werkvolk sleepte de kanonnen voor 't stadhuis, en Jan Simonsz. Rol, de onder-admiraal van Boshuizen, tevens oud-burgemeester, bijgenaamd Dukdalfsvrind, voerde er 't bevel. Hij liet de stukken rigten op den uitloop der hoofdstraten, en begon ze met scherp te doen laden. Tot zoolang had de zaamgeschoolde menigte dit met klimmende verbazing aangezien, maar nu trad een burger vooruit, en zei tegen Rol:

"Burgemeester! om welke reden wordt het kanon hier gebragt?"

"Wat raakt jou dat, kerel?" graauwde Rol hem toe.

"Veel," hernam de ander, "want het schijnt, dat de Heeren de burgers mistrouwen of zoeken te verdrukken, wat geen van beiden goed te achten is." — En hierop werd Rol zoo toornig, dat hij den degen trok, en dreigde den man te doorsteken. Dit namen al de omstanders zeer kwalijk: sommigen morden en anderen dreigden, maar de meesten liepen naar huis om hun geweer te halen.

"Komt spoedig gewapend op den Roôsteen," riepen zij ieder toe, dien

zij ontmoetten, "want Dukdalfsvrind stelt de snaren al, en zoekt de burgerij om hals te brengen."

Binnen weinige oogenblikken was de gantsche stad in 't geweer; Rol en 't werkvolk maakten zich uit de voeten, en de burgerij bezette den Roôsteen, zonder evenwel iets uit te rigten of te ondernemen. Maar toen het tegen acht uren liep, begon onverwachts de trompetter op den toren te blazen. Dit verwekte nieuwe ongerustheid. De een riep: "Wat beduidt dat?" De ander: "'t Is een sein om ons te verraden!" En nu liep een aantal burgers met groote verstoordheid de trappen van 't stadhuis op, om aan de Heeren, die nog boven waren, te vragen, wat zij voor hadden. - Ja, dat wilden noch durfden de Heeren zeggen. Zij waren Spaanschgezind, en wisten dat de meeste burgers neigden 't voorbeeld van Enkhuizen te volgen. Daarom hadden zij Spaansche soldaten in de stad willen brengen, die Bossu hen zenden zou, en zij hadden zich heimelijk van kruit en lood voorzien, en Rol had de taak op zich genomen 't geschut voor 't stadhuis te planten.

De burgemeesters toonden echter een onnoozel gelaat: zij verzekerden, dat zij er geen oogenblik aan gedacht hadden Spaansch krijgsvolk in te halen; en wat het kanon betrof, daar wisten zij niets van; dat mogt Rol verantwoorden, die 't gehaald had. — Maar 't blazen op den toren dan? — Ja, dat wisten de Heeren ook niet; zij hadden er geen order toe gegeven. De trompetter werd gehaald en ondervraagd, maar hij wist niet te zeggen, wie 't hem belast had; hij had, een groot gewoel op straat vernemende, aan den eersten, dien hij ontmoette, gevraagd, wat er gaande was, en die man had gezegd: "De Spanjaards zijn voor de poort; loop spoedig naar boven, en blaas alarm;" — en hij was naar boven geloopen, en had geblazen uit al zijn magt.

Niemand kreeg dus 't regte te weten, en die 't wisten, zorgden wel 't niet te zeggen. Sommige burgers verzekerden, dat zij juist op den tijd toen de torenwachter blies, eenige schepen hadden gezien voor den Westerwal, die zoodra de trompet gestoken werd, weêr zeewaarts keerden en verdwenen; en 't leed, naar hun meening, geen twijfel, of in die schepen waren de Spanjaards geweest.

Hoe dit zij, de burgemeesters waren slim genoeg om van den nood een deugd te maken en zoete broodjes te bakken, waarmeê de burgers zich tevreden lieten stellen, en 't einde was, dat er een verdrag gesloten werd tusschen de beide partijen. Eer de burgers naar huis gingen, sleepten zij 't geschut weêr van den Roôsteen naar de wallen, en door-

zochten de kloosters, of er ook Spanjaards in verborgen waren, maar vonden er geen. En eenige heethoofden wilden ook nog, eer zij slapen gingen, den gehaten Rol, die nu van alles de schuld kreeg, straffen; zij maakten een oploop voor zijn huis en wilden hem er uit halen, maar dit werd door eenige wijzer en bedaarder burgers belet. Rol was er echter zoodanig van geschrikt, dat hij den volgenden morgen dadelijk glippen ging, en de wijk naar Amsterdam nam.

Drie weken lang bleef Hoorn dobberen. 't Verdrag tusschen den Magistraat en de burgerij hield in, dat men de stad in rust houden en geen krijgsvolk, zoo min van de eene als de andere partij, inlaten zou, terwijl er acht kapiteins over de burgerij benoemd en orders op de wacht gesteld werden. En zoo had men te Hoorn een herhaling der historie van Enkhuizen, slechts met dit verschil, dat zich daar geen gevolmagtigde van den Prins bevond, en dus de vrijheidspartij er zonder hoofd en leider was. Alle voorstellen van Sonoy werden door de Spaanschgezinde Heeren van Hoorn met uitstellen beantwoord; tijd te winnen was hun doel, want zij redeneerden gelijk Broêr Peter:

De weerhaen van de kans seer lightelijck kan keeren.

En die keerde ook, maar niet in hun rigting. Dat soldaatje spelen en op schildwacht staan, dag en nacht, begon, toen 't al in de derde week liep, de burgers erg te vervelen; zij begeerden, dat er volk "uyt de schamele gemeente" in soldij genomen zoude worden, om hun de dienst te verligten. De trom werd geroerd en 't volk geworven, tot drie vendels toe, die op den 13^{den} Junij gemonsterd werden, onder de hoplieden Jan Otsz., Dirk Hertogh en Jan Taemsz. Schaft, alle drie goede Prinslui. En nu duurde 't geen drie dagen of de Raad zag zich gedrongen zelf een bezending aan Sonoy te doen, waarop al terstond een der burgemeesters glippen ging, daar zijn geweten hem zei, dat hij genoeg gedaan had om de wraak te tergen, en 't veiliger voor hem was zich binnen Amsterdam te bergen, — toen, helaas! het toevlugtsoord van al dat soort van lieden.

De bezending werkte echter nog niets uit; de Raad wist het sleeptouw nog te rekken. Maar nu verveelde 't Sonoy, en den 18^{den} Junij kwamen zijne afgevaardigden reeds vroegtijdig weder voor de poort, en eischten kort bescheid: vriend of vijand.

Zoo moest dan eindelijk beslist worden, of Hoorn geus of Spaansch zou zijn. De afgevaardigden, zoowel als de ballingen, die hen op goed fortuin reeds gevolgd waren, moesten buiten de poort het antwoord afwachten. De Breede Raad werd vergaderd, waarin ook de overlieden der schutterij en der gilden en de burgerkapiteinen zitting en stem hadden. Deze allen en eenigen van de Vroedschap stemden voor den Prins, en zoo lagen de Spaanschgezinde burgemeesters en raden, die anders de meerderheid hadden, in 't onderspit.

Maar terwijl de Heeren op 't stadhuis drie uren sleten met "veel redenen van wedersijden", eer het tot de stemming kwam, zaten de afgevaardigden en ballingen reeds met de Stads-hoplieden en hunne officieren in de herberg de Zwaan aan de Vischmarkt op 't welvaren van den Prins te drinken. De straksgenoemde drie hoplieden namelijk begrepen, dat hun goede vrienden van Enkhuizen niet zoo lang buiten behoefden te staan, en hadden daarom de poort geopend, hen ingelaten en "seer feestelijck onthaalt". En toen de Heeren eindelijk, even na twaalven, van 't stadhuis kwamen, waren zij niet weinig verrast, de Prinsenvlaggen reeds op de muren te zien.

Zoo werd Hoorn geus. De Albanisten maakten, als gewoonlijk, dat zij weg kwamen, en vlugtten, schoon niemand hen joeg, naar Amsterdam, waar zij Bossu 't gebeurde verhalen en tevens voorspellen konden, dat nu de overige steden van 't Noorderkwartier spoedig volgen zouden, — gelijk ook gebeurde. De Albanisten waren bitter neêrgeslagen, maar Bossu hield als krijgsman altijd moed, en zei, dat men hem te Hoorn nog weleens terug zou zien; — en ook dit gebeurde, maar hij kwam er als krijgsgevangen.

DE YSTROOM.

Antonides in 1671: "Mij lust een tafereel tot lof van 't Y te maelen".
Zijn naneef in 1872: "Ach, Oudoom! zag j' eens op, je zoudt het droog zien malen".

EEN SPEELREISJE.

III.

NA 'T VISCHMAAL.

Landheer! laat ons nu opstaan
En ons wat vertreden gaan,

sprak een der Raadsheeren, toen de maaltijd afgeloopen was; maar de meesten hadden geen zin in wandelen; zij hadden zich, op zijn oud-Hollandsch gezegd, zoo dik gegeten, dat ze meer lust in zitten dan in staan vonden. "Neen, ik weet beter", zei Coenen:

Laat ons met de schuit wat varen,
Arie zal het ons wel klaren [1];
't Is een man, die weegt en boomt [2].
Hoe? is iemand hier beschroomd
Of wij vonden wilde dieren?
Wilt niet roepen, wilt niet tieren:
Jakob! breng een fleschje wijn,
Of iemand verschrikt mogt zijn. —
"Zonder vrees zal ik het zoeken,"
(Sprak er een) "in alle hoeken";
(Vol van wijn en vol van moed)
"'k Geef het Herk'les niet te goed!
"Holland heeft ook monstertemmers;
"'t Zijn niet allen wolle-kemmers [3];
"'k Wou het was Diana's zwijn!
"'k Zweer je, bij deez' roemer wijn,
"'k Zou, gelijk een onvertsagen,
"Wel alleen mij zelven wagen;
"'k Wou dien vreeselijken kop,
"Met mij, aan u dragen op.
(Zei hij tot zijn Schoongeoogde),
"En och, of Jupijn gedoogde,
"Dat mijn arm hier in dit veld
"U kon toonen zijn geweld!

---

[1] Arie was de knecht van den tuinbaas van kapitein Biesevelt.

[2] D. w. z "die van rijden en varen weet".

[3] Hier zinspeelt de Hagenaar op de Leidsche en Delftsche lakenwevers.

"Bij ... maar neen, ik mag niet vloeken:
"Arie, gij moet u verkloeken,
"En mij brengen bij 't gespuis". —
""Wel, mijn Heer! daar, daar, een muis;
""Daar is 't dier, dat met zijn tanden
""Zoo beschadigt deze landen;
""Heerschop, ben je nou soldaat,
""Toont het, kun je, metterdaad!"" —
Niemand kon zich toen onthouwen
Van te lachen en te jouwen;
Ieder muisje, dat er liep,
D'een of d ander tot hem riep:
"Daar 's een leeuw, ziedaar een tijger,
"Daar is werrek voor je, krijger!
"Ginder, ginder, vrome held!
"Loopt Diana's zwijn in 't veld". —
"Of gij (zei hij) mij wilt gekken,
"'t Moet mij toch tot eer verstrekken,
"Dat ik heb betoond mijn moed;
"Wil of daad is even goed".
Wel, daar spreekt de kerel regt aan,
Vrienden, zie hem niet zoo slecht aan;
Neen, hij voere, hij is 't waard,
Op zijn hoed een muizestaart,
Om daarmêe te triomfeeren,
Ieder zal te meer hem eeren;
Herk'les droeg een leeuwenhuid,
Hij een muizestaart als buit!

Zoo vermaakten die Haagsche heeren en dames zich als vrolijke kinderen in 't veld, en Mr. Johan Coenen heeft het aardig beschreven. Evenwel is 't mogelijk, dat een negentiende-eeuwer die pret een weinig kinderachtig vindt; — ach! wie uit de wieg naar 't school en van 't school naar 't kantoor gebragt is, en eigentlijk nooit vrolijk kinderspel gekend heeft, en ook van 't "zoet vermaken", waar Coenen zich in verlustigde, nooit iets gesmaakt heeft, is diep te beklagen. Gelukkig zij, die de geschiktheid nog bezitten, als vrolijke kinderen, zich zelven te vermaken; want daarin ligt de meeste vreugd. Het ware genoegen bestaat in kleinigheden, en 't ware geluk huist in een vrolijk hart.

Intusschen begon, onder al die pret, de zon al te dalen, en 't werd dus tijd terug te keeren.

Daarmeê ging men 't schuitje wenden,
Want de dag ging reeds ten ende,
En Zonspaarden waren schier
Buiten adem alle vier.

Zoo men daar niet woû vernachten,
Mogt men niet veel langer wachten,
En te meer wijl deze kost
Nog verorberd wezen most:
Schapen, kalvers, hoenders, duiven,
Room en kaasjes, eijerstruiven,
Erten met de zoetekoek,
Die ons spande rok en broek

Wat dunkt u van die Hagenaars? Ze hadden onderweg even bij den koekebakker aangelegd, en zooveel koek gekocht als ze in rok- en broekzakken bergen konden; en dan durfden ze nog wel de Amsterdammers voor koeketers schelden!

't Ging dan weêr op nieuw, eet je niet, zoo heb je niet,

Aan 't gebakken, aan 't gebraden,
Aan het vullen, aan het laden,
Van de maag met al deez' spijs,
Groot en klein, en jong en grijs.
Tusschen al dit zoet vermaken
(Ach! wat zijn toch menschen-zaken!)
Kwam een booze twistgodin,
En gaf sommigen dit in,
Dat zij wilden huiswaarts keeren,
Ieder naar zijn eigen veêren,
Ieder naar zijn eigen dak:
Oost, west, t'huis het best gemak!
Andren even harde dreven,
('k Wil niet zeggen, dat ze keven),
Dat men zou, gelijk 't betaamt,
Blijven bij 't geen was beraamd.
Hier en hielp geen vergelijken,
Minder nog zooveel praktijken
Om te trekken op zijn zij;
Ieder bleef er harde bij;

en eenigen van 't gezelschap keerden met de schuit, waarmeê ze gekomen waren, naar den Haag terug. De overigen echter, en dit waren verreweg de meesten, huurden een andere schuit,

Die hen 's avonds op zijn beste
Aan de Rotterdamsche veste
Bragt met vreugd en goeden spoed.

En wat deden ze nu, toen ze bij de Delftschepoort uitstapten? Wat eten? Neen, nog niet. Zij wandelden een buitencingeltje om tot aan de Oostpoort, stapten die in, en toen regtuit naar 't Haringvliet, waar ze bij

Mijnheer Poppen aanklopten, en, hoe onverwacht ze kwamen, heel vriendelijk ontvangen werden; en — wat Coenen niet onvermeld kon laten — 't was juffer Grietje,

Poppens kind,
Braaf zooveel men iemand vindt,
Die hem met een zoen onthaalde,
Dien hij ook met dank betaalde.

En daar bragten ze nog een vrolijk avondje door.

Wat al lachjes, wat al lustjes,
Wat al lonkjes, wat al kusjes,
Wat al minnelijke praat,
k Zei: mijn geest te bruiloft gaat.

En daarbij kwam nog, dat Poppen juist overheerlijken rooden en witten uit Keulen ontvangen had,

Wijn voor oog, voor neus, voor mond,
Die geen weêrga immer vond;
Wijn, die zoo niet is te loven
Of haar deugd die gaat er boven.

Ja, sommige heeren kregen daar zulk "een luchten zin" van, dat een hunner een Venusbeeld voor Pallas groette, wat toch voor een klassiek gevormd zeventiende-eeuwer al heel erg was; en twee anderen, die beiden weeuwenaars waren, om strijd naar de gunst van een aardig weeuwtje dongen;

Dus en anders; maar op 't scheiden,
O, wat hadden toen die beiden
Strijds, wie, in deez' droeven rouw,
't Laatste zoentje geven zou.

Want, hoewel zeer spade, 't scheidensuur sloeg toch eindelijk; en de raadsheer Schilders gaf dezen wijzen raad:

't Is nu tijd, na zooveel lusten,
Lijf en geest te laten rusten,
Opdat morgen ons de dag
Frisch en vrolijk vinden mag.

EEN KEURDAGS-TUMULT.

Eerste hoofdstuk.

DAT TOT INLEIDING EN INLICHTING DIENT.

Ik zal u eene historie vertellen uit de van ouds vermaarde Twentsche stad Enschede, — een historie, die een aardig staaltje oplevert van oude zeden en gebruiken, een spiegel van 't Neder-saksisch [1] volksleven, een stads-tooneeltje vol dronkelui, een keurdags-tumult van het jaar 1660.

"Keurdagen" waren de dagen, waarop jaarlijks de verkiezing der leden van den Magistraat plaats vond, en die dagen waren van ouds in alle steden feestdagen, of eigentlijk dronkemansdagen; want op de stadhuizen werden dan vrolijke maaltijden gehouden, waar de voornaamsten van de stad bij genoodigd werden, en aan de huizen der burgemeesters werd bier geschonken aan de burgers, — welk laatste in dien tijd het beste middel was om zich populair te maken, en den naam van een liberaal man te verdienen.

Nu waren in de 17e eeuw deze dronkemansdagen reeds in alle steden, waar de beschaving genoegzame vorderingen gemaakt had, afgeschaft of gewijzigd, en de feestelijkheden beperkt tot "een deftigen maaltijd", waar de gezamentlijke regeeringsleden op 't stadhuis bij aanzaten: en deze zelfs werd in 't laatst dier eeuw in sommige steden (o. a. te Amsterdam in 1672) ook alweêr afgeschaft. In de kleine steden der landelijke gewesten echter, waar alle oude gebruiken en misbruiken langer in stand bleven, en de nieuwere begrippen minder ingang vonden, werden die keurdagen in de 17e eeuw nog gevierd gelijk in de middeleeuwen. En wanneer, als niet zeldzaam was, de burgerij eenige reden tot misnoegen meende te hebben, dan gaf zij die op zulke dagen weleens lucht op een wijze, dat er een tumult uit ontstond, — en dit was ook het geval te Enschede op den 22sten en 23sten Februarij 1660.

---

[1] *Neder-saksisch.* — Het is voor sommige lezers, die met de oude geografie van ons vaderland niet zoo naauwkeurig als met de hedendaagsche bekend zijn, zeker niet overtollig, hier aan te teekenen, dat het Nederlandsche Saksenland de oostelijke en middelste gewesten van ons tegenwoordig koningrijk besloeg.

De regeering der steden in Twente bestond uit Schepenen, Raden en Gemeenslieden of "Meensluyden". Uit de schepenen werden de burgemeesters gekozen, die de eigentlijke regenten waren; doch de meenslieden hadden het regt, toezigt te houden op het gebruik, dat de burgemeesters van de stads-penningen maakten.

Nu waren in dien tijd te Enschede de meenslieden ontevreden op de burgemeesters, om drie redenen: 1° omdat hun niet alle rekeningen werden voorgelegd; 2° over de, naar hun oordeel, te groote verteringen, die op 't stadhuis gemaakt werden; en 3° omdat de Jonkers, die te gast genoodigd werden, ook hun knechts meêbragten [1], en dezen dus ook al op stads-kosten de kannen leegden en pannen veegden. De ontevredenheid der meenslieden werd natuurlijk ook aan de burgerij meêgedeeld, en men zei zelfs, dat sommige meenslieden de burgemeesters voor schelmen gescholden hadden. En om nu de laatsten te dwingen den eersten hun zin te geven, werden de keurdagen te baat genomen om een soort van oproertje te maken. Doch dit had ten gevolge dat twee dagen later de verwalter-drost [2] van Twente, N. van Bevervoerde Az., die op zijn slot Oldermeule woonde [3], last gaf aan den rigter tot Delden [4], den erntfesten Heinrich van Limborch, om zich naar Enschede te begeven, en "te neemen pertinente informatie van het exces aldaer gepleegt en voorgevallen".

Een afschrift der gehouden informatie, onderteekend door den rigter Heinrich van Limborch en den stads-secretaris Jozef Cost, berust nog ten stadhuize van Enschede, en de kennismaking met dit kurieuse dokument — kurieus niet enkel om zijn inhoud, maar ook omdat het, door toevallige omstandigheden, gespaard bleef voor 't lot, hetwelk het geheele overige Enschedesche archief, bij den brand van 1862 ten deel viel, — heb ik te danken aan de vriendelijke mededeeling van den heer Dr. A. J. van Rossum te Enschede. Naar dit stuk zijn de volgende hoofdstukken geschreven.

---

[1] Dit medebrengen van knechts en gevolg bij groote maaltijden was algemeen gebruik; zie *de Volksverm.* bl. 506. Ook te Amsterdam bij de schuttersmaaltijden was 't niet anders; zie DOMSELAER, *Amst.* IV B. bl. 213.

[2] Een *Verwalter* is een "zaakbezorger in plaats van een ander". Zie HALBERTSMA, *Woordenboekje* in den *Overijs. Alm. voor Oudh. en Lett.* 1836. "Verwalter-drost" beteekent dus: waarnemend drost.

[3] Een oud slot, een kleine twee uur gaans ten westen van Enschede gelegen, en destijds aan de Bevervoordes behoorende.

[4] *Rigter* was in Twente de titel van hem, die elders *Schout* heette.

Tweede hoofdstuk.

HOE DE HEEREN VAN ENSCHEDE OP HET STADHUIS TROMMELDEN EN RUZIE MAAKTEN.

Op den 22sten Februarij had de raadkeur plaats, en toen deze afgeloopen was, werd, naar ouder gewoonte, de maaltijd gehouden. Ziehier de namen dergenen, die daaraan deelnamen:

De rigter van Enschede, Hoevel; — de zes burgemeesters [1]: Jan Cost, Everw. Palthe, Heinrich Derckinck, Berend Thyesinck, Egbert ten Thye en Jurriaan Stroynck; — de secretaris, Jozef Cost, de man, die de wijsheid bewaarde, en voor wien ieder respekt had; — de zes meenslieden: Gosen ten Bouwhuys, Albert Stroynck, Laurens Cremer, Klaas ten Voogelsanck, Egbert Adams en Frederik Dollebotter; — als gasten: de jonker Joost Kaspar van Loen, die binnen Enschede woonde [2]; de jonker van Bevervoerde, de oudste zoon van den

---

[1] Enschede ontving in 1325 van den Bisschop van Utrecht, als Landsheer, stads-geregtigheid. In 't handvest werd o. a. bepaald: "Voert so sal de Heer [de Bisschop] kiesen ses scepenen, van jaer te jaere, of de hi is bevelet mit sinen openen brieve. Ende wat scepenen dat die Heere kieset, daer en sal anders en gheen raet boven den semtliken sess scepenen wesen." (Volgens de "Schets eener geschiedenis van Enschede", voorkomende in de *Enschedesche Courant* van 10 en 24 Januarij en 7 Februarij 1855; welk thans reeds zeldzaam stuk mij insgelijks door den heer Dr. A. J. van Rossum is medegedeeld.)

De titel van burgemeester was toen nog niet in gebruik; in Holland evenmin (vergl. WAGENAAR, *Amst.* III D. bl. 286). Zeker zijn die zes schepenen later de zes burgemeesters geworden.

[2] Er bestond reeds in 't begin der 13e eeuw een burg te Enschede, en de laatste afstammelingen uit het huis van Enschede vindt men op 't einde der 14e eeuw. Loen schijnt een zijtak van dat huis te zijn: in 1665 komt Arnold Joost Hendrik van Loen als zoon van den huize *Borg Enschede* voor. Die burg bestond nog in den tijd van Karel V, maar wanneer hij gesloopt is, weet men niet. Men vindt nog een grachtje in de stad, dat de *borggraven* genoemd en voor een overblijfsel van den ouden burgwal gehouden wordt. Behalve deze burg was er van ouds nog een adelijk huis binnen Enschede, de *Hof te Loen* of *Loenshof* genaamd. De tijd van 't ontstaan en het verdwijnen van dat huis is even onzeker als die van den burg; alleen is uit oude aanteekeningen gebleken, dat de jonkers van Loen in 1665 het huis nog bewoonden en eigenaars van verscheidene boerenerven waren. Later schijnen zij zich naar Vlaanderen verplaatst te hebben, want te Gent woont nog een familie, welker leden den titel van *Baron de Loen d'Enschede* voeren. (Volgens de bovengenoemde Schets.)

Werkelijk worden op de lijst van den adel, in het Staatsblad van 1825 No. 61, twee baronnen de Loen d'Enschede genoemd, de een te Gent en de ander te Luik wonende.

In het *Armorial Général* van Rietstap vindt men "Loen d'Enschede" ook vermeld; niet echter in de *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du royaume de Belgique* van Goethals, waar enkel "de Loen" voorkomt.

verwalter-drost, door wien "d'keur gedaen was in naeme sijnes vaeders, des lasthebbende"; Melchior de Wrede (denkelijk ook een jonker), "d'welcke uyt last van d'heere verwalter-drost hadde geweest over 't scheiden van de breucken" [1]; de predikant Stokman en de oud-burgemeester Jan Becker.

Na den maaltijd was 't gezelschap zeer vrolijk, en jonker Loen dacht: kom, wij moeten er wat muziek bij maken; — waarop hij een trom, die op 't stadhuis hing, halen liet, en er lustig op trommelen ging, hetgeen vervolgens eenige anderen ook deden. Maar dat verveelde den meensman Gosen ten Bouwhuys, die de trom opnam en weêr wegbragt; waar anderen echter tegen opkwamen, zeggende, dat men zijnen gasten niet voorschrijven moest, op welke wijze zij vrolijk mogten zijn.

"Haal de trom maar terug!" riep jonker Loen, "als die stuk geslagen wordt, zal ik ze betalen!"

En de trom kwam terug, en elk sloeg op zijn beurt een roffel, en de jonkers en de burgemeesters hadden veel pleizier; ja, Gosen zelf had er nu pret in, en trommelde ook "tot twee poosen over, omtrent een quartier uyrs". Maar toen verveelde 't den tweeden meensman Albert Stroynck, die zei: "Volk, gij tiert hier als een hoop gekken!" — En hij loog 't niet; maar de jonkers wilden dat niet hooren.

"Wat? gekken?" riepen Bevervoerde en Loen, "wij zijn geen gekken! Waarom zouden wij ons niet mogen vrolijk maken?"

"Hoor eens, vrienden!" zei burgemeester Jan Cost; "ik zeg nogmaals, dat men zijn gasten niet moet voorschrijven, wat zij doen zullen; hoe lustiger, hoe liever."

"Ja maar," hernam Gosen, "dat zal hier toch niet langer zóó toegaan met zuipen en vreten [2]. De knechts zuipen onzen wijn; dit moet afgeschaft worden, of wij [meenslieden] zullen 't doen. En wij willen ook de rekeningen zien."

Op dit laatste woord vatte de burgemeester vuur, en Jan Cost en Gosen raakten in hevige woordenwisseling en begonnen elkander te "schoeven" [3]. Terwijl Gosen van den burgemeester een stoot tegen de borst

---

[1] De "breuken" waren de boeten voor misdrijven. Die voor zware misdrijven genoot de Drost; de geringere bleven aan de Stad. — Wie overigens deze Melchior de Wrede was en welk ambt hij in Twente bekleedde, blijkt uit het stuk niet.

[2] Zoo staat er: "met soipen en vreeten".

[3] "Schoeven" is het tegen elkander aandringen van twistende partijen, om aan 't kloppen te raken Zie *Overijs. Alm.* 1840, bl. 32.

kreeg, ontving hij van een ander een schop tegen de zitdeelen [1]. Albert Stroynck zijn kollega willende bijstaan, greep de tang, om den burgemeester van achteren aan te vallen [2]; maar deze vond een helper in zijn kollega Egbert ten Thye, die Albert bij den kraag pakte en in een hoek smeet. En tegelijkertijd trokken de jonkers hun degens, schreeuwende: "Wij zullen de burgemeesters verdedigen; die moet men met geen tangen slaan!"

't Werd een prachtig tooneel; — maar de secretaris Cost kwam tusschenbeide, en stilde het tumult.

Nu hoopte men verder rustig bijeen te zijn, maar op eens begon de derde gemeensman Laurens Cremer weêr te pruttelen tegen zijn kollegaas: "Je doet kwalijk van rekeningen te spreken als je dronken bent".

"Jij bent dronken, maar wij niet!" riep Albert Stroynck.

"En ik wil de rekeningen zien!" schreeuwde Gosen weêr.

Maar de burgemeester Jurriaan Stroynck fluisterde den secretaris in 't oor: "Naar ons willen ze niet hooren, maar naar jou wel; zie die dronken kerels weg te krijgen. Daar zijn al veel burgers op de been; — ik vrees dat er anders nog ongelukken van komen".

En dit had de burgemeester niet mis, want het was op een tumultje aangelegd. Vóór 't kostershuis was al een troep volk gekomen, "meest vrouwluyden", die begeerden dat de klok geluid zou worden, maar hun doel niet bereikten, omdat de koster en zijn dochter [3] zich verborgen hielden, alsof zij niet t'huis waren.

Op 's burgemeesters verlangen sprak de secretaris een woordje met de drie andere meenslieden, die nog bij hun zinnen waren, en deze noodigden hun kollegaas uit gezamentlijk te vertrekken; waarop zij alle zes het stadhuis verlieten. Maar de drie eerstgenoemden keerden terug, en hebben "haer saemen meede tot de lesten toe vrolijck gemaeckt".

---

[1] Bij de informatie verklaarde Gosen, dat hij niet wist, van rekeningen gesproken te hebben, vermits hij dronken was geweest (dronkenschap was van ouds een reden van verontschuldiging); maar wel wist hij, dat hij een stomp en een schop had gekregen.

[2] Albert Stroynck verklaarde ook, dat hij niet wist, de tang genomen te hebben, wel, dat hij gestooten en geschoven was, maar door beschonkenheid wist hij niet, door wien.

[3] De koster heette Godefridus Matthaei. Hij was een man van 65 jaren, die huis hield met zijn dertigjarige dochter Geertruid.

BIJNAMEN.

III.

DE KEITREKKERS.

De bovenstaande bijnaam is sedert ruim twee eeuwen den Amersfoorders toegeëigend, en betrekkelijk den oorsprong is het volgende verhaal door Van Loon te boek gesteld [1]. De koning van Engeland bood in 1661 zijne bemiddeling aan tot het bewerken van den vrede tusschen Portugal en de Staten, welke dan ook op den 6n Augustus van dat jaar ten huize van den raadpensionaris Jan de Witt te 's Gravenhage geteekend, en binnen twee maanden door den koning van Portugal bekrachtigd werd. Na het sluiten van dezen vrede hadden de Nederlanders, niet alleen onderling, maar ook met geene mogendheid eenig verschil, welk geluk hun in geen honderd jaren ten deel gevallen was. Dit verdiende dus wel door het oprichten van een gedenkteeken vereeuwigd te worden.

Jonkheer Everard Meyster, heer van Nimmerdor, een prachtig landgoed niet ver van Amersfoort, bood aan den Magistraat dier stad daartoe een buitengemeen grooten kei aan, die op den Spitsberg lag. Dit werd aangenomen, en onder het opzicht van genoemden Jonkheer werd die kei door vierhonderd vrijwilligers,

Met zangen en triomf als die van Troje deden,

binnen Amersfoort op de Varkenmarkt gesleept. "Staande den intogt werd een keurig maatgezang gehoord, en de toegevloeide menigte niet weynig in beweging gebragt door het te grabbel gooijen van krakelingen en strooipenningen". De penningen zijn bij Van Loon afgebeeld: op de eene zijde ziet men den kei tusschen brandende vuurbaken, met het Amersfoortsche wapen boven-, en het jaartal 1661 onderaan, en het omschrift: *Labore et industria.* (Met arbeid en overleg). De keerzijde vertoont op sommige penningen Meysters naamcijfer met het omschrift: *Aere perennius* (Duurzamer dan metaal); op anderen zijn wapen met het omschrift: *Studeto posteritati* (Maak je een onsterfelijken naam). Die penningen waren op kosten van jonkheer Meyster geslagen.

---

[1] Zie *Nederl. Historiepenningen* II D. bl. 492.

Een andere overlevering vindt men bij Jacobus Scheltema [1]. Van ouds werden de Amersfoorders bespot, alsof zij met den kei bezet waren, of dat het met hen leuterde. Op een vrolijke bijeenkomst bij jonkheer Meyster werd eens het geval opgehaald van de geuzen, die een scheldnaam tot een eernaam maakten, en daaruit ontstond het plan een zeer grooten kei van de Amersfoortsche hei binnen de stad te brengen, en op de Varkenmarkt ten toon te stellen, om zoo doende het sprookje te doen ophouden of ten minste te trotseeren. Jonkheer Meyster vond die grap zoo goed, dat hij verklaarde, alle onkosten voor zijne rekening te nemen; — wat hij trouwens ook wel doen kon, want hij was schatrijk. En zoo werd dan de kei op de boven beschrevene wijze binnen de stad gehaald.

Deze historie wekte alom den spotlust op. Er kwam een groote menigte van schimprijmen en blaauwboekjes over in 't licht; ook spotprenten en spotpenningen, — ja zelfs werden er spreekwoorden uit geboren. Van de laatsten vind ik bij Harrebomée de volgende:

Die vent was goed, den kei van Amersfoort te slijpen.
Hij was van den Amersfoortschen kei genezen.
Hij zou zijn diamanten tot Amersfoortsche steenen maken.
Het is een Amersfoortsche keijentrekker.
Hij is zoo teêrgevoelig als de Amersfoortsche kei.

Van de spotpenningen is er een bij Van Loon afgebeeld van 1664, waar men op de eene zijde Meysters naamcijfer met het reeds genoemde omschrift: *Aere perennius* ziet, en op de andere zijde Pallas, staande op den kei, die met krakelingen, kannen en bekers omhangen is, met het omschrift: *Palladium Amersfortense* (het heiligdom van Amersfoort).

Onder de spotprenten is er een, die den optocht voorstelt, met het onderschrift: "Ha! marsch! voort!" wat een toespeling op den naam der stad (A—mers—foort) behelst. Maar de fraaiste is die van Wyckersloot en Lamsweerde, met het onderschrift: "Amersfoortsche feestelijke Groote Steentrekking". De kei ligt er op een versierde sleê, en een kleine, dikke trompetter staat er bovenop; achter op de sleê staat Pallas onder een triomfboog. Van de trekkers rollen er eenige, door het breken van een touw, overhoop, en de jonkheer en zijn vrouw vergezellen den optocht te paard. Op den voorgrond ziet men Herkules, vergezeld van Bacchus met den beker in de hand, en Ceres met krakelingen als oorhangers.

---

[1] *Gesch. en Letterk. Mengelwerk.* V D. 2e St. bl. 209.

De heer Celosse alhier bezit eene schilderij, waarop de aankomst der keitrekkers op de Varkenmarkt is voorgesteld. In het midden ziet men jonkheer Meyster en de freule Neuwenrode, alsmede verdere Edelen, allen te paard; — links den grooten kei, met groen versierd, door de vierhonderd vrijwilligers getrokken; — rechts de poort, genaamd de Roodetorenpoort; — op den voorgrond den heraut der stad, die krakelingen en penningen onder het volk strooit.

Jonkheer Meyster trok zich al het spotten en schimpen in 't minst niet aan; ja, hij dreef er wederkeerig openlijk den spot meê. Toen hij, in 1663, te Utrecht een prachtig huis deed bouwen (achter St. Pieter op den hoek der Keistraat), gaf hij aan het handvatsel van den scheltrekker den vorm van een krakeling, en liet boven de zijdeur een kei als uithangteeken metselen. En de spotmedaille van 1664 liet hij als vignet op het titelblad van een zijner geschriften plaatsen [1].

Maar de Regeering van Amersfoort oordeelde eindelijk, in 't begin van 1674, dat die kei daar nu lang genoeg had liggen pronken, en liet hem, door uitgraving, in den grond zinken en met aarde bedekken. Dit was gedaan op den laatsten April, en den volgenden morgen zag men er een meiboom geplant met dit opschrift:

Hier ligt nu Meysters kei. Men heeft hem hier doen zinken.
Nu zal dit zotte werk niet meer bij vreemden stinken,
Waardoor zoo lang die kei van Meyster was vermaard
Tot spot en schand; maar nu men weder meer bedaard
In plaats der groote kei een meiboom heeft geplant,
Nu triomfeeren weêr de wijsheid en 't verstand.

Later heeft men weleens gemeend, dat de heele geschiedenis een sprookje was, verzonnen, toen den lieden de beteekenis van het woord "kei" als "dwaas" vergeten was. Doch voor een jaar of acht geleden, toen de grond werd opgegraven om er de gaspijpen in te leggen, vond men werkelijk op de Varkenmarkt den bewusten kei. Hij is toen, gedurende eenige dagen, weder voor ieder te zien geweest.

Amersfoort. E. Baak.

[1] Jonkheer Everard Meyster heeft een aantal werken in verzen uitgegeven, die thans vrij zeldzaam zijn, en Scheltema zegt, dat het lezen van eenigen daarvan hem een gunstig denkbeeld gegeven heeft "aangaande des mans verstandelijke waarde", ja, dat hij zelfs "den man lief gekregen heeft om zijne hartelijke goedwilligheid en gemoedelijke godsvrucht". T. a. p. bl. 214, 216.

Ik geloof, dat wij van die Amersfoortsche keitrekkerij, na al 't geen er over geschreven is, toch het fijne niet weten. Het verband met den vrede van 1661 schijnt gezocht. Amersfoort behoefde toch niet voor een gedenkteeken te zorgen, en zoo het dit al wilde, dan was zoo'n ruwe kei een vrij zonderling monument in de kunstrijke 17e eeuw! — Laat jonker Meyster de grootste grappenmaker der Zeven Provinciën geweest zijn, en bovendien rijk genoeg, om zijn grappen ruimschoots te betalen; laat men (zoo men wil) zich verbeelden, dat hij op den huize Nimmerdor, naar ouden trant, een narregild had opgerigt, waarbij hij, als president, met den titel "Mijn Heer van Keijenburg" praalde [1]; — evenwel is het daarmeê nog in 't geheel niet duidelijk, hoe hij met die gekheid een gantsche stad op hol kon helpen, en "vierhonderd vrijwilligers" krijgen, om zich als trekdieren te laten voorspannen, — ja zelfs den achtbaren Magistraat belezen, om bij zulk een narrefeest meê te doen! Terwijl dan toch ten slotte aan de heele grap, als men die wel bekijkt, eigentlijk heel weinig grappigs was.

Ik vermoed, dat het bijgeloof er wel zijn rol in gespeeld zal hebben; doch moet het bij vermoeden laten, want ik weet er ook het fijne niet van.

In Oldenzaal heeft men een tegenhanger van Amersfoort [2]. Daar ligt op de markt een granietblok, dat weleer gelegen heeft aan den voet van den Tankenberg, en omstreeks 1710 of 1712 op een zoogenaamden sleepwagen, getrokken door veertig paarden van de ruiterij, die destijds te Oldenzaal in garnizoen lag, binnen de stad is gebragt. Waarom dit geschied is, weet men ook niet; — wel, dat die steen van ouds een heksensteen [3] was, waar 't alle nachten ijselijk bij spookte, en waar in den St. Walburgsnacht de heksen bij feest vierden, terwijl na het vervoeren van den steen binnen de stad die spokerij en hekserij hebben opgehouden.

Op den Lemelerberg in Overijsel ligt een groote graauwe zandsteen. Eens, toen natuuronderzoekers dezen steen lieten ondergraven, werd er een stem gehoord, die met het vergaan der wereld dreigde, wanneer de steen vervoerd werd [4].

Of de steen, die te Utrecht op de Oudegracht met een ketting aan den muur van 't hoekhuis gesloten ligt, ook van de hei gehaald is, weten wij niet, ofschoon 't wel waarschijnlijk is. Die steen lag daar reeds

---

[1] Zie *de Volksvermaken*, bl. 559.

[2] Zie den *Overijselschen Almanak voor Oudh. en Lett.* 1848. bl. 185.

[3] Waarschijnlijk een oud heidensch altaar.

[4] *Overijs. Alm.* 1839, bl. 291.

in 't begin der 16e eeuw. Maar de duivel liet dien ook in de stad niet met rust: hij en zijn maats speelden er 's nachts kastie meê. Daarom hield de priesterschap eens een nachtelijke processie, verdreef Joost en zijn kornuiten, deed den steen aan een ketting sluiten, en zegende dien, zoodat alle duivels er af moesten blijven.

VERSCH WATER IN AMSTERDAM.

Toen de verrader Montbas, in den nazomer van 1672, naar de Franschen overgeloopen was, gaf hij dezen den raad, den Lekdijk door te steken, om Amsterdam te doen verdrinken en dus de Republiek in de hartader te treffen. Maar de verrader vergiste zich; hij bewees den Amsterdammers een goede dienst, door hen van versch water te voorzien. 't Lekwater kwam in zulk een overvloed af, dat de vuile Amsterdamsche grachten in frissche stroomen herschapen werden.

"Hier quam 't wel te pas", zegt Commelin [1]. "'t Maakte 't zout en brak water zoet, ja zoo, dat de brouwers uyt de burgwallen 't water schepten, en bier daar van brouwden. Die van Noord-Holland lieten haar water-schepen aan de Anthonis-sluys vol loopen".

Aan den St. Teunis zelfs — ieder kent dien hoek — was 't water zoo zoet en zuiver, dat dáár de Noordhollanders hun drinkwater schepten! Krachtiger bewijs voor de heilzame verandering, die de Amsterdamsche wateren door het toevloeijen van de Lek, ondergaan hadden, kan men niet verlangen.

Montbas had gemeend "Amsterdam te doen in 't water dompelen, maar niet gedacht, dat de Stad door hare sluysen, die meer Eb dan Vloed onderhevig waren, 't zelve in 't Ye konde lossen. Wel was waar, dat de wegen in Amstelland en elders verdorven wierden; doch dit quam den Vijand niet te baat, maar diende den Amsterdammers als een zeker bolwerk. Door 't afkomende water van de Lek wierd dese stad van Amsterdan onaankomelijk, en had niets te vreesen van overvallen te worden" [2].

[1] *Hist. Beschr. v. Amst.* VI. B. bl. 1207. [2] id. bl. 1211, 1212.

GROEN VRAGEN.

Wanneer een paar jongelieden op 't punt is bruid en bruidegom te worden, begeven zich eenige knapen uit de buurt naar de gelukkigen, om zoo genoemd "groen te vragen"; — dit is een gebruik, dat sedert onheuglijken tijd in deze streek heerscht. Krijgen zij de toestemming, dan gaat deze van eene goede fooi verzeld, die zoowel tot het aankoopen van het noodige als tot drinkgeld strekken moet.

De groenvragers versieren de deurposten van het huis der bruid met palmtakken en ander groen, en bestrooien de straat voor het huis, ja ook voor het gemeentehuis. Des avonds vóór het aanteekenen vatten zij post als eerewacht voor het bruidshuis, en zijn gewapend met een geweer of een pistool, waarmeê zij voortdurend eereschoten doen, tot diep in den nacht zelfs, zoodat het den buren een schrik op 't lijf jaagt en den slaap uit de oogen houdt. In den avond na de voltrekking van het huwelijk vooral wordt heel wat kruit verschoten, en er worden ook heel wat slokjes naar binnen geschoten, zoodat de schutters doorgaans goed aangeschoten zijn.

Worden de groenvragers echter door de aanstaande echtelingen met een weigering afgescheept, dan wreken zij zich op hunne manier. In plaats van groen halen zij 't vuilste vuil, dat zij vinden kunnen, en werpen dit bij nacht tegen de deur en op de straat.

Beusichem. JB. VAN DEN BERG.

Het groen maken of vercieren van een bruidshuis is een zeer oud en van ouds algemeen gebruik. Het was de taak der buurvrijers "groene kronen, zo met klatergoudt als andere blinkende en geluidt makende dingen" voor de deur te hangen, de deurposten met maagdepalm te omslingeren en den drempel met bloemen te bestrooijen; en die buurvrijers moesten daarvoor dan ook een bruidsbier of een vetje in de herberg hebben. Evenwel was 't een taak, die zij geheel vrijwillig en ook zonder vragen

op zich namen, en waarin zij geheel naar eigen oordeel te werk gingen. Oordeelden zij, dat er reden bestond, om, in plaats van groen, stroo op te hangen en kaf te strooijen, dan deden zij 't; en oordeelden zij, in plaats van kronen, een wiegje voor de deur te moeten hangen, dan deden zij 't ook. Maar natuurlijk behoefden zij in zulke gevallen op geen bruidsbier of vetje te rekenen.

In de groote steden van Holland was dit gebruik, onder de deftige burgers reeds voor meer dan anderhalve eeuw "afgestorven en in vergetenheit geraakt" [1], doch in de achterbuurten bleef het nog langen tijd in zwang zoowel als ten platten lande.

Het schieten is zoo oud niet als 't vercieren, en natuurlijk niet ouder dan 't gebruik van 't buskruit hier te lande [2]. Zeker is het doen van eereschoten voor een bruidspaar aanvankelijk een bijzondere staatsie voor de grooten geweest, maar daar het buskruit in den tijd van Karel V al veel meer gemaakt werd en goedkooper was dan vroeger, zoo zal het schieten bij bruiloften toen ook wel algemeener geworden zijn. Van ouds was 't gebruik in onze steden, dat de straksgenoemde buurvrijers, als 't groen maken afgeloopen was, zich tot een eerewacht vereenigden; de oudste was kapitein, de jongste tamboer. Zij schoten, dat niet enkel de buren schrikten, maar dat al de vensters in het bruidshuis rinkinkten. Hoe meer ruiten zij stuk schoten, hoe grooter staatsie; dit was 't zigtbaar teeken, dat aan de bruid alle eer bewezen was, en dat de bruidsvader een man was, die er wat voor over had. En hiervoor genoot dan ook de eerewacht het buksebier, waar ik reeds op bl. 68 van gesproken heb.

Maar wat beteekent nu de uitdrukking *groen vragen* te Beusichem? — Dit zal wel een zamentrekking zijn van: "iets voor 't *groen* maken *vragen*"; en dat "iets" is de bovengemelde "goede fooi", — plaatsvervangster zoowel van 't oude bruids- als 't buksebier.

---

[1] *Amst. Arkadia*, I D. bl. 320, 321.

[2] De heer Jonckers (in den *Geld. Volksalm.* 1872) meent, "het nog plaatshebbende boksen- of buksenschieten der jongelieden aan 't huis eener bruid uit soortgelijke, bij de Germaansche feestvreugde, op den voet der Romeinsche Saturnaliën vrijgelatene, buitensporigheden — al was het toen geen buks, waarmeê men schoot — te moeten afleiden".

Dit is niet waarschijnlijk. De Germanen konden slechts met pijl en boog schieten, en dit zou aan het doel niet beantwoord hebben, daar 't bij eereschoten juist om 't *knallen* te doen is.

EEN OUD ALMANAKJE.

Zeker is er meer kans, dat er van dit almanakje nog gelijken bestaan dan van den ouden, die op bladzijde 7 van dit boek beschreven is. 't Is echter al meer dan een eeuw oud en heel klein, want het is slechts 62 millimeter hoog en 28 breed, en doorgaans gaan kleine boeken nog eer verloren dan groote. Bizonder bekend zal het dus toch wel niet zijn.

Het uitwendige is een rood marokkijn bandje met rand en jaartal in goud. Hierin zijn gevat 23 blaadjes. Op het eerste staat de titel in rood en zwart gedrukt:

"ALMANACH voor het Jaar 1755. t' Amsterdam, bij B. Mourin en Jac. Hartman. Met privilegie."

De 12 volgende bladzijden worden door den kalender ingenomen en op de keerzijde van het zesde blaadje begint een "*Tafel des geluks*, gevende goede onderrichting, op wat dag van dit jaar men iets zal konnen beginnen te onderneemen met een gewenschten uitslag, volgens den invloed der Sterren en de navolgende Merkteekens".

Die merkteekens zijn de bekende teekens der zeven planeten. Men heeft dezen echter niet gebruikt om de hoedanigheid der dagen uit te drukken, maar, zeker duidelijkheidshalve, genoemd wat zij zijn, bij voorbeeld:

Augustus.

Den	10, 11, 13, 14, 27	nog gelukkig nog ongelukkig.
„	1, 2, 4, 7, 8, 12, 16, 21, 24, 25, 26	gelukkig.
„	5, 22	groot gelukkig.
„	17, 29	extra gelukkig.
„	3, 6, 15, 18, 19	ongelukkig.
„	9, 23, 30	zeer ongelukkig.
„	20, 28, 31	extra ongelukkig.

Almanaks-prentjes.

't Getal der ongelukkige dagen was er sedert de 15e eeuw niet minder op geworden; men moest dus in de 18e eeuw zijn tijd nog beter waarnemen dan vroeger. Is dat getal in de laatste honderd jaren misschien nog grooter geworden? En ligt hierin de oorzaak van de "slechte en booze tijden", waar velen thans over klagen? — Zeker is 't, dat wij onzen voorouders niet te hard moeten vallen. Dachten zij zich met hun doen en laten onder den onmiddelijken invloed der planeten, er komt ook in onze dagen nog dwaasheid genoeg voor.

Die gelukstafel beslaat zeven bladzijden, en het overschietende van 't boekje wordt door iets aardigers ingenomen, namelijk door 13 lieve koper-gravuretjes van J. C. Philips, straatneringen voorstellende, onder ieder van welke een vierregelig versje gegraveerd is. Van de plaatjes geven wij I—VIII hiernevens, en de rijmpjes volgen hieronder.

I.

Hier heb je nou de frissche waar:
Komt, Meisjes, houd uw emmers klaar.
Waar blijfje nou, jou Asschepoesters?
Frissche engelsche versche Gespeende Oesters.

II.

Koop Cabbeljaauw, koop Schellevis,
Die van de nacht gevangen is.
Hier heb je Roch en versche Tongen
Zo wel voor ouden als voor jongen.

III.

Hier heb je mooije drooge Turf,
Dat zweer ik bij mijn ruige murf.
'k Ben wel een smous, maar 'k handel zuiver,
Acht groote turven om een stuiver

IV.

Koop jonge Sla of heldre Vet,
Eet lustig eer je gaat na bet,
Kom schielijk volkje, kom waar blijfje?
Wie moet 'er Seldry of Andijfje?

V.

Dat ziet 'er net en zindlijk uit.
Ik kom zo pasjes van de Schuit.
Loop na geen Commenij noch Grutter.
Koop varsche leidsche graasde Butter.

VI.

Aardbeijen groote volle potten;
Maar eet ze schielijk eer ze rotten,
Met suiker en met rooije wijn.
Dit zal het lest van 't jaar ligt zijn.

VII.

Geen beter waar is in de stad,
Een dubbeltjen een vierdevat.
Wie wil zijn kindren nu tracteeren?
Hier hebje oprechte Suikerpeeren.

VIII.

Wie wil 'er nu zijn darmen ruimen?
Hier hebje mooije witte Pruimen.
Wat hoeft het datje verder loopt?
Als Eijeren, proef eerje koopt.

IX.

Verdrijf uw droefheid met genucht,
Hier hebje Bacchus êelste vrucht,
Wie wil 'er nu een trotsje kluiven?
Drie stuivers een pont zoete druiven.

X.

Nooit van uw leven zagje 'er grooter,
Ei, vrinden, kom toch aan de deur,
Het vierdevat is maar een stooter,
Goêzoeten, mooije Bellefleur.

XI.

'k Ben moê van door de stad te fokken.
Wie maakt me los? Hei, holla, hó!
Mooije Blomkool, Aartisjokken:
Wie koopt 'er nou miju leste zoô?

XII.

Wil niemand mij dan handgift geven?
Zie hoe ik met mijn wagen dool.
Straatloopers moeten immers leeven:
Savooikool, Slakool, rooij ekool.

XIII.

Zwavelstok is goeije waar.
Met zwavelstokken ben je klaar.
Ontbreekt je geld, verkoop je rokken:
Een oortjen een bos zwavelstokken.

Sommige uitdrukkingen in deze rijmpjes zijn zeker uit het straatgeroep zelf ontleend, en uit het bijwerk der gravures kan men opmaken, dat dit een Amsterdamsch almanakje was, — N°. IV b. v. vertoont de oude-beursgalerij; trouwens 't is dan ook te Amsterdam uitgegeven. Zeker was 't een cadeautje voor dames; ja, 't kon wel een achttiende-eeuwsch portemonnaie-almanakje heeten.

Amsterdam. J. G. Horsthuis.

BLADVULLING.

Euricius Cordus, een Duitsch geneeskundige en vriend van Erasmus, schreef 't volgende epigram:

Qui laudata aliis, placeat mihi Frisia, quaeris?
Non adeo male, si bos vel anas fuerim.

Hetgeen François Halma dus vertaalde:

Gij zegt van Frieslandt, vriendt: Wat oordeelt gij, en hoe
Bevalt het u? — Seer wel, was ik een Eendt of Koe.

KINDERBIEREN.

V.

De Vandetijd.

"Ja, ja!" zei vader Jeronimus tegen zijn vrouw,

Jij waert gaerne Groote Mama.
Beken eens oprecht of ik het niet net op zijn kopjen en raâ.
O, die oude besjes hebben zo gaerne wat te kwikken!
Als er dochter of zoonsvrouw in de kraem moet en goed gaat koopen, wat hebben dan die Ouwe Moedertjes te schikken;
En als het dan *Vandetijd* is, dan gaen ze eerst in 'er goud:
Zij zijn Hofmeesteressen als men Bezoek en Kindermael houd.
't Is wat te zeggen, de Baaker, de Minnemoêr, en al dat volkje te mogen bedillen;
Ik wed daer zijn besjes, die der niet voor te bruyloft gaen zouden willen.

"Vanden" is een oud Nederduitsch woord, dat in 't algemeen "bezoeken" beteekende [1], maar in de 17e eeuw meer bepaald voor "kraam bezoeken" gebruikt werd; en als Hooft in een zijner brieven van "de lekkere tongen der vandende vrouwen" spreekt, dan leeren we daaruit, dat de kraamvisites toen als smulpartijen vermaard waren.

De Vandetijd begon na den negenden dag, en dan stonden de groote, zilveren kandeelkom met een fraai gedreven deksel en lepel, de Spaansche wijn, de marsepein, de kaneelkoekjes en wat er al meer voor gezegde lekkere tongen gevorderd werd, dagelijks gereed "voor den gaanden en komenden man"; — hoe meer bezoek, hoe meer eer voor 't huis en hoe meer schellingen voor de baker; en wie elken dag kwam, en zich steeds in 't gezelschap der vandende vrouwen vinden liet, en nooit den bakerschelling [2] vergat, bewees aan de kraamvrouw de meeste vriendschap, en werd door de baker 't vriendelijkst aangekeken.

Ik moet hier nog een opmerking bijvoegen betreffende de uitdrukking: "gaande en komende man", terwijl er toch van geen mannen, maar van

---

[1] In een mirakelboekje, aangehaald bij Le Long, *Reform. v. Amst.* bl. 390, lezen wij, hoe eene non "is *gevandet* [bezocht] van onsen lieven Here met een sonderlinge siecte".

[2] Zie over de bakerschellingen hiervoor bl. 128.

vrouwen sprake is. Hier, gelijk in vele spreekwijzen, beteekent het woord *man* in 't algemeen "mensch", en werd dus ook voor vrouwen gebruikt; evenals onder 't woord "jongens" of "jongers" veeltijds "kinderen", en dus ook meisjes verstaan werden. Menige oud-Amsterdamsche moeder, die niets dan dochters had, plagt ze gemeenlijk "m'n jonges" te noemen. En zoo zijn "de gaande en komende man" hier dan ook de dames, die "af en toe" eens naar de kraamvronw "kijken", en tevens den lekkeren tong smeeren en den babbeltong roeren kwamen.

Dat geloop dier vandende vrouwen duurde in deftige huizen wel drie of vier weken achtereen. En behalve al die *be*zoeken, was er ook nog een dag bestemd om te *ver*zoeken, namelijk op 't *kandeelmaal*; doch hiervan zullen wij later spreken.

UIT DEN ALLEROUDSTEN TIJD.

De afstamming van een aap is niet meer oud genoeg.
De wetenschap dringt door — steeds verder. Vroeg, zeer vroeg
In de oudheid, eer nog de aard een enkel zoogdier droeg,
Wijst ze, als den stamheer van den mensch, een koploos dier,
Met ruggemerg begaafd, maar hersenen — geen zier! [1]
O, hoe merkwaardig is 't, dat na miljoenen jaren
Er nog zoo velen zijn, die Stamheers beeld bewaren.

---

[1] 't Lancetvischje, dat nog in het zand van vele zeeën leeft. Wie er meer van vernemen wil, leze de *Twee voorlezingen* van Dr. Ernst Haeckel, hoogleeraar te Jena, *over het ontstaan en den stamboom van den mensch*, uit het Hoogduitsch vertaald door R. E. de Haan, directeur van 's Rijks hoogere-burgerschool te Winterswijk, en uitgegeven te Nijmegen, 1872; — waaruit men o. a. kan leeren (bl. 38), dat wij dit vischje met bijzonderen eerbied beschouwen moeten als den oudsten onzer gewervelde voorouders.

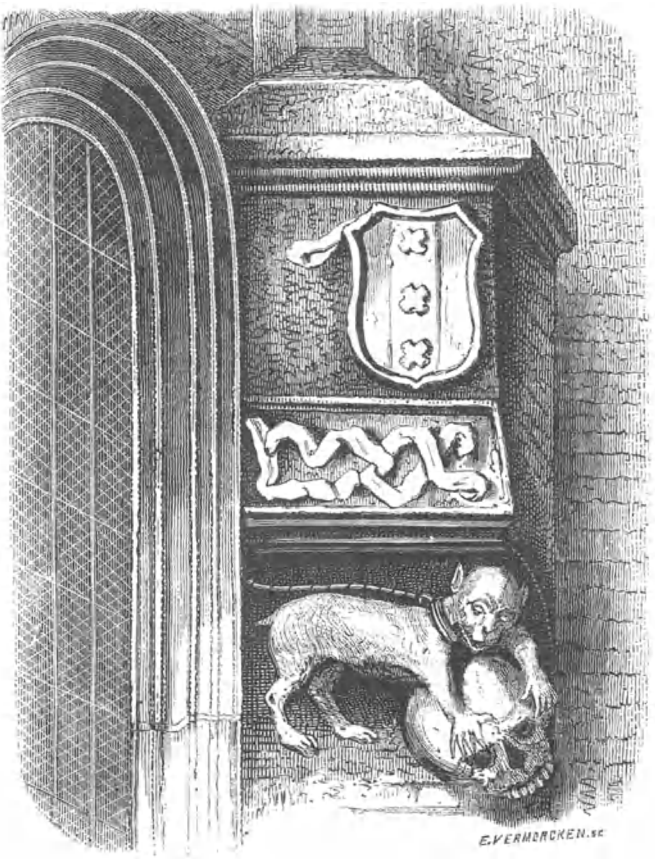

EEN AAP, DIE MET EEN DOODSHOOFD SPEELT.

Een zonderling zinnebeeld! — Ja, vooral op de plaats, waar 't staat, Wie de Oude Kerk te Amsterdam door de zuiderdeur (d. i. op het Oudekerksplein) binnentreedt, en het oog een weinig regts wendt, ziet daar vlak tegen een vensterboog dezen Mr. Simius met zijn doodskop.

En stoort dit apengezigt de ernst en aandacht der kerkgangers niet? — De meesten zien 't niet eens, daar zij, gelijk 't betaamt, met statigen tred en stemmig gelaat, regt voor zich kijken, als zij 't bedehuis binnengaan; maar zoo velen 't zagen, verbaasden er zich over; ja, nog onlangs riep een eerzaam burger, die juist uit zijn leesgezelschap een boek gehad

had, dat hem elken nacht van apen met menschengezigten deed droomen: "Gossiemijn! vervolgt het Darwinisme me nou al tot aan de kerk!"

En zoo dikwijls een onderzoeklievend Amsterdammer er t'huis zijn Wagenaar eens over ging nakijken, zette hij dien even wijs weêr op den plank. Apen waren de aandacht van den Stads-historieschrijver niet waard.

Ik heb eens, toen ik in de "Dietsche Warande" iets schreef over oud beeldwerk aan gebouwen, eene verklaring van dit aapje met het doodshoofd gegeven [1], en gezegd, dat het geen betrekking tot de kerk maar tot het kerkhof had, hetwelk hier weleer gelegen was, en dat de middeleeuwsche bouwmeester den voorbijganger deze zedeles in beeldschrift heeft willen geven:

Hoe stout gij stapt, hoe fier gij prijkt,
En 't hoofd met zijden pluim laat streelen,
Och! eer één enkele eeuw verstrijkt,
Gaan de apen met uw kopstuk spelen!

Deze explicatie scheen mij toen voldoende, voor zooveel het zinnebeeld aangaat; maar thans, bij een nadere beschouwing, voldoet zij mij niet meer. Neen, het zinnebeeld behoorde ook niet bij het kerkhof, maar bij 't gebouwtje, waar het aan gebeiteld is. Het koord aan den halsband van den aap komt uit den muur te voorschijn, en de voorstelling moet dus gezinspeeld hebben op hetgeen *binnen die muur* te vinden was. Ik geloof, dat dit uithangteeken ons de oorspronkelijke bestemming kennen leert van het onderdeel van dit kleine zijgebouw, waarvan alleen het bovendeel doorgaans de belangstelling der oudheidkundigen getrokken heeft.

Plaatst gij u voor den ingang van het kerkportaal, dan ziet gij aan uwe regterhand een breed venster, behoorende tot een vertrek, dat thans door de diakenen gebruikt wordt. Daarboven ziet gij de twee smalle venstertjes van de zoogenaamde IJzeren Kapel, vermaard als de geheime bewaarplaats der Stads-handvesten, waarover de heer P. Scheltema, vóór een paar dozijn jaren, eene belangrijke oudheidkundige verhandeling geschreven heeft [2], in welke echter niet van het aapje gesproken is, omdat dit met de handvesten niets te maken heeft. Eindelijk zag men weleer boven dit alles ook nog een steenen balustrade, waar een dakvenster boven uitkeek en een leijen dak achter oprees. Het geheel vormde een afzonderlijk gebouwtje, dat weleer, op 't kerkhof, als een zijkapel tegen den westermuur

[1] VII D. bl. 122, 123.

[2] Dr. P. Scheltema, *de IJzeren Kapel der Oude of Sint-Nikolaaskerk*, 1848.

van het zuiderkruispand der kerk stond, en van het kerkportaal gescheiden was door den kerkhofmuur.

Nu zit ons aapje daar zóó, alsof 't bij het eerstgenoemde venster behoorde, wat echter volstrekt niet het geval is, want dat venster is van later tijd, en wel bijna twee eeuwen jonger dan het aapje. Maar zeker behoorde dit uithangteeken bij de vroegere inrigting.

En wat was daar vroeger dan? — Een gewelfde boog, die met ijzeren stangen en traliën gesloten was, als men duidelijk ziet in de plaat van Claes Visscher uit het begin der 17e eeuw. Hierbij behoorde 't aapje met het doodshoofd als uithangteeken, en 't is juist zoo geplaatst, als noodig was, om van 't kerkpad, over den kerkhofmuur heen, gezien te worden. Het lijdt dus wel geen twijfel, of het benedendeel van 't bewuste gebouwtje is weleer een knekelhuis geweest.

Maar zegt Wagenaar niet, dat "het oude bekkeneels- of doodsbeenderenvat" geweest is "op den burgwal, naast des kosters wooning?" [1] — Ja; maar hij spreekt van later tijd, en dit belet dus niet, dat er in de 15e eeuw een knekelhuis aan dezen hoek van 't kerkhof kan geweest zijn; integendeel, — het nog bestaande uithangteeken is er 't sprekend bewijs van.

Maar hadden dan de knekelhuizen ook al uithangteekens? — Wel zeker. Onze voorouders waren liefhebbers van beeldspraak; hun architectuur was zeer beeldrijk; overal wilden zij zinnebeelden zien, waar zoowel hun vernuft als hun kunstzin voldoening in vond, — en zouden die dan ontbroken hebben aan de gewijde bewaarplaats van der vaderen gebeente? een bewaarplaats, die hun niet minder dierbaar was dan die der Stads-handvesten. En dat men ook later, toen 't woord allengs het beeld verving, de knekelhuizen niet zonder toepasselijke rijmen liet, daarvan kunt gij bewijzen vinden in "het Boek der Opschriften" [2].

Nog een "maar", en dit is het laatste. Een doodshoofd is wel een gepast uithangteeken voor een knekelhuis, maar wat doet die aap er bij? Wien verbeeldde hij? Den doodgraver welligt? — Inderdaad. Zich zelven als een aap voor te stellen was een aardigheid, die in de middeleeuwen zeer, en lang daarna ook nog wel in den smaak viel. Zegels, merken en uithangteekens bewijzen het. Een monnik had op zijn zegel een aap met een monnikskap [3], en een fruitverkooper een aap bij een hazelaar [4].

---

[1] *Amst.* II. D bl. 99. [2] Bl. 123, 124.

[3] EYSENBACH, *Hist. du Blason*, p. 86.

[4] CHASSANT ET DELBARRE, *Sigillographie*, p. 173.

De schilder Marten van Cleef merkte zijne stukken met een aap en de letters V. C. [1] Tabakswinkels hingen een rookenden en modewinkels een aangekleeden aap uit. De apendans hing ook dikwijls uit, want men vond dien hier te lande vermakelijker dan den doodendans. Men zag apen als modepoppen bij kleêrmakers, en elders apen met een viool of aan 't spinnewiel; en nog in 't begin der vorige eeuw zag men op 't uithangbord van een slijper op den Haarlemmerdijk te Amsterdam *den slijpenden aap* geschilderd. [2]

[1] IMMERZEEL, *De Levens* enz. bl. 272.

[2] Vergl. *de Uithangt.* I D. bl. 118, II D. bl. 323, 324.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

IX.

MEDINA-CELI.

"Langzaam gaat zeker", maar niet altijd. Medina-Celi ging ook langzaam, maar kwam te laat. Langzaamheid en zucht tot uitstellen behoorden ook tot het karakter van Filips II, en hij scheen te meenen, dat de gebeurtenissen naar zijne besluiten wachtten, maar dit was althans in de Nederlanden in 1572 't geval niet. Langzaam besloot Filips tot het zenden eener vloot, langzaam ging 't uitrusten, en langzaam maakte Medina-Celi de toebereidselen tot zijn vertrek, want hij had eigentlijk niet veel lust om te gaan en was liever t'huis gebleven.

In Maart reeds had het gerucht geloopen, dat Medina-Celi gereed was onder zeil te gaan, en dit had toen Lumey aangespoord spoed te maken, en zich van de Hollandsche en Zeeuwsche havens te verzekeren; — en toch verliep nog de geheele maand April eer Medina-Celi zee koos.

Op den 1ª Mei zeilde hij uit, maar keerde na weinige dagen weêr terug, omdat een storm hem beloopen en zijn vloot ontredderd had. Wellig zou hij nu nog eenige weken getoefd hebben, maar juist kwam de tijding van het innemen van den Briel toen te Madrid, en dus werd

hem den 15n Mei aangeschreven, zijn vertrek zooveel mogelijk te bespoedigen. Ook verlangden velen in de Nederlanden naar zijne komst, omdat men zeî, dat hij "een heer van zoetelijke inborst" was, voor wien men Dukdalf gaarne ruilen wilde; en bovendien zeî men, dat hij meer kennis van zeezaken had, wat in de Nederlanden nog al te pas kwam.

Medina-Celi zeilde dan in 't laatst der maand andermaal uit. Zijne vloot bestond uit oorlogs- en koopvaardijschepen, te zamen 47 bodems; namelijk 12 Spaansche oorlogschepen, 26 groote Nederlandsche koopvaarders en 9 kleinere Spaansche, die "assabren" genoemd werden. Een paar duizend man nieuwe Spaansche troepen waren op de schepen verdeeld. Hem volgde de Lissabonsche vloot, die een rijke lading voor Antwerpen inhad.

De Geuzen wisten alles en wachtten Medina-Celi af; maar hij wist niets, en had geen andere gedachte dan rustig Vlissingen binnen te loopen en terstond eenige schepen naar den Briel te zenden, om de piraten (zoo die niet reeds op 't eerste gerucht van zijne komst gevlugt waren!) te vangen en op te hangen. Zoo goed was de Spanjaard ingelicht!

De Geuzen hadden hun doel volkomen bereikt, en Medina-Celi kwam veel te laat. Zij hadden alle havens en zeegaten bezet, en in datzelfde Vlissingen, waar hij zijn intogt meende te doen, hun voornaamste wapenplaats gemaakt. De Geuzen waren meesters van zee en stroomen, en Medina-Celi vond geen haven meer om binnen te loopen. Alleen 't Sluische gat zou nog voor hem opengestaan hebben, hadden er de Geuzen de tonnen en bakens niet weggenomen.

In den morgen van den 10n Junij verscheen de Spaansche vloot op de hoogte van Blankenberge, en Medina-Celi zat, bij 't ontbijt, al uit te rekenen, hoe laat of hij te Vlissingen kon zijn, toen hem berigt werd, dat er een vloot kwam opdagen. Dadelijk ging hij naar boven, om er zelf eens naar te kijken, en zag de Geuzen met wapperende Prinsenvlaggen op hem afkomen. Hij stond als voor 't hoofd geslagen, niet wetende, wat nieuwe natie daar opkwam; maar ging gaauw weêr naar beneden, toen de Geuzen uit metalen monden hem een welkomstgroet toedonderden.

Waarheen nu? Sluis was 't naast. Maar hoe er binnen te komen, daar men ton noch baken zag? De assabren gingen niet diep; Medina-Celi en zijn hofgezin begaven zich dus aan boord dier ligte vaartuigen en raakten binnen; maar vier der assabren bleven op een bank zitten, en dit was ook 't geval met een groote hulk, waar Bouwen Ewoutsz. van Vlissingen

't bevel op voerde. Al de andere schepen bleven voor Blankenberge ten anker liggen.

Terstond vielen de Geuzen op de assabren aan, bemagtigden er twee en verbrandden de twee andere. Maar schipper Bouwen, niet genegen tegen landslui te vechten, riep: "vive le geus!" en viel met zijn Nederlandsch bootsvolk de Spaansche soldaten op zijn eigen schip aan, smeet er eenigen dood en anderen over boord, de overigen naar beneden en de luiken boven hun hoofd toe; en zoodra zijn schip met den wassenden vloed weêr vlot geraakt was, bragt hij het te Vlissingen binnen.

Onder de voor anker liggende schepen waren de twaalf Spaansche oorlogschepen, die 't meeste krijgsvolk aan boord hadden onder bevel van D'Ulloa, en hier kwam de admiraal Ewout Worst met zestien hulken en elf vliebooten op af, om ze te veroveren of te vernielen; maar storm en holle zee verhinderden hem dit ten uitvoer te brengen.

Intusschen verkeerde Medina-Celi te Sluis in den grootsten angst over 't lot zijner vloot. Hij riep alle loodsen dier stad bijeen, en gelastte hun de schepen binnen te brengen.

"Dat is onmogelijk", zeiden deze, "zij gaan te diep".

"Ik wil het!" hernam de Hertog, "en als je niet goedschiks aan boord gaat, zal ik je er kwaadschiks doen brengen".

De loodsen oordeelden, dat de nieuwe landvoogd al wonderlijk zijn kennis van zeezaken aan den dag lei, en zulk een dwang weinig zweemde naar den roep van goedertierenheid, die van hem uitgegaan was; maar begrepen tevens, dat zij best deden een goed heenkomen te zoeken. Zij verklaarden dus, dat zij bereid waren het uiterste te beproeven om aan 's Hertogs verlangen te voldoen, en gingen heen, maar vlugtten de stad uit.

Nu kwam in den namiddag ook de Lissabonsche vloot in 't gezigt. De Spanjaards dachten er niet eens aan, haar te doen waarschuwen, maar zonnen slechts op eigen behoud, en daar de wind naar 't westen liep, kapten zij de ankers, om de Schelde binnen en naar Antwerpen te zeilen. Maar zoo gemakkelijk lieten de Geuzen hen niet los. Worst en Jan de Moor met de Vlissingers, Jakob Simonsz. de Rijk met de Veerenaars, Jan Blommaert en andere geuzekapiteins vielen hen van alle zijden op 't lijf, en er ontstond een hevig gevecht voor Vlissingen, waar ook 't geschut der stad deel aan nam, en waarin de Spanjaards deerlijk geteisterd werden. Eindelijk weken zij onder Rammekens en bragten in allerijl het overschot der troepen (nog duizend of elfhonderd man) aan land;

maar terwijl dezen naar Middelburg marcheerden, werden de schepen door de Geuzen genomen.

Worst dacht, dat de Lissabonsche vloot wel gewaarschuwd en naar Hamburg gezeild zou zijn. Maar neen, den volgenden morgen kwam zij opdagen en liep den Geuzen in den mond. Zij werd geheel veroverd, op twee schepen na, die ontkwamen; maar dit gemis werd den Geuzen weêr vergoed door twee andere rijkgeladen bodems, die uit Barbarije kwamen en evenmin van gevaar gedroomd hadden als Medina-Celi en de Lissabonsche.

De buit was zoo aanzienlijk, dat men daarmeé, indien voor alles behoorlijk had kunnen gezorgd worden, de kosten van den oorlog tegen Spanje voor een geheel jaar zou hebben kunnen goedmaken.

"Men begrootte die", zegt Hooft, "op omtrent zes tonnen schats aan glat geldt, en ruim tweemaals zooveel aan suyker, kruydery, perlen en gesteente. Doch de waaren braghten niet uit, 'tgeen zij behoorden, zijnde 't gemeen quaalijk zulx ten oorbaar te brengen als het eyghen".

Het verlies daarentegen werd te Antwerpen duchtig gevoeld; men vreesde er voor den val van verscheidene groote handelshuizen.

De vloot der Zeeuwen werd met al de genomen schepen versterkt, en telde nu wel 150 bodems. Zoo had Medina-Celi een scheepsmagt aangevoerd, niet om de Spanjaards maar om de Geuzen te versterken.

Had Medina-Celi al weinig lust gehad om naar de Nederlanden te gaan, nog minder lust had hij om er te blijven: de welkomst der Geuzen beviel hem niet, en de omgang met Alva beviel hem ook niet. Hij schreef aan den Koning, dat de luchtstreek hier nadeelig was voor zijne gezondheid, en Filips vernam, dat zijne oneenigheid met Alva nog nadeeliger voor de Spaansche zaken kon worden, en gaf hem dus zijn ontslag. En blijder dan hij des zomers gekomen was, ging Medina-Celi in 't late najaar weêr heen.

BLADVULLING.

De Wereld gaet haer' gangh: sij werrt en blijft aen 't werren.

HUYGENS.

VECHTPARTIJEN.

II.

VECHTENDE BOEREN. [1]

't Is heiligdag en de boer in de kroeg.

> Wil je iens ien roemsteeckje of een gefthumtje? ick kan 't van beyts.
> Negen blaetjes, een Gelders troefje, of langsknechten of bockslaen of op zijn Leyts?
> Me Vaêr zaliger plech me alle ding uit de kaert te leeren!

had Kees Lichthart geroepen, en Tijs Slockspeck daarop: "Al reê, man, ick bin jou maet; dat troeven is 'n geneucht!" — En zij wisten wel, waarom zij maets wilden wezen: zij verstonden malkaâr, en hadden hun kunstgrepen en teekens om de anderen te bedriegen en af te zetten.

't Kaartspel was reeds in de 14e eeuw 't geliefkoosd spel van de Koningen en Graven; maar van hen alleen, want de kaarten werden toen geteekend en met goud en kleuren afgezet, zoodat ze voor den gemeenen man veel te duur waren. Doch in de volgende eeuw werden zij met houten platen in menigte gedrukt, en zoo goedkoop, dat ze onder 't volk kwamen. Burgers en boeren wierpen zich met zulk een gretigheid op 't kaarteblad, dat er weldra alom keuren tegen gemaakt werden, die echter geen zier hielpen. Maar wat het ergst was, — bij 't spel kwam bedrog, en de valsche spelers bragten niet enkel gekijf en geklop, maar moord en doodslag te weeg. Ja, 't was of geen spel zooveel als de kaart tot valsche streken gelegenheid bood; en al in de 15e eeuw was 't even waar als 't later was, en mogelijk nog is, wat weleer te lezen stond op een glas in de herberg te Abkou:

> Omtrent het Kaertespel en Paarden te verruilen,
> Daer siet men meest den tijd een boefjen onder schuilen. [2]

Konden nu de Heeren van den Gerechte al 't kaartspelen niet beletten,

---

[1] Naar eene schilderij van Adriaan Brouwer, in 's Rijks museum te Amsterdam.

[2] JEROEN JEROENSE, IV D. bl. 98.

Vechtende boeren.

zij wilden ten minste 't valsch spelen tegengaan; en zoo vindt men in de tweede helft der 15e eeuw zelfs keuren, waarbij er de straf van 't uitsteken der oogen op gesteld is [1]; zeker omdat de regtsgeleerden van dien tijd dit voor 't sekuurste middel hielden om te zorgen, dat die deugnieten 't nooit weêr deden.

Deze straf hadden echter Kees Lichthart en Tijs Slockspeck op hun dorp niet te vreezen. Eigentlijk stond dààr op 't valsch spelen in 't geheel geen straf, — wel op 't vechten; maar als het daartoe kwam, dan boetten zij alleen niet maar de tegenpartij evenzeer.

De ruzie is al begonnen en 't vechten meteen. Kees trok het eerst van leêr, maar Jochem Slockebier stuift over zijn wijf en de tafel heen (welke eerste hij schier wurgt tegen den kant), terwijl hij de bierkan omstoot en Kees bij den kop grijpt en onderhoudt. En Krelis Vuylbaert pakt Tijs, die 't hazepad zocht, bij de lurven, maar Teuntje Kladdebotters trekt hem, gillende uit al haar magt, terug, omdat ze bang is, dat Krelis een doodslag begaan zal.

Bouwen Langhlijf is van de bank opgesprongen, en wil ook zijn mes trekken. "Ick sel 'm ien jaep geven van ien hant breet!" schreeuwt hij. Maar zijn goêlijk wijf, Sinnelijcke Neel van Goosweghen, hangt hem aan de armen, en roept: "Hou 'er je geck meê, man! 't is ghesongt mit ien heele huyt slaepe te gaen!"

't Geboerte raast en tiert dat zelfs de zeug met haar biggen er tuleluurs van wordt, en meê begint te schreeuwen; en Mancke Klaes, aan 't eind van de tafel (die in de eerste plaats gezorgd heeft een bierkan heelhuids in te palmen, waar hij meer van houdt dan van 't mes) zet er ook zijn keel bij op. Maar Jan Soetevaêr, die zoo leuk onder den smallen rand van zijn hoed uitkijkt, mompelt:

> Tsa lustig, boertjes, vecht! ras komt de Schout het stuyteu;
> Dan is 't: "den Heer zijn recht; boer, pas je dicke duyten:
> Drie ponden is de boet', of aêrs, ik smijt j' in 't gat!"

"In 't gat" is nog in Hollandsche dorpstaal de gewone term voor "in 't gevangenhuis".

---

[1] Amsterdamsche keur van 1461: "Nyemant en moet valscheyt doen in quaertspul ofte anders in eenigherhande spelen, opte correctie ende verliesinghe van beyde syne oogen".

EEN KEURDAGS-TUMULT.

Derde hoofdstuk.

HOE DE BURGERS HUN DAPPERHEID BETOONDEN.

Den volgenden morgen waren alle ontevredenen dubbel ontevreden; de meenslieden zwoeren, dat zij het regt der gemeente handhaven zouden, en de burgers zwoeren, dat zij de meenslieden helpen zouden.

't Stond reeds voor den middag vol voor 't stadhuis, om te kijken wat er gebeuren zou. De burgemeesters kwamen en gingen naar boven; de burgerij "vervoegde zich bij verscheiden rotten t' saemen", en benoemde een kommissie, uit twee meenslieden en twee burgers bestaande; de kommissie ging toen ook naar boven, en zei tegen de burgemeesters: "Wij zijn van de gemeente en gantsche burgerij gezonden om te vragen, dat de burgemeesters de knechts van 't raadhuis schaffen; wij willen het zuipen van die kerels daar niet dulden; zij mogen in de herberg gaan zuipen." Maar de burgemeesters antwoordden: "Waar Heeren of Jonkers zijn, die knechts hebben, kunnen wij niet beletten, dat die hun meesters komen oppassen." En toen ging de kommissie morrende heen, en de burgers op de straat gingen ook morrende naar huis, de een den ander beloovende dat men t' avond eens wat zien zou.

Vervolgens had de keur der meenslieden plaats "nae older gewoonte ofte jaerlix gebruyck", en daarna weêr een maaltijd, waarbij dezelfde gasten van den vorigen dag aanzaten. Eer zij gingen eten hield de Secretaris een oratie, waarvan de inhoud was: "Je komt hier niet om ruzie te maken maar om vrolijk te zijn." Ja, dat waren allen met hem eens, en eenparig werd goedgevonden, dat de eerste, die weêr begon te zaniken een rijksdaalder aan de armen verbeuren zou. 't Liet zich dus aanzien, dat de gasten nu een genoegelijken avond zouden hebben, maar dit hadden de morrende meenslieden anders beschikt.

Onder den maaltijd bragt jonker Loen een dronk aan Laurens Cremer, en noemde hem daarbij schertsend "Kuyfken", met welken bijnaam "hij in de wandelinge genoemd werd" [1]. Dit nam Cremer kwalijk, en terstond

[1] Vergl. hiervoor bl. 25.

begonnen de andere meenslieden te schreeuwen: "als wij hier beleedigd worden, zullen wij de burgerij roepen; die staat gereed om ons te helpen!" —

"Kom, kom!" zei jonker Loen, "'t is zoo kwaad niet gemeend, ik zei het zonder erg." En hier bleef het bij; de maaltijd liep rustig af, waarna een deel van 't gezelschap vertrok, hoewel, als de secretaris Cost vreesde, enkelen niet met een goed voornemen; vooral vertrouwde hij den meensman Frederik Dollebotter niet, en hij besloot dezen eens na te gaan.

Daar stond de meensman, niet ver van zijn huis, met eenige burgers te praten. Cost hield hem in 't oog. Toen Dollebotter van de burgers scheidde ging hij zijn huisdeur niet in, maar voorbij.

"Waar ga je heen?" vroeg Cost, hem te gemoet tredende.

"Waarheen? wel, naar Jurriaan-Stroynks huis," was 't antwoord.

(Daar was de burgerij van de halve stad om te drinken, terwijl de andere helft hetzelfde bij Berend Thyesinck deed, naar ouder gewoonte.)

"En wat wil je daar doen?" vroeg de Secretaris weêr.

"De burgerij zamenroepen; zij moet in 't geweer"! antwoordde Dollebotter met de openhartigheid van een dronkeman [1].

"Om wat reden?" vroeg de Secretaris andermaal.

"Omdat Melchior de Wrede heeft gezegd, dat wij de burgemeesters voor schelmen hebben gescholden."

"Laat dat na, want het kan slechte gevolgen hebben," zei Cost; "je bent nu dronken en moest liever gaan slapen."

"Neen", zei Dollebotter, "ik wil niet gaan slapen; maar het zal nu zoo makkelijk niet afloopen als gisteravond."

Werkelijk kwam de burgerij in 't geweer, deed voor 't stadhuis eenige schoten, en drong daarop binnen.

Toen de jonkers 't rumoer hoorden, sloegen zij de glazen stuk, smeten de kannen van de tafel, en vlugtten met hun knechts 't stadhuis van achteren uit, terwijl de burgers 't van voren binnenstormden. Slechts een zevental gasten, waaronder ook de predikant, bleef in de raadzaal over, en deze goede lieden waren zoo verbouwereerd, dat ze niet wisten, wat te beginnen. Twee hunner grepen moed, om weêrstand te bieden, en posteerden zich met den rug tegen de deur; maar de burgemeester Jurriaan Stroynck wilde liever kapituleeren. Hij verzocht den predikant voor te gaan, en

[1] Later verklaarde hij van 't een en ander niet te weten, vermits hij beschonken was.

een goed woord te spreken, om vrijen aftogt te bedingen, terwijl zij zich achter hem en onder de bescherming zijner eerwaardigheid zouden stellen. Maar dit hoefde niet; want op 't zelfde oogenblik vloog de deur open en de razende hoop naar binnen, en in de verwarring maakte 't zevental zich uit de voeten.

In de stad hoorde men een ijselijk rumoer. Aan 't kostershuis was weêr een troep gekomen, die met steenen de deur bombardeerde.

"Vader ligt al te bed!" riep Geertrui van binnen.

"Dan moet hij er weêr uit!" riepen de tumultmakers. En toen de oude man aan de deur kwam, drongen ze hem op zij en de kerk binnen; waarop twee jonge maagden, Anna, de dochter van Heinrich Becker, en Eefken, de meid van Gerrit Cost, te zamen de brandklok trokken.

Een andere troep was naar de Veldpoort geloopen onder aanvoering van Wessel, den broêr van de genoemde Anna. Hij ontweldigde den poortier de sleutels, haalde de valbrug op, sloot de poort en nam de sleutels meê. Toen nu de boeren van Lonneker en Eschmarke de klok hoorden luiden, liepen zij verbaasd naar de stad, maar vonden de brug op en de poort toe, en dachten niet anders of heel Enschede was op den keurdag dronken, — waar dan eigentlijk ook niet veel aan scheelde.

Maar wat deden intusschen die dappere burgers, die 't stadhuis ingenomen hadden?

Eerst gingen ze de tafel napluizen, maar daar was niet veel meer te azen, en de kannen lagen leêg op den vloer; zij stormden dus spoedig weêr naar beneden, en vorderden den "Stadts-dienaar Poort Garrit" den sleutel van den kelder af. Deze nam van schrik de vlugt; maar Heinrich Becker, de vader der klokluidster, nam Garrits kleinzoon in zijn wammes, en "dreigde hem met d' greepe door den balch te stooten, soo hij d' kelder niet opmaeckte". En de burgers dronken al den wijn op, die er was; en hiermeê hun dapperheid genoeg betoond, en het doel van hun heldentogt volkomen bereikt achtende, — daar nu toch de jonkers en hun knechts dien wijn niet zouden proeven, — gingen ze uitslapen: een deel bleef in den kelder liggen; anderen liepen naar huis. Deze laatsten echter, onderweg vernemende, dat er in de herberg *de Zwaan* nog wat te doen was, voelden hun moed op nieuw ontwaken, en ijlden derwaarts.

EEN AMSTERDAMSCHE GEVEL UIT DE 16e EEUW.

In de voornaamste en bloeijendste steden verdwijnen de oude gevels het spoedigst, en al moge de oudheidminnaar dit bejammeren, hij kan het toch niet beletten, en moet het ten slotte zelfs natuurlijk en onvermijdelijk vinden: waar leven is, heerscht vernieuwing. Hoe schilderachtig een oude muur, met het stof der eeuwen bedekt, zich moge voordoen, — te midden eener welvarende stad wil men dien niet zien. De welvaart sloopt en herbouwt, want de glans der nieuwheid is in haar oog de grootste schoonheid, en 't baat niet of men haar ontzag voor eerbiedwaardige oudheid poogt in te prenten. Oude vormen moeten wijken voor nieuwer smaak, al is soms die smaak, erger dan smakeloosheid, de wansmaak zelf; en vooral in de winkelstraten zwaait de grillige mode haar narrestaf. Gelukkig als er een gevel geheel weggenomen en in nieuwbakken winkelstijl weêr opgetrokken wordt, maar allerbelachlijkst is 't als Magerman en Schraalhans aan 't werk gaan: dan worden deur en vensters beneden in een bizar geknipt en bont gekleurd planken wammesje gestoken, waar een bovengevel uit den tijd van Hendrik de Keyser op neêrziet, als.... ja, als ieder, die zich over de dwaasheid der menschen ergert, zonder dat die ergernis het minste baat.

De Nieuwendijk te Amsterdam was in de 16e en 17e eeuw een straat, waar voorname kooplieden woonden, en dus ook koopmanshuizen stonden. Maar die kooplieden hielden tevens een open winkel, want kramer, winkelier en koopman waren tot aan 't midden der 17e eeuw woorden van eenerlei beteekenis; niettemin zijn velen hunner de voorvaders van aanzienlijke nazaten geweest. Ja, men vond reeds in 't begin der 17e eeuw onder die "kooplieden in sijden lakenen" sommigen, die "van winkel en toonbank verveeld, den edelman wilden spelen" en een heerlijkheid kochten [1].

Melchior Fokkens gaf in 1662 deze beschrijving van den Nieuwendijk: "Hier woonen groote winkeliers van lakenen en sijde stoffen; overgroote winkels zijnder met stokvis, die in 't gros daar mede handelen, en niet

[1] Zie Mr. J. VAN LENNEP, *Vondels Werken*, I D. Nal. bl. 17.

minder als bij de hondert ponden verkopen. Boter en kaas is hier ook bij groote menichte. Hier zijn allerley groote winkels vol van alle koopmanschap; de huyzen doen hier al meest van huur duysent en twalef, vijftien en sestien hondert guldens, en zijn gebouwt [de oudste namelijk] in de jaren 1558, 1563, 1564, 1594, 1599" [1].

In het laatst der 17e eeuw was 't er al veel veranderd: gezegde aanzienlijke nazaten waren naar de Keizersgracht getrokken, en de voormalige winkelhuizen hunner vaderen waren toen "huizen, daar bier en wijn verkocht werd" [2].

Tegenwoordig vindt men op den Nieuwendijk geen zestiende-eeuwsche gevels meer; velen zijn reeds in de 17e, de overigen in de 18e eeuw gesloopt en vernieuwd. Vóór honderd jaren stond er nog een enkele, en zeker werd dat "huis uit den Spaanschen tijd" op den Nieuwendijk bij den Dam toen als een bijzondere merkwaardigheid beschouwd, althans Hendrik van Cranenburgh [3] teekende het in 1774, toen 't mogelijk op 't punt was, gesloopt te worden [4]. Achter op de teekening staat geschreven:

Op den Nieuwendijk te Amsterdam 1774 *vooraan* [5]
thans bewoond door een Wijnkooper.
H. van Cranenburgh fecit 1774.

Naauwkeuriger aanwijzing van de juiste plek, waar 't huis gestaan heeft, kan ik niet geven: op de kaart van Kornelis Antoniszoon, 1544, is 't niet te vinden, en waarschijnlijk bestond het in dat jaar ook nog niet; en op die van Balthazar Floriszoon, 1625, is het niet te bekennen, omdat men er de gevels van den Nieuwendijk juist op hun kant ziet.

De gevel was gemetseld van bruine baksteentjes, hier en daar met witten steen afgezet, maar niet zoo bont als in 't begin der 17e eeuw. De deuren en luiken zijn aan den buitenkant zwart, maar de opgeslagen luiken onder den luifel, waarvan men den binnenkant ziet, rood geverfd. 't Uithangbord is blaauw met een gouden zon.

Den hedendaagschen Amsterdammers zal 't verwonderen op den Nieuwendijk een boom voor een huis te zien, maar dat was niet zeldzaam;

---

[1] *Beschr. v. Amst.* bl. 93.

[2] BERNAGIE, *de Huwelijke Staat*, 4e Toon.

[3] Geboren 1754, overleden 1832. Zie over hem C. KRAMM, bl. 296.

[4] Die teekening berust thans in het kabinet van den heer Louis Splitgerber, en onze houtsnede geeft er een verkleinde voorstelling van.

[5] *Vooraan* moet naar 't Amsterdamsche spraakgebruik beteekenen "bij den Dam". Vergl. mijn *Amsterdam. Oorspr. en afl. van de namen der Str.* bl. 108.

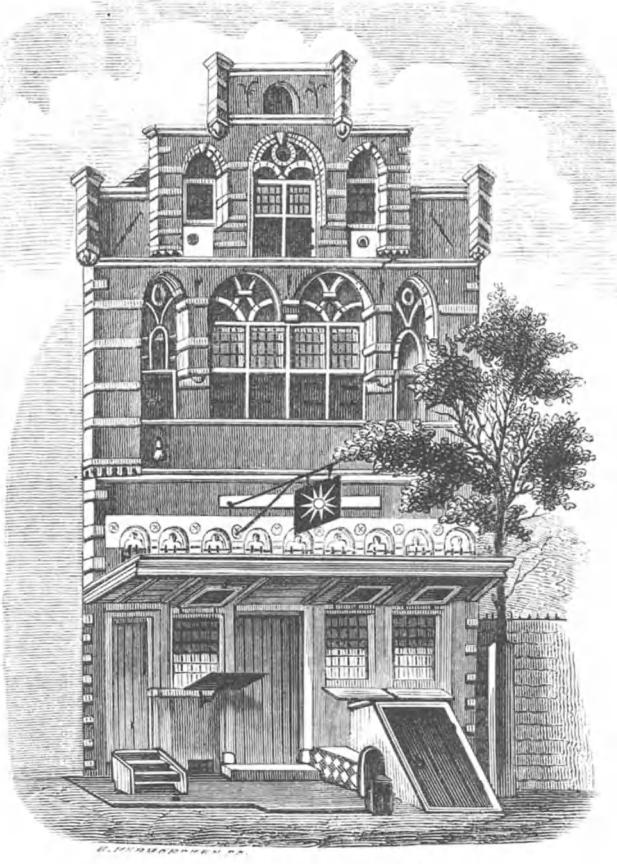

Een Amsterdamsche gevel uit de 16e eeuw.

Een keuken.

vóór een halve eeuw stond zelfs nog in de Kalverstraat hier en daar een boom. Amsterdam was in de 17e en 18e eeuw zeer boomrijk: de pleinen waren beplant, de straten belommerd en de grachten groene lanen; en dit alles werd, door burger en vreemdeling, als een bijzonder cieraad aangemerkt. De reeds genoemde Melchior Fokkens maakte er een gedicht op, waarvan ik, omdat toch weinigen zijn boek meer kennen en nog minder 't lezen, hier een paar strofen zal afschrijven.

De Stadt is deur en deur bepronkt met groene linden:
Waar zal men zulk een Stadt noch in de Werelt vinden?
Het groen Boskaadje self is hier voor onse deur,
En schaft ons veel vermaak met aangename geur.

Laat Haarlems groene Bosch en 't Haagsche Voorhout roemen,
Ons Amstels Lindeloof gelukkiger wij noemen:
Men hoeft geen verre reys noch buytenwegsche-padt,
Wij hebben 't Groene Wout hier binnen onze Stadt.
[En 't zou geen schade zijn, wanneer men 't nog zoo had.]

EEN KEUKEN.[1]

Is dat de keuken van een groote Stads-herberg, of van een joelend bruiloftshuis? — van een St. Joris-doelen, waar de groote schuttersmaaltijd bereid wordt, of van een deftig koopman, die zijn huis vol kermisgasten heeft? — of wel van iemand als mijnheer Poppen op het Haringvliet te Rotterdam[2], die onverwachts een gezelschap speelreizigers te gast kreeg? — 't Een is even mogelijk als 't ander, want het is geen magere maar wel een vette keuken, die gij hier ziet.

Dat onze voorouders veel van zinnebeelden hielden, zoowel vermakelijke als stichtelijke, bewijzen de werken der dichters en plaatsnijders uit het laatst der 16e en de eerste helft der 17e eeuw; en onder die, welke toen bijzonder in den smaak vielen, behoorde ook de tegenstelling van *de vette en de magere keuken*. Natuurlijk echter gaven verreweg de meesten,

[1] De houtsnede hiernevens is een verkleinde navolging eener groote gravure in koper uit het begin der 17e eeuw, medegedeeld door den heer Fred. Muller. De plaat is geteekend: *D. v. Boins Inventor. Hendrick de Kempeneer excud.*

[2] Zie hiervoor bl. 239.

(gelijk onze drossaart Hooft en vader Cats ook deden) de voorkeur aan de eerste; en onze schilders bragten die voor de liefhebbers ook wel op het doek: onder anderen bezat Rembrandt *een vette keuken* van Adriaan Brouwer [1].

In zeker zeldzaam boekje met aardige zinnebeelden, dat door de met roem bekende graveurs J. T. en J. I. de Bry uitgegeven, en in de 16e en 't begin der 17e eeuw als album gebruikt is [2], komen die vette en magere keuken ook voor met Latijnsche, Hoogduitsche, Fransche en Nederduitsche bijschriften, waarvan 't volgende ten voorbeeld strekke, dat men, des verkiezende, ook onder ons plaatje schrijven kan:

Die vette keucken.
Wech Magherman, van hier, hoe hongerich ghy siet,
'T is hier al vette keucken, ghy en dient hier niet.

Die magere en vette keukens symboliseerden toen den ouden en den nieuwen tijd. Er had in 't laatste gedeelte der 16e eeuw een groote omkeering plaats in 't leven der beschaafde wereld, die zich hier te lande 't eerst en 't sterkst in Holland gelden deed. Men gaf toen den schop aan de oude "sunicheyt, soberheyt ende gespariche yt", en haalde de "ruimschottelde Miltheidt" in, om te "maken goê cier", en "vrolijk zich zelven en den behoeftigen te voeden van den overvloed". Dus laat Hooft, in de "Voor-reden" van zijn *Ware-nar*, de "Miltheidt" tegen de "Gierigheidt" zeggen:

Alle kansen keeren en alle tijdt heeft zijn bestek.
Her uit, oude tooveres, met jou magere bek,
Ghy hebt hier lang genoegh magere kooken gehouden!

---

[1] Zie Dr. P. Scheltema en W. Bürger, *Rembrand. Discours sur sa vie et son génie:* Paris 1866, p. 93.

[2] Zie hier den volledigen titel van dit boekje:

Emblemata saecularia, mira et jucunda varietate saeculi hujus mores ita exprimentia, ut Sodalitatum symbolis insigniisque conscribendis et depingendis praecommoda sint. Versibus Latinis rithmisque Germanicis, Gallicis, Belgicis: speciali item Declamatione de Amore exornata.

Weltliche lustige neuwe kunststück der jetzigen Weltlauf fürbildende, mit artlichen, Lateinischen, Teutschen, Frantzösischen und Niderländischen Carminibus und Reimen geziert, fast dienstlich zu einem zierlichen Stamm- und Wapenbüchlein.

Artificiosé et eleganter omnia in aere sculpta, recenterq. publicata per Jo. Theodorum et Jo. Israelem de Bry. Francoforti MDXCVI.

BURGERKLEEDING DER 16e EEUW.

II.

Slaan wij nu 't oog nog eens op 't plaatje, dat bij bl. 161 staat, om thans het vrouwtje in oogenschouw te nemen. Zij gaat naar de markt, met den huik om en den emmer aan den arm; 't is de Delftsche Vischmarkt, die gij in 't verschiet ziet. [1]

Van haar kapsel kunnen wij niets zien, omdat het onder haar huik zit, doch ik kan 't u wel vertellen. Lange lokken draagt zij niet; 't haar is kort genoeg gesneden, om het onder de muts te kunnen bergen: van voren is 't opgestreken; van achteren wordt het bijeengehouden door een smal oorijzertje. Een glad en naauwsluitend mutsje van fijn wit kamerijksdoek of van zwarte zijde gaat er over heen.

Haar halskraag is dezelfde als die van den man, maar de plooijen zijn kleiner; en zij draagt ook evenzoo een engsluitend en toegeknoopt wambuis met lange mouwen, poffen op de schouders en geplooide lubbetjes aan de hand, maar haar wammesje is korter dan dat van den man, en 't is ook niet van laken maar van hondschoten [2], saai of ferset. De vrouwen van lageren stand noemen het een jak; de deftiger vrouwen een zieltje, terwijl zij den borstrok, die er onder gedragen wordt, het onderzieltje noemen. Zoo zegt Cats in de "Mandraghende Maeght", als hij vertelt, hoe Karlemanje zijne dochter Emma, met Eginhart op hare schouders, in den vroegen morgen over de besneeuwde binnenplaats zag gaan:

> Hij siet haer ongekleet en lucht daer henen gaen,
> En 't scheen, sij had alleen haer ondersieltjen aen.

De rokken zijn hoog boven den heup opgebonden, en hangen, niet breeder dan de natuurlijke vorm des lichaams medebrengt, nederwaarts

---

[1] Op die Vischmarkt ziet ge ook een ojevaar. Van ouds hield men op alle Hollandsche Vischmarkten gekortwiekte ojevaars, "om op 't grom en den afval der vis te asen". Maar de Delvenaars meenden, dat die vogel eigentlijk bij hen t'huis hoorde, omdat hij, "in teeken van eigenschap, de koleur van de levreye hunner stad [zwart en wit] droeg". Een meening, waar die van andere steden niets tegen hadden, behalve de Hagenaars, die een ojevaar in hun wapen voerden, en daarom volhielden dat hij een Haagsche en geen Delftsche vogel was

[2] Een soort van bombazijn, dat in de stad Hondschoten, in Vlaanderen, geweven werd.

tot bijna op den voet. De bovenrok heet de bouwen en is van een zware stof, doorgaans van laken; bij geringer vrouwen en boerinnen van baai. Het jak of zieltje heeft van onderen, even als 't mans-wambuis, smalle pandjes, en daaronder draagt de vrouw den "ongerriem", waar haar tuig aan hangt, namelijk: aan de eene zijde aan twee koorden haar sleutelreeks en mes; aan de andere zijde aan een koord haar leêren tasch of buidel.

Van voren wordt over de bouwen nog een schorteldoek gedragen, die om den middel vastgebonden en een handbreed korter dan de bouwen is. Geen knappe vrouw gaat uit zonder een schoonen schorteldoek voorgedaan te hebben: een knapheid, die in de volgende eeuw van de juffrouwen tot de dienstmeiden overging; maar toen was dan ook de schorteldoek, na eerst bij de juffrouwen van Ao 1600 tot een mooi schortekleed verheven te zijn geweest, reeds tot een bont boezelaar afgedaald.

In het eerste tooneel van Bernagies "Studentenleven" zit een juffrouw een kwartier lang haar meid te roepen, die ze om een boodschap zenden wil. Eindelijk komt Griet voor den dag. "Schaam jij je niet, dat jij me zoo lang laat wachten?" zegt de juffrouw.

"Ik doe maar een schoon boezelaar aan, en wou mijn kap wat verzetten", antwoordt Griet.

"Ja", zegt de juffrouw weêr, "zoo zijn de meiden!"

Jou kap zetten! kladdeuni! zou men niet meenen, dat jij de zindelijkste meid waart van de heele stad?
Ondertusschen ben jij, net als al die pronkepinkjes, een morskefoe in je hart en hebt nau een heele tad aan je g..
Als men ze bij de straat ziet gaan, zou de waereld wel meenen,
Dat het puikjes waaren; ondertusschen zijn ze van ondren beklontert, en de slenters hangen bij de beenen.
Jelui geeft je geld aan kantjes, strikken en zulke vodderij,
En je hebt nau een hemd aan 't lijf."

Is het niet precies alsof men een juffrouw van onzen tijd hoort? — Och, goê liên! spijt alle mooije redevoeringen over vooruitgang, onderwijs en beschaving, spijt alle krantewijsheid en nutstraktaatjes, is er tusschen de lui van onze dagen en die van voor tweehonderd jaren nog zoo heel weinig onderscheid!

Wij zijn hier wel van ons onderwerp af- en een eindje vooruitgeloopen, maar dat is niemendal; wij hebben ons slechts even om te keeren, en vinden terstond ons zestiende-eeuwsch burgervrouwtje terug.

Haar huik heb ik reeds genoemd, doch wij moeten die nu wat nader bekijken. 't Is de vrouwemantel, die bij mooi weêr als staatsie- en bij nat weêr als regenkleed dient, bij guren wind ter beschutting en bij felle koude ter verwarming strekt. De juffrouwen hebben dan ook huiken van verschillende stof naar weêr en jaargetij, maar de vorm is toch altijd dezelfde. Om 't hoofd sluit de huik met een stijven kap, die als hoed dient en ook een luifeltje heeft boven 't voorhoofd. Met die kap rust de huik op 't hoofd, en hangt met ruime plooijen over rug en schouders tot bijna aan den onderrand der bouwen.

Is 't mooi weêr dan wordt de huik opengeslagen en hangt slechts op den rug. Waait het, dan houdt de vrouw de huik aan de windzij digt, en vandaar 't spreekwoord: "de huik naar den wind hangen". Regent het of is 't koud, dan haakt de vrouw haar huik van voren geheel toe, en kijkt er alleen met neus en oogen uit. Het groot aantal spreekwoorden, dat van de huik is afgeleid — meer dan vijf en twintig — bewijst, dat dit kleedingstuk lang en algemeen in gebruik is geweest. Ja, oudtijds schijnt ook de mantel der mannen een huik genoemd te zijn; immers de justitie praktizeerde daar een strafwerktuig van, bepaald voor mannen bestemd, namelijk: de houten huik. Dit was een groote zware ton, met een gat in den boôm, om 't hoofd door te steken, waar mannen meê opgeschikt werden, als zij zich aan een of ander vergrijp hadden schuldig gemaakt, en waarmeê zij dan de heele stad rondkuijeren moesten.

In de 16e eeuw evenwel behoorde de huik bepaald aan de vrouw en de mantel aan den man. In Costers klucht *Tijsken van der Schilden* klaagt een Amsterdamsche jongen, dat er 's avonds zooveel "wangsnijers" langs de straten zwerven, die

Nou nemen mijn Moers huyck, nou de mantel van mijn Vaer.

Wangsnijers? wat voor kerels waren dat? — Wandsnijders waren kleêrsnijders of kleêrmakers; maar hier worden er dieven meê bedoeld, die bij avond iemand aangrepen, met een mes 't koord of den band, waar mantel of huik meê vastgemaakt was, doorsneden, en met het kleedingstuk op den loop gingen.

Eindelijk nog de beenbekleeding en 't schoeisel. De eerste bestond slechts in kousen zonder voet, die "strompelingen" genoemd werden. Aan de voeten droegen de vrouwen wollen of baaijen sokken, die zij "besuynen" noemden, en waarmeê zij in huis rondliepen; doch gingen ze uit, dan trokken ze bij droog weêr muilen met platte hakken, doch bij nat weêr leêren

schoenen daarover. Dit uitgaan op muilen bleef bij de Hollandsche burgervrouwen lang in gebruik. Nog vóór een halve eeuw kon men te Amsterdam elken maandag "na den eten" alle Haarlemmerdijksche juffrouwen op roode of groene muilen en witte kousen naar de Noordermarkt zien wandelen, om zich te vermaken met "lapjes keeren".

LIEFHEBBERIJEN UIT DEN OUDEN TIJD.

IV.

AKELIGHEDEN.

De menschen hadden steeds een bijzondere liefhebberij, om afschuwelijke en akelige dingen te zien. Daarvan getuigen zoowel de openbare-justitie-tooneelen, als de kermisvertooningen, maar ook extra-gelegenheden werden door de liefhebbers gretig waargenomen.

Op bl. 54 van ons vorig Deel hebben wij reeds vernomen, dat in 't Rasphuis te Amsterdam de rug van een pas gegeeselden boef voor een dubbeltje te kijken was; maar hier hebt ge een voorbeeld, dat nog ruim zoo akelig is.

Den 26n Junij 1792 had in het dorp Amstelveen een hevige brand gewoed, en onder anderen was ook het Armhuis in de asch gelegd. Een weesmeisje van negen jaren oud was daarbij jammerlijk omgekomen. 't Lijkje werd "onder den puinhoop van daan gehaald, geheel verbrand, en als zamengebraden; de voetjens waren gantschlijk verteerd, en de ingewanden lagen bloot: in dien jammerlijken staat is het deerlijk voorwerp, eenige dagen lang, in de Dorpskerk te zien geweest" [1].

En dat nog wel in de Kerk! — Natuurlijk; het kijkgeld strekte ten voordeele der armen, en de armmeesters spekuleerden op de nieuwsgierigheid der Amsterdammers. Men weet, dat het "goede doel" in veler oog veel goed maken kan.

---

[1] *Ned. Stad- en Dorp-Beschr.* Brand te Amstelveen, bl. 3.

EEN SPEELREISJE.

IV.

De tweede dag.

Wie was 's anderen morgens 't eerst op? — Coenen niet, maar de wakkere raadsheer Schilders. Of hij altijd zoo wakker was? Dat zullen wij straks zien; maar nu vervulde hij de rol van porder.

Naauw begon de zon te raken
't Opperst van de hoogste daken,
Als Heer Schilders, naar gewoont',
Zich al vroeg daar heeft vertoond,
Om ons t'zamen op te wekken,
En ons van het bed te trekken.
"Op, op!" riep hij, "schaam je niet,
"Dat de zon op 't bed je ziet?
"Zijn wij hier nu om te slapen,
"Of veeleer om vreugd te rapen?
"Weet je, wat ik heb bedacht?
"Met het een of ander jagt
"Eens Maas op of neêr te loopen,
"Iewers daar wat visch te koopen,
"Die men delicaat daar vindt."

Lieve hemel! daar heb je 't alweêr: ze hebben de oogen pas open, of ze praten van visch. Zou men niet meenen, dat ze gisteren voor drie dagen gegeten hadden? En wat het mooist is, — zoodra de slapers van visch hoorden, sprongen ze 't bed uit.

Daarmeê alle man aan 't rekken,
Oogen wrijven, broek aantrekken,
Kous en wambuis, bef, ponjet;
O wat was men lijdig net!
Aan het water, aan het wasschen;
D'een scheen d'ander te verrassen,
Ieder vreesde voor de klagt,
Dat men naar hem had gewacht.

Alles heel natuurlijk verteld; Coenen vergeet zelfs het koud water op

de nuchtere maag niet; o, dat is zoo goed, vooral als je veel gegeten en gedronken hebt!

Het vernieuwt en koelt het bloed,
Milt en lever doet het goed.

Na 't ontbijt gingen ze langs de Maas wandelen en 't mooije keurvorstelijke jagt eens zien, — denkelijk een jagt, dat de Groote Keurvorst te Rotterdam had laten bouwen. De dames stonden verbaasd, dat dit schip van binnen nog veel mooijer was dan menig Haagsch huis, maar Coenen beweerde, dat nooit "schooner voet zich op dit kostelijke boord zetten zou" dan heden, en liet ter harer eere den scheepstrompetter een deuntje blazen. Toen al 't mooi van dit jagt afgekeken was, zagen zij 't andere reeds gereed liggen, dat de raadsheer Schilders en de manhafte Biesevelt besteld hadden; de laatste werd tot kapitein en de eerste tot kwartiermeester-generaal benoemd, en 't gezelschap stapte in. De noodige proviand was aan boord,

Zoo van bier en wijn en brood
Als wat verder is van nood.
Daarmeê ging men weêr aan 't varen
Tusschen 't hupplen van de baren:
'k Loof, de Maas die was verheugd
Door het hooren onzer vreugd,
Vreugd in lachen, praten, zingen,
Vriendlijk boerten en meer dingen,
Die mijn lompe, stompe pen,
't Duizendst niet verhalen ken.

IJselmonde zeilden zij voorbij en hielden op Krimpen aan. Waren ze hier nu aan den Veerdam uitgestapt, dan hadden zij zoo regtuit de herberg *de Krimpzalm* kunnen binnenrukken en daar een goed vischmaal bestellen. Maar juist stond daar een man aan 't Veer, die een spotvogel was, — of 't een Krimper of een Elshouter was, weet ik niet, — en die hun, op hun vraag, of er wat merkwaardigs in dit dorp te vinden was, ten antwoord gaf: "Ja wel; hier worden alle mans op 't kerkhof en alle vrouwen buitendijks begraven". —

"Hè! wat zeg je? en waarom dat?" —

"Omdat hier veel kwade wijven zijn, die haar mans op den kop zitten,

En de hoogste woorden zeggen,
Wat, na 't leven, wordt gestraft
Met het buitendijksche graft." —

Daar kregen onze Hagenaars een schrik van op 't lijf. De heeren

durfden er niet aanlanden, uit vrees voor de kwade wijven, en de dames wilden er geen voet zetten, omdat er de vrouwen tot zelfs in 't graf smaadheid werd gedaan. "En hoe is 't daar aan den overkant?" —

"Schuins van Krimpen vindt men 't Elshout,
"Daar de vrouw het met de pels houdt,
"En den mannen laat de broek;
"Raar geluk van dezen hoek!" —

Dat beviel beter, en ze staken over. Maar was 't waar, wat die man vertelde? Begroef men werkelijk te Krimpen de mannen op 't kerkhof en de vrouwen buitendijks? — Waar was 't; maar 't omgekeerde was ook waar, en de oplossing heel eenvoudig: het kerkhof zelf lag buitendijks. — "Intusschen stapten wij", verhaalt Coenen verder, "te Elshout uit, bestelden een vischmaal, gingen eens 't land en de boomgaarden bezien, en vielen toen als hongerige wolven aan

Op de vooren, baars en post,
Karpers, snoek en zulke kost.
Zieke lui kon ik niet merken;
't Zij het was 't brouwaters werken,
Of het varen ons de maag
Had gemaakt zoo dapper graag.
Zeker is het, dat het smaakte,
En wij aten, dat het raakte,
En naauw kon de Delewijn
Ras genoeg geschonken zijn.
In 't beginsel was men stilder;
Mettertijd zoo wierd men wilder,
't Einde was een braaf geschal,
Lachen, zoenen en van al.
Maar geen vreugd mogt ons beletten,
Tijdig 't zeil weêr bij te zetten,
Want men trachtte nog bij daag
Weêr te wezen in den Haag.

Ja, dat raadde de raadsheer Schilders, maar Coenen en anderen waren er tegen, die zeiden, dat het morgenavond tijds genoeg was.

Maar hier baatte geen lang preken,
Noch het bidden, noch het smeeken,
Want Heer Schilders, voor ditmaal
Kwartiermeester-generaal,
Wou, en bleef er bij met reden,
Wat er de andren tegen streden.

Men gaf aan 's Raadsheers raad gehoor, en stapte in processie, elk der

heeren "geladen onder d'armen met overschot van"... neen, geen overschot, maar volle flesschen, tegen de dorst, die nog volgen zou, weêr naar boord en ging onder zeil. "Maar wacht", dacht Coenen, "ik zal je wel foppen; jij moet kwartiermeester af". Hij liet zich een vollen schenken en stelde een dronk in op de gezondheid van den kapitein. "Hoezee!" klonk het driemaal, en de kanonnetjes werden gelost, en — nog een aantal santés volgden er op, waarbij Coenen wel zorgde, dat Schilders zijn portie kreeg. Een half uur later waren ze alweêr voor IJselmonde.

"Hier het anker laten vallen", riepen sommigen, "wij willen nog niet naar huis!" —

"Waar is de Kwartiermeester? Waar is de raadsheer Schilders?" —

"Die ligt in de kajuit op één oor". — Ach ja; de man was zoo vroeg op geweest, en hij had zooveel santés gedronken, dat hij in een diepen slaap gezonken was. Of Coenen aan zijn oor schreeuwde, en of de juffers hem koud water in 't aangezigt sprenkelden, 't hielp niet; en —

't Anker raakte dus te gronde
Bij occasie, dat nu sliep
Op wiens wacht men zich beriep.
"Schilders, Heer! 't is tijd te waken!
"Zou men in den Haag nog raken!"
Stem, noch 't water, dat men giet,
Kon hem wakker maken niet.
Wijlui zochten pruim en kroozen,
Suikerpeer en abrikozen,
En wat meerder boomgewas
In het dorp te vinden was.
Daarmeê dat wij ons vergisten,
En den schoonen tijd verkwistten,
(Immers zoo het kwisten heet,
Dat men zoo wel heeft besteed);
Want eer wij in 't Jagt weêr waren,
Eer zij zeil en anker klaren,
Daalt de snelle zon zoo laag
Buiten hoop van in den Haag
Nog dien avond te overnachten,
Daar de meesten luid om lachten.

Want daar was 't hun juist om te doen. 't Was avond eer ze weêr te Rotterdam op 't Haringvliet uitstapten, en waar toen heen?

Naar de huizing van Heer Poppen,
Daar wij niet zoo haast aankloppen,
Of ons Grietje komt weêr veur,
Opent met een nijg de deur:

"Welkom", zei ze, "weêr van buiten,
" k Zal de kamer vast opsluiten,
"Daar 's een stoel, ei, rust u wat;
"Heb je veel vermaaks gehad?"
Dus met woorden; — maar met daden
Straks weêr aan het tafel laden
Met al 't geen het vleeschhuis geeft;
En de hoenderkrame heeft.
Iemand zal welligt niet weten,
Waar wij bleven met al 't eten,
's Morgens, 's middags, 's avonds weêr.

Neen, waarlijk, dat weten wij niet. "Ja" zegt Coenen, "'t is dan ook verwonderenswaardig,

'k moet het zelf bekennen;
Maar elk moet zich zoo gewennen,
Dat men veel eet als het past,
En ook zoo weêr somtijds vast.
'k Zal aan tafel niet lang blijven,
Daarin wil ik u gerijven,
Anders mogt gij over straat
Me overdragen voor een vraat.
Nogtans sneed men, nogtans schonk men
Nogtans at men, nogtans dronk men,
Nogtans gaf of kreeg m'n zoen,
En ik heb 't ook moeten doen;
Daarom mag 't mij nu nog heugen:
Maar wat kon ze er lijdig teugen,
Die kapteinse Biesevelt!
Z'had er 't aanzigt naar gesteld.
Vraagt men, of ik niet benijdde
Hen, die zaten aan de zijde
Van een schooner? — Ik beken 't,
Minder dan ik ben gewend;
Want ik, met verglaasder oogen,
In de schoonheid was bedrogen,
En ik zag toen niet zeer naauw:
's Nachts zijn alle katjes graauw.

Niet heel vleijend, waarlijk, voor die vriendelijke mevrouw Biesevelt, die zeker, zoo zij 't vers ook te lezen gekregen heeft, den griffier Coenen nooit weêr op een vischmaal gevraagd heeft.

JONGE JONGENS.[1]

Van oudsher bestaan op Zuidbeveland zekere jongelings-vereenigingen, welke "Jonge Jongens" genoemd worden. Mogelijk komt sommigen die naam wat pleonastisch voor, maar dit ligt alleen in den klank: de uitdrukking "jonge jongens" is even wettig als "jonge meiden", en in dit geval beteekent zij, dat geen oude vrijers in die gilden opgenomen worden.

Dat zij een overblijfsel zijn der eeuwenoude buurgilden, lijdt geen twijfel; ook in de steden hadden weleer de jonkmans eener buurt hun eigen gild, afgescheiden van dat der gehuwde buren[2]. En dat zij nog in vollen bloei zijn, blijkt aan Wolfaartsdijk, dat vroeger een afzonderlijk eiland was, maar sedert 1809 met Zuidbeveland verbonden is: in 1864 is ook daar een Jonge-jongensgild opgerigt.

De Jonge Jongens hebben hunne wetten en ceremoniën, die echter zorgvuldig geheim gehouden worden, — trouwens die geheimhouding behoorde van oudsher tot het eigenaardig karakter dier soort van gilden. Alleen deze bijzonderheden zijn daarvan bekend. De vereischten tot het lidmaatschap zijn: 1^0 achttienjarige leeftijd, 2^0 behoorlijke grootte en kloekheid, 3^0 "mondvastheid", d. w. z. te kunnen zwijgen, en 4^0 betaling van 't burgerregt, d. i. de contributie.

De Jongens kiezen hun hoofdman en zijne bijzitters, die vroeger Schout en Schepenen genoemd werden, doch nu de nieuwerwetsche titels van Burgemeester en Wethouders dragen. Drie andere leden worden tot Advokaat, Secretaris en Griffier gekozen: terwijl het gild ook een bode heeft, die met een koperen schild is versierd, en een geregtsdienaar, die een houten sabel draagt.

Zij vergaderen geregeld om de drie maanden, zoowel des zomers als des winters, op "Jongens-avond" in de herberg, en elk, wie daar niet verschijnt, wordt beboet. In die vergaderingen nemen zij ook nieuwelingen aan. Terwijl op die dorpen, waar een zoogenaamde "klapbank" (veelal

---

[1] Naar de mededeelingen van de heeren J. van der Baan te Wolfaartsdijk, en J. Kousemaker Pz. te Nisse.

[2] Men kan daar nog voorbeelden van vinden in *de 's Gravenhaagsche buurten*, voorkomende in het eerste deel der *Mededeelingen*, uitgegeven door de *Vereeniging tot beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage*.

rondom den stam van een lindeboom) bestaat, deze op hunne kosten onderhouden en de grond netjes met schulpen bestrooid wordt.

Zoodra een jonkman lid van 't gild geworden is, heeft hij het regt, zondags in het gezelschap der anderen te "kuijeren"; ja, hij mag zelfs niet meer omgaan met jongens van 't dorp, die geen leden zijn, behalve met zijne bloedverwanten en op markt of kermis.

De zaturdag-avond is op Zuidbeveland aan het vrijen gewijd; dan brengt de vrijer een gedeelte van den nacht met zijn meisje in een afzonderlijk vertrekje of in de bakkeet door. Zoodra het Jonge-jongensgild verneemt, dat ergens een paartje vrijt, waarvan de vrijer "de fooi" nog niet gegeven heeft, wordt er een kommissie benoemd en afgezonden om de fooi te halen. De vrijer, dus aangesproken, betaalt het drinkgeld, en de kommissarissen, die den drank reeds bij voorraad hebben gekocht en meêgebragt, drinken dien met het vrijend paar gezamentlijk op aller gezondheid uit.

Jaarlijks vieren zij "Meiavond", en wel op den eersten zaturdag in Mei. Dan verteren zij den pot, en 't gaat daarbij doorgaans nog al luidruchtig toe. Tot de oude gebruiken, die daarbij gehandhaafd worden, behoort ook, dat de Jongens zich alles toeëigenen, wat de lieden van het dorp op dien dag buiten de deur laten staan. Tot dat einde rijden zij met een kar het dorp door, en maken er niet weinig pret en leven bij, en voeren, wat zij vinden, in triomf meê naar hun vergaderplaats, de "klapbank" of het "vischhuis" [1], thans feestelijk vercierd met groene meijen en bloemen.

En is er een meisje op het dorp, dat zich het misnoegen van het Jonge-jongensgild op den hals heeft gehaald, hetzij door hare wispelturigheid of ijdele verwaandheid, hetzij door te dikwijls en ligtvaardig van vrijer te verwisselen, of wel door bij het "t'huis wachten" gedurig "de deure te geven", — ook deze kan op Meiavond hare straf verwachten. De Jongens brengen haar, met volle staatsie, een stroopop tot een vrijer t'huis; — een straf, die niet gering te achten is, daar zij de meid aan de bespotting van 't gantsche dorp prijs geeft [2]

[1] Dit vischhuis is een gebouwtje als dat te Herkingen, hetwelk op bl. 120 van den *Ouden Tijd* 1871 beschreven is.

Herkingen is een Zeeuwsch dorp op een Hollandsch eiland. De politieke verdeelingen zijn vaak grillig. Sommelsdijk, dat, door bevolking en voorkomen, taal en zeden, geheel Hollandsch is, werd weleer onder Zeeland gerekend, en Herkingen, dat men bij den eersten aanblik als Zeeuwsch herkent, heette Hollandsch.

[2] Gelijk strafgerigt vindt elders met Pinkster plaats. Zie *de Volksverm.* bl. 229.

OUDE MUNTEN.

IV.

Wanneer een vrijster haren 28ⁿ verjaardag vierde, zei men: "zij is gestempeld", en van dat oogenblik af werd zij als medelid van het oude-vrijstersgild aangemerkt. Dit spreekwoord is afkomstig van de Achtentwintigen, die alleen goed en te vertrouwen waren, als zij met een klop of stempel van wege een der provinciën voorzien waren. De achtentwintigen werden voornamelijk gefabriceerd door de voormalige Rijkssteden, namelijk: Deventer, Kampen, Zwol, Nijmegen, Zutfen en Groningen, doch ook door de provinciën Friesland, Overijssel en Groningen. Maar hoe mooi ze ook waren, met klapmutsen of arenden, geen kon men goed vertrouwen, waarop niet de letters HOL, of de zeven pijlen ingedrukt waren.

De klapmutsen waren Friesche achtentwintigen, die sedert het jaar 1601 gemunt werden en een man vertoonden, die met dit doelmatig hoofddeksel voorzien was, waarvan 't zelfs jammer is, dat het uit de mode is geraakt. Zoo'n klapmuts was een bonten of vilten muts met een rand, dien men opgeslagen droeg bij mooi weêr en een zoel Meiluchtje, maar ook neêr kon slaan, bij wijze van luifel, tegen zon of regen, ja, zelfs geheel naar beneden over de ooren kon halen tegen sneeuwjacht of snijdenden oostewind, als 't vroor dat het kraakte.

Een andere achtentwintig en wel van de provincie Groningen Aº 1681 is geslagen op het bijleggen van de twisten tusschen de Stad en de Ommelanden, wegens de politie, finantie en justitie. Om een openbaar bewijs te leveren, dat de weleer eeuwig twistenden toen eeuwige vrienden geworden waren, stempelden zij op de keerzijde van hun munt twee ineengeslagen handen — bekend symbool der vriendschap, — die tevens twee speren vasthielden, waarop een hoed en een in stralen gehulden driehoek te zien waren, als de zinnebeelden van vrijheid en godsdienst. Het omschrift luidde: *Reddit conjunctio tutos*, dat is: "Samenvoeging maakt veilig", of anders en duidelijker:

Zet de ruzie aan een kant,
Reikt malkaâr de vriendenhand,
Dat geeft veiligheid in 't Land.

Beter stukken dan de achtentwintigen waren de Rijksdaalders, vooral de Zeeuwsche, die nog een dubbeltje meer deden dan de Hollandsche; ja, voor een nieuwen, geranden Zeeuw gaf men gaarne 53 stuivers. Van de rijksdaalders waren ook halve bekend: Vijfentwintigen en Zesentwintigen; en van de Zeeuwen sloeg men sedert 1762 ook kwarten en achtsten. Hierover ontstond ongenoegen tusschen de Staten van Zeeland en de Staten-generaal, die het verboden, aan welk verbod die van Zeeland zich niet stoorden. De kwarten heetten Dertientjes, en de achtsten Pietjes. Deze laatsten droegen dien naam naar den kleinen geharnasten man, Pietje-bedroefd, die het wapen der provincie vasthield. De Pietjes hadden dit eigenaardige, dat ze allen gebocheld waren. Men had ze namelijk een deuk gegeven om ze gemakkelijk te kunnen onderscheiden van de kwartjes, die even groot, doch anderhalven stuiver minder waard waren. Van de Pietjes kreeg een soort van rijtuigen hun naam: de Pietjeswagens, te Middelburg en Vlissingen wel bekend. 't Was een soort van wagens vrij wel gelijkende naar die, welke tusschen Amsterdam en Haarlem plachten te rijden, maar daar snorwagens genoemd werden. Die tusschen Middelburg en Vlissingen waren echter ruim zoo goedkoop; men betaalde altijd een pietje, 't zij men alleen of met zijn vieren in den wagen zat; 't omvallen, als er een as of wiel brak, had men, even als bij de Haarlemmer snorren en de Amsterdamsche kiereboes, op den koop toe.

Overgroot was de verscheidenheid van Daalders en Rijksdaalders, die eertijds, 't zij bij opvolging, 't zij gelijktijdig, gangbaar waren: Filipsdaalders, Statendaalders, Leeuwendaalders, Leicester-rijksdaalders, Unie-rijksdaalders, Arends-rijksdaalders, Gehelmde rijksdaalders, Rijksdaalders met den halven man, of die met den staanden man, Rijksdaalders met het borstbeeld van Prins Willem I, of met dat van Prins Willem III. En bovendien kreeg men hier nog een menigte rijksdaalders in handen, die, even als de hannekemaaiers en spekslagers, uit Opper-Germanië kwamen afzakken.

Broeidaalders, die, hoe dikwijls men ze uitgaf, altijd weêr in de beurs terugkeerden, waren de plaaggeesten van hun bezitters, — maar al schreven ze hun naam net als de anderen, famielje waren ze niet.

De rij der zilveren munten wordt waardig gesloten door den Dukaton, — in de volkstaal "dikke-ton" genoemd, met den nadruk op "dik", omdat het een heel stuk zilver was. En welke overdrachtelijke beteekenis aan 't woord gegeven werd, kon men eertijds in de poppekast hooren, als Jan Klaassen tegen den bakker, die hem kwam manen, zei: "ik zal jou dadelijk

betalen met dikke dikketonnen", tegelijk den baas een dikken stok voor den neus houdende.

De dukaton vertoonde aan de eene zijde het sierlijke wapen van de Generaliteit met kroon en schildhouders, maar de huismoeders hadden wel acht te geven, of haar ook een dukaton met bokkekoppen in de hand gestopt werd, want zulke nam geen winkelier aan, en elk verklaarde die voor valsch. Die dukatons met bokkekoppen kwamen uit Luik en waren van zeer slecht gehalte.

Een buitengemeen fraaie dukaton werd in 1671 te Dordrecht geslagen, en het kantschrift was merkwaardig: *Nervos reipublicae accidere facinus morte piandum*, dat is: "De zenuwen van den Staat (het geld) te snoeien is een misdaad met den dood te boeten." Een heilzame waarschuwing, mits de geldsnoeiers latijn verstonden; en verstonden ze dat niet, en snoeiden ze, in hun domheid, rand en kantschrift weg, dan was meteen de heele waarschuwing verloren.

Wij eindigen met de gouden munten: Dukaten en Rijders.

Het woord "dukatengoud" drukt het beste uit, dat men vinden kon, en is een sprekend bewijs van 't goede gehalte dier oude Hollandsche munt. Wanneer eene vrome vrouw — niet om er zondags meê in de kerk te pronken, dit streed tegen haar christelijken ootmoed — maar om te toonen, in welk een hooge waarde zij haar dierbaar bijbeltje hield, daar een gouden slot aan wilde laten maken, dan nam zij daartoe eenige dukaten uit haren spaarpot, en was verzekerd, dat het boek der waarheid door geen valschen glans ontheiligd werd. 't Hollandsche goud stond, de heele wereld door, in hooge achting, zoowel bij de dames van den Turkschen harem, die een snoer van Hollandsche dukaten om den hals, en een ceintuur van dezelfde ronde goden om den middel droegen, — als bij de Pruisen van 1787, die alle gouden horologiën, juweelen ringen en andere kostbare cadeaux, die zij in Holland "kregen" [1], tegen dukaten inwisselden, om die "meê naar hun land" te nemen. De wisselaars berekenden hun echter, daar er zooveel vraag naar was, en "ieder vischt op zijn getij", 't stuk tegen zeven gulden.

---

[1] Verleden jaar hebben de Couranten ons veel verteld van de belangstelling der Pruisen in Fransche pendules; maar dit was voor ons niets nieuws: vóór 85 jaren, toen de Pruisen als vrienden in Holland kwamen, waren zij even verzot op horologiën, bij voorkeur gouden met dito kettingen. Zij namen die niet enkel, waar zij ze vonden, maar vroegen ze zelfs den heeren op straat af.

Maar hoe gelukkig die Pruisen met hun dukaten waren, nog gelukkiger was eens, in de vorige eeuw, de scheele keukenmeid van een Amsterdamsch burgemeester met eenige gouden rijders.

Zij gaf dagelijks aan een ouden bedelaar een pannetje eten met een hompje spek of vleesch er bij, en elken vrijdag nog een dubbeltje uit haar zak. De dankbare oude zei eens tot haar: "nou, as ik dood bin, sel jij mijn jas hebben". De meid lachte dat ze schaterde. Maar zie, een half jaar later, was de bedelaar in geen drie dagen meer aan de deur geweest, en op den vierden dag werd haar zijn smerige oude jas t'huis gebracht. Zij was te vies, om het lor aan te raken, en schopte 't in een hoek. "Weet je wat", zei haar kameraad, "snij er de knoopen eens af, je kunt nooit weten". Zoo gezegd, zoo gedaan; en ja wel, — elke knoop was een overtrokken, nieuwe, gerande, gouden rijder. En toen had de scheele keukenmeid, wie vroeger geen vrijer eens aangekeken had, ook spoedig een knappen weeuwenaar aan den arm.

En ziehier de moraal, 't is een woord op zijn pas:
Je moet nooit iets versmaân, zelfs geen bedelaarsjas.

Sommelsdijk. J. E. TER GOUW.

VOLKSVERMAKEN.

II.

EEN STEEKSPEL.

"In het jaar 1766 [1] werd te Stiens in Friesland een steekspel gehouden bij den kastelein Sytse Smit, waar ik ook heen gegaan was om dat te zien"; — zoo verhaalt eene Friesche juffer, die op haar ouden dag zich vermaakte, met de vrolijke herinneringen harer jeugd te boek te stellen [2].

---

[1] Denkelijk ter gelegenheid der vreugdebedrijven bij de meerderjarigheid van Prins Willem V.

[2] Medegedeeld door den heer D. Hansma te Sneek, volgens het handschrift, "tot Dockum geschreven 12 Mei 1811".

"Er waren vijf paren om te rijden; maar mijn oude vrijer Symen Symens kwam bij mij en verzocht mij mede in 't gezelschap te gaan. Ik deed zulks, en dus waren wij toen zes paren. In het renperk was, op de helft, een paal opgerigt met een arm, die tusschen de vingers den ring hield, die door de ridders, in galop, met een degen gestoken moest worden. Telkens als de ring gestoken was, werd op de trompet geblazen, en wie zulks tot driemaal toe deed, won den prijs [1]

Nu was Symen Symens de held, wien dit gelukte. De zes ridders schaarden zich voor de herberg, en wij, Symen en ik, werden statelijk als koning en koningin gekroond; hem werd, als prijs der overwinning, een zilveren tabaksdoos, en mij een ring vereerd. Toen moest elke juffer achter haren ridder te paard stijgen, en zoo reden wij, met een trompetter voorop, het dorp rond, van honderde aanschouwers vergezeld.

Eindelijk werd weêr voor de herberg stil gehouden; wij stegen af, en werden naar een kamer geleid, waar een troon gemaakt was, welke Symen en ik, als koning en koningin beklommen, terwijl vóór den troon een tafel was aangerigt, waar de andere vijf paren aan plaats namen, om wat verkwikking te gebruiken. Niemand mogt de kamer binnentreden noch den troon naderen, zonder iets in een bus gegeven te hebben, die bij den disch geplaatst was; de eene helft van 't geld was voor de armen bestemd, maar voor de andere helft moest de kastelein ons den volgenden zondag een maaltijd aanrigten. Wij bragten den gantschen avond en nacht in vrolijkheid door, en kwamen niet voor 's anderen morgens om zeven uren t'huis.

Den volgenden zondag kwamen wij met ons gezelschap bij den kastelein terug; maar, och lieve lacy! hij en zijn vrouw kwamen ons met een droevige houding te gemoet en zeiden, dat de bus bestolen was, — dat de armvoogden, toen zij kwamen om die te openen, er in het geheel maar zes gulden in gevonden hadden, — en dat zij niet begrijpen konden zulk een dief in huis te hebben!

Wij begrepen wel wie de dief was, maar zeiden niets, en reden naar eene andere plaats en maakten ons daar te zamen vrolijk."

---

[1] Vergelijk met dit steekspel de beschrijving van het ringrijden in mijne *Volksvermaken*, bl. 361 en volg.

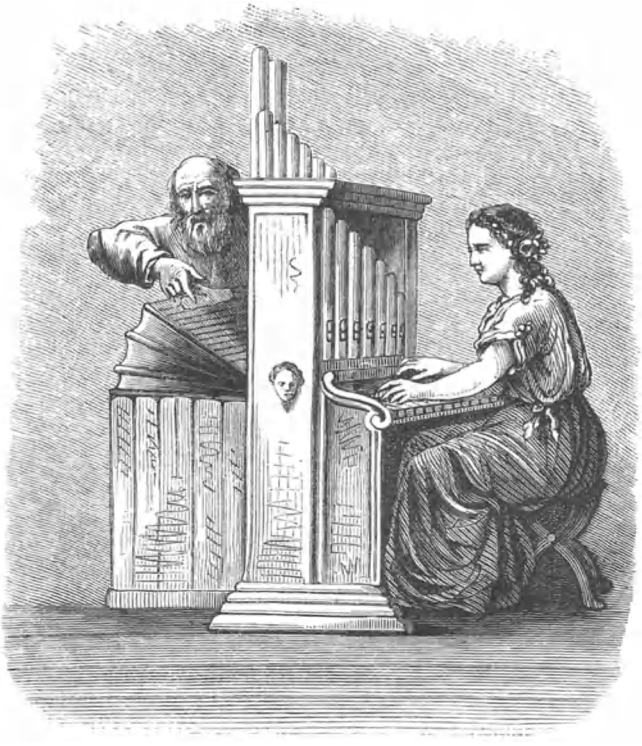

EEN ORGEL.

Hier ziet ge een orgel uit de 16e eeuw. 't Wordt bespeeld door eene vrouw, en een man staat er achter, die met de handen den blaasbalg beweegt. Deze laatste is de blazer. De blaasbalg heeft denzelfden vorm als de hedendaagsche blaasbalgen.

Eene vrouw als orgelist is iets zeldzaams. Maar welligt is dit vrouwtje slechts een symbool, want onze afbeelding is ontleend aan 't blazoen eener rederijkerskamer en wel aan dat der Leidsche: *Die ghenuecht is 't al* [1]. De H. Cecilia zal zij wel niet voorstellen, want zij mist den aureool. Denkelijk verbeeldt zij "die ghenuecht," d. i. de vrolijkheid, welke de kamerbroeders 't beste van de wereld achtten.

[1] Van deze kamer is de beroemde Pieter Adriaansz. van der Werf lid geweest.

Juist het omgekeerde van 't geen wij hier zien, vond men in 1573 in de St. Joriskerk te Amersfoort: een man orgelist en een vrouw blaaster; — anders waren 't doorgaans beiden mannen. Ziehier wat zij met dat werk verdienden. Te Amersfoort ontving de orgelist Hendrik Spruyt als jaarlijksch traktement twintig gulden, maar Evertje de blaaster slechts zes gulden [1]. Voor bijzondere diensten werd apart betaald. Als in de Oude Kerk te Amsterdam op St. Jeroensdag de hooge mis gedaan werd in de St. Jeroenskapel ontving de orgelist vier stuivers en de blazer een dubbeltje [2]. En als de Illustre Lieve-Vrouwenbroederschap te 's Hertogenbosch op haren "omganck-avond" in hare kapel liet spelen en zingen, dan betaalde zij den orgelist een dubbeltje, maar de blazer kreeg slechts een halven stuiver [3].

[1] *Bouwst.* 1e Jaarb. bl. 64. [2] C. COMMELIN *Amst.* bl. 425. [3] *Nav.* XXII D. bl. 358.

OUD LIEDEKEN OP DEN JARE 1411.

Wijs van Daphné.

Och quam die goede tijd nog eens weer,
Dat het kooren het schepel ses stuyvers dee,
Toen gold het ossevlees niet meer
Als een grote het pond, daar droeg men 't voor mee.
Een varse pond booter om een stuyver,
Een halve blank een goeije pot bier.
Aan pestilentie was het land suyver,
Men sag geen spesie van roer of rappier.
Daar quam soo krachtig vis,
Tienduysend schelvissen op eenen dag,
Dat nog indachtig is,
Dat m'er twintig om eene stuyver sag.

Het bovenstaande rijm hangt in de regentenkamer van het Sionshofje. Het is met Romeinsche letters geschreven op een paneel, dat in een lijst van glad hout gevat is. Onderaan staat het jaartal 1786; welligt is het toen vernieuwd, want het hofje dagteekent van de 15e eeuw.

Leiden. DR. JB. BAERT.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

X.

Oudewater en Gouda.

Jonker Adriaan van Zwieten was een Hollandsch edelman uit de omstreken van Leiden, weleer lid van 't verbond der edelen, daarna door Alva gebannen, en vervolgens watergeus. Hij was een der vertrouwelingen, met wie Oranje briefwisseling hield. Op den 1n April had hij den Briel helpen innemen, en elf weken later ondernam hij, van slechts acht "waaghalsen" vergezeld, een togt naar Oudewater en Gouda, om die steden voor den Prins te winnen, natuurlijk niet zonder verstandhouding met eenigen onder de burgerij, want ook daar vond hetzelfde als in bijna alle andere steden plaats: de burgerij was Prins-, de magistraat meerendeels Spaanschgezind.

't Was reeds in de helft van Junij, en nog was in Zuidholland de opstand tot den mond der Maas beperkt gebleven, wat vooral te wijten was aan den slagboom, dien Bossu te Rotterdam tegen den voortgang der beweging opgeworpen had. 't Was dus een stoute onderneming van Zwieten de Prinsenvaan op eens zoo diep landwaarts in te planten.

Van dien togt der "negen waaghalsen" bestaat een oud verhaal in eenvoudigen stijl, vermoedelijk door een der togtgenooten zelven opgesteld [1].

Zeven van de negen worden met name genoemd: de Jonker van Zwieten en zijn knecht Dirk Vos; een voormalig Goudsch minderbroeder Simon Pietersz. van Velden; en vier Oudewatersche burgers, namelijk: drie Munters en zekere Gerritje van Oudewater, die waarschijnlijk een balling en watergeus was [2]. De twee anderen waren mogelijk Jonker Uitteneng van

---

[1] Dit oud verhaal is opgenomen door Walvis in zijne Beschrijving van Gouda, I Deel, 13e hoofdst.; en Van Wijn, die in het laatst der vorige eeuw Pensionaris van Gouda was, verklaarde het oorspronkelijke gezien te hebben (*Bijv. op* Wag. VI D. bl. 98 noot *d*). Welligt was de schrijver daarvan de hierboven genoemde Simon Pietersz. van Velden. Een ander oud verhaal, "gevonden in den boedel van een oud Regent," komt voor bij Griffioen van Waerder; *Nal. mijner Herinneringen van Gouda*, Bijl. B. Doch dit is eerst verscheidene jaren later, na den dood van Prins Willem I, opgesteld, zoo 't schijnt, door een bejaard man uit zijne herinnering, die niet altijd even helder was.

[2] Denkelijk dezelfde, die bij V. Groningen, (*Gesch. der Watergeuzen*, bl. 238) voorkomt als Gerrit Gerritsen van Ouwater.

Utrecht en Jonker Wenceslaus Tserklaes van den Haag; immers deze bevonden zich bij Zwieten, toen hij te Oudewater was.

In den vroegen morgen van den 18n Junij voeren zij uit den Briel op Geervliet; van daar door 't Spui naar Pietershoek en zoo op Zwijndrecht. Hier gekomen zond Simon Pietersz. aan zekeren Dirk de Leeuw te Dordrecht berigt van hunne komst, die hen kwam bezoeken en op een kan wijn onthaalde, hetgeen bewijst, dat Zwieten ook in die stad verstandhouding had; trouwens de Dortenaars waren Oranjegezind en heulden met de watergeuzen, ofschoon hunne Regeering zich nog Spaansch hield.

En denkelijk had Zwieten met dezen Dirk eenige afspraak te maken, want zij pleisterden hier wel zes uren. Daarna zette een vlieboot, die daar lag, hen naar Papendrecht over, en in 't voorbijvaren werd hun uit een op stroom liggend oorlogschip toegeroepen: "Gij zult op Papendrecht een Prinsenvlag zien waaijen."

Dat oorlogschip was ongetwijfeld een Dortsch wachtschip, dat op de geuzen moest passen, en mogelijk lag de genoemde vlieboot voor Zwijndrecht met hetzelfde doel; maar de bemanning dier schepen was 't doorgaans met de geuzen eens en hielp hen voort in plaats van hen te bestrijden. Maar wat beteekende die aanroep van 't oorlogschip? Was 't een waarschuwing tegen de geuzen van iemand, die Zwieten en de zijnen als zoodanig niet kende? Hoe kwam die Prinsenvlag op Papendrecht? Waren er in dien hoek toen reeds geuzen? Of was die vlag een afgesproken sein? Of hadden zich daar welligt eenige Dortsche ballingen neêrgezet? — Dit alles is raadselachtig; maar 't gezegde is opmerkelijk, omdat dit het vroegste voorbeeld is, dat wij kennen, waarin de naam van Prinsenvlag hier te lande in geschrifte voorkomt.

Te Papendrecht huurden de "negen waaghalsen" twee wagens om hen naar Nieuwpoort te brengen, waar zij dien avond nog inkwamen; maar, door den wachter ontdekt en nageroepen, gingen zij door, en lieten zich met een schuitje overzetten op Schoonhoven, waar zij niet binnen, maar buiten om gingen. Ook hier schijnt een wachter op den muur hen te hebben aangeroepen met de vraag (als men reizigers in dien tijd gewoonlijk vroeg) wat tijding er was; althans zij antwoordden: "Die van Dort willen zich omzetten," — waarop de Schoonhover hernam: "Dat 's een praatje."

Zij gingen tot de Kruispoort, traden de herberg voor die poort in, en na wat gerust en zich verkwikt te hebben, huurden zij weêr twee wagens op Oudewater — het doel van den togt.

Digtbij die stad gekomen, stapten zij van de wagens en verdeelden zich

in drieën, om onopgemerkt door verschillende poorten binnen te treden. Zwieten nam zijn intrek bij Sivert Munter. Tegen den avond begaven de drie Munters zich naar den Doelen, waar zij een vergadering van zeventig mannen vonden, — burgers der stad natuurlijk, want van krijgsvolk is bij de geheele onderneming geen sprake. Arend verhaalt wel, dat Zwieten zich "met een handvol *krijgs*volk meester maakte" van de stad [1], maar hij heeft het mis. Wagenaar schreef, dat Oudewater "met een handvol *voet*volks *ingenomen* werd [2], wat even onjuist is. Hooft echter zei juister, dat Zwieten Oudewater "met een handtvol volx *omzette* [3]. Het "volk" van Hooft werd bij Wagenaar "voetvolk," en dit weêr bij Arend "krijgsvolk;" en zoo ziet men hier een voorbeeld, hoe de historieschrijvers, als zij elkaâr niet letterlijk willen naschrijven, foutjes maken.

De burgerijen van Oudewater en Gouda hebben zich zelve vrijgemaakt, zonder krijgsvolk, en met geen andere hulp dan die van 's Prinsen gevolmagtigde Adriaan van Zwieten en zijn klein gezelschap.

Zoodra des avonds de stadspoorten gesloten waren, liep Gerritje naar 't huis van den burgemeester Dirk Dirkszoon, bij wien de stadssleutels bewaard werden. Gerritje wist precies waar zij hingen: aan een spijker, in 't vertrek, waar de burgervader at en sliep. Zonder aankloppen trad de geus binnen, toen de burgemeester aan tafel zat, en ligtte, zonder een woord te spreken, de sleutels van den spijker.

"Wat moet dat?" riep de oude man, maar kon 't naauwelijks uitbrengen, zoo hevig ontstelde hij, want hij wist niet, of hij een mensch of een spook zag.

"Op last van den Stadhouder, den Prins van Oranje!" antwoordde Gerritje op forschen toon, waarop de burgemeester van schrik verstijfde. Och, eer die goede man opstaan of geluid geven kon, was Gerritje al met de sleutels bij den Jonker van Zwieten, en deze, nu meester van de stad, ontbood de geheele Regeering op den Doelen, hield een aanspraak, opende zijnen lastbrief, stelde den nog zeer ontstelden Dirk Dirkszoon gerust en al de anderen tevreden, nam hun den eed van getrouwheid af, en — Oudewater was geus.

Spoedig was den volgenden, morgen de tijding van Oudewater naar Gouda overgewaaid, maar schijnt er dien dag voor de Regeering en Spaansch-

---

[1] *Alg. Gesch. des Vad.* II D. 5e St. bl. 193. [2] *Vaderl. Hist.* VI D. bl. 366.
[3] *Nederl. Hist.* bl. 253.

gezinde schutters (wier getal klein was) verborgen gehouden te zijn. De stad verkeerde sedert lang in spanning; al kort na de inneming van den Briel was er een beweging onder de burgerij ontstaan om zich voor den Prins van Oranje te verklaren, doch weêr gestild. En toen die geest zich in 't laatst van Mei nog levendiger toonde, had de Regeering bevel gegeven, alle poorten der stad gesloten te houden op twee na: de Tiendewegs- en de Dijkspoort, maar deze door eenige schutters, onder 't opzigt van een lid der Regeering, te doen bewaken, opdat er geen geuzen inkwamen. Spaansch krijgsvolk durfde de Regeering echter ook niet inlaten. Er stond wel binnen Gouda, aan den IJsel, op de oostzijde van de haven, een slot, — en jonker Kornelis van der Mijle, de slotvoogd en baljuw, was de schoonzoon van Hopperus en dus wel Spaanschgezind, — en uit dit slot kon men door een achterpoortje in 't Minderbroederskloosterkomen, zoodat bij nacht Spaansche soldaten aan den IJsel in 't slot en door 't klooster in de stad hadden kunnen sluipen; — maar de burgerij was op hare hoede, en hield de wacht in 't klooster. De bezetting van 't slot beliep slechts veertig man, "Goudsche keurlingen," — volk dus, dat in de stad zelve geworven was.

Een van de hoofden der Prinsgezinden te Gouda was Herman Sterre, en deze schreef 't volgende briefje aan Sivert Munter.

> *Weet, Sivert Evertsz. Munter, dat alhier alle ding gereet is. Wilt u morgen vroech, de klock vier uuren, voor de Kleywegspoort voegen, want sou 't failliëren, so sijn se alle op de vleysbanck. Niet meer dan sijt gesont.*
>
> *Herman Sterre.*
> *Den* 20 *Junij* 1572.

De Kleiwegspoort werd voor den aanslag gekozen [1], omdat deze tot de gesloten en niet bewaakte poorten behoorde, en den naasten toegang tot markt en raadhuis gaf. Zoodra Munter dit briefje ontvangen had, vertoonde hij 't aan Zwieten, en deze maakte onmiddelijk de noodige aanstalten om in den nacht op marsch te gaan; en er kwamen dien dag reeds eenige Goudsche burgers binnen Oudewater, die verlangden in den aanslag te deelen.

De troep bestond uit 69 man, — Hooft zegt: "geraapt volk en oolijk

[1] Toen later deze poort vernieuwd werd, is er "Josua voorgezet als inleidinge van 't land van beloften." GRIFFIOEN VAN WAERDER, t. a. p. bl. 49.

gewaapent;" maar dit wil niet zeggen, dat het "een hoop schooijers" was, gelijk sommige schrijvers, wien 't bovenal om schilderachtig effekt te doen is, de geuzen gaarne noemen, — neen, 't waren burgers, die zich vrijwillig aangeboden hadden, en dus "bijeengeraapt" en gewapend waren, zoo goed zij mogten. Veertien waren vreemdelingen; dat wil zeggen: lieden, die niet in Gouda of Oudewater t'huis behoorden (welligt dezelfden, die twee dagen vroeger te Papendrecht de Prinsenvlag geplant hadden); al de overigen waren Goudsche en Oudewatersche burgers, en ieder bond als herkenningsteeken een blaauw lint om den hoed. De kleine troep werd onder drie vaandels verdeeld, — maar waar vond men Prinsenvaandels? In Oudewater waren er nog geen, wel stadsvaandels. Doch de oude Munter zette zijne dochter aan 't werk, om er spoedig een van oranje, wit en blaauw te maken.

Eindelijk voegde zich ook kavalerie bij den troep, doch zij bestond slechts uit één man op een ongezadeld paard. 't Was een van de Watergraven, maar of 't Jan of Klaas was, wist niemand, want die twee leken elkaâr zoo precies, dat ze niet te onderkennen waren, en daarom de "broêrtjens" genoemd werden. Hij zat op een zwarte merrie met een touw in den bek, zonder zadel of toom.

In den morgenstond van den 21ⁿ stond Zwieten met zijn volk op 't afgesproken uur voor de Kleiwegspoort, en Herman Sterre met zijne vrienden daarbinnen.

"Wie daar?" vroeg Herman, over den stadsmuur kijkende.

"Wij zijn 't!" antwoordde Zwieten.

"Zijt gij 't, dan zal de bruts aangaan," zei Herman weêr. En met vereende kracht werd de poort opengebroken [1] en de troep rukte binnen: 't Prinsenvaandel voorop met den jonker van Zwieten aan 't hoofd; de beide Oudewatersche vaandels in 't gevolg, aangevoerd door de jonkers Uitteneng en Tserklaas, — regtuit naar de markt, waar zij voor 't stadhuis stand hielden en al aanstonds door een aantal gewapende burgers versterkt werden. Een der schutters, die de wacht op 't stadhuis hielden, riep in drift: "Zullen wij ons hier door zulk een troep laten overrompelen? Tsa, spitsbroeders! schiet er onder, en laat ons ze met geweld weêr uitdrijven!" En de daad bij 't woord willende voegen, velde hij zijne bus; maar zijn

[1] Er werd bij het openbreken van de poort eenige tegenstand gedaan — immers door zekeren Jan Kist, die daarbij een ligte wond aan 't hoofd kreeg met een hellebaard, wat dan ook 't eenigste bloed is, dat er bij 't omslaan van Gouda gestort werd. Bij GRIFFIOEN VAN WAERDER, bl. 52, wordt hij Jan Kisp en "hellebardier van den Heere Burgemeester" genoemd. Hij schijnt dus in de worsteling met zijn eigen hellebaard gekwetst te zijn.

spitsbroeder Job Daemszoon belette hem vuur te geven, en zei: "Wat wilt ge schieten? 't zijn onze eigen burgers." Geen der andere schutters roerde zich; trouwens sommigen hunner hadden vroeger al blijk genoeg van hunne gezindheid gegeven [1].

Onderwijl rende de ruiter Watergraef de haven langs en de achterbuurt om. Die "onversaagde stouterik," alsof hij een gantsch kornet achter zich had, beval elk, dien hij op straat vond, "in huis te gaan, ofte anderzins, hij wiste wat hij met hen te doen had." 't Geen zulk een schrik onder 't gemeen bragt, dat er niemand op straat kwam, dan de gewapende burgers, die zich bij Zwieten voegden. [2] Zoo had deze binnen een uur tijds een magt van zes- of zevenhonderd man, "roepende met luyder stemmen: *Vive le Prince d'Orangien!*" en de Regeering stond met eenige schutters alleen.

In deze dwarreling liep een van de burgemeesters — die zich vroeger het vinnigst in 't vervolgen der hervormden getoond had, en nu de weêrwraak duchtte en een schuilplaats zocht, zonder te weten waar, — het huis eener weduwe binnen, en smeekte haar hem te verbergen. Zij opende een kast. "Ben ik daar veilig?" vroeg hij. "Gewis," was 't antwoord, "want hier was mijn man verscholen, toen hij door u en de anderen gezocht, werd en de slotvoogd daarvoor stond." En met dit "koelzinnig verwijt, in weêrwraak der gepleegde vervolging," kwam die burgerplaag, wiens geweten hem zei, dat hij erger verdiend had, vrij.

Zwieten, thans meester van de stad, liet de vroedschap vergaderen, en hield een aanspraak, waarin de Batavieren noch de Romeinsche Keizers vergeten, en de Spanjaards "het Maranisch hondachtig Spaansch-Joodsch gebroed" genoemd werden. "Zijn wij" zoo besloot hij, "door een goeden Filips aan dit geslacht geraakt, pogen wij thans onder een anderen Filips daar weêr af te komen." Hierop toonde hij zijnen lastbrief van den Prins van Oranje, en liet de Regeering en de schutterij den eed van getrouwheid afleggen. Alva werd voor vijand verklaard, en de burgers waren zoo verheugd over dezen ommekeer, dat zij elkander "spot- en gekkenswijze" met den naam van geus begroetten.

---

[1] Bij den omgang op Sacramentsdag had een schutter op zijn wapenrusting den Prins van Oranje doen schilderen, Alva onder den voet trappende, en drie groote letters V(ive) L(e) G(eus) daarbij, terwijl twee anderen "de Leverye van den Prince van Orangien" droegen.

[2] Bij GRIFFIOEN VAN WAERDER, bl. 49 en 50, leest men, dat het gerucht in Gouda verspreid was, dat Zwieten zou aankomen met "een groot heer uyt Sweden ende zoude innebrengen ruyters ende knechten." Dit kan welligt dienen om den schrik te verklaren, dien die ééne man te paard verwekte; maar onverklaarbaar is 't, hoe men te Gouda gelooven kon, dat daar een Zweedsch leger verschijnen zou.

Maar 't kasteel? — Dit wilde de jonker van der Mijle voor Alva bewaren; ja, zoodra hij slechts versterking had, daarmeê de stad dwingen. Hij liet een zijner knechten achter aan den IJsel uit, om te Utrecht bijstand te gaan vragen. Maar de burgers waakten en snapten dien bode, en maakten terstond aanstalten om 't slot van twee zijden te beschieten, waar de slotvoogd zoodanig van schrikte, dat hij 't opgaf.

Wat Gouda nu noodig had, was graan, om voorraad te hebben, ingeval de stad door Bossu ingesloten werd, en dit moest te Dordrecht gekocht worden, ofschoon de Regeering dier stad nog de Spaansche zijde hield. De korenkooper Kornelis Jansz. Vlacq en de bakker Jan Henriksz. in 't Lam werden naar Dordrecht gezonden. Juist lagen daar twee Sommelsdijkers, Komen Marinusz. en Jan Jakobsz. van Welle, elk met een lading tarwe, garst en boonen, die terstond gekocht werden, mits ze in Gouda te leveren. Maar hoe daar te komen? Bossu toch had reeds den mond des IJsels met gezonken schepen toegestopt. De Dortenaars, schaften raad. Zij geleidden met hun oorlogschepen (die uitgerust waren, om de geuzen te bestrijden!) de Sommelsdijkers tot Krimpen, waar de ladingen ontscheept en met wagens naar Gouda gevoerd werden.

De stad werd evenwel niet aangevallen, maar de Gouwenaars vielen integendeel de Spanjaards aan. Zij zochten dien te Rotterdam allen toevoer uit Utrecht af te snijden, door 't bezetten van het dorp Nieuwerkerk, wat de Spanjaards natuurlijk poogden te beletten; en toen werden de omstreken van Gouda het dagelijksch tooneel van schermutselingen, waar ook de boeren deel aan namen. De regeering van Gouda loofde zes gulden uit voor elken Spaanschen kop, die haar geleverd werd, en de eerste, die dezen prijs ontving, was een boer van Waddingsveen. Deze was door een Spanjaard vervolgd, veldwaarts in, de slooten over. Aan een breede wetering komende, zwom hij over en de Spanjaard hem na. Maar op den overkant wachtte hij den nazwemmer in, en pas naderde deze den oever, of de boer greep zijn kop en dompelde dien onder, zoodat Spekjan het niet navertelde. Toen sneed Jaap den kop af, en ging er meê naar Gouda, waar hem de prijs betaald en de kop op de galg gezet werd.

Gouda was onder de zes groote steden van Holland de eerste, die geus werd, en haar voorbeeld werd spoedig daarna door de anderen, behalve Amsterdam, gevolgd.

EEN KEURDAGS-TUMULT.

Vierde Hoofdstuk.

HOE DE JONKERS RAASDEN IN DE HERBERG.

Waar de jonker van Bevervoerde gebleven was, blijkt uit de "informatie" niet, wel dat zijn knecht als een dolleman met het rapier in de hand langs de straat geloopen heeft, en den zoon van den meergenoemden Heinrich Becker, wien hij voor den meensman Albert Stroynck aanzag, vervolgd heeft tot aan zijns vaders huis, en er met steenen tegen de deur gesmeten en met den degen in de deur gestoken heeft, roepende: "Langt mij den schelm daar uit!"

Jonker Loen en Melchior de Wrede waren, van 't stadhuis vlugtende, naar de herberg *de Zwaan* geloopen. Daar zat de nieuwverkoren meensman Teunis Reiger met twee burgers van Oldenzaal, Joost Wynther en Leonard de apotheker, sedert een paar uren vreedzaam in 't gelag, zonder (als de waard Lodewijk te Waegelaer getuigde) van de moeite op het raadhuis te weten, toen de beide jonkers, met den blooten degen in de hand en gevolgd van hun knechts, kwamen binnenstormen.

"Daar hebben wij de meenslieden van 't raadhuis geschopt, dat zij jankten als honden en piepten als muizen!" zwetste Loen, terwijl Melchior lamenteerde, dat de burgers hem met steenen geworpen hadden.

Ha!" schreeuwde de eerste, toen hij Teunis Reiger in 't oog kreeg, "bisdu ook een van die schelmen en hondsvotten?"

"Geldt mij dat?" vroeg Teunis.

"Ja!" bulderde de Jonker, en gaf den armen meensman een vuistslag, dat hij den grond zocht, en nog wat schoppen en trappen toe.

"Y bent er ook een!" zei Melchior tegen den waard, en zette hem den degen op de borst. 's Mans vrouw, kinderen en meid liepen gillende de deur uit, en Melchior schreeuwde, den degen rondzwaaijende: Y, Enscheder, bent altemaele een hoope schelmen!"

"Schelmen?" zei de Oldenzaler apotheker, "dat is veel eerlijke burgers te na gesproken!" Waarop Melchior hem tot antwoord een steek in de borst gaf; en daar schrikte de waard zoo geweldig van, dat hij ook de deur uitliep, om hulp te roepen.

Intusschen was de rigter Hoevel met zijn knecht almede in de herberg gekomen; echter niet om orde te stellen, maar om zijn honger te stillen, want wij lezen van hem — zonderling genoeg voor een rigter of schout bij zulk een tooneel van oproer en geweld — dat hij "in de kamer zat en at." Maar op eens hoorde men rumoer buiten; de burgers naderden.

"Laat ons elkander bijstaan," riep Melchior, "zij zijn immers allemaal beschonken."

Hij, jonker Loen, de rigter Hoevel en hun knechts, allen met het rapier in de hand, posteerden zich tegen de deur der gelagkamer en hielden die toe.

"Doe op, schelmen! of wij zullen de deur openloopen!" schreeuwden de burgers van buiten.

De bezetting van binnen hield echter stand; maar toen de aandrang te sterk werd, liepen jonkers, rigter en knechts, zoo snel zij konden, weg en de achterdeur uit. De achterste echter moest het misgelden, en dat was Hoevels knecht, die door de burgers in de vlugt gegrepen, op den grond geworpen en duchtig afgeranseld werd, 't geen de eenigste heldendaad was die de burgers hier bedreven.

Waar Hoevel en Melchior heen gingen, wordt niet vermeld, maar jonker Loen liep naar zijn huis, of liever naar zijn stal, sprong op een paard, en rende de stad uit naar Usselermarke. 's Anderendaags zou iemand hem gezegd hebben, dat zoo hij niet gevlugt was, de burgers hem vermoord en zijn huis vernield zouden hebben, — wat, zoo niet door een ander, dan zeker door hem zelven verzonnen was, om zijn wegloopen te regtvaardigen.

Laatste Hoofdstuk.

HET SLOT ONTBREEKT.

Meer weten wij van deze zonderlinge historie niet, want de informatie van Heinrich van Limborch is onze eenige bron, en deze geeft niet meer. Vermoedelijk echter hebben wij hier wel de gantsche geschiedenis van het tumult, want bij zulke relletjes volgde gewoonlijk na den roes de rust, en was de eerste uitgeslapen, dan hield ieder zich, alsof hij er niemendal van wist. Zoo ging 't altijd bij elke "schoeverei," groot of klein; de Twen-

ters waren van oudsher groote liefhebbers van schelden, schoeven en slaan, maar niet wraakgierig, en na elke kloppartij ligt weêr verzoend [1].

De burgers onderscheidden zich daarin niet van de boeren; ja de Twentsche stedelingen van dien tijd waren eigentlijk meer boersch dan burgersch, als blijkt uit de hieronder aangehaalde plaats in de Enschedesche Courant van den 7den Februarij 1855 [2].

Wie bij een "schoeverei" geweest was en gedagvaard werd, verklaarde steeds, dat hij wel ruzie gehoord en slaan gezien had, maar niet wist, wie 't gedaan had. En ditzelfde vinden wij ook bij deze informatie: "'k weet niet van wien," en "'k weet niet van de rest" zijn er schering en inslag; en zeer zeker zijn die hevige vijanden van den 22n en 23n alweêr op den 25n Februarij goede vrienden geweest.

Of aan Jonker Loen en andere belhamels eenige straf opgelegd is? — Wij weten het niet, omdat er geen stukken meer voorhanden zijn. Zoo die er geweest zijn, dan zijn ze, vóór tien jaren, met het geheele Enschedesche archief verbrand, en wij mogen ons verheugen, dat door een toevallige omstandigheid dit ééne stuk nog bewaard bleef, waaraan wij eene kurieuse bijdrage tot de kennis der zeden van de Twentsche jonkers en stedelingen in het midden der 17e eeuw te danken hebben.

---

[1] *Overijs. Alm.* 1840, bl. 33.

[2] De schrijver der meeraangehaalde schets zegt, dat, met de opkomst der fabrieken, de stad een heel ander aanzien kreeg: "Wij zien haar, die vroeger slechts een stadje was, welks bewoners meest van landbouw en veeteelt leefden, eene geheel andere gedaante aannemen. Van lieverlede werden de koeijen afgeschaft, de groote deuren (niendeuren) benevens de voor dezelve gelegene groote mestputten (mestvaalten) verdwenen, om plaats te maken voor nette straten en meer moderne huisdeuren; om kort te gaan, Enschede kreeg een meer steedsch aanzien." —

Wat zijn "niendeuren?" vraagt de Hollandsche lezer. — Halbertsma zegt, in zijn Woordenboekje van het Overijselsch, dat *niindeure* een zamentrekking is van *den hiindeure* of *'n hiindeure*, en dat dit laatste woord een achterdeur beteekent. Daarmeê is echter alleen het woord, niet de deur zelve verklaard.

De kleine deur, nabij den algemeenen haard, die tot den gewonen in- en uitgang van het huisgezin dient, heet de *bovvendööre*; de groote of dubbele deur aan de tegenovergestelde zijde van het langwerpig vierkant, strekkende tot in- en uitlating van het vee en ter inrijding van den voorraad, heet de *ninendööre*.

Zie *Overijs. Alm.* 1840, bl. 24.

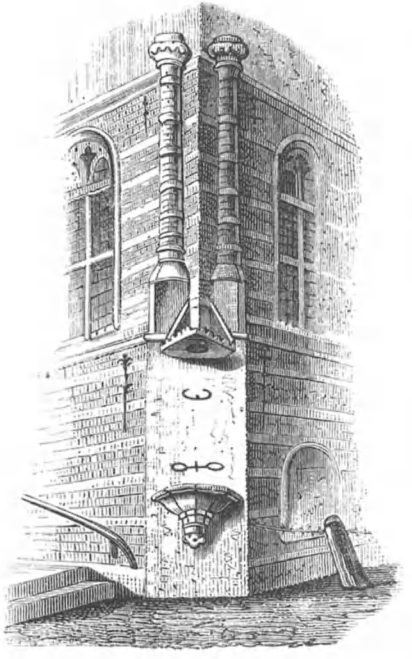

De kaak te IJselstein.

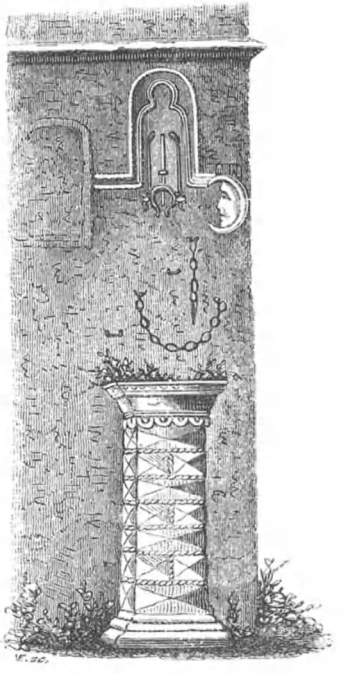

De kaak te Woerden.

LIJFSTRAFFELIJKE REGTSPLEGING.

III.

DE KAAK.

Ieder kent nog het spreekwoord: "iemand aan de kaak stellen," en weet ook wel, dat dit iets beteekent, wat voor dien iemand gantsch niet genoegelijk is; — maar zeker hebben velen onzer tijdgenooten nooit een wezentlijke kaak gezien.

De kaak was de schandpaal, waar de zoodanigen aan of op [1] ten toon gesteld werden, die door de justitie aan de openbare verachting werden prijs gegeven. De kaak was zoo schandelijk, dat een soldaat liever stierf dan er aan te staan. In 1673 hadden te Hoorn eenige Koerlandsche ruiters gevochten tegen de matrozen, tengevolge waarvan een dier ruiters werd gevonnisd tot tepronkstelling aan een paal naast de kaak. De man betuigde liever een kogel door den kop te willen hebben dan zich zelven en zijn gantsche geslacht met zulk een blaam te schandvlekken; en hij liet zich, toen de krijgsraad zijne sententie veranderd had, welgemoed en ongeboeid doorschieten [2].

De kaak was een paal of steenen zuil, tegen den muur van 't stadhuis, aan den linkervleugel, staande, — van boven met een platje, waar de misdadiger op te pronk moest staan. Somtijds echter ontbrak die paal of zuil, en was gezegd platje, als het onderstuk van een hangtorentje, tegen den muur gemetseld. Met een leêrtje klom de gestrafte naar die verheven standplaats op, en aan den muur waren de noodige stangen en beugels, krammen en kettingen bevestigd, om hem of haar daarmeê vast te sluiten.

De kaken zijn, als meer andere oude strafmiddelen, in 't begin dezer eeuw opgeruimd, en de weinige, die in enkele landstadjes bleven staan, zijn thans zeldzaamheden uit den ouden tijd. Twee, die nog in wezen zijn, en wel van onderscheiden vorm, stellen wij u hier voor oogen.

---

[1] Het heet nu eens *op*, dan *aan* de kaak staan. Zie NYHOFFS *Bijdr.* N. Reeks, II. D. bl. 213.

[2] *Kronijk van Hoorn*, bl. 237, 238. — Denkelijk was die ruiter een Koerlandsch edelman; want vele zonen van arme edellieden uit die gewesten traden in Staatsche krijgsdienst.

De vierkante steenen pilaar is de kaak te Woerden [1]. Het gras, dat op het platje groeit, zoowel als het verroeste ijzerwerk, bewijst, dat de kaak al sedert lang buiten dienst is gesteld. De ijzeren halsband schoof langs twee staven op en neêr, om voor personen van alle grootte te kunnen dienen. Het maansaangezigt, dat er schuins op neêrkijkt, heeft echter geen betrekking tot de kaak; 't behoort tot de gevelverciering van 't stadhuis en heeft zijne wedergade aan den anderen hoek van 't gebouw.

De hangende kaak is die te Kuilenburg [2]. Ook hier ziet men de ijzeren beugels nog aan den muur; maar, wat bijzonder merkwaardig is, boven deze kaak is zelfs een luifeltje gemaakt, dat even als de luifels der burgerhuizen, aan ijzeren stangen hangt, en in dat luifeltje is een rond gat. Waartoe? — Om er 't koord doorheen te halen en aan de stangen vast te maken, als een kwaaddoener met den strop om den hals aan de kaak moest staan. En ook om de voorwerpen, waarmeê de tepronkstelling soms opgeluisterd moest worden, boven zijn hoofd te hangen.

Aan 't oude Amsterdamsche stadhuis was in 't midden der 16e eeuw een dergelijke kaak te vinden als die te Woerden; zij stond op den hoek der Vogelsteeg. Maar in de eerste helft der 17e eeuw had aan datzelfde oude stadhuis de kaak een hooger plaats ingenomen, zoo als op 't plaatje hiernevens [3] te zien is, — evenwel altijd aan den linkervleugel. Aan 't nieuwe Amsterdamsche stadhuis (thans het paleis) was geen gemetselde kaak, maar zij werd, even als 't schavot, opgezet, wanneer men haar noodig had. Zij stond dan "voor het noordelijkste voorlicht der Justitiekamer" [4], d. i. aan den linkerhoek van 't middelste uitstek.

Even als bij alle wereldsche zaken, zoo had men ook bij de kaak verschillende manieren. Ik zal ze eerst optellen, en vervolgens van elke manier zooveel voorbeelden geven als noodig is tot een beknopt maar volledig overzigt. Gij behoeft dan slechts de personen, die ik u noemen zal, in de aangegevene gestalte aan een der hiernevens afgebeelde kaken te plaatsen, om er een duidelijk prentje van te hebben.

1° eenvoudig te pronk staan; 2° aan de kaak staan, omhangen met het voorwerp der misdaad; 3° aan de kaak staan, met een symbolische voor-

---

[1] Naar eene teekening van den heer J. E. ter Gouw te Sommelsdijk.

[2] Naar eene teekening van den heer J. G. Horsthuis te Amsterdam.

[3] Naar de teekening van W. Schellink van 1640, berustende in het kabinet van den heer Louis Splitgerber te Amsterdam.

[4] Wag. *Amst.* II D. bl. 24.

Eene vrouw aan de kaak.

stelling van 't gepleegde kwaad; 4° aan de kaak staan met den ring met garden om den hals; 5° aan de kaak staan met een inscriptie op de borst; 6° aan de kaak staan met een brandmerk op den wang; 7° met een oor aan de kaak vastgespijkerd staan; terwijl 8° dit de wreedste manier van allen was: de veroordeelde moest zich een lid van 't lichaam laten snijden ('t zij oor of tong, hand of vinger), om het aan de kaak te zien spijkeren. Zichier nu eenige voorbeelden.

1e *Manier.* In tijden van partijschap moest dikwijls iemand van de onderliggende partij, die zijn mond niet snoeren kon, drie dagen achtereen aan de kaak staan. Die straf onderging een burger van Gouda in 1428, omdat hij, die een ijverig aanhanger van Jakoba was, smadelijk van Filips van Bourgondië sprak, toen de stad aan dezen overgegeven werd.

Wie een huis hield, als men tegenwoordig, veel fatsoenlijker dan vroeger, "een établissement Mont-Athos" noemt, werd oudtijds ook aan de kaak gezet. Jakob Bicker Raye zag den 23n Maart 1740 zulk een madam, die in de wandeling "Mama Lafeber" genoemd werd, op den Dam aan de kaak staan, en ergerde zich over de brutaliteit van dat wijf: "zij was zoo assurant, dat zij een snuifje nam."

De bezoekers van zulke établissementen werden almede met de kaak gestraft, — of liever bedreigd, want zij mogten 't afkoopen of met den schout "composeeren," waardoor de zaak geheim bleef. Wat hun echter op geen kleinigheid te staan kwam; de schouten wisten die heeren goed aan te spreken.

2e *Manier.* Wie in de 16e eeuw zich schuldig maakte aan 't verkoopen van verboden boeken, werd met die boeken om den hals aan de kaak gezet. Brood- of vleeschdieven stonden er met het gestolen brood of den gestolen schapebout of osserib op de borst. — In 1554 stond te Deventer een vrouw aan de kaak met een wijnrank omkranst, omdat zij haars buurmans wijnstok had geschonden. En den 16n Junij 1618 stonden te Amsterdam Albert Albertsz. en zijn vrouw te zamen aan de kaak, en moesten beurtelings een doodshoofd in den arm dragen, dat zij op 't galgeveld gekaapt hadden. — Hé! waartoe dàt gestolen? — Wel, om het aan een chirurgijn te verkoopen. De chirurgijns moesten zoo'n ding als cieraad in hun winkel hebben, en konden er doorgaans op geen andere wijze aankomen.

3e *Manier.* Bigamie werd ook met de kaak gestraft. Talrijk zijn de voorbeelden van mannen, die met twee spinrokken (symbool van twee vrouwen) om den hals te pronk stonden; men zag het te Amsterdam nog op den 8n Julij 1767. En te Utrecht stond in 1466 een vrouw aan de

kaak, die twee mannen getrouwd had, maar welk symbool zij daarbij om den hals had, wordt niet vermeld.

Kwakzalvers, die den lieden slecht goed ingegeven hadden, waar zij misselijk van geworden waren, moesten aan de kaak staan met een doctoralen kap op 't hoofd.

Vrouwen, die een kind te vondeling gelegd hadden, werden aan de kaak gezet met een pop in den arm, — sluikers met een bierton omhangen, — graandieven met een korenzak om den hals, — lakendieven met een rooden lap op den mouw. En van dit laatste is denkelijk het oude zeggen afkomstig: "jij moet een rood lapje op je mouw hebben."

In 1658 stond te Amsterdam een man aan de kaak met een armbus op de borst, omdat hij armengeld gestolen had.

4e *Manier.* Aan de kaak staan met den ring met garden om den hals, beteekende dat men eigentlijk een geeseling verdiend had, maar wegens verzachtende omstandigheden van die afborsteling was vrijgesteld. Op deze manier stond te Harderwijk op den 16n Maart 1695 iemand te pronk wegens overspel, en werd daarna gebannen.

5e *Manier.* Op den 12n April 1677 stond Abram Freriksz., de doodgraversknecht van het Karthuizerskerkhof te Amsterdam, die de lijken van hun doodswâ beroofd had, aan de kaak op de volgende wijze toegetakeld. Met den eenen voet stond hij in een open doodkist; een doodkleed was hem om de schouders geslagen; en op zijn borst hing een deksel van een doodkist met dit opschrift: DOODE-BEROOVER.

6e *Manier.* In 1564 stonden te Kampen drie valsche spelers, elk met een brandmerk op den wang, aan de kaak. In 1480 werd te Utrecht een opligter twee uren op de kaak gezet, met een penning in de wangen gebrand, en daarna gebannen. In 1475 stond Margriete Jansdr. van Leiden te pronk met den afdruk van een zegel in hare wangen, omdat zij valsche zegels aan lakens gehangen had. Het brandmerk werd toen "in het zigtbaarste van het aangezigt" gezet, opdat de schelmen kenbaar zouden zijn en ieder zich voor hen wachten kon.

7e *Manier.* Het vastspijkeren met een oor aan de kaak was een straf, die op zakkerollers en landloopers werd toegepast. Men liet den armen drommel, tot vermaak van 't kijkend publiek, zoolang staan totdat hij zich zelven losscheurde, waarna hij met anderhalf oor op den loop mogt gaan; wat natuurlijk niet geschiedde, zonder dat hij door een razende menigte nagejaagd en met een hagelbui van steenen, koolstruiken en straatvuil nageworpen werd.

8e *Manier.* Van ligtekooijen en dievegen [1] werden de ooren afgesneden en aan de kaak gespijkerd. Daarom laat Breêro in zijn *Spaanschen Brabander* een gemeen wijf al scheldende en tierende zeggen:

> En of in de stadt van Hoorn mijn ooren staen an de kaeck,
> En offer mijn vaêr ghehanghen is, is dat so grooten saeck?

Meineed werd soms gestraft met het afsnijden en aan de kaak of aan de galg spijkeren van de twee voorste vingers der regterhand. In 1501 werd te Dordrecht zelfs de tong eener vrouw aan de kaak gespijkerd, waarschijnlijk omdat zij godslasterlijke woorden of kwaad van de regeering gesproken had.

Eindelijk leverde de kaak ook een publieke vermakelijkheid op, zoo wat van hetzelfde gehalte als de pret bij de draaikooi: spotten en lachen, schreeuwen en schelden, maar vooral — werpen met vuil. En dit laatste niet zoo zeer uit baldadigheid, als wel omdat het volk verpligt was "omme de Justitie te assisteeren." Deze stelde de misdaad ten toon, en 't volk betoonde er zijn afkeer van. Het werpen met krengen en drek was dus eigentlijk een symbool, maar de baldadigheid kwam er toch ook bij. Het gemeene volk en de kwâjongens smeten met steenen of met knoedels van klei en drek, waar zij stukjes glas in gestoken hadden, en juichten als hem of haar, die op de kaak stond, 't bloed over 't aangezigt liep. Doch in 't midden der 15e eeuw was de beschaving al zoo ver gevorderd, dat de Magistraat dit te barbaarsch vond, en oordeelde dat een geel bestruifde kop er veel vermakelijker dan een rood bebloede uitzag: daarom deelde hij eijeren onder 't volk uit, om meê te gooijen, en in oude rekeningen vindt men soms aangeteekend, hoeveel er uitgegeven is "aen eier daer men eynen mede aen die caicke werp." [2]

Of echter de wijven en jongens de eijeren, die hun van Geregtswege ter hand gesteld werden, niet liever opaten, dan naar de kaak wierpen, mag men wel vermoeden, en de traditie zegt dan ook, dat het vuile eijeren waren, die tot dit einde opgezameld werden. En daar men deze doorgaans wel voor niet krijgen kon, heldert dit tevens op, waarom zulke posten niet dikwijls in rekeningen voorkomen.

---

[1] Te Winkel (*Grondbeg. der Ned. Spelling*, § 107) heeft teregt *diefegge* afgekeurd en de *f* in *v* veranderd. Maar hij had ook, op grond zijner voorgaande paragraaf, één *g* voldoende moeten achten.

[2] Zie Nijhoffs *Bijdr.* t. a. p. bl. 214.

EEN ZONDERLINGE MAALTIJD.

Een groote kamer op een Noordbrabantsche landhoeve was vol boeren, van welke eenigen hunne penningen aan St. Maartens cijnsontvanger uittelden, terwijl de overigen babbelende en rookende rondwoelden. In den nog grooteren stal werd tusschen de paarden en de koeijen, een maaltijd aangerigt van groenten en vleesch, witteboonen met krenten en rijstebrij, bier en brood, boter en kaas. De boeren namen plaats aan den disch, maar — in allerlei zonderlinge houdingen. De paarden waren in den stal aan de eene, en de koeijen aan de andere zijde geplaatst. Een der boeren zat achter eene koe met den staart van het dier om zijn hals, en genoot in die gestalte zijn maal. Een tweede zat, als Job, op een aschhoop, had een grooten hond naast zich, en at als een hongerige wolf. Een derde zat, als de levendige voorstelling van het spreekwoord:

Wat baat er kaars en bril
Als de uil niet zien wil?

met een bril op zijn neus tusschen twee brandende kaarsen, en als hij riep, dat hij nog niet zien kon, dan mogt hij den wand of muur van den stal uitslaan, om meer licht te zoeken. In welke potsierlijke houdingen de anderen zaten, melden de berigten niet; maar wel, dat de boeren den gantschen nacht door tot in den morgenstond volhielden en doorgaans met een vechtpartij eindigden.

Dit was 't St. Maartens-cijnsmaal op de Groote Wielsche hoeve te Gemonde in de Meijerij van 's Hertogenbosch, zoo als het sedert ouheugelijken tijd tot in het begin dezer eeuw jaarlijks is "gecelebreerd overeenkomstig de aloude instelling." De deelnemers aan dezen maaltijd waren de cijnspligtigen of "chijns-gelders", en 't was de Heer van St. Michielsgestel, die hun dit onthaal gaf.

Dat nu die Heer aan zijn boeren, nadat zij hunne penningen geofferd hadden, een maal gaf, is niets vreemds maar oud-vaderlandsche gewoonte: bij elke gelegenheid, die menschen bijeenbragt, moest gegeten en gedronken worden, — in kerken en op stadhuizen zelfs; en wie geld kwam brengen, was steeds welkom, en geen welkomst zonder onthaal. Maar 't vreemde van de zaak is het geksspel, dat er bij vertoond werd. Denkelijk is een der oudere Heeren van St. Michielsgestel een snaaksche grap-

penmaker en lid van een narregild geweest, en heeft hij aan dat cijnsmaal, om de vrolijkheid te bevorderen, het karakter van een narrefeest gegeven.

Zoo iets viel wel in der boeren smaak, en 't werd jaarlijks herhaald; het volgend geslacht deed het zijnen vaderen na, en zoo werd het "oud gebruik." Velen wisten niet beter, of dit cijnsmaal was van 't begin der wereld af zóó gehouden; anderen verzekerden, dat St. Maarten zelf 't had ingesteld; maar hierin kwamen allen overeen, dat het heiligschennis zijn zou, hêt af te schaffen.

Zoo dacht er zelfs nog ten jare 1803 de Administratie der Domeinen over, want toen de genoemde landhoeve "van wegens den Lande" publiek verkocht werd, hield wel deze Administratie de ontvangst der cijnsen aan zich, maar lei den koopers — met namen: Jakob Meurs te St. Michielsgestel en Gerardus Sterk te 's Hertogenbosch — de verpligting op, het cijnsmaal jaarlijks in den stal aan te rigten "overeenkomstig de aloude instelling," waarvoor hun eene vergoeding van dertien gulden uit de domeinkas zou verstrekt worden.

Nu beliep de geheele opgebragte som der St. Maartenscijnsen te dier tijde slechts vijftien gulden, — omdat vele cijnsen afgekocht, en de meeste overigen op het St. Michiels-cijnsboek overgeschreven waren, — zoodat het voordeel voor 's Lands schatkist de som van twee gulden bedroeg!

Daarentegen zagen Meurs en Sterk reeds bij het eerste cijnsmaal, dat zij gaven, op den 11n November 1804, "met de uiterste verbazing", dat zij er een goede duit bij moesten leggen, omdat ook de afkoopers en overgeschrevenen hun oud regt op het maal staande hielden, en meê kwamen eten, zoodat er wel vijftig gasten waren, die, "geconsidereerd de holle graagte van die grove huislieden," vrij wat meer verslonden dan met dertien gulden betaald kon worden.

't Was dan ook natuurlijk dat Meurs en Sterk, toen St. Maarten in 1805 terugkwam, bedankten voor de tweede proef en geen maal aanrigtten, maar tegen de boeren zeiden: "Daar heb je de dertien gulden, maak j' er vrolijk meê." Maar hier bedankten de boeren voor, en zeiden, dat zij, zoolang zij cijns betaalden, ook regt op het cijnsmaal hadden.

't Gevolg was, dat Meurs en Sterk in December 1805 een rekwest indienden, om van dien last ontslagen te worden [1]; en 't slot, — dat de Staat de St. Maartenscijns vernietigde, en dus ook het cijnsmaal verviel.

---

[1] Dit rekwest is te vinden bij Dr. C. R. Hermans, *Geschiedk. Mengelw.* II. D. bl. 316.

EEN REKENING VAN EEN KASTELEINES.

Toen de vrede te Nystadt, den 30n Augustus 1721, tusschen Rusland en Zweden gesloten was, welke vrede voor Rusland zeer voordeelig was, gaven alle Russische ambassadeurs in verschillende landen vreugdefeesten; en zoo deed ook de resident Christoffel van Brands te Amsterdam. Hij liet een allerprachtigst vuurwerk afsteken in den Binnen-Amstel achter den Doelen, waar de tempel van Janus was opgerigt met zinnebeelden en inscriptiën, waarvan ik hier de beschrijving niet geven zal, omdat men die kan lezen in de "Amsteldamsche Jaarboeken" van Jacobus Kok. Bovendien gaf de resident op den 9n December een groot festijn in den Doelen, dat 's namiddags te drie uren begon en niet voor den volgenden morgen eindigde, en op den 10n December een groot bal, — dat evenzeer tot den volgenden morgen duurde, "als wanneer," zoo zegt Kok, "het gezelschap met zeer groot genoegen en vermaak afscheid nam."

Toen nu al die vreugd was afgeloopen, heeft Maria Hulschman, huisvrouw van Nikolaas de Ruyter, en kasteleines in den Kloveniersdoelen, eene rekening aan den Resident overgeleverd, waarmeê deze volstrekt niet tevreden was, en die hij niet betalen wilde. De kasteleines dagvaardde daarop den heer Van Brands voor schepenen, en dezen benoemden "drie goede mannen" om de "presente rekening te examineren, partijen te accorderen was 't doenelijk, en bij faute van dien Schepenen te dienen van bericht."

Die zaak maakte destijds te Amsterdam nog al eenig gerucht, en de boekverkooper Hendrik Sligtenhorst, bezijden de Beurs, gaf, ten genoegen van liefhebbers en verzamelaars, de rekening in druk uit onder den titel: "Copia, naar de Origineele Reekening, overgelevert en met genoegen betaalt ter geleegenheyt van het afgestooke Vuurwerk van zijn Zaarse Majesteyt Peter den Eersten in den Jaaren 1721, in de Cloveniers Doelen." Doch dat stuk is niet naauwkeurig; ik geef hier dus de rekening naar een afschrift van 't origineel:

Mijn Heer den Resident CRISTOFFEL BRANDS

debet aan Maria Hulschman, Castelijnsche in de Colveniers doelen te Amsterdam.

Voor een Tractement van drie Tafels en een op 't Baal	ƒ	3224 — —
Voorheen in diversche Avonden en op de Maaltijd en Baal geconsumeerd 617 bouteilles, 15den Moeselwijn à 36 stuyvers de bouteille	„	1110 — 12
Noch 725 bouteilles beste Fransche wijn à 20 stuyvers	„	725 — —
Noch 280 bouteilles veritable Pontac à 2 guldens	„	560 — —
Noch 73 ditto allerbeste Hermitagie à 3 guldens	„	219 — —
Noch 364 ditto Fransche wijn, geconsumeerd door de Bediendens	„	291 — —
Noch 176 bouteilles oude Rijnsche wijn door UEd. aan mijn Huys gesonden, komt voor Accijns en distribueren	„	264 — —
Op ditto maunier 129 bouteilles Bourgonje wijn	„	193 — 10
Op ditto maunier 28 ditto Champagnie wijn [1]	„	42 — —
Voor Tabak, Kaarten en Pijpen	„	155 — —
Voor Bier en Turf in N°. 1 en 2. Brandewijn voor de Vuurwerkers, als Timmerluyden, en so op de maaltijd als op 't Baal	„	550 — —
1080 beste witte Waschkaarsen à 10 stuyvers 't stuk	„	540 — —
Vuur op de Zaal en in verscheyde Vertrekken	„	25 — —
Loon aan oppassers en koks	„	493 — 15
Voor 14 dagen Eeten, Tabak, Vuur, Licht, Alste en Brandewijn voor de Heer Van Wieringen, Floris van den Burgh en Simon Schijnvoet met haar Volk.	„	120 — 14
Noch een Maaltijd door den Heer Resident verteerd	„	89 — 15
Voor 4½ week gebruyk van Plaats, Voorhuys, 2 Kamers, overlast van Timmerluyden en Schilders, nevens 't gebruik van N°. 6. Risico van Brand, schade van geen Logys, afbreken van Ledikanten, verderf van Beddengoed, gebruyk van Schutdoeken, verloop van Kalanten, overlast van Werkluyden, voorts de Zaal, 2 Rondeelen en verder 't heele huys gebruykt, schoonmaken van 't selve, kost en loon van Schoonmaaksters, schade van Heeren te versoeken om te delogeeren.	„	2500 — —
Huur van 54 Nieuwe Stoelen à ƒ 3 daags 2 dagen	„	324 — —
't Montant van 36 Heele curieuse Servetten à ƒ 5	„	180 — —
„ „ 4 ditto Tafellakens à ƒ 40 't stuk	„	160 — —
„ „ 36 ditto Servetten à ƒ 4½	„	162 — —
„ „ 7¼ els Tafellaken à ƒ 8 de el	„	58 — —
„ „ 180 Servetten à 50 stuyvers 't stuk	„	450 — —
„ „ Een 36 els Tafellaken	„	162 — —
De Bloemist betaald	„	66 — —
Robbert Roggers glaskoper volgens Rekening	„	142 — 9
Matthijs van Gastel 200 groene Roemers 115 gebroken	„	15 — 10
Bekleden van Banken	„	25 — 10
D'Timmerman voor Boufetten, en Bordes van de Ledikanten	„	148 — 5
D'Tinnegieter voor Huur van 't Tin	„	81 — 2
D Koperslager en IJserkramer	„	150 — —
De Smit en Huur van Kopere kranen	„	62 — 15
Huur van Silver en Messen	„	207 — 5
Een Silvere Lepel gebroken	„	7 — 6 — 8
Dorsman voor Loon en Leverancie van Tafels	„	150 — —
Tapijten op Tafels en Banken	„	120 — 14
4 Porcelijnen Kommen op 't Baal gebruykt	„	8 — —
36 Blikke Blakers	„	12 — 13
Somma Sommarum	ƒ	13796 — 15 — 8

[1] Er waren dus niet minder dan 2392 flesschen wijn gedronken op de gezondheid van Tsaar Peter en zijn Resident.

De "goede mannen" of deskundigen, aan wie 't onderzoek der rekening werd opgedragen, waren: Mijnand van Nuld, gewezen kastelein in 't Heerenlogement, Gosewijn Nunninkx, kastelein in Van-der-Helstendoelen (de Garnalendoelen) en George Meyer, kastelein in de Munt; en de uitspraak van deze drie kasteleins was, dat de kasteleines in den Kloveniersdoelen bijna 3600 gulden te veel gerekend had, zoo dat zij zich met 10206 gulden moest tevreden stellen, welke haar dan ook door den Resident betaald werden.

Amsterdam. LOUIS SPLITGERBER.

GRAFSCHRIFTEN.

I.

In de Hooglandsche kerk te Leiden staat op een zerk, waaronder een man rust, wiens levensdraad in drie gelijke deelen was gedeeld, het volgende epitaphium:

Die vijf en twintig jaar sleet buiten d'echt zijn leven,
Die vijf en twintig jaar geleefd heeft in den trouw,
Die vijf en twintig jaar geleefd heeft zonder vrouw,
Ligt hier totdat de Heer hem 't leven weêr zal geven. [1]

II.

Een zeventiende-eeuwsch afschaffer maakte 't volgende grafschrift voor een dronkaard, wien één misstap het leven had gekost.

Ziet, hier leyt Steeven van der Stappen,
Die, dronken, dood viel van de trappen.
Zo gij u, dronkaarts, niet bekeert,
Wort gij ook zo geattrappeert. [2]

---

[1] Medegedeeld door den heer Dr. J. BAERT te Leiden.

[2] JEROEN JEROENSE, II D. bl. 111.

EEN SPEELREISJE.

V.

DE DERDE DAG.

Als men uit spelevaren was, sliep men niet veel; dan was 't: laat te bed en vroeg weêr op; en zoo was 't voor onze Hagenaars dan nu ook weêr een korte nacht geweest, en

Hadden naauw de minder lichten
Voor zons stralen moeten zwichten,
En zag men de morgenster
Zoo wat bleekjes nog van ver,
Als men weêr moest uit de veêren,
Als men weêr moest in de kleêren,
In al 't mooije poppegoed,
Dat de mode ons aan doet:
Rokken, lijven, tabberts, bouwen,
Kap, en wie kan 't al onthouwen?

Toen 't gezelschap ontbeten had, was 't: "laat ons nu een wagen nemen en naar den Haag rijden," en ieder vond het goed; maar "een," — een schalk natuurlijk en denkelijk Coenen zelf — wierp alle goede voornemens weêr in duigen.

Een, om Grietje wat te zeggen,
Ging naar achter, vond daar leggen
(Dank moet hebben oog en mond,
Die het zei, en dat het vond)
Hoenders, knijnen en poelsnippen,
Spijs, die niemand kan verlippen,
Daar hij bij ons meê kwam aan.
Wien zou 't lusten toen te gaan?

Niemand natuurlijk; ze hadden ook nog zoo weinig gegeten! Maar zij wilden hun fatsoen houden en niet laten blijken, waar ze op vlasten; zij moesten veinzen. Ach ja, die kunst leert de beschaving ons: toon u anders dan gij zijt, en spreek anders dan gij denkt. Zoo ook hier. "Om point van eere"

Hield men zich of men wou reizen:
Kap en mantels moesten aan
En men stelt zich om te gaan;
En men ging ook — heel naar buiten,
Maar in plaats van naar de schuiten
Ging men naar *Jeruzalem.*

Dit was denkelijk een pleiziertuin aan den buitencingel, waar 't hun echter, verlekkerd als zij waren door zooveel genot, niet bijzonder beviel: zij vonden er geen onthaal naar hun zin en zelfs geen lommer om voor de heete Augustuszon te schuilen.

Wij en krijgen er geen veêren [1],
Als men pelgrims moet vereeren,
Maar ik vond, de zon die brandt
Vinnig in het Heilig Land.
Daarom zijn w er niet gebleven,
Maar wij hebben ons begeven
Fluks weêr naar ons vaderland
Aan den koelen Mazekant.
Daar wij ons weêr wat verkoelden
Tot dat allen bij zich voelden,
Dat het water, gaan en tijd
Hun gemaakt had appetijt.

En ze marcheerden naar Poppen terug, en maakten van 't veinzen geene "point van eere" meer, maar wierpen kap en mantel af, en zeiden 't Poppen ronduit, dat het hun niet van 't hart kon, hem met zijn hoenders, konijnen en snippen verlegen te laten. Nu, Grietje was dan ook zoo'n onnoozeltje niet, of zij had wel begrepen, wat er gaande was, en gezorgd dat de vrienden alles klaar vonden als ze terugkwamen. Nu was 't:

Sta vast, snipje met je bekje!
Geroost sopje met het drekje!
Sta vast, hoen en schaap en knijn!
Sta vast, roode en witte wijn!
Gistrenavond, moet je weten,
Sprak ik niet heel veel van eten,
Daarom mag ik nu van daag
Ons wel maken dubbel graag
Smaakt het sommigen naar logen,
Dat gebraden snippen vlogen; [2]

[1] Toespeling op de Jeruzalemsveêren, die de pelgrims uit het H. Land meêbragten, en waar zij bij processiën en optogten meê pronkten. Zie o. a. *Volksverm.* bl. 203.

[2] Toespeling op 't bekende spreukje van Luilekkerland.

'k Zeg u, dood, gebraden, kaal,
Vlogen zij hier allemaal,
Nevens hoenders, nevens duiven,
Daar men saus bij had van druiven,
Nevens schapevleesch en knijn,
('t Eerst moest kool en vogel zijn)
Slaadjes, kappers, soutenellen,
Peren, pruimen en morellen;
Peterselie van de zee,
Had ik nog vergeten meê;
En nog duizend andre zaken,
Die weêr nieuwen honger maken,
Honger, die men doodt en voedt:
Wat de weelde niet al doet! —
Deze maaltijd was de leste,
Maar ik zweer, zij was de beste,
Die ik van mijn leven had:
Minder nog om 't geen ik at
Dan om 't algemeen verheugen.

Ja, de heeren waren zoo verheugd, dat zij Klaas den knecht Nicasius doopten, en dien Rotterdamschen jongen, die anders wel gewoon was vrolijke gasten te bedienen, met hun Haagsche hoffelijkheid verlegen maakten.

"Nicasius! schenk een glaasje!"
Riep men, want zijn naam was Klaasje.
Maar hij hiet nu als ten Hoov'.
In 't beginsel was hij doof,
Als men tot hem riep: "Hier, pagie[1]!"
Maar hij kreeg haast meer couragie,
En hij wendde zich naar 't Hof,
Beentjen uit en hoedjen of.
Poppen woû, dat Klaas hem brochte
't Groote glas, met groen omvlochten,
Dat hij tot de knopjes schonk,
En op Landens welvaart dronk.

Die mijnheer Landen was een officier, die weldra naar de Oost zou gaan, en daarom was 't dat zijn goêreis en welvaren gedronken moest worden, en hij was de man niet, om dat onbeantwoord te laten. Hij,

Krijgsman, bijgevolge doller, (*sic*)
Nam het glas al vrij wat voller;
Maakte zich een wijngaardkrans;
"Waar zijn", zei hij, "nu de mans,

[1] De hoofsche heeren noemden destijds, om de edellui na te apen, hun knechts: pagie; maar dat was zeker te Rotterdam toen nog geen mode.

"Die naar lof en eere vragen?
"Dat zij dit glas met mij wagen!
"Dezen groenen Bacchuskroon
"Zal hij hebben tot een loon,
"Die het best zal kunnen vegen:
"Heeft er iemand ook wat tegen?" —
Mits zoo zet hij 't aan den mond
En hij leegt het tot den grond.

Die krijgsman wist nog hoe 't, naar oude zede, bij een Duitschen dronk behoorde: den groenen wingerdkrans om 't hoofd geslingerd, en den beker tot den rand gevuld en tot den boôm geleêgd! Zoo zat ook eens — 't was A°. 1180, en 't voorbeeld, dat ik aanhaal, is dus oud genoeg, — de groote keizer Frederik Barbarossa te midden zijner hertogen en markgraven, met een krans van wijnruit op het hoofd en den vollen berkemeijer op de hand, toen Bernard van Ballenstädt, wien hij met het hertogdom Saksen beleend had, voor hem verscheen, de knie boog, en hem smeekte, om, ten eeuwigen blijke zijner gunst, het zwart- en goudgestreepte Ballenstädtsche schild met een eerestuk te vermeerderen. Bernard hief zijn wapenschild op en Frederik nam den groenen krans van zijn hoofd en wierp dien schuins over 't schild, zeggende: "Die ruitekrans zal Saksens eere zijn." En hij pronkt tot heden toe in de Saksische wapens.

Maar strekte de groene krans op 't keizershoofd slechts om een wapen te vercieren, die op 't hoofd van Landen gaf aanleiding dat het heele gezelschap er zich meê tooide. Ieder wilde er 't eerst meê pronken, en Coenen had druk werk om elk te vreden te stellen.

Om 't geschil in min te regten,
Ging ik elk een kransje vlechten,
En ik heb den boom beroofd
Tot de kroontjes voor ons hoofd.
Schilders, Stapels, beî raadsheeren,
Kregen hun verdiende eeren,
Pieterson en Poppens zoon
Gaf ik ieder ook een kroon;
Eindlijk zag ik naar twee takjes,
Op hun schoonste teêr en zwakjes,
Vlocht er een om Bertery,
't Ander was een kroon voor mij.
Maar gij, volmaakte Suzanne,
Die met regt de kroon moet spannen,
Lijd, dat dit mijn hoofdcieraad
Van mij op uw tuiten gaat.

't Scheelt te veel tot u van Coenen,
'k Weet, de blaadjes zullen groenen,
Zoo haast als zij kregen plaets
Op uw voorhoofd, schoonste Staets!
Ik, omdat ik heb gedronken,
Mogt met 't kroontje zitten pronken,
Maar het kroontje pronkt met u,
Zie, hoe groentjes is het nu!
Maar wij moeten allen pralen;
'k Zal nu nog twee krausjes halen,
't Een voor uw zuster Katrijn,
't Ander zal het mijne zijn.

En daarop volgde de onmisbare mythologische declamatie, waarin Coenen bewees, dat zij nu precies leken op de Olympische goden, die Jupijn kwamen feliciteeren, als zijn zoon Bacchus jarig was; — maar eindelijk werd het tijd om naar huis te gaan. De raadsheer Schilders, die den vorigen dag op zijn post in slaap gevallen was, kon geen kwartiermeester meer zijn; er werd een ander in zijne plaats gesteld.

Daarom koos men tot *Electo* [1]
Een die *in plus quam perfecto*
Kwartiermeester was geweest,
Welbemind en niet gevreesd;
Die toen met gezag van woorden,
Maakte, dat wij naar hem hoorden,
Dat men kroon en krans verlaat
En naar kap en mantel gaat.

Mijnheer Poppen werd voor zijn beleefd onthaal honderdmaal bedankt; Grietje kreeg anderhalfhonderd kussen; en de Electo huurde, om zijn vrolijk gezelschap vrijheid-blijheid te verschaffen,

een schuit alleen,
Daar zij straks meê voeren heen.

[1] *Electo* of *Eletto* noemden de Spaansche soldaten, wanneer ze aan 't muiten sloegen, hun verkoren aanvoerder. — Zie HOOFT, *Ned. Hist.* bl. 231.

EEN BRIEF UIT DEN GEUZENTIJD.

Onder de voorstanders der nieuwe orde van zaken en de bewerkers van de verandering te Amsterdam in het jaar 1578 bekleedde Willem Bardes, Baerdesen of Bardesius, zeker eene eerste en eervolle plaats. De onregtvaardigheid waarmede zijn vader, de schout Willem Dirkszoon Bardes, behandeld was, wederhield den zoon niet om dezelfde partij te omhelzen, welke den vader op verlies van goed en gezondheid was komen te staan. Het was om die reden dan ook, dat Willem Bardes zich genoodzaakt vond, in het begin van 1574 zijne vaderstad te verlaten. De kloeke Amsterdammer vestigde zich toen in het Noorderkwartier, welks gouverneur, Diederik Sonoy, hem tot zijnen stedehouder aanstelde. In het volgende jaar zette Bardes zich metterwoon neder in Alkmaar; uit welke stad hij aan de regeering van Amsterdam den volgenden brief schreef, om haar aan te sporen, de zijde van Spanje te verlaten en die van den Prins te kiezen. Het is een merkwaardig stuk, hetwelk allezins verdient aan de vergetelheid ontrukt te worden.

Amsterdam. DR. P. SCHELTEMA.

Eersaeme, wijse, voorsichtige heeren, ick gebiede my vruntlijck t' Uwer Ed.

Dewijle de Almogende Godt door bewegenisse der nature allen vromen altijt vermaendt ende inwendelijck aenporret, alle ongeluck ende bederff haers naestens, zoo veele haer mogelijck, voor te komen, af te wenden ende desselfs voordeel ende behoudenisse te voirderen ende soecken, soo en bevinde ick oock zulcx dadelijck in mijn herte ende gemoet, insunders [1] teghens uwe, mijn vaderlijcke stadt, in dewelcke ick nyet alleen geboren ende opgevoet, maer vuyt sulcke oock geboren zij, die in den derden, vierden ende vijffden graet continuelijck aldaer in die hoochste regieringe van aensien ende met tijtelijcke haven hoochlijck begaeft sijn geweest, jae tselve ons gemeene vaderlant genouch van nyet tot yet ende

[1] *Inzonders*, waarvoor wij nu schrijven: *inzonderheid*, doch de oudere vorm is beter.

van cleyn tot zeer groot benevens Godes zegeninge met haere naerstichheyt hebben helpen brenghen, sulcx dat ick van mijn manlijck verstandt aff (oock geduyrende mijn droevige ballingschap) nyet dan het welvaren van 't selve met alle vlijt hebbe gesocht ende gevordert, als mij Godt ende mijn conscientie getuyghen sijn, oock bij eenige claere teeckenen wel soude konnen geblijcken, off wel door ongeluckigheyd des tijts, obstinate verblintheyd van eenige, ende oock deurdien ons die Heere te saemen ende aen beyde sijden heeft willen castijden, zulcx van sommige nyet alleene t'onrechte maer oock geheel contrarie wert verstaen, dan gelijck nyet bij geluck oft geval, maer alle tijt, soo van castijdinge als salvinge, verblintheyt als verlichtinge, duysternisse ende des onverstants, als verclaringe ende rechte kennisse haren verordenden loop van God den Heere heeft, verhopende aen desselven goetheyt, dat het zulcx schier eenmael daertoe gecomen zal zijn (hetwelck ick dan, als vastgestadelijck van den vader der lichten met suchten wensche), dat Uwe Ed. een beter oordeel gecrijgende, uwe rechte vrunden, vrome, vredige ende getrouwe vuyt die eygensoeckende, onrustige, huychelsche [1] vijanden (hoewel bemont ende becapt [2]) zoudt moghen bekennen ende volghens tusschen u ende der uwen welvaert ende bederfvenisse, behoudenisse ende ondergang, 't welck U Ed. tot noch toe verborghen is geweest, een onderscheyt sult kunnen maecken. Op welcke hope ende om mij oock naer behooren voor Godt, mijn vaderlandt ende u te quijten, ick nyet hebbe kunnen gelaeten Uwe Ed. bij desen te vermanen, dat ghij toch eenmael vuyten diepen slaep uwes onverstants ende onwetenheyts [3] opwaeckende, alleen met natuerlijcke oogen wilt aenmercken nyet eenige oude ende vreempde exempelen, Bemen, [4] Engelandt, Schotlandt, Duytslandt, Vranckrijck, etc., maer alleene alle tgene alhier t'onser aller aensien, jae binnen onse dueren, om zoo te spreecken, binnen zeer weynich jaeren ende daeghen is geschiedt ende dagelijx tegens oordeel van alle menschen geschiedt, in desen alleene (dat ick andere duysent dinghen verswijge) dat die almogende Godt dees cleyne, verdeelde. geschuerde provinciën, jae hoecxken van Hollandt ende Zeelandt, met een verdreven ende bij velen veracht hooft, met gebannen, beroofden, bedroefden en verarmden volck, onversochten, blooten

---

[1] *Huychelsch* = *huichelachtig*, even als bij Vondel *heldisch* = *heldhaftig*.

[2] Waarschijnlijk *Bemomd en bekapt*, d. i. gemaskerd en bedekt.

[3] Niet zeer vleijend voor Joost Buyck en zijne vrienden.

[4] *Bemen*, d. i. Bohemen.

crijchsvolcke in 't beginne, teghens so mogenden coninck ende Paus, vele mogende ende geweldige provinciën, onvuytputtelijcke schatten ende ervarene crijchshoofden, dappere geoeffende crijchsluyden, in ontallijcke duysenden ende veelheyt van ammunitiën, nu vijff jaeren wonderbaerlijck heeft beschermpt, het eerste, Godtloff, in welvaert, neringe ende kennelijcken voorspoet ende goede betalinge van haer crijchsvolck, het tweeste in verarmen, neeringloosheydt, desolaetheydt ende verloop van volcke ende quade betalinge van haer volck, het eerste vuyt disordre in goede ordre, het tweeste vuyt goede ordre in disordre heeft laeten comen,[1] oock in sulcken tijt als velen met het overgaen van Siricxee[2] meenden, dat het nu geheel gedaen was; jae in sulcken disordre, dat so dieselve Godt voorts wercket, nyet eenige ons voirder doen oft hulpe van noode sij, maer alle ons vijanden onder haer selfs, ons vijanden door ons vijanden selfs, als eertijts die vijanden van Josaphat ende 't heyr van Senanherib, in haer eyghen sweerden vallende ende vergaende, ons die victorie sullen geven, tot haerder aller groote bederff, ten zij dat zij dan noch in tijts opwaecken ende van voirder woeden ende raesen teghens ons jae teghens Godt ende sijne gesalfden ophouden, 'twelck u de Heere geve zulcx te verstaen, insunders u mijn heeren ende medeburgers tot u selfs, ons gemeene vaderlandt ende onser aller gemeene welvaert, rust ende vreede. Bedenct ende beraetslaecht u hierop toch eens wel ende te recht, overlegget voor wien ende teghens wien ghij dus lange ende bloedich hebt gevochten, aen wien u 't meeste voirdeel ende welvaren is geleghen, ende op wien ghij u zeeckerder ende vaster hebt te verlaten, of op dengenen, die hier geheel vreempt ende onbekent, geheel geen gunste oft goet herte

---

[1] Treffend en waar gezegd. Dat kleine hoekje van Holland en Zeeland met een Prins aan 't hoofd, die verdreven en bij velen veracht was, met een hoop arme ballingen en weinig krijgsvolk tot verdedigers, — tegenover den magtigsten Koning, bijgestaan door zoovele en rijkere gewesten, met groote generaals, dappere soldaten en een volle schatkist, vijf jaren lang moedig strijdende, en met den gelukkigsten uitslag! Die twee arme, verdeelde provinciën vooruitgaande in welvaart en voorspoed; terwijl de magtige Koning zijn legers niet meer betalen kon, en de gewesten, die hem getrouw bleven, kwijnden en verarmden! — Zoo ergens in de historie, dan is hier Gods magtige hand te erkennen, — ten zij men zoo blind is als een Albanist.

[2] Hij doelt op het veroveren van Zierikzee door de Spanjaarden op den 29sten Junij 1576, dat aanvankelijk op de Prinsgezinden een zeer smartelijken indruk maakte, dan waarvan zij zich herstelden. De Prins schreef in die benarde oogenblikken: "Wanneer de geheele wereld ons mogt verlaten, dan zal God zijne regterhand over ons uitstrekken." Oranjes vertrouwen op de goede zaak en Gods hulp was immer onwankelbaar.

totten lande oft sijne welvaert maer geheel contrarie draghen, tselve te blooten ende plunderen ende haer selfs alleen rijck soecken te maecken, die ook de onse partije geheel verdaen ende verdreven, met allen Adel, mannen van aensien ende verstande, over de reste, lijff, goet, wijff ende kinderen alleen als tirannen soecken te heerschen, met vernielinge van alle previlegiën ende vrijheyt des lants; off op dengenen, die uwe medeburgeren, bloetverwanten, behuwede ende metgeërfde ende gegoedede lantsluyden sijnde naest Godts eere, nae sijn woort, 'twelck vast ende zeecker ende niet nae 's menschen leere, die onseecker jae meest loghen zijn, onder die gehoorsaemheyt des Coninex, onsen natuerlijcken heere, niet dan de welvaert, rust ende vrede des gemeene vaderlants in alle sijn vrijheyden en soecken, ende tselve met lijff ende leven te saemen met u in alle getrouwicheyt voir te staen ende beschermen, ende sulex Gode dat Godes ende den Coninck tsijne vlijtich begeeren te doen ende geven. Dus ontwaect toch eenmaal, keert weder ende vuecht u met ons, terwijle het tijt is, ende aleer ghij ons gemeen vaderlandt, u ende de uwen voirts gruntlijck [1] bederft; laet u het bederff van een soo treffelijcke coopstadt, 't verloop uwer borgheren ende der aerbeyders, verdrijff van neeringe, verval uwer huysen, armoet ende benautheyt van uwe inwoonderen, haer gescrey ende suchten toch eenmael beweghen, die veele met renten ende andere lasten beladen in den gront bedorven sijn ende blijven sullen. Laet het u genouch sijn, die elende, die zijluyden tot noch toe doir uwe obstinaetheyt hebben geleden, *et cavete ne patientia saepe laesa furor fiat.* [2] Gedenckt die schaede, die nyet alleen desen quartiere maer oock de geheele Nederlanden meest doir uwen doen, met verwoestinge ende verderff van zoo veele steden ende ontallijcke dorpen op is gecomen, het bederff van zoo veel duysent zielen ende menschen bij crijchshandel ende het vergieten van zoo veele bloets, daer uwe stadt nyet de minste aff is, hetwelcke gestadich wraecke roept voor Godt den Heere, houdt eenmael op ende keert weder, hetwelcke zoo ghij doet, en sal al 'tselve noch bij Godt noch bij de menschen gedacht werden, van al hetwelcke men Uluyden dan vele verseeckeringen van Zijn Excellentie zal doen hebben [3], behoudt noch die reste van dezen quartiere, twelck doir inbreck ende doirsteecken

[1] *Gruntlijck*, d. i. in den grond bederft.

[2] En keer in tijds het kwaad,
Eer 't langgetergd geduld tot woeden overslaat.

[3] Wel wat naïef! De Prins kon toch geen verzekering geven, dat het kwaad, door de Albanisten gedaan, ook bij God niet gedacht zou worden.

van dijcken in de meeste perijckel staet, tot des gemeenen lants ende Conincx dienste, tot rechten verstande comende. Nu hoe vast houdende Zijn F. G. zijner beloften zij, achte ick nyet noodich hier voirder te verhaelen, oock soude ick ende veele vromen u oock in tselve met lijff ende leven, oock teghens de onsen selfs, die hier teghens souden willen doen, begeren te beschermen, dus laet u toch ten lesten tot uwe selfs salicheyt raeden, 'twelck ick van herten wenssche, nyet om mij selfs, als mij Godt een getuyge sij, maer om uwen wille, ick die te vreden waere, mijn leven geen voet in mijn vaderlijcke stadt te setten, dattet haer alleene wel mocht gaen. Och off Godt u die kennisse gave, desen tijt uwer besueckinge waer te nemen ende dat ghij voirder op desen doir mij aen sijn F. G. begeerdet te handelen, zal u in zulcken gevalle alle alsulcke verseeckeringe doen hebben, als ghij in redelicheyt sult moghen wensschen, maer soo ghij nae ouder gewoente desen in den wint slaende uwe herten met Pharone ende de inwoenders van Jerusalem onder Vespasiano ende Tito ten vuytersten wilt verherden, daervoir u Godt behoede, alle wech van voirder genade u dan gesloten sijnde, wil van het moorden, woeden ende bederff, 'twelck u dan rechtelijck op soude mogen commen, voir Godt ende der werelt geëxcuseert ende verschoont zijn (welck bloet dan alles in den gerichte Godes op uwen cop moet commen), als oick van voirder ende onverwinnelijck bederff, als versandinge ende bederff van papenbraeck [1] ende anders, hetwelk ick in deese tot noch toe weder hebbe gehouden. Die Heere, die aller menschen herten in zijne handen heeft, geve u ende ons genade, tot eendracht ende vreede, die Godlijck, geduyrich ende verdrachlijck sij. Brenger van desen weet van het inhouden van desen nyet, dan is gedwonghen dien te draghen; dus zoe hem eenich leet van u geschiet, hebben die uwe, wie zij zijn, dan van gelijcken te verwachten [2]. Tot Alcmaer den eersten Octobris 1576.

Uwe dienstwillige medeburger
nae gelegentheyd des tijts;

WILHEM BAERDESEN.

---

[1] *Papenbraeck.* Beteekent dit het vernielen van kerken en kloosters?

[2] Ja, de Albanisten waren boos genoeg den armen kerel, die den brief bragt, uit haat en wrevel te laten ophangen, en daarom was deze waarschuwing niet overtollig.

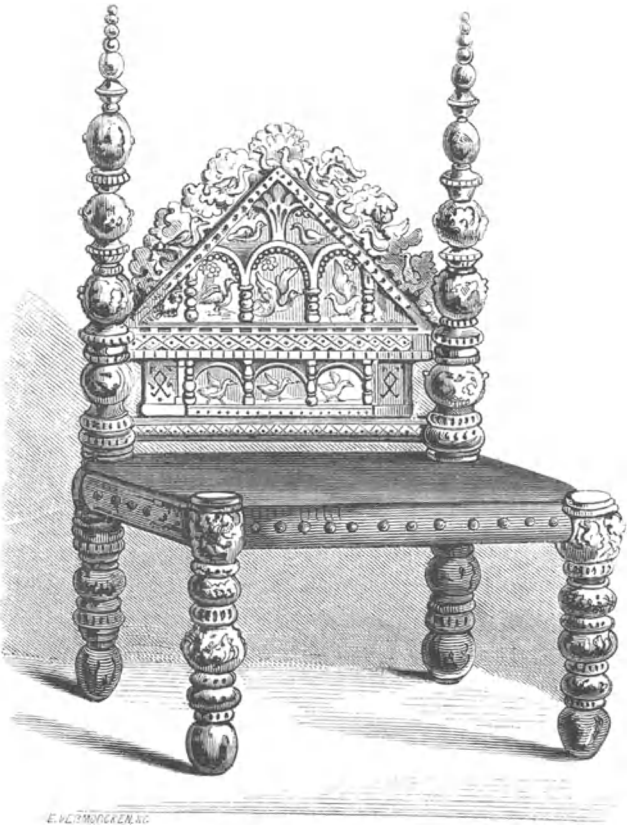

EEN OUDE STOEL.

Velen zullen zich Besje van Meurs in 't Oude Doolhof nog wel herinneren, — "dat leugenachtig wijf", die zei, dat ze in geen 32 jaren brood gegeten had, ofschoon haar de kruimels nog aan den mond zaten. 't Was een levensgroote en zeer leelijke pop, die, zoodra de uitlegger met zijn stok naar haar wees, met een ratelend geluid oprees van haar stoel, den kop schudde, en met de hand langs den mond veegde. Die pop had niets merkwaardigs en haar besteedsters-kostuum evenmin, maar de stoel, waar zij op zat, wel; ofschoon deze laatste den dagelijkschen beschouwers, die hun aandacht alleen op 't leelijke Besje en haar strookiep vestigden, naauwelijks in 't oog viel. Maar een oudheidkenner als mijn geachte vriend, de heer W. Hekking Jr., ziet anders uit de oogen; en

toen het Oude Doolhof, nu tien jaren geleden, gesloopt en de inboêl verkocht werd, verrijkte hij zijne reeds zoo rijke verzameling van oud heden met dezen merkwaardigen stoel.

De lezer ziet de afbeelding hierboven, in hout gesneden naar eene teekening van den heer Hekking. De stoel is geheel en zwaar verguld geweest; het goud zit er gedeeltelijk nog op. Hij schijnt uit de 15e eeuw te dagteekenen, maar zijn herkomst is onbekend. Denkelijk zal hij wel sedert omstreeks 1630 in de vertoonzaal van het Oude Doolhof gestaan en Besje van Meurs tot zitplaats verstrekt hebben. Immers toen was het, dat de Frankforter David Lingelbach daar de "kunstrijcke wercken door oorlogie-werck gedreven", benevens eene galerij van vermaarde mannen en vrouwen, voorgesteld door levensgroote beelden, met of zonder gelijkenis, aanlei; en onder de laatsten heeft zeker ook het gezegde Besje (wier ware naam Eva Vlieghe was) behoord, want deze was toen alom vermaard, vermits juist weinig tijds te voren het bedrog, dat zij 32 jaren lang gepleegd, en waar zij zooveel vrome en wijze mannen, zelfs predikanten, ja ook Vorsten en Vorstinnen, en veel duizend gemeene lieden, meê gefopt had, aan 't licht gekomen was, en ieder in de Courante van Jan van Hilten gelezen had, dat zij "tot Meurs ghevangen ghenomen was".

Welligt heeft Lingelbach dezen stoel meê uit Duitschland gebragt, waar hij dien bij de verkooping van een ouden inboedel uit een hertogelijk of grafelijk kasteel kan hebben opgedaan. Er was in het begin der 17e eeuw voor oudheidminnaars nog al gelegenheid om goedkoop wat moois te krijgen, omdat toen, bij het veldwinnen van nieuwe begrippen en nieuwen smaak, veel oude meubelen en cieraden, die sedert de 15e eeuw in de zalen der Grooten hadden gepronkt, opgeruimd werden om voor nieuwmodische stukken plaats te maken.

BLADVULLING.

Willen en Kunnen.

Kunt gij niet, wat gij wilt, — wil, wat gij kunt;
Want dwaasheid is het willen zonder kunnen,
En hij alleen is daarom wijs te noemen,
Die nimmer zegt: ik wil, — als hij niet kan.

Naar Leonard da Vinci, omstr. 1500.

HERINNERINGEN VAN VOOR DRIE EEUWEN.

XI.

Het Verbond der Burgers.

De zomer van 1572 zag de Noordelijke Nederlanden bijna algemeen in opstand tegen den tiran.

Toen de Hooimaand aanbrak had bijna geheel Holland zich voor den Prins van Oranje verklaard. Twee dagen nadat Gouda zich omgezet had, volgde Leiden dat voorbeeld door 't beleid van den pensionaris Paulus Buis; weêr twee dagen later Dordrecht, waar Entens van Mentheda met zijne watergeuzen onder klokgelui, kanongebulder en volksgejuich zijn intogt deed, en den volgenden dag werd Gorkum door Marinus Brand ingenomen. In den loop der maand Junij was het geheele Noorderkwartier en eindelijk, op den 3n Julij, ook Haarlem geus geworden.

Friesland werd door Doeke Martena, Jan Bonga en andere edelen, ondersteund door Sonoy en Dirk van Bronkhorst grootendeels aan 's Prinsen zijde gebragt, en Oranje droeg er 't bewind aan graaf Joost van Schouwenburg op; maar, zegt Hooft, "hier sloegh niet alles eeven spoedigh om als bijnaa heel Hollandt."

Gelderland en Overijsel, grootendeels van Spaansche benden ontbloot, daar Alva die tot het beleg van Bergen ontboden had, werden door 's Prinsen zwager, Willem van den Berg, met een krijgsmagt van vijf- of zesduizend man, gewonnen; ook Amersfoort en Naarden, — maar tot elks verwondering bleef Utrecht, dat onlangs zooveel van Alva en de Spaansche soldaten had moeten lijden, hardnekkig Spaanschgezind.

Die voorspoed van de zaak der vrijheid was, naast God, vooral aan graaf Lodewijk te danken, die door 't innemen van Bergen in Henegouwen Alva 't hoofd met zorg en de handen met werk gevuld had; want de vrees voor de listen van 't Fransche hof maakte dezen nog veel bezorgder voor 't zuiden dan voor den zeekant.

Alva moest zich zelven geweld aandoen; zijn Spaansche trots moest buigen. Hij verklaarde den tienden penning te willen afschaffen, zoo de Staten hem op andere wijze aan geld wilden helpen; en hij schreef den 26n Junij zijnen Stadhouders aan, de Staten hunner Gewesten op zekeren

dag te doen vergaderen om op zijnen voorslag te besluiten: o. a. gelastte hij den Graaf van Bossu de Staten van Holland in den Haag te beschrijven tegen den 15n Julij. Maar zijn buigen was vruchteloos. De Staten hielden zich doof; den tienden penning kreeg Alva toch niet, en andere penningen wilden zij hem ook niet geven.

De Staten van Holland echter vergaderden werkelijk, maar niet op de aanschrijving van Bossu; — zij vergaderden juist op denzelfden dag, waarop Alva hen beschreven wilde hebben, maar niet om op zijne voorstellen te raadplegen; — de Edelen en Steden dachten thans aan heel andere zaken: zij wilden een vast verbond tegen Alva maken, en de regeering van Holland, die sedert 't omslaan van stad na stad in verwarring geraakt was, op een geregelden voet brengen.

Op den 15n Julij 1572 werd te Dordrecht de eerste vrije Statenvergadering gehouden, in welke "het eerst en ruw bewerp gemaakt werd van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden."

Wie deze Statenvergadering beschreven heeft? Denkelijk Paulus Buis, op last van den Prins van Oranje, als stadhouder van Holland. Buis had te voren al meermalen (gedurende de gevangenschap en na den dood van 's Lands advokaat Jakob van den Einde) "de Dagvaart waargenomen", en werd in deze vergadering tot Advokaat van Holland benoemd.

De vergadering kwam bijeen in de Groote Zaal van het Augustijnenklooster te Dordrecht. Hier werd een Verbond der Burgers gesloten, dat duurzamer en vruchtbaarder zijn zou dan 't Verbond der Edelen geweest was. Het Compromis was verbroken en de adel vermoord of verdreven; maar de volksvrijheid stak het hoofd weêr op, verdedigd door den burgerstand. De adelijke geuzen van 1566 waren ondergegaan; de burgergeuzen van 1572 leefden en overwonnen.

De namen der mannen, die dit Hollandsche burgerverbond sloten, verdienen herinnerd te worden, ofschoon dan ook velen hunner eigentlijk nog niet eens hadden, wat wij thans een naam noemen, maar zich, naar de oude eenvoudigheid, met hun doop- en vadersnaam vergenoegden.

Zij waren 25 in getal:

1 uit de Ridderschap: Jakob Oem van Wijngaarden.
4 uit Dordrecht: Adriaan van Blijenburg, Kornelis Hendriksz., Jakob Muys en Jakob Hallinck.
2 uit Haarlem: Jan van Woerden van Vliet en Gerrit van der Laan.
2 uit Leiden: Jan van Broekhoven en Paulus Buis.

2 uit Gouda: Jan Jakobsz. en Pieter van Asperen.
3 uit Gorkum: Jan Snoek, Sebastiaan van Loosen en Servaas Adriaansz.
2 uit Alkmaar: Jakob van Waardendeel en Klaas Herksz.
2 uit Oudewater: Kornelis Willemsz. de Lange en Job Pietersz. van Kattemeer.
2 uit Hoorn: Jan Berkhout en Pieter Reiniersz.
2 uit Enkhuizen: Antonie Simonsz. en Rykert Klaasz.
1 uit Medemblik: Antonie Klaasz.
1 uit Edam: Paulus Pietersz.
1 uit Monnikendam; Reynert Kornelisz.

Wat deze vergadering al terstond van de vorige Statenvergaderingen onderscheidde, was de tegenwoordigheid van alle, ook de zoogenaamde kleine steden, terwijl vroeger alleen de zes groote steden ter dagvaart beschreven werden. Delft en Amsterdam ontbraken thans, omdat zij nog Spaansch waren, en onder de kleine steden waren Rotterdam, Schiedam en Schoonhoven ook nog Spaansch; maar waarom hadden den Briel en Purmerende geen afgevaardigden gezonden? Den Briel wilde niet als een lid van Holland aangemerkt worden, maar beweerde de hoofdstad van een afzonderlijk gewest te zijn, dat noch Holland, noch Zeeland, maar Voorne heette; en Purmerende heeft mogelijk gedacht: "wat baet mijn kleinigheit?" ofschoon 't er later anders overdacht, en zei:

Wat schaedt mijn kleinigheit? de grootsten zijn maer één.

Op den 18ᵘ Julij verschenen ook Marnix van St. Aldegonde, als vertegenwoordiger van den Prins, en Arent van Duivenvoorde, van wege Lumey. De eerste deed den volgenden dag een aanspraak, die verdient bij Hooft te worden nagelezen, en waarvan 't slot was, dat er driemaal honderdduizend kroonen noodig waren voor 't leger, dat de Prins op de been had gebragt. Zelfs een koeler vertoog dan dat van Marnix ware, naar Hoofts oordeel, voldoende geweest om den reeds heeten ijver der Staten gloeijende te maken, en zij verbonden zich terstond tot de opbrengst dier som. Wat Oranje vroeg, verwierf hij. En het maakte Alva razend (als hij zelf schreef) te ondervinden, hoeveel moeite 't kostte van de Nederlanders een enkele bede voor den koning van Spanje te verwerven, en te hooren, hoe mild zij waren voor den Prins van Oranje! — Wat zeker voor een Dukdalf onbegrijpelijk was, maar voor ieder redelijk mensch volkomen duidelijk en natuurlijk.

Nog een aantal besluiten werden er in deze Staatsvergadering op de

voorstellen van den Prins, door Marnix ter tafel gebragt, genomen; en bij handtasting beloofden Oranje en de Staten elkander getrouw te blijven, en noch met Filips noch met iemand van zijnentwege, eenig verdrag aan te gaan dan met gezamentlijk overleg en goedvinden, terwijl ook andere steden, zoo buiten als binnen Holland, zouden uitgenoodigd worden in dit verbond te treden.

Nadat al deze besluiten genomen waren, verscheen op den 21n Julij ook Lumey zelf in de vergadering, vertoonde zijne aanstelling als Generaal Overste en Luitenant van den Prins in Holland, en werd door de Staten in die waardigheid erkend; waarop hij eerst aan Marnix en de afgevaardigden van Dordrecht de hand bood, terwijl al de overige leden der vergadering hem vervolgens de hand kwamen geven.

Hiermeê was de eerste steen gelegd tot het Staatsgebouw der Republiek.

Op denzelfden dag, waarop Lumey ter Statenvergadering verscheen, verliet het laatste Spaansche regiment den Hollandschen bodem: Alva had het ontboden om zijn leger voor Bergen te versterken. Zoo raakten Rotterdam, Schiedam, Delftshaven en 's Gravenhage hun Spaansche bezetting kwijt, en onverwijld maakte Lumey zich van die steden meester. Delft, dat vroeger, uit vrees voor de Spanjaarden in de omliggende steden, niet gedurfd had, werd nu ook geus: Zwieten nam Woerden, Lumey Schoonhoven in.

Toen de Spaansche benden 's Gravenhage verlieten, werden zij gevolgd door bijna al de Raadsheeren van 't Hof en des Konings Rekenmeesters, die hun boeken en papieren meênamen, en een heirleger van ambtenaren en honderde beladen wagens. Het Hof van Holland verplaatste zijnen zetel naar 't Spaanschgezinde Utrecht, maar zijn gezag werd, behalve te Amsterdam, nergens in Holland meer erkend, en eerlang rigtte de Prins, bij rade der Staten, Hof en Rekenkamer van nieuws in den Haag weder op.

Van 't Flie tot de Schelde woei alom de Prinsenvlag, en de Bisschop van Namen schreef, in een brief aan de voormalige landvoogdes Margareta, dat men voor den tienden penning den Prins van Oranje een nieuw prinsdom gekocht had. [1]

[1] De beteekenis van dit zeggen heb ik verklaard op bl. 98 van den *Ouden Tijd* 1871.

VECHTPARTIJEN.

III.

VECHTENDE VROUWEN.

Vondel was geen grappenmaker, maar toch maakte hij ook wel rijmpjes van die soort, welke men toen "grillen" noemde. Aan zijnen vriend, den hoedemaker Gerard van Broeckhuysen [1], dien hij bij verkorting "Broeckjen" noemde, schreef hij eens het volgende:

DE WAERDIGHEYD VAN DEN BROECK.

BROECKJEN, houd uw broeck op geld;
Want ons Mopsus heeft gespelt,
Datter noch eens seven wijven
Om een broeckjen sullen kijven.

Wat beduidde nu deze gril? — Dat was in onzen tijd al vrij raadselachtig geworden, en men haalde er zelfs, om een explicatie te zoeken, Homerus met de zeven steden bij, waar Vondel evenwel volstrekt niet aan gedacht heeft. Die "zeven wijven, vechtende om een mansbroek", behoorden in de 17e eeuw almede tot de *emblemata saecularia*, die heel vermakelijk gevonden, en daarom den volke dikwijls voorgesteld werden. Deze "zeven wijven" werden dan ook gezien onder de vertooningen met beweegbare beeldjes in het Doolhof op de Rozengracht (te Amsterdam), en er werd altijd om gelachen, niet enkel om de "geestige beeldekens", die men "met handen en 't gantsche lijf hun werkingh doen" zag, maar ook en meest om de geestige opmerkingen, die men van den uitlegger hoorde. En dat de groote Vondel er ook om gelachen heeft, bewijst het bovenstaande rijmpje.

Maar wien bedoelde hij met "Mopsus"? — Niemand anders dan gezegden uitlegger. Mopsus was de naam van twee zeer beroemde waarzeggers in de oudheid, waarvan de eene een zoon van Apollo en de stichter van een orakel te Klaros in Jonië, en de andere een togtgenoot

[1] Deze hoedemaker werd later Klerk ter Secretarie van de Admiraliteit te Amsterdam, en was de vader van den dichter Janus Broukhusius.

van Jason was, terwijl Vondel dien van de Rozengracht tot den derden in 't klaverblad maakte. *Certior Mopso* ("nog sekuurder dan of je 't van Mopsus gehoord had") zeiden de ouden, om de stelligste verzekering uit te drukken, en daarom zei dan ook Vondel tot Broeckhuysen: "Hou nou je broek in waarde, man! want Mopsus heeft je voorspeld wat er gebeuren zal".

Omdat de voorstelling zoo vermakelijk was, nam Van de Venne haar ook in zijne "Belacchende Werelt" op, en zei, dat hij die ergens geschilderd gezien had, mogelijk op een uithangbord in den Haag. Maar, 't zij dan naar een schilderij of eigen vinding, hij gaf er een plaatje van [1]; de zeven wijfjes teekende hij van verscheiden stand en jaren: edele en gemeene, oude en jonge, juffers en boerinnen; en de uitlegging gaf hij er op rijm bij.

Eêle en steedsche en boersche scheucken [2]
Tegen heftig aan het beucken. [kloppen]
  Juffer Jud op Heyl Mevrouw
  Trock een mesjen uyt de mouw.
Om te woeden en te wroeten;
Pleun trock Swaantjen ongder voeten.
  Trijn Ajuyns van Waterland [3]
  Nam een toffel in heur handt,
Dreef en dreygde d' een en d' ander:
't Hoopje raeckten an mekander;
  Vette Bely greep en weeck
  Voor een klinck of treck of steeck.
Besje Quyl socht mee te focken
Slordigh mit een spinnerocken.

Ik geloof, dat Vondels rijmpje door Van der Vennes plaatje volkomen is opgehelderd, en ieder ook wel begrepen heeft, dat deze vechtpartij van zevenen slechts een zinnebeeld was. Echter is van dit zinnebeeld de werkelijkheid — zij 't dan niet van zevenen maar doorgaans van tweeën — ook wel eens gezien. Jakob Bicker Raye spreekt van een gevecht tusschen twee dienstmeiden van Mr. Hendrik Hooft, in 't begin van September 1742, natuurlijk om een aanstaanden kermisvrijer. De een was daarbij gewapend met een broodmes en de ander met Mijnheers degen; de laatste kreeg een jaap in den wang, en de eerste twee steken in den arm; en

---

[1] Dat gij hiernevens in hout nagesneden vindt.

[2] *Scheucke* was een scheldnaam. Vergl. KILIAEN.

[3] Toespeling op een der plaatjes in CATS, *Sinne- en Minnebeelden*, door Van der Venne geteekend, en wel N° 28.

Vechtende vrouwen.

beiden werden door de schoutendienders in de boeijen gebragt, zoodat noch de een noch de ander met den vrijer ging kermishouden.

En 't is nog niet heel lang geleden, dat een wandelaar te Amsterdam, die (als Breêro in zijn tijd ook deed) uitging om 't volksleven gade te slaan, in de Leidschebuurt ooggetuige was van een woedend vuistgevecht tusschen een jongedochter en een weêuwtje, en zulks (volgens der buren verhaal) om den wille van "een soldaat, die met allebei verkeering had". Deze werden echter, eer de agenten kwamen om haar in de kast te brengen, door gezegde buren gescheiden, en de een naar haar kelder, de ander naar haar kamer gebragt.

UIT OOTMARSUM [1].

II.

Ook in Twente hebben nog in de vorige eeuw onder de boereknapen gilden bestaan, en welligt waren dezen niet ongelijk aan die op Zuidbeveland, waarvan vroeger gesproken is [2]; althans hadden zij ook een soort van "gildebieren" en almede muziek er bij. De reeds meer genoemde vioolspeler [3] teekende aan:

Bij de Tilgter knechte [4] met spelen verdient.....	1	gl.	12 st.
Bij de Lutken Agelder knechte [5] verdient	1	„	5 „
Op mitvastenmarkt bij de Tilgter knechte			7 „

Bij de viool werd gedanst; de Twenter boeren waren van ouds groote liefhebbers van dansen: ja, 't is nog geen halve eeuw geleden, dat te Ootmarsum geen marktdag voorbijging, of al de boeren en boerinnen sprongen voor de vedel, terwijl de speelman op een tafel zat. Natuurlijk dansten zij op hun manier, dat wil zeggen: zij stampten met de hakken hunner boerelaarzen, dat het huis schudde, en de jongens zwaaiden met hun meisjes zoo wild in 't rond, dat men niet begreep, hoe de laatsten 't uithielden;

---

[1] Naar de mededeeling van den heer B. ten Bokum te Ootmarsum.

[2] Zie hiervoor bl. 282, 283. [3] id. bl. 86.

[4] *Tilligte* is een buurschap, een klein uur gaans ten oosten van Ootmarsum.

[5] *Lutken Agelde* is *Klein-Agelo*, een buurschap weinige schreden buiten de poort van Ootmarsum.

maar een Twentsche boeremeid kan er nog al tegen. Als de dans uit was, tikte de speelman met den strijkstok van achteren op de viool, en dan moesten alle dansers voor zijn verheven zitplaats verschijnen, en voor elken dans, hetzij een schots, een wals of een schoenmakertje [1], een stuiver betalen.

Nu is dit geheel veranderd. Van dansen, vogelschieten en zulke pret hoort of ziet de boer thans niet meer: de Geestelijken hebben aan alle vermakelijkheden ten platten lande een einde gemaakt. De eenigste, die de zwarte Heeren nog niet hebben kunnen uitroeijen zijn de zoogenaamde "spinjagten" [2]; deze worden nog gehouden van Driekoningen tot Vastelavond, maar toch ook al niet meer als voorheen. 't Zijn thans slechts meisjesvisites om zamen te smullen aan spekpannekoek, dikke rijst met suiker en stoeten; geen spinnewiel wordt meer meêgenomen, en geen jongens hebben meer vrijen toegang; men zegt echter, dat zij er toch nog wel, maar ter sluiks, komen.

Weleer waren die spinjagten heel vrolijke boere-jongeluipartijen. De meisjes gingen er graag heen, omdat ze weleens van onder moeders oogen van daan wilden zijn, en omdat ze wisten dat 's avonds de jongens kwamen; en de jongens vlamden op de spinjagten, omdat ze er meisjes vonden. Werkelijk gingen de boeredochters toen nog met het spinnewiel op den hals of aan den arm naar de spinvisite, en zaten te spinnen, te babbelen en koffij te drinken totdat de jongens kwamen, "om het gesponnen garen te haspelen;" dat wilde zeggen: om te stoeijen en te kussen. Dan werden de wielen aan een kant gezet en de spelletjes begonnen, waarbij jenever met suiker gedronken werd.

Gelijk er geen vermaak of volksfeest is, waarvan niet een of andere tragische historie verhaald wordt, zoo hebben ook de spinjagten in dezen oord de hare.

Eens werd, in 't laatst der vorige eeuw, op de boereplaats "Hazebekke"

---

[1] Die dans met het deuntje:

Schoenmakertje vetleêr!
Het vet loopt bij mijn pet neêr.
Zoo trek ik mijn draadje,
Zoo naai ik mijn naadje,
Zoo klop ik de pinnetjes drin,
Dan kunje zien dak'n schoenmaker bin!

schijnt door ons geheele Land verspreid te zijn. Te Amsterdam is 't een schoenlappertje geworden. Mogelijk is die dans van de oude schoenmakers-gildebieren afkomstig.

[2] Zie over de Spinnerijen of Spinjagten, mijne *Volksvermaken*, bl. 407 – 410.

te Nutter, slechts een half uur gaans van Ootmarsum gelegen, een spinjagt gehouden. De jongelui waren heel vrolijk, en er was eten genoeg; maar de flesschen raakten leêg, en er was in de buurschap niets te krijgen; men moest er om naar stad. Geen kleine zwarigheid! — 't was avond, 't was donker, en — men kon nooit weten; — op een ontmoeting met den duivel of zijn knecht, met heksen of booze geesten waren de Twenters evenmin als alle andere brave lui in dien tijd zeer gesteld.

"O wat!" riep de bouwknecht, "als ik mijn koeze bij mij heb, ben ik voor duivel noch drommel bang. Geef maar hier, flesch en geld; ik zal wel heengaan en halen wat je hebben wil."

Zoo gezegd, zoo gedaan, en de bouwknecht stapte den weg op.

Terwijl hij uit was, en sommigen van 't gezelschap zijn moed hoogelijk prezen, deed een ander het voorstel daar eens een proef van te nemen, en de scheper (schaapherder) nam die gevaarlijke taak op zich. Er was juist op de plaats een stier geslagt, waarvan de huid met de horens er aan nog in huis was; daar werd de scheper meê opgeschikt, en zoo toog hij uit in den esch tot op zekere hoogte achter een haagbosch, waar hij den bouwknecht opwachtte.

Toen deze naderde, ging de scheper als een brieschende leeuw op hem af. Of 't schrik of moed was, die hem vervulde, wist niemand met zekerheid, hij zelf niet; — maar wel, dat hij, zoodra hij 't gehoornde monster zag, de koeze slingerde, en dat de duivel den grond zocht.

Toen de bouwknecht t'huis kwam, vroegen al de gasten tegelijk, of hem niets kwaads bejegend was op den weg. "'k Geloof," zei hij, "dat ik den duivel ontmoet heb, maar 't zal hem heugen. Ik heb hem met mijn koeze tusschen de horens geslagen, dat hij in mekaâr zakte, en 'k heb hem niet weêr gezien."

Hevig ontstelden toen al de spingasten op de gedachte aan 't lot, dat den armen scheper getroffen kon hebben; zij gingen hem zoeken, en ja — daar lag hij met vermorseld hoofd in een plas van bloed.

Nog verhalen oude lieden deze droevige spinhistorie aan hunne kleinkinderen, en wijzen hun de plaats aan waar 't geval gebeurd is.

SATIRIEKE GEZELSCHAPSSPELEN.

IV.

LANTERLU.

Toen wij de Aprilkaart beschouwden hebben wij reeds vernomen, dat vóór ruim anderhalve eeuw het Lanterlu een ouderwetsch en ongeacht soort van kaartspel was, dat men aan de besjes overliet. In 't laatst der 17e eeuw speelden de burgervrouwtjes 't op hare theevisites. Wij vinden er een voorbeeld van bij Asselijn:

> 't Ging zo een reis of twee rond; de Juffrouw van 't huis verloor wel 't meest,
> En nadat ze weinig trekken had gehaald, wierd ze endeling van 45 schellingen beest [1],
> Die ze ook zonder dispuut en met een blij gelaat gewillig inzette [2];
> Met komt er een slechthoofd [3] uit den hoop, die krijgt Lanterlu, en strijkt het heele resje, zonder dat 'et 'er iemand belette [4].

Al wat men verachten wilde vergeleek men met Lanterlu. Behielp een zuinig man zich met een oude, half versleten pruik, dan was 't: "'t Is een slechte tijd, Meheer draagt een lanterlupruik." Pronkte een kale saletjonker met een degen uit de galanteriekraam, dan was 't: "Kijk, wat 'n Piet met z'n lanterludegentje!" — En als men politieke plannen bespotten wilde, dan betitelde men die ook als een lanterluspel.

Men weet, dat in den zomer van 1672, toen Lodewijk XIV en Berndje van Galen reeds meer dan drie gewesten van ons Land bemagtigd hadden, en, als Wagenaar zegt, "Holland met verslagenheid en schrik vervuld was en de Staaten zelven en de Raadpensionaris de Witt bijna radeloos waren," het gerucht liep, dat de vijanden ons Land onderling verdeelen, en den Prins van Oranje, zoo hij met hen te zamen wilde spannen, graaf van Holland maken zouden. In verband met dit plan, zei men, onderhandelde de Prins heimelijk met zijn oom, den ko-

---

[1] Wie verloor "werd beest"; wie "lanterlu kreeg" won.

[2] De juffrouw hield haar fatsoen volgens den regel: *bonne mine à mauvais jeu.*

[3] Volgens 't spreekwoord: "de gekken krijgen de kaart."

[4] *Kraambedt of Kandeelmaal van Saartje Jans*, 3e Bedr. 1e Toon.

ning van Engeland, en zou hij weldra naar Londen vertrekken om de zaak haar beslag te geven. Ook hiervan maakte een spotvogel een Lanterluspel.

Onder de pamfletten in de Stads-bibliotheek te Amsterdam vond ik een blad papier waar 't volgende op gedrukt staat [1]:

LANTERLUY-
SPEL

Voor den Jare 1672 binnen Engelant op de overkomst van Sijn *Hoogheyt* aldaar, bij den *Koning van Engelandt*, bestaande in een *Lanterluy* van vijf Persoonen,

Te weten:

1. De Koning van Vrankrijk,
2. De Koning van Engelant,
3. De Bisschop van Munster,
4. De Prince van Orange,
5. De Staten van Hollandt.

Het spel gaat aan; het was vastgestelt ten eersten uyt.

Ten eerste. De Koning van Vrankrijk trekt twee trekken, bestaande in 3 Provintiën: 1 *Gelderlandt*, 2 *Overijsel*, 3 *'t Lant van Cleef*.

Ten tweede. De Koning van Engelant: *Zeelandt en den Briel.*

Ten derde. De Bisschop van Munster: *Vrieslandt.*

Ten vierde. De Prins van Oranje: *Hollandt.*

Ten vijfde. De Staten van Holland zijn *Beest.*

Zonderling is 't, dat hier 't Land van Kleef als een provincie genoemd wordt, in plaats van Utrecht, dat zich reeds aan Lodewijk XIV onderworpen had; terwijl bij Friesland ook Groningen genoemd had moeten zijn. Doch hoe dit zij, — 't heele lanterluspel was mis. Prins Willem III was de man niet om met de vijanden van zijn vaderland in één potje te spelen; hij verklaarde, dat hij liever met den laatsten Hollander achter de laatste gracht sterven wilde. Hij werd geen graaf, maar de redder van Holland, en niet de Staten, maar de twee Koningen en de Bisschop werden "beest."

[1] Welligt heeft bij dit blad een spel of een prent behoord, maar die zijn er nu niet bij te vinden.

EEN SPEELREISJE.

VI.

De t'huisreis.

Zij waren vrolijk uit geweest, zij keerden vrolijk huiswaarts. Zang en snarenspel klonken, o zoo mooi! over 't water; 't was of ze in Arkadia waren. "Ach", zuchtte Coenen, "nu kan je toch zien, dat de kunst achteruit gegaan is!

Orpheus kon met spel en zingen
Tot hem trekken alle dingen
Door het overzoet geklang;
Maar geen spel heeft meer dien dwang,
Anders waren boom en huizen,
En hoe menig duizend muizen[1],
Menschen, schapen, os en koe,
Ons gevolgd tot Delleft toe."

Wat zouden de Delvenaars raar opgekeken hebben, als ze met zulk een gevolg gekomen waren. 't Was al erg genoeg, dat die Hagenaars in het statige Delft zoo luidruchtig waren, terwijl ze "gingen naar de Haagsche schuiten". Zulk een lachen en pret maken zou in onzen tijd ijselijk gemeen gevonden worden, maar in de 17e eeuw schaamden zelfs geen Haagsche raadsheeren zich de vrolijkheid. "Ja", zegt Coenen, "wij waren zoo dartel,

Dat wij spraken, om de klucht,
Delftsche taal in Delftsche lucht;
Schoon ik 't niet wel na kon apen
Bij gebrek van niet wijd gapen;
Ook zoo had ik van te voor
Nooit gehoord dan professoor."

Bij deze aardigheid moet men zich herinneren, dat in dien tijd nog elke Hollandsche stad haar eigen taal had, en dat men tevens in dien tijd in elke stad het dialekt van alle anderen belachlijk vond. De Delvenaars zelven meenden, dat zij in beleefdheid en goede manieren zoowel als in zedelijkheid en zindelijkheid alle andere steden te boven gingen[2], en ook het beste Hollandsch spraken; maar de Hagenaars lachten hen uit, omdat ze hun mond er zoo wijd bij open deden, — een gebrek,

[1] Hij dacht nog aan de muizen van Overschie. Zie hiervoor bl. 237.

[2] Boitet, *Delft*, bl. 606.

dat de Gouwenaars ook hadden, en waaraan dezen den bijnaam van "Goudsche gapers" dankten.

Tusschen Delft en den Haag schijnt niets merkwaardigs meer voorgevallen te zijn, althans Coenen meldt er niets van. Mogelijk is 't gezelschap toen stiller geworden, gelijk doorgaans 't geval was, als men, na een vrolijke speelreis, weêr onder den rook zijner woonplaats kwam.

Nu, de weg is afgevaren,
En ik vind mij op den kant
Van ons Haagsche Vaderland,
En ook op den kant van 't lijmen
Van mijn dichten, van mijn rijmen.
Hier verlieten wij de schuit.
Den Electo woû vooruit,
Met Heer Stapels, vast heen stappen,
Om tot zijnent te doen tappen
Wijn en bier.

Dit was zeer beleefd van den Electo, maar niet meer dan betamelijk. Sla Heemskerks *Batavische Arcadia* slechts op: als de wagen, waarmeê de jongelui uit waren geweest, 's avonds stilhield voor de deur van Mijnheer Eerrijk, was deze "al te voldoende om zoo zoet een gezelschap hongerig te laten naar huis gaan", en dwong het, "na vele beleefde woorden van weigering", tot blijven om eerst een avondmaal te gebruiken. De brave Electo wilde even "voldoende" zijn, ofschoon hij wel verzekerd was, dat zijn gezelschap niet hongerig naar huis zou gaan; maar hij werd vriendelijk bedankt en men verkoos afscheid te nemen voor de deur. Dit beviel Coenen maar half; hij was onvermoeid, en had nog wel een napretje bij den Electo willen hebben. Spijtig laat hij op dat: "doen tappen wijn en bier" volgen:

't Heeft niet behoefd;
Niemand heeft er van geproefd.
Voor de deur zoo vielen woorden
(Die ik niet ter deeg en hoorde)
Van bedanken en afscheid.
Ik heb voort naar huis geleid
Staatsje, op hoop nog eens te zoenen,
Dat vergeefs niet rijmt op Coenen,
Die dit van ons vrolijkheid
Heeft (maar niet genoeg) gezeid.

En hiermeê is het "Vreugde-verhaal" uit. Wij weten nu hoe deftige Hollanders der 17e eeuw zich op een speelreisje vermaakten, en hun hedendaagsche nakomelingen zouden er niet bij verliezen, zoo zij 't nog

evenzoo konden doen. De heer Electo echter kreeg van Mr. Johan Coenen nog een extra-rijmpje als toegift, — een nabetrachting van de pret in korte sleeprijmen. 't Spreekt van zelf, dat ik dit den lezer nu ook niet onthouden mag: hier staat het met Coenens eigen spelling.

Den Heer *Electo*
Vindt *folio recto*,
Dat 't best vermaecken
Is lust te staecken;[1]
Doch met gedachten[2]
Te over-nachten,
Niet bij de *Vriesen*[3]
Maer *Schiesche* biesen.[4]
Ick swijgh van 't Els-hout,
Daer sich Peet *Els* houdt,[5]
Gedenckt aen *Poppen*.[6]
Set op de proppen,[7]
Geef vier, Matrosen,
Ons kaecken bloosen
Van *Rijnsche Delen*.[8]
Laet 't Schut soo spelen
En lossen sorgen.[9]
Adieu tot *morgen*.[10]
O vrolyckheyt!
Daer 's 't al geseyt.[11]

---

[1] Hij wil zeggen, dat het best is te scheiden als de pret op 't hoogst is.

[2] Als de pret voorbij is, vermaakt men zich met de herinnering.

[3] Hoe hier de Friezen bij te pas komen, is niet duidelijk, en dat zij er alleen om 't rijm staan, niet denkelijk. Mogelijk was *de Vries* de naam van een of meer dergenen, die niet buiten den Haag hadden willen overnachten, maar 's vrijdag-avonds uit Overschie met de schuit waren teruggekeerd. Zie hiervoor bl. 238.

[4] Toespeling op *Biesevelt* in *Overschie*.

[5] d. i. "daar Peet Els woont"; denkelijk de vrouw, bij wie zij, te Elshout, visch gegeten hadden. Zie hiervoor bl. 279. 't Zij dat die vrouw zoo heette, of dat zij haar zoo gedoopt hadden.

[6] Te Rotterdam, op 't Haringvliet.

[7] 't Laden der kanonnetjes van 't jagt op de Maas. Zie hiervoor bl. 280.

[8] d. i. van den Delewijn.

[9] d. i. "de zorgen wegschieten"; namelijk met gezegde kanonnetjes, bij het drinken der santés aan boord van 't jagt, ten gevolge waarvan de Raadsheer in slaap viel, en zij buiten zorg raakten van dien avond alweêr naar huis te moeten. Als voren bl. 280.

[10] De afscheidsgroet 's zaturdag-avonds bij Poppen.

[11] Vergl. hiervoor bl. 155.

EEN PRINSELIED.

Twee eeuwen lang hebben de Prinseliedjes de eerste plaats ingenomen onder onze volksliederen, en geen wonder. "De volksliederen," zegt Collot d'Escury, "kan men in het algemeen aanmerken als kenteekenen van den geest en het karakter eener natie" [1], — en de onze was steeds in merg en been Prinsgezind. 't Oudste Prinselied is 't beroemde en onovertroffen "Wilhelmus van Nassouwen", dat nog leeft, en nog even geliefd is als vóór drie eeuwen [2]. Natuurlijk zijn de woorden van dit lied onophoudelijk, naar tijdsomstandigheden, gevariëerd en gemoderniseerd: Vondel zelf borduurde in 1625 een "Frederick van Nassouwe" op 't patroon van "Wilhelmus"; maar al was hij dan ook "'s Lants grootste poëet", toch staat zijn "Prince-lied" oneindig ver beneden dat van Marnix.

Tal van Prinseliedjes echter zijn op andere wijzen gezongen, want bij ieder Prinsefeest moest het volk ook "een nieuw Prince-lied op een aangename voys" hebben. En 't behoefden juist niet "'s Lands grootste poëten" te zijn, die ze maakten; och neen, als 't maar goede prinslui waren, die den echten volkstoon wisten aan te slaan. Hoe eenvoudiger, hoe beter 't begrepen werd; en al was 't vers wat kreupel en ging 't rijm soms mank, toch was 't goed, als 't maar hartelijk en opwekkend was, en klonk als een klok bij 't dansen om de piktonnen.

Ziehier een Noordhollandsch Prinselied, dat gezongen is in Mei 1747, toen steden en dorpen zich verheugden over de verheffing van Prins Willem IV tot stadhouder.

Wij zien er uit, dat de vreugdebedrijven toen, gelijk vroeger en later, bestonden in: 1° straatverciering door 't oprigten van eerepoorten en 't ophangen van groene kroonen; 2° groenmaken aan de gevels der huizen; 3° branden van piktonnen; 4° schieten. De piktonnen werden op de pleinen tot piramides drie hoog opgestapeld, en dit is 't, wat in het 9e koeplet genoemd wordt "vreugdevuren bouwen."

---

[1] *Hollands roem in kunsten en wetenschappen.* IV D. 2e St. bl. 461.

[2] Wat het Wilhelmus voor onze vaderen was, en voor ons nog is, hebben wij in 't vorige Deel reeds gezien, bl. 108—111.

STEM: *Wat hoord men in den Haag.*

1.

Wat aangenaam geschal
Van den Prins
Klinkt ons thans in de ooren;
Men roept nu overal
Om den Prins
Zoo als men komt te hooren,
Nu alsins.
Vivat dan Oranje!
Vivat dan de Prins!
Vivat dan de Prins van Oranje!

2.

Die nu naar ons begeer,
Als een Prins,
Tot een Stadhouder schoone
Verkooren is met eer,
En die Prins
Gaat hem ook wakker toone
Nu alsins
Vivat enz.

3.

De menschen, groot en kleen,
Zijn den Prins
Bisonder thans genegen;
Men roept nu ongemeen
Om den Prins
In groot' en kleyne stedeu,
Nu alsins.
Vivat enz.

4.

Binnen de stad Alkmaar
Voor den Prins
Hoord men gestadig schieten
En vreugde-vuure klaar
Om den Prins
Branden zonder verdrieten
Nu alsins.
Vivat enz.

5.

Tot Zaandam en de Koog
Voor den Prins
Laat men ook vreugde blijke;
Men maakt er Kroonen hoog
Om den Prins
En Praalboogen publijke
Nu alsins.
Vivat enz.

6.

De Westzaaners bekend
Gaan den Prins
Ook grooter eer bewijsen,
Met schieten excellent,
Om den Prins,
Waarom men haar moet prijsen
Nu alsins.
Vivat enz.

7.

In die Enkhuizer stad
Om den Prins
Is men als uytgelaten;
Elk cierd daar even rad
Om den Prins
Met boogen al de straaten
Nu alsins.
Vivat enz.

8.

De burgers van Edam
Gaan den Prins
Als hun Stadhouder roemen;
Ja, gaan d'Oranje-stam
Van den Prins
Haren verlosser noemeu
Nu alsins.
Vivat enz.

9.

Tot Monnikendam fier
Om den Prins
Gaan mannen ende vrouwen
Thans branden met plijsier
Om den Prins
Veel vreugde-vuuren bouwen
Nu alsins.
Vivat enz.

10.

In de Stad Medenblik
Om den Prins
Wort groote vreugd bedreven,
Men maakt er van palm dik
Voor den Prins
Kroonen zeer hoog verheven
Nu alsins.
Vivat enz.

11.

Te Hoorn ziet men nu mee
Om den Prins
Veel vreugd aan alle kanten;
Men cierd de huysen dree
Om den Prins
Met palmen triumphante
Nu alsins.
Vivat enz.

12.

Men hoort ook dag en nacht
Om den Prins
Het schieten binnen Petten,
Dat ieder doet met kracht
Om den Prins,
Daar men wel op mag letten
Nu alsins.
Vivat enz.

13.

En overal t' Egmond
Om den Prins
Ziet men ook raar en mooije,
De huysen in het rond
Om den Prins
Met palm zeer fraai optooije
Nu alsins.
Vivat enz.

14.

Te Kolhoorn niet te min
Om den Prins
Daar is 't meê roemenswaardig;
Want het is na elks zin
Voor den Prins
Daar opgeschikt heel aardig
Nu alsins.
Vivat enz.

15.

Ik wensch nu tot besluyt
Als een Prins,
Dat God de Heer vol magten,
Door hem zal voeren uyt
Als een Prins
Veel daden groot van krachten
Nu alsins.
Vivat dan Oranje!
Vivat dan de Prins!
Vivat dan de Prins van Oranje!

BLADVULLING.

In het jaar 1621 in den herfst werden op de beestenmarkt te Hoorn de koeijen verkocht voor 6, 7 of 8 gulden; de beste gingen voor 10, 12 en 15 gulden. De oorzaak dier lage prijzen was gebrek aan voêr ten gevolge van een schralen en natten zomer. (VELIUS, *Kronijk van Hoorn*, bl. 327.)

EEN KONINGSKOETS.

De nevensstaande afbeelding stelt de staatsiekoets voor, waarmede Willem III, koning van Groot-Brittanje en stadhouder van vijf Nederlandsche provinciën, op den 5^{n} Februarij 1691 zijn triomfanten intogt in de Hollandsche hofstad deed. Zij is ontleend uit de groote plaat van Romeyn de Hooghe: "Inhaling van S. K. Maj. aen de Westeynderbrug door de E. A. Magistraet van 's Gravenhage."

De koets was met zes paarden bespannen, en wat haren vorm aangaat, zoo vertoont de afbeelding die duidelijker dan met woorden beschreven kan worden. Natuurlijk was zij rijk verguld, en op het portier prijkte het volle koninklijke wapen met luipert en eenhoorn. Vier beelden op de hoeken droegen 't gehemelte, waar vijf koninklijke kroonen op geplaatst waren, denkelijk van verguld zilver. En of dit nu bij toeval was of eenige beteekenis had, weet ik niet, maar er stonden juist zooveel lakeijen achterop, als kroonen bovenop. De vier kroonen op de hoeken verbeeldden de vier koninkrijken, waar Willem den titel van voerde: Engeland, Frankrijk, Schotland en Ierland. De middelste kroon vertegenwoordigde de Majesteit, die in de koets zat; ofschoon — als een der triomfpoëten van dien dag meende te moeten herinneren — Willem hier eigentlijk geen Majesteit maar slechts stadhouder was,

Nadien de Scepter is in Engeland gelaten.

Ja wel, in naam; maar in der daad was 't anders. Zij, die Willems titels omkeerden, en hem stadhouder van Engeland en koning van Holland noemden, hadden 't niet mis; en de Hagenaars waren hier juist het meest over opgetogen, dat hij, dien zij, vóór ruim twee jaren, als Prins hadden zien vertrekken, nu als Koning terugkwam.

De heer, dien wij tegenover den Koning in de koets zien zitten, is zijn vriend en vertrouweling, Willem Bentink, graaf van Portland; en bij de koets zien wij de Haagsche heeren, hun compliment makende, terwijl een hunner een oratie houdt, — die zeker heel mooi is, want de Koning buigt zich voorover, om er geen woord van te missen, en zelfs de koetsier op den bok draait zich om en leent er luisterende ooren aan.

Gelukkig, dat het in dien tijd de mode was groote pruiken te dragen, de heeren zouden 't anders op dien kouden Februarijdag zonder hoed niet

Een koningskoets der 17e eeuw.

uitgehouden hebben, vooral de Koning, die al zoo erg verkouden was; want hij had, bij zijn togt over zee, juist geen mooi weêr getroffen, en zelfs een halven dag en een heelen nacht in een sloep te midden van mist en ijs doorgebragt, wat hem, die evenwel geen sterke borst had, een zwaren hoest berokkende.

Als nu de oratie afgeloopen is, zal de triomfeerende held de brug over en den Haag, waar hij nog geen half uur geleden aan de andere zijde uitgereden is, weêr inrijden. Immers hij was al vijf dagen vroeger in de hofstad gekomen, maar *incognito*, als 't heette, hoewel toch niet zonder kanongebulder en klokgelui: de Hagenaars waren echter zoo opgetogen en hadden zooveel mooije dingen klaar gemaakt, dat de burgemeesters den Koning gingen verzoeken, eventjes weêr te willen heengaan, en dan een plegtstatige intrede te doen.

De Koning antwoordde toen, dat hij voor zooveel eer bedankte, en met het schieten en luiden, dat hij gehoord had, al dubbel tevreden was.

De burgemeesters hernamen, dat evenwel alles voor het feest gereed was, en er nu ook gebruik van gemaakt moest worden.

De Koning daarop: dat hij niet daarvoor zich de moeijelijke en gevaarvolle zeereis in den winter getroost had, maar enkel gekomen was om de middelen te beramen tot het krachtiger voeren van den oorlog, vermits het vorig jaar voor de bondgenooten niet zeer gelukkig geweest was.

De burgemeesters weêr: dat de Hagenaars er toch zeer op gesteld waren, en niet gaarne zooveel moeite en onkosten voor niemendal gedaan wilden hebben.

De Koning weêr: dat hij er toch geen lust in had, omdat hij zoo verkouden was.

Welk middel de burgemeesters hem daarvoor te raad gegeven hebben, weet ik niet; wel, dat de Koning toegaf, en op den 5n Februarij aan de Schevelingsche brug den Haag met een trein van dertig koetsen weêr uitreed, om aan de Loosduinsche brug plegtstatig binnen te komen, onder 't donderen der kanonnen, het bombammen der klokken, en het hoezeeën van al de Hagenaars, bijgestaan door zoovelen uit al de steden tusschen Y en Maas, als zich "niet en hebben ontsien, om in een koude wintersaysoen in den Hage te komen," en de "Koninclijcke triumphe" te helpen toejuichen, die zoo prachtig was, dat daarvan, volgens de schrijvers van dien tijd, "niet alleen een gerucht door ons vaderlandt, maar oock door de geheele werelt is uytgegaen"

LEGATEN AAN GEESTELIJKEN EN GODSHUIZEN.

II.

Zien wij nu eens een ander testament in; en daar wij er een van een rijk man gehad hebben, willen wij er thans een van een rijke vrouw nemen. Wagenaar vond zulk een stuk van 1555, en liet het drukken op eene plaats, waar weinigen het zoeken, en het dus niet veel gelezen wordt. Hij voegde het namelijk, in zijne Beschrijving van Amsterdam, als bijlage achter het Boek, waarin hij de "Gebouwen, tot bevordering van Weetenschappen en nuttige Oefeningen aangelegd", behandelde, omdat gezegde rijke vrouw ook een zekere som gelegateerd had "tot onderhoud van schamele studenten", die te Leuven wilden "studeeren *in artibus* ofte in der theologien".

Zie eens, lezer! welk een hart die vrouw voor de wetenschap had! En dat in een tijd, toen de "emancipatie der vrouw" nog niet uitgevonden was, en er nog geen middelbare scholen voor meisjes waren, ja zelfs geen wetenschappelijke voorlezingen voor dames gehouden werden, veel minder nog jongejuffrouwen aan de akademiën studeerden! — Zeker wilt gij den naam van die knappe vrouw wel weten; ja, 't ware te wenschen, dat iemand, die gewoon is verhandelingen voor dames te houden, haar eens tot het "onderwerp zijner rede" koos, en tot een toonbeeld voor alle rijke vrouwen stelde.

Zij was "d'eerbare persoone Katrijn Wouter-Dobbenssoonsdochter, inwonende poortersche der steede Amstelredamme", en van een zeer deftige familie, want haar broêr Kornelis was burgemeester. Gij bemerkt, dat in de 16e eeuw ook al lange namen voor deftig gehouden werden. Eenvoudige lieden voegden bij hun eigen slechts huns vaders naam, b. v. Jan Klaassen of Trijn Jans; maar wie "wat meer dan regt toe" wilde zijn, voegde er ook grootvaders naam bij. De eerbare persoone hier genoemd, zou, ware ze een burgervrouw geweest, eenvoudig Trijn Wouters geheeten hebben, maar haar aanzien vorderde meer staatsie, en daarom: Katrijn (welke naam, ofschoon hij later, door Jan-Klaassens wijf in de poppekast, in decadencie is geraakt, toen zeer deftig was) met de bijvoeging niet alleen wiens dochter zij, maar ook wiens zoon haar

vader was. De heele familie noemde zich naar grootvader Dobben; zoo heette haar nicht: Maria Jakob-Dobbenssoonsdochter; en daardoor werden dan ook zulke grootvadersnamen somtijds familienamen. Deze familie heette vervolgens Dobbens en de bovengenoemde burgemeester, die eigentlijk Kornelis Wouters was, staat op de lijst als Mr. Kornelis Dobbens.

Maar laat ons nu Katrijns testament eens inzien. Zij "legateerde ende maicte" aan de Oude Kerk te Amsterdam honderd gulden, omdat zij aan de Oude Zijde woonde, toen het deftigste gedeelte der stad; maar toch vergat zij ook de andere parochiekerk niet geheel: aan de Nieuwe Kerk maakte zij twaalf gulden.

De pastoor der Oude Kerk kreeg een legaat van dertig stuivers, en de kapelaans ieder een van twintig stuivers; — schraal! aan haar dienstmeid gaf ze nog meer, namelijk: twee gulden. De pastoor der Oude Kerk was destijds diezelfde Floris Egbertsz., die in zijn betrekking als onderinquisiteur zulk eene schandelijke rol speelde, en den schout Bardes door valsche getuigen op den brandstapel zocht te brengen; wat hem echter slecht bekwam, daar hij zelf in 1557 door het Hof van Holland gevat en gestraft werd. Onder de kapelaans behoorde toen de vroeger genoemde Simon Alewijnsz. [1], die vervolgens pastoor werd, en hij had wel iets meer dan twintig stuivers mogen hebben, want hij stond bij het maken van het testament ook als getuige, en heeft het mede onderteekend als *Simon Alwin*. Kregen de kapelaans al zoo weinig dan moesten natuurlijk de kosters nog minder hebben; zij kregen ieder tien stuivers, en de hondeslagers (die op de onderste sport van den kerkelijken ladder stonden) ieder een legaatje van vijf stuivers.

Katrijn bedacht de kloosters ook; zóó streng werd het plakkaat van keizer Karel niet gehandhaafd, of zij mogten wel iets hebben. Zij legateerde aan "elk convent binnen der steede van Amstelredamme vijf en twintig stuvers"; en de pater van elk klooster zou drie stuivers ontvangen, om daarvoor één zielmis te doen. Maar de pater van Sinte-Barberenconvent werd extra bedacht, en kreeg een legaat van drie gulden, vermits Katrijn dit klooster had uitverkoren, om er 't geheele jaar door zielmissen voor haar te laten doen. De Cellezusters kregen ook ieder een legaatje van drie stuivers, omdat in haar klooster het testament gemaakt werd; en eindelijk gaf

[1] Zie hiervoor, bl. 122,

Katrijn nog aan eenige nonnetjes, die van haar familie waren, ieder vijf en twintig stuivers.

Den Minderbroeders gaf zij "tot drie jairen elken jair op haar jaricheyt een eerlijke maaltijd met rijnsche wijn", en aan de Karthuizers te Utrecht "één eerlijk maal". De begijntjes moesten 't maar met brood en wijn doen: zij bepaalde dat elke begijn op 't Ronde Begijnhof te Amsterdam "een pint wijns met een broot van een oortjen" zou hebben; maar twee begijnen, die haar nichten waren, kregen ook een legaat, de eene drie gulden, de andere vijf en twintig stuivers.

Aan 't Sint-Pietersgasthuis in de Nes legateerde zij vijf en twintig en aan 't Lieve-Vrouwengasthuis op den Nieuwendijk twaalf gulden; 't laatste kreeg minder, omdat het aan de Nieuwe Zijde stond en dus niet tot hare parochie behoorde. Aan 't Weeshuis, 't Oudmanhuis en 't Leprozenhuis gaf zij ieder ook vijf en twintig gulden.

Daarmeê had zij de gasthuizen bedacht, en nu de armen. Aan 't Oudezijds-huiszittenhuis maakte zij acht en twintig gulden, en aan ieder van de armen, die in 't huis woonden, vijf en twintig stuivers; dus nog meer dan aan de kapelaans van hare parochiekerk! Het Nieuwezijds-huiszittenhuis kreeg slechts twaalf gulden, en de armen, die er in woonden, niets, — alweêr omdat dit gesticht niet van hare parochie was.

Eindelijk moest aan al de armen van de stad, zoo velen het begeeren zouden, na haar overlijden, brood uitgedeeld worden, en wel "elk een brood van een oortjen".

Wij zagen zooeven dat Katrijn drie stuivers voor een mis gaf, en van Walich Sieuwertsz. weten wij, dat dit destijds ook in Frankrijk de gewone prijs was [1]; maar uit het testament blijkt, dat die koers toch niet zoo vast was, en dat men 't ook wel voor een stooter of een dubbeltje gedaan kon krijgen. Zij besprak vier en twintig gulden 's jaars om zielmissen te laten doen in 't Sint-Barberenklooster, en droeg er 't beheer over op aan de Collateurs, welke zij gesteld had over hare schenking ten behoeve der arme studenten, maar liet het aan hen over "na den eysch van der tijd t'assigneeren voor elke misse drie stuvers, derdalve stuver of twee stuvers, na gelegendheyd ende redelijkheyd". Echt Amsterdamsch! zelfs bij beschikkingen voor 't heil der ziel vergat men het rijzen en dalen van de markt niet.

[1] *Roomsche Mysteriën*, bl. 17 en 18.

De Heelmeester.

AMBACHTEN.

V.

DE HEELMEESTER. [1]

"De duyvel, Meester Hans! is dat mijn arm verbinden?"
Riep Teeuwes. Op die schreeuw trok Griet een scheve bek.
"Je praat zo wat", zei Hans, "ik moet het kwaad eerst vinden,
"Zal ik 't geneezen: wel, hoe baar je! ben je gek?" —

Dit is het onderschrift der ets, waarmeê de drie beeldjes al voldoende toegelicht zijn [2].

Maar die Meester Hans schijnt dan toch niet heel zachthandig te zijn. — Dat zou hij zich wel schamen; immers het spreekwoord zegt: "zachte chirurgijns maken stinkende wonden", en een ander: "beter een korte, dan lange pijn." Maar niet ieder is verstandig genoeg om de behandeling van den wondarts op hare regte waarde te schatten. Een chirurgijn op de Kolk te Amsterdam had, om de lui, die hem begunstigen wilden, niet af te schrikken, dit zoetsappige opschrift voor zijn luifel laten zetten:

Deze Chirurgijn
Vermindert de pijn
Door Gods genade.

Maar een snaak, die onder zijne handen gekraaid had, als Teeuwis onder die van Meester Hans, plakte, uit booze wraakzucht, dit voor den luifel:

Deze Sarazijn
Vermeerdert de pijn
Zonder genade.

Hij lijkt den Beul
Te Lubeck veul,
En de Regters te Stade. [3]

---

[1] Naar eene ets van Kornelis Dusart, die het jaartal 1695 draagt, ons uit zijne prentverzameling medegedeeld door den heer W. H. J. van Kempen te Amsterdam. Deze "heelmeester" zoowel als de vroeger vermelde "vermaarde schoenmaker" en de dorpskermis van 1685 (zie bl. 20 en 136) behooren tot het beste etswerk van dezen meester. Vergl. Mr. C. VOSMAER, *de Schilderschool*, bl. 12.

[2] Deze vier regels zijn onderteekend A. B. Denkelijk zijn zij van Abraham Boogaert.

[3] JEROEN JEROENSE, II D. bl. 13.

Waaruit tevens blijkt, welke vermaardheid die beul en die regters destijds hadden.

Welk uithangteeken Meester Hans vóor zijnen winkel heeft, kunnen wij wel niet zien, maar ligt radeu. Ieder chirurgijn toch steekt aan zijn deurpost of zijn luifel een vlaggestok uit, die rood, wit en blaauw geschilderd is.

Hé! dat laat zich begrijpen bij een haringman of een kat-en-hond, aan een victualiewinkel of een werfhuis, maar wat beduidt dat bij een barbier? —

't Uitsteken van den vlaggestok, heeft zijn oorsprong van zulken, die gevaren hadden als scheepsheelmeesters. Deze werden, omdat ze meer ondervinding en menschenkennis opgedaan hadden, voor de bekwaamsten gehouden, en kregen de meeste klandizie. Maar nu was niets natuurlijker, dan dat anderen, die niet gevaren hadden, maar toch graag veel klandizie wilden hebben, zich dat onderscheidingsteeken ook aanmatigden, en zoo zag men weldra vlaggestokken bij alle chirurgijns. En behalve dit modern zeventiende-eeuwsch symbool, houden velen ook nog hun oud middeleeuwsch blazoen er bij, en hangen een bord uit, waarop de barmhartige Samaritaan geschilderd is, met dit of dergelijk bijschrift:

Dit is in den Barmhertigen Samaritaen,
Die oly en wijn in de wonden heeft gedaen.

Bekijkt gij nu den Meester zelven eens, dan ziet gij, hoe een zeventiende-eeuwsch chirurgijn er uitzag: als geleerde draagt hij een kap; gelijk de schoolmeester zijn schrijftuig [1], zoo draagt hij zijn koker met instrumenten op zij, en even als de schoenmaker [2] zijn els op de muts, zoo voert hij het scheermes op den kap.

Den scheerstoel heeft Teeuwis ingenomen, en op de tafel en in de vensterbank, in de kast en aan den wand, overal pronken zijne *utensilia:* scheerbekken, zalfdoozen, potjes, flesschen, vijzel, scheerriem, handdoek, schaar, kammen, spiegeltje, tangetje, enz. En deze zaken leeren u, dat "de exercitie van het Chirurgijns-ambt in drie poincten" bestaat, en wel "de functie van de Chirurgie, van Hayr-snyden ende Baertscheeren", waarom dan ook barbier en chirurgijn woorden van dezelfde beteekenis zijn. Elke verrigting met een scherp werktuig aan 's menschen lichaam behoort tot het chirurgijns-ambt, en 't gild waakt tegen, of liever klaagt

[1] Zie hiervoor bl. 225. [2] id. bl. 20.

eeuwig over inbreuken op zijne regten. De kwakzalvers kan het, spijt alle keuren, niet weren, en evenmin kan het den pruikemakers beletten haar te snijden; want daar dezen 't "na de mode" doen, en de barbiers naar oud gildegebruik, slecht en regt, of als de Amsterdammers plegen te zeggen: "na den rand van de ... pot" snijden, — zoo hebben natuurlijk de pruikemakers den meesten toeloop; maar zij worden dan toch verpligt het gild te voldoen door een jaarlijksche contributie, waartoe evenwel geen gildemeesters nog ooit een kwakzalver, kiezetrekker of likdoornsnijder hebben kunnen dwingen.

Eindelijk ziet gij op den plank een doodshoofd staan en aan den balk een gedroogden schorpioen hangen. Het eerste moet bewijzen, dat de Meester een anatomist, en de tweede, dat hij een natuuronderzoeker is. Zoo'n gedroogd mormeldier kan hij elken dag te Amsterdam aan den Sint-Teunis koopen, maar aan een goed doodshoofd komt hij zoo gemakkelijk niet. Het moet gestolen worden van 't galgeveld of uit het knekelhuis; en de arme drommel, die met de leverancie een broodje verdienen wil, komt, als hij gesnapt wordt, met zijn doodshoofd in den arm op de kaak te staan [1]. Stoutmoedige chirurgijns, die voor geen zwarte elven noch witte wijven vreezen, sluipen zelf te middernacht het knekelhuis in en zoeken hun gading. Wie daar den moed niet toe heeft, doet het 's avonds, als 't maantje schijnt Hooft vertelt er een grap van.

Een Amsterdamsch chirurgijn, Meester Wijbrant geheeten, ging "in de maneschijn wandelen met zijn wijf, 't kerkhofjen om." Dit kerkhof was dat van de Nieuwe Kerk. Voor de poort van 't Groot-school gekomen [2], waar het knekelhuis tegenover stond, keek Meester Wijbrant eens rond, en zag geen mensch op straat of stoep; trouwens 't was 't uur, waarop elk zijn avondmaal gebruikte.

"Wijfje!" zei hij, "wacht nu even; 'k wil gaauw een doodshoofd uitzoeken, dat kars en vars is, gaaf en goed."

"Och, een doodshoofd!" zei zij, "een doodshoofd! wat ben je toch gek!" —

"Ja, een doodshoofd," zei hij weêr, "vind je dat zoo zot? 't Zal pronken in mijn winkel boven op de kast. Sta hier, en wacht zoo lang." — En meteen klom hij den muur over en kroop 't knielsvat in.

"Och, Meester Wijbrant," riep zij weêr, "wat haal je in je zin? kom er gaauw uit!"

---

[1] Vergl. hierover bl. 303.

[2] Deze poort stond voor de steeg, die nu 't Blaauwenstraatje heet.

"Wacht!" riep hij, "dat ik er een zonder mortel zoek."

"Daar", zei hij van den muur afspringende, "daar is er een; draag het onder je schorteldoek."

Zoo kuijerden ze verder, de Gravenstraat door, den Nieuwendijk over, de Zoutsteeg in, en zoolang ging 't goed; maar, o wee! zoo als zij de steeg uit en op 't Water kwamen, blies de wind haar schorteldoek op, en, een tweede ongeluk! daar liepen juist eenige kwâjongens, die dadelijk begonnen te schreeuwen: "o toovenaarster! o tooverheks!" Maar ten derde kwam een geluk er bij, — hier was ook geen volk op straat, en eer de jongens de buren bijeengeschreeuwd hadden, waren Meester Wijbrant en zijn wijf de steeg alweêr in, en uit de voeten geraakt. Anders had hun die grap op een indompeling in het Damrak te staan kunnen komen, om vervolgens met een nat pak den nacht in de boeijen door te brengen en 's anderen daags op de kaak te staan.

Wat waagt er menig man uit liefde voor zijn vak!

Tegenwoordig heet de chirurgijn op zijn Hollandsch: "heelmeester" of "heelkundige," — en teregt, want hij stelt er prijs op, niet voor een halven meester of een halfkundige aangezien worden; en beide woorden staan op de Woordenlijst van De Vries en Te Winkel, en zullen dus te eeniger tijd ook wel in het Woordenboek komen. Maar onze voorvaders noemden den chirurgijn, kort en goed, "den Meester" zonder meer, en dit verdient opmerking. Meesters waren er, in stad en land, velen en velerlei, van allen rang en stand, met voor- en bij- en achtervoegsels: burgemeesters en gildemeesters, school- en schermmeesters, kerk- en keukenmeesters, rent- en rekenmeesters, rot- en ritmeesters, meesters van de gekroonde pen en meesters van den scherpen zwaarde, meester-kleêrmakers en meester-spekslagers en duizend anderen, — maar de chirurgijn was "de Meester" bij uitnemendheid, zonder dat er iets bij of voor of achter hoefde.

Daar doelt Huygens op in zijn sneldicht:

> Een Smith heet meester Wilm, een Snijder meester Cent,
> Een Beul heet meester Dirck, een Raedsheer meester Steven;
> Elck moet hey naem en konst op 't meesterschapp toe geven:
> Maer of ghy, sonder hey, den Meester soght, ick ben 't.

Ja wel, hij was 't, en zijn meestertitel zoo in 't spraakgebruik gewortelt, dat er al vroeg een werkwoord "meesteren" uit gegroeid is, dat

[1] *Ware-nar*, 3e Bedr. Laatste Toon.

niet anders beteekende dan "'t behandelen van een gekwetste door den chirurgijn" [1]. Terwijl "te meester gaan" wilde zeggen: "onder chirurgijns behandeling zijn" [2], en 't woord "meestergelt" geen salaris van een schoolmeester of eenig ander soort van meester, maar uitsluitend dat van den chirurgijn aanduidde [3].

[1] Ziehier een paar voorbeelden, als er honderden in oude rekeningen te vinden zijn:

"Dat hy die luyden, die de pestilentie hadden, laten ende meysteren soude". Thesauriers Rek. 1558. — Dr. P. SCHELTEMA, *Aemstels Oudh.* IV D. bl. 242.

"Meister Godevert den syroergiin, die tot Hoirne trecken soude tot enen Ingelscen ridder, om siin been, dair hi in gequetst was te meisteren." Grafelijke Rek. 1398. — Dr. E. VERWIJS, *De oorlogen van Hertog Albrecht*, bl. 156.

[2] "Die seer gequetst geweest hadde in Oistvrieslant ende in den Haag te meester gegaan hadde." id. bl. 34.

[3] "Die seer gewont geweest hadde, sijn meestergelt mede te betalen." id. bl. 232.

HISTORISCHE ANEKDOTEN.

V.

NAAMVERKNOEIJING.

Daar lachte Onno Zwier van Haren om, toen hij vertelde, dat de Engelschen den Hollandschen admiraal Jan van Duivenvoorde *John Vandenvoord* noemden en een Franschman den Frieschen admiraal Tjerk Hiddes verdoopte tot *Kierkides;* maar ziehier een voorbeeld, dat nog fraaijer is.

Jean de Parival, een Fransche-taalmeester te Leiden in 't midden der 17e eeuw, schreef een boek, dat hij *Les delices de la Hollande* noemde, en vertelde daarin, dat de vaandeldrager van de herdoopers bij den bekenden aanslag te Amsterdam in 1535, was "appellé *Groet belite*, ou pour mieux dire: grand belistre". Hij gaf dus nog zijne verklaring op den koop toe.

De man, dien hij bedoelde, was niemand anders dan Hendrik Goedbeleid; — deze was een oud soldaat, en "Goedbeleid" zeker zijn militaire naam, gelijk anderen dien van Helt en Onversaagt en dergelijken droegen. Maar hoe kwam nu Parival dien naam zóó te verknoeijen? — Pontanus,

dien hij ongetwijfeld gelezen heeft, had Goedbeleid gelatiniseerd tot *Goetbelitus;* doch onze taalmeester begreep daar 't fijne niet van. Hij deed dus, wat taalgeleerden nog wel doen met woorden, die zij niet begrijpen, — hij veronderstelde een verkeerde lezing en schoof er een *r* tusschen. Zoo kreeg hij *groet belite*, en maakte er met een Franschen slag *grand belistre* van; en dus was Goedbeleid een "groote guit".

Maar 't zijn geen vreemdelingen alleen geweest, die zoo Nederlandsche namen verhaspelden, — onze eigene geschiedschrijvers konden 't ook wel.

Onder de watergeuzen komt een Homme Hettinga en een Douwe Glins voor, beiden Friesche edelen; maar sommigen onzer historieschrijvers, b. v. Hooft en Bor, herdoopten hen, en schreven: "Oom Hedding en d' Oovelens." Onno Zwier van Haren schreef die verknoeide namen ook op zijne lijst. Zoo schoot, wie om anderen lachte, zelf bokken. Maar hij voegde er nog wat bij: de eerste moest een Zwollenaar, de tweede een Brabander zijn. Zoo werd door den edelen Frieschen dichter, niet slechts der edele Friezen naam, maar zelfs hunne nationaliteit verloochend!

Zoo al niet voor 't eene, althans voor 't andere had jonker Onno toch een autoriteit, en wel — zijn schoolmeester. Toen hij nog een jonkertje was en te Zwol schoolging, plagt de rector tot een knaap, die braaf leerde, te zeggen: "Jij zult nog een brave geus worden als Oom Hedding!" en hij noemde den jongens straat en huis, waar die Oom gewoond had. Nu, dat die Zwolsche rector een oom had gehad, die Heddink heette, laat zich hooren, want namen, die op *ink* uitgaan, zijn in Overijsel niet zeldzaam; en dat de rector dezen oom schertsende verwisselde met den "Oom Hedding", dien hij bij Hooft en anderen als watergeus genoemd vond, laat zich ook wel hooren. Maar dat jonker Onno die aardigheid van de schoolbank meê- en in zijn "historisch verhaal" opnam, is — belachlijk.

Toch maakte Van Meteren 't nog zotter. Hij plakte Oom Hedding en Dovelens aaneen, en praktizeerde er een schip van. De watergeuzen namen, zoo schreef hij, "een fraai schip van Antwerpen, Oom Heddingh Dovelens, in Spanje rijk gelaaden, met nog een Biscains schip" [1].

Toen Wagenaar dit las, begreep hij, dat die naam nog beter voor een schipper dan voor een schip paste, en verbeterde het dus: "Voorts leest men, dat een der twee koopvaardijschepen, door Lumei onderweg genomen, gevoerd werdt door Oom Hedding Dovelens van Antwerpen" [2]. —

---

[1] Uitg. 1749. II. D. bl. 22. [2] *Vad. Hist.* VI. D. bl. 345.

Mooi! zoo waren toen twee Friesche edelen vergoocheld tot één Antwerpschen schipper.

VI.

TSAAR PETER.

Voor eenigen tijd las men in de couranten hoe Rusland het tweede eeuwfeest vierde der geboorte van den man, aan wien het zijne grootheid te danken heeft, en daarbij is natuurlijk ook het kleine Holland herdacht, waar die groote man zich gevormd had, om zijn rijk te hervormen.

Het Tsaar-Petershuisje te Zaandam is wereldberoemd. "Zie daar," roept elk, "o magtig rijk! uw wieg. Daar heeft uw Tsaar den purperen mantel tegen 't graauwe werkbuis, en den schepter tegen bijl en hamer verwisseld. In die houten hut ontwierp hij de plannen, die den grondslag hebben gelegd tot uwe grootheid!"

Maar 't is niet waar. De werf, waar Tsaar Peter een schip heeft helpen timmeren, lag niet te Zaandam, maar te Amsterdam achter Oostenburg; en niet te Zaandam in 't vermaarde huisje, maar te Amsterdam "in zijn logie en slaapkamer" op de Oostindische werf, ontwierp hij gezegde plannen. Te Zaandam heeft Peter slechts ééne week gewoond, maar te Amsterdam al den overigen tijd van zijn verblijf in Holland; en van hier schreef hij aan den patriarch Adriaan te Moskou: "Ik bevind mij hier in de stad Amsterdam zeer wel, en betracht er het woord Gods tot onzen vader Adam gesproken: *in het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten*."

Het huisje te Zaandam is bij toeval bewaard gebleven en beroemd geworden; — en bij toeval is het huis op de Oostindische werf te Amsterdam in vergetelheid geraakt, en eindelijk gesloopt, zonder dat iemand er zich over bekommerde; maar het laatste had nog ruim zooveel als 't eerste verdiend in waarde gehouden te worden.

De werf, waar de grootmagtige Tsaar scheepstimmerman was, en een voorbeeld gaf, dat eenig is in de wereldhistorie, — het voorbeeld van een monarch, die in den bloei des levens afdaalde van den troon, om onder vreemden door arbeid zich te bekwamen voor de groote taak: een volk te herscheppen en een rijk te grondvesten, — die werf bestaat niet meer; doch op de plek, waar zij gelegen was, behoorde een gedenkzuil te staan,

zonder beeld of praal, maar eenvoudig met dit opschrift: "De wieg van Ruslands grootheid." —

Opmerkelijk is 't, dat den Tsaar, toen hij weêr in Rusland teruggekeerd was en als alleenheerscher op den troon zat, altijd de zucht bijbleef om scheepstimmerman en Hollander te zijn.

Timmeren was zijn lust en leven, en men kon hem dikwijls onder 't werkvolk op zijne eigene werven vinden. Eens toen hij den Pruisischen ambassadeur ten gehoore zou ontvangen, liet hij dezen ook maar op de werf komen. De Tsaar zat juist in den mast van een nieuw fregat, en noodigde den heer baron bij zich boven.

"Dank je wel", zei deze, "ik heb geen mastklimmen geleerd".

"Dan zal ik wel eventjes beneden komen", hernam de Tsaar, en liet zich, als een matroos, langs een touw afglijden. Toen verleende hij, in zijn werkpak, op het scheepsdek, den verbaasden baron de verlangde audiëntie.

Met niemand ging Peter liever om dan met Hollandsche schippers en kooplieden, en hij gedroeg zich graag als een der hunnen. Eens was hij meê te begraven geweest, om 't lijk der huisvrouw van den koopman Borst ter aarde te bestellen. Bij 't doodmaal in 't sterfhuis zat Peter ook meê aan, en naar oud gebruik ging de beker lustig rond. De gezondheid der keizerin moest gedronken worden, en de beurt was aan den zoon van een der schippers. De jonkman stond eenige oogenblikken met den bokaal in de hand, om te bedenken, wat hij zeggen zou, om 't eens heel mooi te maken. Eindelijk was hij klaar, wendde zich tot den Tsaar, en sprak zoo luid hij kon:

"Mijnheer de groote Pieter! lang leve Uwe vrouw, mevrouw de Keizerin!"

"Ben je gek, jongen?" riep zijn vader, die opsprong en hem den bokaal uit de hand rukte; "is dat manier van spreken? Ik zal 't voor jou doen!" En zich nu op zijne beurt tot den Tsaar wendende, sprak hij:

"Lang leve Zijne Majesteit, Mijnheer Keizer Pieter! Lang leve hare Excellentie, de Vrouw Keizerin!"

"Dat was goed!" riep de Tsaar lachend: "dat was goed! ik dank je, schipper!"

OUDE SPREEKWOORDEN.

V.

Er is eens een groot held geweest, die Roeland heette. Hij was een der twaalf paladijnen van Karlemanje, en, gelijk deze de Agamemnon, zoo is Roeland de Achilles der middeleeuwen, van wien de sage zooveel verbazende heldendaden verhaalde, dat hij de held der troubadours, minnezangers en minstreels, zoowel als van sprooksprekers en romanschrijvers werd. Zijn roem weêrklonk van de Pyreneën tot de Hollandsche blinkerts, van Ronceval tot Bremen; en toen in Italië de poëzij een hooger vlugt nam, dichtte Bojardo zijn *Orlando inamorato* en Ariosto zijn *Orlando furioso*, welk laatste in alle talen van West-Europa overgezet is.

Maar niet enkel in *contes et fabliaux*, in de ballade en 't romantische epos leefde Roelands naam, — ook in romaneske oorden, bij rotswanden en stroomen, ja zelfs binnen de steden, in klokketorens en steenen beelden.

Een hooge bergpas in de Pyreneën, thans slechts door sluikers betreden, draagt nog den naam van Roelandsbres. Waarom? Omdat hij eens, den kortsten weg zoekende om de Saraceenen te overvallen en in de pan te hakken, met zijn onvergelijkelijk zwaard Durandal deze bres in den rotswand hieuw.

Aan den Rijn wijst men u den hoogen Roelands-eck, en vertelt u, dat de held daar zwaard en harnas weggeworpen en een kluizenaarspij aangetrokken heeft, en dag en nacht te turen zat naar zeker nonnenklooster op een eilandje in den Rijn. Waarom? Omdat in dat klooster een jongejuffrouw school, die hem ontloopen was.

Klokken werden naar hem gedoopt; in tal van steden bombamde "de groote Roeland." Waarom? Omdat hij de schrik der vijanden van 't Christendom geweest was, moest een klok, naar hem gedoopt, ook wel de beste duiveljager in de lucht zijn [1].

In verscheidene steden had men steenen beelden, die zijnen naam droegen. Waarom? Daar zijn de geleerden 't niet over eens, als wij zoo aanstonds zien zullen.

Eindelijk speelde Roeland ook in de spreekwoorden zijne rol, en wel onder tweeërlei titel: de razende en de steenen.

"'t Is een razende Roeland," zei men zoowel van iemand, die wat doldriftig van aard was, als van hem, die allerlei malle streken bedreef; en ieder, die Ariostoos bovengenoemd epos gelezen heeft, weet, hoe razend Roeland werd en wat dolle dingen hij deed, uit woede en razernij, omdat zijn lief, de schoone Angelika, met een ander was gaan kermishouden.

"'t Is een steenen Roeland," wilde 't zelfde zeggen als: "'t is een houten Klaas" [2], namelijk: een lummel, waar geen ziel of leven in was.

"Hij stond als steenen Roeland," zei men van iemand, die, door verbazing of ontsteltenis, verstomd had staan te kijken; b. v. in den *Willem Leevend:* "Rijzig ontstelde; hij stond als de stomme stiene Roeland."

Ook een stijfkop of een ongevoelig mensch werd een steenen Roeland genoemd; ziehier een voorbeeld uit Asselijns kluchtspel: *'t Kraambedt of Kandeelmaal van Saartje Jans:* "Je zoudt eer metje kop deur een muur loopen, eer datje hem zoudt bewegen, zulk een stiene Roeland is 't."

---

[1] Vergelijk hiervoor bl. 55, 56.

[2] Dit spreekwoord doelde op een houten beeld van den heiligen Nikolaas, waar Roemer Visscher in een zijner puntdichten van zei:

Claes van hout can loopen noch springhen.

Als men iemand, die om geld te leen kwam vragen, met een kort woord wilde afwijzen, zei men: "ik zal je een briefje op steenen Roeland geven." En wie papieren had, waar geen duit op te halen was, noemde die: "Quitantiën op Roeland Steen."

En wanneer men aan een goed vriend, die een blaauw oog had, vroeg: "Zeg, heb jij te nacht met den steenen Roeland gevochten?" — dan was dit een eufemisme voor: "ben je dronken t' huis gekomen?"

Al deze spreekwoorden van den *steenen* Roeland hadden hun oorsprong van het beeld, dat als vignet aan 't hoofd van deze dissertatie staat, en zij waren voornamelijk te Amsterdam in zwang, waar dat beeld te prijk stond op den Nieuwezijds-voorburgwal, tegenover de Kolk, in den stoep van het vierde huis van de Korte-kolksteeg. Het was levensgroot, maar in 1772, toen Kasper Philips 't afteekende, al zeer oud en deerlijk geschonden; en toch kennen wij er geen volledigeren afbeelding van. Deze Roeland was in ridderlijk kostuum, en droeg over het harnas een rok, die met ruime plooijen tot op de knie hing. Op 't hoofd had hij een kaproen of bonnet, en voor de borst een schild met een kruis. Mogelijk heeft hij weleer in de regterhand een zwaard gehad, en met de linker het schild voor de borst ondersteund, maar die handen had hij reeds lang vóór 1772 verloren.

Die Amsterdamsche Roeland was toen hier te lande de eenige. Of ook in andere steden van ons vaderland weleer Roelandsbeelden gestaan hebben, weten wij niet, maar mogen het vermoeden, al maken de stedebeschrijvers er geen melding van; want van het Amsterdamsche hebben de zeventiende-eeuwsche stedebeschrijvers evenmin gesproken, en toen stond het er. Ook in verscheidene steden van 't Noordwestelijk Duitschland staan zij nog of stonden zij weleer op de markt te pronk, maar over den oorsprong en de beteekenis verschillen de sage en de geleerden, en de laatsten zijn 't onderling ook niet eens.

Naar luid der volkssage zouden het standbeelden zijn, opgerigt ter eere van den dapperen paladijn Roeland; doch volgens sommige Duitsche geleerden is daar niemendal van waar. Zij beweren, dat het eigentlijk gerigtszuilen waren, en de naam verbasterd is uit "Rugelands-säulen," dat zij afleiden van het oud-Duitsch *Ruge* (gericht); — een afleiding, die aannemelijker zijn zou, als de naam "Rugesäulen" luidde, want waar blijven die geleerden nu met dat "land", dat er tusschen zit?

Anderen meenen, dat de beelden werkelijk den naam des paladijns droegen, maar toch eene keizerlijke gerigtsplaats aanduidden; — anderen, dat zij

eene vrije keizerlijke marktplaats aanduidden; — en weêr anderen, dat de burgers hun Roeland hielden voor 't palladium hunner vrijheid, en er bij sommige gelegenheden omheen dansten even als de republikeinen van 't laatst der vorige eeuw om hun vrijheidsboom.

De vermaardste Duitsche steenen Roeland is die van Bremen; zoo vermaard, dat hij zelfs in ons land op uithangborden geschilderd werd, b. v. te Koevorden:

In Roeland van Breemen.

Dit 's Roeland met zijn Durandal,
Die om een vrouwmensch wierde mal.

Hij staat op de markt bij 't stadhuis, is in 1404 opgerigt en in 1466 vernield maar weêr hersteld, en wordt jaarlijks op den 18n October met bloemen omkranst [1]. De regeering dier vrije rijksstad liet in 1640 zelfs een medaille slaan met de stad aan de eene en den steenen Roeland aan de andere zijde, bij gelegenheid dat haar de rijks-vrijheid betwist werd, en zij zich o. a. ook op dat beeld als 't eeuwenoud bewijs dier vrijheid beriep [2].

Niets van dat alles is echter op den Amsterdamschen steenen Roeland toepasselijk, en het is een onopgelost raadsel, waarom hij daar stond.

Niemand — behalve een Leidsch doctor, die zijn bril niet ophad — heeft ooit beweerd, dat dit standbeeld ter eere van Karlemanjes neef zou zijn opgerigt; en nooit is de Nieuwezijds-voorburgwal een keizerlijke gerigtsplaats geweest.

Niemand — zelfs Jan Wagenaar, de Stads-historieschrijver, niet [3] — heeft kunnen bewijzen, dat de plek, waar deze Roeland stond, ooit een vrije keizerlijke marktplaats geweest is; en nooit hebben de Amsterdammers er hand aan hand omheen gedanst.

Niemand — behalve een navorscher, die zich vergiste, — heeft ooit dit beeld "het Amsterdamsche palladium" genoemd; en nooit heeft de Amsterdamsche regeering er een medaille van laten slaan.

De gantsche geschiedenis van den Amsterdamschen Roeland kan men bezingen in één vers:

Hij stond er, en werd weggenomen.

---

[1] *Aardbol*, V D. bl. 627. [2] *Navorscher*, XIX D. bl. 171.

[3] Hetgeen door Wagenaar is bijgebragt (*Amst.* II D. bl. 414) geeft geen 't minste licht aangaande de herkomst en bestemming van dit beeld. De Keurboeken, die hij aanhaalt, melden daar niets van, en "de oudste opdragtsbrieven van het huis" heeft hij niet gezien.

Jacobus Kok sprak, alsof dit een zeer bekende zaak ware, van "*de drie Roelands*, die in deze stad plagten te staan" (*Amst. Jaarb.* III D. bl. 451), maar vergat te zeggen, *waar* de twee andere gestaan hebben; — zeker omdat hij 't zelf niet wist.

Het laatste geschiedde "op den 4n Januarij 1774 op order van Burgemeesteren, door stads-werklieden."

Zoo ging hij heen, die groote paladijn!
Oud en vergaan, verbrokkeld en versleten.
Hoe oud hij was — heeft niemand ooit geweten,
En waartoe hij daar stond — was elk vergeten.

"Hoe oud?" zei de reeds genoemde Leidsche doctor, — "hoe oud? dat zal ik je wel vertellen. Ik hou dit beeld voor een zuiver overblijfsel van de achtste eeuw. Ik acht het zeer waarschijnlijk, dat het daar niet lang na 's Helds overlijden geplaatst is."

Kijk, — dat zou nog eens een merkwaardigheid mogen heeten! Te Amsterdam op den Voorburgwal omstreeks het jaar 810 of 820 een standbeeld voor Roeland opgerigt!! — Zoo wat vijfdehalve eeuw vóór dat er nog een Amsterdam bekend was!!! —

Verder geloofde die doctor, dat dit beeld den Paladijn in zijne natuurlijke gedaante en wapenrusting voorstelde, en hij vond hier dus:

1° een overtuigelijk bewijs van de kleeding der oude Nederlanders in de achtste eeuw;

2° een merkwaardig bewijs van de gestalte onzer landzaten in den tijd van Karel den Grooten;

3° een klaar bewijs, dat de menschen in den riddertijd niet van zulk een buitengemeene grootte en kloekheid waren als sommigen gemeend hebben, daar toch de steenen Roeland niet grooter was dan de geleerden in den pruikentijd waren [1].

Alles zeer kurieus! Maar had onze doctor den bril eens opgezet, dan zou hij aan 't kostuum wel gemerkt hebben, dat het beeld zeker niet ouder dan de Bourgondische tijd, en mogelijk wel een tijdgenoot van Maximiliaan was. En toen de bovengemelde navorscher, die, na de lezing van Le Francq van Berkhey, bij vergissing dit beeld "het Amsterdamsche palladium" noemde, vroeg: "wat is er toch van geworden?" luidde het antwoord: "verwandeld in biksteen" [2].

Ach, die biksteenkelder is een moordhol!

---

[1] Le Francq van Berkhey, *Nat. Hist. v. Holl.*. III D. bl. 488—491.

[2] *Navorscher*, I D. bl. 346, II D. bl. 210.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

XII.

IN 'T NAJAAR.

De zon des voorspoeds, die in den zomer van 1572 het vaderland zoo schoon had bestraald, ging in 't najaar bloedrood onder. Oranjes tweede veldtogt, waar alle vrijheidsgezinden, in 't Zuiden en in 't Noorden, hun hoop op gebouwd hadden, mislukte, gelijk vier jaren vroeger de eerste. Het faalde den Prins aan krijgskunst noch moed, maar toch was hij, als legerhoofd in 't veld, tegen Alva niet opgewassen.

Terwijl de Hollandsche Staten te Dordrecht de grondslagen legden van 't nieuw Gemeenebest, en Alva zijne strijdkrachten verzamelde om Bergen te herwinnen, verscheen Oranje met zijne krijgsmagt weêr aan de Maas.

Op 't zelfde oogenblik dat Alva in de legerplaats voor Bergen kwam, rukte Oranje Brabant in, en Mechelen opende de poorten voor hem. De alomheerschende stemming voorspelde een algemeenen opstand in de Zuidelijke Nederlanden, indien het den Prins gelukken mogt, Bergen te ontzetten.

Maar dit gelukte hem niet. De ommekeer van 't Fransche hof en de verraderlijke staatkunde van Karel IX en zijne moeder deden alle hoop op Fransche hulp in rook verdwijnen, en een bondgenoot in een vijand verkeeren. Oranje moest afdeinzen, en Bergen aan Alva overgegeven worden. Dit geschiedde op den 21ⁿ September.

Toen had de grimmige Dukdalf de handen weêr vrij, om zijn wraaklust bot te vieren, en de eerste stad, die 't misgelden moest, was het schoone en rijke Mechelen. Drie dagen lang werd er gewoed, — niets ontzien, niemand gespaard: geen kerken en kloosters, geen priesters en nonnen zelfs. En terwijl zijne soldaten moordden en plunderden, schreef Alva aan zijnen meester: "Het krijgsvolk is thans bezig op de inwoners de straf toe te passen, welke God hun blijkbaar heeft willen opleggen".

De god van Alva was dus geen zier beter dan de woedende Wodan der Germanen! Paus Pius heeft er zeker berouw van gehad, dat hij eens,

bij vergissing, aan dit monster een hoed en een zwaard present gaf.

Algemeen was de mismoedigheid in de Nederlanden; maar in Holland boezemde 's Prinsen komst, al werd hij door geen leger gevolgd, ieder nieuwen moed in. 't Was of met Oranjes verschijning het gevaar geweken, althans minder te vreezen was; en in de Statenvergadering te Haarlem verklaarden de Hollanders hunne hoop aan de zijne te hechten, en met hem alles te willen wagen. En dit zou spoedig noodig zijn.

Alva rigtte zich nu tegen de Noordelijke Gewesten. Don Frederik rukte Gelderland in, en zes weken na Mechelen onderging Zutfen hetzelfde lot. Onverwijld stelde Oranje zich aan 't hoofd van veertig uitgelezen vendels, om naar Overijsel te trekken; waar hij den vijand den gantschen winter bezig wilde houden en hem verhinderen iets tegen Holland te ondernemen, maar — de trouweloosheid zijns zwagers verijdelde dat plan. De laffe Graaf van den Berg vlugtte naar Duitschland; zijn leger verliep, en heel Gelderland en Overijsel vielen den Spanjaard weêr in handen; alleen de stad Bommel bleef Oranje getrouw.

En in Friesland ging 't, helaas! niet beter. Hoeveel verwachting men gekoesterd had van der Friezen "oude trouw en moed" en vermaarde vrijheidszucht, — zij bezweken in de ure der beproeving even ras als de weleer zoo hooggeroemde Geldersche dapperheid. Dokkum onderging 't lot van Zutfen; Joost van Schouwenburg deed als Willem van den Berg, en tusschen Eems en Flie bogen alle Friezen weêr den nek onder 't juk. Slechts eenige edelen, die dat juk niet torschen wilden, schaarden zich aan de zijde der Hollanders en Zeeuwen.

Want dezen stonden pal; maar dezen ook alleen.

Twee gewesten slechts, van de vijftien overigen lafhartig verlaten, bleven de zaak der vrijheid getrouw, en hielden, vijf jaren lang, alléén den strijd vol. De Hollandsche en Zeeuwsche burgerijen toonden door daden, dat tusschen Flie en Schelde de kern en kracht der Nederlandsche natie woonde, en zij het echte kroost der oude "vrije Friezen" waren.

Uit Gelderland stond den Spanjaard nu de weg naar Holland open, want ook Amersfoort was reeds afgevallen. Don Frederik rukte dus op Naarden aan. Het gruweltooneel, dat hij er op den 1n December deed aanrigten, is ieder bekend; en wie nimmer een oog sloeg in Hoofts "Nederlandsche Historiën", kent toch die ijselijk-schoone beschrijving van den moord te Naarden, die, als een meesterstuk van stijl, in zoo menige

bloemlezing is opgenomen [1]. Het uitmoorden en verwoesten dier arme stad werd door Alva, in zijn schrijven aan Filips, niet slechts de welverdiende straf eener kettersche bevolking, maar ook "eene toelatinge Gods" genoemd. Wel zeker, schijnheilige Inquisitie-beulen! Moordt en schendt, brandt en rooft, en als er geen bliksemstraal uit den hemel schiet om uw kop te treffen, roemt dan, dat God u alles toelaat!!

Bij den moord te Mechelen had Alva geschreven, dat het zeer nuttig was, zulk een exempel te stellen, opdat al de steden, die nog hernomen moesten worden, door schrik getroffen, zich onmiddelijk onderwierpen, en hem de moeite spaarden, ze een voor een met het leger bij te komen; en — al de Zuidelijke Nederlanden bogen gedwee.

Op het Zutfensch moordtooneel volgde de onderwerping van Gelderland en Overijsel; op dat van Dokkum bukte Friesland, om zich 't juk weêr op den hals te laten leggen. Zoo moest ook de schrik van Naarden heel Holland om 't hart slaan, opdat het zich moedeloos, wanhopend, genadesmeekend, aan de voeten van Don Frederik wierpe! Dit verwachtten Dukdalf en de Albanisten; maar het tegendeel gebeurde. De Hollanders en Zeeuwen toonden een ander hart: zij besloten zich liever tot den laatsten ademtogt te verdedigen, dan zich aan Dukdalf te onderwerpen, — eer met het zwaard in de hand te sterven, dan zich aan de Spaansche genade over te geven. Hierin waren Roomschen en Hervormden 't eens, want de Spanjaards verschoonden de eersten zoo min als de laatsten.

En van dien heldhaftigen en standvastigen tegenweer gaf Haarlem 't eerste voorbeeld. Onmiddelijk na Naardens verwoesting rukte Don Frederik voor Haarlem, en meende deze stad, die destijds wel een der grootste, maar niet der sterkste van Holland was, in den eersten aanloop te overrompelen, en dus met één slag Noord- van Zuidholland te scheiden. Maar de Haarlemmers verdedigden zich op een wijze, die zelfs de bewondering van Alva opwekte, en Don Frederik, na twee vergeefsche stormen, zoo moedeloos maakte, dat hij 't beleg opgebroken zou hebben, wanneer zijn vader 't hem niet verboden had.

---

[1] Twee openbare gedenkteekenen van dien moord vindt men te Naarden nog:

1° Den steen in den gevel der voormalige Waag in de Gasthuisstraat, die afgebeeld is in *de Uithangteekens*, I D. bl. 263.

2° De schilderij in 't stadhuis, die ik beschreven heb in den *Navorscher*, XVIII D. bl. 65.

BIJNAMEN.

IV.

DE KOEKETERS.

Koeketers is de oude bijnaam der Amsterdammers, en hoe ze daaraan gekomen zijn, meende Justus van Effen precies te weten. "Zij hebben dien buiten twijfel van de Utrechtenaars gekregen", schreef hij [1], "omdat, als het zomerweêr hen op de feestdagen naar het vermakelijk Sticht lokt, zij met heele troepen naar de Schoutensteeg marcheeren, daar de beste hijlikmaker verkocht wordt, en een genoegzame provisie opdoen, om den gantschen dag, straat op, straat neêr, daar, al wandelende, aan te peuzelen".

Ware Justus van Effen, in plaats van een Utrechtenaar, een Haarlemmer geweest, zoo zou hij met evenveel regt hebben kunnen schrijven: "De Amsterdammers hebben den bijnaam van Koeketers buiten twijfel van de Haarlemmers gekregen, omdat, als het zomerweêr hen op de feestdagen naar den vermakelijken Hout lokt, zij, na 't binnentreden der Spaarnwouderpoort, met heele troepen den winkel binnenstormen, waar *d'Amsterdamse Koek Eeter* uithangt [2], en een genoegzame provisie opdoen, om den gantschen dag daar, al wandelende, aan te peuzelen".

Neen, deze bijnaam is ouder dan de koekebakkerij in de Schoutensteeg en 't uithangbord te Haarlem; en van alle natiën, die bijnamen hadden, waren zeker de Amsterdammers 't minst met de hunne verlegen. De Amsterdammers waren van oudsher zeer liberaal: zij maakten zich om geen aardigheid boos, waar 't gezegde uithangbord 't sprekend bewijs van was. Geen Haagsche winkelier, die op klandizie van Leidenaars of Delvenaars hoopte, zou 't gewaagd hebben "den Hondehanger" of "den Kalverschieter" uit te hangen; — geen Haarlemmer zou op den Amsterdamschen Haarlemmerdijk een kroeg of winkel zijn binnengetreden, waar een zwerm muggen voor den luifel geschilderd was; — maar zonder schroom hing een Haarlemsche koekebakker "den Amsterdamschen Koeketer" uit, en had er te meer toeloop om, want de Amsterdammers, in plaats van zich er over

[1] *Holl. Spect.* van 31 Dec. 1734. N°. 332.

[2] Die hangt er nu niet meer. Zie *de Uithangt.* I D. bl. 286, 1872.

te "versagrijneeren", deden hun best om zich dien zoeten titel steeds waardig te betoonen. "Beter koeketers dan doodeters", zeiden zij, en smulden aan "bestaitjens" en halletjes, aan konfijte- en begijnekoek, "dat het sta zei".

Maar hoe waren ze aan dien bijnaam gekomen? — Op zeer eenvoudige wijze: hun Stads-patroon was de groote Koekheilig; en ofschoon deze ook nog vele andere steden en dorpen, natiën en tongen onder zijn patronage had, nergens werd hij zoo hartelijk en volop, zoo rijkelijk en algemeen gevierd als te Amsterdam; gelijk ik reeds vroeger duidelijk verteld en klaar bewezen heb in zeker Sinterklaas-traktaatje, dat te vinden is in mijne *Amsterdamsche Kleinigheden* [1], waarom ik het hier niet andermaal behoef te vertellen of uit te leggen.

Maar zie, toen de Amsterdammers dien ouden bijnaam al lang, denkelijk wel anderhalve eeuw, gedragen hadden, kregen ze eens — 't was juist in de helft der 16e eeuw — op 't onverwachtst een nieuwen, en wel een die hun niemendal beviel, want het was een heel akelige: Menschenvillers!

Rrrrrr! hoe kwamen ze daar nu aan?

Dien hadden ze aan 't Chirurgijnsgild te danken, dat destijds al ver genoeg op de baan der wetenschap gevorderd was, om te kunnen overgaan tot de anatomisatie, welk "hooghnoodigh werck" echter bij de priesterschap zoowel als bij de domme menigte een ijselijken afschuw verwekte. Want de christelijke middeleeuwen stonden in dat opzigt nog op geen hooger standpunt dan de heidensche oudheid.

De ouden hadden een onoverwinnelijken afschrik van 't ontleedmes, en de middeleeuwers evenzeer. De heidenpriester verklaarde de anatomie van den mensch voor heiligschennis, en de christenpriester was geen zier wijzer. De eersten, die er zich eens aan waagden, waren de Alexandrijnsche geleerden, drie eeuwen vóór 't begin onzer jaartelling, maar 't bijgeloof hield den voortgang tegen. Bijna vijf eeuwen later verzamelde Galenus alles wat er te dien tijde in dit vak gedaan en bekend was, en zijn boek werd en bleef vele eeuwen lang het chirurgijns-orakel. In 't begin der 14e eeuw wilden de Boloneezer geleerden het voorbeeld der Alexandrijnsche volgen, en de wetenschap verheffen boven 't bijgeloof. Professor Mundinus begon lijken te ontleden; maar spoedig verscheen er een pauselijke bul om de wetenschap er weêr onder te drukken. Mundinus had er toch al genoeg

[1] Uitg. bij C. L. Brinkman, 1864.

aan gedaan, om er een boek met mooije teekeningen van te kunnen maken, dat echter eerst twee eeuwen na zijn dood in 't licht kwam: 't verscheen in 1548 te Pavia in folio met houtsneêprenten. "Ja maar", zeiden toen de chirurgijns, die niet langer de wetenschap onder 't bijgeloof wilden laten bukken, "daar hebben wij niet genoeg aan. De geheele en particuliere dispositie van den lichame kan veel beter geëxamineerd en verstaan worden uit de anatomisatie, dan schriftelijk en bij gekonterfeite figuren". Er werd in dien tijd alom voor de anatomie geijverd; in de Nederlanden was 't Vesalius, de lijfarts van Karel V, die er zich voor in de bres stelde, wat de Inquisitie hem te gelegener tijd wel heeft weten in te peperen.

Hoe zonderling oordeelt het bijgeloof! Levende menschen te pijnigen en te martelen achtte het een christelijk werk; maar het lichaam na den dood te kerven noemde het een gruwel!!

De eerste ontleding van een menschelijk lichaam in ons vaderland had te Amsterdam plaats in 1550, waartoe het lijk van een gehangen dief gebruikt werd, en dit baarde toen zulk een opzien, dat de Amsterdammers alom "voor Menschen-vilders uytgekreten wierden". Wat de stad tot eer had moeten strekken, werd haar door het domme volk tot smaad gerekend.

Maar geen twintig jaren duurde 't of de Amsterdammers kregen alweêr een anderen en wel den leelijksten scheldnaam, die er te bedenken was: M o o r d d a m m e r s!

Sssssss! Hoe kwamen ze daar toen aan?

Ach! dat was om het gruwelijk pijnigen en martelen van levende menschen om 't geloof, onder de heerschappij van Joost Buyck en zijn vrienden! [1] — En dien naam raakte de stad niet kwijt dan nadat zij geus geworden was in 't laatst van Mei 1578.

De scheldnaam "Menschenvillers" hield het nog veel langer uit. In de tweede helft der 17e eeuw reed, als Domselaer zegt, dit knippelveersken nog op de tongen:

> De naem van *Koek-eeters* zijnse quijt,
> *Menschen villen* geeft beter profijt. [2]

Maar dit schijnt toch in 't laatst dier eeuw ook in vergetelheid geraakt te zijn, want in de 18e eeuw was 't weêr, als van ouds, Koeketers voor

---

[1] Hooft, *Ned. Hist.* bl. 306. — Wag., *Amst.* I D. bl. 328 en 366.

[2] Doms., *Amst.* IV B. bl. 199.

en na; en die bijnaam bleef leven tot in 't midden onzer eeuw. Wie den juisten datum van zijn verscheiden weten wil, heeft slechts in Haarlem te onderzoeken wanneer 't voormelde uithangbord weggenomen is.

V.

DE KALVERSCHIETERS.

De burgers van het stille en statige Delft zijn, sedert ten naaste bij driehonderd jaren, in het bezit van den bijnaam, die hierboven staat uitgedrukt, maar wat zonderling is — niemand weet, hoe ze er aan gekomen zijn. De Delvenaren weten 't zelf niet; hun geleerden weten 't niet; ja zelfs hun archivaris weet het niet. En toch moet het wel een gerucht-makend feit geweest zijn, waar zoo'n gantsche stad om gesobriquetteerd werd; en allerzonderlingst is 't, dat geen historie- noch Delftsche kroniekschrijver gezorgd heeft, dat wij weten, wat er gebeurd is; en allerbetreurenswaardigst is het, dat er zelfs in 't archief geen nota van gevonden wordt! — Al wat de sage er van bewaard heeft, is vervat in dit rijmpje:

De vrome Delvenaren
Die schoten een vet kalf,
Als sij verdrukket waren
Ten tijde van Dukdalf.

In de 17e eeuw viel het in de omliggende plaatsen bijzonder in den smaak, om er geschilderde glazen en uithangborden meê te vercieren. Te Delftshaven las men op zulk een glas:

De vrome burgers van Delft schoten in de tijden van Dukdalf
Een groot vet kalf.

Wat ons niet meer leert, dan we uit het bovenstaande rijmpje reeds weten, terwijl het volgende treurdicht, dat denkelijk terzelfder plaatse op een uithangbord stond, ons geen helderder licht geeft:

KLAGTE VAN DEN DELFSCHEN BOER, OVER HET DOOTSCHIETEN VAN ZIJN KALF.

Hier leid die arme onnoozelheid.
Al wie het hoort uw druk beschreit;
Daar gij geen kindren oit deed schreijen,
Moet gij zo van de wereld scheijen?
Og, had Dukdalf hier noit verkeert,
Gij waart zo niet gemassacreert. [1]

[1] JEROEN JEROENSE, I D. bl. 74 en 130.

Een Schiedammer had eens gehoord, dat het digtbij 't kruidhuis gebeurd was, en gaf dit op zijn glas te lezen:

De Delfse vrome Burgerij
Hebben in Duc d'Albaas tijden,
En van de Spaansche muiterij,
Daarom de moed niet laten glijden:
Maar schoten, met een groot gedruis
En ongemeene dapperheden,
Een Kalf, ter zijden van 't kruithuis,
Met kruit en loot door al zijn leden.

De Delftsche archivaris, Mr. J. Soutendam, heeft zich veel moeite gegeven, om "den juisten tijd, waarin het kalverschot viel", te ontdekken, maar het niet verder kunnen brengen dan tot de meening, "te mogen aannemen", dat die "tusschen de jaren 1573 en 1575 moet gezocht worden" [1]. Maar al zoekt men tusschen die jaren, men vindt geen geschoten kalf. Wel beproefden de Spanjaards in 1574 eens een aanslag op Delft, hopende door verraad van binnen er in te komen; doch weken spoedig terug, toen zij merkten, dat ze in den val liepen. "Zij waren", zegt van Meteren, "met het paardevolk omtrent drieduizend sterk, daar die van Delf *te laat onder schoten*"; maar dat ze *een kalf schoten*, zegt hij niet [2].

Justus van Effen heeft er in zijn Hollandschen Spectator ook het zijne van gezegd, en wel onder het motto: *Falsum maledictum malevolum mendacium est*, wat in het Hollandsch zeggen wil: "Schelden en liegen is één potnat". Wanneer 't geschied was, wist hij ook niet; wel, dat het niet mooi was, de vrome Delvenaars daar telkens meê te plagen, daar toch in allen gevalle de man, die schoot op 't geen hij meende een vijand te zijn, zijn pligt deed: dat het naderhand bleek een kalf te zijn, kon hij niet helpen, en 't is "duizendmaal beter kalven voor vijanden, dan vijanden voor kalven aan te zien" [3]. Hij had er nog bij kunnen voegen: de Amsterdammers hebben wel eens op een sleeperspaard geschoten, dat zij voor een regiment ruiterij aanzagen [4], waarom zou een Delvenaar zich dan ook niet kunnen vergissen? Ja, 't eenige verschil is maar, dat wij weten wanneer 't eerste gebeurd is, namelijk in 1650, en dat de Amsterdammers er geen bijnaam van kregen; maar wanneer

---

[1] *Mededeelingen uit het Arch.* bl. 157 en *Nav.* IX D. bl. 105.

[2] Uitg. van 1749, II D. bl. 279.

[3] *Holl. Spect.* van 31 Dec. 1734, N°. 332.

[4] Zie mijn verhaal: *Een angstvolle nacht*, in de *Castalia* van 1870.

't laatste gebeurd is, weten wij niet, en toch dragen de Delvenaars er tot heden toe den bijnaam van.

De meening van den heer Soutendam, dat het kalverschot tusschen 1573 en 1575 moet gezocht worden, komt mij niet zeer waarschijnlijk voor; liever houd ik mij aan het rijmpje, en denk aan den tijd, toen de Delvenaars "verdrukket waren"; dat wil zeggen: toen de Delftsche regeering nog de Spaansche zijde hield, en dus van April tot Julij 1572. Zoodra 't gerucht van den Rotterdamschen moord [1] te Delft kwam, hadden de schutters en burgers de poorten gesloten, en waakten voortdurend, ondanks den Magistraat, die meerendeels uit Albanisten bestond, tegen 't inkomen van Spaansche soldaten. Daar evenwel de omliggende steden door de Spanjaards bezet waren, verkeerde Delft nacht en dag in gevaar van overrompeling; en zoo kon 't ligt gebeuren, dat een burger, die den muur bewaakte, losbrandde op 't minste geritsel, dat hij in den nacht vernam, en eens een kalf in de wei het slagtoffer van die loffelijke waakzaamheid werd.

[1] Vergl. hiervoor bl. 142.

PIETJES EN PIETJESWAGENS.

De Pietjes waren *niet allen* gebocheld [1]; ik herinner mij zeer fraaije exemplaren in mijne jeugd gezien te hebben, die even vlak waren als andere munten. 't Deuken der pietjes is echter al geschied, vóór den tijd der kwartjes; 't moet geschied zijn, om ze niet bij vergissing voor een schelling uit te geven.

De wagens, die vroeger tusschen Middelburg en Vlissingen reden, waren een soort van phaëtons, maar niet zeer gemakkelijk. Ik heb er in der tijd genoeg verdriet van gehad; maar men behoefde niet voor "op hol gaan" te vreezen, — de paarden waren te na aan hun einde. Zij heetten Pietjeswagens of bij verkorting Pieten, maar men betaalde *niet altijd* [2] een pietje. Dit was 't geval als er vier personen in den wagen plaats namen; maar reed men met drieën dan betaalde men ieder zeven, en met tweeën negen stuivers ieder: alléén betaalde men veertien stuivers vracht.

Middelburg. Is. de Waal.

[1] Vergl. hiervoor bl. 285, regel 11. — [2] id. regel 18.

IJsvermaak in 1691.

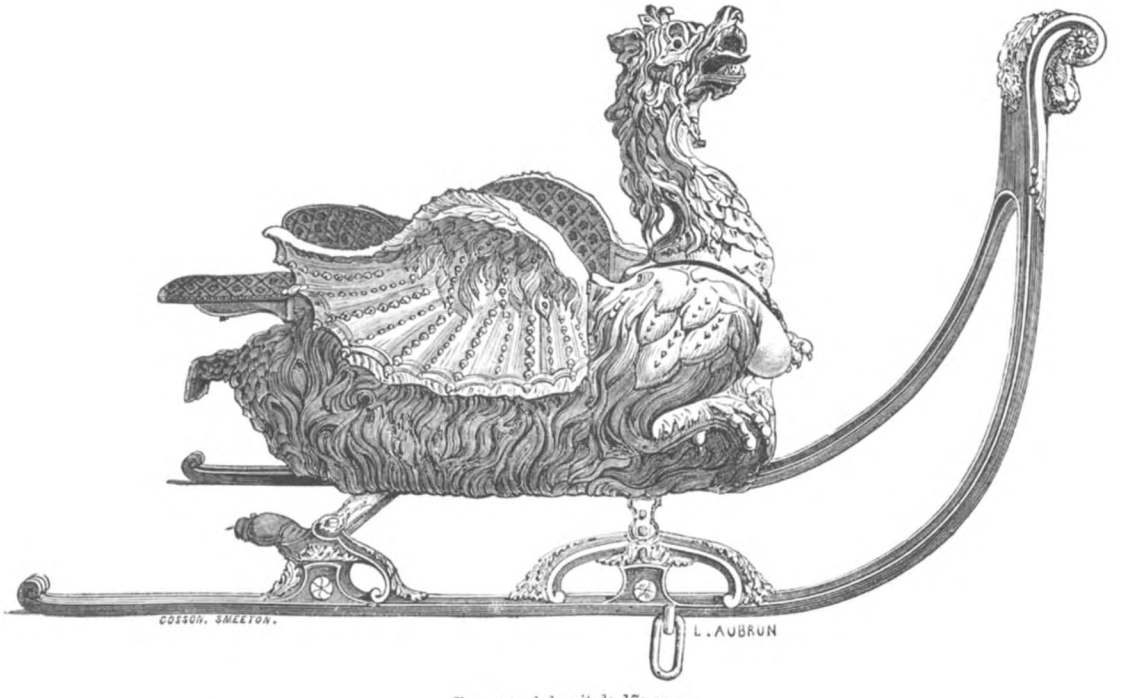

Een narreslede uit de 17e eeuw.

NARRESLEDEN UIT HET LAATST DER 17e EEUW.

Toen koning Willem op den 5n Februarij 1691 zijne plegtige intrede in den Haag deed, waarvan wij vroeger spraken [1], was niet alleen de weg vol joelende en juichende kijkers, maar ook de gracht vol pronkende narren en zwierende schaatserijders; want bij een Hollandsch winterfeest mogten die niet ontbreken, en de "Koninckliicke Triumphe" zou niet volledig geweest zijn, indien de Hagenaars die niet met hun mooiste narretjes opgeluisterd, en de knapste rijders er niet op schaatsen bij gedanst hadden.

Van die mooije narresleden vindt gij hier een paar nageteekend van de reeds genoemde plaat van Romeyn de Hooghe. En wilt gij nu deze sleden eens vergelijken met die van veertig jaren vroeger, welke in ons vorig Deel bij bl. 354 zijn afgebeeld, dan zult gij opmerken, dat de vorm al vrij wat veranderd en vercierd is. De Arkadische geest, die toen zoowel de lier der poëten als 't penseel der schilders, zoowel het tooneel- als het landvermaak beheerschte, liet zich zelfs op het ijs niet onbetuigd: de een gaat met een Meermin, de ander met Venus' vogel uit narren.

Maar de slede, die op 't andere plaatje staat, vertoont u een grimmigen tegenhanger in de gestalte van een gevleugelden draak. 't Origineel berust in het Musée Clugny te Parijs. De draak is geheel verguld, maar de geopende muil en de tong zijn bloedrood, en de oogen een paar roode kristallen. Om den hals van het beest hangt een blaauwe glazen bol aan een blaauw koord, — welk halscieraad voor een draak vrij zonderling staat. De bak is van binnen gevoerd met blaauw satijn, dat geborduurd is met ruiten, en het zitbankje is met dezelfde stof bekleed. De steunders en sleepers zijn rood met vergulde randen.

De heeren van 't museum weten niet, of deze narresleê een Russische of een Hollandsche is; — vreemder is 't, dat zij de noodwendige vereischten mist, om dienst te doen, want er zijn onder de sleepers geen ijzers, en er is aan de sleê geen raam om 't paard aan te spannen. Mogelijk heeft eens, in den tijd van Lodewijk XIV, een Fransch edelman, die als zijn wapen een gouden draak op een schild van lazuur voerde, — en er was meer dan één familie, die dit voerde, — 't in zijn hoofd gekregen zulk een pronkstuk in Holland te laten maken, zonder 't voornemen te hebben er ooit meê uit narren te gaan.

[1] Zie hiervoor, bl. 340.

PRIJZEN VAN ONDERSCHEIDENE ZAKEN IN 'T MIDDEN DER 16e EEUW.

III.

De arbeidsloonen, die in de 14e en 15e eeuw een stuiver, een braspenning of anderhalve stuiver beloopen hadden, waren in 't midden der 16e eeuw al wat hooger; maar verschilden naar de soort van den arbeid en de bekwaamheid der werklieden. Geen meester mogt een knecht in het werk nemen, of de Keurmeesters van 't ambacht, die later Kommissarissen genoemd werden, moesten dezen eerst beproefd en zijn loon bepaald hebben, dat in allen gevalle bij weinige stuivers of grooten berekend werd. Zooveel als de keurmeesters gesteld hadden, moest de meester zijnen knecht betalen, en meer mogt hij ook zijnen klanten niet in rekening brengen; terwijl het bedrag, dat hij aan 't werk van den knecht winnen mogt, almede naauwkeurig bepaald was: voor een meester-metselaar bedroeg dit één stuiver daags, maar voor een meester-timmerman anderhalve stuiver. En daar nu het getal knechts, dat een meester houden mogt, tevens bepaald was, volgt er uit, dat ook de verdiensten van den meester beperkt waren. In 1593 mogt een meester-timmerman zes knechts en twee jongens hebben, en 't werd hem toen tevens vergund van ieder een dubbeltje daags winst te genieten, terwijl dit voor een meester-metselaar van één tot anderhalve stuiver verhoogd werd. "Goed en goedkoop" is de leus van onzen tijd; doch leuzen zijn slechts woorden: in den ouden tijd had men er de daad van. De gilden zorgden voor goed werk, en tevens, dat de lieden er geen penning te veel voor behoefden te betalen; want geen knecht kwam te werk, die niet geëxamineerd was, en de meester, die voor 't loon van dien knecht één penning meer durfde schrijven, dan de keurmeesters bepaald hadden, moest drie gulden boete betalen.

Doch zien wij eens, wat voor arbeid in stads-dienst betaald werd.

Men kent de beruchte historie van 1535: de Herdoopers, die Amsterdam wilden overrompelen, en 's nachts met slaande trom op den Dam verschenen en 't stadhuis innamen, werden, toen de dag aangebroken was, in de pan gehakt of gevangen genomen en ontvingen hun loon op schavot en galgeveld. De gedachtenis dier historie wilden de Burgemeesters ver-

eeuwigen door 't volgende rijm, dat uitgehouwen werd in een blaauwen steen, boven de deur van 't St. Elizabetsgasthuis naast de Vierschaar:

> Die Bondtgenoten der opinieuser Anabaptisten
> Overvielen dese Plaets en 't Stadhuis 's nachts t' elf uuren,
> 's Anderdaechs voor negen uuren sijn sij, met macht en listen,
> Geslagen, gevangen en moesten Justicy besuuren.

De man, die deze "vier versen boven 't casijn van deselve deur gehouwen heeft", ontving als arbeidsloon een gulden.

Een timmerman, die "metter stede arbeyders" de kapen en bakens op de eilanden Tessel en Terschelling zette, en daar 26 dagen aan werkte, werd, zeker omdat het zoover van huis was, daar nog al ruim voor betaald en wel met achttien gulden.

Twee rooimeesters, die al de stegen en straten der stad, welke op de burgwallen en op 't Damrak uitliepen, en bovendien al de ledige erven gemeten hadden, werden voor al die moeite ieder met één gulden betaald.

't Was in 1547 gebeurd, dat iemand, die, terwijl de klok geluid werd, door den Oudekerkstoren ging, "van de reepe gequetst" werd. Om voor 't vervolg alle ongelukken van dien aard te verhoeden, besloten de Burgemeesters "te doen maecken eenen solder in den kerckthoern omme daerop altijt die clocken te luyden". Maar er was in de kerk ook nog iets te timmeren. De Cellebroêrs waren een soort van monniken, wier taak het was, zieken op te passen, vooral "bij tijde van peste ende andere contagieuse ziecten", en voorts de lijken te verwaden, te kisten en te begraven. Men kwam ten dezen tijde tot het inzigt, dat het, ofschoon men de pestilentie "de Gods gave" noemde, toch niet goed was, dat zulke ziekenoppassers in de kerk te digt bij andere lieden kwamen. Evenwel kon men de Cellebroêrs niet buiten de kerk sluiten; want al hadden zij bij hun klooster een eigen kapel, waarin hun biechtvader de mis deed, toch was 't hun voorgeschreven ook hunne moederkerk (dat was de Oude Kerk) dagelijks te bezoeken en er "misse ende predicke te hooren". Om hen evenwel "uyten luyden te houden", besloten Burgemeesteren hun een aparte plaats te geven, waar zij niemand in gevaar van besmetting zouden brengen, en lieten boven 't portaal van de zuiderdeur een hangkamer (wat men thans een houten galerij zou noemen) timmeren, waar de sombere, vaal-zwarte troep voortaan bijeen kon zitten.

Die twee karreweijen nu te zamen genomen kwamen de Stad op vijftig gulden. Hoeveel de hedendaagsche prijs wel beloopen zou, kan ieder aan zijn timmerman vragen.

De wegen om de stad waren in de 16e eeuw nog niet bestraat of gemakadamiseerd; zij verkeerden nog in den staat der natuur, en als 't veel regende, werden zij geheel doorweekt. Wilde men dan die wegen niet geheel vernield hebben, zoo moest men het rijden met paarden en wagens beletten, en daarom waren er draaiboomen op de wegen gesteld, die, zoodra er veel regen viel, gesloten werden. [1] Voor het maken en zetten van een nieuwen draaiboom op den Amsteldijk berekende de dijkgraaf Kornelis Buyck in 1551 vijf gulden en een stuiver.

Op den 10n Junij 1557 gelastten de Burgemeesters den korenmeters al het koren te meten, dat in de stad voorhanden was; dit beliep 158 last, en voor meetloon werd een dubbeltje per last betaald.

Als het uurwerk van den toren stilstond, moest toch de klok op zijn tijd slaan, en dan werden er een paar man in dien toren gesteld, om dag en nacht alle uren en halfuren te slaan: hun loon was een dubbeltje per dag en even zooveel voor iederen nacht. Zoo werd b. v. in 1537 aan de gezellen, die tien dagen en tien nachten "de slae-clock op d'Oude Zijdts thoorn bewaert" hadden. "slaende alle ure ende half ure de clock, overmits datt horologium ontstelt was", twee gulden betaald.

ANTI-DILUVIAANSCHE MUZIEK.

Op 't Anthropologisch Congres te Brussel, in Augustus van dit jaar gehouden, hield de heer Baudre, een Franschman, een redevoering, die zeer belangrijk was voor de beoefenaars der muziek-geschiedenis. Hij betoogde, dat de anti-diluviaansche mensch, die voortdurend vuursteenen bewerkte, noodzakelijk de sonoriteit van dien steen ontdekt en er zich meê vermaakt moet hebben, en dat men dus tot de merkwaardigheden van 't anti-diluviaansche tijdperk ook de vuursteen-concerten tellen mag.

Om van die muziek een proeve te geven, liet de heer Baudre een lange ijzeren roê, die op een voetstuk stond, in de zaal brengen. Langs die roê waren vuursteenen van allerlei grootte aan touwtjes opgehangen. Hij nam daarop een vuursteen in elke hand en speelde lustig de *Brabançonne*.

[1] Vergl. ROEMER VISSCHER, *Sinnepoppen*, 1e Schok No. 49.

EIJEREN GAREN.

Van 't eijeren garen door den beul van Middelburg en den koster van Voortluizen is vroeger gesproken [1]; ik wil daar nog een paar voorbeelden van bijbrengen, die mij in Drenthe zijn medegedeeld.

Een oud-burgemeester van een der steden in dat gewest, deelde mij mede, hetgeen hem door een zijner voorzaten was verhaald, dat in zijne jeugd in Drenthe nog zoo weinig geld in omloop was, dat in het kerkdorp Zweeloo, in het zuidoostelijk gedeelte der provincie gelegen, bij de godsdienstoefeningen, geen klinkende munt van de kerkgangers gecollecteerd werd, maar in het portaal van de kerk een eijerenrek was opgehangen, waarop voor de kerk en de armen eijeren werden geofferd, die door de kerkmeesters verzameld en te Koevorden ter markt gebragt en te gelde gemaakt werden.

Van eene even geloofwaardige zijde vernam ik, dat in vroegeren tijd door de schippers bij het schutten door de sluizen op de vaarten of kanalen aldaar, aan de schutmeesters of sluiswachters, om hunne medewerking te winnen, ook eijeren werden gegeven.

Utrecht. P. Kock.

Dat eijerenrek in 't kerkportaal is kurieus. Er doet zich daarbij echter eene voor kerk en armen niet onbelangrijke vraag voor. Waren de eijeren, die in dat rek gestoken werden, altijd versch? — Immers bij 't brengen van zulke offers ontzagen velen zich niet weg te geven, wat zij zelf niet gebruiken konden, en bij 't kollekteeren in zakken werden er gewoonlijk meer blinde duiten en koperen knoopen dan wit geld in gevonden, zoodat de armmeesters 't voordeeliger vonden met een open schaal rond te gaan, waarvan men een voorbeeld kan vinden in *het Boek der Opschriften* op bl. 51.

En wat het betalen met eijeren bij gebrek aan klinkende munt betreft, daar vertelt Leeghwater ook iets van in zijn "kleyne Chronycke". In den tijd van zijn grootmoeder, dat is: in het midden der 16e eeuw, was in een Noordhollandsch dorp het maalloon van een zak graan een oortje; maar de lieden "konden dickwils geen oortjen bij malkander versamelen, en moesten eijeren uyt het nest nemen om het mael-loon daermede te betalen".

[1] Zie *Oude Tijd* 1871, bl. 286, en 1872, bl. 19.

GRAFSCHRIFTEN.

III.

In de Lieve-Vrouwekerk te Antwerpen vindt men dit kurieuse grafschrift van een schatrijk man, die met zijn geld veel goed gedaan, ja er zelfs den hemel meê gekocht heeft, maar niettemin na zijn dood gevierendeeld is.

Cornelis Landschot die hier ligt
Heeft met sijn deucht den mens gesticht
met geld en goed, capel en kerck
en liet den armen, naer dit werck
noch hondert dusende daertoe,
ja maeckt de miltheyt selver moe
mits dat daer iet begeerde van,
is doot gedeylt die grooten man:
werelt zijn lof, aerd 't lijf behiel,
den armen 't gelt, en Godt sijn siel.
Men wint den hemel met gewelt,
of Is te koop Met kraCht Van geLDt. [1]

De laatste regel geeft ons het jaartal van 's mans overlijden, en tevens — de kerkelijke moraal.

IV.

Geestige geleerden maakten zelf hun grafschrift, gewoonlijk met een zinspeling op hun naam, en natuurlijk, als 't geleerden voegde, in 't latijn. Een Amsterdamsch geleerde uit de eerste helft der 16e eeuw, die Alardus heette, maakte voor zichzelven dit grafschrift:

TOTA TEGIT TELLUS, QUI TELLUS TOTA VOCATUR.

Wat men echter, om de aardigheid te vatten, in 't Hollandsch vertalen moet:

Aard bedekt hem heel en *al*,
Die *Al-aard* genoemd werd.

Men behoeft dit grafschrift echter op geen zerk in de Oude of Nieuwe

[1] Medegedeeld door den heer W. H. Zeelt te Amsterdam.

kerk te Amsterdam te zoeken, want de man is niet hier maar te Keulen overleden, en dáár in de kerk van 't Franciskanen-klooster begraven.

V.

't Graf wordt gewoonlijk 's menschen laatste woning genoemd, maar is dat toch eigentlijk niet; die naam komt aan het knekelhuis toe, — ofschoon velen daar niet graag aan denken, omdat ze er niet eens meer een eigen kamer krijgen, maar *communiter* en *familiariter* met Jan en alle man in één logies geborgen worden.

"De dood maakt allen gelijk," is een oud zeggen; maar ook niet waar, want in de graven heerscht nog wel degelijk 't verschil van rang en rijkdom, naam en faam, en een Fransch schrijver zegt teregt: *la dernière vanité de l'homme est son epitaphe.* Neen, 't is het knekelhuis, dat allen gelijk maakt:

Daar ligt dooreen vermengd 't gebeent van heer en knecht.

En dit was dan ook de hoofdgedachte van alle knekelhuis-opschriften, die men als een afzonderlijke soort onder de grafschriften tellen kan, en waarom ik hier volgen laat, wat weleer op de beenderenbewaarplaats te Leeuwarden te lezen stond:

Och Adams kynderen bedenkt u recht,
Hier licht de heere bij den knecht:
Edel, onedel, arm ende rijck,
Sijn alle geworden eerde en slijck.
Als ghy nu zijt, zijn wij gewest;
Keert u tot Godt, dat is u best.
Als wij nu zijn, soo moet ghij wordden;
Verlaet de sonden, het sijn sware bordden.
Bereyt uw huys ende leert nu sterven,
Soo moeght ghij het Rijcke Gods beërven [1].

Dit is gerijmd in den tijd van keizer Karel, en in 1613 vernieuwd, omdat het toen van ouderdom onleesbaar geworden was. Maar later is 't verkort en gemoderniseerd, en in dien nieuwen vorm kan men het vinden in *het Boek der Opschriften* op bl. 124.

---

[1] G. Hegenitii *Itinerarium Frisio-Hollandicum* et Abr. Ortelii *Itinerarium Gallo-Brabant.* Lugd. Batav. 1667.

HERINNERINGEN VAN VÓÓR DRIE EEUWEN.

XIII.

Besluit.

Wij zagen in den aanvang van het immer gedenkwaardig jaar 1572 het Spaansche juk loodzwaar op de Nederlanders drukken, maar ook het verlangen naar bevrijding algemeen. Op den 1n April brak de eerste straal van 't licht der vrijheid door, en in den zomer wapperde de Prinsenvlag van de Schelde tot de Lauwers en van de Dyle tot het Flie.

En al scheen in 't najaar de oorlogskans ten nadeele van de zaak der vrijheid te keeren; — al waadde de Spanjaard door bloed, om het roode Bourgondische kruis te planten op rookende puinhoopen; — al bleven Hollanders en Zeeuwen alleen staan tegenover de Spaansche legers, terwijl Friezen en Gelderschen, Vlamingen en Brabanders en Walen, gedwee zich kromden onder 't juk; — ja, al had Alva Zeeland half onder de knie en Holland middendoor gebroken, — al stortte hij zich met al zijn geweld op deze twee gewesten; — toch ondervond hij, nog eer het jaar 1572 ten einde was, dat hij tegen den onwrikbaren moed van Hollanders en Zeeuwen zijn Spaanschen kop te berste kon stooten. Hoe trotsch hij neêrzag op de doffe onderwerping der vijftien gewesten, van de Lauwers tot den Moezel, toch kromp hem 't hart van vrees en wrevel, zoo vaak er een renbode tijding uit Holland en Zeeland bragt. En al poogde hij 't voor zich zelven te ontveinzen en voor zijn koning te verbergen, hij zag, zoowel als zijne raadslieden, de toekomst donker in.

"De Spaansche zaken zijn hier in den hachelijksten toestand," zoo schreef zijn secretaris Albornoz naar Madrid. "Zoolang de Spaansche soldaten in dit land blijven, zal ook de opstand duren, en zoodra zij 't verlaten, is 't voor den Koning verloren. Een Spanjaard is hier nog meer gehaat dan de duivel; en 't volk schuimbekt van woede als 't Alvaas naam hoort noemen."

Alva lag te Nijmegen ziek, en klaagde, dat hij aan alles gebrek had. Zijn leger smolt weg in de Hollandsche moerassen, en waar 't geld bleef, wist hij niet [1]. "Men heeft mij nu al zes jaren met de grootste moeijelijk-

[1] Vergl. hiervoor bl. 196, 197.

heden laten worstelen", zoo schreef hij naar Madrid; "en het scheelt weinig, of men laat mij van honger omkomen. Driemaal honderdduizend kroonen heb ik er al van mijn eigen vermogen bij ingeteerd, en nu heb ik naauwelijks iets om van te leven". En dat ondanks al de millioenen, die Filips uit Spanje overgezonden had! — Wat Alva nog 't meest ergerde, was, dat Oranje even vurig bemind als hij gehaat werd. "De Prins houdt zijn verblijf te Delft", zoo schreef hij aan Filips, "en de Hollanders brengen hem zooveel op als hij begeert, terwijl ik zelden iets van hen verwerven kon. Ja, toen hij onlangs te Dordrecht een hoofdgeld omsloeg, om zijne ruiters te betalen, verklaarden vele burgers dat hij te weinig vroeg, en boden hem nog eens zooveel aan."

De secretaris van staat Estaban Praets te Brussel weet den treurigen toestand en de algemeene wanhoop voornamelijk aan de gestrengheid, waarmeê de Nederlanden behandeld waren, en aan de buitensporigheden van 't Spaansche krijgsvolk. Nu was 't land verarmd en de handel gestremd; duizende gegoeden weken uit en de steden werden ontvolkt; de geldmiddelen waren in den ellendigsten toestand, en de Staten weigerden onderstand.

Zoo had het Spaansche schrikbewind binnen zes jaren tijds de Nederlanden van 't bloeijendste tot het beklagenswaardigste land van Europa gemaakt. En dan zijn er zelfs heden ten dage nog lieden, die beweren, dat onze voorouders zeer verkeerd hebben gedaan door zich van die Spaansche regeering te bevrijden, en dat zij zeer gelukkig hadden kunnen zijn, indien ze er zich gedwee aan onderworpen hadden! Groot is de dwaasheid der menschen, maar verachtelijk zijn zij, die willens en wetens dwaasheden uitkramen, om arme, domme zielen te misleiden.

De verstandigste raadslieden van Filips spoorden hem aan tot zachtheid en vergiffenis: zij raadden hem, Alva terug te roepen en een ander regeeringsstelsel in te voeren, zelf naar de Nederlanden te gaan, en de bevolking door vriendelijkheid weêr te winnen. Maar tot het eene was hij te traag en tot het andere te trotsch; hij koos voor zachtheid geweld, en zond op nieuw geld en soldaten aan Alva, om in 't volgend jaar nog feller te woeden tegen twee kleine landjes, half water en half moeras, maar tegen wier moed en volharding de Spaansche monarch te vergeefs zijne krachten zou verspillen en uitputten.

De strijd der Hollanders en Zeeuwen tegen den magtigsten vorst van Europa is een schouwspel, dat in de wereldhistorie éénig is.

VERBETERINGEN.

Op blz. 67 noot 1 staat: "Zie hierna: *Hondeslagers* V". Doch de lezer zal in dit boek dat vijfde hoofdstuk te vergeefs zoeken; en toch is zulks aan geen drukfout noch vergissing te wijten. Het behoort tot die stukken, welke aanvankelijk voor dit Deel bestemd waren, doch door overvloed van stof, geen plaats konden krijgen, en voor 't volgende Deel moesten blijven liggen. Had ik dit bij 't afdrukken van dat blad geweten, dan zou ik geschreven hebben: "Zie *Oude Tijd*, 1873, *Hondeslagers* II".

Op blz. 118 reg. 2 v. o. staat: "Jaog den Schelm". Volgens mededeeling van den heer Dr. A. J. van Rossum moet dit zijn: "Jaag den Schelm". Men zegt te Enschede wel *Gaolen* en *nao*, doch de *a* in *jaag* wordt daar niet als *ao* uitgesproken.

DRUKFOUTEN.

Bl. 89 reg. 1 v. o. sehaduw *moet zijn:* schaduw.
„ 91 „ 17 *achter* meter *is* zijn *uitgevallen.*
„ 172 „ 2 v. o. *is van het woord* lustige *de* l *uitgevallen.*
„ 186 „ 5 v. o. premissie *moet zijn:* permissie.

REGISTER.

A.

Aap, 256–259.
Aardmannetjes, 195.
A-b-bordje, 226.
Achten, 222.
Achtentwintigen, 224, 284.
Acte van admissie, 231.
Actiebeurs, 109.
Actieboef, 157.
Actiecompagnie, 202.
Actiefaam, 159.
Actiehandel, 108, 156.
Actiehoven, 203.
Actiekegelspel, 158.
Actieketel, 157.
Actielot, 201.
Actienar, 112, 158.
Actietijd, 204.
Actievuil, 203.
Actionisten, 109, 111, 156, 157, 202, 203.
Actionistische kaarten, 111.
Adam en Eva, 213, 215.
Adelbrieven, 78.
Afschaffings-orateurs, 4.
Agniet, 8.
Akademie de Bijekorf, 119, 120.
Akeligheden, 276.
Alardus van Amsterdam, 372.
Albanisten, 139, 140, 143, 198, 235, 318, 320, 366.
Alman (Jan), 176.
Almanakken, 7, 8, 252–254.
Alva, 12, 14, 29, 30, 31, 32, 36–40, 139, 140, 179, 196, 200, 263, 323, 358, 360, 374, 375.
Ambacht, 219.
Ambachten, 20–23, 184–186, 217–219, 225–231, 345–349.
Ambachters, 219.
Amersfoorders, 245, 246.
Amersfoortsche keitrekkerij, 248.
Amsterdam, 54, 63, 64, 196, 203, 234, 249.
Amsterdamsch-Beijersch, 69.
Amsterdamsche akademie, 119–121.
Amsterdamsche kermis, 144.
Amsterdamsche kocketer, 361.
Anatomie, 362, 363.
Anekdoten, 29, 32, 93, 159, 349, 351.
Anti-diluviaansche muziek, 370.
Antonides, 63, 64, 235.
Antonie van Bourgondië, 177.
Apendans, 260.
April (Eerste), 101–107.
Aprildag, 123.
Aprilkaart, 108–112, 156–159, 201–204.
Arbeidsloonen, 122, 368, 369.
Arends-rijksdaalders, 285.
Arends-schellingen, 128.
Arkadia, 131, 334.
Arnout van Erp, 76.
Astroloog, 158.
Astronoom, 158.
Autoriteit des schoolmeesters, 227.

B.

Baard, 162.
Baardscheren, 346.
Bakermat, 147.
Bakers, 128.
Bakerschellingen, 128, 255.
Balksleutels, 212, 214, 215.
Bankschellingen, 128.
Barbiers, 346, 347.
Bardes (Willem), 316, 320.
Baret, 161.
Bataafsche vrijheid, 72.
Batavieren, 137.
Bedelaars, 125, 287.
Beêbier, 68.
Beeldstormerij, 13, 37, 38.
Beest, 332.
Begrafenis, 83, 84, 85.
Begrafenis-genootschappen, 220.
Bekkesnijders, 127, 137.
Belfort, 211.
Bentink (Willem), 340.
Berg (Hendrik van den), 93, 96.
Berg (Willem van den), 323, 359.
Berndje van Galen, 118, 208, 332.
Bertery, 154.
Bescherming der dieren, 181, 191.
Besje van Meurs, 321, 322.
Besnijdenis, 2, 8.
Besuynen, 275.
Beugeltasch, 35.
Beul, 189.
Beurs, 164.
Beursesnijders, 144.
Beuzempie, 126.
Bevalling, 146, 148.
Bevervoorde, 241, 243.
Bezwerings-formulier, 55, 56.
Bibliotheek, 169.
Bidders, 85.
Bidsters, 85.
Biechtoordjes, 83.
Bier, 65–69.
Bierbaard, 69.
Bierbrouwerijen, 69.
Bierdragers, 69.
Bierdrinkers, 65–69.
Bierhalles, 9, 48.
Bierkaai, 69.
Bierkelder, 66.
Bierliefde, 66.
Bierpot, 89.
Bierroem, 69.
Biersluikers, 145.
Biersmaak, 69.
Biervlieg, 66.
Biesevelt, 154, 181, 183, 278.
Bigamie, 303.
Bijekorf, 119.
Bijgeloof, 248, 362, 363.
Bijltjes, 67.
Bijnamen, 25, 26, 57–59, 66, 245–249, 266, 335, 361–366.
Bildt, 70.

Blaasbalg, 289
Blaaster, 290.
Blazer, 289, 290.
Blijde inkomst, 89.
Blijmalen, 90.
Blikken dingsdag, 220, 221.
Blommaert (Jan), 262.
Bocheljoen. 25.
Boereherberg, 130, 131.
Boere-jongeluipartijen, 330.
Boerekermis, 129, 132, 134, 136, 137, 138.
Boerekrijtje, 7.
Boeren (vechtende), 264, 265.
Boere-rederijkerskamers, 135.
Boereschutters, 136.
Boerhaave, 204.
Boete. 165, 192.
Boeveklok, 145, 157.
Boezelaar, 274.
Bokkekoppen, 286.
Bolderwagen, 168.
Bolea, 29–32.
Bombario, 201.
Bommen-Berend, 118.
Bonnet, 161, 162, 227.
Bont (Willem de), 58, 59.
Boomen in de stad, 271.
Boon (Kornelis), 98.
Borg Enschede, 242.
Borreltje ophangen, 138.
Boshuizen, 197.
Bossu, 139, 140, 141, 142, 143, 197, 198, 235.
Botram met muisjes, 188.
Boudewijn IX, 214.
Boudewijn Maes, 121, 122.
Bouwen, 274.
Bouwen Ewoutsz., 261, 262.
Bouwhuys (Gosen ten), 243.
Bovendeur, 300.
Braadpan, 132.
Brand, 210, 211.
Brandemmers, 210, 211.
Brandewijnverkoopers, 10.
Brandmerk, 143, 304.
Brands (Christoffel), 166, 308, 309.
Brandspuiten, 210.
Bremerbier, 67.
Brief van een predikant, 113–118.
Bril, 101, 106, 107, 112, 114.
Brillejood, 112, 159.
Broeidaalders, 285.
Broek, 164, 327, 328.
Brouwer (Dirk), 198, 199.
Bruid opdrinken, 146.
Bruidsbier, 68, 250.
Bruidsscharrebier, 67.
Bruidswijn, 67.
Bruiloft, 51, 82, 137.
Bruiloftsstuk, 34.
Bubbel-actiën, 170.
Bubbel-compagniën, 109.
Bubbelhartige, 158.
Bubbelheer, 157, 158.
Buis (Paulus), 323, 324.
Buiskes (Pieter), 197, 198, 200.
Buksebier, 68, 251.
Burenpret, 221.
Burgerkleeding, 161–165, 273–276.
Burgerverbond, 324.
Bus (Willem), 50.
Buurgilden, 282.
Buurtvergadering, 221.
Buurvrouwen, 146, 148, 221.
Buyck (Joost), 14, 196, 363.

C.

Camper, 23.
Cats, 216.
Cellebroêrs, 369.
Chirurgie, 346.
Chirurgijns-ambt, 346.
Clementijnen, 209.
Coenen (Mr. Johan), 153, 154, 155, 180, 181, 182, 183, 237, 280, 281, 334, 335.
Composeeren, 303.
Concerten, 48, 186.
Conincx (Rochus Meeuwisz.), 105.
Cost (Jan), 243.
Cost (Jozef), 242.
Coster (Dr. Samuel), 119.
Cremer (Laurens), 244.
Crispinus, 22.

D.

Daalders, 285.
Dansen, 135, 136, 148, 182, 221, 329, 330, 337.
Dansers op schaatsen, 49, 367.
Darwinisme, 258.
Delftsch bier, 69.
Delftsche hond, 69.
Delftsch-Engelsch, 69.
Delftsche taal, 334.
Delftsch-Luiksch, 66, 69.
Delftsch puik, 163.
Dertiendag, 2, 8.
Dertientjes, 285.
Deurcieraad, 150.
Deur geven (de), 283.
Dickbier, 66.
Dienstmeiden, 328.
Dieven, 144.
Dikke Kees, 83.
Dikke-ton, 285, 286.
Dobbelbak, 11.
Dobbelen, 11.
Dokterskamer, 170.
Domme ezel, 51.
Doodbier, 68.
Doode-beroover, 304.
Doodmaal, 59, 84, 352.
Doodshoofd, 257, 258, 259, 303, 347.
Doofpot, 203.
Doolhof, 321, 322, 327.
Doopmaal, 90, 91.
Dordrecht, 292, 297, 323, 324.
Dorpsherbergiers, 185.
Dorpspastoors, 185.
Dorpsschoolmeesters, 217, 218.
Dorpsschouten, 138, 185.
Dorpsschutterijen, 136.
Dortsche Canones, 191.
Dovelens, 350.
Draaghoorn, 169.
Draaiboomen, 370.
Draaikast, 60.
Draaikooi, 60–62.
Draaikuur, 61, 62.
Draaiom, 60.
Draaisleedjes, 49.
Driegulden, 224.
Drie Koningen, 2, 8.
Drilhuis, 60.
Drilkouw, 60.
Drinckebuuck, 66.
Drinkebroêrs, 207.
Drinken, 152.
Drinkpenning, 181.
Dronkemansdagen, 4, 240.
Dronkenschap, 244.
Drooge vuisten, 216.
Dubbeltjes, 126, 127.
Duikelaars, 134.
Duiten, 80–83.
Duitendief, 80.
Duitsch, 15.
Duivel, 331, 374.
Duiveljager in de lucht, 354.
Duivels in de lucht, 56.
Duivel te Brussel, 36.
Duizend vreezen, 142.
Dukaat, 286.
Dukatengoud, 286.
Dukatenkakkers, 111.
Dukaton, 285, 286.
Dukdalf, 36, 52, 142, 143, 358, 360, 364.
Dukdalfsvrind, 232.
Dunbier, 66.
Dwarskoppen, 69.

E.

Eden, 215.
Eerepoorten, 86, 337.
Eerewacht, 250, 251.
Eerste April, 101–107.
Eerste jaar der Bataafsche vrijheid, 72.
Eerste vrije Statenvergadering, 324.
Eetkamer, 173.

Eijeren garen, 19, 371.
Eijeren werpen, 305.
Electo, 315.
Elfduits, 83.
Elshout, 279.
Emancipatie der vrouw, 342.
Emdervieren, 222.
Engien, 210.
Enkhuizen, 196, 197, 199.
Enschede, 240, 242.
Erasmus, 159.
Erp (Arnout van), 76.
Eten, 152.
Eva Vlieghe, 322.
Evert Zwibbekens, 192.
Examen, 231.
Explorateurs, 145.

F.

Fabiaan, 8.
Familienamen, 25, 343.
Farao, 69.
Ferset, 163.
Fijnman, 158.
Filips II, 260, 375.
Filipsdaalders, 285.
Filips de Stoute, 209, 214.
Fleurtje Dunbier, 66.
Flines (Susanna de), 33, 35.
Floris Egbertsz., 343.
Floris van Egmond, 66.
Fluitje, 107.
Fluitske (Jan), 199.
Fooi, 5, 283.
Fooitjes, 5.
Fransje van Sluis, 212.
Frederik Barbarossa, 314.
Frederik Hendrik, 156, 157, 202.
Frederik van Nassouwen, 337.
Frederik van Toledo, 40, 359, 360.
Friesland, 254.
Frissche lucht, 152.
Froskepolle, 17.
Furset, 163.

G.

Gael (Lot Huygensz.), 57.
Galeiders, 210, 211.
Galen (Berndje van), 118, 208, 332.
Gansrijden, 135.
Gaustrekken, 50.
Ganzen, 16.
Gasthuizen, 123.
Gat, 265.
Gautier Herlin, 77.
Gehelmde rijksdaalders, 285.
Gehelmde schellingen, 128.
Gekroond hoofdzweer, 230.
Geld, 80, 371, 372.
Geldboek, 224.
Geld en goed, 221.
Geldsnoeijers, 286.
Geldwolf, 159.
Gelukkig afloopen van 't scheepje, 100.
Gemoederschap, 91.
Gerritje van Oudewater, 291, 293.
Gerstebier, 66.
Gestoorde begrafenis, 83.
Getijboeken, 7.
Geuzenbril, 106.
Geuzenpenning, 107.
Gevaderschap, 91.
Gezelschapsspelen, 108–112, 156–159, 201–204, 332, 333.
Gieters, 211.
Gieuwgaauw, 201.
Gijsbrecht, 94, 95.
Gildebegrafenis, 85.
Gildebieren, 68, 86, 329.
Gildebrieven, 21.
Gildehonden, 190.
Gildekeuren, 21.
Gilden, 282, 329, 368.
Glazenkast, 41.
Gods gave, 369.
Goedbeleid (Hendrik), 349.
Goed doel, 276.
Goed en goedkoop, 368.
Goedgelukzegger, 202.
Goê tafel, 221.
Goetbelitus, 350.
Goochelaars, 49, 134, 144.
Gouda, 291, 293, 297.
Gouden duiten, 82.
Gouden rijders, 287.
Gouden stuivertjes, 82.
Goudsche gapers, 335.
Graafmar, 202.
Grafschriften, 310, 372, 373.
Grillen, 327.
Groenewegen, 78.
Groen maken, 250, 251, 337, 339.
Groen vragen, 250, 251.
Groet belite, 349.
Groevebier, 68.
Groote Roeland, 354.
Gulden getal, 7, 8.
Guldens, 223, 224.

H.

Haan, 226.
Haarlem, 360.
Haarsnijden, 346.
Haemrode, 14.
Hagemunters, 127.
Halskraag, 227, 273.
Halve driegulden, 224.
Halve maan, 179.
Halve mantel, 164.
Hamburger bier, 67.
Handmerken, 218.
Handplak, 228.
Hanebier, 68.
Haneboek, 225, 226.
Hanen vechten, 68.
Haneveêr, 137.
Hans Brouwer, 78.
Hansje in den kelder, 97–99.
Hansje van Sluis, 212.
Hans Kaaskooper, 78.
Harddraverij met narresleden, 50.
Hardglijderij, 49.
Haren (Onno Zwier van), 17, 18, 19, 179, 350.
Haspelen, 330.
Hazebekke, 330.
Hedding (Oom), 350.
Heelmeester, 345–349.
Heffen, 91.
Heil, 1.
Heil en zegen, 1, 12, 13, 14, 15, 16.
Heiligdag, 140, 264.
Heilwensch, 6.
Heimelijk explorateur, 145.
Hekseusteen, 248.
Hendrik van den Berg, 93, 96.
Henuebo, 203.
Heraut, 159.
Herdoopers, 349, 368.
Heremiet, 202.
Herlin, 77.
Heulbier, 68.
Hijlikmaker, 361.
Hoed, 161, 162.
Hoedjesschellingen, 128.
Hoepeldans, 50.
Hofartisten, 134.
Hofstijl, 3.
Hof te Loen, 242.
Hof van Holland, 326.
Hollander (Kornelis Jansz.), 217.
Hollandsche kleuren, 134.
Hollandsche maagd, 222.
Hollandsche stadsschoolmeester, 225–231.
Hond, 226.
Hondebegrafenis, 58.
Hondebelasting, 195.
Hondebeul, 124, 125, 189, 195.
Hondeconfessie, 57.
Hondegravers, 59, 124, 193.
Hondehangers, 26, 57, 361.
Hondejagt, 124, 125, 126, 189, 190, 194.
Hondekeur, 191.
Hondekreeft, 125.
Hondemepper, 125.
Hondenpublicatie, 194.
Hondenrepubliek, 125.
Hondeslagers, 67, 124, 125, 189–191, 193–195, 343.
Hondeverschrikker, 124.

Houdsdagen, 194, 195.
Hoofddeugden, 206.
Hoofdijzer, 165.
Hooidspansel, 165.
Hoofdzweer, 230.
Hooft (Klaas), 13.
Hooft (Margriete), 13.
Hoor-, kijk- en drinkvermaken, 65.
Hoorn, 232, 235.
Hoosvaten, 211.
Horisooy, 202.
Horlogiesleutels, 224.
Houten huik, 275.
Houten Klaas, 354.
Huik, 275.
Huisjapon, 227.
Huis te Britten, 63.

I.

IJs, 11.
IJsbaan, 9.
IJsbreker, 47, 51.
IJselmonde, 280.
IJsschuitjes, 50, 64.
IJsvermaak, 9, 367.
IJzeren kapel, 258.
IJzeren kooi, 62, 63.
IJzersnijders, 223.
In duizend vreezen, 142.
Inkthoorntje, 225, 228.
Inthiema (Frederik van), 16.
Ir, 56.
Israel, 69.

J.

Jaarsdag, 2, 3, 8, 12–16.
Jaarsgroet, 16.
Jaarsmis, 2.
Jaarsnacht, 4.
Jak, 273.
Jan Dominicus, 142.
Jan Klaassen, 55, 111, 285.
Jan Krediet, 201.
Jan Potazie, 136.
Jantje van Sluis, 212.
Jan van Leiden, 62.
Jernzalemsveêren, 312.
Joel, 2.
Jonge jongens, 282, 283.
Jongens (vechtende), 216.
Jongens-avond, 282.
Jongenskoning, 231.
Jonkspul, 135.
Juffers op een schop, 203.
Justitie assisteeren, 57, 60, 62.

K.

Kaak, 301–305, 347.
Kaartspel, 264, 332.
Kaartspel van Momus, 111, 156.
Kaatsbaan, 200.
Kaatsen, 135.
Kaerte, 231.
Kalotje, 162.
Kalverschieters, 26, 361, 364–366.
Kamperstukje, 87.
Kandeelmaal, 256.
Kaneelstok, 147.
Kanten kloppertje, 151.
Kapel, 171.
Kapsel, 273.
Karel V, 123.
Karlemanje, 353.
Kasjak, 163.
Kastijden der jeugd, 216, 227.
Kast van Tsaar Peter, 167.
Kat en honden, 203.
Katknuppelen, 49, 135.
Katrijn Wouter-Dobbenssoonsdochter, 342.
Kegelen, 135.
Kei, 245, 246, 247.
Keijenburg, 248.
Keitrekkers, 245–248.
Kerkelijke diensten, 145.
Kerkstijl, 3.
Kermis, 129–138, 144.
Kermisbier, 68, 131, 132.
Kermisgasten, 131, 138.
Kermisglazen, 132.
Kermisharst, 131, 132.
Kermishoed, 138.
Kermis houden, 130, 133.
Kermishouders, 129.
Kermiskunstenaars, 134.
Kermislivrei, 134.
Kermismalen, 132.
Kermis op 't ijs, 49.
Kersmis, 2.
Ketel, 27.
Ketelstraf, 28.
Ketters, 145.
Keuken, 271, 272.
Keukenmeid, 173.
Keurdagen, 240.
Keurdagstumult, 240–244, 266–268, 298–300.
Kiereboes, 285.
Kierkides, 349.
Kiespijn, 143.
Kiezetrekkers, 134.
Kindeken in 't spindeken, 99.
Kinderbieren, 68, 89–92, 97–100, 146–149, 187, 188, 255, 256.
Kinderdoop, 90.
Kindermaal, 92.
Kinderman, 188.
Kindermanstuk, 187, 188.
Kinderspeelhuizen, 166.
Kinderspel, 13, 237.
Kind heffen, 91, 92.
Kindje kijken, 187.
Kind verdrinken, 146.
Klaas van Kieten, 23.
Klapbank, 282, 283.
Klapmutsen, 284.
Kleeding, 161–165.
Kleêrmakersgild, 215.
Klokkedoop, 55, 354.
Kloosters, 122.
Kloppertje, 150.
Knekelhuis, 259, 347, 373.
Knevels, 162.
Knielsvat, 347.
Knight, 201.
Knikkers, 216.
Kodde, 124, 190.
Koddie, 124, 125.
Kodse, 124.
Koeijen, 339.
Koek, 9, 133.
Koek en zoopje, 9–11.
Koeketers, 26, 238, 361–364.
Koekhakblokken, 49.
Koekkraam, 133.
Koeze, 124, 331.
Kollekteeren, 371.
Komediespel, 132.
Komenijsman, 158.
Koningskoets, 340.
Kooi, 62, 63.
Koorddansers, 49.
Koorddansersspel, 132.
Kooten, 216.
Koperen maandag, 220, 221.
Koppelstok (Jan), 14, 104, 105.
Koppelversjes, 105.
Koppermaandag, 220.
Kornelis van Stijn, 83.
Kost en kleêren, 6.
Koude winter, 45–51.
Kousen breijen, 164.
Kraag, 162, 225, 226.
Kraamfeest, 188.
Kraamhuis, 147, 149.
Kraamkamer, 168, 172.
Kraamklopper, 149–151.
Kraamschenders, 149.
Kraamsymbool, 151.
Kraamvetje, 188.
Kraamvisites, 128, 255.
Krakelingen, 245, 246, 247.
Kramen, 132.
Kramer, 269.
Kramersgilden, 86.
Krensjes, 188.
Krimpen, 278, 279.
Krispijn, 20, 23.
Kroegen, 10, 132, 185, 186.
Kroeghouden, 185, 186.
Kroonen, 214.
Krooningsfeest, 21.
Kruik, 207.
Kudse, 124.
Kuik (Jan van), 174, 176, 177, 178.

Kunnen, 322.
Kunstappel, 205, 206.
Kunstkabinet, 166–173.
Kuse, 124.
Kussen, 152, 154, 330.
Kuyse, 124.
Kwakkelwinters, 45.
Kwakzalver in een ijssleê, 49.
Kwakzalvers, 134, 136, 144, 169, 304, 347.
Kwart-achtentwintigen, 128.
Kwartguldens, 224.
Kwartjes, 285.

L.

Laatste wagen met vruchten, 70.
Lachen, 31, 152.
Lafeber (Mama), 303.
Laizen, 71.
Lam Gods, 8.
Lancetvischje, 256.
Landjuweelen, 135.
Landloopers, 304.
Lanterlu, 201, 332.
Lanterludegentje, 332.
Lanterlupruik, 332.
Lanterluspel, 332, 333.
Lapjes keeren, 276.
Latermoilgen, 209.
Laura, 157.
Law, 108, 110, 156, 157, 158, 159, 170, 203, 204.
Lawrens Bombarist, 203.
Leed verzetten, 155.
Leerzucht, 226.
Leeuwendaalders, 285.
Legaten aan geestelijken en godshuizen, 121–123, 342–344.
Leicester-rijksdaalders, 285.
Lekkerkerksche boer, 23.
Lembrug, 207, 208.
Lemelerberg, 248.
Leste gerben, 70.
Liedeken, 290.
Liedjeszangers, 111, 134.
Liefdesverklaring, 133.
Liefhebberijen, 28, 151, 166–173, 205, 206, 276.
Liereman, 136
Ligtekooijen, 60, 62.
Lijfknecht, 231.
Lijfstraffelijke regtspleging, 27, 28, 60–63, 301–305.
Lijfstraffelijk-regtsoefeningsvermaak, 61.
Lijkstaatsie, 85.
Limborch (Heinrich von), 241.
Lingelbach (David), 322.
Linnenkraam, 132, 133.
Lodewijk XIV, 332, 333.
Lodewijk van Nassau, 200, 323.
Loen, 242, 243, 298, 299.
Loenshof, 242.
Loterij, 100.
Lubbetjes, 164.
Ludeman, 167.
Luilekkerland, 312.
Lumey, 140, 178, 179, 260, 326.

M.

Maaltijden, 240, 241, 242, 266, 306, 307, 309, 344.
Magere keuken, 271, 272.
Magt van den schoolmeester, 227.
Mallewagen, 135.
Mama Lafeber, 303.
Mansbroek, 327.
Mantel, 164, 165, 275.
Mantelgeld, 6, 165.
Mariabeeldje, 99.
Marketent, 11.
Markten, 137.
Matres, 226, 229.
Mattweoff, 23.
Maurits, 94.
Mayken in 't schaprayken, 99.
Medina Celi, 260–263.
Meenslieden, 241, 242.
Meester, 348.
Meesteren, 348.
Meesteres, 226.
Meester gaan (te), 349.
Meestergeld, 349.
Meiavond, 283.
Meiboom, 247.
Meisjesvisites, 330.
Menschenvillers, 362, 363.
Merklappen, 172.
Mes ophangen, 137, 138.
Meter, 91.
Meylof Tettens, 192.
Meyster (Everard), 245–248.
Mis, 123, 343, 344.
Mississippi, 203.
Moderne kraamkloppertjes, 151.
Moederhart, 216.
Moedernacht, 4.
Molen, 201.
Momus, 204.
Monster, 231.
Montbas, 249.
Moor (Jan de), 178, 262.
Moorddammers, 363.
Moord te Rotterdam, 142, 143, 366.
Mopsus, 327, 328.
Moraliseeren, 168.
Muggen, 361.
Muilen, 275, 276.
Muisjes, 188.
Muizekeuteltjes, 188.
Muizestaart, 237.
Munstersche koedieven, 208.
Munten, 80–83, 126–128, 222–224, 284–287.
Munter, 291, 293, 294, 295.
Muntmeester, 27, 81, 82.
Muts, 273.
Muziek, 65, 86, 243, 329, 370.

N.

Naaituigje, 34.
Naamspeling, 151, 372.
Naamverknoeijing, 349, 350.
Nachtloopers, 145.
Nachtnegocie, 110, 158.
Nachtwachts, 144.
Nachtwachtskreet, 144.
Namen, 342.
Napretje, 335.
Narrefeest, 248, 307.
Narresleden, 50, 64, 367.
Nederlandsche maagd, 222–224.
Negenduits, 83.
Niendeur, 300.
Nieuwendijk, 269, 270.
Nieuwe-stadsherberg, 63, 64, 87–89.
Nieuwjaar, 12.
Nieuwjaarsbezoeken, 4.
Nieuwjaarsdag, 4.
Nieuwjaarsdicht, 6.
Nieuwjaarsfooi, 5.
Nieuwjaarsgeschenken, 224.
Nieuwjaarsrekeningen, 32.
Nieuwjaarsrijmen, 6.
Nieuwjaarstraktaatje, 5.
Nieuwjaarswenschen, 4.
Nieuwjaar wenschen, 1, 3.
Nieuwspostewijven, 21, 111.
Nimfen, 62.
Nimmerdor, 245
Not, 56.
Nova-Zembla, 45.

O.

Oirvede, 28.
Oiterse doit, 81.
Ojevaar, 273.
Oldenzaal, 248.
Oldermeule, 241.
Oliekoekekraampjes, 20, 133.
Oliekoekevrouwen, 49, 133.
Oliepannekoeken, 19.
Onderwijs, 35.
Onderzieltje, 273.
Ongeactioneerde vrijsteden, 159.
Ongeluksdagen, 7, 253.
Ongerriem, 33, 226, 274.
Ongheheren, 56.
Onze Vader, 36.
Oogstlied, 70.
Oom Hedding, 350.
Oordjes, 82, 83.
Oorijzers, 165, 273.

Oorlog, 171.
Oosterbeek, 24.
Oostindische werf, 351.
Oovelens (d') 350.
Opdrinken, 90, 146–149.
Opdrinken der bruiloft, 146.
Open molen met een gieuwgaauw, 201.
Opschrift van een klok, 56.
Optrekken der schutterij, 132, 136.
Oranje, 37, 39, 102, 196.
Orgel, 289, 290.
Orgelist, 289, 290.
Oude Doolhof, 321, 322.
Oude gevels, 269, 270.
Oude in 't nieuwe houden, 4, 32.
Oude Kamer, 119.
Oude munten, 80–83, 126–128, 222–224, 284–287.
Oude-stadsherberg, 88.
Oudewater, 291, 292, 293.

P.

Paaldorp, 64.
Paauwknuppelen, 135.
Pacheco, 175, 178, 179.
Packebier, 66.
Pagie, 313.
Palladium, 356.
Pallas, 223.
Palm, 149.
Palmette, 228.
Palmzondag, 104.
Panische schrik, 95, 96.
Panlikkers, 125.
Pannebier, 68.
Pannekoeken, 17, 18, 19, 71.
Papegaai schieten, 68.
Papenbril, 106.
Paradijs, 215.
Partijen te Amsterdam, 38.
Pasquino, 111.
Pasquins windkaart, 111, 156.
Passie, 207.
Pastoor, 186.
Pastoor van Rotterdam, 141, 142, 174.
Pastoor van Vlissingen, 174, 175.
Paterstuk, 132.
Patriciaat, 14, 38, 39, 139.
Pennemes, 225.
Penningen, 82.
Peter, 91.
Peter de Groote, 351, 352.
Peter Heyns, 215.
Pickevé (Jan), 159, 160.
Pieterson, 154.
Pietjes, 285, 366.
Pietjeswagens, 285, 366.
Piet Vreugdegaar, 134.
Piktomen, 337.
Pillegift, 91.
Pinksterbier, 68.
Pinkstermarkt, 232.
Piraten, 139, 140.
Plak, 228.
Ploos van Amstel, 167, 168.
Plundering van een waterschuit, 49.
Ponciaan, 8.
Pop, 222.
Poppekast, 285.
Poppekraam, 132.
Poppen, 239, 280.
Poppenkas, 166–173.
Potsenmaker, 134.
Pouwels-bekeering, 8.
Praalbogen, 338.
Preekrijmen, 6.
Preektoon, 36.
Preparaten, 169, 170.
Priester, 185.
Priester-ambacht, 219.
Prijzen (lage), 339.
Prijzen van onderscheidene zaken, 54, 55, 144, 145, 368–370.
Prijzen van schilderijen, 100.
Priksleedje, 50.
Prinseduiten, 81.
Prinselied, 21, 337–339.
Prinsenvlag, 75.
Prinsjesdag, 20.
Prins van Oranje, 37, 39, 102, 318, 326, 358, 359, 375.
Pronkborden, 41.
Pronkepinkjes, 274.
Pronuncceren, 135.
Provetie, 57.
Pruikemakers, 215, 347.
Pruiken, 340.
Pruisen, 286.
Publieke vermakelijkheden, 61, 305.

Q.

Quincampoix, 110, 111, 201, 202, 203.
Quitantiën op Roeland Steen, 355.

R.

Raadkeur, 242.
Rarekieken, 134.
Rariteitkast, 50
Ratelwachts, 144.
Razende Roeland, 354.
Rekening van een kasteleines, 308–310.
Requesens, 2, 3.
Restauraties, 48.
Rijden, 152.
Rijders, 287.
Rijfelaars, 49.
Rijk (Jakob Simonsz. de), 13, 178, 179, 262.
Rijksdaalders, 285.
Ring, 191.
Ringrijden, 135, 288.
Ringsteken, 288.
Ringsteken op schaatsen, 50.
Rochus Meeuwisz., 105.
Roeland, 353–357.
Roelandsbeelden, 355, 356.
Roemers, 184.
Roemer Visscher, 44.
Rokken, 273.
Rol (Jan Simonsz.), 232, 233.
Romeinen, 184.
Romeinenaltaar, 184.
Romeinengild, 184.
Romeny, 184.
Romers, 184.
Rooderoê, 29, 30, 31.
Roosschellingen, 128.
Rottige blaasbalg, 159.
Rouwgoed, 86.
Rug van een gegeeselden boef, 276.
Ruitekrans, 314.
Ruurlo, 208.

S.

Satirieke gezelschapsspelen, 108–112, 156–159, 201–204, 332, 333.
Schaatsenrijders, 46, 64, 208, 367.
Scharrebier, 67.
Scheepjesschellingen, 128.
Scheepshonden, 190.
Schellingen, 128.
Schelpen, 169, 170.
Schelvisschen, 290.
Schepenhuis, 210, 211, 212.
Scheper, 331.
Scherpregter, 189.
Schieten, 251, 337, 338, 339.
Schilderijen, 100, 247.
Schilders, 154, 239, 278, 280.
Schoenmaker, 20–23.
Schoenmakertje vetleêr, 330.
Schoeven, 243
Schoeverei, 299, 300.
Schooldienst, 219.
Schoolmatres, 226.
Schoolmeester, 217–219, 225–231.
Schoolmeesteres, 226.
Schoolmeesters-wapen, 226.
Schoonmaken, 195.
Schortekleed, 274.
Schorteldoek, 274.
Schout, 185, 186.
Schout Bont, 58.
Schouwburg, 119, 120.

Schouwenburg (Joost van), 323, 359.
Schrijfborden, 228.
Schrijftafels, 228.
Schrijftuig, 225, 226.
Schuilenburg. 197.
Schutten, 148.
Schutterij, 197.
Schuttersgilden, 136.
Sebastiaan, 8.
Simon Alewijnsz., 122, 343.
Simson, 159.
Sint-Eloy, 8.
Sint-Eloyengild, 215.
Sinterklaas, 8, 362.
Sint-Joris, 8, 136.
Sint-Lucia, 120.
Sint-Maarten, 8.
Sint-Maartenscijnsmaal, 306.
Sint-Matthijs, 8.
Sint-Michiel, 8.
Sint-Pieter, 8.
Sint-Teunis, 249, 347.
Sint-Victor, 8.
Slaapmuts, 227.
Sleeperspaard, 365.
Sleutelreeks, 34, 35.
Sluikers, 145.
Snaphanen, 128.
Sneedje in 't honderd, 130.
Snees, 158.
Suijden, 137, 138.
Snijspel, 137, 138.
Snorwagens, 285.
Snutteldoek, 164.
Sollicitatieboek, 217.
Sonoy, 196, 200, 234.
Spaansche kraag, 162, 226.
Spaansche moord, 143.
Speelkaartemakers, 204.
Speelman op schaatsen, 49.
Speelnootje, 35.
Speelreisje, 152–155, 180–183, 236–239, 277–281, 311–315, 334–336.
Speelreizigers, 143.
Spekken, 93, 143.
Spekpannekoeken, 71.
Speldekussentje, 33–35.
Spellen, 132.
Spiegelgevecht, 136.
Spinhistorie, 331.
Spinjagten, 330, 331.
Spinnewiel, 330.
Spinrokken, 303.
Spionnen, 128, 145.
Spoorwagen, 89.
Spotduiten, 82.
Spotpenningen, 246.
Spotprenten, 246.
Spotrijksdaalder, 82.
Spreekwoorden, 18, 23, 38, 45, 52, 53, 67, 82, 83, 90, 97, 100, 106, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 147, 153, 158, 162, 165, 169, 180, 195, 207, 208, 246, 256, 260, 275, 284, 286, 301, 304, 306, 328, 332, 345, 347, 353–357, 362.
Spronssen (Jan), 154, 180, 183.
Staats (Katharina), 154.
Staats (Susanna), 154.
Stadsherberg, 88.
Stadshonden, 190.
Stads-hondeslager, 189, 190.
Stads-opkorter, 203.
Stads-schoolmeester, 225–231.
Stamboomen, 78.
Stamheer van den mensch, 256.
Stapels, 154.
Starnar, 158.
Stateudaalders, 285.
Statenguldens, 223.
Statenschellingen, 128.
Statenvergadering, 324, 359.
Steekspel 287, 288.
Steenen Roeland, 354–357.
Sterke drank, 186.
Sterre (Herman), 294, 295.
Stijn (Kornelis van), 83.
Stikken, 165.
Stoeijen, 330.
Stoel, 321, 322.
Stokbeurs, 164.
Stooters, 222.
Straatgeroep, 254.
Straathouden, 125.
Straatjongens, 60, 61.
Straatloopers, 67.
Straatneringen, 253.
Straatverciering, 337, 338.
Strijk weg en geef wat, 11.
Strompelingen, 275.
Strooipenningen, 245.
Stroopop, 283.
Stroynck (Albert), 243, 244.
Stroynck (Jurriaan), 244.
Studeervertrek, 169.
Stuiver, 54, 82, 126.
Stuiversdoosjes, 126.
Stuivertje wisselen, 126.
Stuk met suiker, 188.
Subscriptie, 202.
Suikerdebol, 188.
Susanna de Flines, 33, 35.
Swijger (Jakob de), 178.

T.

Taalgeleerden, 40, 187.
Tabbaard, 165, 227.
Tafelborden, 42, 44.
Tafel des geluks, 252.
Tafelgebed, 43.
Tafelsermoen, 43.
Tankenberg, 248.
Tapperij, 184–186.
Tasch, 164.
Te biere gaan, 68.
Tegenstelling, 230.
Teksten, 151, 160.
Tentoonstelling, 50.
Testament, 121, 342, 343.
Tetje Roen, 202.
Theaters, 48, 65.
Theevisites, 332.
T' huis wachten, 283.
Thye (Egbert ten), 244.
Tiende Penning, 13, 36–40, 101, 107, 323, 324, 326.
Tienstuiversstuk, 224.
Torenwachter, 5.
Traktaatjes, 21, 131.
Trekschuit, 180.
Trémouille (Louis de la), 209.
Treslong, 179.
Troefkaartje, 4.
Troeven, 264.
Trommelen, 243.
Trompetter, 6.
Troostbieren, 68, 69.
Tsaar Peter, 351, 352.
Tsaar-Petershuisje, 351.
Tseraerts, 178, 179.
Tuigjes, 34, 35, 144, 274.
Tuinmaagd, 222.
Tweegevecht van dienstmeiden, 328.
Tweegulden, 224.
Tyter, 58, 59.

U.

Uithangborden, 229, 230, 260, 346, 361.
Uithangteekens, 259, 260, 346.
Ultra-conservatief patriciaat, 14, 38, 139, 140.
Unie-rijksdaalders, 285.
Urbanisten, 209.
Utrecht, 248, 323. 326.

V.

Valsche munters, 27, 28, 127.
Valsche spelers, 264, 265.
Vanden, 255.
Vandetijd, 255.
Varen, 152.
Vastbinden van een jarige, 71.
Vastelavond, 93, 94.
Vastelavondsgasten, 93–96.
Vastelavondstroep, 96.
Vastelavondsvlugt, 94.
Vechten, 137, 216, 265.
Vechtlustigheid, 137.
Vechtpartijen, 26, 216, 264, 265, 327–329.
Veer (Hendrik de), 47.
Verbond der burgers, 324.
Vercieren, 250.
Verdrinken, 90, 146–149.

Veredeling der volksvermaken, 65.
Verjaardag, 71.
Verklikkers, 12, 145.
Verkoopen eener vrouw, 192.
Vermaak, 154, 155.
Versch water, 249.
Verzet, 163.
Vetje, 250.
Vette keuken, 271, 272.
Vianen, 157, 202.
Viglius, 40, 196.
Vijfde-philipsdaalders, 128.
Vijfduits, 83.
Vijfentwintigen, 285.
Vikings, 36.
Villée (François), 217.
Vincent, 8.
Vinckenbrinck (Albert), 206.
Violist, 86.
Vischhuis, 283.
Vischmaal, 180, 183, 277, 279.
Vischmarkt. 273.
Vischsermoen, 182.
Visscher (Roemer), 44.
Vlag, 136.
Vlaggestok, 346.
Vlieghe (Eva), 322
Vlissingen, 174, 175, 179.
Vogelschieten, 50, 136.
Volksgebruiken, 147.
Volksleven, 329.
Volksliederen, 337.
Volksvermaak zonder sterken drank, 186.
Volksvermaken, 9, 220, 221, 287, 288.
Volksvlijt, 9, 48.
Volontarissen op den vrijen hap, 125.
Voorbeduidselen, 13.
Voorlezingen voor dames, 342.
Voornitgang, 26.
Voorvechter, 137, 138.
Vreugdevuren, 337, 338.
Vrije honden, 125.
Vrijen, 283.
Vrije Statenvergadering, 324.
Vrijheid, 72, 218.
Vrijheid – blijheid, 155, 315.
Vrijheidshoed, 224.
Vrijplaatsen, 149.
Vrij-wijn, 9.
Vrolijkheid, 134, 155, 289, 307, 334, 335, 336.
Vrouwen (vechtende), 327–329.
Vrouw opdrinken, 146.
Vrouw verkoopen, 192.
Vuurmand, 147.
Vuursteen-concerten, 370.

W.

Waaghalzen, 291, 292.
Waard in 't wijnhuis, 184.
Wafelkramen, 49, 133.
Walsche Flip, 136.
Wambuis, 162, 163, 225, 273.
Wandsnijders, 275.
Warme bollen, 50.
Warme stoof, 221.
Wassenaarskooi, 62.
Waterdrinkers, 66.
Watergeuzen, 13, 15, 39, 40, 73–79, 101, 103, 104, 106, 174, 179, 196, 197, 261, 263.
Watergraef, 295, 296.
Waterkuur, 62.
Wedren met ijssleden, 50.
Weeskinderen, 54, 55, 204.
Wegen, 370.
Weidspel, 17.
Wel afloopen van 't scheepje, 99.
Wenschers, 5.
Werelddeelen, 215.
Werken van barmhartigheid, 206.
Werk van den schole, 227.
Westendorp, 23.
Weversgild, 85.
Wieg, 147.
Wijnazijn, 211.
Wijn drinken, 309.
Wijngaardkrans, 313, 314.
Wijntappers, 184.
Wilhelmus van Nassouwen, 337.
Willaerd (Pieter), 192.
Willem III, 20, 21, 332, 333, 340, 341, 367.
Willem IV, 17–19, 337.
Willen, 322.
Wind-compagniën, 109.
Windhandel, 108, 109, 110.
Windhandelaars, 157.
Windkaart, 111, 156.
Wind verkoopen, 108.
Winkeliers, 127, 269.
Winter van 1740, 45–51.
Wit linnen doekje, 150, 151.
Wolfje, 90.
Wolven, 48.
Woordspelingen, 106, 151.
Worst (Ewout), 178, 262.
Wrede (Melchior de), 243, 298.

Y.

Y, 89, 235.
Ygod, 188.
Ystroom, 188, 235.

Z.

Zakkerollers, 49, 304.
Zedepreekers, 131.
Zeeuwsche dorpsschoolmeester, 217, 218.
Zeeuwsche rijksdaalders, 285.
Zegels, 259.
Zeilpartij met ijsschuitjes, 50.
Zenuwziekte, 204.
Zesentwintigen, 285.
Zevenduits, 83.
Zeven hoofddeugden, 206.
Zevenstuiversstuk, 128.
Zevenstuiversvolk, 12, 128.
Zeven werken van barmhartigheid, 206.
Zeven wijven, 327, 328.
Zielmissen, 123, 343, 344.
Zieltje, 273.
Zilveren duiten, 82.
Zilveren tuigjes, 34, 35, 144.
Zilverkabinet, 171.
Zilverkraam, 132, 133.
Zingen, 152.
Zinnebeelden, 257, 258, 271, 272, 284, 328.
Zoenen, 154, 335.
Zoete invallen, 49.
Zomervermaak, 152.
Zondagsletter, 7.
Zondagsoordje, 83.
Zonder sterken drank, 186.
Zoopje, 9.
Zwaantje, 90.
Zwart Jan, 142.
Zwieten (Adriaan van), 291, 293, 295, 296.